Wm B Scarb

Jean Calvin

IOANNIS CALVINI

IN

NOVUM TESTAMENTUM

COMMENTARII

AD EDITIONEM AMSTELODAMENSEM

ACCURATISSIME EXSCRIBI CURAVIT ET PRAEFATUS EST

A. THOLUCK.

VOL. I. HARMONIAE EVANGEL. P. I.

EDITIO ALTERA.

BEROLINI,

APUD GUILELMUM THOME.

MDCCCXXXVIII.

IOANNIS CALVINI

IN HARMONIAM

EX

MATTHAEO, MARCO ET LUCA

COMPOSITAM

COMMENTARII

AD EDITIONEM AMSTELODAMENSEM

ACCURATISSIME EXSCRIPTI.

PARS PRIOR.

EDITIO ALTERA.

BEROLINI,

APUD GUILELMUM THOME.

MDCCCXXXVIII.

PRAEFATIO
IN EDITIONEM PRIOREM.

Videmus hoc plerumque usu venire, ut coepta salubria saeculoque consentanea apud plerosque imitandi studium excitent. Vixdum Calvini in epistolas N. T. commentarii publici iuris facti erant, cum de recudendis in reliquos N. T. libros commentariis cogitarent alii, alii ad novam praeclari Institutionum operis parandam editionem animum adiicerent. De posteriori consilio exsequendo dum adhuc dubii haerent auctores, priori strenuam manum admovit Eichlerus bibliopola Berolinensis, qui quanquam destitutus eximiae liberalitatis subsidio, quo adiutus commentarios in epistolas N. T. minimo pretio divendere licuit bibliopolae Halensi, nullus tamen dubitavit novam omnium in N. T. Calvini commentariorum editionem septem voluminibus consistentem prelo submittere, eiusque volumen III et IV, quae *Acta Apostolorum* atque *Evangelium Ioannis* complectuntur, nitide illa typis atque singulari fide expressa, pretio, si ambitum libri aestimas, admodum modico nuper evulgavit. Prioribus duobus voluminibus, quae nunc offeruntur benevolis lectoribus, ut paucis praefarer suasit negotii auctor, adhortatus simul, ut, si fieri posset, lucubrationem de praestantia librorum Calvini exegeticorum toti operi adiungerem. Nobile profecto consilium, quod admodum mihi arrisit. Quid enim magis consentaneum, quam ut operibus commentatoris immortalis, quae cum perpetua fere oblivione

obruta viderentur, nunc in lucem protracta denuo in vulgus revocantur, commendatio praefigeretur, quae nostri saeculi homines edoceret, quanti quamque egregii doctrinae fontes in illis reconditi sint. Verum etsi summam afferebam alacritatem, tamen ne voluntati redemptoris facilem me praeberem, cum maxime otii penuria obstitit.

His de universo negotio expositis nihil iam restat, nisi ut lectorem ad eum locum, quo de praestantia operum Calvini exegeticorum disputatum est, ablegem *) atque incredibilem laudem commemorem, quam his temporibus nostris nacti sunt Calvini in epistolas N. T. commentarii, ut quorum exempla millia et quingenta, undique licet obstrepentibus vanis saeculi superioris sapientiae admiratoribus, intra biennii spatium venierint. Profecto hoc quoque loco usu venit sententia Francisci Baconis, qui tempus fluvio comparavit levia atque inflata ad nos devehenti, solida autem et pondus habentia submergenti, quamquam ne Heraclitum quidem ratio fefellit, qui veritatem in profundo demersam delitescere putaret, *τὸν δὲ πάντων βασανιστήν*, tempus, in lucem eam elicere. Contemptum enim, quo saeculum superius magnum ecclesiae instauratorem deprimere sustinuit, quam splendide videmus a nostris aequalibus vindicatum atque compensatum!

A. Tholuck.

---

*) Literarischer Anzeiger für christliche Theologie und Wissenschaft, für 1831. No. 41—43.

VITA
IOANNIS CALVINI

A

THEODORO BEZA

GENEVENSIS ECCLESIAE MINISTRO

ACCURATE DESCRIPTA.

VITA CALVINI.

Si quis erit, qui me alio quam tuendae veritatis studio existimet ad hanc Ioannis Calvini vitam describendam accessisse, facile me ut spero ab hac calumnia praesens rerum humanarum status vindicabit. Vix enim ullum est brevius ad omnem calamitatem compendium, quam virtutem laudasse: extremae vero dementiae fuerit, quod malum possis vel uno silentio redimere, id ultro tibi accersere. Quodsi ne virtutem quidem ullam impune praedicare patiuntur scelerati, quid iis exspectandum est, quibus pietatem, id est quiddam ipsa virtute superius, praedicare propositum est? cui non improbi tantum homines adversantur, sed etiam plerumque ii ipsi bellum indixerunt, qui maxime probi videri ac interdum esse student? Neque enim ullos habet pietas acriores inimicos, quam eos ipsos, qui falsam religionem pro vera serio sunt amplexi. Sed ista me quantumvis in speciem terribilia minime tamen perculerunt. Turpe enim fuerit, malorum metu bonos silere, et superstitiosorum clamoribus oppressam religionis vocem conticescere. Quodsi quis excipiat, longe aliud esse Calvini vitam scribere, quam veritatem defendere, fatebor equidem ego, longe aliud esse hominem quam veritatem: sed hoc tamen dicere non erubescam, haud temere dictum esse ab eo, qui est *αὐταλήθεια, Sicut misit me pater, ita et ego mitto vos, et qui vos audit, me audit.* Clamitent igitur homines, tum qui id sibi per ignorantiam persuaserunt, tum qui per improbitatem sic loquuntur, Lutherum, Zwinglium, Calvinum a nobis pro diis haberi, qui tamen quotieslibet Sanctorum cultores ut idololatras reprehendamus. Clament, inquam, isti quantum et quamdiu volent. Habemus quod illis regeramus: nempe longe aliud esse vere sanctorum hominum labores pro religione susceptos, dicta denique et facta commemorare, quarum rerum cognitione boni meliores evadant, improbi vero redarguantur (qui nobis unus est scopus in hoc scriptorum genere), quam, ut ipsi faciunt, partim vere sanctorum hominum vitam non minus impiis quam ineptis narrationibus (ut Abdias ille nescio quis in Apostolorum historia fecit) dedecorare, partim ex putidissimis mendaciis

fabulosas historias (quas vulgo Legendas Aureas barbaro vocabulo, ego Ablegandas Stercoreas appello) conflare, ac tandem etiam veterum deorum idola mutatis tantum nominibus in usum revocare. Tam igitur absumus ab istis mortuorum cultoribus, quam tenebrae luci repugnant. Illud enim severissimis additis comminationibus prohibet Dominus: nos Deo iubenti in ipsius opera corporis et mentis oculos intendere obsequimur. Nemo enim est, opinor, qui non homines inter omnia Dei opera, et rursum inter caeteros mortales eos, qui sanctitate simul ac doctrina pollent, maxime nobis cognoscendos et observandos esse fateatur. Non temere certe Daniel stellis comparat sanctos Dei homines, qui felicitatis iter suo splendore caeteris commonstrent: quorum fulgorem qui totum exstingui morte patiuntur, digni sunt quos tenebrae rursum multo quam antea densiores invadant. Caeterum ne illos quidem placuit imitari, qui dum ἐπιδεικτικὸν et πανηγυρικὸν illud dicendi genus sectantur, veritatem non tam exornarunt, quam suspectam nonnullis reddiderunt. Itaque non quam ornate, sed quam vere scriberem laborans, simplici potius narratione utendum putavi.

Natus est Ioannes Calvinus Novioduni Veromanduorum [*Noyon en Picardie* *)] aut certe proximorum Veromanduis finium oppido celebri, anno a D. nativitate MDIX. VI. Idus Iulii, patre Gerardo Calvino, matre Ioanna Franca, utroque honestae famae et mediocribus facultatibus parente. Erat is Gerardus non parvi iudicii et consilii homo, ideoque nobilibus eius regionis plerisque carus: quod in causa fuit, ut inter Mommorios [*de Montmor*], quae familia illic fuit nobilitate praecipua insignis, liberaliter admodum, paterno tamen sumptu Calvinus filius a prima pueritia educaretur. Eos deinde Lutetiam studiorum gratia sequutus, praeceptorem habuit in gymnasio Marchiano [*Collège de la Marche*] Maturinum Corderium, spectatae tum probitatis tum eruditionis virum, et insignem semper habitum in omnibus fere Galliae scholis iuventutis erudiendae magistrum, Genevae demum eo ipso anno, quo Calvinus, VI. Nonas Septembr. mortuum, quum annum agens octuagesimum quintum eo ipso docendi munere adhuc in hoc gymnasio Genevensi fungeretur. Translatus deinde in gymnasium ab Acuto Monte [*de Montaigu*] cognominatum Hispanum habuit doctorem non indoctum, a quo exculto ipsius ingenio, quod ei iam tum erat acerrimum, ita profecit ut caeteris sodalibus in grammatices curriculo relictis ad dialectices et aliarum quas vocant artium studium promoveretur. Destinarat autem eum pater ab initio Theologiae studiis, ad quae ultro illum inclinare ex eo colligebat, quod in illa etiam tenera aetate mirum in modum religiosus esset, et severus omnium in suis sodalibus vitiorum censor, quod ex nonnullis etiam catholicis idoneis testibus multis post annis, celebri iam eius nomine, audire memini. Itaque quasi rebus sacris destinato pater beneficium ab Episcopo Noviodunensi impetravit in ecclesia cathedrali, quam appellant, ac deinceps etiam parochiae curationem in pago urbi vicino, qui Pons Episcopi [*Pont l'Evêque*]

---

*) Quo commodius legantur latina gallicarum urbium atque vivorum nomina, adiicere gallica visum est.

dicitur, ex quo ortus ipse Gerardus Calvinus pater in urbem ipsam postea transierat: quo loco constat Ioannem ipsum Calvinum, antequam Gallia excederet, nullis alioqui pontificiis ordinibus unquam initiatum aliquot ad populum conciones habuisse. Sed hoc consilium interrupit utriusque mutatus animus. Patris quidem, quod Iurisprudentiam certius iter esse ad opes et honores videret: filii vero, quod a cognato quodam suo Petro Roberto Olivetano, cui Gallicae ecclesiae conversa ex hebraeo Biblia Neocomi [*Neufchatel*] impressa debent, de vera religione admonitus legendis sacris libris se tradere, a superstitionibus vero abhorrere, ac proinde sese ab illis sacris seiungere coepisset. Aureliam [*Orléans*] ergo iuris civilis audiendi causa profectus, ubi tunc Iurisconsultorum Gallorum facile princeps Petrus Stella docebat, mirum quantopere brevi tempore profecerit: adeo quidem ut, quum saepissime obiret ipsorum Doctorum vices, Doctor potius quam Auditor haberetur, eique discedenti Doctoratus insignia absque ullo pretio, summo docentium omnium consensu, quasi optime de Academia merito offerrentur. Interea tamen ille sacrarum literarum studium simul diligenter excolere, in quo tantum etiam promoverat, ut quicunque in ea urbe aliquo purioris religionis cognoscendae studio tangebantur ad eum etiam percunctandum ventitarent, eiusque tum eruditionem, tum ardorem magnopere admirarentur. Testantur autem nonnulli adhuc superstites, qui tum ei familiares et contubernales fuerunt, consuevisse illum per id tempus, postquam frugaliter admodum coenasset, ad mediam usque noctem lucubrare, mane vero experrectum, quae legisset in lecto aliquamdiu meditari velutique concoquere, nec facile in ea meditatione passum interpellari. Quibus continuatis vigiliis ipse quidem solidam eruditionem, et excellentem memoriam est consequutus, sed illam vicissim, ut verisimile est, ventriculi imbecillitatem contraxit, quae varios ipsi morbos, et tandem etiam intempestivam mortem attulit. Erat tum academiae Bituricensis [*de Bourges*] magna celebritas, quod eo evocatus ex Italia Iurisconsultus aetatis suae facile princeps Andreas Alciatus venisset, quem sibi quoque Ioannes noster audiendum putavit. Itaque quum eo migrasset, amicitiam iniit et religionis et literarum nomine cum Melchiore Wolmaro Germano Rotwillensi, graecarum literarum publico tum illic professore, cuius maxime viri eo libentius memini, quod eundem ego a prima pueritia ad pubertatem usque praeceptorem unicum habui, cuius doctrinam, pietatem, caeterasque virtutes, admirabilem denique in erudienda iuventute dexteritatem nunquam satis possim praedicare. Hoc auctore et adiutore Calvinus graecas literas didicit, cuius beneficii memoriam omnibus postea testatam esse voluit, consecratis ipsius nomini commentariis, quos in alteram ad Corinthios Epistolam edidit. In his igitur studiis versantem, ita tamen ut sacras literas assidue tereret, adeoque nonnullas interdum conciones in agro Biturigum, in oppidulo quod Linerias [*Lignères en Berri*] vocant, praesente et probante illius domino haberet, repentina mors patris nuntiata in patriam revocavit. Inde paulo post Lutetiam transiens, quum annum ageret vigesimum quartum, egregium illum commentarium scripsit in Senecae libellum de Clementia: quo scriptore gravissimo, et ipsius Calvini moribus plane conveniente valde delectatum eum fuisse constat. Ibi paucis mensibus

innotuit omnibus purioris religionis studiosis, inter quos frequenter postea non sine insigni pietatis testimonio commemorantem eum audivimus Stephanum Forgeum celebrem mercatorem, postea pro Christi nomine crematum, cuius etiam nomen edito postea contra Libertinos libro celebravit. Ab eo tempore sese Calvinus, abiectis reliquis studiis, Deo totum consecravit summa piorum omnium, qui tum Lutetiae occultos coetus habebant, voluntate, nec ei mox defuit, in quo sese strenue exerceret. Erat tum academiae Parisiensis Rector, ita ut illic fit, designatus Nicolaus Copus, Guilielmi Copi Basiliensis regii medici filius: cui quum de more habenda esset Cal. Novembr. oratio, quo die a Pontificiis Panagia celebrantur, suggessit eam Calvinus, in qua purius et apertius, quam antea consuevissent, de religione disserebatur. Hoc vero Sorbona ferre non potuit, nec probavit Senatus, quem Parlamentum appellant: a quo citatus Rector sese quidem in viam cum suis apparitoribus dedit, sed ab amicis in itinere admonitus, ut sibi ab adversariis caveret, domum reversus ex ipso postea regno excedens Basileam se contulit. Itum est etiam in gymnasium quod Fortretum vocant, ubi tum Calvinus sibi domicilium delegerat: quo forte domi non reperto, deprehensis inter schedas multis amicorum literis, nil propius factum, quam ut plurimi in maximum vitae discrimen incurrerent: ita tum erant acres illi admodum adversus Ecclesiam iudices, et in his quidem praecipue Ioannes quidam Morinus, cuius adhuc nomen ab insigni saevitia celebratur. Sed hanc tempestatem Dominus reginae Navarrensis, unicae regis Francisci sororis, admirabili ingenio praeditae mulieris, et piis tunc admodum faventis intercessione dissipavit, misso in aulam ibique perhonorifice ab ea accepto et audito Calvino. Inde ille, Lutetia relicta, in agrum Sanctonicum [*Saintonge*] demigrans, amico cuidam operam dedit, cuius rogatu breves quasdam admonitiones Christianas scripsit, quas parochis nonnullis inter sacra recitandas tradebant, ut paulatim populi ad veritatis indagandae studium allicerentur. Eodem tempore Neracum Aquitaniae urbem venit, Iacobum illum Fabrum Stapulensem [*le Fevre d'Estaples*] senem salutaturus, quem eadem illa Navarrena regina a Sorbonistis Mataeologis ob mathematices et alia philosophiae recta studia Parisiensi academiae non sine diutino acerrimoque certamine restituta, et scholasticam Theologiam exagitatam in vitae discrimen adductum liberarat, et in illa suae ditionis urbe collocarat. Excepit autem iuvenem bonus senex, et libenter vidit, futurum augurans insigne coelestis in Gallia instaurandi Regni instrumentum. Rediit aliquanto post Lutetiam Calvinus, eo quasi Dei ipsius manu evocatus. Venerat enim illuc impius ille Servetus, iam tum suum adversus sacram Triadem virus dispergens: quem sese nihil magis appetere, quam eius colloquium, simulantem condicto loco et tempore Calvinus, idque non citra magnum vitae periculum, quod tum latere propter accensam adversariorum rabiem cogeretur, diutius quidem sed frustra exspectavit, illo ne Calvini quidem conspectum ferente.

(1534.) Fuit autem is annus XXXIV. supra sesquimillesimum horrenda in multos pios saevitia insignis, Gerardo Ruffo, Sorbonico quidem Magistro, sed pietatis studia magnopere tunc adiuvante,

itemque Coraldo, Augustiniani ordinis [*Girard Roux et Coraut*], qui unum et alterum iam annum favore Navarrenae adiuti negotium Christi in urbe plurimum promoverant, non modo ex pulpito deturbatis, sed etiam in carcerem coniectis: et eousque inflammata fascinati Francisci regis ira ob schedas quasdam adversus Missam per urbem sparsas ipsiusque regii cubiculi foribus affixas, ut publica decreta supplicatione, cui una cum liberis suis tribus nudo capite ardentem facem quasi expiationis causa gestans interfuit, quatuor urbis celebrioribus locis octonos martyres vivos ustulari iuberet, atque adeo sollenni iureiurando testaretur, se ne liberis quidem suis parsurum, si forte teterrimis illis, ut vocabat, haeresibus essent infecti. Eiusmodi rerum statum intuens Calvinus, paulo postquam Aureliae insignem illum libellum edidisset, quem Psychopannychian inscripsit adversus illorum errorem, qui dormire seiunctas a corporibus animas errore a vetustissimis usque saeculis repetito docebant, secedere ex Gallia statuit, eoque consilio una cum illo, quicum eum apud Sanctonas aliquamdiu vixisse diximus, iter Basileam versus per Lotharingiam ingressus, non procul urbe Metensi in maximam difficultatem incidit, alterius ex servis perfidia pecunia utrique surrepta, qui altero ex equis validiore strato tam repente se in fugam dedit, ut deprehendi nullo pacto potuerit, herisque ipsis ab omni viatico relictis imparatissimis, adeo ut ab altero demum servulo decem mutuo sumptis coronatis vix Argentinam, indeque Basileam pervenerint. Ibi praecipuos habuit amicos summos illos homines Simonem Grynaeum, et Wolfgangum Capitonem, seseque hebraicis literis dedit: et quamvis latere modis omnibus studeret, id quod ex epistola quadam Buceri ad eum altero post anno data liquet, tamen edere coactus est Christianae Religionis Institutionem, quam vocavit, operis longe maximi rudimentum. Quum enim illam Francisci regis carnificinam aegre ferrent Germani Principes, qui Evangelio nomen dederant, et quorum ille tum amicitiam ambiebat, hoc unum ille σοφὸν φάρμακον auctore Guilielmo Bellaio Langaeo repererat, ut sese nonnisi in Anabaptistas, pro verbo divino suum tantum Spiritum iactantes, et omnium magistratuum contemptores animadvertisse diceret. Hoc vero dedecus verae religioni inustum non ferens Calvinus eius edendi libri occasionem arripuit, meo quidem iudicio incomparabilis: addita excellente ad regem ipsum praefatione, quam si forte legisset ille, aut ego vehementer fallor, aut magnum esset illi meretrici Babylonicae iam tum vulnus illatum. Erat enim ille rex non quales eum sunt consequuti postea, sed acerrimus rerum aestimator, iudicii ad dignoscendum verum non parvi, eruditorum fautor, neque per se a nobis alienus. Sed illum haec audire, nedum legere, neque populi Gallici, neque ipsius Regis peccata passa sunt, quibus ira Dei iam tum propinqua imminebat. Edito hoc libro suaque veluti praestita patriae fide, Calvinum visendae Ferrariensis Ducissae, Ludovici XII. Francorum Regis filiae, cuius tum pietas celebrabatur, simulque Italiae veluti procul salutandae desiderium incessit. Illam igitur vidit, simulque quantum id illum facere praesens rerum status sinebat, in vero pietatis studio confirmavit, ut eum postea vivum semper unice dilexerit, ac nunc quoque superstes gratae in defunctum memoriae specimen edat luculentum. Caeterum ex Italia, in cuius fines se ingressum

esse dicere solebat, ut inde exiret, in Galliam regressus rebus suis omnibus ibi compositis, abductoque quem unicum superstitem habebat Antonio Calvino fratre, Basileam vel Argentinam reverti cogitantem, interclusis aliis itineribus per Allobrogum fines [*hod. Savoie*] iter institutum prosequi bella coëgerunt. Ita factum ut Genevam veniret, nihil ipse quidem de illa urbe cogitans, sed ut mox apparuit divinitus eo perductus. Erat enim in illam urbem paulo ante mirabiliter introductum Christi evangelium duorum summorum virorum opera, Guilielmi Farelli Delphinatis [*ex prov. nostr. Dauphiné voc.*], non ut quidam commenti sunt ex coenobio, sed ex schola Iacobi Fabri Stapulensis prodeuntis, et Petri Vireti Orbensis ex agro Bernensi, quorum postea laboribus copiosissime Dominus benedixit. Eos igitur quum, ut inter bonos fieri solet, Calvinus transiens invisisset, tum Farellus, ut erat plane vir ille spiritu quodam heroico afflatus, multis eum verbis frustra obtestatus, ut secum potius Genevae laboraret quam longius excurreret, nec ei facile Calvinus assentiretur, „At ego tibi (inquit) studia tua „praetexenti denuntio Omnipotentis Dei nomine futurum, ut, nisi „in opus istud Domini nobiscum incumbas, tibi non tam Christum „quam te ipsum quaerenti Dominus maledicat." Hac terribili denuntiatione territus Calvinus sese presbyterii et magistratus voluntati permisit, quorum suffragiis, accedente plebis consensu, delectus non concionator tantum (hoc autem primum recusarat), sed etiam sacrarum literarum Doctor, quod unum admittebat, est designatus anno Domini MDXXXVI. mense Augusto.

(1536.) Atque idem hic annus initio inter duas civitates Bernam et Genevam arctiore foedere et Lausannae ad Christum accessione, habita adversus Pontificios libera disputatione, cui Calvinus quoque interfuit, celebratus est. Tunc edita est a Calvino Christianae doctrinae quaedam veluti formula, vixdum emergenti e Papatus sordibus Genevensi ecclesiae accommodata. Addidit etiam Catechismum, non illum in quaestiones et responsiones distributum, quem nunc habemus, sed alium multo breviorem, praecipua religionis capita complexum. Aggressus deinde cum Farello et Coraldo, plerisque ex collegis prae timiditate turbas fugientibus, nonnullis etiam, quae maxima Calvini sollicitudo fuit, clam opus Domini impedientibus, ecclesiam componere, a civibus primum omnium contendit, ut coactus populus universus, eiurato palam papatu, in Christianam religionem ac disciplinam paucis capitibus comprehensam iuraret. Quod etsi non pauci recusarent, ut in urbe vixdum ex Sabaudi Ducis [*de Savoie*] retibus et Antichristi iugo liberata, et multis adhuc factionibus aestuante, dedit tamen Dominus XX. Iulii anno MDXXXVII., ut palam praeeunte publico scriba, a Senatu Populoque Genevensi in Christianae religionis ac disciplinae simul capita iuraretur. Istis vero exacerbatus Satan, et, quod frustra per externos hostes infinitis modis tentarat, efficere sese pietatis obtentu posse ratus, primum omnium Anabaptistas quosdam, deinde Petrum Caroli, de quo mox dicemus, opposuit, qui opus istud Domini, sive quod illud qualecunque iam erat ei magnopere ingratum esset, sive quod ea quae postea consequuta sunt prospiceret, non interturbarent modo, verum etiam destruerent prorsus atque subverterent. Sed antever-

terat Satanam Dominus, quod ipse rei eventus docuit. Anabaptistas enim Calvinus et Collegae publica liberaque disputatione convocatos ea gravitate ex uno Dei verbo confutarunt XVIII. Mart. anno MDXXXVII., ut, quod rarae cuiusdam fuit felicitatis, ab eo tempore vix unus aut alter in hac ecclesia apparuerit. Alter ecclesiae turbator Petrus Caroli nomine maiores et diuturniores turbas dedit, quarum duntaxat summam recensebo, quod tota huius certaminis historia exstet, et ex quadam Calvini ad Grynaeum epistola colligi possit. Istum gnaviter impudentem Sophistam mater Sorbona, quae pepererat, postea tanquam haereticum non ita de ipsa meritum eiecit. Venit igitur ille primum quidem Genevam, inde Lausannam, postea Neocomum, Satanae spiritu usque adeo ubique comite, ut quocunque venisset certa suae turpitudinis impressa vestigia relinqueret. Ubi se videbat a nostris argui, ad adversarios transibat: ab illis rursum ad nostros, uti illius artes aperte descriptae exstant prolixa quadam Farelli ad Calvinum epistola. Tandem igitur aperte coepit optimum quemque, et quidem imprimis Farellum, Calvinum, Viretum quasi de Sacra Triade minus recte sentientes criminari. Habita est ea de re Synodus Bernae valde frequens, in qua damnatus calumniae Petrus Caroli paulatim postea defecit, tandemque Mediomatrices [*in urbem Metensem*] subornatus venit, ut opus Domini, quod feliciter illic Farellus inchoarat, impediret. Inde scripta epistola pios aperte lacessivit, ut apostasiae suae plena spe facta beneficium aliquod canis famelicus obtineret. Romam autem nihilominus remissus, ut coram ipsi Bestiae satisfaceret, ibique cum ludibrio exceptus, premente inopia et gallica scabie, vix in xenodochium receptus stipendium tandem peccati, mortem videlicet retulit. Et hic quidem fuit illius infelicis exitus. Interea Calvinus anno videlicet MDXXXVII., quod multos in Gallia videret veritatem quidem intus probe noscentes, sibi tamen indulgentes, quasi Christum animo colere satis esset, etiamsi Papisticis sacris interessent, duas elegantissimas epistolas edidit: unam de fugienda idololatria Nicolao Chemino, quo amico et hospite usus Aureliae plurimum fuerat, Officiali postea Cenomanensi [*in urbe Mans*] designato: alteram de Papisticis Sacerdotiis, Gerardo illi Ruffo dicatam, cuius antea memini, quique Abbatia quadam ac deinceps Episcopatu post editum illum Parisiensem tumultum donatus, non modo postea satis rectum cursum non tenuit, verum etiam heram suam Navarrenam reginam paulatim pessumdedit.

(1538.) Sed haec illum agentem gravissimae domesticae seditiones exceperunt. Admissum fuerat in urbe, sicut antea diximus, Evangelium et Papatus eiuratus. Sed extrusa simul a plerisque non fuerant indigna multa flagitia, quae in ea urbe Canonicis et impuro illi Clero tot annos addicta diu viguerant, et veteres inter quasdam primarias familias inimicitiae bello Sabaudico susceptae adhuc exercebantur. Quibus leni primum admonitione, deinde graviori adversus refractarios increpatione tollendis quum nihil proficeretur, et eousque malum processisset, ut civitas privatorum quorundam factione in diversas partes scinderetur, et non pauci sese in ordinem iuratum redigi nullo modo paterentur, eo tandem deveniendum fuit, ut magno heroicoque spiritu praediti Farellus et Calvinus cum Coraldo collega (quem, quum ut antea

diximus strenue Lutetiae pro veritate depugnasset, Calvinus Basileam indeque Genevam, postquam illic ipse constitisset, perduxerat) aperte testarentur, sese Coenam Domini tam inter se discordibus, et ab omni ecclesiastica disciplina alienis civibus rite celebrare non posse. Accedebat et aliud malum, quod videlicet in quibusdam ritibus ecclesia Genevensis a Bernensi discreparet. Utebantur enim Genevenses pane communi, et Baptisteria illa quae vocant tanquam ad Baptismi ministerium minus necessaria, itemque dies festos excepto die Dominico sustulerant. Quibus de rebus quum synodus Lausannae a Bernensibus coacta sic decidisset, ut azymum panem illaque restitui Genevae postularet, collegium autem ministrorum Genevensium se prius audiri aequum duceret, eamque ob causam altera Tigurum synodus esset indicta, his oblatis occasionibus, qui tum fuerant creati syndici (annuus hic est summusque in Republica Genevensi magistratus) factionum ac discordiarum duces populum convocant, eoque rem perducunt, frustra sese Calvino cum eiusdem sententiae collegis ad reddendam omnium rationem offerente, ut maiore parte meliorem superante tres isti fidi Dei servi intra biduum excedere urbe iuberentur, quod Coenam Domini celebrare recusassent. Hoc decretum quum esset Calvino renuntiatum, „Certe (inquit) si hominibus serviissem, „mala mihi merces persolveretur, sed bene est quod ei inservii, „qui nunquam non servis suis rependit quod semel promisit.“ Et quis vero non existimasset ista certam perniciem ecclesiae Genevensi allatura? Eventus tamen contra ostendit divina providentia id factum, partim ut alibi opera fidelis servi sui usus variis eum experimentis ad res maiores instrueret, partim ut seditiosis illis suo ipsorum impetu subversis ecclesiam Genevensem a multis sordibus repurgaret. Usque adeo sese Dominus in cunctis suis operibus ac praesertim in Ecclesiae suae gubernatione admirandum praebet. Sed haec omnia postea res ipsa patefecit. Tum vero magno cum bonorum omnium dolore tres illi edicto parentes quum Tigurum primum venissent, ibique coacta Helveticarum ecclesiarum aliquot synodo, atque ex synodi decreto per Bernensium intercessionem tentati frustra fuissent Genevensium animi, Calvinus quidem primo sese Basileam ac mox Argentinam contulit. Illic igitur ex illius urbis Senatus voluntate a summis illis viris, quibus tanquam lucidis gemmis illa tum ecclesia fulgebat, Bucero, Capitone, Hedione, Nigro et aliis eorum collegis ad theologicam professionem honesto proposito stipendio evocatus, non modo Theologiam illic docuit magna cum doctorum omnium applausu, sed etiam ex Senatus consensu Gallicam ecclesiam, constituta etiam ecclesiastica disciplina, plantavit. Sic exspectatione sua frustratus Satan pro Genevensi ecclesia Calvinum alibi exceptum et aliam mox alibi natam ecclesiam conspexit, nihilo interea segnius laborans, ut aedificium Genevense prorsus concussum penitus everteret. Itaque mox reperit male feriatos nonnullos, qui, ut pietatis nescio cuius obtentu iniquissimum illud decretum tegerent, panem communem, quo antea in Coena utebantur, in azymum censerent converti oportere, scilicet ut novis dissidiis ansam praeberent. Neque hoc consilium Satanam fefellisset, nisi Calvinus bonos nonnullos ista mutatione usque adeo offensos, ut etiam a Coena sibi abstinendum putarent, serio monuisset, ne ob istud

ἀδιάφορον litem moverent. Sic obtinuit panis azymi usus: de quo etiam postea restitutus Calvinus nunquam contendendum putavit, minime tamen dissimulans, quid alioqui magis esset probaturus.

(1539.) At ecce longe mox aliud periculosius malum anno videlicet MDXXXIX. exortum, simulque Calvini diligentia exstinctum. Erat tum Episcopus Carpentoratensis [*de Carpentras*] Iacobus Sadoletus magna eloquentia homo, sed qua imprimis ad opprimendam veritatis lucem abuteretur: nec aliam ob causam in Cardinalium numerum ascitus, quam ut vir alioqui vitae non flagitiosae quos posset colores falsae religioni induceret. Is observata eius temporis occasione destitutum tantis pastoribus gregem facile se intercepturum arbitratus, viciniam quoque praetexens (est enim Carpentoratensis Civitas Delphinatui, et hic rursus Sabaudiae contiguus) literas dedit desideratissimis, quos vocat, Senatui, Consilio populoque Genevatium inscriptas, in quibus nihil eorum praetermisit, quae ad eos in Romanae illius meretricis gremium revocandos pertinerent. Illis nemo tum erat Genevae, qui responsum opponeret: adeo ut nisi peregrino sermone scriptae fuissent, magnum civitati in eo rerum statu damnum daturae fuisse videantur. At illas Calvinus Argentinae quum legisset, omnium iniuriarum oblitus sic statim et vere et eloquenter respondit, ut ille mox totum istud negotium tanquam desperatum omiserit. Sed neque tamdiu exspectarat Calvinus, ut legitimum illum pastoris affectum testaretur, quem erga sanioris iudicii Genevenses tum apud suos gravissime pro communi pietatis causa laborantes retinebat: cuius affectus luculentum testimonium exhibent insignes epistolae, quas ad illos anno ipso quo reiectus est ac proxime consequuto Argentinae dedit. Tum quoque Institutionem Christianam multo auctiorem, Commentarios in Epistolam ad Romanos Simoni Grynaeo amicissimo suo dicatos, aureolum denique libellum edidit de Coena Domini in Gallorum suorum usum, quem deinde latinum fecit Galasius: quod argumentum ita dextre simul ac erudite videtur explicasse, ut illa tot infelicissimarum controversiarum dicisio, in qua doctissimus ac optimus quisque merito acquievit, illi potissimum secundum Deum accepta feratur. Nec minor fuit eius felicitas in multis in viam revocandis Anabaptistis, inter quos duo praecipui fuerant, unus Paulus Volsius, cui iam olim Erasmus suum illud Enchiridium militis Christiani dicaverat, et quo pastore postea usa est Argentinensis ecclesia: alter Ioannes quidam Storder Leodiensis, cuius postea peste exstincti viduam Idelletam nomine, gravem honestamque feminam, Calvinus ex Buceri consilio uxorem duxit.

(1541.) Haec tum Calvini studia fuerunt Argentinae ad annum usque MDXLI., quo anno fuerunt a Caesare Wormatiam primum, deinde Ratisbonam Comitia componendis religionis dissidiis convocata. Iis, quod ita Theologorum Argentinensium collegio placuisset, Calvinus affuit, ecclesiis ac suae praesertim Galliae minime inutilem operam navans, et Philippo Melanchthoni et Gaspari Crucigero beatae memoriae imprimis gratus, adeo ut eum ille saepe Theologum cognominarit, hic vero privatum de Coena cum eo colloquium habuerit, eiusque cognitam sententiam diserte comprobarit. Iam autem advenerat illud tempus, quo constituerat Domi-

nus Genevensis ecclesiae misereri. Itaque eorum syndicorum unus, quorum opera factum fuerat decretum, ut fidi pastores eiicerentur, ita sese in reipublicae administratione gessit, ut seditionis reus, dum per fenestram proripere se conatur, praeceps ruens, ut erat ingenti corporis mole, ita sese attriverit, ut intra paucos dies ex illo casu sit exstinctus: alter homicidio perpetrato capite sit mulctatus: reliqui duo malae quoque administratae in quadam legatione reipublicae accusati solum verterint sintque absentes damnati. His veluti spumae sordibus eiectis civitas Farellum suum et Calvinum coepit requirere. Ac quum de Farello recuperando a Neocomensibus minimum spei affulgeret, enixe demum in Calvinum intenta Argentinam legatos, adiuncta quoque Tigurinorum intercessione, mittit, qui ab Argentinensibus Calvinum repetant. Argentinenses praebent se difficiles. Calvinus ipse quamvis, quae improborum quorundam culpa sustinuerat, ipsius in Genevenses animum nihil immutassent, tamen a turbis abhorrens, et quod Dominum videret ministerio suo in Argentinensi ecclesia benedicere, plane se rediturum negare. Bucerus quoque et caeteri aegerrime se illum dimissuros testari. Perstantibus tamen Genevensibus, censuit tandem Bucerus illorum precibus esse ad tempus concedendum: quod tamen a Calvino nonnisi interposita gravi divini iudicii denuntiatione, et proposito Ionae exemplo fuit impetratum. Sed quoniam in id tempus haec inciderant, quo ex magistratus decreto tenebatur Calvinus Ratisbonam ad Comitia (sic enim fuerat decretum) cum Bucero proficisci, dilata fuit eius discessio, et a Bernensibus impetrarunt Genevenses, ut Petrus Viretus tantisper Lausanna Genevam iret: quo libentius in urbem rediit Calvinus, cum videlicet habiturus collegam, cuius opera et consilio in instauranda ecclesia plurimum adiuvari posset. Sic aliquot menses praeteriere: quibus tandem elapsis Calvinus XIII. Septembr. anno Domini MDXLI. Genevam regressus est, summa cum universi populi ac senatus imprimis singulare Dei erga se beneficium serio tum agnoscentis congratulatione, ut Argentinenses urgere nunquam destiterit, donec quod de certi illo temporis spatio cautum fuerat, expungeretur. Id enim tandem Argentinenses concesserunt, ea tamen conditione ut ius civitatis honorarium, quod in Calvinum contulerant, salvum esset, et praebendae quam vocant annuos reditus retineret: quorum illud probavit Calvinus, istud vero ut acciperet nunquam ab eo extorqueri potuit, ut qui nihil minus quam opes curaret. Restitutus autem ecclesiae suae flagitanti Calvinus hanc in illius instauratione rationem tenuit, ut, quod eam urbem videret omnino his frenis indigere, testaretur imprimis, se non posse ministerio suo rite fungi, nisi una cum doctrina Christiana Presbyterium quoque legitimum cum εὐταξίᾳ ecclesiastica reciperetur. Tum igitur (qua de re mox plenius dicemus) et Presbyterorum deligendorum, et totius illius ordinis leges perlatae sunt verbo Dei consentaneae et civibus ipsis gratae, quas postea miris modis Satan abrogare frustra est conatus. Scripsit quoque Catechismum gallice et latine, ab illo priore minime discrepantem, sed multo auctiorem, et in quaestiones ac responsiones distributum: quem merito nobis liceat admirandum quoddam opus vocare, tantopere plurimis etiam exteris populis probatum, ut non modo vernaculis plurimis linguis, utpote germanica, anglica, scotica, bel-

gica, hispanica, sed etiam hebraice ab Immanuele Tremellio Iudaeo Christiano, et graece ab Henrico Stephano legatur elegantissime conversus. Qui deinceps fuerint ipsius ordinarii labores, ex re ipsa diiudicari potest. Alternis hebdomadibus totis concionabatur, triduo vero docebat: singulis diebus Iovis cognitionem Presbyterii regebat, diebus Veneris in communi collatione Scripturae, quam Congregationem vocamus, iustam paene lectionem habebat: varios sacros libros doctissimis commentariis illustrabat, modo religionis hostibus respondebat, modo necessariis de rebus undiquaque scribebat: quae quisquis attente legerit, mirabitur tot tantisque laboribus unicum homunculum sufficere potuisse. Utebatur autem plurimum Farello et Vireto, quibus tamen ipse multo plus conferebat. Sed eorum amicitia et coniunctione non minus improbis invisa quam piis omnibus iucunda mirabiliter delectabatur. Et sane iucundissimum erat spectaculum, tres istos tantos in Ecclesia Dei viros usque adeo in opere divino consentientes, eosque diversis donis florentes cernere et audire. Excellebat quadam animi magnitudine Farellus, cuius vel audire absque tremore tonitrua, vel ardentissimas preces percipere nemo posset, quin in ipsum paene coelum subveheretur. Viretus facundiae suavitate sic excellebat, ut auditores ab ipsius ore necessario penderent. Calvinus quot sonabat verba, tot gravissimis sententiis auditoris mentem explebat, ut saepe mihi in mentem venerit, perfectum quodammodo videri posse pastorem, qui ex tribus illis esset conflatus. Ut ad Calvinum redeam, non his modo curis, sed domesticis etiam externisque aliis multis exercebatur. Sic enim Dominus benedicebat eius ministerio, ut ex omnibus orbis Christiani partibus, partim eius consilium in causa religionis efflagitaretur, partim ad eum audiendum concurreretur, adeo ut italicam, anglicam, hispanicam denique ecclesiam Genevae viderimus, neque tot capiendis hospitibus sufficere posse una civitas videretur. Domi vero etsi a bonis colebatur, ab improbis metuebatur, et optime res erant constitutae, non deerant tamen qui strenue illum exercerent: quae certamina sigillatim explicabimus, ut habeant posteri singulare fortitudinis exemplum, quod pro viribus imitentur. Igitur ut ad historiam redeamus, simulatque in urbem rediit, memor illius sententiae, quaerendum esse primum regnum Dei, et caetera nobis adiiciantur, nihil habuit antiquius, quam ut ecclesiasticae politiae leges verbo Dei consentaneae ex Senatus consensu perscriberentur: a quibus postea discedere, neque ministris ipsis, neque civibus liceret. Id vero nonnullis sensim ex vulgo atque ex primariis civibus, qui Papam quidem exuerant, Christum vero nomine tenus induerant, odiosum fuit. Nonnulli quoque ex iis ministris, qui bonis illis eiectis in urbe manserant (quorum tamen praecipui postea flagitiorum rei turpiter stationem deseruerant), etsi testimonio conscientiae convicti repugnare non audebant, clanculum tamen obsistebant, seque in ordinem cogi non facile patiebantur. Neque vero deerat, quod huic suae improbitati praetexerent aliarum videlicet ecclesiarum exemplum, in quibus nullus esset excommunicationi locus. Non deerant denique, qui Papisticam tyrannidem sic revocari clamitarent. Sed has difficultates vicit Calvini constantia cum insigni moderatione coniuncta: qui quum ex sacris literis non doctrinae modo, verum etiam administrationis

b *

ecclesiasticae petendam esse rationem demonstrasset, et doctissimorum eius saeculi hominum, veluti Oecolampadii, Zwinglii, Zwichii, Philippi, Buceri, Capitonis, Myconii sententiam ex ipsorum scriptis ostendisset, nec propterea damnari ecclesias illas tanquam non Christianas, quae alia non multum diversa ratione rebelles coercerent, vel eos pastores qui suos greges eo freno non indigere existimarent, quum denique demonstrasset, quantum inter paptisticam tyrannidem et iugum Domini interesset, obtinuit facile, ut ecclesiasticae politiae leges, quibus etiamnum utitur haec ecclesia, summo consensu conscriptae, perlectae, populique suffragiis XX. Novembr. reciperentur. Haec, etsi feliciter erant coepta, tamen quum non sine difficultate re ipsa usurpari posse consideraret Calvinus, totus in eo erat, ut et Viretum, quem ad tempus duntaxat aliquod concesserant Bernenses, et Farellum, quem Neocomenses uti diximus eiectum exceperant, collegas perpetuos haberet, sed hoc frustra tentavit, Vireto mox Lausannam reverso, Farello Neocomi permanente, ut restitutae huius ecclesiae laudem Calvinus paene solus reportaret.

(1542.) Anno sequente Calvinum non pauca exercuerunt. Ut enim, quae domi urgebant praetercam, instabat tum foris etiam inflammatus hostium Evangelii furor, multos ex Gallia et Italia in vicinam et celebris iam nominis urbem extrudens, quibus consolandis omnisque officii genere reficiendis mirum quanto studio sese iam tum impenderit, ut eos omittam, quos in ipsis leonum faucibus versantes undiquaque missis literis solabatur. Accessit eo anno duplex aliud maximum malum, annonae videlicet caritas, et pestis plerumque famis comes. Erat autem haec iam tum Genevae consuetudo, ut peste laborantes suum extra urbem nosocomium haberent: ubi quum pastoris constantis ac seduli opera requireretur, plerisque contagionis periculum detrectantibus, tres sese obtulerunt, Calvinus videlicet, Sebastianus Castellio (de quo postea plura dicturi sumus), et Petrus quidam Blanchetus: inter quos sortitione facta, quum Castellio, cui sors obtigerat, mutata sententia subire hoc onus impudenter detrectaret, Calvinum licet ultro se offerentem Senatus ipseque adeo Blanchetus, hoc onus in se recipiens, amplius sortiri prohibuerunt. Tum quoque alia gravia inciderunt. Nam et Petrum Tossanum Mombelgardensem Pastorem exercebat controversia de Coena Domini, et Basileae quoque non deerant, qui ecclesiasticae disciplinae vix iacta fundamenta, frustra in contrarium laborante Myconio, subruerent, qui duo consilia cum Calvino conferebant. Apud Mediomatrices autem sive Metenses etsi Farellus eo evocatus feliciter laborabat, opus tamen Domini partim aperta vi, partim per apostatam Petrum Caroli, cuius antea meminimus, valde impediebatur: quibus in rebus quantum scribendo, monendo, hortando, modis omnibus denique laborarit Calvinus, partim ex eius editis literis intelligi potest, partim vero qui sunt adhuc superstites testificantur. Sed et audacior quam unquam antea Sorbona Petri Liseti, tum in Parlamento Parisiensi principis, infaustae infelicisque memoriae hominis favore ausa fuit facinus, quod mirum videri posset Episcopos, aut ipsum saltem Pontificem pati potuisse, nisi iampridem ecclesiarum opibus inter se, ut inter praedones fieri solet, dispertiendis occupati suo

praecipuo munere, quod in administratione verbi positum esset, ultro bonis istis quos vocant doctoribus cessissent: ea tamen conditione, ut tanquam canes dominis illis suis subserviant, ex quorum mensis ossa tandem millies abligurita corrodunt. Ausa fuerat igitur Sorbona, nullo neque divino neque humano iure fulta, fidei Christianae articulos praescribere, eiusmodi quidem, ut tum sua falsitate, tum illis summis ineptiis, quae sunt illi sodalitati familiares, omnem sibi ipsis auctoritatem apud homines non prorsus amentes merito derogare potuerint: quibus tamen alii metu, alii per imperitiam ultro subscripserant. Itaque respondit iis Calvinus, ita ut et errores solidis rationibus pererudite refutaret, et eorundem stultitiam omnibus non penitus insulsis suaviter deridendam propinaret. Sic est annus ille exactus, quem alius nihilo mitior excepit, iisdem malis caritate videlicet ac peste Sabaudiam infestantibus, et pergente vicissim Calvino domi quidem suos confirmare, foris vero ecclesiarum hostes fortiter reprimere, editis praesertim libris quatuor de liberi arbitrii controversia, quos Philippo Melanchthoni dicavit, adversus Albertum Pighium Campensem, sophistam illius aetatis facile principem, a quo etiam fuerat pro antagonista delectus, ex quo videlicet reportata insigni victoria galerum mox a Pontifice consequeretur. At ille hoc suo labore frustratus id unum assequutus est, quod merentur veritatis hostes, nempe ut et doctis sanisque hominibus foeteret, et ab ipso Satana deciperetur. Eos autem libros quanti faceret, testatus est suis literis Philippus, quas iccirco etiam edendas putavimus, ut habeat posteritas certum luculentumque testimonium, quod adversus utriusque calumniatores opponat. Sed et ex eiusdem Calvini literis eodem anno ecclesiae Mombelgardensi scriptis, quid sit iis respondendum quivis cognoscet, qui de nimia ipsius severitate in exercendis ecclesiasticae politiae legibus queruntur.

(1544.) Sequutus est annus suprasesquimillesimum quadragesimus quartus, in quo Calvinus de Neocomensium in ecclesiasticis censuris instituto suam sententiam aperuit. Domi vero Sebastianus ille Castellio, cuius antea levitatem notavimus, ut erat quadam ταπεινοφροσύνης specie ineptissime ambitiosus, ac plane ex eorum genere, quos Graeci ἰδιογνώμονας appellant, indignatus quod suas ineptias in gallica Novi Testamenti versione Calvino non probasset, eousque efferbuit, ut exotica quaedam docere non contentus palam Canticum Salomonis, tanquam impuram et obscenam cantionem, ex Canone expungi iuberet, et repugnantes ministros atrocissimis conviciis proscinderet. Id illi vero sibi non ferendum merito rati hominem ad Senatum vocant: ubi pridie Calend. Iunii patientissime auditus, cognitaque causa calumniae damnatus, ex urbe excedere iussus est. Inde Basileam quum venisset, tandem ibi admissus qualem se praestiterit, alibi a nobis dicetur. Caeterum anno superiore quum Carolus quintus adversus Gallum totis viribus movens Germanis sic cavisset, ut tantisper, dum Concilium universale cogeretur, quod sese curaturum promittebat, neutri partium praeiudicio facto, inter quas de religione disceptabatur, utrimque pari inter se iure uterentur, plurimum ea re commotus Pontifex Romanus Paulus III. gravissimam in ipsum Caesarem expostulationem edidit, quod catholicis haereticos scilicet exaequasset,

et in alienam messem iniecisse falcem videretur. Respondit Caesar, quod aequum censuit. Calvinus autem, quod in iis literis graviter laesa erat Evangelii veritas piorumque innocentia, Pontificis audaciam repressit. Fuerunt tum Spirae coacta imperii Comitia: qua accepta occasione Calvinus libellum edidit de Necessitate reformandae Ecclesiae, quo haud satis scio an ullum nervosius et gravius eius argumenti scriptum nostro saeculo editum fuerit. Eodem anno Calvinus tum Anabaptistas tum Libertinos (in quibus veteres omnes quantumvis portentosae renovatae sunt haereses) duobus libellis ita refutavit, ut neminem iis attente lectis arbitrer exstitisse, qui vel ab istis nisi sciens et prudens decipi potuerit, vel si antea deceptus erat, non ultro in rectam viam redierit. Offensa est tamen isto libro in Libertinos edito Navarrena, quod ab illius horrendae sectae antesignanis duobus Quintino et Pocqueso, quos nominatim Calvinus arguerat (rem paene incredibilem), eousque fuisset fascinata, ut, quum alioquin illorum mysteria non teneret, pro bonis viris illos haberet, ac proinde sese quodammodo per leorum latus confossam arbitraretur. Quod quum intellexisset Calvinus, sic illi mira quadam moderatione respondit, ut et dignitatis et collatorum ab hac Regina in Ecclesiam Christi beneficiorum memor, ingenue tamen et cordate, ut fortem Dei servum oportuit, nimiam illius in admittendis istiusmodi hominibus imprudentiam reprehenderit, et ministerii sui auctoritatem asseruerit, effecerit denique, ut horrendae Libertinorum sectae homines, qui in Galliam usque sese effundere coeperant, postea sese intra Hollandiae et proximarum regionum fines continuerint.

(1545.) Tot autem illius anni laboribus defunctum nova rursum certamina sequentis anni, eaque longe gravissima excepe-runt. Nam quasi pestis divinitus immissa exhauriendae civitati totique viciniae non sufficeret, usque adeo apud pauperculos nonnullos avaritia tum valuit, quorum opera ditiores in curandis aegrotis ac repurgandis aedibus utebantur, ut horrenda inita coniuratione pestifero unguine domorum postes ac limina atque alia quaevis obvia inficerent, unde mox dira pestis sequebatur, et terribili iureiurando sollenniter concepto Satanae sese manciparent, si sceleris conscios ullis tormentis adacti prodidissent. Non pauci tamen partim in urbe, partim in vicinis regionibus deprehensi, iustisque suppliciis sunt affecti. Sed incredibile dictu est, quantum Genevae et ipsi imprimis Calvino invidiam Satanas hoc artificio conflarit, quasi scilicet ibi plane ille regnaret, ubi quam maxime oppugnabatur. Fuit hic idem annus infamis illa plus quam immani carnificina, quam Aquense Parlamentum in fratres Waldenses Merindolae, et Cabrieris, totoque illo tractu [*Aix, Merindol, Cabrières en Provence*], non in unum aut alterum quempiam, sed in populos ipsos, nullo nec aetatis nec sexus discrimine, incensis etiam vicis exercuit. Haec autem mala Calvinum pauculos illorum Genevam refugientes solantem ac reficientem eo vehementius premebant, quod eos antea literis summissisque pastoribus pure in Evangelio instituendos curarat, suaque apud Germaniae Principes et Helveticas civitates intercessione periclitantes antea servarat. Gliscebat tum quoque rursum infelix illa de Coena Domini decertatio, Osiandro homine superbo monstrosique ingenii

sopitam flammam fodiente: quod incendium quominus sopiretur, per Calvinum certe non stetit, cuius ea de re ad Philippum unam et alteram epistolam edendam curavimus. Sed utriusque sanis consiliis nullum locum tribuit eius hominis intemperies, quem uterque Periclem vocabat. Interea pestis in urbe desaeviens multos bonos tollebat. Calvinus autem ex suggestu in nonnullorum flagitia ac praesertim adversus scortationes, quae ne tum quidem desinere poterant, pro viribus detonabat, bonis quidem assentientibus, sed paucis quibusdam δημαγωγοῖς bonorum conatus infringentibus, donec ipsi sese ultro, sicuti suo loco dicetur, praecipites dederunt. Accedebat denique ad haec mala, quod tum quoque parum certe tempestive disceptari de propriis reipublicae Genevensis facultatibus coepit: nec pati poterant fideles pastores, ecclesiastica bona pontificiis erepta non sic ut oportuit plerisque locis administrari. Multi hinc igitur clamores, multae querelae, multi denique scribendo ac loquendo labores, sed frustra plerumque suscepti, aperte profitente Calvino, se quidem isti confusioni minime favere, quam divinitus tandem sciret severissime vindicandam, sed in eo tamen iustum Dei iudicium agnoscere, quod bona tam male prius a sacrificis acquisita non sineret Dominus ecclesiarum aerariis inferri. Alia praeterea duplex sollicitudo Calvinum eodem hoc anno domi simul et foris exercuit. Redierat tum Genevam patriam suam veterator quidam adhuc quidem iuvenis, qui tamen aliquandiu eremitam in Galliis simularat. Eum pietatis speciem initio prae se ferentem Calvinus (homo si quisquam alius in deprehendendis aliorum ingeniis sagacis sollertisque iudicii), quum mox agnovisset, admonere primum ac mox liberius etiam, postea ambitiose nimium in congregationis coetu sese efferentem increpare coepit. Hoc ille non ferens reperit facile ex iis, in quorum scelera invehi solitus erat Calvinus, quorum favore et studio adiuvaretur, adeo ut, quum forte ageretur de pastore in mortui locum subrogando, palam ille cum suis sacrum Ministerium ambiret. Quid multis? interposita sua auctoritate iubet Senatus istius rationem haberi. Obstitit cum suis collegis Calvinus, et quantopere hic ambitus verbo Dei repugnaret, ostendit: obtinuitque bona cum Senatus venia, ut scriptis ecclesiasticis legibus staretur. Erant tunc quoque in Gallis nonnulli, qui persequutionum metu initio lapsi eousque postea sibi placere coeperant, ut eos negarent peccare, qui in veram religionem intenti corpore duntaxat pontificiis sacris interessent. Hunc igitur perniciosissimum errorem iam olim a patribus damnatum Calvinus, cuius illi severitatem nimiam esse causabantur, et scripto luculento refutavit, et adiunctis doctissimorum theologorum, Philippi Melanchthonis, Buceri, Petri Martyris, et ecclesiae Tigurinae sententiis ita coercuit, ut ab eo tempore piis omnibus foetuerit Nicodemitarum nomen. Ita enim illi vocabantur, qui errori suo sanctissimi viri illius exemplum praetexerunt.

(1546.) Hunc annum alius nihilo mitior excepit. Praeterquam enim quod adversus frequentes nuntios de Caesaris adversus religionem molitionibus et Pontificis fraudes, a quo summissos incendiarios ferebant, confirmandus erat civium animus, deplorandus erat in eo praecipue civitatis status, quod tantum abesset ut improborum quorundam petulantia tot ferulis domari se pateretur,

ut contra magis efferretur adeoque prorsus erumperet. Erant enim ducem nacti vanissimum quidem, sed audacem et ambitiosum imprimis (quem iccirco Calvinus Comici Caesaris nomine in suis Epistolis designat), Amadeum Perrinum nomine, hoc etiam iampridem consequutum, ut Generalis Capitaneus populi suffragiis crearetur. Is ratus id quod res erat, stare se suique similes, vigentibus legibus, ac praesertim Calvino assidue adversus eorum lasciviam detonante, non posse, tandem quid una cum suis meditaretur aperte hoc anno prodere coepit. Quod quum animadversum simul ac repressum fuisset Senatorum auctoritate, tacuit ipse quidem, sed ita ut mox apertius improbitas sese proderet. Ecce enim paulo post ex ipso Senatu quidam in hominum coetu satis frequenti Calvinum ut falsa docentem corripit, a duobus ex pastorum collegio (ut existimatur) clanculum impulsus, ebrioso utroque, nec minus quam caeteri severitatem legum metuente. Et hunc quidem latratum Calvinus nihil est moratus. Vocatur tamen ille in ius, cognitaque causa ex senatusconsulto infamiae damnatur, coniunctique duo illi falsi pastores exauctorantur, ipsaque adeo oenopolia penitus interdicuntur, tantum abest ut malorum improbitas quicquam valuerit.

(1547.) Quod autem incendium hoc anno repressum fuerat, eo qui proxime sequutus est, nempe quadragesimo septimo supra sesquimillesimum, prorsus erupit, nec aliud tempus eo saeculo magis calamitosum incidit, Germanicis etiam ecclesiis eo redactis, ut una cum proceribus et urbibus partim sese ultro dedentibus, partim vi captis, uno momento eversum videretur quicquid tot annis tantisque laboribus exstructum fuerat, iique demum beati a plerisque haberentur, quos istis tumultibus tempestiva mors eripuisset. His publicis tot ecclesiarum calamitatibus quantopere pium illud pectus cruciatum existimabimus, non aliter etiam in media pace in ecclesias quantumvis remotas affectum, quam si omnes illas humeris impositas gestaret? Quid vero? Quum summos illos viros quos amicissimos habuit, Philippum dico, Bucerum, Martyrem videret ita periclitantes, ut morti quam vitae propiores essent, quantis eum doloribus conflictatum putabimus? Fortissimo tamen animo Calvinum tempestates istas superasse, tum ipsius scripta testantur, tum etiam res ipsa comprobavit, quum domi multo acrius ab improbis vexatus suo tamen ex illo gradu ipsis ne tantillum quidem cesserit. Itaque ut ad domestica certamina redeam, quum in eo totus esset, ut Evangelium quod annuntiabat ostenderet non in speculatione quadam, sed in ipsa Christiana vita positum esse, hostes eos necessario expertus est, qui omni pietati ac honestati, ipsi denique patriae bellum indixerant. Eorum ut ante diximus facile princeps erat Perrinus ille, quum ea tum esset et illius et suorum conditio, ut et ab ipsis extrema quaevis tentanda constaret, et improbi aperte instarent, ut de ipsorum flagitiis cognitio a Presbyterio ad Senatum transferretur. Presbyterium ex adverso urgere sancitas de ecclesiastica disciplina leges verbo Dei consentaneas, ipsiusque adeo Senatus opem implorare, ne quid detrimenti acciperet ecclesia. Iudicavit Senatus, ratas esse ecclesiasticas leges oportere, illudque re ipsa confirmavit. Ac tandem quum ille sua audacia sese in extremum discrimen coniecisset, exitus totius rei

tum quidem is fuit, ut Senatu motus obrogatoque Capitanei nomine privatus viveret. Haec autem omnia, etsi coram Magistratu agebantur, dici tamen non potest quantopere Calvinum exercuerint: siquidem eousque semel in ipsa curia coactis Diacosiis deventum est, ut paene exsertis iam ensibus parum abfuerit, quin mutuis caedibus curiam ipsam cruentarent, quam seditionem Calvinus cum collegis superveniens opposito imprimis suo ipsius capite inhibuit, quanquam sceleratorum factio in illum praecipue ferretur, ipso nihilominus eorum scelera pergente gravissime detestari, eosque gravissime prout merebantur increpare. Neque vero vana fuit iudiciorum Dei denuntiatio. Siquidem per id tempus Gruetus quidam, civis Genevensis, famosum libellum scripsisse et sacro pulpito affixisse deprehensus, in quo tum alia multa nefaria in sacrum Ministerium, tum etiam illud scriptum erat, Calvinum esse in Rhodanum praecipitandum, causa dicta et infinitarum aliarum blasphemiarum praeter exspectationem convictus capitis supplicio affectus est. Quin etiam post eius interitum inventus est libellus ipsius manu adversus Mosen ipsumque adeo Christum professo scriptus, quo impietatis scelere dubium non erat, quin alios etiam aliquot infecisset. Scripsit autem hoc ipso anno in mediis illis certaminibus Calvinus Antidotum adversus Tridentini concilíabuli cessiones septem: itemque Rotomagensem [*hod. urbis Rouen*] ecclesiam missis literis adversus Franciscani cuiusdam fraudes renovatorum a Libertinis Carpocratis errorum venenum ibi spargentis confirmavit.

(1548. 1549.) Anno sequente, id est, quadragesimo octavo supra sesquimillesimum, erupit eiusdem illius factionis malum, iis (quod paene incredibile est) maxime abutente Satana, qui tamen praecipue mederi malis istis studebant, Farello nempe et Vireto. Quum enim ineunte anno Genevam venissent et orationem in Senatu gravissimam de componendis dissidiis habuissent, Calvino quidem nihil aliud quam emendationem morum postulante, Perrino vero cum suis nihil non simulante, ut pristinum locum reciperet, tum quidem visa sunt omnia composita, sed bonis viris impositum potius fuisse, res ipsa mox comprobavit. Perrino siquidem restituto eousque sese extulit sceleratorum improbitas, ut thoracibus etiam quibusdam in crucis modum dissectis, quibus sese mutuo agnoscerent, palam uterentur, et alii suis canibus Calvini nomen imponerent, alii Calvinum in Cainum transformarent, non pauci denique illius odio abstinere se a Coena Domini testarentur. Quae omnia quum fortiter ille et collegae ipsius reprehenderent, vocatis in Senatum vicit quidem facile bonorum innocentia, tandemque XVIII. Decembr. sollenni iureiurando sancita rursum est ἀμνηστία, sed haec omnia per simulationem facta fuisse, nec aliud tum quaesivisse Perrinum, quam ut syndicatum adeptus aditum sibi et suis ad omnia perdenda magis ac magis patefaceret, eventus comprobavit. Calvinus autem istis concertationibus non modo non cessit, verum etiam quasi in otio sex Epistolas Pauli doctissimis commentariis illustravit, et Interim illud quod vocant, pessumdandis Germanicis ecclesiis editum, gravissimo scripto refutavit, veramque instaurandae ecclesiae rationem ostendit: Astrologiae denique quam iudiciariam vocant, cui plusculum tribuere non pauci vide-

bantur, falsitatem atque vanitatem elegantissimo libello patefecit. Tum quoque a Brentio Basileae exsulante literis salutatus amicissime illum consolatus est, in qua coniunctione utinam perstare Brentius instituisset. Bucerum in Anglia exsulantem tunc quoque ingenue monuit, ut magis perspicue de Coena Domini scriberet ac loqueretur, et amicissime solatus est. Simulque Sommersetum Ducem, Angliae protectorem, indignissima postea morte affectum, accurate scriptis literis eorum admonuit, quae si tum essent in illo regno animadversa multas fortasse tempestates ecclesiae Anglicanae devitassent. Crescebat in istis certaminibus mirabiliter ecclesia Genevensis, quod ut mirum in modum Satanam et malos angebat, ita Calvini excipiendis pro Christi nomine exsulibus intenti studium vehementer acuebat: cui sollicitudini sic favit anno consequente [MDXLIX.] Dominus, ut etsi non exstincta prorsus, attamen ad tempus sopita furiosorum improbitas videretur. Et sane induciis egebat ille, praesertim casu domestico graviter afflictus, amissa videlicet uxore lectissima femina: quem tamen casum ita constanter tulit, ut hac etiam in re singulare fortitudinis exemplum toti ecclesiae praebuerit. Eodem hoc anno exorta in Saxonicis ecclesiis contentione de rebus Adiaphoris, quum a Calvino quoque consilium peteretur, sententiam hac de re suam libere exposuit, Philippo etiam officii admonito, quem nonnulli ut in eo molliorem accusabant, immerito id quidem, ut accuratius postea Calvinus cognovit. Tum enim erat ignotum, quo animo malus ille genius et tota Flacianorum cohors impelleretur, quae tot postea turbas dedit, et nunc quoque opus Domini labefactat: non aliter sane, nec minus impudenter ac furiose, quam si ab ipso Romano Pontifice magnis stipendiis esset conducta. Caeterum hoc ecclesiis Germanicis inflictum vulnus contrario beneficio Dominus apud Helveticos compensavit, Farello simul ac Calvino Tigurum profectis, ut, quum visus esset quibusdam Calvinus Consubstantiationi nonnihil favere, de communi re omnium Helveticarum ecclesiarum consensu omnibus liqueret. Neque vero difficile factu fuit, ut inter bonos et veritatis amantes conveniret. Scripta est igitur summa cum omnium Helveticarum et Rhaeticarum ecclesiarum approbatione consensio, quae praesertim Henricum Bullingerum cum Calvino Tigurinamque ecclesiam cum Genevensi arctissimo vinculo magis ac magis colligavit, in qua etiam omnes adhuc perstamus et ad extremum usque favente Deo perstituros nos speramus. Sic annus ille felix nobis exactus est, si cum caeteris conferatur: cuius eo libentius memini, quod is mihi primae ad ecclesiasticas functiones vocationis meae, vocante me Lausannensi ecclesia, impellente vero Calvino, initium fuerit. Scripsit quoque per id tempus binas eruditissimas epistolas Laelio Socino Senensi, Tiguri diu versato ac tandem etiam mortuo. Ex iis vero quod fuerit illius ingenium, nempe plane Academicum, facile quivis dignoscet, res autem ipsa sero ac nonnisi post eius obitum patefecit, quum is ecclesias peragrans ac doctissimum quemque atque in iis imprimis Philippum, Calvinum, Ioachimum denique Camerarium (a quo in Philippi vita perhonorifico testimonio contra quam mereretur ornatus est) fefellisset. Siquidem illum postea Bellianae, de qua suo loco dicemus, farraginis [*libelli ficto Bellii nomine in lucem editi*] maxima ex parte auctorem fuisse, et Serveti, Castellionis, Ochini denique

furoribus favisse compertum est, exstante etiam illius in illud illustre primum caput Ioannis commentario, in quo facile omnium, qui unquam illum locum longe divinissimum corruperunt, haereticorum impietatem superavit.

(1550.) Qui hunc excepit annus, nempe quinquagesimus supra sesquimillesimum, satis quod ad ecclesiam Genevensem attinet tranquillus fuit, eoque decretum est, ut Ministri non tantum in concionibus, quas alii negligebant, alii non magno cum fructu audiebant, sed etiam sigillatim per domos et familias certo anni tempore, adhibito cuiusque regionis urbis Decurione itemque Presbytero singulos instituerent, et ab unoquoque fidei rationem summatim exposcerent: quod Senatus edictum vix credibile est quantus sit fructus consequutus. Alterum decretum, ut in proximum diem Dominicum referretur Natalium Domini celebratio, nec ulli alii festi dies essent praeter septimum quemque, quem Dominicum vocamus, factum plurimos offendit, adeo quidem ut non deessent, qui Dies ipsos Dominicos a Calvino sublatos confingerent, ut eum in invidiam vocarent: quum tamen non modo non postulante, sed etiam ignorante Ministrorum collegio, actum ea de re apud populum decretumque fuisse constaret, cuius tamen causa litem non esse movendam Calvinus existimavit. Offendiculum autem inde a nonnullis acceptum Calvino praebuit libelli de Scandalis scribendi occasionem, Laurentio Normendio [*e provincia Normannia*], integerrimo veterique amico inscripti.

(1551.) Huius biennii tranquillitatem dissidia sequentis, quinquagesimi primi nempe supra sesquimillesimum, facile compensarunt. Nam praeterquam quod toti ecclesiae ac Calvino nominatim luctuosus fuit Buceri morte, quem virum summe dilexerat, itemque Ioachimi Vadiani Consulis Sangallensis, viri singulari tum pietate, tum eruditione praediti interitu, efferbuit factiosorum improbitas eo ardentius, quo diutius sopita delituerat: adeo ut palam negarent cum adventantibus exsulibus ius civitatis communicandum, nec eo contenti Calvinum ipsum ex concione trans Rhodanum habita redeuntem per ludibrium pulsarint, et Raymundum eius collegam nocte forte ad invisendum aegrotum pontem Rhodani transeuntem, exempta furtim sublica, paene in subiectum fluvium praecipitarint: denique in ipso Divi Gervasii templo tumultum non parvum eo praetextu excitarint, quod minister infanti ad Baptismum oblato indere Balthasaris nomen, (quoniam id diserte leges iampridem scriptae ob certam causam prohibebant) recusaret. Neque tum adversus haec mala quicquam erat, quod Calvinus opponeret, praeter fortem invictamque patientiam. Sed et aliud novum malum Genevensem ecclesiam per id tempus invasit. Huius causa fuit Hieronymus quidam Bolsecus ex Carmelitarum societate Lutetiae monachus, unde quum aliquot ante annis, cuculla quidem abiecta, sed monachismo retento in Italiam profugisset, inde quoque decepta Ferrariensi Ducissa pulsus ac tandem triduo medicus factus Genevam venerat: ubi quum inter eruditos medicos nullo loco esset, et ut sese theologum esse ostenderet, falsum et mere Pelagianum quiddam de praedestinatione privatim primum inter aliquos blaterasset, eum Calvinus primum moderata reprehensione conten-

tus domi refutaverat, deinde ad se vocatum docere meliora fuerat conatus. At ille, sive ambitione monastica percitus, sive ab illis factiosis iampridem quaerentibus, per quem Calvinum lacesserent, incitatus, palam tandem ausus est in ipso congregationis coetu XVI. Octobr., quum ille Ioannis locus explicaretur, *Qui ex Deo est, verba Dei audit, et quia non auditis, ex Deo non estis*, liberum arbitrium et operum praevisionem ad aeternae praedestinationis decretum evertendum, adiectis praeterea in veram doctrinam contumeliis, fastuque mere seditioso proferre: idque eo ut existimatur audacius, quod forte Calvinum suo loco non sedentem abesse crederet. Et aberat quidem ille initio. Sed eo sermonem ingresso superveniens pone alios nonnullos sese continuerat. Finita monachi oratione Calvinus repente apparens, quamvis plane nihil antea tale meditatus, tum certe si unquam alias qui vir esset ostendit. Siquidem illum tot verbi divini testimoniis, tot Augustini praesertim locis, tot denique tamque gravibus argumentis confutavit, perculit, obruit, ut omnes praeter ipsummet perfrictae frontis monachum ipsius vehementer puderet. Aderat in ipso audientium coetu Assessorum Praetoris unus, quorum in urbe ius prehensionis est. Is illum dimisso coetu tanquam seditiosum in custodiam tradit. Quid plura? Causa multis disputationibus agitata, Senatus Helveticarum etiam ecclesiarum sententiam percunctatus illum tum ut seditiosum, tum ut mere Pelagianum XXIII. Decembr. publice damnatum urbe expulit, fustuariam poenam minatus, si vel in urbe vel in urbis territorio esset deprehensus. Ipse postea in vicinum oppidum demigrans multas magnasque turbas dedit, donec Bernensi quoque ditione pulsus, Ministerium in Gallicis ecclesiis ambiens, quas tum pacificas fore putabat, Lutetiam primum indeque Aureliam veniret, poenitentiam miris artibus simulans, ultroque cum Genevensi ecclesia reconciliationem petens, quod quum re ipsa praestiturus videretur, ubi contra quam sperarat ecclesias affligi animadvertit, repetita medicina ad hostes Evangelii manifesta defectione (uxore quoque Canonicis Augustodunensibus [*in urbe Autun*] prostituta) transivit, unde nunc etiam quibus potest maledictis veritatem proscindit. At Genevae interea Collegium ministrorum in publico coetu veram de praedestinatione doctrinam asseruit, publicoque scripto deinceps a Calvino comprehensam comprobavit: hoc unum istis dissidiis consequuto Satana, ut caput hoc Christianae religionis, antea obscurissimum, dilucidum perspicuumque cunctis non contentiosis evaserit.

(1552.) Anno vero deinceps sequuto magis apparuit, quantam flammam accendisset impurus ille, licet communi tot ecclesiarum iudicio damnatus. Etenim tum ipsa quaestionis nondum antea satis a plerisque veteribus explicatae, nec eodem semper exitu agitatae difficultas curiosa praesertim ingenia ad hoc ipsum disquirendum accendebat, tum factiosi praeclaram sibi oblatam occasionem ad omnia Calvino eiecto subvertenda putabant. Itaque dici non potest, quae non in urbe tantum, verum etiam ultro citroque, veluti si classicum ipse Satan cecinisset, contentiones sint consequutae. Etsi enim pulcre inter praecipuarum ecclesiarum pastores conveniebat, non deerant tamen qui in vicinis Bernensis ditionis

ecclesiis Calvino litem intenderent, quasi Deum faceret peccati auctorem: parum certe memores, hoc ipsum pestilentissimum dogma fuisse a Calvino iampridem ex professo adversus Libertinos refutatum. Basileae vero Castellio bonus ille et simplex homo, etsi clanculum fere agebat omnia, tamen non obscure Pelagianismum tuebatur. Quin etiam his de rebus ita scribere coeperat Philippus, ut, quamvis antea Calvini adversus Pighium libro diserte subscripsisset, tamen Genevenses quasi Stoicum Fatum invehentes notare quibusdam videretur. Pontificios omitto, easdem calumnias millies refutatas nunc quoque repetentes. Pungebant ista gravissime sicuti par erat illius animum, et eo quidem acerbius, quod ea fuit interdum per id tempus erroris efficacia, ut publica etiam auctoritate alicubi obstructum os veritati videretur. Neque haec fuit paucorum annorum controversia, sed hoc anno imprimis bonus ille Eremita, de quo supra diximus, cum Calvino disputaturus prodiit, qui, aliquot ante annis quum Ministerium ambiret repulsam passus, iurisconsultus et factiosorum patronus evaserat. Causa coram Senatu agitata est magna utrinque contentione: illo quidem impudentia et malorum favore depugnante, Calvino vero sola veritatis auctoritate doctrinam suam tuente. Vicit ergo veritas, et Calvini scripta ipsorum etiam, quod mirum est, adversariorum suffragiis ut pia et orthodoxa rursum comprobata. Sed istius adversarii aliquot post annis morientis minime reticenda est resipiscentia, cuius etiam testem Calvinum tanto studio adhibuit, ut non aliter sibi pacem conscientiae constare diceret, quam si Calvinum sibi conciliatum moribundus agnosceret, quem antea tam indigne a se impetitum fateretur: cui vicissim tantum abfuit ut Calvinus defuerit, ut etiam benignissime consolatum erexerit, et ad extremum usque confirmarit.

(1553.) Annus autem alter a superiore, nempe quinquagesimus tertius supra sesquimillesimum, ad exitum festinante factiosorum malitia tam fuit turbulentus, ut non ecclesia modo, verum etiam respublica extremum discrimen adierit. Siquidem eousque illi progressi sunt clamoribus et minis, numero denique oppressa bonorum libertate, ut vetera de constituendis Senatoribus edicta refixerint, nonnullos Senatu moverint, peregrinis exsulibus, a quibus se metuere dicebant, arma omnia exceptis si quando urbe egrederentur ensibus ademerint, adeo ut nihil aliud superesse videretur, quam ut, quum omnia in potestate haberent, quae toties agitaverant facile exsequerentur. Sed et occasionem turbarum alteram quoque Satan tunc obiecit. Vetus enim ille sacrae Triadis, id est, omnis verae Deitatis hostis, adeoque monstrum ex omnibus quantumvis rancidis et portentosis haeresibus conflatum, Michael Servetus, postquam aliquot annis huc et illuc medicinam faciens oberrasset, tectusque Michaelis Villanovani nomine horrendas multas blasphemias sparsisset, ediderat tandem Viennae Allobrogum spissum volumen titulo Christianismi Restitutionis, cuius scripti excusor fuit Arnolletus quidam Lugdunensis typographus, corrector autem, ut in illis officinis vocant, Guilielmus quidam Guerotius, factiosis Genevensibus pridem deditus, sed paucis ante mensibus ut scortationis et aliorum flagitiorum poenas vitaret Geneva Lugdunum profectus. Eo igitur edito blasphemiarum pleno volumine, Servetus

in carcerem Viennae coniectus, ac inde mox nescio quibus artibus elapsus Genevam fato quodam venerat, alio procul transiturus, nisi Dei providentia factum esset, ut mox a quodam agnitus, Calvino Magistratum admonente, carceri fuisset mancipatus. Quae certamina tum quantisque de rebus suscepta fuerint, ex edito libro percipi plenissime potest. Fuit autem horum omnium iste exitus, ut tandem perditus ille (cui factiosorum etiam unus tum Praetoris Assessor in aurem insusurrasse quiddam credebatur, quo malum perditi hominis animum obfirmaret) a vana illa sua confidentia proditus, et impietatis ac infinitarum blasphemiarum ex omnium etiam Helveticarum ecclesiarum sententia damnatus, XXVII. Octobr. nullo edito poenitentiae signo, frustra supplicii gravitatem deprecante pastorum collegio, infelix vivus cremaretur. Farellus autem eodem anno eousque vi morbi fractus, ut a Calvino, qui Neocomum ad eum visendum venerat, pro mortuo relinqueretur, vitae postea praeter spem omnem restitutus ecclesiam mox recreavit. Ita plane inter spem et metum, terminante tamen dolorem laetitia, annum hunc eatenus exegimus. Ecce enim, dum haec in Serveti causa aguntur, quidam ex factiosis Bertelerius nomine, homo proiectae penitus impudentiae, cui ob multa flagitia Presbyterium mensa Domini interdixerat, in Senatum venit postulatque ex auctoritate Senatus absolvi: quodsi factum esset, ambigi non poterat, quin mox solutis ecclesiasticae disciplinae vinculis omnia statim diffluerent. Intercedit igitur sedulo fortiterque Presbyterii nomine Calvinus, ostenditque Magistratum sacrarum legum vindicem, non destructorem esse oportere: nihil denique eorum praetermittit, quae tanti momenti contentio flagitabat. Vincebant tamen eorum falsi clamores, qui Presbyterium aiebant sibi in quibusdam Magistratus imperium arrogare, adeo ut in Diacosiorum consilio statueretur, ultimum excommunicationis iudicium ad Senatus cognitionem pertinere, ut quos vellet absolveret: in quam sententiam a Senatu, parum ante ad eam rem attento, obrepticie absolutorias literas sigillo Reipublicae communitas Bertelerius obtinuit. Ac sperabat tum Perrinus cum suis alterum sequuturum: nempe ut vel Calvinum, nisi mandato Senatus pareret, per tumultum opprimeret, vel, si pareret, nullo postea negotio Presbyterii auctoritatem omnem, id est, nequitiae ipsorum frenum abrumperet. At Calvinus vero, quamvis biduo duntaxat ante Coenam Domini mense Septembris de more celebrandam de hoc facto commonefactus, inter concionandum elata voce, ac manu multa de sacris mysteriis in eorum contemptores loquutus, „at ego (inquit) „Chrysostomum sequutus vim quidem non opponam, sed ultro „me potius occidi facile patiar, quam haec manus contemptoribus „Dei rite iudicatis sancta Domini porrigat.“ Haec vox, mirum dictu, tantum potuit apud illos quantumvis effrenes, ut Perrinus statim clanculum Bertelerio mandaret, ne ad mensam accederet, sintque mysteria non sine tremore quodam, quasi nomen ipsum in conspectu adesset, miro silentio celebrata. A prandio vero Calvinus locum illum insignem Actorum Apostolicorum forte tractans, in quo Paulus ecclesiae Ephesinae valedicit, testatus se eum non esse, qui adversus Magistratum pugnare sciret aut doceret, coetumque multis verbis cohortatus, ut in ea quam audivisset doctrina perseveraret, tandem veluti postremam hanc concionem

Genevae habiturus, „et quandoquidem (inquit) ita se res habent, „liceat mihi quoque, Fratres, apud vos haec Apostoli verba usur- „pare; *Commendo vos Deo et sermoni gratiae ipsius*." Quae voces tum sceleratos illos mirifice perculerunt, tum bonos etiam tanto magis serio officii admonuerunt. Postridie Calvinus cum Collegis et Presbyterio a Senatu, tum etiam a Diacosiis constanter postulavit, ut apud populum ipsum audirentur, quum de lege a populo lata abroganda ageretur. Quamobrem in eam sententiam animis non mediocriter commutatis itum est, ut suspenso illo Diacosiorum decreto statueretur, petendum esse a quatuor Civitatibus Helveticis iudicium, nec interea praeiudicium ullum fieri receptis legibus oportere. Sic discussa potius quam sedata fuit haec tempestas, quam illi praeter spem omnem a Calvini capite aversam in Farelli caput e re nata convertere tentarunt. Farellus enim mense Martio morbo illo tam gravi conflictatus, simulatque per valetudinem licuerat Genevam properans, peracerbe factiosos pro concione partim causa ipsa, partim aetate et vetere sua quadam apud Genevensem civitatem auctoritate fretus increparat. Ipsi vero factam sibi iniuriam querentes diem illi Neocomum reverso dixerunt, impetratis a Senatu ad Neocomenses literis, ut Farellum ad diem condictam adesse paterentur. Venit igitur Farellus, nec a periculo aberat, clamitantibus factiose dignum esse, qui in Rhodanum abiiceretur: quum Perrino ab uno ex civibus cordato iuvene admonito, videret etiam atque etiam, ne quid detrimenti communis veluti civium parens Farellus acciperet, sese in curia Farello sistente eoque concurrente magna urbis parte, attoniti ac de se ipsis iam solliciti accusatores audito Farello culpam ipsi sunt deprecati. Ita paene totus hic annus adversus improbos tum pro doctrina, tum pro disciplina concertando consumptus fuit: prospero tamen ubique exitu, si valnus excipias, quod non Anglia modo, sed Christianae omnes Ecclesiae Eduardi religiosissimi Regis intempestiva morte acceperunt. Et tamen eo ipso tempore Calvinus scribendo intentus egregios illos in Ioannem commentarios emisit. Liceat hic nobis et utinam immerito testari de Serveto, quod de gemino monstro, Paulo Samosateno videlicet et Ario Alexandrino, veteres illi patres experientia ipsa edocti scripserunt, ab iis nimirum primum orta incendia, quibus omnes orbis Christiani ecclesiae postea paene deflagrarunt. Sumptum enim optimo iure Genevae de Serveto supplicium, non tam ut de sectario quodam, quam ut de monstro ex mera impietate horrendisque blasphemiis conflato, quibus totos annos triginta tum voce tum scripto coelum ac terram infecerat, ne nunc quidem dici potest, quantopere Satanae rabiem exacerbarit, exorta flamma, quae Poloniam primum, inde Transylvaniam et Ungariam corripuit: et utinam non longius pervaserit, quod et ipse Servetus Satanico plane spiritu praedixisse merito videri potest, quum hanc ex Apocalypsi sententiam ea qua caetera consueverat conscientia descriptam illi suo libro praescriberet, *Factum est in coelo proelium magnum, Michael et Angeli eius pugnantes cum dracone.* Vere id quidem, si *cum* non pro κατὰ, sed pro σὺν accipias [non *contra drac.*, sed *pro dracone*]. Vix igitur desierant calere infelicis illius cineres, quum de poenis haereticorum quaeri coepit: quibusdam coercendos quidem, sed ultimo supplicio affici iure non posse opinan-

tibus, aliis, quasi de haeresi satis ex Dei verbo liquere non posset et de religionis capitibus omnibus in utramque partem sentire Academicorum more liceat, existimantibus unius Dei esse iudicio relinquendos. Illam opinionem boni etiam nonnulli tuebantur, veriti nimirum, ne, si aliter sentirent, tyrannorum in pios saevitiam accendere viderentur. Istius autem praecipui auctores erant Sebastianus Castellio et Laelius Socinus, suam ipsorum causam agentes: iste quidem occultius, ille vero apertius, ut qui sua quadam in Sacrorum Bibliorum perversionem praefatione palam verbi divini satis perspicuam auctoritatem convellere studuisset, suisque in priorem ad Corinthios Epistolam annotationibus, ut a verbo scripto tanquam imperfecto nos abduceret, diserte scripsisset, Paulum quandam Theologiam ea, quam scriptis tradidisset, reconditiorem perfectos nescio quos suos discipulos docuisse.

(1554.) Itaque quum anno MDLIV. ineunte Calvinus subscribentibus collegis omnibus copiosam Servetanae doctrinae refutationem edidisset, adiectis etiam rationibus, cur et quatenus a Magistratu quoque, legitima praeeunte cognitione, puniri haereticos oporteret, opposuerunt isti farraginem, partim ex scriptis piorum Doctorum depravatis, partim ex fanaticorum quorundam ignoti alioquin nominis schedis consarcinatam, Martini cuiusdam Bellii nomine (is ipse fuit Castellio, quamvis id postea eiurarit) praefationi inscripto, et ementito civitatis nomine, in qua editam fuisse hanc farraginem mentiebantur. Huic autem non tantum illo errore, sed multis etiam blasphemiis scatenti libello postea respondi, ut ea molestia Calvinum longe melioribus curis, scribendis nimirum eruditissimis in Genesin Commentariis intentum, et aliis itidem de quibus dicemus ecclesiae suae depellendis periculis occupatum liberarem. Pergebant enim rebus novandis intenti factiosi: et quamvis rursum secunda Februarii coram Senatu sollenni promisso sancita esset ἀμνηστία, tamen se ipsis quotidie deteriores evadebant, utrinque valde occupato Calvino, dum et illos pro suo more increpando ad meliorem frugem revocare, et bonos adversus illorum improbitatem confirmare studeret. Nam eousque processerunt improbi, ut verbum Dei in obscenas cantiones transformarent, et obvios vespere peregrinos pulsarent ac interdum etiam spoliarent. Privatim vero ac proprie Bolseci, Castellionis, et aliorum quorundam de veritate scilicet valde sollicitorum hominum opera ad controversiam de praedestinatione renovandam utebantur, adeo ut famosum libellum conviciorum plenum eumque anonymon sparsisse non contenti, quo fidum illum Dei servum miris modis lacerabant, miserit Castellio latinum alterum Lutetiae clam excudendum: cui postea respondi, sicut et ipse Calvinus quasdam eiusdem argumenti ineptias certis capitibus comprehensas refutavit. Incumbebat etiam eo tempore Calvino multorum ex Anglia profugorum cura, quorum alii in Frisia Wesaliae et Emdae, alii denique Francofurti consederant, omnes a Calvino consilium subinde flagitantes: nec parum etiam angebatur quorundam Gallicae Argentinensis ecclesiae ab ipso olim plantatae pastorum audacia, aliorum occulto favore adiuta. Denique quantopere hoc anno pro variis ecclesiis laborarit, testis est insignis literarum copia, quibus et Magnates multos ad amplectendum Evangelium excitavit, et fratres plurimos, alios non

procul ab extremis periculis, alios in vinculis positos maximo cum fructu confirmavit. Diximus antea de doctrinae Sacramentorum inter omnes Helveticas et Rhaeticas ecclesias consensu edito, maxima doctorum et bonorum omnium gratulatione. Displicuit haec concordia Spiritui erroris, cuius iampridem ea est quam cernimus efficacia. Itaque facile reperit, qui sopitum ignem foderet, Ioachimum nimirum quendam Westphalum: cui classicum canenti succinuit postea Heshusius, tunc Heidelbergae verbi minister, nunc etiam episcopus, de quibus mox dicendum nobis erit. Ac tunc quidem Calvinus consensionis illius explicationem edidit, quae quo magis rabiem istorum exacuit, eo magis omnibus veritatis amantibus profuit.

(1555.) Annus vero proxime consequutus mirifico Dei beneficio reipublicae ac ecclesiae Genevensi optatam quietem a domesticis certaminibus attulit, factiosis sua ipsorum opera perditis, post horrendam coniurationem peropportune per ebriosorum quorundam ex consciorum numero petulantem audaciam intempesta nocte detectam: et aliis quidem capitis supplicio affectis, aliis vero solum vertentibus, qui, etsi aliquandiu postea civitatem vexarunt, turpiter tamen omnes postea intereuntes singulare seri quidem, sed iusti divini iudicii exemplum praebuerunt. Sic liberata fuit ab his pestibus Genevensis respublica, quum paulo ante allato quatuor Helveticarum Civitatum responso (quarum sententiam diximus ad annum superiorem visum Senatui fuisse super ecclesiastica Genevensi disciplina percunctari) vetera omnia ecclesiasticae politiae edicta, contra factiosorum exspectationem, communibus civium suffragiis rogata perlataque fuissent. Non defuit tamen, in quo tum quoque Calvinus strenue exerceretur. Nam foris quidem tum de Polonicis ecclesiis ex voluntate regis constituendis, tum de furiosa illa tempestate commutatis in Anglia rebus excitata, quae tres illos incomparabilis pietatis episcopos et martyres, Ioannem Hopperum, Nicolaum Ridlaeum et Hugonem Latimerum inter tot alios fere innumerabiles, ac tandem etiam magnum illum Cranmerum Cantuariensem Archiepiscopum in coelum usque expulit, de consolandis denique fratribus in Gallia vinctis, ac praesertim quinque fortissimis martyribus hoc ipso anno Cameraci (*Cambrai*) crudelissime crematis plurimum laboravit. Domi vero Serveti cineres pullulare coeperunt: cuius blasphemiis favere deprehensus Matthaeus Gribaldus, non incelebris iurisconsultus, quum Genevam forte venisset (erat enim Fargiarum dominus, qui pagus est in Genevae vicinia) deductus ad Calvinum a quibusdam Italis, quos Patavii docuerat, recusante Calvino dextram illi porrigere, nisi prius de primario Christianae fidei articulo, id est, de sacra Triade et Deitate Christi inter eos conveniret, nullum postea locum ullis admonitionibus vel argumentis reliquit. Itaque quod ei iam tum praedixit Calvinus, grave nimirum Dei iudicium pertinaci ipsius impietati imminere, hoc re ipsa postea expertus est: Tubinga primum profugus, quo fuerat Vergerii favore introductus, Bernae postea captus simulataque abnegatione liberatus, ad ingenium postea rediens et Gentilis illius, de quo mox dicemus, fautor et hospes, superveniente demum peste correptus paratum sibi in terris supplicium antevertit. Aliud denique Calvinum huius anni solidum gaudium gau-

dere, prohibuit paucorum videlicet vicinorum pastorum factio, qui sponte alioqui currentes, Bolseco praeterea instigante, ut sibi nomen aliquod ex tanti viri reprehensione quaererent, homines alioqui multis iam notis aspersi non aliter in eum debacchabantur, quam si Deum iccirco faceret malorum auctorem, quod ab aeterna Dei providentia et ordinatione nihil excluderet. His calumniis, de quibus antea nos quoque aliquid diximus, etsi nihil ille movebatur, tandem tamen illorum maledicentia coactus impetravit a Senatu, ut una cum legatis Bernam profectus veritatis causam coram Bernensibus ipsis ageret. Acta igitur illic causa est, et Sebastianus quidam infamia et exsilio mulctatus, Bolsecus excedere finibus tum quidem iussus: neque tamen tum quicquam illis de re ipsa definire visum est, ita Domino ecclesiae suae consulente. Visus enim fuisset Calvinus auctoritate vel gratia obtinuisse, quod ultro postea contigit. Nam et illae omnes calumniae non ita multo post in fumos abierunt, et Andreas Zebedaeus, accusator acerrimus, Calvino iam mortuo, quum et ipse iam esset moriturus Neviduni [*Nyon*], oppido quatuor milliaribus Geneva distante, accitis praecipuis civibus, ultro agnita quam oppugnarat veritate et acta illa sua detestans, schedas omnes suas spectante se concremari iussit, iudicio certe meliore, quam si haec fuissent mille Senatusconsultis imperata.

(1556. 1557.) Anno deinceps altero Calvinum imprudentem tertiana in concione invasit, ac tandem invitum ex suggestu coëgit descendere, multis inde falsis sequutis rumoribus iisque usque adeo Pontificiis gratis, ut de Calvini morte sollenni supplicatione Novioduni, Calvini patria, Canonici suis idolis gratias egerint. Sed vicerunt bonorum preces: tantumque abfuit ut Calvinus ex eo morbo interiret, ut contra veluti novis auctus viribus longum iter praeter morem Francofurtum usque videlicet ingrederetur, quo fuerat pacandis ecclesiae Gallicae, quae iam tum illic erat, dissidiis evocatus. Hinc demum ille rediens, licet afflicta nonnihil valetudine, nihil tamen de quotidianis laboribus remisit, editis anno consequente in omnes Psalmos Commentariis longe doctissimis, quibus praefationem vere pretiosam adiunxit. Anno autem isto, partim ob tumultus a Ministris illis factiosis nonnullis excitatos valde turbulento et tritici caritate infami, tutatus est adversus Ioachimum Westphalum veritatem, et quum Westphalo postremum respondisset, nec ille tamen garriendi finem faceret, has partes in me recepi, eo per Dei gratiam cuius minime poenitere me possit eventu. Tunc quoque tum ab illo, tum etiam a me refutatae sunt Castellionis adversus aeternam Dei praedestinationem calumniae, quas ille suppresso nomine spargendas curarat. Graviter autem illum imprimis excruciavit saevissima praesertim Lutetiae orta piorum persequutio, intercepto piorum coetu in vico Iacobaeo, quo ad celebrandam Coenam Domini convenerant. Ex eorum numero caeteris per noctis tenebras elapsis capti sunt circiter octoginta, multisque cum opprobriis ac conviciis prima luce in carceres pertracti, quamvis aliquot etiam primae nobilitatis mulieres in iis cernerentur. Accendebant Regis iram non modo qui illum circumstabant, verum etiam ipsa temporum occasio. Haec enim tum inciderunt, quum insignis illa clades ad Sanquintinum esset accepta:

et nocte convenerant pii, quod illis interdiu nullo modo licebat. Itaque vetustae illae et rancidae calumniae in Christianos olim excogitatae tunc quoque auctore quodam homine nec bono nec erudito, quodam Demochare Sorbonico Doctore, repositae sunt, quasi videlicet omnium malorum causa nostris unis esset tribuenda. Subornati etiam qui λυχνομοιχείαν confirmarent, quibus creduli plerique assentiebantur. Producti sunt igitur ad flammas ad septem, ter repetito exemplo: in quorum primo singulare praebuit Christianae fortitudinis exemplum nobilis quaedam mulier, cuius demum ut et sex aliorum atque in his novissimorum duorum penitus adolescentum constantia plane fuit admirabilis. Verum partim detecta quidem, sed minime tamen coercita Sorbonicorum calumnia, matre nempe captivas secum filias, quae constupratae dicebantur, ad inspectionem iudicibus offerente, et optimo quodam doctissimoque viro, pastorem aliquot ante mensibus ibi agente, egregio libello cuncta illa mendacia facile revincente, partim intervenientium Germanorum Principum legatione, quam summa celeritate Calvinus procuravit, tempestas illa nonnihil conquievit.

(1558.) Annus hunc consequutus reipublicae Genevensi felix illuxit perpetua inter Bernenses et Genevenses inita confoederatione, contra exsulum illorum perditissimam exspectationem, qui detecta coniuratione ex urbe elapsi nihil non erant experti, ut has inter se civitates committerent. Sed hanc tranquillitatem multa vicissim adversa conturbarunt praeter exsulum irritos ultimos conatus, de quibus plura dicere non constitui. Nam foris quidem recrudescebat in Gallia persequutio, domi vero ex Serveti cineribus, auctore quodam Valentino Gentili Consentino, teterrima Tritheitarum haeresis pullulabat. Itaque ut illis malis occurreretur, missi sunt ad Germaniae Principes cum Calvini literis, qui tot ecclesiarum calamitatibus expositis intercessionem eorum postularent, dum assiduis literis interea laborantes Calvinus confirmabat. Cum Gentili vero quid actum sit, quis denique fuerit istius monstri exitus paucis commemorabo. Exstat enim tota haec historia partim ab ipso Calvino ex actis publicis, partim a Benedicto Aretio Bernensi Theologo Pastore fideliter descripta, adiectaque blasphemiarum ipsius refutatio: quae quidem omnia aliaque eodem congesta, quae ad illud argumentum pertinent, edita sunt in hac civitate anno Domini LXVII. supra sesquimillesimum. Infelix igitur ille sagaci quidem, sed vafro sophisticoque ingenio praeditus, aliquanto post sumptum de Serveto supplicium nactus illius librum itemque Calvini refutationem facile animadvertit, neque illius spectra et ideas, quibus Samosateni haeresin ille coloraverat, neque invectam a Sabellio Personarum cum Essentia confusionem, Deitatem denique Christi, qualem impurus Arius facticiam esse docuit, cum verbo Dei conciliari posse. Et quum rursus, quae in scripturis de una Dei essentia, et tribus inter se re ipsa distinctis hypostasibus traduntur, intelligentiae nostrae minime quadrare videret, fecit quod eiusmodi ingenia consueverunt, id est, non sese Dei sapientiae submisit, sed id demum verum esse sibi persuasit, quod cum humana ratione consentiret. Itaque monarchia ad unicam Patris personam translata, quem solum et unicum αὐτόθεον esse voluit, Essentiationem, id est, Essentiae propagationem tresque numero, ut

Personas sic etiam Essentias, id est, tres numero Deos, tres aeternos, omnipotentes, immensos aperte profiteri coepit, eoque non modo sacrum Dei verbum, sed ipsius etiam Synodi Nicaenae, repudiato tamen Athanasii Symbolo, et vetustiorum scriptorum, videlicet Ignatii, Tertulliani, Irenaei et Lactantii auctoritatem inaudita quadam impudentia detorquere. Alios enim omnes orthodoxos scriptores Nicaenam Synodum sequutos non tantum repudiabat, sed etiam ut impios sugillabat. Hanc autem blasphemiam aliae quoque de hypostatica unione sequebantur. Haec clanculum initio inter paucos quasi disputationis causa agitata, quorum praecipui fuerunt Ioannes Paulus Alciatus, Mediolanensis miles, et Georgius Blandrata Saluciensis, professione medicus, tandemque Italico Presbyterio nuntiata causam cogendo extra ordinem coetui praebuerunt, ubi coram delectis Senatoribus omnibusque Ministris ac Presbyteris, patienter auditis atque ex Dei verbo per Calvinum refutatis, quaecunque illi proferre voluerunt, ita res est composita, ut scriptae orthodoxae fidei omnes Itali statim subscriberent, sex duntaxat exceptis, qui tamen et ipsi postea seorsim vocati manu quidem, at corde non item, ut postea apparuit, subscripserunt. Rediens igitur ad ingenium Gentilis eandemque blasphemiam rursum spargere deprehensus capitur, captus nihil dissimulat, auditus quam diu et quantum voluit. Tandem veluti victus (nec enim aliud habebat quam pertinaciam, quod Calvino regereret), resipiscentiam incredibilem simulat, cuius etiam exemplum propria ipsius manu scriptum exstat. Quid plura? abnegatione per compita civitatis facta, dimittitur praestito iureiurando, sese portas urbis non excessurum: mox tamen violata fide ad Matthaeum Gribaldum in Sabaudiam profugit. Sequuti sunt aliquanto post Alciatus et Blandrata, Transylvaniae et vicinarum regionum vastatores futuri. Gentilis autem iam tum imminente illi Dei iudicio apud Gribaldum manens (nam uterque caeteros ut imperitos et indoctos homines contemnebat), ibique libellum adversus Athanasium et Calvinum cudens, indeque Lugdunum transiens, ubi excudendum illum (inscripta Gaiensi [*de Gex*] Praefecto Bernensi, istorum scelerum prorsus inscio, praefatione) curavit, deinde Lugduni nescio quo modo a Pontificiis captus, quum sese in Calvinum scribere dixisset, tanquam bene de ecclesia catholica meritus dimittitur. Inde in Moraviam ad Blandratam et Alciatum aliosque nihilo meliores discedit: ubi quum satis inter eos convenire non posset, quod a Tritheismo ad Samosatenum plerique transivissent, veluti trahente illum ad poenam ipsius Christi manu, in Sabaudiam ad suum Gribaldum redit. At illam pestem altera iam pestis sustulerat. Ereptus etiam nobis iam erat Calvinus. Tum ille sive penitus amens, sive quod mortuo Calvino neminem superesse confideret, a quo revinceretur, recta ad Gaiensem ipsum Praefectum ipsi merito infestum venit: a quo mox agnitus, et Bernam iusto Dei iudicio ex superiori illa fluctuatione ad dicendum causam missus, tum periuriorum, tum improbitatis manifestae convictus, frustra tentatis omnibus quibus in rectam viam revocaretur, capite mulctatus dignas tandem tot sceleribus poenas persolvit. Hic igitur postea fuit illius causae exitus. Et tamen ne nunc quidem desunt egregii scilicet Christianismi assertores, tum ex Catholicis, tum ex bonis illis Ubiquitariis, qui Calvinum audeant tanquam

earum blasphemiarum auctorem, imo etiam ut qui Atheismo sive Mahumetismo aditum aperuerit calumniari: quibus tamen altum stertentibus eas ipsas blasphemias primus Calvinus, ac paene unus nostro tempore tanto labore coarguit. Lutetiae vero (ut ad historiam nostram revertar) Cardinalis ille Lotharingus, ex cuius nutu cuncta Rex administrabat, criminis haereseos cognitionem a iudicibus ordinariis et laicis, quos vocant, ad Triumviros Cardinales traducere conatus, repugnante divinitus potius quam humanitus Parisiensi Parlamento, utpote quod suam ipsius, non Christi causam ageret, totum illud nefarium consilium omisit. Sed extremus hic annus initium nobis maioris luctus attulit, correpto quartana Calvino mense Octobri, quem morbum experti tandem sumus nimium vere dicere medicos senibus mortiferum esse. Etsi enim morbus ille Calvino octimestris tantum fuit, sic tamen corpusculum illud macilentum et laboribus ac viribus attritum confecit, ut nunquam postea penitus convaluerit. Interim ille, quantumvis monentibus medicis et obtestantibus nobis, ut sese tandem aliquando respiceret, abstinere quidem necessario a concionibus et praelectionibus, interea vero literis undiquaque dictandis et variis scribendis dies ac noctes impendere, nec aliud habere frequentius in ore, quam sibi acerbam esse vitam ut ipse aiebat otiosam, quum nos interim valentes otiosi prae illo videri possemus. Eius rei testes sunt ultima Christianae Institutionis editio tum latina tum gallica, et Commentarii in Iesaiam ab eo non tam emendati (quales illos Gallasius ex ore praelegentis exceptos ediderat), quam novi prorsus emissi.

(1559.) Insignis fuit annus consequens duorum potentissimorum regum pace arctissimaque contracta affinitate, extremus idem fortasse Genevensi civitati futurus, nisi Pontificiorum consilia, qui Regis Henrici simplicitate abutebantur, divinitus fuissent impedita. Constat enim Henricum, severissimis positis edictis, adeoque in carcerem coniectis aliquot Parisiensibus Senatoribus (qui tantisper, dum Concilium universale cogeretur, mitius in causa religionis agendum censebant), hoc unum imprimis sibi propositum habuisse, ut restituta suo Duci Sabaudia Genevam funditus everteret: Genevae contra laborante imprimis Calvino quantumvis valetudinario, atque tum gravissime afflictas ecclesias cunctosque fratres confirmante, tum etiam precibus assiduis opem a Domino flagitante. Ecce vero in medio illo tum procul tum ex proximo Genevam vigente terrore Rex in ipso celebrandarum nuptiarum apparatu, quibus pacem firmabat, ludicro hastarum concursu letale vulnus accipit, idque eiusdem illius hominis, comitis videlicet Mongomerii manu, cui, regiis stipatoribus tunc Praefecto, Senatores illos comprehendendos paulo ante Rex ipse mandarat: quam caedem postea Cardinalis Lotharingus XXI. Decembr. doctissimi Iurisconsulti ac integerrimi Senatoris, sanctissimi denique Christi martyris, Annae Burgii morte iniquissima videri voluit expiasse. At Geneva singulari Dei beneficio in tantam confidentiam illis ipsis, quod vix credibile sit, temporibus erecta fuit, tanquam Domino ex densissimis tenebris limpidissimam lucem iterum atque iterum excitante, ut, quo anno et paene momento in ipsius exitium tam potentes principes coniurarent, magnificis aedibus gymnasii a fundamentis

hortatore Calvino exstructis, scholam octo puerorum praeceptoribus et publicis hebraicae et graecae linguae ac Philosophiae, Theologiae denique professoribus ornatam Deo Optimo Maximo, sollenni ritu frequentissimoque in coetu in primario templo perlectis tum primum atque expressis, quae ad utilissimae ac sanctissimae institutionis usum et confirmationem perpetuam pertinerent, sollenni quodammodo ritu consecraret.

(1560.) Anno proximo sequuto gravatus est invidia Calvinus a nonnullis, quasi quosdam adversus Franciscum II. paterni regni haeredem concitasset, eos videlicet, a quorum casu Ambosiani tumultus [*d'Amboise*] nomen auditum est, quum Calvinus ipse, quod omnibus constare voluit, quicquid hoc fuit nunquam intellexerit, ut palam et voce et scriptis ad amicos literis est testificatus. Eodem anno Stancarus quidem Mantuanus (fatali videlicet Polonis Italia) asserere coepit, Christum non esse nisi secundum carnem Mediatorem: Arianismi insimulans quotcunque illum dicerent, quatenus etiam Deus est, Mediatorem esse, quasi filium facerent patre minorem. Hanc calumniam et totum hoc dogma, quum alii ut Philippus et Martyr solide refutarunt, tum etiam Calvinus rogantibus Polonis perbreviter quidem, sed nervose admodum coarguit: simulque prospiciens quod mox evenit, futurum videlicet, ut Stancari refutandi studio nonnulli imperitiores, nisi sibi caverent, in errorem Tritheitarum inciderent, diserte praemonuit, ut a Blandrata et aliis eum sequutis sibi caventes sic assererent, Christum esse secundum utramque naturam Mediatorem, ut interea Deitatem inaequalitate quoque inducta non multiplicarent. Sed frustra id factum, quod ad eos attinet, qui se ultro perditum iverunt. Tum quoque Waldenses Bohemi, quos vocant, duobus fratribus ad Calvinum missis, quaedam ab eo sunt de religione percunctati: quibus ille sicut par erat benigne satisfecit, eos etiam cohortatus, ut cum reliquis ecclesiis sese prorsus coniungerent. Eodem tempore quum non pauci pii Galli, post Mariae Reginae mortem, singulari serenissimae Reginae Elisabethae pietate et humanitate freti in Angliam refugerent, peterentque reverendi viri Edmundi Grindalli Episcopi Londinensis assensu, ut Geneva mitteretur, qui ecclesiam Gallicam illic constitueret, missus est eo Nicolaus Galasius familiarissimus a multis iam annis Calvino collega, et cuius plurimum opera in excipiendis dictatis utebatur. Sed Calvino nihil antiquius ecclesiarum aedificatione fuit.

(1561.) Caeterum extremo anno MDLX. post Francisci II. Regis obitum plane repentinum, et quidem eo ipso momento, quo iam erant ita desperata omnia, ut iis Deus unus mederi posset, vix inierat regnum Carolus IX. adhuc puer, quum Genevam per caduceatorem allatae sunt eius nomine scriptae literae, quibus missos inde querebatur, qui regnum Galliae turbarent, petebatque ut mox revocarentur, alioqui se iustissimas ulciscendae iniuriae causas non praetermissurum. Vocatus a Senatu Calvinus suo collegarumque nomine respondit, se, petentibus Gallicis ecclesiis, spectatae fidei et integrae vitae hominibus, quos eam ad rem idoneos fore sperabant, auctores hortatoresque fuisse, ne patriae in tam sancto ecclesiae videlicet pure instituendae negotio suorum opem postu-

lanti deessent, hoc autem missos illos praestitisse, non ut regnum turbarent, sed ut Evangelium pacis docerent: quodsi quid praeterea fecisse arguerentur, sese paratos esse coram ipso rege accusatoribus respondere. Neque longius ista processerunt. Eodem anno Calvinus et ego Tilemanni Heshusii importunissimi hominis libro respondimus. Calvinus deinde Valentini Gentilis blasphemias Lugduni tum adversus Athanasii symbolum excusas refutavit. Edidit quoque suas in Danielem praelectiones Gallicis ecclesiis inscriptas, ac in illis quidem Prophetae interpretem, in ipsa vero inscriptione Prophetam visus est egisse, imminentes longe gravissimas tempestates praedicens, quo tempore coacto Pissiaci [*Poissy*] Episcoporum conventu, ipsique regi Carolo in amplissimo regni consessu a me exhibita probataque Gallicarum ecclesiarum Confessione, plerique sibi Papatus profligationem quasi instantem pollicebantur. Tum quoque inter caeteros Franciscus Balduinus, Ecebolius postea propter religionem ter minimum aut etiam quater mutatam cognominatus, a Cardinali Lotharingo subornatus, et Navarreno paulatim iam tum a recta via per certos homines abducto, malis artibus conciliatus libellum quendam, sive a se, sive potius a Cassandro quodam editum, qui sese pium et moderatum virum nuncupabat, in aula venditabat, Interimistico illo Caesaris V. edicto eo etiam deteriorem, quod moderatae cuiusdam instaurationis specie omnes paene Papatus corruptelas tueretur. Huius rei a me commonefactus Calvinus refutationem libelli edidit, cui mox alia sunt adiuncta, quae Balduini ingenium et institutum quibusvis patefacerent. Hoc vero concoquere non potuit rabula, neque magis alterum meum responsum: nec ab eo tempore Calvinum et me meretriciis conviciis impetere destitit, donec Deo hominibusque alterutrius religionis, quos toties fefellerat, invisus Lutetiae litem nescio quam persequens, sive livore tabescens, quod alium sibi praelatum videret, qui Henricum III. in Poloniae regnum proficiscentem comitaretur, vivere simul ac maledicere desiit.

Anno vero LXII. non modo pace, sed etiam libertate Gallicis ecclesiis sollenni regio edicto certis conditionibus concessa, mox autem Navarreno pontificiis artibus subornato, quum Guisius edita illa immani Vassiacena [*dans Vassy*] strage classicum cecinisset, et bellum illud civile his auspiciis coepisset, quo nunc totos XII annos misera Gallia deflagrat, quot quantaeque curae Calvinum confecerint dici non potest: sic etiam ingravescentibus eius morbis, ut iam tum illum divinare liceret ad meliorem vitam citato gradu progredi. Nec tamen consolari et hortari unumquemque, imo ne concionari quidem, et theologiam in schola profiteri destitit: emisitque eo anno pulcerrimam Fidei Confessionem ad status Imperii Francofurti tunc congregatos nomine Principis Condensis [*Condé*] et piorum omnium, quos praeter belli ipsis iniustissime illati iniuriam indignissime quoque apud Germanos quasi falsorum dogmatum auctores audierat insimulari. Neque hic pigebit quiddam animadversione non indignum commemorare. Iacebat ex podagra Calvinus in lecto XIX. Dec., qui dies erat Sabbati, et Boreas iam totum biduum flabat quam vehementissime. Tum Calvinus multis audientibus, „Equidem, inquit, nescio quid hoc rei sit, videbar „mihi hac nocte audire tympana bellica quam fortissime perso-

„nantia, nec poteram mihi persuadere, quin ita se res haberet. „Precemur, obsecro, nam omnino magni aliquid geritur.“ Atqui hoc ipso die accidit ille apud Druydas [*Dreux*] acerrimus conflictus, de quo aliquot post diebus Genevae fuit renuntiatum.

(1563.) Anno consequente nempe LXIII. sic exacerbati sunt eius morbi, ut plane sit incredibile in corpusculo tam imbecillo, tot laboribus exhausto, tot denique morbis attrito, tam fortem ac generosum animum contineri diutius potuisse, siquidem ne tunc quidem adduci potuit, ut sibi parceret. Imo si quando, quod nunquam nisi penitus invitus fecit, publico suo munere abstinebat, domi interea vel consulentibus respondebat, vel amanuenses dictando indefessus ipse fatigabat. Atque eius rei fidem faciunt tum binae illae maxime seriae ad Polonos admonitiones adversus blasphemos illos sacrae Triadis hostes: tum etiam quod fratribus ex Synodo Lugdunensi ad se missis abunde tum voce tum scriptis respondit, quod Commentarios in quatuor Mosis libros latinos edidit, quod gallicos ex latinis ipsosmet fecit, quod denique Commentarium in librum Iosuae, qui fuit ultimus ipsius labor, iam tum inchoavit, quem tandem etiam moribundus absolvit.

(1564.) Annus autem LXIV. supra sesquimillesimum ipsi quidem perpetuae felicitatis, nobis autem longe maximi iustissimique doloris initium fuit. Siquidem VI. Febr. asthmate vocem eius praepediente ultimam habuit concionem, et ab eo tempore, eo excepto quod aliquoties ad Congregationis coetum deportatus (quod illi ultimo Martii novissimum accidit) paucula verba fecit, omni docendi munere abstinuit. Ipsius morbi incredibilibus animi corporisque laboribus contracti varii multiplicesque fuerunt, uti sua quadam ad medicos Monspessulanos [*de Montpellier*] epistola edita eos ipse percenset. Praeterquam enim quod corpore fuit natura imbecillo, macilento et ad tabem ultro inclinante, dormiens paene vigilabat, magnam anni partem concionando, docendo, dictando consumebat. Per decem minimum annos prandio abstinuit, ut nullum omnino cibum extra statam coenae horam sumeret, ut eum mirum sit phthisin effugere tam diu potuisse. Fuit autem ei hemicranea familiaris, cui sola illa inedia medebatur, adeo ut nonnunquam totas XXXVI horas cibo abstineret. Sed et partim ex vocis contentione, partim, quod sero nimis animadversum est, ex immodico aloës usu, primum in haemorrhoidas easque tandem ulcerosas, deinde quinque ante mortem annis in sanguinis exscreationem aliquoties incidit. Quartana vero ipsum deserente, successerunt in dextro crure podagra, colici subinde recurrentes dolores, calculus denique, quem alioqui nunquam nisi aliquot ante mortem mensibus senserat. Medici quaecunque remedia poterant adhibebant, nec quisquam hominum fuit, qui medicorum praecepta accuratius observaret: caeteroquin quod ad animi labores attinet valetudinis negligentissimus, adeo ut illum ne acerrimi quidem hemicraneae dolores unquam a concionando prohibuerint. Tot autem morbis oppressum nemo ne voculam quidem audivit emittentem forti, nedum Christiano viro indignam. Tantum oculos in coelum attollens, „Usquequo, inquiebat, „Domine!“ hoc enim etiam valens tanquam symbolum in ore

habebat, agens de fratrum calamitatibus, quibus noctes ac dies magis etiam quam suis ullis malis afficiebatur. Admonentibus et obtestantibus nobis, ut saltem aegrotus ab omni dictandi aut saltem scribendi labore abstineret, „Quid ergo, inquiebat, vultis „me otiosum a Domino deprehendi?" Die Martii X., quum ut saepe consueveramus ad eum una venissemus, deprehendimus illum vestitum, et suae mensulae ad quam scribere aut meditari solebat assidentem, unde conspectis nobis, postquam aliquandiu fronte in alteram manum, ut meditans consueverat, inclinata conticuisset, tandem voce subinde interrupta, sed blando et renidente vultu, „At ego, inquit, vobis, carissimi fratres, magnas gratias ago de „vestra pro me sollicitudine, et spero me intra quindecim dies „(is autem morum censuris de more destinatus erat) vestro coetui „postremum interfuturum. Tum enim opinor Dominum patefactu-„rum, quid de me statuerit, et fore ut me ad se recipiat." Interfuit igitur censuris, ut ante consueverat, eiusdem mensis XXIV., iisque pacifice peractis sentire se dixit, nonnihil dilationis sibi a Domino concessum: acceptoque in manus novo Testamento gallico, quaedam nobis in subiectis annotationibus legit ipsemet, et de iis fratres consuluit, quod eas quoque emendandas suscepisset. Postridie peius habuit quasi pridiano labore fatigatus. XXVII. vero ad curiae fores delatus, pedibus in senatoriam usque aulam comitibus duobus innixus ascendit, ibique novo rectore scholae Senatui oblato, aperto capite gratias egit pro acceptis ante beneficiis, ac nominatim quod in hoc suo ultimo morbo tantam sui rationem Senatus habuisset. „Nam sentio, inquit, me postre-„mum in hunc locum venisse." Quae vix deficiente voce effatus moestis ac lacrimantibus vale dixit. Secunda die Aprilis, qui dies erat Paschae, quamvis prostratis viribus tamen sellula in templum delatus toti concioni interfuit, Coenam Domini ex mea manu accepit, eoque vultu hymnum cum aliis quanquam tremula voce cecinit, ut non obscura laetitiae signa in moribundi vultu elucerent. XXV. Aprilis Testamentum totidem hisce verbis, sed gallice dictatis condidit.

IOANNIS CALVINI TESTAMENTUM.

IN NOMINE DOMINI, AMEN. Anno MDLXIV. die Aprilis XXV. Ego Petrus Chenelatus, civis et notarius Genevensis, testor ac profiteor, me evocatum fuisse a spectato viro Ioanne Calvino, ministro verbi Dei in hac ecclesia Genevensi, et eiusdem civitatis ascripto cive, qui tum corpore quidem aegro, sed mente integra dixit, sibi esse in animo testamentum suum conficere et extremae voluntatis iudicium exponere, a meque petiit, ut illud exciperem, et uti lingua nuncuparet ac dictaret ita conscriberem, quod confestim fecisse me profiteor, atque ad verbum, ut nuncupare et dictare voluit, conscripisse, neque quicquam ad illius verba adiecisse vel de iis detraxisse, sed hanc ab illo dictatam formulam sequutum esse.

IN NOMINE DOMINI, AMEN. Ego Ioannes Calvinus, minister verbi Dei in ecclesia Genevensi, variis morbis oppressus et afflictus, ut facile animum inducam, Dominum Deum statuisse, me propediem ex hoc mundo educére, constitui facere meum testamentum, meamque ultimam voluntatem literis mandare, ea forma quae subsequitur. Primum omnium gratias ago Deo, quod mei misertus, quem crearet et in hoc mundo collocaret, non solum me e profundis idololatriae tenebris, in quas demersus eram, eripuit, quem in Evangelii sui lucem adduceret, et doctrinae salutis participem faceret, qua eram indignissimus: neque solum pro eadem misericordia et benignitate multa mea vitia et peccata benigne et clementer toleravit, pro quibus tamen merebar ab illo reiici et exterminari, verum etiam tanta erga me clementia et mansuetudine est usus, ut opera mea dignatus sit uti in praedicanda et promulganda veritate sui Evangelii: testorque ac profiteor, mihi esse in animo, quod reliquum est vitae in eadem fide et religione transigere, quam mihi per Evangelium suum tradidit, neque aliud praesidium aut perfugium salutis habere, quam gratuitam ipsius adoptionem, qua una salus mea nititur, ac toto pectore amplector misericordiam, qua propter Iesum Christum erga me est usus, compensans mea crimina cum merito mortis et passionis ipsius, ut hac ratione pro criminibus et delictis meis omnibus satisfiat, eorumque memoria deleatur. Testor etiam ac profiteor, me suppliciter ab eo petere, ut ita me ablutum et mundatum velit sanguine summi illius Redemptoris effuso pro humani generis peccatis, ut mihi liceat apud tribunal ipsius consistere sub ipsius Redemptoris imagine. Item profiteor, me sedulo pro modo gratiae et benignitatis, qua Deus erga me usus est, operam dedisse, ut cum in concionibus, tum etiam in scriptis et commentariis pure et caste verbum ipsius praedicarem, et fideliter Sacram ipsius Scripturam interpretarer. Testor etiam ac profiteor, me in contentionibus et disputationibus omnibus, quae mihi cum hostibus Evangelii habendae fuerunt, nullis praestigiis, nullis malis artibus et sophisticis usum esse, sed candide ac sincere in veritate propugnanda versatum esse. Verum, hei mihi, studium illud meum et zelus (si hoc nomine dignus est) adeo remissus et languidus fuit, ut innumera mihi ad munus meum praeclare fungendum defuisse fatear, ac, nisi immensa Dei benignitas mihi affuisset, totum illud studium meum inane atque evanidum futurum fuisse, quin etiam agnosco, nisi mihi eadem benignitas affuisset, animi bona, quae mihi Deus largitus est, magis ac magis me culpae atque ignaviae reum apud eius tribunal peractura fuisse: quas ob res testor ac profiteor, nullum me aliud praesidium salutis sperare, nisi hoc unum, quod quum Deus pater misericordiae sit sese mihi, qui me miserum peccatorem agnosco, patrem ostendat. Quod reliquum est, volo post meum ex hac vita discessum, corpus meum terrae mandari eo ritu ac modo, qui in hac ecclesia et civitate usitatus est, dum beatae resurrectionis dies adveniat. Quantum ad tenues facultates, quas mihi Deus largitus est, de quo in hoc testamento disponere statui, haeres meus esto Antonius Calvinus, frater meus carissimus, sed honoris causa duntaxat: praecipitoque ac sibi habeto pateram argenteam, quae mihi a Varannio dono data est, qua eum contentum esse cupio. Nam quaecunque in haereditate mea reliqua sunt,

peto ab eo eiusque fidei committo, ut ea suis liberis, quum moritur, restituat. Ab eodem fratre et haerede meo lego scholae puerili decem aureos scutatos: tantundem pauperibus peregrinis: tantundem pariter Ioannae Caroli Costani et affinis meae filiae. Samueli vero et Ioanni eiusdem fratris mei filiis restitui volo ab haerede meo, quum morietur, quadragenos aureos scutatos: Annae vero et Susannae, et Dorotheae, eiusdem filiabus aureos scutatos tricenos: Davidi ipsorum fratri ad notam levitatis et petulantiae iuvenilis scutatos aureos quinque et viginti. Haec summa est omnium facultatum, quas mihi Deus in terris largitus est, quantum quidem autumare possum, ex bibliothecae et mobilium et universi instrumenti domestici, rerumque ac facultatum mearum omnium aestimatione. Quodsi quid forte amplius reperiatur, volo id pro rata illis omnibus fratris mei filiis ac filiabus distribui, neque Davidem illum excludo, si pro Dei benignitate ad bonam frugem redierit. Sed si quid erit, quod suprascriptam summam excurret, credo non magnum in eo negotium futurum, praesertim ubi aeri alieno satisfactum erit, cuius rei negotium diligenter mandavi eidem fratri meo, cuius fidei et benevolentiae confido: qua de causa illum esse volo ac statuo huius mei testamenti exsequutorem, unaque cum ipso spectatum virum Laurentium Normandium, potestatem illis permittens conficiendi bonorum meorum inventarium sine accuratiore forensi diligentia ac sollennitate: permitto etiam ipsis vendere mea mobilia, ut ex pecunia redacta suprascriptam meam voluntatem exsequantur, quam exposui et dictavi hoc XXV. Aprilis die, Anno MDLXIV. Posteaquam autem ego supradictus notarius superius testamentum scripsi, continuo idem Calvinus usitata subscriptione sua et chirographo illud confirmavit. Postero die, qui fuit XXVI. Aprilis eiusdem anni, idem spectatus vir Calvinus me ad se vocari iussit, unaque mecum Theodorum Bezam, Raymundum Calvetum, Michaelem Copum, Ludovicum Enocum, Nicolaum Coladonium, Iacobum Bordesium, ministros et concionatores verbi Domini in hac ecclesia Genevensi, itemque spectatum virum Henricum Scrimgerum professorem artium, cives Genevenses, et coram iis omnibus professus ac testatus est, sese mihi testamentum illud suum ea forma, qua supra conscriptum est, dictasse, simulque me iussit, illud ipsis audientibus, et ea de causa advocatis recitare, quod me clara voce et articulate fecisse profiteor: post quam recitationem testatus est ac professus, eam esse suam ultimam voluntatem, quam ratam esse cupiat, in cuius rei testimonium et confirmationem petiit ab illis omnibus, ut eidem testamento manu sua subscriberent, quod continuo ab illis factum est anno et mense suprascriptis Genevae in vico vulgo dicto Canonicorum, et in eiusdem testatoris domicilio. In cuius rei fidem et testimonium supradictum testamentum scripsi, et manu mea subscriptum usitato sigillo supremi Magistratus nostri obsignavi.

Petrus Chenelatus.

Hoc condito testamento misit, qui quatuor Syndicis cunctisque Senatoribus significarent, cupere se, antequam e vivis excederet, adhuc semel eos omnes in curia compellare, quo postridie se deportandum speraret. Responderunt Senatores, se potius ad eum

venturos, rogaruntque, ut suae valetudinis rationem haberet. Postridie igitur, quum ad eum omnes e curia venissent, mutuo data acceptaque salute, postquam veniam petivisset quod ad ipsum usque venissent, quum sibi potius ad eos accedendum esset, et praefatus sese iampridem hoc cum ipsis colloquium expetivisse, quod tamen eousque distulisset, dum paulo certius exitum suum praesentiret, „Ego vero, inquit, honorandi Domini, ingentes vobis gratias „ago, quod me plane nihil eiusmodi promeritum tantis affecistis „honoribus, measque plurimas infirmitates tam patienter saepe „tolerastis, quod maximum semper apud me fuit vestrae in me „singularis benevolentiae argumentum. Et quamvis mihi munere „meo defungenti varia subeunda certamina, variique sustinendi „fuerint insultus, quod sic oporteat optimum etiam quemque exer„ceri, scio tamen et agnosco, nihil istorum vestra culpa accidisse. „Precor autem vos vehementer, ut, si quaecunque oportuit non „praestiti, voluntatis meae potius quam facultatis habeatis ratio„nem. Illud enim vere possum testari, fuisse me reipublicae „vestrae ex animo studiosum, et, ut officio meo plene non sim „defunctus, publicis quidem certe commodis pro virili studuisse. „Quod nisi agnoscerem, Dominum vicissim opera interdum uti „mea non inutiliter voluisse, dissimulationis crimen non effuge„rem. Sed hoc a vobis etiam atque etiam peto, ut excusationem „apud vos inveniam, quod tam exigua sint quaecunque publice vel „privatim praestiti, prae iis quae a me fieri oportuit. Ultro certe „agnosco, me vobis hoc quoque nomine plurimum debere, quod „vehementiam illam meam interdum immoderatam aequo animo „tulistis: quae peccata mea confido mihi a Deo quoque ipso con„donata. Caeterum quod ad doctrinam attinet, quam ex me au„distis, testor me non temere neque incerto, sed pure ac sincere „verbum Dei mihi concreditum docuisse, cuius iram alioqui tam „scirem huic capiti meo iamiam imminere, quam certus sum, meos „in docendo labores ei non displicuisse. Idque coram Deo et vo„bis eo libentius testificor, quod minime dubitem, Satanam prout „consuevit improbos, leves, vertiginosos denique homines corrum„pendae, quam ex me audistis, sincerae doctrinae excitaturum.“ Inde delapsus ad immensa illa beneficia, quibus a Domino affecti fuerant, „Ego, ego, inquit, optimus sum testis, quot quantisque „periculis Optimi Maximi Dei manus vos exemerit. Videtis porro, „quo loco sitis. Sive igitur secundae res vestrae fuerint sive ad„versae, illud, quaeso, vobis ob oculos semper obversetur, illum „unum esse, qui regna et civitates stabiliat, eoque nomine coli a „mortalibus velit. Memineritis magnum illum Davidem testari, se „tum prolapsum esse, quum alta iam pace frueretur, nunquam „certe surrecturum, nisi Dominus bonitate singulari sua manum „ei porrexisset. Quid igitur tantillis homunculis fiet, quum ille „tam potens et fortis ceciderit? Nempe magna vobis animi de„missione opus est, ut magna cum Dei reverentia sollicite inceda„tis, illiusque unius praesidio nitamini, certi nimirum ita futurum, „ut, quod tam saepe re ipsa sensistis, firmi illius ope perstetis, „etiamsi velut ex tenui filo suspensa vestra salus et incolumitas „fuerit. Itaque si prospera vobis evenerint, cavete quaeso, ne „profanorum instar efferamini, sed Deo potius cum animi demis„sione gratias agite. Sin adversa vobis acciderint, adeoque vos

„undique mortes circumsteterint, sperate tamen in eo, qui mortuos „etiam excitat. Imo tunc maxime cogitate, sic vos a Deo exper- „gefieri, ut in eum unum respicere magis ac magis discatis. Quodsi „firmam hanc rempublicam conservari cupitis, videte etiam atque „etiam, ne solium istud sanctum, in quo vos ille collocavit, sordi- „bus conspurcetur. Hic enim unus est summus Deus, Rex regum, „et dominorum omnium Dominus, eos a quibus honorabitur ho- „noribus aucturus, et sui vicissim contemptores abiecturus. Hunc „igitur ex ipsius praeceptis colite, et hac de re magis ac magis „cogitate. Semper enim ab eo plurimum absumus, quod a nobis „perfici decuit. Novi ego singulorum ingenia et mores, et scio „vos exhortatione egere. Nemo est ex iis etiam, qui excellunt, „cui multa non desint. Hic unusquisque se ipsum circumspiciat, „et quae sibi deesse intelligit a Domino requirat. Videmus, quot „vitia in plerisque orbis terrarum Conciliis regnent. Alii frigent, „publicoque neglecto rebus suis curandis incumbunt, alii privatis „affectibus indulgent, alii praeclaris Dei donis non utuntur ut par „erat, alii sese ostentant, et confidentia quadam quicquid censue- „rint a reliquis probari postulant. Senes commonefacio, ne iu- „nioribus invideant, quos a Domino compererint aliquibus donis „esse exornatos. Iuniores moneo, ut procul ab omni elatione „sese modestos praebeant. Alius alium ne interturbato. Vitate „simultates et omnes illas animi acerbitates, quae multos in ge- „renda republica a recto instituto averterunt. Haec autem vita- „bitis, si singuli quidem intra suum modulum sese continuerint, „omnes vero bona fide commissam sibi reipublicae partem admi- „nistrent. In causarum vero civilium iudiciis ne quis sit, obsecro, „favori vel inimicitiis locus: nemo obliquis artibus ius pervertito, „nemo suis commendationibus quo minus leges valeant obsistito, „nemo ab aequo et bono discedito. Si quem affectus sinister „titillaverit, constanter ei resistito, et in eum respicito, a quo fuit „in eo solio collocatus, et ab eodem sanctum Spiritum postulato. „Quod superest iterum precor, ut meas mihi infirmitates condo- „netis, quas ego coram Deo et Angelis adeoque coram vobis, „Venerandi Domini, profiteor et agnosco.“ Haec ubi dixisset, Deum Optimum Maximum precatus, ut eos suis donis magis ac magis cumulatos sancto suo Spiritu ad totius reipublicae salutem gubernaret, praebita singulis dextra moestos omnes illos, nec aliter ab eo quam a communi parente cum lacrimis discedentes dimisit.

Die 28. Aprilis quum omnes, ipsius rogatu, Genevensis ditio- nis Ministri convenissemus, „At vos, inquit, fratres, post obi- „tum meum perstate in hoc opere, nec animo frangimini: Domi- „nus enim hanc rempublicam et ecclesiam adversus hostium mi- „nas servabit. Absint a vobis dissidia, mutuaque caritate vos „complectimini. Cogitate etiam atque etiam, quid huic ecclesiae „debeatis, in qua vos Dominus collocavit, neque vos quicquam „hinc abducat. Sin minus, facile quidem fuerit nonnullis eius „pertaesis quasi per cuniculos evadere, sed experientur illi, Domi- „num decipi non posse. Quum primum in hanc urbem venirem, „annuntiabatur quidem Evangelium, sed perturbatissimae res erant, „quasi nihil aliud esset Christianismus quam statuarum eversio, „nec pauci erant scelerati, a quibus indignissima multa sum per-

„pessus. Sed Dominus ille Deus noster me, me, inquam, natura „(dico quod res est) minime audentem ita confirmavit, ut nullis „illorum conatibus cesserim. Argentina postea huc redii, vocatio- „nem hanc invito animo sequutus, quod infructuosa mihi fore vi- „deretur. Ignorabam enim, quid statuisset Dominus, et res „erat plurimarum maximarumque difficultatum plena. Sed per- „gens in hoc opere sensi tandem re ipsa, Dominum labori meo „benedixisse. Perstate igitur et vos in hac vocatione, institutum „ordinem retinete, date simul operam, ut populus in obsequio „doctrinae contineatur. Sunt enim nonnulli improbi et contuma- „ces. Res, ut videtis, non male sunt constitutae: quo magis coram „Deo nocentes eritis, si vestra ignavia labefactentur. Testor vero, „me vobiscum, fratres, vera sinceraque caritate coniunctissimum „vixisse, et nunc a vobis discedere. Quodsi quando me in hoc „morbo morosiorem estis experti, veniam a vobis peto, et ingen- „tes vobis gratias ago, quod aegrotante me onus mihi impositum „sustinueritis.“ Haec loquutus dextram singulis porrexit. Nos moe- stissimis animis, ac minime siccis oculis ab eo tum discessimus. II. Maii quum ex Farelli literis cognovisset (Viretus enim lon- gius aberat), statuisse illum iam octuagenarium et valetudinarium senem iter ad se ingredi, sic ei latine rescripsit: „Vale, mi optime „et integerrime frater, et quando te Deus superstitem manere vult „in mundo, vive memor nostrae coniunctionis, quae ut Ecclesiae „Dei fuit utilis, ita nos eius fructus in coelo manet. Nolo te fa- „tiges mea causa. Aegre spiritum traho, et assidue exspecto, dum „me anhelitus deficiat. Satis est quod Christo vivo et morior, „qui suis lucrum est in vita et morte. Iterum vale cum fratribus. „Genevae II. Maii MDLXIV.“ Venit tamen Genevam bonus ille senex, et quum una inter se loquuti essent, postridie Neocomum rediit. Reliquos ad obitum usque dies in perpetuis paene preci- bus consumpsit, voce quidem propter asthma suspiriosa, sed oculis quales ad extremum usque clare micantes habuit in coelum subla- tis, et ita composito vultu, ut sese precantis ardor totum proderet, saepe Davidis illud ingeminans in doloribus, *Tacui, Domine, quia fecisti*, et interdum illud Iesaiae, *Gemebam sicut columba.* Audivi quoque quum diceret, *Tu me conteris, Domine, sed abunde mihi sufficit, quod tua haec sit manus.* Patere diem et noctem ipsius fores oportuisset, si admissi fuissent, quot- cunque officii causa illum adire cupiebant, quos quum voce, ut diximus, praepedita compellare se non posse videret, petierat ut unusquisque potius pro ipso precaretur, quam de eo invisendo laboraret. Saepe quoque mihi, cuius conspectum alioqui nunquam iniucundum ei fuisse sum expertus, significavit, sibi religionem esse, vel tantillum occupationes meas remorari: adeo fuit ille temporis parcus, quod ecclesiae impendi sciret, et in eo plus etiam aequo religiosus, ne amicos vel tantillum gravaret. Ita igitur se ipsum et amicos consolans vixit usque ad XIX. Maii, quo die censuram inter nos Ministros exercere, et una cibum capere amicitiae te- standae causa consuevimus, biduo post videlicet Pentecoste et Coena Domini sequuturis. Eo die quum nobis concessisset, ut apud ipsum coena communis instrueretur, et e lectulo collectis utcunque viribus in proximum conclave esset delutus, „Postre- „mum, inquit, ad vos accedo, fratres, nunquam posthac ad men-

„sam accubiturus," quod nobis tristissimae coenae initium fuit. Concepit tamen preces, et paululum cibi sumpsit sermone quantum licuit inter coenandum ad hilaritatem composito. Inde coena nondum plane exacta, quum in contiguum cubiculum reportari se iussisset, renidenti plane vultu coetum compellans, „Paries hic, „inquit, interiectus non impediet, quo minus corpore absens „vestro tamen coetui spiritu intersim." Contigit quod praedixerat: siquidem ab eo die supinus semper iacuit, corpusculo (si vultum parum admodum immutatum excipias) ita emaciato, ut solus illi spiritus superesset.

Die quo decessit, nempe XXVII. Maii, visus est fortius et minore difficultate loqui. Sed hic erat extremus naturae conatus. Nam vesperi circiter octavam repente praesentis mortis certa signa apparuerunt: quod quum mihi paulo ante ab ipso digresso et cuidam alii ex fratribus esset a domesticis significatum, protinus accurrens illum reperi usque adeo tranquille mortuum, nulloque pedum vel manuum concussu, ut neque graviorem spiritum antea duxerit, neque sensu et iudicio, imo ne voce quidem penitus ad extremum usque halitum fuerit destitutus, et dormienti quam mortuo multo similior videretur. Sic igitur eo die cum occidente sole splendida etiam haec lux nobis erepta est. Sequente nocte ac postero die in urbe tota ingens fuit comploratio. Requirebat enim universa civitas sapientissimum civem, ecclesia deplorabat fidi sui pastoris decessum, schola ereptum sibi talem doctorem lugebat, omnes denique ut communi secundum Deum parente ac consolatore orbati lamentabantur. Optabant multi cives eum spectare mortuum, quod ab eo ne mortuo quidem avelli possent. Quidam etiam peregrini, qui videndi et audiendi ipsius causa procul venerant, inter quos etiam affuit clarissimus vir, reginae Angliae in Gallia legatus, avide admodum intueri saltem defunctum petebant. Ac initio quidem admittebantur. Sed quod haec nimia esset curiositas, ut calumniis adversariorum occurreretur, placuit amicis ut postridie mane, qui dies erat Dominicus, linteo de more involutum corpus ligneo loculo includeretur. Pomeridiana vero secunda, sequentibus funus Patriciis, una cum pastoribus professoribusque scholae omnibus, totaque paene civitate non sine uberibus lacrimis prosequente elatus est, communique coemiterio, quod Plenum Palatium vocant, nulla penitus extraordinaria pompa nulloque addito cippo (sic enim mandarat) conditus, cui propterea his versiculis parentavi:

Romae ruentis terror ille maximus,
Quem mortuum lugent boni, horrescunt mali,
Ipsa a quo potuit virtutem discere virtus,
Cur adeo exiguo ignotoque in caespite clausus
Calvinus lateat, rogas?
Calvinum assidue comitata modestia vivum,
Hoc tumulo manibus condidit ipsa suis.
O te beatum caespitem tanto hospite!
O cui invidere cuncta possint marmora!

Vixit annos quinquaginta quatuor, menses decem, dies decem et septem, cuius spatii dimidium in sancto Evangelii ministerio consumpsit. Statura fuit mediocri, colore subpallido et nigricante, oculis ad mortem usque limpidis, quique ingenii sagacitatem testarentur: cultu corporis neque culto neque sordido, sed qui singularem modestiam deceret: victu sic temperato, ut a sordibus et ab omni luxu longissime abesset: cibi parcissimi, ut qui multos annos semel quotidie cibum sumpserit, ventriculi imbecillitatem causatus: somni paene nullius, memoriae incredibilis, ut quos semel aspexisset multis post annis statim agnosceret, et inter dictandum saepe aliquot horas interturbatus statim ad dictata nullo commonefaciente rediret, et eorum, quae ipsum nosse muneris sui causa interesset, quantumvis multiplicibus et infinitis negotiis oppressus, nunquam tamen oblivisceretur. Iudicii, quibuscunque de rebus consuleretur, tam puri et exacti, ut paene vaticinari saepe sit visus, nec aberrasse meminerim, qui consilium ipsius èsset sequutus. Facundiae contemptor et verborum parcus, sed minime ineptus scriptor, et quo nullus ad hunc diem theologus (absit verbo invidia) purius, gravius, iudiciosius denique scripsit, quum tamen tam multa scripserit, quam nemo vel nostra vel patrum memoria. Erat enim hoc consequutus vigiliis iuventutis, et quadam iudicii acrimonia dictandi exercitatione confirmata, ut neque illi deesset unquàm quod apposite et graviter diceret, neque multo aliter scriberet quam loqueretur. In doctrina, quàm initio tradidit, ad extremum constans nihil prorsus immutavit, quod paucis nostra memoria theologis contigit. Quod ad ipsius mores attinet, quamvis illum natura ad gravitatem finxisset, nemo tamen illo in communi convictu fuit suavior: in ferendis hominum vitiis, quae infirmitatis erant, mire fuit prudens, ut neque importuna obiurgatione pudefaceret aut perterrefaceret imbecillos fratres, neque vitia connivendo vel adulando foveret. Adulationis autem et simulationis, improbitatis denique, praesertim si de religione agebatur, tam fuit hostis acer et vehemens, quam veritatis, simplicitatis, et candoris amans. Fuit omnino naturae ipsius temperamento ὀξύχολος, quod vitium etiam auxerat laboriosissimum illud vitae genus: irae tamen sic eum docuerat Spiritus Domini moderari, ut ne verbum quidem sit ex eo auditum, quod viro bono indignum esset, nedum ut longius progrederetur, nec temere nisi tum commoveretur, quum de religionis causa agebatur, aut adversus praefractos homines ipsi negotium erat. Tot tantasque virtutes domi et foris, tam multos adversarios habuisse nemo mirabitur, qui vel eorum inter profanas gentes hominum historiam legerit, qui prae aliis aliquam virtutis speciem adamarint, tantum abest, ut mirum cuiquam videri debeat, fortissimum tum sanae doctrinae defensorem, tum purae vitae sectatorem domi et foris tam acriter oppugnatum fuisse. Sed hoc potius admiratione dignum est, unicum hominem tanquam Herculem quendam Christianum tot domandis monstris sufficere potuisse, nempe fortissima illa clava, id est, Dei verbo utentem. Itaque quot ei adversarios Satan excitavit (nullos enim in tam multis hostes alios habuit, quam qui pietati et honestati bellum indixissent), tot servo suo Dominus victoriarum tropaea defixit. Haereticum isti faciunt Calvinum: quasi vero non sit hoc etiam nomine damnatus Christus

ipse, et quidem ab ipsis sacerdotibus. Expulsus est Geneva, adde, et ab eadem revocatus. Et quid Apostolis, quid Athanasio, quid Chrysostomo contigit? Exprobrant illi multa nonnulli alii, sed cuiusmodi? Ambitiosus fuit scilicet, imo etiam novum papatum ambivit, qui hoc vitae genus, hanc rempublicam, hanc denique ecclesiam, quam vere possum paupertatis officinam appellare, rebus omnibus anteposuit. Accumulandis scilicet opibus studuit, cuius bona omnia, care etiam divendita ipsius bibliotheca, vix trecentos aureos aequarant, ut non minus scite quam vere calumniam istam longe impudentissimam refellens [*in praefat. in Comment. in Psalmos*] haec verba usurparit, „Me non esse pecu„niosum, si quibusdam vivus non persuadeo, mors tamen ostendet.“ Testari certe potest Senatus, quum perexigua essent eius stipendia, tantum abfuisse ut in iis non acquiesceret, ut ampliora etiam oblata pertinaciter recusarit. Exprobrant ei alii, quod illius frater Antonius Calvinus priorem uxorem suam ob adulterium, cognita causa, repudiarit. Quid ergo dicerent illi, si adulteram fovisset? Quodsi in eum redundat hoc impudicae mulieris dedecus, quid fiet Iacobi, Davidis, ipsius denique filii Dei familiae, in qua ipsemet Diabolum ex suis unum diserte notavit? Deliciis scilicet illum et luxui indulsisse, tot ipsius laborum testes demonstrant. Quid quod nonnullos etiam dicere et scribere non pudet, regnasse illum Genevae tum in ecclesia tum in republica, atque adeo pro tribunali sedisse? Alii etiam illum nescio quem vivum pro mortuo cadavere excitando, universo etiam teste populo, supposuisse fabulantur, quod non minus putidum mendacium, quam si Romae Papa fuisse diceretur, ausus est rhapsodus ille Sorbonicus, Claudius Spensa, maledicentissimo quodam libro inculcare. Quid enim istos pudeat? Sed ista neque apud eos, qui tantum hunc virum norunt, neque apud posteros sani iudicii homines, qui mores hominis ex ipsius scriptis aestimabunt, refutatione indigent. Ego historiam vitae et obitus ipsius, cuius spectator sedecim annos fui, bona fide persequutus testari mihi optimo iure posse videor, longe pulcerrimum vere Christianae tum vitae tum mortis exemplum in hoc homine cunctis propositum fuisse, quod tam facile sit calumniari, quam difficile fuerit aemulari.

LECTORI.

Ut omnes norint, quosnam libros Ioannes Calvinus in lucem emiserit, et quaenam ab eo relicta fuerint scripta ex ipsius concionantis ore excepta, ne quis etiam hac in parte posthac fallatur, sicuti notum est, scriptis magnorum virorum utplurimum accidisse, ut sub eorum nomine falsa et adulterina multa obrepserint, commodissimum duximus, eos nominatim hic recensere.

CATALOGUS LIBRORUM
A
IOANNE CALVINO
SCRIPTORUM.

Commentarii latini primum ac deinceps etiam gallici facti et editi.

In Genesin.
In [reliquos] quatuor libros Mosis in formam Harmoniae digestos.
In librum Iosuae.
In omnes Psalmos.
In Iesaiam.

Praelectiones tum latinae, tum gallicae.

In Ieremiam.
In viginti prima capita Ezechielis.
In Danielem.
In minores Prophetas.

In Novum Testamentum Commentarii tum latini tum gallici.

In tres Evangelistas in formam Harmoniae digestos.
In Ioannem.
In Acta Apostolorum.
In omnes Pauli Epistolas.
In Epistolam ad Hebraeos.
In Epistolas Catholicas Petri, Ioannis, Iacobi et Iudae.

Conciones gallice ex ipsius ore exceptae et in publicum editae.

In Deuteronomium.
In decem Legis praecepta separatim prius excusa.
In librum Iobi.
In Psalmum 119.
In Canticum Ezechiae ex Iesaiae cap. 38.
In posteriora octo capita Danielis.
In decimum et undecimum caput prioris ad Corinth.

In Epistolam ad Galatas.
In Epistolam ad Ephesios.
In Epistolas ad Timotheum et Titum.
Item conciones aliquot de Christi nativitate, passione, morte, resurrectione, ascensione.
Conciones quatuor nostris temporibus perutiles.
Concio in coetu, quem Congregationem vocant, habita de Providentia et aeterna Dei Electione.
Concio ibidem in congregatione habita ad certum locum Epistolae ad Galatas, cum Conciuncula vel exegesi particulae Catechismi ad extremum articulum Dominicae Orationis.

Conciones aliae nondum editae in Vetus Testamentum.

In Genesin.
In duos Samuelis libros.
In prioris Regum 18 capita.
In aliquot Psalmos.
In librum Iosuae summae quaedam breves in coetu publico exceptae, quum paucis perstringeret quod erat fusius a collegis in Congregationibus tractatum.
In Iesaiam.
In Ieremiam.
In Ezechielem.
In septem ex duodecim minoribus Prophetis.

Conciones in Novum Testamentum nondum editae.

Conciones aliquot in Harmoniam trium Evangelistarum.
In Acta Apostolorum.
In duas ad Corinthios Epistolas.
In duas ad Thessalonicenses Epistolas.
In aliquot capita Epistolae ad Hebraeos.
Praelectiones in Psalmos a 37. ad finem usque nondum editae.

CATALOGUS ALIORUM LIBRORUM

variis temporibus scriptorum, et tum gallice tum latine editorum.

Commentarius in Senecam de Clementia latine.
Institutio Christianae Religionis.
Psychopannychia.
Epistolae duae, una de fugiendis pontificiorum illicitis sacris, altera de Christiani hominis officio etc.
Responsio ad Epistolam Sadoleti Card.
De Coena Domini libellus.
Epinicion Christo cantatum.
Catechismus Ecclesiae Genevensis cum formula Sacramentorum administrandorum et publicis precibus.
Adversus Pighium Campensem liberi arbitrii assertorem.
Scholia in admonitionem paternam Pauli III. [*ad Carolum V. scriptam.*]

Antidotum adversus articulos Facultatis Theologicae Sorbonicae.
De necessitate reformandae Ecclesiae.
Instructio adversus errores Anabaptistarum, Libertinorum etc. [*cum epistola ad Rotomagenses.*]
Admonitio appositissima de perquirendis Reliquiarum, quas vocant, frustulis ex fide Pontificiorum.
De vitandis superstitionibus Iudicium piorum virorum.
Excusatio adversus Pseudo-Nicodemitas.
Antidotum adversus Acta Tridentinae Synodi.
Vera Christianae pacificationis et Ecclesiae reformandae ratio.
Admonitio adversus Astrologiam, quam Iudiciariam vocant.
Consensio mutua in re Sacramentaria.
Eiusdem consensionis defensio.
De scandalis.
De aeterna Dei praedestinatione et providentia.
Defensio orthodoxae fidei Sacrae Trinitatis adversus prodigiosos errores Michaelis Serveti Hispani.
Admonitiones ad Westphalum tres.
Adversus Heshusium et Stancari errorem.
Adversus Valentinum Gentilem.
Ad nebulonis cuiusdam [*Sebastiani Castellionis*] calumnias responsio.
Altera eiusdem argumenti.
Ad versipellem mediatorem.
Brevis admonitio ad fratres Polonos.
Epistola, quae fidem huius ad Polonos admonitionis confirmat.
Ad Balduini convicia responsio.

Quae gallice tantum exstant opuscula.

Congratulatio ad venerabilem presbyterum Gabrielem Saconaeum, Praecentorem Lugdunensem.
Ad Hollandum quendam responsio.
Censura, qua silentium imponatur nebuloni cuidam, Antonio Catalano.
Praeterea supersunt duae fidei confessiones [*ecclesiarum gallicarum*], tum etiam plurimae literae, consilia, admonitiones, responsa tum latine tum gallice ad varia hominum genera scripta, quorum omnium tandem etiam pars aliqua est edita.

IOANNIS CALVINI

IN

HARMONIAM EVANGELISTARUM

COMMENTARII.

CLARISSIMIS VIRIS ET MAGNIFICIS

DOMINIS

CONSULIBUS SENATUIQUE INCLYTAE URBIS FRANCFORDIAE

IOANNES CALVINUS.

Si virtutum exempla ad imitationem proponi unquam utile fuit, quae pigris et lentis vel minus strenue currentibus stimulum adderent, facit huius corruptissimi saeculi non ignavia modo, sed etiam socordia, ut maiorem hominum partem, quae sponte non progreditur, quin potius retrocedit, pudore saltem necesse sit ad officium cogi. Omnes quidem videmus et privatim et publice ad pravam aemulationem intentos, ne cui monarchae ad propagandos quibuslibet modis imperii sui fines minus vel ingenii, vel industriae, vel nervorum, vel audaciae, quam vicinis suppetere videatur: ne qua civitas vel respublica laudem astutiae et captionum omnium aliis concedat: ne quis inter homines ambitióni deditos malis artibus sit inferior: denique ad vitia certatim alii alios quasi mutua conspiratione absque voce se invitant, atque ut quisque pessime se gerit, maximam turbam suo exemplo facile praecipitat: interea in communi vitiorum regno paucissimi reperiuntur recte agendi auctores. Quo utilius esse iudico, si in illustribus personis eminent rarae virtutes, eas iustis elogiis quasi longe spectandas in sublime efferri, ut ad imitandi studium multi excitentur. Atque hoc mihi praecipue consilium fuisse profiteor, viri amplissimi, cur meum hunc laborem sub nominis vestri inscriptione in lucem prodire vellem. Nam etsi praeclarum officii mei fructum fore iudico, si qua forte alacritas sponte currentibus inde accedat, magis tamen illud alterum respexi, ut pares alii vobis-

cum progressus faciant vel saltem eundem sequantur cursum. Neque tamen omnium quibus excellitis virtutum catalogum texere mihi propositum est, sed unam in praesentia laudare sufficiet, quae me et complures Christi servos quasi sanctiore vinculo vobis devinxit. Magnum illud fuit, quod ante quinquennium horribili terrore passim omnibus iniecto, quum et Germanicis Ecclesiis miseram dissipationem et Evangelio interitum prope minitaretur accepta clades, vos ad primos quosque telorum iactus expositi, in libera fidei confessione tunc valde odiosa firmi stetistis, ac constanter retinuistis quam eratis amplexi sinceram pietatis doctrinam, ut facile constaret, vobis inter summas curas et discrimina nihil pluris esse, quam militare sub Christi vexillo. Sed hoc magis ad memoriam insigne, quod non modo inter vos fovetis purum Dei cultum, fidelemque operam datis, ut se vestri cives inter Christi septa contineant, sed dissipatae Ecclesiae reliquias aliunde expulsas tanquam lacera membra colligitis. Hoc certe ut in rebus acerbis non parum mihi attulit solatii, quum audirem, pios Dei cultores, qui ex Anglia profugi et aliis partibus advenerant, istic benigne fuisse hospitio exceptos, neque modo tristi eorum exsilio portum esse datum, sed iustum quoque honorem Filio Dei fuisse habitum, ut in urbe vestra eius Evangelium linguis exteris personet. Non absimilis nuper Tigurini Senatus humanitas erga miseros Locarnenses enituit, quibus non urbem modo suam patefecit (quia domi Christum ex animi voto colere non licebat), sed templum quoque attribuit, in quo sacros suos conventus habeant, nec eos deterruit linguae diversitas, quin Christum apud se Italice quoque loqui cuperent. Ut autem ad vos revertar, ego simulac linguae nostrae hominibus vestra humanitate permissum esse audivi, ut ecclesiam istic instituerent, privatim me vobis obstrictum sentiens, hoc munere, quod nunc offero, meam gratitudinem testandam censui. Nam ut merito deflenda gentis nostrae conditio est, cui ob sacrilegam Papatus tyrannidem habitatio patriae exsilium fere est a regno Dei, ita vicissim non parum iuvat, in alieno solo aliquam dari stationem, ubi legitimum Deo cultum praestent. Haec certe sancta hospitalitas, non tam hominibus quam ipsi Christo oblata, vos iam prospero statu florentes novis (ut spero) Dei beneficiis ornabit,

et continuam apud vos fovebit eorum seriem: me quidem (ut nuper testatus sum) ad dicandum vobis hunc meum laborem impulit. Est autem commentarius in Harmoniam ex tribus Evangelistis contextam a me summa fide parique diligentia elaboratus: in quo tamen quantopere sudaverim, longius referre nihil attinet, quid vero adeptus sim, aliorum esto iudicium. Ingenuos, doctos et cordatos lectores intelligo, quos nec barbarus discendi pudor a studio profectus impedit, et communis utilitas delectat. Nam perversos malignosque nebulones (non modo cucullatos monachos dico, qui pro tuenda Papae tyrannide bellum palam nobiscum gerunt, sed degeneres fucos, qui nobis permixti, dum tegendae suae ignorantiae latebras captant, omnem vellent doctrinae lucem exstinctam) nihil moror. Quantumvis enim proterve me allatrent, in promptu semper erit exceptio, me eorum censurae neque divino neque humano iure esse obnoxium, qui non minús propter foedissimam inscitiam ferula, quam propter obstinatam malitiae et impudentiae duritiem flagello digni sunt. Sane ut Ecclesiae Dei prodessem, me fidelem operam dedisse, sine iactantiae specie profiteri mihi licebit. Iam ante biennium prodiit Ioannes cum meà interpretatione, quam non fuisse inutilem confido. Sic ergo tanquam unus ex apparitorum numero Christum regiis suis quadrigis vectum magnifice, quoad ferebat virilis mea facultas, celebrare conatus sum, nec ingenuos lectores, ubi mea opera adiuti fuerint, fateri pigebit, studio respondisse aliqua ex parte successum. Evangelicam historiam a quatuor testibus divinitus ordinatis proditam quadrigis non abs re comparo, quia ex apta concinnaque hac harmonia videtur consulto Deus quasi triumphalem currum Filio suo parasse, unde toti fidelium populo conspicuus appareat, et cuius celeritate terrarum orbem perlustret. Nec vero inscite Augustinus tubis similes facit quatuor Evangelistas, quarum clangor omnes mundi plagas impleat, ut ab Oriente, Occasu, Meridie, Septentrione in sacrum fidei consensum accita Ecclesia confluat. Quo minus tolerabilis est insulsa eorum curiositas, qui coelestibus istis praeconiis non contenti putidas nugas obtrudunt sub Evangelii nomine, quae nihil aliud quam fidei puritatem contaminant, et Christi nomen exponunt impiorum sannis ac ludibrio. Vos autem, praestantissimi viri, quando et ab

omni fermento, quo genuina corrumpitur Evangelii sinceritas, abhorretis et ostenditis, nihil magis esse vobis cordi, quam simplicem doctrinam, ut a Christo prodita est, tueri et asserere, non modo persuasus sum lucubrationem hanc, quae thesaurum Evangelicum explicat, vobis summopere probatum iri, sed quod vestro nomini dicata est, hoc etiam meae erga vos observantiae signum gratum fore confido. Valete, clarissimi Domini. Christus Spiritu suo vos gubernet semper, virtute fulciat, praesidio conservet, vestramque urbem et rempublicam omni benedictionum copia locupletet. Genevae, Calend. Augusti, MDLV.

ARGUMENTUM

IN EVANGELIUM IESU CHRISTI

SECUNDUM MATTHAEUM, MARCUM ET LUCAM.

Ut cum profectu historiam evangelicam legamus, magni interest, quid valeat ipsum Evangelii nomen tenere. Nam hinc statuere licebit, quodnam divinis istis testibus fuerit scribendi consilium, et quorsum referre conveniat quaecunque ab illis traduntur. Neque enim hoc nomen ipsorum historiis aliunde impositum, sed ab auctoribus ita fuisse inscriptas, constat ex Marco, qui diserte ita loquitur, se initium tradere Evangelii Iesu Christi. Porro certa et dilucida Evangelii definitio ex uno Pauli loco (Rom. 1, 2.) maxime colligitur, ubi a Deo promissum esse dicit in Scripturis per Prophetas, de Filio suo, qui genitus est ex semine David, manifestatus autem Dei Filius in potentia, secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum. Primo ostendit, testimonium esse de exhibita salute, quae Patribus olim per continuos aetatum successus promissa fuerat. Quo etiam discrimen notatur inter promissiones, quae spem fidelium tenebant suspensam, et hunc laetum nuntium, quo se Deus praestitisse testatur quod ante sperari voluerat. Quemadmodum et paulo post iustitiam Dei palam hic manifestari tradit, quae testimonium habebat a Lege et Prophetis. Ideo alibi ab eodem Apostolo (II. Cor. 5, 20.) vocatur Legatio, qua reconciliatio mundi cum Deo, semel morte Christi peracta, quotidie ad homines defertur. Deinde significat, non modo Christum pignus esse bonorum omnium, quae unquam promisit Deus, sed plenam et solidam exhibitionem in eo exstare, quemadmodum alibi tradit, omnes Dei promissiones in ipso esse

Etiam et Amen. Et certe gratuita adoptio, qua filii Dei efficimur, sicut ab aeterno Patris beneplacito manat, ita in eo nobis patefacta est, quod Christus (qui unicus natura Filius est) carne nostra indutus nos sibi in fratres ascivit. Expiatio, qua delentur peccata, ne amplius maledictio et mortis iudicium nobis incumbant, non alibi quam in sacrificio mortis eius quaerenda. Iustitia et salus perfectaque felicitas in eius resurrectione fundata est. Ergo Evangelium sollennis est promulgatio de Filio Dei in carne exhibito, ut perditum mundum instauret, ac homines restituat ex morte in vitam. Nec abs re bonus vocatur ac laetus nuntius, quando in eo continetur perfecta felicitas: finis enim est, ut regnum Dei in nobis inchoans, abolita carnis corruptione, spiritu renovatos in coelestem gloriam deducat. Qua ratione saepe Regnum coelorum nuncupatur, et instauratio beatae vitae per Christum allata, interdum regnum Dei: ut, quum Marcus (15, 43.) dicit Ioseph exspectasse regnum Dei: procul dubio ad Messiae adventum id refertur. Unde constat, in Novum Testamentum proprie competere Evangelii nomen, nec satis distincte eos loqui scriptores, qui commune saeculis omnibus faciunt, nec Prophetas minus quam Apostolos Evangelii ministros esse putant. Longe aliter Christus, qui Legem et Prophetas usque ad Ioannem viguisse docens (Luc. 16, 16.), ab eo tempore pronuntiat evangelizari coeptum esse Dei regnum, et Marcus Evangelii exordium in Ioannis praedicatione statuit, ut nuper dictum est. Caeterum non temere quatuor historiis, quae Christum Mediatoris officio defunctum esse narrant, nominatim data fuit haec inscriptio. Nam quum Christi nativitas, mors et resurrectio totam salutis nostrae summam in se contineant, adeoque propria sint eius materia, merito apteque Evangelistae dicuntur, qui Christum a Patre missum ante oculos repraesentant, ut eum beatae vitae auctorem agnoscat fides nostra. Vim et effectum adventus eius magis exprimunt alii Novi Testamenti libri. Imo Ioannes hac in parte multum differt a tribus reliquis, quod in explicanda Christi virtute et fructu, qui inde ad nos provenit, fere totus est, quum illi in uno capite magis insistant, Christum nostrum illum esse Dei Filium, qui promissus erat mundo Redemptor. Doctrinam quidem interserunt de Christi officio, ut teneamus, qualis sit eius gratia, et quorsum nobis datus: praecipue tamen quod dixi agunt, impletum esse in Christi Iesu persona quod Deus ab initio pollicitus fuerat. Neque enim animus illis vel consilium fuit, Legem ac Prophetas scriptis suis abolere, quemadmodum fanatici quidam somniant, supervacuum nunc esse Vetus Testamentum, ex quo per Christum et Apostolos patefacta nobis fuit coelestis sapientiae veritas: quin potius Christum digito monstrantes

ab eo petendum admonent, quicquid in Lege et Prophetis illi tribuitur. Quare tunc demum utilis erit et fructuosa Evangelii lectio, si eam cum vetustis promissionibus coniungere discamus.

Quantum ad tres Evangelicae historiae scriptores attinet, quos enarrandos suscipio, Matthaeus satis notus est: Marcum putant fuisse familiarem Petri discipulum, atque etiam quod scripsit Evangelium a Petro fuisse ei dictatum, ut amanuensis modo vel scribae operam praestiterit. Qua de re non est anxie nobis laborandum, quia nostra parvi refert, modo teneamus legitimum ac divinitus ordinatum esse testem, qui nihil nisi praeeunte dictanteque Spiritu sancto prodiderit. Quod tamen dicit Hieronymus, ratione prorsus caret, épitomen esse Evangelii a Matthaeo scripti. Nam neque servatum a Matthaeo ordinem ubique sequitur, et ab ipso statim initio dissimilis est quantum ad tractandi rationem, et quaedam refert ab altero illo omissa, et in eiusdem rei narratione interdum prolixior est. Mihi certe magis probabile est, et ex re etiam ipsa coniicere licet, nunquam librum Matthaei fuisse ab eo inspectum, quum ipse suum scriberet: tantum abest, ut in compendium ex professo redigere voluerit. Idem et de Luca iudicium facio: nam quae in tribus ipsis apparet diversitas, eam non dicemus data opera fuisse affectatam, sed quum singulis propositum esset bona fide mandare litteris, quod certum compertumque habebant, rationem quisque tenuit, quam optimam fore censebat. Quemadmodum autem id non fortuito contigit, sed moderante Dei providentia, ita Spiritus sanctus in diversa scribendi forma mirabilem illis consensum suggessit, qui solus fere ad fidem illis astruendam sufficeret, si non aliunde maior suppeteret auctoritas. Lucas vero se individuum illum esse Pauli comitem luculentus est testis. Sed puerile est, quod ab Eusebio refertur, Evangelii quod eius nomine inscribitur, Paulum esse auctorem, quia alicubi (II. Tim. 2, 8.) Evangelii sui meminerit. Quasi vero ex eo, quod mox subiicitur, non liquido pateat, de tota praedicatione, non autem de libro uno loqui. Dicit enim, Pro quo laboro usque ad vincula. Atqui certum est, non ideo actum fuisse reum, quod librum aliquem scripsisset, verum quod vocalis fuisset doctrinae Christi minister et praeco. Unde apparet, laboriosum quidem hominem fuisse Eusebium, sed iudicio parum valuisse, qui tam insulsas naenias sine delectu congerit. Cuius rei lectores ideo volui monitos, ne quem offendant similes ineptiae, quae passim apud illum occurrunt.

Porro quia genus interpretationis mihi delegi, quod forte multi primo aspectu non probabunt, eius reddenda est ratio, qua piis et aequis lectoribus satisfiat. Hoc primo extra controversiam est, non posse unum ex tribus Evangelistis scite dextreque exponi,

nisi cum duobus reliquis conferatur. Itaque fidi et periti interpretes hac maxime in parte sudant, ut inter se concilient, quae a tribus dicta sunt. Sed quia mediocribus ingeniis saepe non facilis est comparatio, ubi huc illuc subinde transeundum est, hoc et gratum et utile fore compendium putavi, si continua serie, velut in una tabula, tres simul historias digererem, in qua uno intuito cernant lectores, quid simile habeant vel diversum. Ita nihil omittam, quod ab uno ex tribus scriptum sit, et quicquid apud plures exstat uno contextu exsequar. Verum an operae pretium quale spero fecerim necne, iudicium ex suo usu faciant lectores. Certe adeo nullam ex novitate ipsa laudem captavi, ut libenter profitear (sicut homine ingenuo dignum est), hanc methodum ex aliorum imitatione sumptam esse. Bucerum praesertim sanctae memoriae virum et eximium Ecclesiae Dei doctorem sum imitatus, qui prae aliis non poenitendam hac in re operam meo iudicio navavit. Quemadmodum autem ipse veterum labore adiutus fuit, qui in hoc stadio eum praecesserant, ita mihi sua industria et sedulitate non parum levationis attulit. Sicubi autem ab eo dissentio (quod mihi libere, quoties necesse erat, permisi), ne ipse quidem, si superstes ageret in terra, moleste ferret.

SYLLABUS SECTIONUM
ATQUE
PARAGRAPHORUM.

PARS. I.

PARS. II.

INDEX CAPITUM ET VERSUUM

SINGULORUM EVANGELISTARUM,

QUOTA PAGINA REPERIANTUR.

MATTHAEUS.

Cap.	Vers.	Harm. Pars	Pag.
X.	1	I,	235
	9	—,	238
	16	—,	241
	21	—,	244
	26	—,	247
	32	—,	250
	37	—,	253
XI.	1	—,	257
	7	—,	260
	16	—,	263
	20	—,	268
	25	—,	273
XII.	1	—,	278
	9	—,	282
	14	—,	284
	22	—,	288
	25	—,	290
	33	—,	296
	38	—,	304
	43	—,	299
	46	—,	300
XIII.	1	—,	1
	18	—,	9
	24	—,	13
	31	—,	17
	36	—,	13
	44	—,	20
	53	—,	63
XIV.	1	—,	65
	3	—,	67
	13	—,	72
	22	—,	76
	34	—,	80
XV.	1	—,	81
	10	—,	86
	21	—,	90
	29	—,	94
XVI.	1	—,	97
	5	—,	100
	13	—,	104
	20	—,	110
XVII.	1	—,	115
	9	—,	120
	14	—,	122
	19	—,	126
	22	—,	127
	24	—,	149
XVIII.	1	—,	127
	6	—,	131
	11	—,	134
	15	—,	140
	21	—,	146
XIX.	1	—,	150
	3	—,	154
	10	—,	158
	13	—,	160
	16	—,	162
XIX.	23	II,	166
	27	—,	168
XX.	1	—,	171
	17	—,	173
	20	—,	176
	24	—,	179
	29	—,	182
XXI.	1	—,	192
	10	—,	198
	23	—,	206
	28	—,	208
	33	—,	209
XXII.	1	—,	39
	15	—,	217
	23	—,	221
	34	—,	226
	41	—,	233
XXIII.	1	—,	235
	13	—,	241
	16	—,	244
	23	—,	245
	29	—,	248
XXIV.	1	—,	259
	9	—,	264
	15	—,	268
	29	—,	275
	32	—,	278
	37	—,	281
	43	—,	285
XXV.	1	—,	290
	14	—,	187
	31	—,	292
XXVI.	1	—,	298
	14	—,	303
	21	—,	307
	26	—,	309
	31	—,	316
	36	—,	321
	45	—,	229
	51	—,	332
	57	—,	336
	62	—,	339
	69	—,	342
XXVII.	1	—,	346
	11	—,	350
	15	—,	354
	24	—,	357
	33	—,	363
	39	—,	367
	45	—,	373
	57	—,	382
	62	—,	385
XXVIII.	1	—,	386
	8	—,	391
	11	—,	394
	16	—,	410

MARCUS.

Cap.	Vers.	Harm. Pars	Pag.
I.	1	I,	88
	7	—,	100
	9	—,	103
	12	—,	106
	13	—,	110
	14	—,	114
	16	—,	123
	21	—,	127
	29	—,	129
	40	—,	196
II.	1	—,	207
	13	—,	212
	18	—,	215
	23	—,	279
III.	1	—,	282
	6	—,	284
	13	—,	132
	20	—,	288
	23	—,	290
	31	—,	301
IV.	1	II,	2
	13	—,	10
	21	I,	141
	22	—,	247
	24	—,	181
		et II,	2
	25	—,	2
	26	—,	17
	35	I,	226
V.	1	—,	229
	22	—,	218
	35	—,	221
VI.	1	II,	63
	7	I,	235
	8	—,	238
	12	—,	257
	14	II,	65
	17	—,	67
	30	—,	72
	45	—,	77
	53	—,	80
VII.	1	—,	82
	14	—,	87
	24	—,	90
	31	—,	95
VIII.	1	—,	95
	11	—,	98
	14	—,	100
	22	—,	103
	27	—,	104
	30	—,	110
	38	I,	250
IX.	1	II,	111
	2	—,	116
	9	—,	121
	14	—,	122
	28	—,	126
	30	—,	128
	38	—,	150
	41	I,	253
	42	II,	131
	49	I,	141
X.	1	II,	151
	2	—,	154
	13	—,	160
	17	—,	162
	23	—,	166
	28	—,	168
	32	—,	174
	35	—,	176
	41	—,	179
	46	—,	182
XI.	1	—,	192
	11	—,	199
	25	I,	172
	27	II,	206
XII.	1	—,	210
	13	—,	217
	18	—,	221
	28	—,	226
	35	—,	233
	38	—,	236
	40	—,	241
	41	—,	258
XIII.	1	—,	259
	9	—,	264
	14	—,	269
	24	—,	276
	28	—,	279
	33	—,	282
	34	—,	385
XIV.	1	—,	299
	10	—,	303
	18	—,	307
	22	—,	310
	27	—,	317
	32	—,	322
	41	—,	330
	47	—,	332
	53	—,	337
	60	—,	339
	66	—,	342
XV.	1	—,	347
	2	—,	350

Cap.	Vers.	Harm. Pars	Pag.
XV.	6	II,	354
	15	—,	358
	22	—,	363
	29	—,	367
	33	—,	374
	42	—,	382
XVI.	1	II,	387
	8	—,	392
	12	—,	396
	13	—,	401
	15	—,	411
	19	—,	416

L U C A S.

Cap.	Vers.	Harm. Pars	Pag.
I.	1	I,	1
	5	—,	3
	14	—,	8
	18	—,	12
	21	—,	15
	26	—,	17
	34	—,	22
	39	—,	25
	46	—,	28
	51	—,	31
	56	—,	33
	67	—,	35
	76	—,	40
II.	1	—,	56
	8	—,	59
	15	—,	63
	22	—,	71
	33	—,	74
	40	—,	84
	48	—,	87
III.	1	—,	88
	7	—,	95
	15	—,	100
	19	—,	114
	21	—,	103
	23	—,	42
IV.	1	—,	106
	5	—,	110
	14	—,	114
	16	—,	116
	23	—,	119
	31	—,	127
	38	—,	129
V.	1	—,	123
	12	—,	196
	17	—,	208
	27	—,	212
	33	—,	216
VI.	1	—,	279
	6	—,	282
	11	—,	285
	12	—,	132
	20	—,	135
VI.	27	I,	158
	29	—,	155
	31	—,	187
	32	—,	155
	34	—,	157
	35	—,	155
	37	—,	181
	39	II,	87
	40	I,	244
	41	—,	181
	43	—,	191
	46	—,	193
	47	—,	195
VII.	1	—,	199
	11	—,	203
	18	—,	258
	21	—,	258
	24	—,	261
	29	—,	263
	36	II,	22
VIII.	1	—,	3
	11	—,	10
	16	I,	141
	17	—,	247
	18	II,	3
	19	I,	301
	22	—,	227
	26	—,	230
	40	—,	218
	49	—,	222
IX.	1	—,	235
	3	—,	238
	6	—,	257
	7	II,	65
	10	—,	73
	18	—,	105
	21	—,	111
	26	I,	250
	28	II,	116
	36	—,	121
	37	—,	123
	43	—,	128
	49	—,	151

IOANNIS CALVINI
IN HARMONIAM
EX MATTHAEO, MARCO ET LUCA
COMPOSITAM
COMMENTARII.

VOLUMEN PRIMUM.

SECTIO I.
PRAEFATIO LUCAE.

(1.) LUC. I. 1. Quoniam complures aggressi sunt contexere narrationem earum rerum, quae certae sunt inter nos fidei: 2. Sicuti tradiderunt nobis ab initio, qui suis oculis viderant, et ministri fuerant sermonis: 3. Visum est etiam mihi, omnibus ab initio exacte pervestigatis, deinceps tibi scribere, optime Theophile, 4. Ut agnoscas eorum, de quibus edoctus fuisti, certitudinem.

Solus Lucas in suum Evangelium praefatur, ut breviter causam exponat, qua ad scribendum inductus fuit. Quod unum hominem compellat, videtur absurdum esse, quum potius officium eius fuerit, publico tubae clangore omnes simul vocare ad fidem. Ergo consentaneum non videtur, ut doctrinam, quae non unius vel alterius est propria, sed omnium communis, privatim suo Theophilo destinet. Hinc factum est ut putarent quidam, appellativum esse nomen, et theophilos vocari pios omnes a Dei amore. Cui sententiae repugnat epitheton, quod simul additur. Nec vero timenda est absurditas, quae illos coegit tale effugium quaerere. Neque enim ideo minus ad omnes pertinet Pauli doctrina, quia ex suis Epistolis alias certis urbibus, alias etiam hominibus dicavit. Imo si in mentem nobis veniat illorum temporum conditio, fatebimur sancte et prudenter captum fuisse consilium a Luca. Undique instabant tyranni, qui metu et terroribus impedirent sanae

doctrinae cursum. Haec Satanae eiusque ministris occasio erat ad spargendas errorum nebulas, quae puram lucem turbarent. Quoniam autem de custodienda Evangelii puritate minus sollicitum erat hominum vulgus, et pauci attente reputabant, quid machinaretur Satan et quantum subesset in talibus fallaciis periculi, ut quisque rara fide et eximiis Spiritus donis alios praestabat, ita maiore studio et diligentia ipsum incumbere oportuit, ut pietatis doctrinam ab omni corruptela puram et illaesam pro virili servaret. Tales non secus ac sacri nomophylaces divinitus electi fuerunt, qui coelestem doctrinam apud se depositam bona fide ad posteros transmitterent. Quare hac lege Evangelium suum Theophilo nuncupat Lucas, ut fidelem eius custodiam suscipiat: quas etiam partes Paulus suo Timotheo iniungit et commendat secundae Epistolae primo capite v. 14. et tertio v. 14.

1. *Quoniam complures.* Videtur pro causa scribendi ponere, quod potius illum a scribendo revocare debuerat: historiam enim a multis tractatam retexere, superfluus erat labor, siquidem illi probe in suo officio versati fuerant. Atqui eos ne uno quidem verbo vel fraudis, vel negligentiae, vel cuiuspiam vitii insimulat: ergo perinde est acsi actum se velle agere dicat. Respondeo, quamvis aliis parcat qui prius scripserant, non tamen penitus eorum laborem probare. Non exprimit, illos de rebus parum compertis scripsisse, sed rerum certitudinem sibi vindicans modeste certam illis et indubiam fidem derogat. Si quis obiiciat, debuisse potius acriter invehi, si fallebant, iterum respondeo, fieri posse ut leviter peccarint, idque inconsiderato zelo potius quam malitia, ac proinde non fuisse causam, cur vehementius in eos insurgeret. Et certe credibile est, fuisse quaedam tantum praeludia, quae tunc non tantopere noxia, nisi mature obviam itum esset, fidem in posterum gravius laesissent. Caeterum operae pretium est notare, Deum, qui superfluis scriptionibus remedium hoc per Lucam adhibuit, admirabili etiam consilio fecisse, ut aliis publico consensu repudiatis fidem obtinuerint istae solae, in quibus liquido refulget veneranda eius maiestas. Quo minus tolerabilis est eorum vecordia, qui putidas fabulas sub Nicodemi vel cuiuspiam alterius titulo nunc orbi obtrudunt.

Certae sunt inter nos fidei. Participium (πεπληροφορημένα), quo utitur Lucas, significat res probe compertas et quae dubitatione carent. In quo non semel deceptus fuit vetus interpres, hacque inscitia pulcerrimos quosdam locos nobis corrupit: in quibus est ille Pauli (Rom. 14, 5.), ubi quemque suae mentis certum esse iubet, ne conscientia dubiis opinionibus huc illuc agitata fluctuet ac vacillet. Inde etiam descendit nomen πληροφορίας, quam male 'plenitudinem vertit, quum firma sit ex fide persuasio, in qua piae mentes tuto acquiescunt. Subest autem tacita antithesis, ut admonui: quia sibi fidi testis auctoritatem vindicans fidem abrogat aliis diversa tradentibus. *Inter nos* tantundem valet atque *apud nos.* Sed videtur fidem in hominum relatu parum solide fundare, quae in solum Dei verbum recumbere debeat, et certe fidei πληροφορία Spiritus obsignationi tribuitur. Respondeo, fidem, nisi priores partes teneat Dei auctoritas, nullis quidem hominum testimoniis fore contentam: ubi tamen praecessit interior Spiritus confirmatio, illis quoque in historica rerum notitia locum aliquem dare. Histori-

cam voco notitiam, quam de rebus gestis vel ex proprio intuitu, vel ex aliorum sermone concipimus. Nam de manifestis Dei operibus non minus audiendi sunt oculati testes, quam experientiae credendum est. Adde quod Lucas non privatos sequitur auctores, sed qui sermonis etiam fuerunt ministri. Quo elogio supra humanae auctoritatis gradum eos extollit: significat enim, de Evangelio sibi testatos esse, quibus divinitus eius publicandi commissa erat provincia. Hinc etiam illa securitas, cuius paulo post meminit, quae nisi Deo nitatur, poterit subinde inquietari. Magnum ergo pondus habet, quod ministros sermonis vocat, a quibus accepit suum Evangelium, quia inde colligunt fideles, testes esse omni exceptione maiores, ut loquuntur Iureconsulti, et quos repudiare fas non sit. Erasmus (qui ex Virgilio mutuatus est quod transtulit, partem aliquam fuisse) non satis expendit, quanti aestimanda esset Dei vocatio, aut quid valeret. Non enim profano more loquitur Lucas, sed ad Christi mandatum in persona sui Theophili respicere nos iubet, ut Dei Filium reverenter audiamus per suos Apostolos loquentem. Magnum est, quod spectatores fuisse dicit: sed ministros vocando eos eximit a communi hominum ordine, ut fides nostra suam in coelo fulturam habeat, non in terra. Hoc autem sibi vult in summa Lucas, ut literis fideliter consignatum habens, quod didiceras antehac viva voce, securius acquiescas in recepta doctrina. Unde apparet, modis omnibus promissum fuisse a Deo, ne ex dubiis hominum sermonibus suspensa fides nostra fluctuaret. Quo minus excusabilis est mundi ingratitudo, qui vagos et temere sparsos rumores, in quibus alternet, quasi ex professo appetens tantum Dei beneficium respuit. Nos vero teneamus insigne discrimen quod Dominus interposuit, ne fatua credulitas pro fide se venditet. Interea mundum sinamus, ut dignus est, stultae curiositatis illecebris inescatum Satanae fallaciis, imo praestigiis ultro se addicere.

3. *Omnibus exacte pervestigatis.* Vetus interpres habet, Omnia assequuto. Et verbum graecum (παρακολουθεῖν) metaphorice ab iis deductum est, qui vestigiis insistunt, ne quid ipsos fugiat. Sedulum ergo sciscitandi studium exprimere voluit Lucas, quemadmodum eodem verbo utitur Demosthenes, dum in examinanda legatione, quam accusat, se tam diligentem fuisse iactat, ut non secus perspexerit quaecunque acta erant, acsi ipse fuisset spectator.

SECTIO II. (2—13.)

IOANNIS BAPTISTAE NATALES.

(2.) LUC. I. 5. Fuit in diebus Herodis Regis Iudaeae sacerdos quidam, nomine Zacharias de vice Abia: et uxor illius de filiabus Aaron, et nomen eius Elisabeth. 6. Erant autem iusti ambo coram Deo, versantes in omnibus praeceptis et

iustificationibus Domini irreprehensibiles. 7. Nec erat illis proles, eo quod esset Elisabeth sterilis, et ambo provectae iam aetatis forent. 8. Factum est autem, quum is sacerdotio fungeretur in ordine vicis suae coram Deo, 9. Secundum consuetudinem sacerdotii sors illi obvenit, ut odores incenderet, ingressus templum Domini. 10. Et omnis multitudo populi precabatur foris tempore thymiamatis. 11. Apparuit autem illi Angelus Domini stans a dextris altaris, in quo thymiama adolebatur. 12. Et Zacharias turbatus est eo viso, et timor irruit super eum. 13. Ait autem ad illum Angelus, Ne timeas, Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua: uxorque tua Elisabeth pariet tibi filium, et vocabis nomen eius Ioannem.

Apposite Lucas Evangelium suum a Ioanne Baptista orditur, perinde acsi quis de luce diei verba facturus ab aurora inciperet. Nam Solem iustitiae, qui mox exoriturus erat, instar aurorae praecessit. Eius quidem fit etiam apud alios mentio, sed officio suo iam fungentem inducunt. Lucas autem nondum genito auctoritatem conciliat, quum divinae potentiae miracula praedicat in eius incunabilis, et Prophetam coelitus fuisse designatum ostendit, antequam scire homines possent, qualis erat futurus: idque eo consilio, ut maiore deinde reverentia audiatur, ubi publica persona indutus ad illustrandam Christi gloriam prodierit.

5. *In diebus Herodis.* Hic fuit Antipatri filius, quem pater ad regnum usque provexit, in quo augendo tantum habuit ipse industriae et tam strenue laboravit, ut inde Magni cognomen illi fuerit inditum. Putant autem quidam, ideo hic nominari a Luca, quia primus Rex extraneus fuerit: opportunum ergo fuisse redemptioni tempus, quia sceptrum ad gentem alienam transierat. Verum qui sic loquuntur non satis intelligunt vaticinium Iacob, ubi non simpliciter promittitur Messiae adventus, postquam imperio privati fuerint Iudaei, sed postquam a tribu Iuda ablatum fuerit. Quanquam ne hoc quidem voluit sanctus Patriarcha, spoliandam esse tribum Iuda suo principatu, antequam veniret Christus, sed regimen populi in ea fore stabile usque ad Christum, in cuius persona solida demum esset eius perpetuitas. Etsi autem quo tempore floruerunt Maccabaei tribus Iuda fere in ordinem privatum coacta erat, et paulo post dux ultimus ex gente illa Ioannes occisus fuit, non tamen in totum exstinctus fuit dominatus, quia manebat adhuc synedrion, hoc est, delectum concilium ex familia et posteris Davidis, cuius summa erat auctoritas, duravitque usque ad Herodem, qui nefanda iudicum caede poenam sibi olim inflictam ultus est, quod caedis damnatus in voluntarium exsilium migrare coactus fuerat, ut supplicium capitis effugeret. Regnum ergo Herodis, eo quod alienigena esset, non fregit sceptrum tribus Iuda, sed quia abolitum fuit eius latrocinio, quicquid in tribu illa dignitatis residuum manebat. Quod autem collapsa multo ante

fuerat regia dignitas, et paulatim fere conciderat dominatus, non pugnat ea interruptio cum prophetia Iacob. Duo enim in speciem diversa promiserat Deus: aeternum fore solium Davidis, postquam vero dirutum esset, eius ruinas se instauraturum: aeternam fore regni potentiam, et tamen surculum proditurum ex trunco Isai, quorum utrumque impleri oportuit. Passus est ergo Deus principatum, quem erexerat in tribu Iuda, ad tempus collabi, quo maior esset populi attentio ad sperandum Christi regnum. Quum autem synedrii interitu spes fidelium quasi praecisa esset, repente affulsit Dominus. Iam vero hoc ad seriem historiae pertinet, dum notatur tempus rei gestae: sed non temere sub Regis nomine simul misera temporis conditio notata fuit, ut agnoscerent Iudaei, vertendos iam oculos esse in Messiam, siquidem foedus Dei bona fide colerent. *Zacharias de vice Abia.* Notum est ex sacra historia, descriptas fuisse a Davide sacerdotum familias certis ordinibus. Qua in re nihil aggressus est David contra Legis praescriptum. Sacerdotium Deus Aaroni et eius filiis contulerat: reliquos Levitas destinaverat minoribus officiis. In eo nihil mutatum fuit a Davide, sed consilium eius fuit, partim cavere, ne quid tumultuose fieret in turba, partim etiam occurrere ambitioni et simul efficere, ne paucis totum munus ad se trahentibus maior pars otiosa domi sederet. In illa autem distributione octavam classem tenuit Abia, filius Eleazar. Erat ergo Zacharias ex genere sacerdotali, et quidem ex posteris Eleazar, qui patri in summum sacerdotium successerat. Quomodo autem Elisabeth, quum esset e filiabus Aaron, Mariae cognata esse potuerit, suo loco expediam. Honoris certe causa genus Elisabeth Lucas commemorat: licebat enim Zachariae secundum Legem gregarii cuiuspiam Levitae filiam sibi uxorem sumere. Ex pari igitur coniugio apparet, hominem in suo ordine non fuisse contemptum.

6. *Erant iusti ambo coram Deo.* Praeclarum illis testimonium reddit, non modo quod sancte et integre versati sunt inter homines, sed coram Deo etiam iusti. Porro iustitiam hanc breviter definit Lucas, quod ambulaverint in Domini praeceptis. Utrumque deligenter notandum: nam etsi in hunc finem laudantur Zacharias et Elisabeth, ut sciamus lucernam, quae praeluxit Filio Dei, non ex obscura domo, sed illustri quodam sacrario sumptam esse, sub eorum tamen exemplo nobis interim monstratur pie iusteque vivendi regula. Hoc ergo in vita recte instituenda primum est, ut studeamus nos probare Deo. Scimus autem, cor sincerum et puram conscientiam ab eo maxime requiri. Itaque perversus erit ordo, si quis posthabita cordis integritate externam modo vitam in obsequium Legis componat. Tenendum enim memoria est, Deum, ad quem respicere iubemur, non externam operum larvam, sed cor praecipue intueri. Secundo deinde loco accedat obedientia, hoc est, ne sibi quisque novam iustitiae formam, quae allibuerit, sine Dei verbo fabricet, sed nos Dei imperio sinamus regi. Neque enim haec definitio negligenda est, Iustos esse, qui vitam suam formant ad Legis praecepta: quo innuitur, nihil apud Deum esse ficticios omnes cultus, et vagum esse ac erroneum humanae vitae cursum, simulac disceditur ab eius Lege. Inter *praecepta* et *iustificationes* hoc interest, quod posterius nomen proprie ad pietatis et divini cultus exercitia refertur, prius autem magis

generale est, tamque ad Dei cultum, quam ad caritatis officia pertinet. Nam חקים, quae statuta aut decreta significant Hebraeis, graecus interpres justificationes (δικαιώματα) vertit: חקים autem in Scriptura sacra ceremonias fere significant, quibus se in Dei cultum et fidei confessione exercebat populus. Quamvis autem hypocritae in parte ista valde curiosi sint et anxii, nihil tamen cum Zacharia et Elisabeth simile habent. Nam sinceri Dei cultores, quales erant hi duo, non arripiunt nudas ceremonias et inanes, sed in veritatem intenti spiritualiter eas observant. Impuri autem et fucati homines, etiamsi assidue in externis ceremoniis se fatigent, quia tamen eas minime observant, qualiter praeceptae sunt a Domino, nihil quam ludunt operam. In summa, duobus istis verbis complexus est Lucas totam Legem. Verum si in Lege servanda irreprehensibiles fuerunt Zacharias et Elisabeth, Christi gratia nihil habebant opus: plena enim Legis observatio vitam confert, et ubi nulla est eius transgressio, cessat etiam reatus. Respondeo, elogia ista, quibus tam magnifice ornantur servi Dei, cum exceptione sumenda esse. Reputare enim convenit, quomodo agat cum illis Deus, nempe secundum foedus quod cum illis pepigit: cuius primum caput est gratuita reconciliatio, et quotidiana venia, qua illis peccata ignoscit. Iusti ergo et irreprehensibiles censentur, quoniam tota vita testatur, eos iustitiae addictos esse, regnare in illis Dei timorem, dum quoddam est sanctitatis exemplar. Sed quum a perfectione longe distet pium eorum studium, non potest sine venia placere Deo. Quare iustitia, quae in illis laudatur, a gratuita Dei indulgentia pendet, qua fit ut quod reliquum est in ipsis iniustitiae non imputet. Sic exponere necesse est quicquid de hominum iustitia in Scripturis habetur, ut remissionem peccatorum non evertat, cui non aliter innititur, quam suo fundamento aedificium. Qui simpliciter exponunt Zachariam et Elisabeth fide iustos fuisse, quia gratis Deo propter Mediatorem placuerint, in alienum sensum torquent Lucae verba. Quod ad rem ipsam pertinet, neque nihil dicunt, neque totum. Fateor quidem iustitiam, quae illis adscribitur, non operum merito, sed Christi gratiae acceptam ferri debere: Dominus tamen, quia illis peccata non imputavit, sanctam illorum vitam, licet imperfectam, iustitiae titulo dignatus est. Papistarum autem stultitia nullo negotio refellitur: fidei iustitiae opponunt hanc, quae Zachariae tribuitur: quam ut certum est ab illa fluere, ita subiici et illi subesse decet, vel ut vulgo dicunt, subordinari, ut inter se non confligant. Quod etiam in voce una fucum faciunt, frivolum est. Iustificationes, inquiunt, vocantur Legis praecepta: ergo nos iustificant. Quasi vero negemus veram iustitiam in lege tradi, vel causemur doctrinae culpam esse, quod non iustificat, ac non potius in carne nostra infirma sit. Ergo ut centies fatemur, vitam contineri in Legis praeceptis, nihil tamen inde ad homines perveniet, qui natura prorsus aversi sunt a Lege, et iam Dei Spiritu regeniti procul tamen adhuc ab integra eius observatione absunt.

7. *Nec erat illis proles.* Singulari Dei consilio factum est, ut Ioannes praeter communem usitatumque naturae ordinem genitus sit. Idem etiam in Isaac factum est, in quo rarum et memorabile gratiae suae specimen edere statuerat Deus. Fuerat Elisa-

beth in flore aetatis sterilis: iam senectus etiam fecundis mulieribus uterum claudit. Ergo in duobus obstaculis duplex apparet divinae virtutis miraculum, idque in eum finem, ut dominus quasi extenta e coelo manu Prophetam a se missum testetur. Nascitur quidem ex terrenis parentibus mortalis homo, sed supernaturalis, ut ita loquar, modus non secus illum commendat, acsi e coelo delapsus esset.

9. *Secundum consuetudinem sacerdotii.* Suffitum bis quotidie, mane scilicet et vesperi, accendere Lex iubebat. Quod autem sortiebantur inter se sacerdotes, id instituerat David, quemadmodum prius retulimus: ergo quod hic de suffitu habetur, Lex Dei nominatim mandabat. Reliqua a Davide profecta erant, ut singulae familiae vices suas haberent, quanquam nihil nisi ex Legis praescripto instituerat David: formam enim tantum ostenderat, qua iniunctum sibi a Deo munus singuli possent obire. Templi nomen hic pro Sancto accipitur: quod ideo notandum est, quia aliquando atrium etiam comprehendit. Zacharias autem in templum ingressus dicitur, quo pedem inferre nullis nisi sacerdotibus licebat. Ideo populum dicit Lucas procul stetisse, inter quem et altare suffitus longa erat distantia, quoniam medium erat altare, in quo victimae offerebantur. Ac notandum est quod dicit Lucas, *coram Deo:* nam quoties in Sanctum ingrediebatur sacerdos, quasi in Dei conspectum prodibat, ut inter eum et populum esset mediator. Voluit enim Dominus hoc populo suo testatum esse, nemini mortalium patere aditum in coelos, nisi praeeunte sacerdote: imo, quamdiu vivunt homines in terris, non accedere ad thronum coelestem, ut illic gratiam inveniant, nisi in Mediatoris persona. Itaque quum multi essent sacerdotes, non duobus simul fas erat, sollenne intercessionis officium pro populo obire: sed ideo distributi erant in classes, ut unus duntaxat Sanctuarium intraret, atque ita non nisi unus eodem tempore esset sacerdos. Porro huc spectabat thymiama, ut admonerentur fideles, precationum suarum odorem non adscendere in coelum nisi per sacrificium Mediatoris. Quomodo autem figurae istae nobis conveniant, ex epistola ad Hebraeos petendum est.

12. *Zacharias turbatus est.* Tametsi non ideo servis suis apparet Deus, ut eos terreat, utile tamen, imo necessarium est, eos metu percelli, ut in se confusi iustum Deo honorem praestare discant. Nec solum narrat Lucas, territum fuisse Zachariam, sed addit, timorem irruisse super eum: quo significat adeo expavefactum esse, ut terrori succumberet. Neque hominibus a Dei praesentia metus tantum incutitur, qui eos ad reverentiam erudiat, sed qui humiliet carnis superbiam, quae tam proterva est, ut nunquam se nisi violenter subacti Deo subiiciant. Unde etiam colligimus, non nisi absente Deo (hoc est, quum se ab eius conspectu subducunt) superbire ac sibi blandiri. Nam si Deum ante oculos iudicem haberent, necesse esset protinus concidere. Ac si hoc Zachariae, cui iustitiae laus datur, ad conspectum Angeli accidit, qui divinae lucis scintilla est, quid fiet nobis miseris, si nos Dei majestas ad fulgorem suum producat? Iam vero sanctorum patrum exemplo docemur, non alios vivo divinae praesentiae sensu affici, nisi qui tremunt et trepidant ad eius conspectum, stupidos autem et hebetes esse, qui eum loquentem secure audiunt.

13. *Ne timeas, Zacharia.* Notandum est, Dei gloriam ita formidabilem esse Sanctis, ut non prorsus absorbeantur a pavore, sed tantum ut inani fiducia deiecti humiliter eum suspiciant. Simul ergo ac carnis superbiam prostravit Deus in suis fidelibus, porrecta manu eos excitat: cum reprobis aliter agit. Nam quoties ad Dei tribunal trahuntur, eos mera obruit desperatio, atque hanc Deus iustam mercedem rependit vanis eorum solatiis, quibus se ad peccandi lasciviam inebriant. Quare haec nobis consolatio amplectanda est, qua Zachariam Angelus sublevat, non esse timendum, ubi nobis propitius est Deus. Multum enim se fallunt, qui, ut pace fruantur, se abscondunt a Dei facie, quum nobis pax apud eum quaerenda sit. *Exaudita est precatio tua.* Perperam et contra officii sui rationem fecisse videri possit Zacharias, si Sanctuarium ingressus, totius populi nomine, pro impetranda sobole tanquam homo privatus oraverit: debebat enim sacerdos suscepta publica persona, tanquam sui oblitus, pro communi Ecclesiae salute preces concipere. Si dicamus, nihil in eo fuisse absurdi, quod Zacharias praecipua orandi parte defunctus secundo loco de se privatim cogitaverit, non inepta erit solutio. Sed vix probabile est, Zachariam tunc pro filio impetrando orasse, de quo desperaverat ob provectam uxoris aetatem, nec sane ex verbis Angeli elicitur certum aliquod temporis momentum. Quare simpliciter interpretor, exauditum tandem fuisse votum, quod iam a multo tempore coram Deo effuderat. Porro suscipiendae prolis desiderium, modo absit excessus, pium et sanctum esse colligere licet ex Scriptura, quae inter Dei benedictiones hanc non ultimo loco numerat. *Vocabis nomen eius Ioannem.* Nomen Baptistae impositum fuisse existimo ad vim officii eius commendandam. יְהוֹחָנָן, pro quo Graeci Ioannem dicunt, Hebraeis sonat *Domini gratiam.* Sed multi sic vocatum fuisse putant filium Zachariae, quasi Deo dilectum. Ego autem non gratiam, qua privatim dignatus est illum Deus, commendatam fuisse existimo, sed quam eius legatio allatura erat omnibus. Vim autem et pondus nominis tempus amplificat, quia antequam nascatur gratiae suae symbolum illi Deus insculpit.

(3.) **LUC. I.** 14. Et erit gaudium tibi et exsultatio, et multi super eius nativitate gaudebunt. 15. Erit enim magnus coram Domino, et vinum siceramque non bibet: et Spiritu sancto replebitur iam inde ab utero matris suae. 16. Multosque filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum. 17. Et ipse praecedet ante illum cum Spiritu et virtute Eliae, ut convertat corda patrum ad filios, et inobedientes ad prudentiam iustorum, ut paret Domino plebem perfectam.

14. *Erit tibi gaudium.* Gaudium maius designat Angelus, quam quod percipere Zacharias poterat ex nova sobole: filium enim illi fore significat, qualem ne optare quidem ausus fuisset. Mox etiam ultra progreditur, non fore domesticum istud gaudium,

quo fruantur soli parentes, vel quod se privatis parietibus contineat, sed extraneis etiam commune, ad quos nativitatis fructus patebit. Perinde ergo est acsi diceret Angelus, non uni tantum Zachariae nasciturum filium, sed Doctorem toti populo ac Prophetam. Abusi sunt hoc loco Papistae, ut profanum morem inducerent in celebrando Ioannis natali. Hoc omitto, quod tripudiis et saltationibus ac omne genus lasciviis, comessandi licentia nimis praepostere diem colunt, quem fingunt sibi sacrum esse, imo quod magicis artibus et diabolicis praestigiis in eo sibi ludere permittunt, non secus atque in Cereris mysteriis. In praesentia mihi breviter ostendere sufficit, Angeli verba insulse ab illis torqueri ad annuam diei natalis laetitiam, quum simpliciter gaudium commendet Angelus, quod rediturum ad omnes pios erat ex fructu doctrinae. Gavisi enim sunt, natum sibi esse Prophetam, cuius ministerio adducti sunt in spem salutis.

15. *Erit enim magnus.* Confirmat quod dixit de gaudio, quia ad rem magnam et insolitam destinatus erat Ioannes. Neque enim hic tam laudantur virtutes quibus excelluit, quam magnitudo et excellentia officii extollitur: quemadmodum Christus (Matth. 11, 11.), dum praestantissimum inter filios mulierum esse affirmat, non tam ad sanctimoniam vitae, quam ad ministerium respicit. Quod continuo post sequitur, *vinum et siceram non bibet*, non ita accipiendum est, quasi praecipua fuerit Ioannis virtus, esse abstemium, sed quia hoc conspicuo symbolo servum suum insignire voluit Deus, unde mundus perpetuum Nazaraeum agnosceret. Abstinebant etiam et sacerdotes a vino et sicera, quum suas vices in templo peragerent. Eadem abstinentia Nazaraeis praescripta erat, donec completum foret eorum votum. Deus autem notabili tessera Ioannem in totam vitam Nazaraeum dicatum esse sibi monstravit, sicuti et in Simsone factum esse legimus. Caeterum non est hoc praetextu fingendus Dei cultus in vini abstinentia, quemadmodum simiae quidvis ex patrum factis arripiunt, quod aemulentur. Solum omnes temperantiam colant: qui noxam sentiunt ex vini potu, sponte abstineant: qui carent, defectum ferant aequo animo. Quantum ad Sicerae nomen, libenter eorum sententiae subscribo, qui שכר Hebraeis dici putant quodvis genus vini facticii. *Spiritu sancto replebitur.* His verbis nihil aliud notari arbitror, quam indolem apparituram in Ioanne, quae spem ostendat futurae magnitudinis. Porro indolem dico, non qualis exstat etiam in profanis hominibus, sed quae officii praestantiae respondeat. Sensus ergo est, non modo tunc in eo se proferet vis et gratia Spiritus, quum auspicabitur munus suum, sed statim ab utero donis Spiritus excellet, quae velut tesserae quaedam qualis futurus sit testentur. *Ab utero* enim tantundem valet atque a prima infantia. Fateor equidem, Spiritus virtutem in Ioanne, quum adhuc inclusus esset utero matris, operatam esse, sed hic, meo iudicio, aliud voluit Angelus, quod Ioannes adhuc infans quasi in theatrum proferendus esset cum rara gratiae Dei commendatione. De plenitudine non est quod subtilius disputemus, vel potius nugemur cum sophistis, quia Scriptura non aliud hoc nomine quam eximiam et minime vulgarem donorum Spiritus abundantiam significat. Uni Christo scimus datum fuisse Spiritum absque mensura, ut ex eius plenitudine hauriamus omnes, Ioann. 1, 16., aliis autem

ad certum modum distribui, I. Corinth. 12, 11. Ephes. 4, 7. Verum qui supra communem vulgi capium uberiore gratia donati sunt, dicuntur Spiritu pleni fuisse. Caeterum ut vis Spiritus uberior extraordinarium fuit donum Dei in Ioanne, ita notandum est, non omnibus statim a pueritia conferri Spiritum, sed quando Deo visum est. Ioannes ab utero symbolum gestavit futurae dignitatis: Saul, quum homo pecuarius diu nihil regium prae se tulisset, tandem rex electus repente mutatus est in novum hominem (I. Sam. 10, 6.). Discamus ergo ex hoc typo, a prima infantia usque ad ultimum senium liberam esse in hominibus Spiritus operationem.

16. *Multosque filiorum Israel convertet.* His verbis ostenditur foeda, quae tunc erat in Ecclesia, dissipatio. Nam apostatas fuisse oportet, in quibus conversio ad Deum locum haberet. Et certe tanta erat corruptio doctrinae, tanta morum pravitas, tam confusum regimen, ut miraculi loco habendum sit, pauculos in pietate stetisse. Quodsi tam horribilis fuit veteris Ecclesiae dissipatio, non est quod frivolo praetextu suas superstitiones defendant Papistae, quia impossibile fuerit errare Ecclesiam, siquidem non germanos et electos Dei filios, sed impiorum turbam hoc titulo intelligunt. Verum plus hic videtur Ioanni tribui, quam in hominem competat. Nam quum homines in spiritualem vitam renovet ad Deum conversio, non modo proprium est Dei opus, sed ipsam hominum creationem superat. Itaque hoc modo videri possent ministri aequari Deo, atque etiam praeferri, quatenus creator est: quando maius est renasci in coelestem vitam, quam mortales in terra nasci. Solutio facilis est: quia Dominus, ubi tantam laudem tribuit externae doctrinae, eam ab arcana Spiritus sui virtute non disiungit. Nam quia Deus homines sibi deligit ministros, quorum opera utatur in Ecclesiae suae aedificationem, simul per ipsos operatur arcanà Spiritus sui virtute, ut efficax sit ac fructuosus eorum labor. Quoties hanc efficaciam commendat Scriptura in hominum ministerio, discamus acceptam ferre gratiae Spiritus, sine qua vox hominis irrita in aëre diffluerat. Sic Paulus (II. Cor. 3, 6.), dùm se ministrum Spiritus esse gloriatur, nihil sibi seorsum usurpat, quasi sua voce penetret in hominum corda, sed vim et gratiam Spiritus in suo ministerio praedicat. Loquutiones istae notatu dignae sunt, quia miro artificio incumbit Satan ad extenuandum doctrinae effectum, ut gratiam Spiritus illi annexam enervet. Nihil per se, fateor, et separatim potest externa praedicatio, sed quia organum est divinae virtutis in salutem nostram, et organum per gratiam Spiritus efficax, quae Deus coniungit, ne separemus. Caeterum ut gloria conversionis et fidei penes unum Deum solida maneat, saepe admonet Scriptura, ministros nihil esse per se, sed tunc comparat eos cum Deo, ne quis ereptum Deo honorem perperam ad illos transferat. In summa, quos Deus ad se ministri opera convertit, eos convertere dicitur minister, quia nihil est quam Dei manus, ac utrumque diserte expressum est in praesenti loco. De efficacia doctrinae iam satis dictum est. Quum autem non sit in ministri arbitrio et manu convertere ad Deum homines, inde colligimus, quia non omnes promiscue Ioannes convertit (quod procul dubio facturus erat, si illi pro voto cessissent omnia), sed eos tantum convertit, quos

Domino placuit efficaciter vocare. In summa, idem ab Angelo hic docetur, quod tradit Paulus ad Romanos 10, 17., Fidem esse ex auditu, sed in fidem non illuminari, nisi quibus brachium suum Dominus intus revelat.

17. *Praecedet ante illum.* His verbis definit, quale futurum esset Ioannis munus, et hac nota eum discernit a reliquis Prophetis, quibus mandata fuit certa et propria legatio, quum in hoc tantum missus sit Ioannes, ut Christum praecederet tanquam regem apparitor. Sic etiam loquitur Dominus apud Malachiam (3, 1.), Ecce mitto Angelum meum, qui viam sternat coram me. In summa, non alio spectavit Ioannis vocatio, nisi ut Christo audientiam faceret, atque illi pararet discipulos. Quod autem hic non fit expressa Christi mentio, sed Ioannem facit Angelus anteambulonem vel signiferum aeterni Dei, hinc colligitur aeterna Christi Divinitas. *Cum spiritu et virtute Eliae.* Spiritum et virtutem accipio pro Virtute vel Excellentia Spiritus, qua praeditus fuit Elias: neque enim hic nobis fingendum est Pythagorae delirium, quod Prophetae anima in corpus Ioannis transierit, sed ille Dei Spiritus, qui potenter in Elia operatus fuerat, similem vim et efficaciam postea in Baptista exseruit. Sed posterius nomen exegetice additum est ad exprimendam gratiae speciem, qua maxime excelluit Elias, quod scilicet coelesti potentia instructus collapsum Dei cultum mirifice restituerit: talis enim instauratio humana virtute superior erat. Iam quae per Ioannem inchoata est non minus fuit admirabilis: quare non mirum est, si eodem dono ipsum quoque ornari oportuit. *Ut convertat corda patrum.* Hic notat Angelus, quid potissimum habuerit Ioannes simile cum Elia. Mittendum ergo pronuntiat, ut populum dissipatum colligat in fidei unitatem: conversio enim patrum ad filios reductio est in gratiam ex dissidio, unde sequitur, quandam fuisse rupturam, quae populum scinderet ac veluti laceraret. Scimus, Eliae tempore quam horrenda fuerit populi defectio, quam turpiter fuerint degeneres a patribus, ut nihil minus censeri deberent quam filii Abrahae, qui sic disiuncti erant: eos reduxit Elias in sanctum consensum. Talis patrum cum filiis colligatio fieri coepit per Ioannem, quam Christus demum absolvit. Quare Malachias, quum de reductione loquitur, significat, distractum fore Ecclesiae statum, ubi adveniet alter Elias: qualem tunc fuisse, plus satis ex historiis notum est, et suis locis clarius videbitur. Doctrina Scripturae innumeris commentis vitiata erat, cultus Dei plus quam crassis superstitionibus corruptus, religio in varias sectas divisa, sacerdotes palam impii et Epicurei, plebs ipsa in omnem nequitiam diffluxerat, denique nihil sanum. Quod hic habetur, *Corda patrum ad filios*, improprium est, quia filios, qui foedifragi erant et desciverant a recta patrum fide, potius converti oportuit. Verum etsi illum conversionis ordinem non ita diserte exprimat Evangelista, sensus tamen minime obscurus est, Deum facturum Ioannis opera, ut in sanctam concordiam rursus coalescant, qui prius fuerant inter se distracti. Utrumque membrum habetur apud Prophetam, qui nihil tamen aliud voluit quam mutuum consensum notare. Verum quia saepe homines sic inter se conspirant, ut alii alios magis alienent a Deo, simul definit Angelus, qualis futura sit conversio quam promittit, nempe quae inobedientes revocet ad prudentiam iustorum. Quod ideo notan-

dum est, ne falso concordiae praetextu cum impiis stulte implicemur. Quia speciosum ac plausibile est nomen pacis, quoties occurrit in Scriptura, cupide arripitur a Papistis ad conflandam nobis invidiam, quasi nos, qui mundum a perfida defectione revocare ad Christum conamur, discordiarum simus auctores. Sed hoc contextu pulcre refellitur eorum inscitia, quod Angelus modum verae et legitimae conversionis definiens fulturam eius ac vinculum facit iustorum prudentiam. Maledicta ergo sit pax et unitas, qua inter se extra Deum conveniunt homines. Porro minime dubium est, quin per iustorum prudentiam intelligenda sit fides, sicut ex opposito inobedientes vocantur increduli. Praeclarum sane fidei elogium, ex quo discimus, tunc nos rite sapere ad iustitiam, ubi obsequimur verbo Domini. Habet suam quoque prudentiam mundus, sed perversam ideoque mortiferam, imo quae vanitatis damnatur: quanquam oblique Angelus umbratilem sapientiam, qua sibi placent filii saeculi, pravam et coram Deo maledictam significat. Iam tenemus, sic inter se conciliandos esse homines, ut imprimis redeant cum Deo in concordiam. Quod mox sequitur de paranda Domino plebe perfecta cum illo membro cohaeret, Ioannem Christi praeconem futurum, ut ante faciem eius ambulet: finis enim praedicationis eius erat, plebem reddere intentam audiendae Christi doctrinae. Quanquam participium κατεσκευασμένον non tam perfectionem sonat Graecis, quam formam et concinnitatem, qua res ad usum suum aptantur. Quae significatio praesenti loco non male quadrabit: quod scilicet mittendus sit Ioannes ad plebem Christo aptandam vel formandam, quae alias rudis et impolita nunquam se docilem praebuisset.

(4.) **LUC. I. 18.** Et dixit Zacharias ad Angelum, Unde hoc cognoscam? ego enim sum senex, et uxor mea provectae est aetatis. 19. Et respondens Angelus dixit ei, Ego sum Gabriel, qui adsto coram Deo, missusque sum ut loquar ad te, et haec tibi evangelizem. 20. Et ecce eris tacitus, ut loqui non possis usque ad diem, quo haec fient: eo quod non credidisti verbis meis, quae implebuntur tempore suo.

18. *Et dixit Zacharias ad Angelum.* Sequitur Zachariae dubitatio et poena, quam de eius infidelitate sumpsit Dominus. Precatus fuerat pro impetranda sobole: nunc ubi promittitur, quasi votorum suorum et fidei oblitus, diffidit. Quanquam prima specie videri durum posset, quod eius responso tam graviter offenditur Deus. Obiicit senium suum: idem fecit Abraham, cuius tantopere laudatur fides, ut Paulus dicat (Rom. 4, 19.), non respexisse corpus suum emortuum, nec effetam vulvam Sarae, sed simpliciter acquievisse in Dei veritate et potentia. Rogat Zacharias, unde vel quo argumento certior fieri poterit. Atqui non reprehensus est Gideon (Iud. 6, 17.), quum duplex signum flagitaret. Quin etiam similis paulo post Mariae exceptio refertur, Quomodo fiet

istud, quando virum non cognosco? quam tamen Angelus dissimulat, acsi nihil esset in ea vitii. Qui fit ergo, ut Zachariam quasi gravissimi peccati reum tam severe castiget Deus? Fateor equidem, si verba tantum spectentur, vel parem fuisse in omnibus culpam, vel Zachariam nihil peccasse. Sed quum facta et dicta hominum ex cordis affectu aestimare conveniat, Dei potius iudicio standum est, cui patent occultae cordis latebrae. Vidit procul dubio Dominus in Zacharia aliquid deterius, quam verba eius prae se ferant, atque ideo in ipsum excanduit, quod promissam sibi gratiam diffidentia repelleret. Non est quidem nostrum, legem Deo praescribere, quin liberum ei sit, in uno punire quod aliis ignoscit delictum. Sed facile apparet diversam fuisse Zachariae causam, quam fuerit Abrahae, Gideonis, vel Mariae. Id in verbis non perspicitur. Cognitio igitur Deo relinquenda, cuius oculi ad fontem usque cordis penetrant. Sic Deus inter Sarae risum et Abrahae discernit, quum tamen alter ab altero in speciem non differat (Gen. 17, 17. et 18, 10.). Porro causa diffidentiae in Zacharia fuit, quod in ordine naturae subsistens Dei potentiae minus tribuit quam decebat. Nimium enim restricte et maligne sentiunt de operibus Dei, qui non plus facturum credunt quam secundum naturam credibile est, quasi eius manus vel sensui nostro subiecta, vel terrenis mediis inclusa esset. Atqui fidei proprium est, longe plus credere quam fieri posse carnis ratio dictet. Non dubitavit Zacharias, esset vox Dei necne, sed quum nimis defixus esset in mundo, obrepsit in eius mentem obliqua dubitatio, futurumne esset quod audierat. Ac ea in re non levem Deo fecit iniuriam, quia perinde erat acsi secum disputaret, veraxne habendus esset Deus, quem constabat loquutum esse. Quanquam sciendum est, non ita incredulum fuisse Zachariam, ut prorsus a fide descisceret. Est enim generalis fides, quae promissionem aeternae salutis amplectitur et gratuitae adoptionis testimonium. Quemadmodum autem, postquam nos semel recepit Deus in gratiam, specialiter multa promittit, quod nos pascet, eripiet ex periculis, erit vindex innocentiae nostrae, vitam tuebitur, ita specialis quaedam est fides, quae singulis huiusmodi promissionibus respondet. Fiet igitur interdum ut quispiam de peccatorum remissione et salute sua Deo fidens in parte aliqua vacillet: nam vel nimium trepidabit in mortis periculo, vel de victu quotidiano nimium erit anxius, vel nimium perplexus erit in suis consiliis. Talis fuit Zachariae incredulitas, quia scilicet fidei radicem ac fundamentum tenens tantum una in parte haesitavit, an Deus filium illi daturus esset. Quare sciamus non protinus a fide excidere vel deficere, quos sua infirmitas in aliquo particulari negotio turbat vel concutit, nec fidem a radice labefactari, quoties eius rami ad varios impetus titubant. Adde quod nihil minus voluit Zacharias quam in examen vocare fidem divinae promissionis, sed quum in genere persuasus esset, veracem esse Deum, astu et insidiis Satanae furtim in pravam distinctionem tractus est. Quo magis nos ad agendas excubias intentos esse decet. Quis enim nostrum a Satanae decipulis securus erit, in quas cernimus tam rarae sanctitatis virum, qui tota vita sedulo sibi caverat, delapsum esse?

19. *Ego sum Gabriel.* His verbis significat Angelus, non sibi, sed Deo a quo missus est, et cuius mandatum pertulit, abro-

gatam esse fidem, atque ita Zachariae exprobrat, quod in Deum contumeliosus fuerit. *Adstare coram Deo* perinde valet ac praesto esse ad obsequium, acsi diceret, se non hominem esse mortalem, sed coelestem spiritum, nec temere advolasse, sed ut decet ministrum Dei, fideliter defunctum esse suo officio: unde sequitur, Deum promissionis auctorem in persona sui nuntii indigne laesum et contemptum esse. Eodem tendit illa Christi sententia (Luc. 10, 16.), Qui vos spernit, me spernit, etc. Quanquam enim non e coelo ad nos defertur Evangelii praedicatio per Angelos, quia tamen eam a se profectam tot miraculis testatus est Deus, et Christus, princeps Angelorum ac caput, eam semel ore suo publicavit, ut in perpetuum sanciret, non minor illi constare debet maiestas, quam si testes haberet omnes Angelos palam e coelo clamantes. Imo Apostolus in Epistola ad Hebraeos vocem Evangelii, quae in ore hominum personat, Legi per Angelos latae aequare non contentus argumentum a minori ad maius deducit: Si sermo, inquit, per Angelos allatus non impune reiectus fuit, multo minus vindictam effugient, qui spernunt hodie Christi vocem, cuius est coelum et terram concutere (Hebr. 18, 28. 12, 25.). Discamus ergo fidei obedientiam praestare Deo, quam pluris facit omnibus victimis. *Gabriel* sonat robur, aut fortitudinem, vel principatum Dei, ac nomen hoc Angelo nostra causa fuit inditum, ut discamus nihil Angelis proprium affingere, quum divinum sit quicquid habent virtutis. Participium παρεστηκώς temporis quidem est praeteriti, sed in eiusmodi verbis satis notum est praeteritum sumi praesentis loco, praesertim ubi actus continuus notatur. Porro Angelus, ut nuper dictum est, perpetuum se Dei ministrum his verbis esse asserit. Evangelizandi verbum crimen Zachariae amplificat, quod Deo rem laetam et optabilem benigne pollicenti ingratus fuerit.

20. *Et ecce eris tacitus.* Genus hoc poenae consentaneum fuit Zachariae infligi, ut mutus promissionis eventum exspectet, quam, quum silentio audire deberet, obstrepero suo murmure quasi abruperat. Fides suum silentium habet, ut Dei verbo audientiam faciat. Deinde suas quoque habet loquendi vices, ut respondeat, Amen, secundum illud (Hos. 2, 23.), Dicam illis, Populus meus vos: et ipsi dicent mihi, Tu Deus noster. Quia vero Dei verbo temere obloquutus erat Zacharias, haec ei gratia non conceditur, ut statim prorumpat in gratiarum actionem, sed illi ad tempus eripitur linguae usus, quae nimium festinaverat. Clementer tamen Deus poenam mitigat. Primum, quia eam decem mensibus finit: deinde, quia Zachariam beneficio, quo indignus erat, privari tamen non patitur. Eadem quotidie indulgentia nobiscum agit: nam ut angusta est nostra fides, et nos multa impedimenta obiicimus, veritatem Dei necesse est quodammodo vi perrumpere, ut cursum erga nos suum continuet. Id sibi vult Angelus, quum Zachariae incredulitatem accusans pronuntiat tamen, impletum iri quod Zacharias non credidit: ita non parum sublevatur Zacharias, quum audit, suo vitio non esse exinanitam Dei fidem, quin superior demum emergat. Fit quidem interdum, ut praestet Dominus atque impleat quod incredulis promisit, quantumvis obsistant. Cuius rei memorabile habemus exemplum in rege Achas, qui, quum promissam salutem

respueret, liberatus est tamen ab hostibus (Ies. 7, 11.). Verum id nullo eius profectu in salutem electi populi cessit. Zachariae alia ratio est, cui sic Dominus ignoscit fidei defectum, ut simul corrigat.

(5.) LUC. I. 21. Et erat populus exspectans Zachariam, et mirabantur, quod moraretur in templo. 22. Egressus autem non poterat illis loqui. Et cognoverunt, quod visionem vidisset in templo. Et ipse innuebat illis, permansitque mutus. 23. Et accidit, ut impleti sunt dies officii eius, abiit in domum suam. 24. Post hos autem dies concepit Elisabeth uxor eius, et occultabat se mensibus quinque, dicens: 25. Sic mihi fecit Dominus in diebus, quibus respexit, ut auferret probrum meum inter homines.

21. *Et erat populus exspectans.* Narrat iam Lucas, populum huius visionis fuisse testem. Diutius q am pro more moratus est in templo Zacharias. Hinc suspicio nascitur, aliquid ei insolitum accidisse. Egressus autem gestu et signis mutum se redditum indicat. Credibile est etiam, pavoris signa exstitisse in vultu. Inde colligunt, Deum illi apparuisse. Erant quidem rarae, vel nullae eo saeculo visiones, sed memoria tenebat populus, frequentes fuisse olim patrum aetate. Quare non abs re ex manifestis signis tale facit iudicium: neque enim humanitus factum erat, ut repente sine morbo obmutesceret, et post moram iusto longiorem attonitus e templo prodiret. Porro *templi* nomen (ut iam diximus) pro Sancto accipitur, ubi altare suffitus erat. Inde peracto sacro egredi solebant sacerdotes in suum atrium, unde populo benedicerent.

23. *Ut impleti sunt dies.* Λειτουργίαν ponit Lucas pro Functione, quae per vices ordine ad singulos transibat, quemadmodum diximus. Quod domum elapso officii tempore rediisse dicitur Zacharias, hinc colligimus, sacerdotes, quam diu in vicibus suis erant, abtinuisse a suis aedibus, ut scilicet divino cultui penitus addicti affixique essent. In hunc usum digesta erant tabulata in lateribus templi, in quibus cubicula habebant (I. Reg. 6, 5.). Lex quidem non prohibebat sacerdotem a domo sua, sed quum ab uxoris contactu arceret, qui panibus sacris vescebantur (I. Sam. 21, 4.), probabile est, quum multi parum reverenter sacra tractarent, remedium hoc fuisse inventum, ut ab omnibus illecebris summoti puros se et immunes ab omni inquinamento servarent. Nec tantum concubitus uxorum illis vetitus erat, sed etiam potus vini et sicerae. Quum ergo mutanda illis esset victus ratio, utile fuit a templo non discedere, ut conspectus ipse loci eos moneret, colendam esse puritatem, qualis a Domino praescripta erat. Utile etiam fuit, omnem indulgentiae materiam praecidi, quo liberius officio suo vacarent. Papistae hodie hoc praetextu tyrannicam de coelibatu legem defendunt. Sic enim ratiocinantur: quum absti-

nere olim iussi sint sacerdotes ab uxoribus, quo tempore sacris operam dabant, merito nunc a sacerdotibus requiri perpetuam continentiam, qui non per temporum vices, sed quotidie sacrificant, praesertim quum longe excellentior sit sacrorum dignitas quam sub Lege. Verum scire velim, cur non a vino quoque et sicera abstineant. Neque enim praecepta, quae coniunxit Deus, separare fas est, ut dimidia tantum pars, altera neglecta, servetur. Concubitus uxorum interdicitur non tam diserte quam vini potus (Ezech. 44, 21.). Si Legis praetextu coelibatum iniungit suis sacrificis Papa, cur vinum illis permittit? Imó secundum hanc rationem in aliquos templorum recessus sacrificos omnes coniici oporteret, ut ergastulis inclusi totam vitam transigerent extra mulierum et populi contubernium. Iam clare perspicimus, improbe eos obtendere Legem Dei, a qua discedunt. Plena tamen solutio ex discrimine Legis et Evangelii pendet. Sacerdos se ad expianda populi peccata sistebat coram Deo, ut esset quasi Dei et hominum mediator: cui talis persona imposita erat, eum aliquid habere oportuit, quo exemptus a communi hominum ordine veri Mediatoris figura agnosceretur. Huc et sacrae vestes spectabant et unctio. Hodie in publicis Ecclesiae ministris et pastoribus nihil simile: loquor de ministris, quos instituit Christus ad gregem pascendum, non quos ad immolandum Christum carnifices magis quam sacrificos initiat Papa. Quare Spiritus sententiae acquiescamus, quae pronuntiat, honorabile in omnibus esse coniugium (Hebr. 13, 4.).

24. *Et occultabat se.* Absurdum hoc videtur, quasi divinae benedictionis ipsam puduerit. Putant quidem, re adhuc dubia non ausam fuisse prodire in publicum, ne se ludibrio exponeret, si eam frustrata esset opinio quam conceperat. Ego vero de promissione data sic fuisse persuasam statuo, ut de eventu secura fuerit. Quum enim de marito sumptam gravem poenam cerneret ob inconsideratum linguae lapsum, an per quinque menses continuos similem in animo dubitationem fovisset? et eius verba clare demonstrant, quam non fuerit spes eius suspensa vel ambigua. Nam quum dicit, Dominum sic fecisse, diserte et intrepide praedicat notam eius gratiam. Duplex autem potuit esse latendi causa: prior, ne Dei miraculum, priusquam conspicuum esset, variis exponeret hominum sermonibus, ut saepe de operibus Dei temere parumque honorifice garrire solet mundus. Altera, ut, quum subito gravidam cernerent homines, magis excitarentur ad laudandum Deum. Nam quae paulatim emergunt Dei opera, progressu ipso saepe apud nos vilescunt. Non ergo sua causa latuit Elisabeth, sed aliorum magis respectu.

25. *Sic mihi fecit Dominus.* Privatim celebrat Dei bonitatem, donec maturum adveniat eius publicandae tempus. Credibile est, scripto edoctum fuisse a marito de sobole promissa, quo certius et alacriore animo Deum huius beneficii auctorem praedicat, idque confirmat proximis verbis, *quando respexit, ut tolleret probrum meum.* Sterilitatis enim causam fuisse notat, quod tunc aversus fuisset Dei favor. Inter terrenas Dei benedictiones hanc praecipue commemorat Scriptura, quod Deus sobole nos dignetur: et merito. Nam si eius benedictio est brutorum animalium fecunditas, quo excellentior est generis humani propagatio, eo maiore

in gratia reputanda est hominum fecunditas. Nec vero exiguus est aut vulgaris honor, quod, quum Deus solus sit et censeri mereatur pater, terrae filios in huius nominis societatem admittit. Sedulo igitur tenenda est doctrina, quod liberi sint haereditas a Deo obveniens, et munus eius fructus ventris (Psal. 137, 3.). Sed altius respexit Elisabeth, quia praeter consuetum naturae ordinem sterilis et vetula singulari miraculo conceperat.

Ut auferret probrum meum. Non sine causa probri loco semper habita fuit sterilitas, quum uteri benedictio inter praecipua divini amoris testimonia numeretur. Quidam hoc veteri populo speciale fuisse putant, quia ex semine Abrahae procreandus esset Christus. Atqui hoc ad solam tribum Iuda spectabat. Rectius alii, quod fausta felixque esset populi sancti multiplicatio, sicuti Abrahae dictum fuerat, Erit semen tuum sicut arena maris, et stellae coeli. Caeterum coniungi inter se debent universalis benedictio, quae ad totum genus humanum extenditur, et promissio Abrahae data, quae Ecclesiae Dei peculiaris est (Gen. 13, 15.). Discant igitur parentes pro susceptis liberis Deo grati esse, qui autem sobole privantur, hac in parte se humiliari agnoscant. Probrum vero hoc ad homines restringit Elisabeth, quia temporalis est castigatio, ob quam nihil nobis in regno coelorum decedit.

(6.) LUC. I. 26. In mense autem sexto missus est Angelus Gabriel a Deo in urbem Galilaeae, cui nomen Nazareth, 27. Ad virginem desponsam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo David, ac nomen virginis Maria. 28. Et ingressus Angelus ad eam, dixit, Ave, gratiam consequuta, Dominus tecum, benedicta tu inter mulieres. 29. Illa vero quum vidisset, turbata est super oratione eius, et cogitabat, qualis esset ista salutatio. 30. Et ait Angelus ei, Ne timeas, Maria: nacta es enim gratiam apud Deum. 31. Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen eius Iesum. 32. Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus solium David patris ipsius, 33. Regnabitque super domum Iacob in aeternum, et regni eius non erit finis.

26. *In mense autem sexto.* Mira divini consilii oeconomia, et quae a communi hominum iudicio valde abhorret, quod nobilius in praecone generationis initium Deus esse voluit, quam in Filio suo. Vaticinium de Ioanne in templo editum passim innotuit: Christus virgini promittitur in obscuro Iudaeae oppido, et vaticinium hoc in sinu puellae unius sepultum manet. Sed oportuit scilicet iam a Christi natalibus illud impleri, Quod Deus per stultitiam salvos fecerit credentes (I. Cor. 1, 21.). Thesaurum vero mysterii huius sic apud virginem deposuit, ut tandem suo

tempore perveniret ad pios omnes. Contemptibilis, fateor, ista custodiae species, sed quae tum ad probandam fidei humilitatem, tum arcendam impiorum superbiam optima fuit. Nos vero, etiamsi non statim ratio appareat, discamus modeste nos Deo subiicere, nec magistram habere pigeat, quae Christum, aeternam Dei sapientiam, utero suo gestavit. Nihil certe magis cavendum, quam ut fastidioso contemptu nos privemus incomparabilis arcani notitia, quod Deus parvulis et docilibus consulto reconditum esse voluit. Eadem mihi videtur esse causa, cur Virginem elegerit viro desponsam. Figmentum Origenis nihil habet solidi, id fecisse ut Satanam celaret, quam hominibus salutem dare parabat. Velum ergo coniugii obtentum fuit coram mundi oculis, ut quam vulgo credebant esse filium Ioseph, pii tandem fide agnoscerent Dei Filium. Non ita quidem inglorius prodiit Christus, quin Divinitatis in eo gloriam ab initio illustraverit coelestis Pater. Angeli enim nuntiarunt, natum esse Salvatorem, sed vox eorum tantum a pastoribus audita non longe manavit. Miraculum unum celebre esse potuit, quod passim vulgarunt Magi, qui ab Oriente venerant, stellam sibi apparuisse summi Regis nati testem. Videmus tamen, ut Deus Filium suum quasi in occulto continuerit, donec veniret tempus plenae manifestationis: tunc enim quasi theatrum illi erexit, in quo conspicuus foret. Participium μεμνηςευμένην, quo utitur Evangelista, significat sponso promissam tunc fuisse virginem, non autem marito uxorem traditam. Solenne enim apud Iudaeos erat parentibus, filias apud se domi aliquandiu tenere, postquam eas viris desponderant: alioqui lex, quae de sponsae corruptione exstat Deuteron. 22, 13., supervacua fuisset. Ioseph dicit Lucas fuisse ex genere David, quia familiae virorum nominibus censeri solent: qua de re alibi plura dicturi sumus.

28. *Ave, gratiam consequuta.* Quia stupenda et fere incredibilis erat legatio, a commendatione gratiae Dei praefatur Angelus. Et certe quum pro tenui intelligentiae suae modulo magis angustae sint nostrae mentes, quam ut immensam operum Dei magnitudinem capiant, optimum hoc remedium est, quum eas ad meditandam gratiae eius infinitatem erigimus. Quum ergo fidei ianua sit sensus divinae bonitatis, merito hunc ordinem tenet Angelus, ut gratiae Dei meditatione pectus virginis imbuendo ipsum ad capiendum incomprehensibile mysterium dilatet. Nam participium κεχαριτωμένη, quo utitur Lucas, gratuitum Dei favorem exprimit, sicuti clarius patet ex primo ad Ephesios cap. v. 6., ubi Paulus de nostra cum Deo reconciliatione tractans, Deus, inquit, nos in Filio suo dilecto ἐχαρίτωσεν, hoc est, recepit in suam gratiam et favore complexus est, qui prius inimici eramus. Postea subiicit Angelus, *Deum cum ispa esse.* Nam quos amore suo dignatus est semel Deus, illis se propitium et beneficum exhibet, suisque beneficiis ornat et prosequitur. Ideo additur tertium membrum, quod *benedicta* sit inter mulieres. Benedictionem enim tanquam effectum et probationem divini favoris ponit. Neque enim pro laude hic, meo iudicio, capitur, sed potius felicitatem notat. Sic Paulus gratiam primum, deinde pacem, hoc est, omne bonorum genus fidelibus precari solet, significans, nos tunc demum beatos et divites fore, si a Deo bonorum omnium auctore amemur. Quodsi Mariae felicitas, iustitia et vita ex gratuito Dei amore

fluant, eius virtutes totaque excellentia mera est Dei liberalitas: plus quam praepostere faciunt, qui ab ea petendum docent quod aliunde nobiscum habet. Nimis vero crassa inscitia Papistae salutationem hanc quasi magico exorcismo in preculam verterunt, atque eo prorupit vesania, ut concionatoribus fas non sit, Spiritus gratiam pro suggestu petere, nisi per suum Ave Maria. Atqui praeterquam quod sola gratulatio hic habetur, temere sibi alienum officium usurpant, quod Deus non nisi Angelo iniunxit: bis autem stulta aemulatio, quod absentem salutant.

29. *Quum vidisset, turbata est.* Non dicit Lucas, turbatam fuisse aspectu Angeli, sed super eius sermone. Cur ergo aspectus etiam meminit? Hanc ego esse causam interpretor, quod aliquid coelestis gloriae in Angelo agnoscens Maria subitum pavorem ex Dei reverentia conceperit. Turbata ergo fuit, quod se non ab homine mortali salutari, sed a Dei Angelo sentiret. Caeterum non ita turbatam fuisse dicit Lucas, ut obstupuerit: quin potius exprimit signum attentae mentis et bene compositae, quum paulo post subiicit, cogitasse ipsam qualis esset salutatio: hoc est, quorsum tenderet, quidque sibi vellet. Statim illi occurrit, non fuisse de nihilo missum Angelum. Monemur autem hoc exemplo, primum non esse oscitanter consideranda Dei opera: deinde ita a nobis expendi decere, ut religio metusque praeeat.

30. *Ne timeas, Maria.* Quod timorem ponere eam iubet, semper veniat nobis in mentem, quae imbecillitas est carnis, fieri non posse quin terreamur, quoties vel minima gloriae Dei scintilla apparet. Neque enim, ubi serio Dei praesentiam concipimus, otiosam imaginari licet. Ergo quum obnoxii sint omnes eius iudicio, ex metu trepidatio oritur, donec se patrem exhibeat. Tantam sancta virgo in gente sua cernebat scelerum colluviem, ut iure timeret a maioribus vindictis. Quare ut timorem eximat Angelus, testem se ac praeconem incomparabilis boni adesse pronuntiat. *Invenire gratiam* hebraica phrasi posuit Lucas, pro habere Deum propitium. Neque enim gratiam invenire dicitur, qui eam quaesierit, sed cui ultro oblata est. Exempla quum satis nota sint, adducere supervacuum foret.

31. *Ecce concipies in utero.* Verba sua conformat Angelus primo ad vaticinium Iesaiae, deinde ad alios Prophetarum locos, quo melius in animum virginis penetrent: notae enim et celebres passim inter pios erant tales prophetiae. Quanquam simul notandum est, non privatim duntaxat in aurem virginis loquutum esse Angelum, sed Evangelium attulisse, quod per totum orbem non multo post vulgandum erat. Quare non absque Dei consilio factum est, quod tam diserte expressus fuerit consensus inter veteres prophetias et praesentem de *Christo* manifestando nuntium. *Concipiendi* verbum refellendo tam Marcionis quam Manichaei delirio sufficit. Nam inde colligere promptum est, non aetherium corpus vel spectrum Mariam peperisse, sed quem prius in utero conceperat fetum. *Vocabis nomen eius Iesum.* Nominis ratio apud Matthaeum redditur (1, 21.), quod salvum a peccatis faciat populum. Ita in nomine salus promittitur, et ostenditur in quem finem missus fuerit *Christus* a Patre in mundum, quemadmodum se pronuntiat non ad perdendum venisse, sed ut mundo salutem afferat (Io. 12, 47.). Meminerimus autem non hominum arbitrio, sed Dei iussu nomen hoc impo-

2 *

situm illi fuisse ab Angelo, ut fides nostra in coelo, non in terra fundata sit. Deducitur a ישׁע, quod Hebraeis est salus, unde et verbum הושׁיע, quod servare significat. Porro futiliter arguti sunt, qui differre contendunt ab hebraico nomine יהושׁוע. Quod Rabbini scribunt ubique Iesu, constat maligne ab ipsis fieri, ne Christum honorifice appellent, quin potius insimulent, degenerem fuisse aliquem Iudaeum. Itaque tantundem auctoritatis meretur eorum scriptio ac canis latratus. Quod longe inferius dignitate Filii Dei esse obiiciunt, si nomen habeat cum aliis commune, idem et de Christo obtendi posset. Sed de utroque solutio est plus quam facilis, nempe quod sub Lege umbratile fuit, in Filio Dei plene et ad solidum constare, vel substantiale in ipso esse quod tunc figuratum fuit. Nihilo plus momenti habet altera obiectio. Negant, venerandum esse et tremendum nomen Iesu, coram quo omne genu flecti oporteat, nisi unice competat in Filium Dei. Neque enim Paulus (Phil. 2, 9.) nomen magicum illi inducit, in cuius syllabis inclusa sit maiestas, sed perinde valet loquutio acsi dixisset, Christo datum esse summum imperium a Patre, sub quo totum mundum humiliari oportet. Talibus ergo figmentis valere iussis sciamus, nomen Iesu fuisse Christo impositum, ut in eo quaerere discant fideles, quod olim sub Lege adumbratum fuerat.

32. *Hic erit magnus.* Idem et de Ioanne Baptista dixerat Angelus, quem tamen Christo aequare noluit. Sed Baptista in ordine suo magnus, Christi autem magnitudo continuo post exprimitur, quae eum supra omnes creaturas extollit. Hoc enim proprium et singulare unus habet, ut vocetur Filius Dei, quemadmodum Apostolus contendit, Hebr. 1, 5. Fateor quidem, et Angelos et Reges interdum ornari hoc titulo in Scriptura, sed hi in commune Dei filii propter excellentiam dicuntur. Atqui minime obscurum vel dubium est, quin Filium suum Deus ab omnibus reliquis eximat, quum peculiariter illum sic alloquitur, Filius meus es tu (Psal. 2, 7.). Ergo hic neque angelis, neque hominibus miscetur Christus, ut sit unus ex grege filiorum Dei, sed quod illi datur, nulli alteri sumere fas est. Filii Dei sunt reges, certe non iure naturae, sed quia tanto eos honore dignatus est Deus. Ne angelis quidem convenit hoc elogium, nisi quia sub summo capite inter creaturus excellunt. Sumus et nos filii, sed adoptione, quam fide consequimur, non autem habemus a natura: Christus autem et unicus, et unigenitus. Quod autem verbum futuri temporis eo torquet foedus canis Servetus, ut Christum probet non aeternum esse Dei Filium, sed coepisse talem censeri, ex quo induit carnem nostram, nimis calumniosum est. Ratiocinatur ille, non fuisse Christum Dei filium, antequam carne indutus mundo apparuerit, quia dictum sit ab Augelo, Vocabitur. Ego autem contra excipio, non aliud sonare Angeli verba, quam esse talem in carne manifestandum Dei filium, qui aeternus fuerat: nam *vocari* ad claram notitiam refertur. Atqui inter ista duo multum interest, coeperitne esse Dei filius qui prius non erat, an patefactus fuerit inter homines, ut scirent eum esse qui promissus olim fuerat. Certe quum omnibus saeculis Deus a populo suo invocatus fuerit Pater, inde conficitur, fuisse in coelo Filium, ex quo et per quem ista paternitas ad homines manaret. Nimium enim sibi arrogant

homines, si Dei se filios iactare ausint, nisi quatenus sunt unigeniti Filii membra. Quare certum est, sanctos patres nonnisi Filio mediatore fretos tam honorificae invocationis fiduciam sibi sumpsisse. Caeterum quid plenior ista, de qua nunc loquimur, cognitio valeat, alibi Paulus docet: nempe ut iam intrepide liceat, non modo vocare Deum Patrem, sed clamare. Rom. 8, 15. et Galat. 4, 5. *Dabit Deus solium David.* Diximus, Angelum mutuari ex Prophetis elogia, quibus Christum insigniat, quo melius agnoscat sancta virgo, fore Redemptorem patribus olim promissum. Quoties de Ecclesiae instauratione Prophetae loquuntur, totam fidelium spem ad regnum Davidis revocant, ut tritum esset apud Iudaeos axioma, Ecclesiae salutem in felici regni illius statu fore positam, nec Messiae officio quicquam esse magis aptum et conveniens, quam regnum Davidis de integro erigere. Quare et nomen Davidis interdum ad Messiam transfertur, ut Ieremiae 30, 9. Servient Domino suo, et David Regi suo. Item Ezechielis. 34, 24. et 37, 24., David servus meus regnabit princeps super eos. Hoseae 3, 5., Requirent Dominum, et David Regem suum. Loci autem, ubi filius Davidis vocitatur, satis noti sunt ac celebres. In summa significat Angelus, impletum in Christi persona iri vaticinium Amos de suscitando tabernaculo Davidis, quod dirutum et eversum erat. Amos 9, 11.

33. *Regnabit super domum Iacob.* Quum salus peculiariter Iudaeis fuerit promissa (sicuti foedus cum patre ipsorum Abraham percussum erat), et Christus, teste Paulo (Rom. 15, 8.), minister fuerit circumcisionis, non immerito Angelus regnum eius statuit in gente illa, sicuti propria fuit sedes ac domicilium. Sed hoc cum aliis vaticiniis minime pugnat, quae regnum Christi propagant et extendunt usque ad ultimos terrae fines. Deus enim nova et admirabili adoptione gentes inseruit in familiam Iacob, quae prius extraneae fuerant: sic tamen ut Iudaei, tanquam primogeniti, potiorem tenerent gradum, quemadmodum in Psalmo 110, 2. habetur, Sceptrum potentiae tuae emittet Dominus ex Sion. Locatum ergo fuit solium Christi in populo Israel, unde totum orbem sibi subiiceret. Quotquot autem aggregavit per fidem filiis Abrahae, verus Israel censentur. Etsi autem Iudaei sua defectione se abdicarunt ab Ecclesia Dei, servabit tamen Dominus usque in finem aliquas reliquias, quoniam vocatio eius sine poenitentia est. Corpus quidem populi in speciem resectum est, sed meminisse debemus mysterii, de quo disserit Paulus ad Rom. 11, 25. Tandem futurum scilicet, ut Deus aliquos ex Iudaeis ex dissipatione colligat. Interim Ecclesia, quae per totum orbem sparsa est, spiritualis est domus Iacob, quando originem suam ex Sione duxit.

In aeternum. Admonet Angelus, quo sensu toties apud Prophetas promissa fuerit perpetuitas regno Davidis. Huius tantum et Salomonis aetate floruerat potentia et opibus, Rehabeam tertius successor vix tribum unam et dimidiam retinuit. Ex eo non destitit variis cladibus concuti, donec tandem concideret. Nunc Angelus declarat, ubi stabilitum fuerit in Christi persona, excidio non fore obnoxium, et ad eam rem asserendam verba Danielis usurpat, quae habentur capite 7, 14., Huius regni nullum fore finem. Caeterum etsi verborum sensus est, Deum regni Christi et Ecclesiae aeternum fore praesidem ac custodem, ut nunquam intereat

in terra, quam diu sol et luna in coelo fulgebunt, vera tamen perpetuitas ad futuram gloriam pertinet. Sic ergo continua serie fideles alii aliis in hac vita succedunt, ut demum colligendi sint simul in coelum, ubi sine fine regnabunt.

(7.) LUC. I. 34. Dixit autem Maria ad Angelum, Quomodo erit istud? quandoquidem virum non cognosco. 35. Et respondens Angelus dixit ei, Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi: quapropter et quod nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei. 36. Atque ecce Elisabeth cognata tua, et ipsa concepit filium in senectute sua, et hic sextus mensis est illi, quae dicebatur sterilis: 37. Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum. 38. Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Ac discessit ab illa Angelus.

34. *Quomodo erit istud?* Videtur sancta virgo non minus maligne restringere Dei potentiam quam prius Zacharias. Quod enim praeter communem naturae ordinem est, impossibile esse colligit. Sic enim ratiocinatur, Virum non cognosco: qui credam igitur futurum quod nuntias? Nec vero magnopere laborandum est, ut eam purgemus ab omni vitio: fide enim statim transcendere debuit ad immensam Dei virtutem, quae minime alligata est naturalibus mediis, sed totum mundum superat: nunc autem in vulgari generationis modo subsistit. Quanquam sciendum est, non ita dubitare vel sciscitari, ut sensibus suis Dei potentiam vel subiicere vel aequare velit: tantum subita admiratione perculsa ad movendam hanc quaestionem rapitur. Quod autem obedienter amplexa sit promissionem, hinc colligi potest, quod, quum multa occurrerent in contrariam partem, non nisi in uno haesistat. Obiicere promptum erat, ubinam esset solium illud Davidis, quum pridem abolita esset omnis dignitas imperii, totusque regii generis exstinctus splendor. Certe si rem aestimasset iudicio carnis, pro fabula duxisset quod audierat ab Angelo. Quare non dubium est, quin penitus de Ecclesiae instauratione persuasa, rei secundum carnem incredibili facile locum dederit. Et probabile est, tunc passim celebratum fuisse vaticinium illud Iesaiae (11, 1.), ubi surculum Deus se excitaturum promittit ex contempto Isai trunco. Fides ergo de gratia Dei in animo Virginis concepta effecit, ut sine controversia admitteret allatum sibi nuntium de erigendo solio Davidis. Si quis excipiat, fuisse etiam aliud vaticinium, quod Virgo filium paritura esset, respondeo, eius mysterii tunc obscuram fuisse notitiam. Nasciturum quidem sibi Regem sperabant Patres, sub quo beatus ac felix esset Dei populus, sed modus quasi velo interposito absconditus latebat. Ergo nihil mirum, si quaestionem movet sancta virgo de re sibi incognita. Quod autem ex eius verbis suspicati sunt quidam, perpetuae virginitatis conceptum habuisse votum, nimis infirmum est, imo prorsus absurdum: perfide enim passa fuisset, se marito collocari, sanctumque coniugii foedus

non sine Dei ludibrio sprevisset. Quamlibet barbara tyrannis grassata sit in hac parte sub Papatu, nunquam tamen eousque progredi ausi sunt, ut permitterent uxori continentiam vovere suo arbitrio. Deinde puerile commentum est, Monachismum fingere inter Iudaeos. Solvendum est tamen obiectum illud, quod Virgo in futurum tempus respiciat, ideoque significet, nullam sibi fore cohabitationem cum viro. Haec vero coniectura et probabilis est et simplex, quod rei magnitudo vel potius maiestas Virginem perculerit, ut sensus omnes admiratione ligatos haberet ac constrictos. Quum audit, nasciturum esse Dei Filium, aliquid non vulgare concipit, atque haec ratio est cur coitum virilem excludat. Hinc attonita exclamat, Quomodo erit istud? Ideo tam clementer illi Deus ignoscit, et per Angelum benigne et comiter respondet, quia reverenter et sobrie, non sine admiratione divini operis quaesierat, quomodo futurum esset, quod sibi persuaserat vulgari et consueta naturae ratione esse sublimius. Denique haec quaestio fidei adversa ideo non fuit, quia ex admiratione potius quam ex diffidentia oriebatur.

35 *Spiritus sanctus superveniet in te.* Modum non definit Angelus, qui curiositati sufficiat, sicuti opus non fuit. Sed Virginem simpliciter ad considerandam Spiritus sancti virtutem revocat, ut cum silentio et quiete se illi totam resignet. Verbum *supervenire* significat, extraordinarium fore hoc opus, ubi naturae media deficiunt. Proximum etiam membrum exegetice additur, Quod virtus Altissimi eam obumbrabit. Spiritus enim quasi essentialis est Dei virtus, cuius efficacia se profert atque exserit tam in tota mundi gubernatione quam in miraculis. In verbo *obumbrandi* concinna est metaphora: *virtutem Dei*, qua suos tuetur et protegit, Scriptura frequenter umbrae comparat. Sed alia videtur esse huius loci peculiaris ratio, nempe arcanam fore Spiritus operationem, acsi nubes opposita hominum oculos ab intuitu summoveret. Sicuti autem in edendis miraculis Deus operum suorum rationem nobis subtrahit, ita nostrum est, sobrie adorare quod nobis vult esse occultum. *Propterea quod nascetur sanctum.* Confirmatio est proximae sententiae. Docet enim Angelus, Christum oportere absque viri et mulieris coitu nasci, ut sanctus sit, et Dei Filius: hoc est, ut sanctitate et gloria supra omnes creaturas excellat, neque teneat communem inter homines gradum. Haeretici, qui fingunt ipsum, ex quo genitus est homo, factum esse Dei Filium, particulam causalem arripiunt, ideo vocandum esse Dei Filium, quia mirabiliter Spiritus sancti virtute conceptus erit: sed perperam ratiocinantur. Quamvis enim manifestatus sit Filius Dei in carne, non sequitur, quin fuerit Sermo ante saecula ex Patre genitus. Quin potius ille idem, qui Filius Dei erat in sua aeterna Divinitate, apparuit etiam in humana carne Dei Filius. Caeterum locus hic non modo personae unitatem in Christo commendat, sed simul ostendit Christum, quatenus humanam naturam induit, esse Dei Filium. Ergo Filii Dei nomen sicuti divinae Christi essentiae ab initio proprium fuit, ita nunc coniunctim in utramque simul competit naturam, quia arcana et coelestis generationis ratio eum a vulgari hominum ordine exemit. Alibi quidem saepius, ut se vere hominem esse affirmet, Filium se hominis vocat: sed non obstat humanae naturae veritas, quin peculiarem illi honorem prae aliis

omnibus conciliet divina generatio, quod scilicet praeter ordinarium naturae modum conceptus ex Spiritu sancto fuerit. Hinc merito crescit nobis fiducia, ut liberius audeamus Deum invocare patrem, quia, ut eum nobis communem secum faceret unicus eius Filius, frater noster esse voluit. Notandum etiam est, quod Christus, quatenus spirituali virtute conceptus est, dicitur *semen sanctum*. Quemadmodum enim illum oportuit esse verum hominem, ut peccata nostra expiaret mortemque ac Satanam vinceret in carne nostra, denique ut esset verus Mediator, ita necesse fuit, ut alios purgaret, immunem esse ab omni immunditie et macula. Quamvis ergo ex Abrahae semine genitus sit Christus, nihil tamen contagii ex vitiosa natura contraxit, quoniam ab ipsa origine purum servavit Dei Spiritus: nec tantum ut in se privatim sanctitate polleat, sed magis, ut suos sanctificet. Ergo ipse conceptionis modus testatur, Mediatorem nobis esse a peccatoribus segregatum.

36. ***Et ecce Elisabeth concepit.*** Domestico exemplo Angelus fidem Mariae in spem miraculi erigit. Nam si non potuit neque sterilitas, neque senectus Elisabeth obstare Deo, quin ipsam faceret matrem, non est quod se amplius Maria intra usitatos naturae fines contineat, quando tale divinae potentiae specimen in cognata sua cernit. Sextum mensem diserte notat: quia, quum mense quinto sentire soleat mulier vitalem fetum, sextus mensis dubitationem eximit. Debuerat quidem Maria simplici Dei verbo sic acquiescere, ut nihil opus esset, aliunde fidem astrui, sed, ne amplius vacillet, novo hoc adminiculo promissionem suam Dominus fulcire dignatur. Eadem quotidie indulgentia nos levat ac sustinet, imo etiam maiore, quo scilicet debilior est fides nostra. Itaque ne dubia sit nobis sua veritas, testimonia quae eam nobis confirmant hinc inde arcessit. Quomodo intercesserit cognatio inter Elisabeth, quae erat ex filiabus Aaron, et Mariam, quae ex stirpe David orta erat, quaeritur. Atque etiam videtur id pugnare cum Lege, quum mulieres vetabat abnubere in alienas tribus (Num. 36, 16.). Quantum ad Legem spectat, si finis respicitur, tantum ea connubia vetabat, quae haereditates miscere possent. Nullum vero tale periculum fuit, si qua ex tribu Iuda mulier sacerdoti nuberet, ad quem transferri haereditas non poterat. Eadem etiam ratio fuit, si qua ex tribu Levi mulier extra gentem suam elocaretur. Fieri autem potest, ut originem duceret sanctae virginis mater ex tribu Aaron, atque ita consanguinitas esset eius filiae cum Elisabeth.

37. ***Non erit impossibile etc.*** Si *verbum* in propria et nativa significatione accipere libeat, sensus erit, facturum esse Deum quicquid promisit, quia nullum obstaculum par sit eius virtuti: ac tale erit argumentum, Hoc pollicitus est Deus, ergo praestabit, quia nulla contra eius verbum impossibilitas obiici debet. Sed quia *verbum* secundum linguae hebraicae phrasin pro *re* plerumque capitur, simplicius exponere licebit, nihil Deo esse impossibile. Quanquam semper tenendum est axioma, perverse eos vagari, qui de potentia Dei imaginantur extra verbum, si quid visum est: quia sic consideranda est eius immensitas, ut spei et fiduciae nobis sit materia. Iam vero non temere solum et inutiliter, sed etiam periculose disputatur, quid sit Deo possibile, nisi simul occurrat, quid ipse velit. Porro facit hic Angelus, quod passim solet Deus

in Scriptura: nempe dum generali doctrina speciem unam promissionis confirmat. Atque hic verus est rectusque generalis doctrinae usus, dum promissiones illic sparsas ad rem praesentem applicamus, quoties anxii sumus et perplexi: quam diu enim manent indefinitae, frigent. Porro non mirum est, quod Dei potentiam Mariae Angelus praedicat, cuius diffidentia fidem promissionibus ut plurimum detrahit. Verbo fatentur omnes omnipotentem esse Deum: interea si quid promittit opinione nostra maius, haesitamus. Unde id, nisi quod nihilo plus illi tribuimus potentiae, quam sensus nostri capiunt? Ideo Paulus ad Rom. 4, 20. fidem Abrahae laudans, dicit illum dedisse gloriam Deo, quod implere posset quicquid promiserat. Et alibi, quum de spe vitae aeternae agitur, Dei potentiam sibi proponit, Scio, inquit, cui crediderim, quod potens sit depositum meum servare (II. Tim. 1, 12.). Videtur quidem haec exigua esse fidei portio, quod nemo, quantumvis impius, Deo palam omnipotentis titulum deroget. Verum qui probe et penitus infixam in corde suo habet Dei potentiam, reliqua fidei impedimenta facile superabit. Notandum tamen est, potentiam Dei vera fide effectualem, ut ita loquar, apprehendi. Potens enim est atque agnosci vult Deus, ut ipso opere veracem se demonstret.

38. *Ecce ancilla Domini.* Non permittit sibi sancta virgo ultra disputare: nec tamen dubium est, quin obrepere multa potuerint, quae remoram iniicerent illius fidei, imo eius animum prorsus ab Angeli sermone averterent. Sed ansam praecidens contrariis rationibus se ipsam in obsequium cogit. Atque haec vera est fidei probatio, dum cohibemus mentes nostras et velut captivas tenemus, ne hoc vel illud Deo opponere audeant, sicuti rursum infidelitatis mater est disceptandi licentia. Nec leve his verbis inest pondus, Ecce ancilla Domini: se enim totam offert Deo et addicit, ut ille iure suo libere utatur. Subducunt enim se increduli ab eius manu, et quantum in se est opus eius impediunt. Fides autem nos sistit Deo, ut praesto simus ad parandum. Quodsi ideo ancilla Domini fuit sancta virgo, quia obedienter eius imperio se subiecit, nulla deterior contumacia est quam fugitando illi negare, quod meretur ac postulat obsequium. Denique ut sola fides nos morigeros Deo servos reddit, et tradit in eius potestatem, ita infidelitas rebelles et transfugas facit. *Fiat mihi.* Bifariam exponi potest hoc membrum, vel quod sancta virgo statim ad vota et preces se convertat, vel quod uno contextu se Deo resignare ac tradere pergat. Ego simpliciter interpretor, quod de virtute Dei persuasa, libenterque sequens quo vocat, simul promissioni eius subscribit, atque ita effectum non modo exspectat, sed etiam cupide expetit.

(8.) LUC. I. 39. Exsurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione in civitatem Iuda, 40. Et intravit in domum Zachariae ac salutavit Elisabeth, 41. Et factum est, ut audivit Elisabeth salutationem Mariae, saliit infans in utero illius, et repleta est Spiritu sancto Elisabeth, 42. Exclamavitque voce magna, et dixit, Benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui. 43. Et unde hoc

mihi, ut veniat mater Domini mei ad me? 44. Ecce enim ut facta est vox salutationis tuae in auribus meis, saliit prae gaudio infans in utero meo. 45. Et beata quae credidit, quia complementum erit iis, quae dicta sunt illi a Domino.

39. *Exsurgens autem Maria.* Profectio haec, cuius meminit Lucas, testatur non evanidam fuisse Mariae fidem, quia non diffluit una cum Angeli conspectu Dei promissio, sed eius animo insidet. Festinatio autem serii ardentisque affectus testis est. Inde colligere licet, posthabitis omnibus aliis rebus hanc Dei gratiam a Virgine fuisse aestimatam, ut par erat. Quaeri tamen potest, quo consilio susceperit iter illud. Certum est, non simpliciter inquirendi causa venisse, quia non minus Filium Dei in corde suo per fidem quam in utero conceptum fovebat. Neque etiam quibusdam subscribo, qui gratulandi causa venisse putant: probabilius enim mihi videtur, partim augendae confirmandaeque fidei suae, partim illustrandae ultro citroque gratiae Dei habitam ab ea fuisse rationem. Nec vero est cur absurdum ducamus, quaesitam ab ea fidei confirmationem fuisse ex miraculi conspectu, quod Angelus non frustra illi in medium proposuerat. Nam etsi nudo verbo Domini contenti sunt fideles, nihil tamen interea operum eius negligunt, quod sentiunt ad fidei suae adminiculum valere. Praesertim vero Maria oblatum sibi adminiculum amplecti debuit, nisi respuere vellet quod Dominus ultro illi dederat. Deinde mutuus conspectus tam ipsam quam Elisabeth accendere potuit ad maiorem gratitudinem, sicuti ex contextu patet. Fuit enim magis conspicua et insignis Dei virtus in uno duplicis gratiae intuitu, quia ipsa comparatio non parum lucis addebat. Caeterum non exprimit Lucas, quaenam fuerit urbs in qua Zacharias habitabat, sed tantum commemorat pertinuisse ad tribum Iuda, deinde sitam fuisse in regione montana. Unde colligitur, longius abfuisse ab oppido Nazareth quam Hierosolymam.

41. *Ut audivit salutationem.* Naturale est, ut ad subitum gaudium moveat se fetus in utero gravidae mulieris, sed Lucas aliquid extraordinarium notare voluit. Quanquam nihil ad rem attinet argutis quaestionibus nos intricare, an senserit infans Christi praesentiam, an sensus hic fuerit pietatis: potius hoc unum sufficiat, arcano Spiritus motu infantem saliisse. Nec sane proprium illi sensum tribuit Lucas, sed magis significat, hanc divinae in matre ipsa operationis fuisse partem, quod infans exsultavit in utero eius. Quod dicit Spiritu sancto repletam, sensus est, Spiritu prophetico praeter consuetum morem repente donatam esse. Neque enim prius Spiritus donis vacua erat, sed tunc longe uberior vis et insolita apparuit.

42. *Benedicta tu.* Videtur in pari gradu Mariam et Christum locare, quod minime consentaneum foret. Sed ego libenter eorum sententiam admitto, qui in secundo membro causam reddi putant. Usitatum enim est, copulam sumi vice particulae causalis. Benedictam ergo cognatam suam praedicat Elisabeth propter filii benedictionem. Etsi autem prima non fuit Mariae felicitas, Christum in utero gestare, imo ordine posterior est ista dignitas, quam Spiritu Christi renasci in novam vitam, merito tamen vocatur be-

nedicta, quam Deus singulari isto honore dignatus est, ut Filium suum, in quo spiritualiter erat regenita, mundo pareret. Et hodie celebrari nequit allata nobis per Christum benedictio, quin simul occurrat, quam honorifice Mariam ornaverit Deus, qui unigeniti Filii sui matrem esse voluit.

43. *Unde hoc mihi.* Notanda est ista moderatio, quod Elisabeth eximias in Maria gratias Dei reputans iusto eam honore prosequitur: neque tamen sublimius quam deceat extollit cum Dei iniuria. Nam (quae ingenita est mundo pravitas) pauci sunt, qui non altero ex duobus his vitiis laborent. Quia alii sibi ultra modum placentes, ut soli emineant, dona Dei maligne spernunt in fratribus suis, alii vero homines adeo superstitiose extollunt, ut idola sibi in illis fabricent, hinc factum est ut, Christo velut in subsellium redacto, prima sedes Mariae tribueretur. Contra Elisabeth in ea celebranda adeo non obscurat Dei gloriam, ut potius ad Deum omnia referat. Interim tamen, quia sibi et aliis praelatam agnoscit, superiorem gradum illi non invidet, plusque sibi quam debeatur concedi modeste praedicat. Quod Mariam appellat Domini sui matrem, notatur personae unitas in duabus Christi naturis, acsi dixisset, eum, qui genitus est mortalis homo in utero Mariae, simul aeternum esse Deum. Tenendum enim memoria est, non loqui ex proprio sensu mulierculam, sed tantum proferre quae Spiritus sanctus dictavit. Proprie autem convenit hoc nomen Filio Dei in carne manifestato, cui data est a Patre omnis potestas, et qui ordinatus est summus coeli et terrae princeps, per cuius manum Deus omnia gubernet. Fidelium tamen maxime Dominus est, qui se eius imperio sponte et placide submittunt, neque enim caput est nisi corporis sui. Ideo dicit Paulus I. Cor. 8, 5., Quamvis multi vocentur domini in mundo, nobis tamen, hoc est, fidei domesticis, unicum esse dominum. Porro quum istam Dei gratiam, de qua loquitur, amplificat ex subito motu infantis, quem utero gestabat, non dubium est quin testari velit, se aliquid supernaturale et divinum sensisse.

45. *Beata quae credidit.* Quando ex superiore Lucae testimonio constat, arcano Spiritus impulsu loquutam esse Elisabeth, ille Spiritus est, qui Mariam, eo quod credidit, beatam esse pronuntiat, et Mariae fidem laudando generaliter admonet, ubi sita sit vera hominum felicitas. Felix Maria, quae Dei promissionem corde amplexa sibi totique mundo salutem concepit ac peperit. Hoc illi speciale: sed quia nulla nobis iustitiae, vitae, aut ullius boni gutta suppetit, nisi quantum verbo suo Dominus offert, una et fides quae ab extrema inopia et miseria ereptos verae felicitatis nos facit compotes. Et magnum pondus inest huic membro, *quia complementum erit omnibus, quae dicta sunt.* Sensus enim est, fide locum dari promissionibus divinis, ut suum in nobis effectum obtineant. Certum quidem est, non pendere ex hominum arbitrio Dei veritatem, quin potius verum est illud (Rom. 3, 4.), Deum perpetuo veracem manere, quamvis totus mundus (qui incredulus est ac mendax) illius fidem labefactare conetur: sed quia indigni sunt increduli, qui promissionum fructum percipiant, ideo docet Scriptura, fide tantum efficaces esse in salutem nostram. Offert enim Deus sua beneficia promiscue omnibus, fides autem sinum ad ea recipienda expandit: incredulitas autem excidere pa-

titur, ne ad nos usque perveniant. Si qua fuisset Mariae incredulitas, obstare tamen Deo non poterat, quin opus suum compleret alio quo visum esset modo. Sed beata dicitur, quae oblatam sibi benedictionem fide recipiens Deo viam patefecit ad complendum opus suum, sicuti rursum incredulitas ianuam illi claudit manumque eius ab opere arcet, ne salvificam sentiant, qui ipsam fraudant virtutis suae laude. Notanda est etiam relatio inter *verbum* et *fidem*, unde colligimus, quid sit credere: nempe, dum loquenti Deo subscribimus, certoque statuimus, quod nobis promittit facturum esse. Particula *a Domino* tantundem valet atque Ex parte Dei, ut vulgo barbari loquuntur. Promissio enim per angelum allata fuerat, sed prodierat a solo Deo. Unde colligimus, sive angelorum sive hominum ministerio utatur Deus, velle tamen non minus honoris verbo suo deferri, quam si palam ipse e coelo descenderet.

(9.) LUC. I. 46. Et ait Maria, Magnificat anima mea Dominum, 47. Et exsultavit spiritus meus in Deo, servatore meo, 48. Quia respexit ad humilitatem ancillae suae: ecce enim ex hoc tempore beatam me dicent omnes generationes, 49. Quia fecit mihi magnifica, qui potens est: et sanctum nomen eius. 50. Et misericordia eius in progeniem et progeniem timentibus eum.

Nunc refertur insigne et memorabile sanctae virginis canticum, ex quo clare apparet, quanta Spiritus gratia excelluerit. Tria autem sunt huius cantici membra. Primum enim Maria, quam in se experta erat Dei misericordiam, sollenni gratiarum actione celebrat. Deinde generalibus elogiis Dei potentiam et iudicia commendat. Tandem ea accommodat praesenti causae, ubi de redemptione olim Ecclesiae promissa et iam praestita disserit.

46. *Magnificat anima mea.* Hic gratitudinem suam testatur Maria, quemadmodum nuper dictum est. Quia autem plerumque hypocritae plenis buccis, nullo cordis affectu, Dei laudes cantant, dicit Maria, se ex interiore animi sensu laudare Deum. Et certe nihil aliud quam sacrum Dei nomen profanant, qui non ex animo, sed lingua tantum praedicant eius gloriam. Porro quum voces *animae* et *spiritus* varie sumantur in Scriptura, simul tamen coniunctae duas animae praecipue facultates denotant. Spiritus enim pro intelligentia capitur, Animus autem pro sede affectuum. Ut teneamus sanctae virginis mentem, notandum est, quod secundo loco hic ponitur, ordine prius esse. Nam ut ad laudandum Deum incitetur hominis voluntas, praecedat spiritus exsultatio necesse est: quemadmodum Iacobus docet (5, 13.), Laetatur quis? psallat. Tristitia enim et anxietas tum animum constringunt, tum linguam impediunt a celebranda Dei bonitate. Ergo ubi gaudio exsultat mens Mariae, cor in laudem Dei erumpit. Nec abs re Deo tribuit epitheton Servatoris, quum de cordis sui laetitia loquitur, donec enim agnitus fuerit Deus Servator, nunquam in verum et liberum gaudium solventur hominum mentes, sed perplexe, et sollicite hae-

rebunt. Itaque solus est paternus Dei favor, et ex eo manans salus, quae nos laetitia perfundunt. In summa hoc primum est, ut gloriari possint fideles, salutem sibi in Deo esse: alterum deinde sequi debet, ut beneficum Patrem experti gratias illi agant. Nomen σωτῆρος plus Graecis significat quam Latinis Servator, nempe qui non semel tantum liberat, sed perpetuae salutis auctor est.

48. *Quia respexit.* Exponit, cur in Deo fundatum habeat cordis sui gaudium: quia scilicet gratuito respecta ab ipso fuerit. Humilem enim se vocans dignitate omni se abdicat, ut gratuitae Dei bonitati ascribat totam gloriandi materiam. Neque enim (ut stulte putarunt indocti et barbari homines) *humilitas* hic summissionem, vel modestiam, vel animi habitum significat, sed tantundem valet ac vilis abiectaque conditio. Sensus ergo est: quod ignobilis eram et contempta, id non obstitit Deo, quominus dignatus sit ad me oculos suos convertere. Quodsi Mariae humilitas excellentiae opponitur (quemadmodum et res ipsa clamat, et ex graeca voce liquet) videmus, ut Maria se ipsam exinaniens Deum unum extollat. Nec vero fictae hoc humilitatis praeconium fuit, sed simplex et ingenua eius, quam animo insculptam habebat, persuasionis confessio. Nam et nullius erat coram mundo pretii, et ipsa nihilo pluris se aestimabat. *Ex hoc tempore beatam.* Significat, memorabile saeculis omnibus fore hoc Dei beneficium. Quodsi tam insigne est, ut passim omnium ore praedicari debeat, ipsi Mariae, in quam collatum fuit, de eo silere minime fas est. Observa autem, Mariam nihil in sua felicitate ponere, nisi quod sibi divinitus datum esse agnoscit, eiusque gratiae acceptum refert. Beata, inquit, censebor per omnes aetates. An quia sibi propria virtute vel industria laudem hanc quaesierit? quin potius solum Dei opus commemorat. Unde perspicimus, quantum ab ea distent Papistae, qui inanibus suis figmentis eam temere ornantes quicquid accepit bonorum a Deo fere pro nihilo habent. Magnificos, imo plus quam superbos titulos affatim congerunt, quod sit regina coeli, stella salutis, porta vitae, dulcedo, spes et salus. Quin etiam eo impudentiae et furoris ipsos proripuit Satan, ut imperium illi in Christum traderent: haec enim est eorum cantilena, Roga Patrem, iube Natum. Nihil horum a Domino profectum esse quum liquido constet, omnia uno verbo sancta virgo repudiat, dum totam suam gloriam in Dei beneficiis statuit. Nam si hoc uno tantum nomine celebranda est, quod Deus magnifice cum ipsa egit, ficticiis titulis, qui aliunde proveniunt, nullus relinquitur locus. Adde quod nihil illi magis probrosum est, quam Filio Dei eripi quod suum est, ut sacrilegis eius spoliis ipsa induatur. Eant nunc Papistae, et nos in Christi matrem iniurios esse clamitent, quia reiectis hominum mendaciis tantum Dei beneficia in illa praedicamus. Atqui quod ei maxime honorificum est, nos concedimus, isti vero praeposteri cultores detrahunt. Libenter enim eam amplectimur magistram, eiusque doctrinae et praeceptis obtemperamus. Certe non obscurum est, quid hic dicat: quo posthabito et velut calcato, fidem eius dictis quantum in se est abrogant Papistae. Nos vero meminerimus, communem hic in laudandis tum angelis tum hominibus praescribi regulam, ut in illis celebretur Dei gratia: sicuti etiam nihil omnino est laudabile, quod non inde prodierit. Quum dicit, *Deum qui potens est fecisse magnifica,*

significat, Deum non alieno subsidio fuisse adiutum, ut sola eius potentia emineat. Iam repetendum est quod prius dixit, se fuisse respectam, quamvis abiecta et contemptibilis foret. Unde sequitur, praeposteras et adulterinas esse Mariae laudes, quibus non in solidum extollitur Dei potentia et gratuitus favor.

49. *Et sanctum nomen eius.* Haec est secunda pars cantici, in qua generalibus sententiis sancta virgo Dei virtutem, iudicia et misericordiam commendat. Neque enim uno contextu hoc membrum cum superiore, sed seorsum legi debet. Extulerat Maria, quam in se experta erat, Dei gratiam. Hinc sumpta occasione exclamat, sanctum esse eius nomen, et misericordiam eius omnibus saeculis vigere. Porro Sanctum vocatur Dei nomen, quia reverentiam summam meretur: ut quoties Dei fit mentio, simul veneranda eius maiestas in medium prodeat. Proxima sententia, ubi laudatur perpetuitas misericordiae Dei, ex sollenni pacti formula sumpta est, Ero Deus tuus, et seminis tui in saeculum. Item, Ego sum Deus faciens misericordiam in mille generationes (Gen. 17, 7. Deut. 7, 9.). Quibus verbis non modo testatur, se perpetuo fore sui similem, sed continuum favorem exprimit, quem erga suos prosequitur, ut post eorum mortem filios et nepotes, totamque sobolem diligat. Sic continuo amoris tenore prosequutus est Abrahae posteros, quoniam, patrem Abraham semel in gratiam complexus, aeternum cum ipso foedus pepigerat. Sed quia non omnes, qui descendunt ex Abraham secundum carnem, genuini sunt Abrahae filii, promissionis effectum restringit Maria ad veros Dei cultores, quemadmodum et David Psal. 103, 17., Misericordia Domini a saeculo usque in saeculum super timentes eum: et iustitia eius in filios filiorum iis, qui custodiunt foedus eius, etc. Sic ergo Deus Sanctorum filiis misericordem se per omnes aetates fore promittit, ut nullam tamen hypocritis vanae fiduciae materiam praebeat, quoniam frustra et temere Deum sibi esse patrem gloriantur, qui degeneres sunt Sanctorum filii et ab eorum pietate fideque desciverunt. Quare hac exceptione refellitur eorum vanitas et iactantia, qui falso gratiae Dei praetextu sine fide inflati sunt. Universale quidem salutis foedus pepigit Deus cum genere Abrahae, sed quemadmodum lapides pluvia irrigati non mollescunt, ita incredulis obstitit sua durities, ne ad eos penetraret promissa iustitia et salus. Interim Deus, ut stabilis rataque esset sua promissio, semen aliquod servavit. Sub *timore* Domini comprehenditur tota pietas et religio, quae sine fide constare non potest. Verum hic poterit obiici quaestio, Quorsum attinet vocari Deum misericordem, si talem nemo eum sentit, nisi qui eius gratiam promeretur? Nam si Dei misericordia est super timentes eum, pietas et bona conscientia gratiam hominibus apud eum conciliant, hoc autem modo eius gratiam suis meritis homines praevenient. Respondeo, hanc quoque esse misericordiae partem, quod timorem sui et reverentiam piorum filiis Deus inspirat. Neque enim hic notatur gratiae initium, quasi Deus e coelo otiosus speculetur, quinam ea digni sint, sed tantum hypocritis excutitur perversa securitas, ne Deum sibi obstrictum esse putent, quia carnales sunt Sanctorum filii: quum divini foederis longe alius sit finis et diversa conditio, nempe ut aliquem semper in mundo populum habeat, a quo pure colatur.

(10.) LUC. I. 51. Fecit potentiam in brachio suo: dispersit superbos cogitatione cordis ipsorum. 52. Detraxit primates ex soliis, et exaltavit humiles. 53. Esurientes implevit bonis, et divites dimisit inanes. 54. Suscepit Israel puerum suum, ut memor esset misericordiae: 55. Quemadmodum loquutus est ad patres nostros, Abrahae et semini eius in saeculum.

51. *Fecit potentiam.* Perinde valet acsi dixisset, Potenter operatus est: *brachium* autem Dei omnibus aliis adminiculis oppo-nitur, sicuti apud Iesaiam, cap. 59, 16., Respexit Deus, et nemo fuit adiutor: itaque salutem illi peperit brachium eius, et iusti-tiam suam pro fultura habuit. Intelligit ergo Maria, Deum sua unius virtute contentum nullos adhibuisse operis socios, nullos vocasse ad opem sibi ferendam. Quod continuo post sequitur de superbis, videri potest additum ob duas causas: tum quia nihil proficiunt superbi, qui gigantum more Deo resistere conantur, tum quia non explicat Deus brachii sui potentiam nisi in salutem humilium, superbos vero, qui sibi multum arrogant, deiicit: quo pertinet illa Petri exhortatio, Humiliamini sub potenti Dei manu, etc. (I. Petr. 5, 6.). Est autem notatu digna loquutio, *dispergi superbos cogitatione cordis.* Nam, ut immanis est eorum superbia et ambitio, ut est cupiditas insatiabilis, in capiendis consiliis quasi immensam molem coagmentant, atque, ut uno verbo dicam, aedi-ficant turrem Babel. Nam minime contenti stulte hoc vel illud supra vires tentasse, novas subinde insanae audaciae consultationes prioribus accumulant. Postquam Deus aliquandiu tacitus e coelo derisit praeclaros eorum apparatus, totam illam congeriem repente dissipat: quemadmodum si quis, diruto aedificio, quae prius firma solidaque commissura inter se compacta erant, in plagas diversas longe dispergat.

52. *Detraxit primates.* Ita vertere placuit, ut tollatur am-biguitas. Nam etsi δυνάσται Graecis vocantur a potentia, sunt ta-men praefecti et summi magistratus. Potentes vero multi parti-cipium esse putant. Eos detrahi e soliis praedicat Maria, ut in eorum locum evehantur obscuri et ignobiles: ita Dei providentiae et iudiciis tribuit, quod profani homines vocant ludum Fortunae. Sciamus tamen, non tribui Deo absolutam potentiam, ut tyrannico imperio homines tanquam pilas agitet ac verset sursum deorsum, sed iustam gubernationem, cui subest optima ratio, licet nos saepe fugiat. Non enim Deum oblectant mutationes, ut per ludibrium in sublime attollat quos protinus deiicere statuerit, sed rerum sta-tum potius convertit hominum pravitas, quia nemo in eius arbitrio et manu positam esse agnoscit cuiusque sortem. Qui vero emi-nent supra alios, non modo contumeliose et crudeliter insultant proximis suis, sed etiam ferociter contra suae altitudinis auctorem. Ergo ut re ipsa discamus, quicquid altum est in mundo et excellit Deo subesse, totumque mundum eius imperio regi, alii tolluntur in sublimem honoris gradum, alii autem labuntur ex suis soliis vel praecipites cadunt: hanc mutationum causam et finem assignat David, Psal. 107, 20. et Daniel. 2, 21. Videmus sane, ut praeter modum insolescant mundi principes, ut diffluant in luxuriam, ut

turgeant superbia, ut eos prosperae fortunae dulcedo inebriet. Tantam ingratitudinem si ferre nequeat Dominus, nihil mirum: hinc fit, ut plerumque non diu maneant stabiles, quos Deus in sublime extulit. Iam rursus regum et principum splendor hominum vulgus obstupefacit, ut pauci superius aliquod numen esse cogitent. Quodsi ex utero sceptrum afferrent secum principes, et continua esset regnorum stabilitas, statim evanesceret omnis Dei et eius providentiae notitia. Dominus ergo, humiles in sublime tollens, mundi superbiam quasi in triumpho traducit, et simul ad simplicitatem ac modestiam erudit suos. Nunc tenemus quorsum dicat Maria, Deum esse qui proceres deiicit ex soliis, et infirmos exaltat: nempe ut doceat, non coeco fortunae impetu volvi et rotari mundum, sed quaecunque cernuntur conversiones Dei providentia accidere, deinde ipsum Deum summa aequitate moderari, quae totum mundi ordinem turbare et pervertere iudicia videntur, quod proximo versu melius confirmat: *esurientes*, inquit, *replevit bonis et divites dimisit inanes.* Nam hinc colligimus, non per se, sed ex causa mutationes placere Deo, quia scilicet magni et divites et potentes saturitate sua inflati sibi arrogant omnia, ipsi autem Deo nihil faciunt reliquum. Quare sedulo cavendum est, ne rebus prosperis efferamur. Cavenda etiam ventosa carnis saturitas, ne subito nos Deus exinaniat: piis vero, qui egestatis suae conscii et quasi famelici ad Deum suspirant, non parum solatii affert haec doctrina, quod Deus esurientes bonis impleat.

54. *Suscepit Israel.* Hoc postremo membro generales sententias accommodat Maria ad circumstantiam praesentem. Summa autem est, Deum nunc quam olim pollicitus salutem sanctis Patribus fuerat praestitisse. Sed primum in verbo *suscipiendi* concinna est metaphora: sic enim collapsus erat populi status, ut nulla vulgo spes esset, posse in integrum restitui. Susceptus ergo dicitur Israel, quia Deus porrecta manu prostratum et iacentem erexit. Religio innumeris modis contaminata erat: in publica doctrina nihil fere sincerum: Ecclesiae regimen plus quam confusum nihil aliud quam immanem barbariem spirabat: politicus ordo eversus: populi corpus Romani et Herodes quasi ferae bestiae laniaverant. Quo illustrior fuit instauratio, quam rebus adeo perditis sperare illis non licebat. *Pueri* nomen hic tam pro filio, quam pro servo potest accipi: posterior tamen significatio magis convenit. Et servus Dei vocatur hoc loco Israel (sicuti in aliis compluribus), quia in Dei familiam receptus erat. *Ut memor esset.* Causam reddit Maria, cur proclivis in ruinam populus a Deo receptus fuerit, imo cur Deus iam collapsum erexerit: nempe ut in eo servando misericordiae suae specimen ederet. Nominatim tamen exprimit Deum misericordiae recordatum: cuius videri poterat quodammodo oblitus, quum populum suum tam misere vexari affligique sineret. Usitatum enim est, affectus Deo tribui, prout ex re ipsa homines vel iratum sibi vel propitium colligunt. Quia vero Dei misericordiam non concipiunt humanae mentes, nisi quatenus eam verbo suo offert ac testatur, hinc se et alios ad promissiones revocat Maria, Deumque in illis servandis fidum ac constantem fuisse docet. Hoc sensu frequenter vocatur Deus benignus et verax, quia nunquam de paterna eius erga nos benevolentia statuere licebit, nisi verbum, cuius se vinculo nobis obstrinxit, memoriae nostrae

occurrat, et, quasi in medio positum, salutem nostram cum Dei bonitate individuo nexu copulet. Caeterum iisdem verbis ostendit Maria, gratuitum fuisse quod cum Patribus foedus olim Deus pepigerat, quia promissam illic salutem ex mera misericordia tanquam ex fonte derivat. Atque hinc colligimus, probe fuisse in Scripturae doctrina exercitatam. Erat quidem vulgo tunc communis Messiae exspectatio, sed pauci fidem in tam sincera Scripturae notitia fundatam habebant.

55. *Abrahae et semini.* Si appositive legas, videtur absurda esse casus mutatio: dicendum enim erat potius ad Abraham et semen eius, sed meo iudicio non est simplex appositio: quia non tantum designat Maria, qui fuerint Patres illi, ad quos loquutus est Deus, sed promissionum vim et effectum ad omnes posteros extendit, qui modo genuinum sint Abrahae semen. Unde etiam sequitur de sollenni foedere agi, quod cum Abraham eiusque familia specialiter percussum fuerat. Nam aliae promissiones, quae Adae et Noae et aliis datae fuerant, promiscue ad omnes gentes spectabant. Caeterum ut multos carnales Abrahae filios sua incredulitas abscidit, et quia degeneres fuerunt, prorsus alienati sunt a domo Abrahae, ita nos, qui extranei eramus, fide insiti censemur verum Abrahae semen. Teneamus ergo, sic loquutum esse olim deum Patribus, ut ad posteros quoque pertineat oblata illis gratia: deinde fide gentium omnium factam esse adoptionem, ut spirituales sint Abrahae filii, qui natura non erant.

(11.) LUC. I. 56. Mansit autem Maria cum illa circiter mensibus tribus, et reversa est in domum suam. 57. Ipsi autem Elisabeth impletum est tempus pariendi, et peperit filium. 58. Et audierunt vicini et cognati eius, quod magnifice Dominus sua misericordia usus esset erga illam, et gratulabantur ei. 59. Et factum est in die octavo, ut venerint ad circumcidendum puerum, et vocabant eum nomine patris sui Zachariam. 60. Et respondens mater eius dixit, Nequaquam, sed vocabitur Ioannes. 61. Et dixerunt ad illam, Nemo est in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine. 62. Innuebant autem patri eius, qui vellet vocari eum. 63. Et postulatis tabellis scripsit, dicens, Ioannes est nomen eius: et mirati sunt universi. 64. Apertum est autem os eius illico et lingua eius, et loquebatur benedicens Deum. 65. Et accidit timor super omnes vicinos eorum, et in tota montana regione Iudaeae divulgabantur omnia verba haec. 66. Et posuerunt omnes, qui audierant, in corde suo, dicentes, Quidnam (vel, Quisnam) puer hic erit? Et manus Domini erat cum ipso.

Summa huius historiae est, insignem fuisse Ioannis nativitatem variis Dei miraculis, quae magnum aliquid et singulare de in-

fante ipso in futurum tempus promitterent. Voluit enim eum Dominus ab utero raris insignibus ornare, ne obscurus postea et tanquam unus quilibet ex vulgo ad exsequendum Prophetae munus prodiret. Primo narrat Lucas, Mariam fuisse ad tres fere menses cum sua cognata, nempe usque ad diem partus: probabile enim est, non aliam fuisse tantae morae causam, nisi ut divinae gratiae spectaculo frueretur, quae illi proposita ab Angelo fuerat in fidei confirmationem.

58. *Audierunt vicini et cognati.* Dubitari potest, ex solane benedictione gignendae sobolis magnificam Dei gratiam aestimaverint isti homines, an vero prius audissent, apparuisse Zachariae Angelum, qui filium illi pollicitus esset. Erat certe hoc beneficium Dei non vulgare, quod praeter naturae ordinem sterilis mulier exacta iam aetate peperisset. Potest ergo fieri, ut hac tantum de causa divinae bonitatis magnitudinem extulerint. Porro die octavo officii quidam et humanitatis causa (ut fieri solet) conveniunt, sed hac occasione utitur Deus, ut virtutis suae et gloriae testes ac spectatores faciat. Nec vero dubium est, quin maior ad extraordinarium partum concursus hominum factus sit. Portenti loco habuerant vetulam et sterilem repente videre gravidam: nunc, ubi natus est puer, renovatur et augetur admiratio. Colligimus ex Lucae verbis, quamvis domi circumciderent suos infantes, non tamen id facere solitos sine hominum frequentia et conventu: idque merito. Nam quum esset commune Ecclesiae sacramentum, non debuit clam vel privatim administrari.

59. *Vocabant eum patris nomine.* Scimus, initio imposita fuisse hominibus nomina, vel ex rerum eventu, vel etiam prophetico instinctu, ad notandum aliquod arcanum Dei opus: sed postea longo temporis successu, quum uberior esset hominum copia, quam ut nova quotidie fingi commode possent, contenti vetustis nominibus et iam receptis maiorum nomine posteros vocarunt. Sic ante patrem Ioannis plures fuerant Zachariae, et forte hic ex filio Barachiae originem traxerat. Scimus autem, ut plurimum quod usu et consuetudine receptum est pro lege haberi. Ideo contendunt isti homines, morem qui invaluerat servandum esse in nomine infantis. Caeterum ut nulla in nominibus statuenda est religio, ita pie et utiliter delectum a fidelibus hac in parte haberi, nemo sanus negabit: ut scilicet nomina imponant filiis suis, quae doctrinae et admonitionis vice illis sint, deinde potius mutuentur ex sanctis Patribus (ut filios suos ad illorum imitationem provocent) quam arcessant a profanis.

60. *Respondens mater eius.* Incertum est, an oraculo etiam edocta fuerit Elisabeth. Quanquam verisimile est, quum videret Zacharias se nimiae in credendo tarditatis poenam luere, uxori fuisse testatum per scripturam, quod de nomine Angelus praeceperat: alioqui non paruisset Dei mandato. Porro cur nomen hoc Baptistae divinitus inditum fuerit, supra exposui. Cognati, quamvis rationem non teneant, moventur tamen rei novitate, praesertim quia non temere hoc fieri coniiciunt.

64. *Apertum est os eius.* Deus natalem Prophetae sui restituta patri lingua nobilitat: neque enim dubium est, quin beneficium hoc eo fine et consilio in diem illum distulerit, ut hominum oculos in Ioannem converteret. Dicitur Zacharias laudasse Deum,

non modo testandae gratitudinis causa, sed ut cognati et vicini poenam illi inflictam esse scirent, quia ad credendum nimis tardus fuerat. Neque enim ipsum puduit cum suo dedecore celebrare Dei gloriam. Ita passim omnibus innotuit, non fortuito aut vulgari more genitum fuisse infantem, sed coelesti oraculo promissum.

65. *Et accidit timor super omnes.* Timor hic, cuius meminit Lucas, ex sensu divinae potentiae manavit: sic enim reverenter consideranda sunt Dei opera, ut serio nos afficiant. Nec vero Deus ludit in suis miraculis, sed hominum sensus, quos torpere cernit, excitat. Dicit etiam Lucas, sparsam earum rerum fuisse famam in tota montana regione Iudaeae: quanquam multis nihil profuit, sic Dei virtute ad tempus fuisse tactos, quia, quum docendi munus obire coepit Ioannes, pauci memoria tenebant, quam admirabilis fuisset eius nativitas. Caeterum non tantum eorum causa, qui audiebant, voluit Deus harum rerum famam vulgari, sed ut saeculis omnibus certius esset miraculum, quod tunc passim celebre fuit. Interea commune ingratitudinis humanae speculum hic nobis ante oculos ponitur. Nam quum tenaciter animis nostris haereant res vanae et frivolae, statim elabitur et effluit, quae perpetuo vigere debebat gratiarum Dei memoria. Non loquitur Lucas de hominibus stupidis, vel veris Dei contemptoribus: dicit enim, *eos posuisse in corde suo*, hoc est, sedulo ad haec consideranda fuisse attentos. Et probabile est, quosdam fuisse in tempore memores, sed maior pars conceptum timorem paulo post abiecit. Notandum tamen est, eos minime aberrasse a scopo, quum ad futuram infantis excellentiam retulerunt quae videbant miracula. Tale enim fuisse Dei consilium diximus, ut postea Ioannes non sine eximia commendatione prodiret. Quod dicit Lucas, *manum Dei fuisse cum eo*, sensus est, multis modis conspicuam fuisse Dei gratiam, quae palam ostenderet, non fore hominem gregarium. Est autem figurata loquutio, quae exprimit, non secus patefactam esse virtutem Dei, quam si palam conspecta esset eius manus, ut Deum praesentem agnoscere cuivis promptum foret.

(12.) LUC. I. 67. Et Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto, prophetavitque, dicens: 68. Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit, et fecit redemptionem populo suo: 69. Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui, 70. (Sicut loquutus est per os sanctorum, qui a saeculo fuerunt, Prophetarum suorum), 71. Salutem ex inimicis nostris, et de manu omnium, qui oderunt nos: 72. Ad praestandam misericordiam erga Patres nostros, et memoriam habendam Testamenti sui sancti, 73. Secundum iusiurandum, quod iuravit ad Abraham patrem nostrum, ad dandum nobis, 74. Ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati serviamus illi, 75. In sanctitate et iustitia coram ipso cunctis diebus vitae nostrae.

67. *Zacharias repletus est Spiritu.* Quid valeat haec loquutio, nuper dictum est, nempe donari uberiore Spiritus gratia servos Dei, qua tamen alias vacui non erant. Sic Prophetis datum esse Spiritum legimus: non quod per intervalla ipso carerent, sed quia eius vis se plenius in illis exseruit, quoties ad munus suum peragendum, quasi Dei manu, in lucem producti sunt. Itaque notanda est duorum membrorum connexio, quam ponit Lucas, quod repletus sit Spiritu sancto et prophetaverit. Significat enim tunc praeter morem divinitus fuisse afflatum, ut non loqueretur humanitus quasi privatus quispiam, sed coelestem tantum doctrinam proferret. Sic et Paulus prophetiam cum Spiritu coniungit, primae ad Thessal. 5, 19., Spiritum nolite exstinguere, Prophetias ne spernite: ut sciamus doctrinae contemptu exstingui Spiritus lucem. Memorabilis autem fuit haec Dei bonitas, quod Zachariae non tantum reddita fuit loquendi facultas, qua per novem menses orbatus fuerat, sed eius lingua facta est Spiritus sancti organum.

68. *Benedictus Dominus.* Orditur Zacharias a gratiarum actione, sed prophetico Spiritu celebrat impletam redemptionem olim in Christo promissam, unde salus et felicitas Ecclesiae pendebat. Cur Deum Israel nominet, cuius imperio subest totus mundus, ex contextu melius patebit: nempe quia semini Abrahae specialiter promissus fuerat Redemptor. Quia ergo Deus tantum in una gente foedus suum deposuerat, de quo verba facturus est Zacharias, merito nomen gentis illius exprimit, cui proprie vel saltem primo loco destinata erat salutis gratia. In verbo *visitandi* subest tacita anthithesis: quoniam a miseris Abrahae filiis Dei facies ad tempus fuerat aversa. Nam eo calamitatis delapsi erant, et tanta malorum congerie obruti, ut nemo a Deo respici putaret. Porro haec Dei visitatio, cuius meminit Zacharias, tanquam causa et principium redemptionis ponitur. Quare ita resolve, Deus populum suum respexit, ut redimeret. Quum autem captivos esse oporteat, quos Deus redimit, et hoc redemptionis genus spirituale sit, inde colligimus, ne sanctos quidem patres liberos fuisse a peccati iugo et mortis tyrannide, nisi per Christi gratiam. Sancto enim et electo Dei populo Christus dicitur missus redemptor. Sed si allata tunc demum a Christo fuit redemptio, quum carne indutus apparuit, sequitur, fideles, qui ante eius adventum mortui sunt, tota vita peccati et mortis fuisse servos: quod valde absurdum esset. Respondeo, vim et effectum huius redemptionis, quae semel in Christo fuit exhibita, saeculis omnibus fuisse communem.

69. *Erexit cornu salutis.* Hoc est, salvificam potentiam. Deiecto enim solio Davidis et dissipato populo, spes salutis in speciem conciderat. Porro alludit Zacharias ad Prophetarum vaticinia, quibus subita in rebus deploratis ac perditis instauratio promittitur: imo haec loquutio ex Psal. 132, 17. sumpta est, ubi habetur, Illic oriri faciam cornu Davidi, paravi lucernam Christo meo. Quodsi Deus non nisi in Christo potentiam suam ad nos servandos exseruit, hinc nefas est, ullo modo deflectere, si divinitus servari cupimus. Observa autem, fidelibus salutare esse cornu, quod impiis terrificum est, ut eos dissipet vel prosternat ac conterat. Davidem servum Dei nominat, non simpliciter quia Deum coluerit, ut unus quilibet piorum, sed alio respectu, quod scilicet delectus fuerat regendo servandoque populo minister, ut Christi

personam ac vices cum suis successoribus gereret. Etsi autem nullum tunc residuum erat apud Iudaeos regni vestigium, quia tamen in Dei promissiones recumbit Zacharias, Davidem vocare Dei ministrum non dubitat, in quo Deus specimen ediderit futurae salutis. Unde sequitur, tunc nobis Christum re ipsa constitui salutis auctorem, dum illi inter nos solium erigitur, unde nos gubernet.

70. *Sicut loquutus est.* Ne propter novitatem dubia sit salus, quam a Christo allatam praedicat, testes eius citat omnes Prophetas, qui diversis temporibus excitati uno tamen consensu docent, sperandam a solo Christo salutem esse. Neque enim tantum Zachariae consilium est, fidem et constantiam Dei laudare, quia praestet atque impleat quod olim promisit, sed potius ad vetusta oracula revocare voluit fideles, quo certius et alacrius amplecterentur oblatam sibi salutem, de qua omnes ab initio testati fuerant Prophetae. Vere enim solida fultura stabilitur nostra in Christum fides, quum Prophetarum omnium testimoniis ornatus in lucem prodit. Sanctos vocat Prophetas, quo plus auctoritatis et reverentiae habeant eorum verba, acsi diceret, non leves, aut gregarios, sed classicos esse testes, imo publico mandato instructos, ut qui divinitus in hunc finem a vulgo hominum segregati fuerint. Quomodo autem singuli Prophetae testimonium reddiderint Christo, minutis partibus disserere nimis longum esset. Hoc in praesentia sufficiat, quum omnibus solenne sit, non aliter spem facere populo, quod Deum habiturus propitium esset, nisi proposito in medium foedere, quod in Christo fundatum erat, diserte satis de futura redemptione loqui, qualis in Christo patefata est. Huc accedunt multi illustres loci, ubi non obscure de Christo vaticinantur, sed eum quasi digito monstrant. Praecipue tamen tenenda est illa divini foederis subscriptio, quam si quis negligat, nihil unquam in prophetis intelliget: quemadmodum Iudaei misere vagantur in Scriptura legenda, quia in verbis tantum curiosi a scopo illo aberrant.

71. *Salutem ex inimicis.* Clarius virtutem et officium Christi explicat Zacharias. Et certe parum vel nihil prodesset, audire datum esse nobis Christum, nisi etiam sciremus, quid nobis conferat. Hac ergo de causa plenius docet, quorsum erectum sit salutis cornu: nempe ut salvi sint fideles ab hostibus suis. Minime autem dubium est, quin satis teneret Zacharias, Ecclesiae Dei non esse praecipuum bellum cum carne et sanguine, sed cum Satana totoque eius apparatu, quo nobis aeternum exitium machinatur. Etsi autem Ecclesiam infestant externi quoque hostes, et ab ipsis liberatur per Christum, tamen, quum spirituale sit regnum Christi, maxime de principe huius mundi Satana eiusque copiis hic sermo habetur. Iterum notatur, quam misera sit hominum conditio extra Christum, nempe quod prostrati iaceant sub diaboli tyrannide: non enim ex eius manu, hoc est imperio, alias suos liberaret Christus. Admonet tamen hic locus, Ecclesiam praecipue, quam diu peregrinatur in mundo, inter hostes suos agere et eorum violentiae esse obnoxiam, nisi praesto adesset Christus ad opem ferendam. Sed haec inaestimabilis est Christi gratia, quod nobis indubia est ac tuta salus, quamvis undique nos circumdent hostes. Caeterum etsi dura est loquutio, quum dicit, *salutem ex inimicis*,

sensus tamen minime ambiguus est, quod nullae hostium nostrorum machinae aut vires, nullae insidiae, nulli impetus Deo obstabunt, quominus nos ab illis liberatos perpetuo servet.

72. *Ad praestandam misericordiam.* Iterum docet Zacharias, ex quo fonte fluxerit redemptio, nempe ex Dei misericordia et gratuito foedere. Causam enim assignat, cur Deo placuerit servare populum suum: nempe quia pacti sui memor misericordiam suam explicuit. Memor autem sui Testamenti fuisse dicitur, quia oblivio quaedam videri poterat tam longa illa mora, sub qua passus fuerat affectum gravissimis malis populum languere. Diligenter notandus est hic ordo, quod mera inductus misericordia fuerit Deus, ut foedus cum Patribus perćuteret: deinde, quod foedus percutiens verbo suo alligaverit hominum salutem: tertio, quod in Christo exhibuerit quicquid est bonorum, ut ita promissiones suas omnes sanciret. Ut certe non aliter rata est earum fides, nisi quum apparet in Christo complementum. Promittitur quidem in foedere peccatorum remissio, sed ea exstat in Christi sanguine. Promittitur iustitia, sed in Christi expiatione offertur. Promittitur vita, sed non nisi in Christi morte et resurrectione quaerenda est. Atque haec ratio est, cur olim ipsum quoque Legis volumen sanguine victimae Deus iusserit aspergi. Observatu quoque dignum est, quod praestitam sua aetate misericordiam Zacharias ad patres mortuos extendit, ut communiter eius fructum percipiant. Nam hinc sequitur, non contineri Christi gratiam et virtutem huius caducae vitae angustiis, sed aeternam esse, nec carnis morte finiri, quum et animae sint a morte superstites, et carnis interitum sequatur resurrectio. Sicut ergo neque Abraham, neque ullus Sanctorum salutem propria virtute vel meritis sibi acquirere potuit, ita cunctis fidelibus, tam mortuis, quam vivis, communis in Christo salus fuit ostensa.

73. *Secundum iusiurandum.* Graece praepositio non exprimitur, sed hunc familiarem linguae esse usum satis notum est, quum nomen accusativi casus ponitur sine regimine, subaudiendam esse praepositionem, a qua regatur. *Iurisiurandi* meminit, quo melius exprimeret, quam stabilis ac sancta sit eius veritas: eo enim indulgentiae Deus se summittit, ut nomen suum in subsidium infirmitatis nostrae interponere dignetur. Quare si nobis non sufficiunt nudae promissiones, saltem in mentem veniat haec confirmatio, quae nisi omnem dubitationem eximat, plus quam ingrati Deo sumus et sacro eius nomini iniurii. *Daturum se nobis.* Non enarrat Zacharias per singula capita, quid contineat Dei foedus, sed docet, in quem finem Deus tam benigne pro sua misericordia egerit cum populo, ut eum redimeret: nempe ut redempti se totos addicant et devoveant colendo salutis suae auctori. Sicuti ergo efficiens humanae salutis causa fuit gratuita Dei bonitas, ita finalis est, ut homines pie sancteque vivendo nomen eius glorificent. Quod diligenter notandum est, ut vocationis nostrae memores gratiam Dei referre discamus in suum usum, meditandae sunt, inquam, istae sententiae, non esse nos ad immunditiem vocatos, sed ad sanctimoniam: nos magno pretio redemptos esse, non ut servi simus cupiditatum carnis, vel ut effreni licentia exsultemus, sed ut regnet Christus in nobis: nos adoptione insertos in Dei familiam, ut vicissim tanquam filii patri obsequamur. Nam in hoc

apparuit Dei bonitas et φιλανθρωπία (Tit. 2, 11.), ut abnegatis saecularibus desideriis sancte et pie et honeste vivamus. Ideo Paulus, quum efficaciter bortari vult fideles, ut se Deo consecrent in vitae novitatem, et deposito veteri homine prioreque mente exuti cultum illi rationalem exhibeant, proponit illis viscera misericordiae Dei (Rom. 12, 1.). Plena est eiusmodi testimoniis Scriptura, quae ostendunt, exinaniri Christi gratiam, nisi ad hunc scopum tendimus. Notandum autem est quod dicit, *ut sine timore serviamus.* Significat enim, non posse nisi tranquillis animis rite Deum coli. Nam qui inquietudine laborant, qui secum disceptant, illumne habeant propitium an infensum, gratane habeat sua obsequia an repudiet: qui denique incerti fluctuant inter spem et metum, sollicite interdum satagent in colendo Deo, sed illi nunquam sincere, neque ex animo se subiicient. Facit enim trepidatio et anxietas, ut eum horreant: ita, si fieri posset, exstinctum potius cuperent eius numen. Scimus autem, nullum Deo sacrificium nisi spontaneum placere, et quod hilari animo offertur. Quare ut vere Deum colant homines, eorum conscientias prius sedari necesse est, quemadmodum et David loquitur, Apud te est propitiatio, ut timearis (Psal. 130, 4.). Deus enim homines data pace comiter ad se invitans facit, ut liberter accedant et cum liberali eius colendi affectu. Hinc et Paulus sententiam illam deducit, peccatum esse quicquid sine fide suscipitur, Rom. 14, 23. Quum autem Deus homines sibi in Christo reconciliet, quum eiusdem praesidio ipsos tueatur, ut securi sint ab omni metu, quum eorum salutem in eius manum et custodiam deposuerit, merito Zacharias nos eius gratia praedicat a metu liberari. Ideo prophetae hoc proprium ascribunt eius regno, ut pacem homines secure colant, et tranquillo gaudio fruantur.

75. *In sanctitate et iustitia.* Sicuti duabus tabulis complexus est Deus bene vivendi regulam, ita hic Zacharias pronuntiat, legitime tunc demum nos servire Deo, quum ad sanctitatem et iustitiam composita est vita nostra: neque enim dubium est, quin sanctitas pietatis officia designet, quae spectant ad priorem Legis tabulam, quod ne Platonem quidem latuit. Iustitia autem ad omnia caritatis officia extenditur, quia non aliud exigit Deus a nobis in secunda Legis tabula, nisi ut cuique reddamus quod suum est. Additur, *coram ipso*, ut sciant fideles, non satis esse, si coram hominum oculis vitam suam pulcre moderentur, manus, pedes, totumque corpus ab omni flagitio contineant: quoniam eos ad Dei arbitrium vivere oportet, qui externa sanctimonia contentus non est, sed cor praecipue intuetur. Postremo ne quis se defunctum putet, ubi aliquo temporis spatio Deum coluerit, pronuntiat Zacharias, hac lege redemptos esse homines, ut colendi Dei studium tota vita prosequantur. Et certe, quum aeterna sit redemptio, eius memoriam nunquam effluere decet: quum sibi in perpetuum homines Deus adoptet, non debet caduca vel exigui temporis eorum esse gratitudo: denique quum mortuus sit et resurrexerit pro illis Christus, eum vitae et mortis dominum esse convenit. Ideo Paulus, quem nuper citavi loco, sanctam et iustam vitam prosequi nos iubet usque in adventum magni Dei, Exspectantes, inquit, beatam spem, etc.

(13.) LUC. I. 76. Et tu, puer, Propheta Altissimi vocaberis: praeibis enim ante faciem Domini ad parandas vias eius, 77. Ad dandam scientiam salutis populo eius in remissione peccatorum suorum: 78. Per viscera misericordiae Dei nostri, quibus visitavit nos Oriens ex alto, 79. Ut illucesceret iis, qui in tenebris et umbra mortis sedebant, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. 80. Puer autem crescebat, et corroborabatur spiritu, et erat in desertis usque ad diem ostensionis eius apud Israelitas.

76. *Et tu, puer.* Iterum redit Zacharias ad commendationem gratiae Christi, sed hoc facit quasi sub filii sui persona, officium docendi, cui destinatus erat, breviter definiens. Tametsi autem in parvulo octo dierum infante nondum cernit propheticas dotes, oculos tamen convertens ad Dei consilium quasi de re nota loquitur. *Vocari* Dei prophetam hic pro censeri et palam cognosci accipitur. Iam praecesserat occulta Dei vocatio: restabat tantum, ut patefieret hominibus, qualis esset. Quia vero generale est prophetae nomen, ex revelatione sibi per Angelum allata illum Christo apparitorem statuit. *Praeibis ante faciem Domini,* inquit: hoc est, hanc provinciam obibis, ut tuo praeconio convertas homines ad audiendum Dominum. Cur autem se Prophetam Dei prope confecto suo cursu Ioannes esse negaverit, dictum est suo loco in Ioannem. Qualis autem sit ista viae praeparatio, postea videbimus.

77. *Ad dandam scientiam salutis.* Praecipuum Evangelii caput nunc attingit Zacharias, dum scientiam salutis in remissione peccatorum positam esse docet. Nam quum nascamur omnes filii irae, sequitur, natura damnatos esse ac perditos: haec porro damnationis causa, quod iniustitiae rei sumus. Quare non aliud effugiendae mortis remedium est, nisi ut nos sibi Deus reconciliet peccata nobis non imputando, atque hanc unicam nobis coram Deo iustitiam restare, ex Zachariae verbis colligere promptum est. Unde enim salus nisi ex iustitia? Quodsi filiis Dei aliam cognoscere salutem quam ex remissione peccatorum fas non est, sequitur, non alibi quaerendam esse iustitiam. Ita iustitia, quam superbi homines ex operum meritis conflant ac fabricant, nihil aliud est quam iustitiae imputatio, dum nos gratis a reatu Deus absolvit. Ad haec notandum est, Zachariam non de extraneis, sed de populo Dei habere sermonem. Unde sequitur, non modo iustitiae principium ex peccatorum remissione pendere, sed imputative (ut ita loquar) iustos coram Deo in finem usque esse fideles, quia aliter coram eius tribunali consistere nequeant, nisi quotidie ad gratuitam reconciliationem se conferant.

78. *Per viscera misericordiae.* In hoc tanto beneficio misericordiam Dei, ut par est, Zacharias praedicat, nec contentus eam simpliciter nominare, salutem, quae a Christo allata est, prodiisse dicit ex ipsis misericordiae Dei visceribus, quod est magis emphaticum. Postea metaphorice subiicit, factum esse ingenti Dei misericordia, ut dies sedentibus in tenebris illucesceret. *Oriens* hic

non est participium: nam graece est ἀνατολή, hoc est, regio orientalis, cui Occasus opponitur. In hoc extollit Zacharias Dei misericordiam, quod discussis mortis tenebris lux vitae fuerit restituta populo Dei. In hunc modum, quoties de salute nostra agitur, mentes ad Dei misericordiam erigere convenit. Videtur autem allusio esse ad cap. 4. v. 2. Malachiae, ubi Christus Sol iustitiae vocatur, sanitatem in alis, hoc est, radiis suis portans. Quantum ad *lucem et tenebras*, similes sunt loquutiones apud Iesaiam 9, 1., Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam, incolis umbrae mortis lux orta est: et pluribus aliis locis. Caeterum his verbis docemur, nihil esse vivificae lucis in mundo extra Christum, sed omnia horribili mortis caligine occupari: ideo alibi Iesaias beneficium hoc soli Ecclesiae proprium esse testatus, Ecce, inquit, tenebrae operient terram, et caligo populos: super te autem orietur Dominus, et gloria eius in te videbitur (cap. 60, 1.). Quaeritur tamen, quomodo *sederint in umbra mortis* Israelitae, quorum cordibus semper Dominus per fidem illuxit. Respondeo, pios, qui sub Lege vixerunt, quum undique cincti essent mortis tenebris, lucem in Christi adventu procul intuitos, qua fuerunt recreati, ne praesenti morte obruerentur. Fieri etiam potest, ut Zacharias ad miserum temporis sui statum respexerit. Sed hoc generaliter verum est, Christi adventu lucem piis omnibus, qui prius fuerant et deinde futuri erant, esse exortam, quae eos vivificet: quia vitam in mortuos quoque diffudit. *Sedere* tantundem valet ac iacere. Ideo Iesaias Ecclesiam surgere iubet, ubi affulget dies.

79. *Ad dirigendos pedes.* Hac particula docet Zacharias, perfectionem omnis boni et felicitatis summam in solo Christo esse. Posset quidem in proprio sensu accipi nomen Pacis, nec male conveniret: quia illuminatio Christi ad pacandas hominum mentes valet. Sed quia Hebraeis *pax* beatum omnium rerum successum significat, non dubito quin Zacharias Christum hic facere velit perfectae beatitudinis auctorem, ne quam boni partem alibi quaeramus, sed omni ex parte ac solide beatos esse nos in Christo persuasi in eo solo acquiescamus. Quo spectant illa Iesaiae verba, Non lucebit tibi amplius sol interdiu, neque luna per noctem: sed erit tibi Dominus in lucem perpetuam (Ies. 60, 19.). Quodsi Zacharias solo filii sui adhuc infantis conspectu inductus fuit, ut de Christi gratia et virtute, priusquam nasceretur, tam magnifice dissereret, an non ter et quater ingrati sunt, qui de Christo postquam mortuus est, resurrexit, et ascendit in coelum, ut ad dexteram Patris sedeat, minus honorifice sentiunt ac eius virtutem extenuant, cuius elogio ornatus fuit a Spiritu adhuc utero matris inclusus? Tenendum enim memoria est quod prius attigi, non a se ipso loquutum esse Zachariam, sed Spiritu Dei linguam eius gubernante.

80. *Puer autem crescebat.* Hoc ad texendum historiae filum addidit Lucas. Primo narrat roboratum fuisse Ioannem Spiritu, quo significat, raram et insolitam exstitisse in puero indolem, quae signum esset habitantis in eo coelestis Spiritus: simul tamen dicit, latuisse quasi ignobilem in desertis usque ad diem ostensionis suae, hoc est, quo Dominus eum producere statuerat. Unde colligimus, Ioannem, etsi vocationis suae probe conscius erat, nihil tamen ante tempus aggressum esse, sed obsequutum esse Deo vocanti.

SECTIO III. (14—26.)

IESU NATALES ET INFANTIA.

(14.) MATTH. I. 1. Liber generationis Iesu Christi filii David, filii Abraham. 2. Abraham autem genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam et fratres eius. 3. Iudas autem genuit Phares et Zaram e Thamar. Phares autem genuit Esron. Esron autem genuit Aram. 4. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon. 5. Salmon autem genuit Boas e Rachab. Boas autem genuit Obed e Ruth. Obed autem genuit Iesse. 6. Iesse autem genuit David regem. David autem rex genuit Salomonem ex ea, quae fuerat (uxor) Uriae. 7. Salomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Asa. 8. Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Osiam. 9. Osias autem genuit Ioatham. Ioatham autem genuit Achas. Achas autem genuit Ezechiam. 10. Ezechias autem genuit Manassem. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosiam. 11. Iosias autem genuit Iechoniam et fratres eius in exsilio Babylonico. 12. Post exsilium vero Babylonicum Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel. 13. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor. 14. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud. 15. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Iacob. 16. Iacob autem genuit Ioseph maritum Mariae, ex qua genitus est IESUS, qui dicitur Christus. 17. Omnes ergo generationes, ab Abraham usque ad David, generationes quatuordecim: et a David usque ad transmigrationem Babylonicam generationes quatuordecim: et a transmigratione Babylonica usque ad Christum generationes quatuordecim.

LUC. III. 23. IESUS putabatur filius Ioseph, qui fuit (filius) Heli, 24. Qui fuit Matthat, qui fuit Levi, qui fuit Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioseph, 25. Qui fuit Matthatiae, qui fuit Amos, qui fuit Nahum, qui fuit Esli, qui fuit Nagge, 26. Qui fuit Maath, qui fuit Matthatiae, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda, 27. Qui fuit Ioanna, qui fuit Rhesa,

qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, 28. Qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmadam, qui fuit Er, 29. Qui fuit Iose, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Matthat, qui fuit Levi, 30. Qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Ionam, qui fuit Eliacim, 31. Qui fuit Melea, qui fuit Mainan, qui fuit Mattatha, qui fuit Nathan, qui fuit David, 32. Qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Boas, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson, 33. Qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esrom, qui fuit Phares, qui fuit Iudae, 34. Qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahae, qui fuit Tharae, qui fuit Nachor, 35. Qui fuit Sarug, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Salae, 36. Qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noae, qui fuit Lamech, 37. Qui fuit Methusalae, qui fuit Henoch, qui fuit Iared, qui fuit Mahalaleel, qui fuit Cainan, 38. Qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

Quoniam de his duabus genealogiis, quae a Matthaeo et Luca descriptae sunt, non convenit inter omnes, primo videndum est, deducantne ambo Christi genealogiam a Ioseph, an vero Matthaeus tantum, Lucas vero a Maria. Qui hoc posterius sentiunt, speciosum habent discriminis praetextum in diversis nominibus, et certe prima specie nihil minus videtur, quam genealogia una eademque narrari, quum tantopere Lucas a Matthaeo differat. Nam a Davide usque ad Salathiel, et rursus a Serubabel usque ad Ioseph, alios prorsus nominat. Deinde obtendunt, absurdum fuisse in re non necessaria tantum ponere laboris, ut genus Ioseph, qui tamen pater Christi non erat, bis recitaretur. Quorsum, inquiunt, ista repetitio, unde nihil probatur, quod valde ad fidei aedificationem pertineat? Nam si hoc tantum cognoscitur, Ioseph unum esse ex posteris et familia Davidis, Christi genus interea manebit dubium. Ergo eorum iudicio supervacuum fuisset, duos Evangelistas in hanc rem incumbere. Quod autem Matthaeus progeniem Ioseph recensuerit, ita excusant, factum scilicet fuisse multorum causa, qui eum Christi esse patrem adhuc opinabantur. Atqui ridiculum fuisset, ista indulgentia fovere perniciosum errorem: et contextus palam repugnat. Nam simulac ventum est ad genealogiae finem, docet Matthaeus, non ex semine Ioseph, sed arcana Spiritus virtute Christum in utero virginis fuisse conceptum. Quare si staret eorum ratio, stultitiae vel incogitantiae posset argui Matthaeus, ut qui frustra recitet, unde originem duxerit Ioseph. Atqui nondum soluta est eorum obiectio, quod progenies Ioseph nihil ad Christum pertineat. Trita et vulgo nota responsio est, in persona Ioseph comprehendi etiam Mariae genus, quia lex iubebat unumquemque ex sua tribu uxorem ducere. Excipiunt illi contra, legem hanc omnibus fere saeculis neglectam fuisse, sed argumenta, quibus nituntur, frivola sunt. Citant exemplum illud, quod undecim tribus

iureiurando promiserint, se Beniamitis nullam daturos uxorem. Si hoc Lege praescriptum esset, inquiunt, nihil opus erat nova sanctione. Ego autem respondeo, perperam et inscite hoc extraordinarium ab illis in communem regulam trahi: necesse enim erat, excisa una tribu, mutilum fieri populi corpus, nisi alio remedio subventum ultimae necessitati foret. Non est igitur lex communis hic spectanda. Obiiciunt praeterea, Mariam Christi matrem cognatam fuisse Elisabeth, quum prius testatus est Lucas, fuisse ex filiabus Aaron. Hic quoque facilis est responsio, puellis ex tribu Iuda vel alia qualibet licitum fuisse, abnubere in tribum sacerdotalem: quia non impediebat illa ratio, quae in Lege exprimitur, ne scilicet mulier haereditatem suam alio quam ab tribules suos transferret. Sic uxorem Ioiadae, summi sacerdotis, sacra historia ex regio genere ortam fuisse narrat. (I. Paral. 12, 21.). Nihil ergo mirum vel insolitum, si mater Elisabeth elocata fuit sacerdoti. Si quis haec ad plenam certitudinem valere neget, ut statuere liceat, Mariam fuisse tribulem Ioseph, quia fuit eius uxor, equidem concedo, non simpliciter id probari ex nuda, qualis hic legitur, narratione, nisi aliae circumstantiae accederent. Sed *primo* notandum est, Evangelistas de rebus sua aetate notis loqui. Ita quum genus Ioseph usque ad Davidem contextum esset, promptum cuivis fuit, Mariae genus inde elicere. Nec dubium est, quin Evangelistae vulgari saeculi sui notitia freti ideo minus curiosi fuerint. Nam si quis dubitaret, non difficilis nec longa erat inquisitio. Ad haec pro confesso sumpserunt Ioseph, quum vir probus esset ac modestus, uxorem ex Legis praescripto non nisi e familia sua duxisse. Quanquam ne illa quidem lex communis ad regium Mariae genus probandum sufficeret: potuit enim Maria ex tribu Iuda progenita esse, ut tamen non descenderet ex stirpe Davidis. Itaque sic constituo, Evangelistas piorum rationem habuisse, qui non contentiose litigarent, sed in persona Ioseph agnoscerent Mariae genus, praesertim quum, ut nuper diximus, eo saeculo minime dubia esset. Poterat autem videri incredibile, pauperculos istos et despectos coniuges esse ex posteris Davidis, et regium illud semen, ex quo oriturus erat Redemptor. Nunc si quis roget, an genealogia, qualis a Matthaeo et Luca describitur, clare et sine controversia demonstret, Mariam ex stirpe Davidis originem duxisse, fateor id non posse certo colligi: sed quum tunc non obscura esset Mariae et Ioseph cognatio, Evangelistae hac in parte magis securi fuerunt. Interea propositum ambobus fuit, offendiculum tollere, quod ignobilitas et contemptus et inopia tam Ioseph quam Mariae pariebat, quominus in illis quicquam regium posset agnosci. *Porro* quod Mariae genus a Luca referri fingunt praeterito Ioseph, id nullo negotio refellitur. Sic enim ad verbum scribit, Censebatur Iesus filius Ioseph, filii Heli, filii Matthat, etc. Certe nec patrem, nec avum Christi commemorat, sed diserte exponit progeniem ipsius Ioseph. Nec me latet, quo responso nodum hunc solvere conentur: filium enim loco generi positum esse dicunt, atque ita Ioseph filium Heli vocari interpretantur, qui eius filiam haberet uxorem. Atqui nec cum naturae ordine hoc consentaneum est, nec tale exemplum in Scriptura usquam legitur. Iam si a Mariae genealogia excluditur Salomo, Christus esse Christus desinet. Quicquid enim de eius genere

disseritur, in solenni illa promissione fundatum est, Sedebit super thronum tuum successor, qui perpetuo regnabit: Ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium (II. Sam. 7, 13. 14. et Ps. 132, 11.). Atqui extra controversiam est, huius aeterni Regis, qui promissus erat Davidi, Salomonem fuisse typum. Nec Christo aliter aptari potest promissio, nisi quatenus eius veritas in Salomone adumbrata fuit. Nunc, si ad ipsum ron refertur Christi origo, unde vel qua ratione censebitur ille filius Davidis? Ergo quisquis Salomonem expungit a Christi genealogia, simul promissiones, in quibus agnosci debet Filius Davidis, obliterat ac delet. Quomodo autem Lucas, seriem generis a Nathan deducens, Salomonem non reiiciat, postea suo loco videbitur. Ac (ne sim nimium prolixus) duas istas genealogias, quantum ad summam spectat, convenire inter se dico, *quatuor* tamen *discrimina* in illis notanda esse. Primum est, quod Lucas ordine retrogrado, ut loquuntur, ab ultimo ad primum ascendit, quum Matthaeus ab ipsa origine incipiat. Alterum est, quod Matthaeus narrationem suam ultra sanctum et electum Abrahae genus non extendit: Lucas vero ad Adam usque progreditur. Tertium, quod legale genus Matthaeus tractat, et sibi etiam quosdam rescindere permittit ex recitationis serie, quod lectorum memoriae consulere volens tres solum tessaradecadas enumerat: Lucas vero naturale genus magis exacte prosequitur. Quartum et postremum, quod interdum de iisdem loquentes hominibus in eorum tamen nominibus variant. De *primo* discrimine, quando nihil difficultatis habet, plus verborum facere supervacuum est. *Secundum* optima ratione non caret: nam quia Deus sibi genus Abrahae delegerat, unde nasceretur mundi Redemptor, et salutis promissio illic quodammodo inclusa erat usque ad Christi adventum, non egreditur Matthaeus ultra constitutos a Deo fines. Tenendum est quod dicit Paulus: Christum esse ministrum circumcisionis ad praestandam salutem, quae promissa fuerat sanctis Patribus, ad Rom. 15, 8. Cui concinit illud Christi dictum, Salutem ex Iudaeis esse, Ioannis 4, 22. Eum itaque Matthaeus in sacro illo genere conspiciendum proponit, cui proprie destinatus erat. Ideo in Matthaei catalogo considerandum est nobis Dei foedus, quo semen Abrahae sibi in populum cooptavit, ut a reliquis gentibus, quasi interposita maceria, distinctum esset. Lucas autem altius respexit: quamvis enim, ex quo foedus suum Deus cum Abraham pepigerat, peculiariter eius semini promissus fuerit Redemptor, scimus tamen statim a primi hominis defectione fuisse omnibus necessarium, sicuti etiam tunc destinatus fuit toti mundo. Caeterum admirabili Dei consilio factum est, ut Christum Lucas nobis Adae filium proponeret, eundum vero Matthaeus includeret in una Abrahae familia. Nihil enim nobis prodesset, Christum esse datum a Patre salutis auctorem, nisi promiscue esset omnibus communis. Deinde non esset verum illud Apostoli (Hebr. 13, 8.), ipsum fuisse heri, et hodie esse, et usque in saecula futurum, nisi ad omnes aetates ab ipsa mundi creatione diffusa esset eius virtus et gratia. Sciamus ergo, patefactam et exhibitam toti humano generi in Christo salutem esse, quia filius Noae et filius Adae non abs re vocatur. Quia tamen in Dei verbo quaerendus est, non temere per alium Evangelistam Spiritus ad sanctum Abrahae genus nos revocat, ubi thesaurus vitae aeternae una cum Christo ad

tempus depositus fuit. Veniamus ad *tertium* discrimen. Minime dubium est, quin alium teneat ordinem Matthaeus quam Lucas. Alter enim Davidi Salomonem, alter Nathan subnectit: unde clare apparet, diversas lineas constitui. Hanc dissidii speciem ita conciliant boni et periti interpretes, quod Matthaeus a naturali progenie discedens, quam sequitur Lucas, legalem genealogiam recenseat. Legalem vero genealogiam interpretor, quia factum est, ut ius regni ad Salathiel transiret. Quod autem Eusebius, libro primo historiae Ecclesiasticae, sententia Africani, genealogiam, quae a Luca describitur, legalem potius nominat, in eundem sensum redit: neque enim aliud sibi vult, quam legitima ratione, quod in persona Salomonis stabilitum fuerat regnum, tandem ad Salathiel delapsum esse. Sed rectius magisque dextre loquuntur, qui legalem ordinem a Matthaeo proditum esse dicunt, quia Salomonem continuo post Davidem nominans non observat, a quibus secundum carnem continua serie genitus sit Christus, sed quomodo ex Salomone et aliis regibus descenderit, ut legitimus esset successor, in cuius manu regni perpetuitas stabilienda erat ex Dei pacto. Probabilis autem eorum opinio est, qui morte Ahasjae finitam fuisse Salomonis stirpem existimant (II. Reg. 9, 27. et 11, 1.). Quod ex Iudaeorum commentariis referunt nonnulli, mandatum fuisse a Davide, ut, si quando deficeret ex Salomone soboles, regia potestas deveniret ad posteros Nathan, in medio relinquo: tantum sumo quod certum est, regni successionem non fuisse confusam, sed distinctos fuisse gradus. Iam quum narrat sacra historia, post caedem Ahasjae regnum a matre eius Athalia fuisse occupatum, et sublatum e medio totum regium genus, plus quam probabile est, a muliere dominationis cupida impias illas et nefarias caedes fuisse patratas, ne in ordinem privatum coacta regnum alio translatum videret. Ergo si Ahasjae superstes fuisset filius, libenter avia sub tutelae colore tranquille sine invidia et periculo regnasset. Quod ergo extremis sceleribus infamem se (II. Paral. 22, 9.) et exosam reddit, desperationis signum est, quia domi regnum tenere non poterat. Caeterum quod Ioas Ahasjae dicitur filius, ratio est, quia gradu proximus erat, ut merito censeri deberet verus et nativus regni haeres. Praeterquam enim quod Athalia (si aviam fuisse demus) libenter abusa titulo infantis fuisset, quis mediocri iudicio praeditus verisimile putabit, naturalem regis filium potuisse a sacerdote Ioiada abscondi, ut non magis sollicite eum avia quaereret? Quin potius, si quis prudenter omnia expendat, colligere promptum est, ex alia linea fuisse proximum regni haeredem. Atque id sibi volunt verba Ioiadae (II. Paral. 23, 3.), Regnabit filius regis secundum pactum Domini cum Davide: acsi diceret, indignum esse nefas, si mulier alienigena sceptrum ad se raperet, quod Deus stare voluerat in familia Davidis. Quare nihil absurdi est, si Christi genus deducat Lucas a Nathan: quia fieri potest, ut Salomonis genus, quantum ad regni successionem spectat, intercíderit. Nunc si quis obiiciat, Iesum non posse agnosci Messiam, qui promissus erat, nisi sit ex Salomonis posteris, quem certum est fuisse typum *Christi*, in promptu est solutio: quamvis naturaliter ex Salomone non fuerit genitus, legali tamen ordine censeri eius filium, quia ex regibus originem duxit. *Sed* tanta in *nominibus* diversitas multos valde perturbat: nam a Davide usque ad

Ioseph nullus inter duos Evangelistas, nisi in Salathiel et Serubabel, consensus apparet. Excusatio quae afferri solet, inde ortum esse discrimen, quia Iudaei ut plurimum binomines erant, aegre a multis admittitur. Atqui quum hodie nobis incognita sit ducendae texendaeque genealogiae ratio, quam sequutus est Mathaeus, nihil mirum est, si non assequimur, quomodo in singulis nominibus ambo vel conveniant vel differant. Nec tamen dubitari potest, quin a tempore Babylonici exsilii quosdam diversis nominibus eosdem homines recenseant. In Salathiel vero et Serubabel eadem consulto retenta fuisse nomina arbitror propter mutatum populi statum, quia tunc regia maiestas exstincta fuit. Tenuis vero dominationis umbra quum residua esset, apparuit insignis mutatio, quae fideles admoneret, sperandum esse aliud praestantius regnum, quam visibile illud Salomonis, quod brevi tempore floruerat. Iam hoc quoque notare operae pretium est, nihil esse absurdi, quod plures in suo catologo numerat Lucas quam Matthaeus, quando usitatum est, plures numero esse in naturali generatione quam legali. Huc etiam accedit quod Matthaeus, quum in tres classes distribuere vellet Christi genealogiam, et singulis classibus attribuere quatuordecim capita, liberum sibi fecit quorundam nomina praeterire, quae Lucas omittere non debuit, quum se ad legem illam non astringeret. Hactenus de Christi genealogia disserui, quatenus ad summam utile esse visum est. Si quem titillat maior curiositas, ego Paulinae admonitionis memor sobrietatem et modestiam frivolis et nihili argutiis praefero. Notus est locus ad Tit. cap. 3, 9., ubi nos vetat de genealogiis nimis anxie disputare. Nunc postremo tractandum restat, cur *tribus ordinibus* complexus sit Matthaeus totam Christi genealogiam, et singulis denos quaternos homines attribuerit. Quibus videtur hoc fecisse, ut lectorum memoriae consuleret, neque totum dicunt, neque nihil. Est quidem istud verum, facilius memoriae haereré catalogum in tribus paribus numeris propositum: simul tamen constat, triplicem populi statum hic diserte notari, ex quo promissus fuerat Christus Abrahae usque ad tempus plenitudinis, quo patefactus in carne fuit. Quamvis enim usque ad Davidem tribus Iuda honore reliquas excelleret, nullum tamen principatum tenuit. In Davide praeter spem omnium emersit regia maiestas, quae stetit usque ad Iechoniam. Ab eo tempore superfuit in tribu Iuda aliqua dignitas et gubernatio, quae usque ad Messiae adventum erectas teneret piorum mentes.

1. *Liber generationis.* Frustra in hoc titulo laborant quidam interpretes, ut excusent, quod totam historiam Matthaeus a dimidia parte unius capitis denominet. Neque enim haec ἐπιγραφή ad totum librum extenditur, sed libri nomen positum est pro catalogo, acsi dictum esset, Sequitur catalogus generationis Christi. Porro Christum vocat filium Abrahae et Davidis, promissionum respectu: quia Deus semen ex Abraham oriturum promiserat, in quo se benedicerent omnes gentes (Gen. 12, 3.). Davidi autem clarior data fuerat promissio, fore ut regnum domi eius stabile maneret usque ad finem saeculi: et Rex ex eius progenie sederet in solio, donec sol et luna in coelo fulgerent (Psal. 72, 5. 7. et 89, 29.). Quare vulgaris loquendi usus inter Iudaeos obtinuerat, ut Christum dicerent filium Davidis.

2. *Iacob genuit Iudam et fratres.* Quum Matthaeus Ismael Abrahae primogenitum silentio tegat, et Esau (qui naturae ordine superior erat fratre suo Iacob), non temere duodecim Patriarchis locum in genealogia assignat, quum omnes Deus simili adoptionis gratia dignatus esset. Significat ergo, benedictionem in Christo promissam non ad solam tribum Iuda spectare, sed communem esse omnibus filiis Iacob, quos Deus in Ecclesiam suam collegit, quum Ismael et Esau facti essent extranei.

3. *Iudas genuit Phares et Zaram e Thamar.* Hoc praeludium fuit exinanitionis, de qua loquitur Paulus (Phil. 2, 7.). Poterat Filius Dei genus suum immune purumque servare ab omni flagitio et infami nota, sed in mundum veniens, ut se ipsum exinaniret et accepta servi forma fieret vermis, et non homo, opprobrium hominum, et despectus plebis (Psal. 22, 7.), tandemque maledictam crucis mortem subiret, hoc etiam probrum in suo genere non recusavit, ut ex incesto concubitu nasceretur, qui inter eius maiores futurus erat. Nam etsi non libidine impulsa fuit Thamar, ut soceri coitum expeteret, illicito tamen modo ulcisci tentavit suam iniuriam. Iudas autem quum scortari vellet, in nurum suam incidit. Atqui cum utriusque peccato certavit incomparabilis Dei bonitas, ut adulterum hoc semen sceptro nihilominus potiretur.

6. *Genuit David Regem.* Ornatur solus David hoc elogio, quia in eius persona Messiae futuri ducis typum Deus proposuit. Prius quidem regnum coeperat a Saule, sed quia tumultu hoc et improbis populi votis contigerat, censetur demum legitima in Davide mutatio, praesertim quantum ad Dei foedus, in quo pollicitus fuerat, se aeternum fore suorum gubernatorem. Quum autem populus excusso Dei iugo infeliciter ac damnatis auspiciis regem sibi postulasset (I. Sam. 8, 5.), concessus est Saul ad exiguum tempus. Sed Deus statim regnum suum, quod verae beatitudinis pignus foret, stabilivit in manu Davidis. Sciamus ergo, hic notari secundum populi statum, qualis a Domino ordinatus est. Interim additur ab Evangelista humanum dedecus, quod illam divinae benedictionis gloriam quodammodo foedare possit: nempe quod Salomonem genuit David ex Bathseba, quam marito scelerate rapuerat, et cuius fruendae causa perfide innoxium hominem iugulandum prodiderat hostium gladiis. Haec circa regni exordia deformitas facere debuit, ne Iudaei in carne gloriarentur. Testatum autem esse voluit Deus, se in statuendo illo regno nihil rependere hominum meritis. Caeterum in successione quam describit Matthaeus, tres reges fuisse omissos constat ex sacra historia. Hoc qui oblivione factum esse dicunt, minime sunt audiendi: nec probabilis est eorum ratio, qui indignos fuisse dicunt, quibus in Christi genealogia daretur locus. Id enim competeret etiam in complures alios, quos tamen Matthaeus piis et sanctis indifferenter admiscet. Verius ergo est, quum regum quatuordecim catalogum vellet conficere, non fuisse valde curiosum in delectu habendo, quia satis habebat genealogiae contextum lectoribus ponere ante oculos usque ad regni finem. Quod autem tredecim solum leguntur, librariorum vitio et incuria esse factum, verisimile est. Epiphanius libro primo contra haereses, causam adducit, quod quum bis positum esset Iechoniae nomen, secundo loco quasi supervacuum indocti eradere ausi sunt. Id vero non debuisse fieri ad-

monet, quia Ioacim pater regis Ioachin commune Iechoniae nomen cum filio suo habuerit (Ier. 27, 20. II. Reg. 24, 6. 15). Et citatur a Roberto Stephano graecus codex, ubi interponitur nomen Ioacim.

12. *Post exsilium Babylonicum.* Hoc est, postquam Iudaei in captivitatem abducti sunt. Significat enim Evangelista, Davidis posteros tunc ex regibus servos factos esse et exsules. Porro quum illa captivitas quaedam esset interitus species, mirabili Dei providentia factum est, non modo ut rursum Iudaei in unum corpus coalescerent, sed etiam ut aliquae principatus reliquiae manerent in familia Davidis. Nam qui domum reversi sunt, ultro paruerunt imperio Serubabel. Durarunt ergo hunc in modum regii sceptri fragmenta, usque dum Christi adventus instaret, secundum vaticinium Iacob, Non exibit sceptrum e Iuda, nec dux e femore eius, donec veniat Schilo (Gen. 49, 10.). Atque in illa quantumvis misera tristique populi dissipatione nunquam tamen fulgere destiterunt scintillae quaedam gratiae Dei. Graecum nomen (μετοικεσίας), pro quo vetus interpres transmigrationem, Erasmus exsilium reddit, proprie mutatam habitationem significat. Intelligit ergo, Iudaeos e patria migrare coactos fuisse, ut alibi tanquam inquilini demigrarent.

16. *Iesus qui vocatur Christus.* In cognomine Matthaeus officium designat, ut sciant lectores, non esse hunc privatum hominem, sed unctum divinitus ad implendum Redemptoris munus. Qualis autem fuerit et quorsum spectarit eius unctio, pluribus in praesentia non disseram. De voce ipsa sic habendum est: postquam abolitum fuit regnum, coepisse ad unum illum referri, a quo speranda erat plena salutis perditae instauratio. Quam diu enim floruit in familia Davidis aliqua maiestas, Reges vocari solebant Christi. Atqui ne deformis vastitas, quae sequuta est, piorum animos in desperationem coniiceret, unico Redemptori hoc nomen aptari Deus voluit, sicuti ex Daniele apparet. Historia vero Evangelica passim ostendit, vulgatum tunc fuisse loquendi morem, quum exhibitus est Filius Dei in carne.

(15.) MATTH. I. 18. Porro Iesu Christi nativitas sic habuit. Quum enim mater eius Maria desponsa esset Ioseph, antequam convenirent, deprehensa est gravida e Spiritu sancto: 19. Ioseph autem maritus eius quum esset iustus, et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam. 20. Haec autem eo cogitante, ecce Angelus Domini per somnium apparuit illi, dicens, Ioseph fili David, ne metuas assumere Mariam uxorem tuam: nam quod in ea conceptum est, ex Spiritu sancto est. 21. Pariet autem filium, et vocabis nomen eius IESUM. Is enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum. 22. Porro totum hoc factum est, ut impleretur quod dictum est a Domino per Prophetam, dicentem, 23. Ecce, virgo praegnans erit, et pariet filium, et voca-

bunt nomen eius Immanuel. Quod si quis interpretetur, valet, Nobiscum Deus. 24. Excitatus vero Ioseph a somno, fecit sicut ei praeceperat Angelus Domini, et assumpsit uxorem suam: 25. Et non cognovit eam, donec peperit filium suum primogenitum, et vocavit nomen eius IESUM.

18. *Iesu Christi nativitas.* Nondum exponit Matthaeus, ubi aut qualiter natus sit Christus, sed quomodo coelestis eius generatio ipsi Ioseph comperta fuerit. Dicit primum, inventam fuisse Mariam gravidam ex Spiritu sancto: non quod arcanum illud Dei opus vulgo notum foret, sed cum hominum notitia miscet Spiritus virtutem, quae adhuc latebat. Tempus notat, Quum desponsa esset Ioseph, prius tamen quam convenirent. Nam quoad fidem coniugii, simulac puella viro promissa erat, Iudaei instar legitimae uxoris habebant. Itaque lex adulterii damnabat, quae sponsalibus contractis castitatem violaverant. Verbum quo utitur Evangelista, vel concubitum verecunde notat, vel simpliciter accipitur (*antequam convenirent*) pro simul habitare, ut domum et familiam unam efficiant maritus et uxor. Ita sensus erit, nondum virginem traditam fuisse in manum viri a parentibus, sed adhuc sub eorum custodia vixisse.

19. *Quum iustus esset.* Quidam interpretes intelligunt, Ioseph, ideo quod iustus esset, voluisse uxori parcere: ita iustitia illis est humanitas, vel moderatio animi ad clementiam propensior. Sed alii rectius, qui haec duo membra adversative legunt, iustum quidem fuisse, Ioseph, sed tamen de fama uxoris fuisse sollicitum. Proinde iustitia, quae hic laudatur, in odio et detestatione sceleris fuit. Quia suspectam adulterii habebat uxorem, imo adulteram esse persuasus erat, tale scelus nolebat indulgentia sua fovere. Et certe uxoris suae leno est, quisquis ad eius impudicitiam connivet: nec tantum a tali flagitio abhorrent ingenuae et honestae mentes, sed illam quam dixi socordiam leges notant infamia. Ergo Ioseph iustitiae zelo quod putabat esse in uxore crimen damnavit: interea proclivis ad humanitatem animus obstabat, ne summo iuris rigore ageret. Media illa erat et magis temperata ratio, si clanculum discedens alio migraret. Unde colligimus, non ita molli et effeminato fuisse animo, ut misericordiae praetextu crimen tegendo aleret: tantum aliquid remisit ex summo iure, ne uxorem turpi iudicio exponeret. Nec vero dubium nobis esse debet, quin arcano Spiritus instinctu retentus fuerit eius animus. Scimus, quam impotens sit zelotypia, et quam violenter hominem abripiat: quare etiamsi nimis praecipitem impetum continuisset Ioseph, mirabiliter tamen occursum fuit variis periculis, quae instabant, quum soli vertendi consilium cepit. Idem et de silentio Mariae iudico: ut demus, pudore fuisse cohibitam, ne marito prodere auderet, se gravidam esse ex Spiritu, Dei tamen providentia magis quam proprio consilio retenta fuit: nam si verbum fecisset, ut res erat, plus quam incredibilis putasset Ioseph, se ludibrio haberi. Id vero omnium risu tanquam fabulosum exceptum foret: nec vero tantum fuisset momenti divino oraculo, si postea sequutum esset. Ergo passus est Dominus, servum suum Ioseph ignorantia trahi in per-

versum iudicium, ut sua ipse voce eum in viam reduceret. Sciendum vero est, magis id nostra omnium quam privata eius causa factum esse: cavere enim modis omnibus voluit Deus, ne qua sinistra suspicio in oraculum caderet. Quum Angelus aggreditur Ioseph totius adhuc negotii inscium, non habent improbi quod calumnientur, quin ad Deum audiendum integer accesserit. Non fuit uxoris blanditiis pellectus, non obtestationibus excussa fuit quam conceperat opinio, non humanis rationibus flexus in contrariam partem: sed, quum in animo eius haereret falsum uxoris crimen, Deus se interposuit, quo magis idoneus nobis esset testis ac plus auctoritatis haberet, tanquam ad nos e coelo demissus. Videmus ut Deus per Angelum voluerit docere servum suum Ioseph, quo aliis coelestis esset praeco, non autem acceptum vel ab uxore vel a quoquam mortalium sermonem narraret. Quod non pluribus statim patefactum fuit mysterium, haec fuisse videtur ratio: quia incomparabilem hunc thesaurum absconditum latere, solis vero Dei filiis patere decebat. Deinde nihil absurdi, si Dominus suorum fidem et obedientiam, ut plerumque solitus est, probare voluerit. Certe nisi quis maligne Deo credere, seque illi dare in obsequium detrectet, testimoniis, quibus hoc fidei nostrae caput probatum est, abunde contentus erit. Eadem etiam causa factum est, ut Mariam nubere Dominus permitteret, ut sub coniugii velo usque ad maturum revelationis tempus coelestis virginis conceptio lateret: interea celati sunt increduli, ut merebatur eorum ingratitudo et malitia.

20. *Haec eo cogitante.* Hic perspicimus, ut Dominus tempestive et in ipso, quod aiunt, articulo suis adesse soleat. Unde etiam colligimus, dum ad nostras curas et anxietates dissimulat, nos tamen ab ipso respici: sed ita scilicet se occultat, et tacitus quiescit, donec, habito patientiae nostrae examine, tempore a se constituto nos iuvet. Certe quantumvis lentum ac serum putetur eius auxilium, utile tamen est ita differri. Quod per somnium apparuit Angelus, hic alter fuit ex duobus ordinariis revelationum modis, quorum fit mentio Numerorum capite 12, 7., ubi sic loquitur Deus: Prophetis, qui inter vos erunt, vel per visionem, vel per somnium me aperiam: at non sic cum servo meo Mose, cui facie ad faciem me ostendo. Sciendum autem est, eius generis somnia multum a naturalibus differre: quia insculptam habent certitudinis notam, et divinitus obsignantur, ut minime ambigua sit eorum veritas. Somnia quae communiter hominibus eveniunt, vel ex cogitationibus diurnis, vel ex naturae constitutione, vel ex corporibus male affectis, vel similibus causis oriri solent: ad divina autem somnia accedit interim Spiritus testimonium, quod certo confirmet, Deum esse qui loquitur. *Fili David, ne metuas.* Ista Angeli exhortatio significat, anxium animi fuisse Ioseph, ne qua se contagione pollueret adulterium uxoris tolerando. Quam ergo sceleris conceperat opinionem tollit, ut tranquilla conscientia cum uxore habitet. Epipheton *Filii Davidis* aptavit ad praesentem causam, ut eius mentem in sublime illud mysterium attolleret: quia esset ex ea familia, et quidem superstes cum paucis, unde promissa erat mundo salus. Ioseph itaque audito Davidis nomine, a quo genus ducebat, revocare in memoriam debuit insigne illud Dei pactum de instauratione regni, ut nihil iam novum sibi dici agnosceret.

Perinde ergo est acsi Angelus, allatis in medium Prophetarum vaticiniis, pararet animum Ioseph ad amplexandam praesentem gratiam.

21. *Vocabis nomen eius Iesum.* De ipsa voce breviter quidem, sed quantum satis erat, supra disserui. Nunc unum addam duntaxat, refutari Angeli verbis eorum delirium, qui a Iehova, essentiali Dei nomine, deducunt: causam enim exprimit Angelus, cur ita vocandus sit Filius Dei, Quia populum suum *servabit.* Unde elicitur contraria etymologia, quam illi fingant. Ac frustra isto cavillo elabi conantur, proprie et apte subiici, Christum fore salutis auctorem, quia aeternus sit Deus. Neque enim hoc agitur solum, quid nobis Deus praestet: sed Filio eius ex re nomen imponitur ex mandato, quod illi iniunctum est a Patre, ex officio quo praeditus ad nos descendit. Iam vero plus quam insulsum est, quum duae istae voces Iesu et Iehova non nisi in duabus literis conveniant, in aliis autem differant, quae nihil habent prorsus inter se affinitatis simul miscere, quasi unum sit nomen. Tale conflandi genus alchumistis relinquo, quibus non multum absimiles sunt cabbalistae, qui putidas istas inanesque argutias nobis fabricant. Ergo Filius Dei, quum ad nos carne indutus prodiit, simul accepit a Patre nomen, ex quo palam fieret, quem in finem venerit, quae sit eius virtus, et quid proprie ab eo sit exspectandum. Radix enim nominis Iesu est ab hebraico verbo Hiphil הוֹשִׁיעַ, quod *servare* significat. Hebraice quidem aliter pronuntiatur, nempe Iehoschua: sed Evangelistae, quum graece scriberent, receptum loquendi usum sequuti sunt. Nam graeci interpretes tam apud Mosen, quam in aliis libris transtulerunt *Ἰησοῦν*. Quo iterum coarguitur eorum inscitia, qui nomen Iesu a Iehova detorquent potius quam derivant: ducunt enim illi pro magno absurdo, si sacrum hoc nomen commune mortalis quispiam homo habeat cum Filio Dei, ac tragice exclamant, nunquam passurum fuisse Christum, sic nomen suum profanari. Quasi vero non sit in promptu *ἀντίστροφον*, illis hominibus nomen Iesu non minus quam Iehoschua fuisse commune. Nunc quia satis constat, Filium Dei sub voce Iesu nobis commendari salutis auctorem, propius excutiamus Angeli verba. *Salvum,* inquit, *faciet populum suum a peccatis.* Primo tenendum est, perditos in se ipsis esse, quibus servandis mittitur Christus: nominatim autem vocatur Ecclesiae servator. Si in morte et interitu demersi sunt, quos sibi Deus coniunxit, donec vitam illis restituat Christus, quid de extraneis dicendum erit, quibus nulla unquam affulsit spes vitae? quare statuendum est, totum genus humanum exitio addici, dum in Christo includitur salus. Verum notanda simul est exitii causa: neque enim nos coelestis Iudex temere et abs re maledictos esse pronuntiat. Testatur ergo Angelus, nos periisse, ac teneri sub misera damnatione oppressos, quia peccatis nostris alienati sumus a vita. Unde nobis ostenditur naturae nostrae corruptio et pravitas: nam si ad iuste vivendum quispiam esset integer, posset Christo liberatore carere. Atqui omnes ad unum indigent eius gratia: sequitur ergo, peccati esse servos, veraque iustitia destitui. Hinc rursum colligimus, qualis sit Christo servandi modus vel ratio: nempe quia nos a peccatis liberat. Duae porro sunt liberationis huius partes: nempe quod peracta expiatione gratuitam veniam nobis affert, qua exempti a reatu mortis reconciliemur Deo: deinde quod Spiritu nos suo

sanctificans a Satanae tyrannide vindicat, ut iustitiae vivamus. Quare non vere agnoscitur servator Christus, donec fide amplecti discamus gratuitam peccatorum remissionem, et nos coram Deo iustos censeri sciamus, quia absoluti sumus a reatu: deinde Spiritum iustitiae et rectitudinis ab eo petamus, omni et operum et virtutis nostrae fiducia vacui. Christi populum procul dubio Angelus nominat Iudaeos, quibus in Caput et Regem ordinatus erat: sed quia inserendae paulo post erant gentes in genus Abrahae, extenditur haec salutis promissio promiscue ad omnes, qui fide in unum Ecclesiae corpus coalescunt.

22. *Hoc totum factum est.* Inscite nugantur et pueriliter, qui contendunt Filio Dei ideo impositum esse nomen Iesu, quia vocetur Immanuel. Non enim particulam unam duntaxat arripit Matthaeus, sed quicquid in Christi conceptione coeleste ac divinum est complectitur, quo etiam pertinet universalis nota. Nunc videndum est, quam apposite citetur Iesaiae vaticinium. Locus satis notus est ac celebris, cap. 7, 14.: sed Iudaei pro solita sua malitia eum depravant, quanquam non minus coecum et fatuum, quam improbum Christi et veritatis odium hic produnt. Eo impudentiae progressi sunt multi eorum Rabbini, ut de rege Hiskia exponerent, qui tunc annos circiter quindecim natus erat. Qualis, obsecro, ista est mentiendi libido, everso naturae ordine iuvenem recondere in utero matris, ut sedecim annorum nascatur, ne claram lucem admittant? Sed digni sunt scilicet hostes Christi, quos Deus spiritu vertiginis et stuporis percussos infatuet. Alii sibi fingunt ignotum quempiam filium regis Achas, quem Propheta nasciturum praedixerit. Sed quaero, quo iure vocatus fuerit Immanuel, et terra eius imperio subiecta, qui privatus et sine honore vitam finivit: nam paulo post idem Propheta puerum illum, quisquis est, constituit terrae dominum. Nec minus insipide garriunt, qui volunt hoc dictum esse de Prophetae filio. Et certe hac in re nimis crasse hallucinati sunt Christiani scriptores vaticinium, quod proximo capite sequitur, ad Christum trahendo. Dicit illic Propheta, se per visionem iussum esse cum uxore congredi, et filio, quem genuerat, nomen Dei mandato fuisse impositum, Accelera, praedare. Nam illic tantum notatur belli tempestas, quae instabat cum horribili vastitate. Unde facile elicitur, res esse prorsus diversas. Ergo quaeramus genuinum praesentis loci sensum. Quum obsessa urbe Ierusalem tremeret rex Achas, imo pavore fere exanimatus esset, mittitur ad eum Propheta, qui promittat, Deum fore urbis custodem. Quum simplex promissio confusum eius animum non erigeret (Ies. 7, 11.), iubetur Propheta signum illi offerre, qualecunque petierit sive in coelo, sive in terra. Quum impius ille hypocrita suam infidelitatem occultans signum respueret, Propheta durius illum obiurgat, et tandem subiicit, Dabit tamen Deus vobis signum: ecce enim Virgo concipiet, parietque Filium, etc. Hoc de Christo dictum interpretamur in hunc modum: Vos tota Davidis posteritas, quantum in vobis est, studetis promissam vobis gratiam abolere (nam Propheta domum Davidis ignominiae causa diserte compellat): nunquam tamen perfidia vestra efficiet, quin superior emergat Dei veritas. Urbem Deus salvam ab hostibus et incolumem fore promittit: si non sufficiat eius verbum, obsignationis tesseram vestro arbitrio dare paratus est. Excluditis

utramque gratiam, et arcetis a vobis: stabit tamen Deus in constantia pacti sui. Veniet enim promissus Redemptor, in quo se Deus perfecte populo suo praesentem statuet. Obiiciunt Iudaei, stulte et absurde facturum fuisse Iesaiam, si illius saeculi hominibus signum dedisset, quod octingentis postea annis aut circiter fuit exhibitum. Et hic plus quam superbe exsultant, quia Christianorum vel imperitia, vel incuria haec obiectio praeterita et sepulta fuit. Atqui mihi non difficilis videtur solutio: siquidem observemus, foedus adoptionis datum Iudaeis fuisse, unde reliqua omnia Dei beneficia penderent. Erat ergo generalis promissio, qua sibi Deus filios Abrahae in populum cooptaverat, in qua fundatae erant speciales omnes promissiones. Rursum foederis huius fundamentum erat Messias. Iam tenemus, causam liberandae urbis fuisse, quia Dei sanctuarium erat et inde proditurus erat Redemptor. Hoc respectu sublato centies periisset Hierosolyma. Expendant nunc pii lectores, quum aperte reiiceret domus regia oblatum a Deo signum, an non opportunus fuerit Prophetae transitus ad Messiam, acsi dixisset, Quamvis saeculum hoc salute, quam a Domino polliceor, indignum sit, Deus tamen foederis sui memor urbem hanc ab hostibus eripiet. Ergo ut nullum particulare signum nunc edat testandae gratiae suae causa, hoc unum satis superque esse debet, quod ex stirpe Davidis oriturus sit Messias. Notandum vero est, quod incredulos revocat Propheta ad generale foedus, speciem esse exprobrationis, eo quod nullum particulare signum admitterent. Iam mihi satis probasse videor, Prophetam, quum praeclusa esset miraculis omnibus ianua, tempestive ad Christum transire, ut cogitent increduli, non aliam fuisse liberationis causam quam foedus cum Patribus initum. Atque hoc memorabili documento testari voluit Deus omnibus saeculis, ideo se continuo tenore tam beneficum fuisse erga Abrahae filios, quia gratuitum cum illis foedus in Christo, et non eorum meritis pepigerat. Altero cavillo nostram sententiam eludere conantur Iudaei, quia mox sequitur in contextu Prophetae, Antequam sciat puer reprobare malum, et eligere bonum, relinquetur terra a duobus Regibus, etc. Hinc colligunt, promitti infantis partum, qui minime in longum tempus differendus erat: alioqui non quadraret, quod de propinqua regnorum mutatione dicitur, quam Propheta fore denuntiat, antequam infans ille pueritiam mediam attigerit. Respondeo, ubi signum de futuro salutis auctore protulit Iesaias, et infantem nasciturum asseruit, qui verus esset Immanuel, vel (ut Pauli verbo utar I. Tim. 3, 16.) Deus in carne manifestatus, iam communiter verba facere de quibuslibet eius aetatis infantibus. Cuius rei firma est in promptu ratio: praefatus enim de generali pacto Dei redit ad specialem promissionem, cuius causa missus fuerat. Ita prior locus, qui ad ultimam et plenam redemptionem spectat, certum quendam puerum designat, in quem solum competat Dei titulus; posterior vero, qui ad speciale beneficium refertur, quod tunc instabat, tempus definit ex eorum pueritia, qui tunc recens nati vel paulo post nascituri erant. Hactenus validis rationibus, nisi fallor, et solidis refutavi Iudaeorum calumnias, quibus Christi gloriam obruere conantur, ne in hoc vaticinio refulgeat. Nunc diluendum restat illorum cavillum in voce עלמה. Proterve exagitant Matthaeum, qui Christum ex Virgine natum probet, quum nomen

hebraicum simpliciter Puellam notet: nosque subsannant, qui voce perperam reddita decepti credamus, ex Spiritu sancto natum esse, quem Propheta tantum dicit fore puellae filium. Atqui primum nimiam rixandi libidinem in eo produnt, dum nomen de puella viro cognita intelligendum urgent, quod passim virginibus Scriptura tribuit. Convenit etiam etymologia: nam absconsionem sonat, qua notatur virginalis pudor. Locum unum adducunt ex proverbiorum cap. 30, 19., qui tamen nihil illis suffragatur. Illic de puella, quam adolescens deperit, loquitur Salomo: atqui non protinus sequitur, corruptam esse cuius amore ardet adolescens: imo coniectura in diversam partem magis esset probabilis. Deinde ut de nomine concedam quod postulant, res tamen evincit ac fateri cogit, de partu mirabili et insolito loqui Prophetam. Signum se a Domino afferre clamat: neque id vulgare, sed quod praecellat aliis omnibus. Si tantum parituram mulierem diceret, quam ridicula fuisset magnifica illa praefatio? Videmus, ut sua protervia Iudaei non se modo, sed veneranda Dei mysteria ludibrio exponant. Nec inane argumentum ducitur ex toto contextu, Concipiet puella. Cur nulla fit viri mentio? aliquid minime usitatum commendat Propheta. Mandatum deinde puellae iniungitur de nominando puero: qua etiam in parte aliquid extraordinarium indicat Propheta. Nam etsi plerumque refert Scriptura, imposita fuisse pueris nomina a matribus, fiebat tamen id ex patrum auctoritate. Propheta ergo sermonem ad puellam dirigens viris in hoc puero adimit, quicquid iuris illis defert ordo naturae. Maneat ergo illud fixum, laudari insigne Dei miraculum a Propheta, quod attente et reverenter pii omnes considerent: quod Iudaei indigne profanant ad vulgarem conceptum transferentes, quod de arcana Spiritus virtute dicitur.

23. *Nomen eius Immanuel.* Solet quidem Scriptura sic loqui, Deum esse nobiscum, ubi auxilio suo et gratia nobis adest, manusque suae virtutem ad nos tuendos exserit. Sed hic exprimitur modus, quo Deus cum hominibus communicat. Nam extra Christum ab ipso sumus alienati: per Christum vero non solum recipimur in eius gratiam, sed unum cum eo efficimur. Quod autem docet Paulus (Eph. 2, 17. Deut. 6, 12—15.), Iudaeos fuisse propinquos Deo sub Lege, fuisse vero illi capitale cum gentibus dissidium, non aliud sibi vult, quam Deum tunc in umbris et figuris dedisse praesentiae suae signa populo, quem adoptaverat. Vigebat enim illa promissio, Deus in medio tui: item, Haec requies mea (Deut. 7, 21. Psal. 132, 14.). Sed quum familiaris illa populi cum Deo coniunctio a Mediatore penderet, quod re ipsa nondum plene exstabat, symbolis adumbratum fuit. Sedes eius ac domicilium locatur inter Cherubim, quoniam arca gloriae eius figura et visibile pignus erat. Sed in Christo solida, non amplius umbratilis Dei praesentia populo exhibita fuit. Qua ratione dicit Paulus (Col. 2, 9.), in eo habitare omnem Deitatis plenitudinem corporaliter. Et sane non aliter legitimus esset Mediator, nisi individua utriusque naturae in ipso connexio homines Deo adiungeret. Neque est quod obstrepant Iudaei, transferri saepe Dei nomen ad ea monumenta, in quibus se fidelibus adesse testatus est. Negari enim non potest, quin hoc nomen tacitam in se antithesin contineat, quae Dei praesentiam in Christo exhibitam comparat cum toto praesentiae genere,

quale ante eius adventum patefactum veteri populo fuit. Si vere constare coepit huius nominis ratio, ex quo apparuit Christus in carne, sequitur, olim non in solidum, sed ex parte duntaxat Deum coniunctum fuisse cum Patribus. Unde rursum conficitur, Christum esse Deum in carne manifestatum. Functus quidem est Mediatoris officio usque ab initio mundi, sed quia hoc totum ab ultima revelatione pendebat, tunc merito demum quasi nova persona indutus vocatur Immanuel, quum in medium Sacerdos procedit, qui corporis sui victima hominum peccata expiet, sanguinisque sui pretio eos reconciliet Patri, denique omnes humanae salutis partes compleat. Ita priore quidem loco reputanda nobis est in hoc nomine divina Christi maiestas, ut reverentiam apud nos obtineat, quae unico debetur et aeterno Deo. Sed minime interim negligendus est fructus, quem inde a nobis Deus colligi ac percipi voluit. Quoties enim Deum et hominem conspicimus in una Christi persona, certo statuere licet, Deum nos possidere, si Christo fide coniuncti sumus. Quod in verbo *vocandi* mutatus est numerus, minime dissentaneum est ab iis, quae prius disserui: unam quidem virginem alloquitur Propheta, et ideo secunda persona utitur, Vocabis. Sed ex quo promulgatum fuit hoc nomen, communis piorum omnium haec confessio est, quod Deus se nobis fruendum in Christo dederit.

24. *Excitatus Ioseph.* Promptitudo obsequii, quae hic describitur, non minus ad testandam certitudinem fidei Ioseph, quam ad obedientiae laudem facit: nisi enim exemptus fuisset omnis scrupulus probeque sedata eius conscientia, nunquam ita alacriter, mutato repente consilio, uxorem sumpsisset, cuius contubernio se pollutum iri nuper censebat. Itaque somnio impressa fuit aliqua Divinitatis nota, quae eius animum fluctuari non sineret. Sequutus est deinde fidei effectus, quod agnita Dei voluntate protinus ad parendum se accinxit.

25. *Non cognovit eam etc.* Huius loci praetextu magnas quondam turbas movit Helvidius in Ecclesia: quod inde colligeret, Mariam non nisi ad primum usque partum virginem fuisse, postea autem ex marito sustulisse alios liberos. Perpetua Mariae virginitas acriter et copiose ab Hieronymo defensa fuit. Nobis hoc unum sufficiat, stulte et perperam ex verbis Evangelistae colligi, quid post Christum natum contigerit. Vocatur primogenitus: sed non alia ratione nisi ut sciamus, ex virgine esse natum. Negatur Ioseph rem cum ea habuisse, donec peperit: hoc quoque ad idem tempus restringitur. Quid postea sequutum sit, non indicat. Talem esse Scripturae usum satis notum est. Et certe nemo unquam hac de re quaestionem movebit nisi curiosus: nemo vero pertinaciter insistet nisi contentiosus rixator.

(16.) LUC. II. 1. Factum est autem diebus illis, exiit edictum a Caesare Augusto, ut censeretur universus orbis. 2. Haec descriptio prima facta est Praeside Syriae Cyrenio. 3. Et ibant omnes ut profiterentur, in suam quisque civitatem. 4. Ascendit autem et Ioseph a Galilaea ex urbe Na-

zareth in Iudaeam, in urbem David, quae vocatur Bethlehem, (quia erat ex domo et cognatione David), 5. Ut profiteretur cum Maria desponsa sibi uxore, quae erat praegnans. 6. Accidit autem quum ibi essent, completi sunt dies pariendi. 7. Et peperit filium suum primogenitum ac fasciis eum involvit, reclinavitque eum in praesepi, quod non esset eis locus in diversorio.

Narrat Lucas, quomodo factum fuerit, ut nasceretur Christus in urbe Bethlehem, quum Maria mater eius alibi degeret iam partui vicina. Ac primum excludit humanum consilium, quum dicit, Ioseph et Mariam relicta domo illuc venisse, ut secundum familiam ac gentem suam profiterentur. Si data opera et consulto locum mutassent, ut pareret Maria in Bethlehem, tantum in homines ipsos intenti essemus: nunc vero, quum nihil aliud habeant propositum, quam ut Augusti edicto pareant, satis agnoscimus, eos coecorum instar Dei manu fuisse illuc deductos, ubi Christum nasci oportuit. Videtur quidem hoc esse fortuitum, sicuti alia omnia, quae certo hominum consilio non reguntur, fortunae ascribunt profani homines: atqui non simpliciter respicere convenit, quid geratur, sed in memoriam simul venire debet, quid multis ante saeculis praedictum fuerit a Propheta, et comparatio clare ostendet, non sine admirabile Dei providentia censum tunc fuisse edictum a Caesare Augusto, et Ioseph et Mariam domo pedem movisse, ut ipso temporis articulo venirent in Bethlehem. Ita videmus sanctos interdum Dei servos, etiamsi mente vagentur inscii quorsum tendant, rectam tamen viam tenere, quia Deus eorum pedes dirigit. Nec minus in eo se profert admirabilis Dei providentia, quod tyrannicum imperium Mariam domo extrahit, ut prophetia impleatur. Locum Deus per Prophetam designaverat (ut postea videbimus), ubi filium suum nasci vellet: nisi vi compulsa fuisset Maria, domi parere statuerat. Iubet Augustus censum agi in Iudaea, et singulos nomen dare, ut annuum deinde tributum pendant, quod prius solebant Deo pendere. Ita profanus homo ad se rapit, quod Deus a populo suo exigere solebat. Id vero perinde erat, acsi Iudaeos prorsus sibi addicens vetaret posthac in Dei populo censeri. Quum ita ad ultimam desperationem ventum est, et videntur Iudaei in perpetuum a Dei imperio resecti et alienati esse, non solum Deus repente et praeter omnium spem remedium adhibet, sed impia illa tyrannide ad redimendum populum suum utitur. Nam Praeses (vel quisquis fuit ille Caesaris minister), dum exsequitur, quod sibi mandatum est, arcanus est Dei praeco, qui Mariam in locum divinitus ordinatum arcessat. Et certe huc spectat tota Lucae narratio, ut agnoscant fideles, Christum a suis natalibus Dei manu productum esse. Neque enim ad fidei certitudinem hoc parum facit, quod subito et praeter suum arbitrium tracta fuit Maria in Bethlehem, ut inde prodiret Redemptor, sicuti olim promissus erat.

1. *Totus orbis.* Haec synecdoche, quum passim usitata sit Romanis scriptoribus, dura videri non debet. Nec dubito, quin omnibus provinciis communis fuerit hic census, ut magis tolera-

bilis, nec tam odiosus foret: diversa tamen esse potuit tributi ratio. Primam fuisse hanc descriptionem interpretor, quia tunc Iudaeis quasi plane domitis impositum fuit novum et insolitum iugum. Nam quod alii primam fuisse dicunt, ex quo Cyrenius Syriae praefuerat, nihil habet coloris. Annuum quidem erat tributum, sed non quotannis fiebat descriptio: quare sensus est, longe tunc gravius oppressos fuisse Iudaeos. Varietas in nomine Proconsulis nihil habet absurdi, dum alii Cyrenium, Quirinum vel Quirinium appellant: scimus enim, Graecos in vertendis nominibus Latinis in pronuntiatione aliquid fere mutare. Sed longe maior aliunde emergit difficultas: tradit enim Iosephus libr. Antiq. 18. cap. 1., Quirinum, relegato Viennam Archelao, Proconsulem venisse, qui Iudaeam provinciae Syriae attribueret. Porro inter scriptores convenit, Archelaum a morte patris Herodis novem annos regnasse. Unde conficitur, inter Christi natalem et censum illum elapsos fuisse annos circiter tredecim. Subscribunt enim fere omnes Epiphanio qui tradit, Christum tricesimo tertio Herodis anno esse natum, hoc est, ante illius mortem annis quatuor. Hoc quoque nonnihil perplexum est, quod idem Iosephus cap. 3. libr. 18. censum hunc incidisse dicit in annum tricesimum septimum Actiacae victoriae. Quod si verum est, supervixit Augustus annis fere septem ad summum. Ita ex aetate octo vel novem anni detracti erunt: patebit enim ex Lucae 3. cap., non nisi quindecim tunc fuisse annorum. Caeterum quum notior fuerit Christi aetas, quam ut in quaestionem vocari debeat, Iosephum hac in parte, ut aliis compluribus, memoria lapsum fuisse vero absimile non est. Et sane Quirinium annales docent annis novendecim aut circiter ante fuisse consulem, quam devicto Antonio solus imperio poti-retur Augustus: ita valde senex in provinciam missus foret. Adde quod intra octo annos quatuor Iudaeae Praesides numerat idem Iosephus, quum fateatur, quintum annis undecim praefuisse: is fuit Valerius Gratus, cui Pontius Pilatus successit. Quanquam alia potest afferri solutio, quod censum peragere non statim licuerit, ex quo edictus fuerat: narrat enim Iosephus, Coponium cum exercitu missum esse, qui Iudaeos comprimeret. Unde facile colligitur, censum populi tumultu fuisse ad tempus impeditum, et verba Lucae hoc patiuntur, quod sub tempus nativitatis Christi edictum exierit de populo censendo, descriptio autem fieri non potuerit nisi mutato regni statu, quum in partem provinciae redacta esset Iudaea. Ita hoc posterius membrum vice correctionis additum erit: Haec descriptio prima fuit praeside Cyrenio, hoc est tunc primum ad effectum perducta est. Quanquam nondum soluta est tota quaestio, nam quum Iudaeam Herodes teneret, quorsum attinuit populum censeri, qui tributum Romano imperio nullum pendebat? Respondeo, nihil esse absurdi, si Augustus, ut iugo assuefaceret Iudaeos, quorum plus satis nota erat pervicacia, censeri voluerit etiam sub Herode. Nec obstitit peculiare Herodis regnum, quin tributi nomine aliquid in singula capita Romano imperio penderent Iudaei. Scimus enim, Herodem tantum precario et propemodum serviliter regnasse. Nescio, unde sumpserit Eusebius quod docet, censum hunc Senatusconsulto decretum fuisse.

7. *Non erat locus in diversorio.* Hic videmus non modo, quanta fuerit inopia Ioseph, sed etiam quam acerba fuerit tyrannis,

quod nulla excusatio recipitur, quin cogatur Ioseph uxorem partui vicinam adverso tempore secum trahere. Credibile autem est, qui ex regio genere progeniti erant, asperius et magis contumeliose reliquis fuisse tractatos. Non erat tam stupidus Ioseph, quin sollicitus esset de partu uxoris: quare libenter hanc necessitatem vitasset. Sed quia non potest, coactus cedit seque Deo commendat. Interea videmus, quale vitae exordium fuerit Dei Filio, et quibus exceptus sit incunabulis. Talis autem illi fuit nascendi conditio, quia in hunc finem carnem nostram induerat, ut se nostra causa exinaniret. In stabulum ergo reiectus est ac locatus in praesepi, negatusque illi est hospitii locus inter homines, ut coelum nobis non modo hospitii iure, sed quasi aeterna patria et haereditas pateret, ac nos angeli in suum contubernium admitterent.

(17.) LUC. II. 8. Et pastores erant in regione eadem vigilantes, et excubantes ad custodiam super gregem suum. 9. Et ecce Angelus Domini astitit illis: et gloria Domini circumfulsit illos, et timuerunt timore magno. 10. Et dixit eis Angelus, Ne timeatis: ecce enim annuntio vobis gaudium magnum, quod futurum est toti populo, 11. Quia hodie vobis natus est Salvator, qui est Christus Dominus, in Urbe David. 12. Et hoc vobis signum: invenietis infantem pannis involutum, positum in praesepi. 13. Et subito affuit cum Angelo multitudo militiae coelestis, laudantium Deum, et dicentium, 14. Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum.

8. *Et pastores erant.* Supervacuum fuisset Christum nasci in Bethlehem, nisi hoc innotuisset mundo. Modus tamen, quem describit Lucas, videtur hominum iudicio parum consentaneus. Primum non nisi paucis testibus patefit Christus, et quidem inter noctis tenebras. Deinde, quum Deus ad manum multos haberet honore vel excellentia praeditos testes, illis posthabitis solos elegit pastores, contemptos scilicet homines ac nullius pretii. Hic stultescat carnis ratio et prudentia necesse est, ac fateamur, quod stultum est Dei superare quicquid est aut videtur sapientiae in mundo (I. Cor. 1, 25.). Caeterum haec quoque pars exinanitionis fuit, non per quam aliquid decederet Christi gloriae, sed tantum ut ad tempus abscondita iaceret. Deinde sicuti Paulus admonet, contemptibile esse Evangelium secundum carnem, ut fides nostra in virtute Spiritus, non altis sapientiae humanae verbis, vel aliquo mundi splendore fundata sit (I. Cor. 2, 4.): ita hunc incomparabilem thesaurum Deus ab initio deposuit in vasis fictilibus, ut fidei nostrae obsequium melius probaret. Quare si cupimus ad Christum venire, ne pigeat nos sequi, quos Dominus ad deiiciendam mundi superbiam ex pecudum stercore magistros sumpsit.

9. *Angelus Domini astitit.* Dicit gloriam Domini resplenduisse circum pastores, ex qua Angelum agnoscerent. Parum

enim profuisset, dici illis ab Angelo quod refertur a Luca, nisi Deus visibili aliquo symbolo testatus esset, quod audiebant a se profectum esse. Apparuit ergo illis Angelus non vulgari aliqua forma, vel sine dignitate, sed fulgore coelestis glóriae instructus, qui pastorum animos afficeret, ut allatum sibi sermonem non sécus atque ex ore ipsius Dei exciperent. Inde timor, de quo mox loquitur Lucas, quo humiliare solet Deus hominum corda, ut verbo suo reverentiam conciliet, quemadmodum supra exposui.

10. *Ne timeatis.* Exhortatio haec ad levandum timorem pertinet. Quamvis enim utile sit, percelli metu hominum animos, ut suum Deo tribuere honorem discant, simul tamen consolatione opus habent, ne prorsus obruantur. Fieri enim nequit, quin totum mundum absorbeat Dei maiestas, nisi dulcedine aliqua temperet quod in se habet terroris. Ideo reprobi ad Dei conspectum exanimes concidunt, quia illis non apparet nisi iudex. Angelus autem, ut recreet pastorum animos, in alium finem se missum esse testatur, nempe ut Dei misericordiam annuntiet. Nam haec una vox non modo collapsos homines erigit, sed perditos instaurat, et revocat a morte in vitam, ubi Deum sibi propitium esse audiunt. Praefatur autem Angelus, se annuntiare *magnum gaudium:* deinde gaudii causam vel materiam subiicit, quod natus sit Salvator. Quibus verbis primum docemur, donec pacem cum Deo habeant homines, et illi reconciliati sint per Christi gratiam, evanidum esse et fallax quicquid concipiunt laetitiae. Exsultant quidem saepe impii ebria vesanaque laetitia, sed nisi medius sit inter ipsos et Deum pacificator, coecis conscientiae stimulis misere torqueri necesse est. Deinde, quantumvis blande et molliter sibi indulgeant in deliciis, suae ipsorum libidines totidem sunt illis tormenta. Hoc ergo solidi gaudii initium est, sentire paternum èrga nos Dei amorem, qui solus animos nostros tranquillat. Atque hoc gaudium est in Spiritu sancto, in quo Paulus regnum Dei constituit, Rom. 14, 17. Epitheton vero *magni* ideo additum est, ut sciamus, non modo praecipue gaudendum esse de salute nobis in Christo oblata, sed tantam esse atque ita immensam huius boni magnitudinem, ut merito omnes praesentis vitae dolores, molestias, anxietates compenset. Quare discamus, sic uno Christo esse contenti, ut sénsus gratiae eius exsuperet omnes carnis molestias, imo tandem aboleat.

Quod futurum est toti populo. Quanquam solos pastores alloquitur Angelus, significat tamen, longius patere quod illis affert salutis nuntium, ut non ipsi privatim tantum, sed alii quoque audiant. Porro toti populo commune fuisse gaudium intellige, quia omnibus promiscue offerebatur. Non enim uni vel alteri Deus, sed universo semini Abrahae Christum promiserat. Quod autem gaudio ad se pertinente privati sunt magna ex parte Iudaei, eorum incredulitate factum est: sicuti hodie omnes communiter invitat Deus ad salutem per Evangelium, sed facit mundi ingratitudo, ut gratia hac peraeque omnibus exposita pauci fruantur. Quum ergo inter paucos inclusum fuerit hoc gaudium, commune vocatur Dei respectu. Caeterum etsi de electo tantum populo Angelus loquitur, nunc tamen diruta maceria ad totum humanum genus spectat eadem legatio. Nam Christus pacem annuntiat non tantum iis, qui prope sunt, sed qui procul: nec

minus extraneis quam domesticis, Ephes. cap. 2, 17. Sed quia usque ad Christi resurrectionem peculiare erat foedus cum Iudaeis, ideo Angelus eos a reliquis gentibus segregat.

11. *Natus est vobis hodie.* Hic exprimitur causa gaudii, sicuti nuper admonuimus: nempe quia natus sit Redemptor olim promissus, qui Dei Ecclesiam in statum suum restituat. Neque enim tanquam de re prorsus ignota loquitur Angelus, sed legationis suae exordium ex Lege et Prophetis sumit, quia apud gentiles et profanos hac loquendi formula frustra usus esset: Christus Dominus natus est vobis Salvator. Eadem quoque ratio est cur commemoret, natum esse in urbe David: quod supervacuum foret nisi ad renovandam promissionum memoriam, quae passim notae et celebres erant inter Iudaeos. Denique Angelus sermonem suum auditoribus aptavit, qui promissae redemptionis non prorsus ignari erant, et Evangelium cum Legis et Prophetarum doctrina coniunxit, sicuti ex eo fonte manat. Quum autem σωτὴρ plus Graecis exprimat, teste Cicerone, quam Latinis Servator, nec exstet nomen Latinum quod illi respondeat, satius mihi visum est barbare loqui, quam ex Christi virtute aliquid diminuere. Nec dubito, quin idem vulgato interpreti et vetustis Ecclesiae doctoribus fuerit consilium. *Salvator* ergo dicitur Christus, qui plenam salutem confert. Iam et pronomen *vobis* magnam habet emphasin: quia non magnopere iuvaret audire, natum esse salutis auctorem, nisi quisque sibi natum esse constituat. In hunc modum Iesaias cap. 9, 6., Puer natus est nobis, filius datus est nobis. Item Zacharias cap. 9, 6., Ecce Rex tuus venit tibi pauper.

12. *Et hoc vobis signum.* Obviat Angelus scandalo, quo fidem pastorum impediri facile erat: quale enim ludibrium est, videri in praesepi iacentem, qui a Deo Rex missus sit et unicus Salvator? Ergo ne tam vilis et abiecta Christi conditio pastores a Christi fide absterreat, praedicit illis Angelus, quid visuri sint. Atque hunc ordinem, qui absurdus et prope ridiculus videri posset humano iudicio, quotidie Dominus erga nos tenet. Nam voce Evangelii e coelo demissa Christum crufixum nos amplecti iubet, et signa proponit in terrenis ac caducis elementis, quae nos in gloriam beatae immortalitatis extollant. Ita spiritualem iustitiam nobis pollicitus, pauxillum aquae nobis ante oculos ponit, aeternam animae vitam exiguo panis et vini gustu obsignat. Quodsi pastores minime offendit stabulum, quominus et salutem petant a Christo, et eius adhuc infantis imperio se submittant, nullum quantumvis contemptibile signum obscurare apud nos eius gloriam debet, quin saltem, ex quo ipse in coelum ascendit, et sedet ad Patris dexteram, humiliter eum adoremus.

13. *Subito affuit multitudo.* Tametsi in Angelo uno exhibitum fuerat specimen divini fulgoris, voluit tamen Deus Filium suum splendidius ornare: neque id in nostram minus quam in pastorum confirmationem. Apud homines duorum vel trium testium fides ad tollendam dubitationem sufficit, atqui coelestis exercitus uno consensu et una voce testimonium reddit Filio Dei. Quantae igitur pervicaciae foret, communi Angelorum elogio, quo celebratur nostra in Christo salus, non succinere? Unde colligimus, quam detestabilis Deo sit incredulitas, quae suavem hanc coeli et terrae harmoniam turbat. Rursum, plus quam belluini stuporis convin-

cimur, nisi et fidem et studium laudandi Dei in nobis accendit canticum, quod uno concentu modulati sunt Angeli, ut verba nobis praeirent. Adde, quod hoc coelestis melodiae exemplo fidei unitatem commendare nobis voluit Dominus, et ad laudes suas consensu uno in terra canendas hortari.

14. *Gloria in altissimis.* Incipiunt Angeli a gratiarum actione vel a Dei laudibus, quia et Scriptura passim in hunc finem nos a morte redemptos fuisse admonet, ut tam lingua quam operibus nostram erga Deum gratitudinem testemur. Meminerimus ergo finalem hanc fuisse causam, cur Deus nos sibi reconciliaret per Filium unigenitum, ut patefactis gratiae suae et immensae misericordiae divitiis illustraret nomen suum. Et hodie quantum quisque nostrum animatur ex gratiae notitia ad celebrandam Dei gloriam, tantum in fide Christi profecit. Imo quoties fit mentio salutis nostrae, sciendum est, nos quasi dato signo ad gratiarum actionem et Dei laudes incitari. *In terra pax.* Haec magis recepta lectio est, ut deinde sequatur tertium membrum, In hominibus bona voluntas. Quanquam autem et summam rei non multum interest, utrumvis legas, videtur tamen diversus contextus melius congruere, quia minime dubium est, quin duo haec membra inter se respondeant, Gloria in altissimis Deo, et in terra pax. Atqui nisi homines Deo opponas, non constabit plena antithesis. Forte interpretes fefellit praepositio ἐν, quia obscurus erat verborum sensus, dicere in hominibus esse pacem. Sed quum multis Scripturae locis supervacua sit, non est cur id nos impediat. Si quis tamen in postremum membrum reiicere malit, idem manebit sensus, sicuti mox dicam. Nunc videndum est, quid *pacis* nomine intelligant Angeli. Certe non loquuntur de externa pace, quam inter se colunt homines, sed terram dicunt pacatam esse, ubi homines Deo reconciliati intus tranquilli sunt in animis suis. Scimus nos irae filios nasci, et natura esse Deo inimicos: interea nos horribili inquietudine vexari necesse est, quam diu sentimus Deum nobis infensum. Ideo brevis et clara pacis definitio ex contrariis petenda est: nempe ex ira Dei et mortis terrore. Atque ita duplex est relatio. Altera scilicet ad Deum, altera ad homines, quia tunc nobis constat pax cum Deo, quum ipse abolito reatu et peccata nobis non imputando propitius esse incipit, et nos in paterna eius benevolentia acquiescentes certa fiducia illum invocamus, et intrepide gloriamur de salute nobis promissa. Quamvis autem alibi (Iob. 7, 1.) vita hominis super terram vocetur continua militia, et res ipsa declarat, nihil esse magis turbulentum statu nostro, quam diu in mundo agimus, diserte tamen Angeli pacem in terra locant, ut sciamus, nullas turbas nobis obstare, quin freti Christi gratia sedatis et tranquillis simus mentibus. Meminerimus ergo, inter medias tentationum procellas, inter varia discrimina, inter violentos motus, inter pugnas et timores constitui sedem pacis, ne fides nostra ullis machinis impulsa vacillet aut labascat. *Beneplacitum hominibus.* Unde factum sit, ut obreperet genitivus casus, nescio. Certe lectio vulgata quae habet, hominibus bonae voluntatis, non modo tanquam adulterina repudiari debet, sed quia totum sensum corrumpit. Errant tamen etiam nonnulli, qui in nominativo casu legentes, Bona voluntas, ad homines referunt, quasi exhortatio esset ad amplexandam Dei gratiam. Fateor quidem, non aliter ratam esse,

quam Dominus pacem nobis offert, nisi eam recipimus, sed quum εὐδοκία passim sumatur in Scripturis pro eo, quod Hebraei רצון dicunt, vetus interpres *beneplacitum* reddidit. Perperam hic locus de gratiae acceptatione exponitur: quin potius fontem pacis, de quo loquuti sunt Angeli, demonstrat, ut sciamus, gratuitam esse et fluere ex mera Dei misericordia. Si legere placeat, Bona voluntas in hominibus, non male conveniet quoad sensum: nam et hoc modo notabitur pacis causa, quod scilicet Deus gratuito suo favore homines dignatus sit, cum quibus hostile prius dissidium habebat. Si legas, Pacem bonae voluntatis pro voluntaria, ne huic quidem expositioni reclamo. Illa tamen simplicior est, appositive subiici εὐδοκίαν, ut sciamus, unde pax nobis proveniat.

(18.) LUC. II. 15. Et factum est, postquam discesserunt ab eis Angeli in coelum, ut tunc pastores loquerenter inter sese, Transeamus Bethlehem usque, et videamus quod factum est, quod Dominus patefecit nobis. 16. Et venerunt festinantes, et invenerunt Mariam et Ioseph, et infantem positum in praesepi. 17. Quum autem vidissent, divulgaverunt de verbo, quod dictum illis fuerat de puerulo hoc. 18. Et omnes qui audierunt mirati sunt de iis, quae dicta erant a pastoribus ad ipsos. 19. Porro Maria conservabat omnia verba haec, conferens in corde suo. 20. Et reversi sunt pastores glorificantes ac laudantes Deum super omnibus, quae audierant ac viderant, ita ut dictum fuerat ipsis. 21. Et postquam consummati sunt dies octo, ut circumcideretur puer, vocatum est nomen eius Iesus: quod vocatum erat ab Angelo, priusquam in utero conciperetur.

15. *Postquam discesserunt Angeli.* Hic nobis describitur obedientia pastorum. Nam quum eos Dominus toti mundo destinasset Filii sui testes, efficaciter illis loquutus est per Angelos, ne efflueret quod illis dictum fuerat. Non fuerat quidem illis clare et nominatim praeceptum, ut venirent Bethlehem, sed quia satis intelligunt, tale esse Dei consilium, ad videndum Christum festinant. Sicuti hodie quum sciamus, in hunc finem nobis Christum indicari, ut ad eum fide accedant corda nostra, nihil excusationis habet nostra cessatio. Nec frustra exprimit Lucas, pastores cepisse profectionis consilium, ex quo discesserant Angeli: ne patiamur, ut multi solent, verbum Dei nobis cum sonitu evanescere, sed ut vivas in nobis radices agat, quo vim suam proferat, ubi auribus nostris insonare desierit. Notandum praeterea est, quod sese mutuo hortantur pastores: neque enim sufficit singulos sibi instare, nisi etiam mutuae cohortationes accedant. Obedientiae laudem, amplificat Lucas, quum dicit eos properasse, ut a nobis etiam exigitur fidei promptitudo. *Quod Dominus patefecit nobis.* Scienter et recte ascribunt Deo, quod non nisi ab Angelo audierant: nam quem agnoscunt Dei ministrum, auctoritate quoque dignantur, acsi

Domini persona iudutus esset. Hac de causa subinde nos ad se Dominus revocat, ne hominum intuitu vilescat verbi sui maiestas. Rursum hic videmus, ut sibi nefas esse ducant, ostensum a Domino thesaurum negligere. Nam ex notitia sibi tradita arguunt, in Bethlehem pergendum esse, ut videant. Sic et quemque nostrum pro fidei et intelligentiae suae mensura ad sequendum, quo Deus vocat, accinctum esse par est.

16. *Invenerunt Mariam.* Erat illud quidem deforme spectaculum, et quo solo poterant a Christo alienari. Quid enim magis insipidum, quam totius populi Regem credere, qui ne infimo quidem vulgi loco dignus censetur? regni instaurationem et salutem ab eo sperare, qui pro sua egestate et inopia in stabulum reiicitur? Scribit tamen Lucas, nihil horum pastoribus obstitisse, quin Deum cum admiratione laudarent: nempe quia Dei claritas penitus defixa erat in eorum oculis, et verbi reverentia eorum animis infixa, quicquid in Christo inglorium et contemptibile occurrit fidei suae altitudine facile transcendunt. Nec alia sane causa est, cur fidem nostram minima quaeque scandala vel remorentur, vel a recto cursu avertant, nisi quia in Deum minus intenti facile huc et illuc agitemur. Nam una haec cogitatio si sensus omnes nostros occuparet, habere nos certum ac fidele e coelo testimonium, satis firma nobis et stabilis fultura esset contra omne tentationum genus, et satis probe nos contra quaevis offendicula muniret.

17. *Divulgaverunt de verbo.* Fidem pastorum commendat Lucas, eo quod sincere per manus tradiderint aliis, quod a Domino acceperant: idque testatum esse nostra omnium causa utile erat, ut in fide nostra confirmanda quasi secundarii sint Angeli. Rursum docet Lucas, non sine profectu eos vulgasse quod audierant. Nec vero dubium est, quin efficaciam Dominus eorum sermoni dederit, ne ludibrio esset, vel sperneretur: nam et hominum conditio fidem elevabat, et res ipsa videri poterat fabulosa. Verum Dominus, quas illis iniunxit partes, irritas esse non patitur. Quamvis autem humano ingenio minus arrideat haec agendi ratio, quod Dominus per homines infirmos verbum suum vult audiri, quia tamen tum ad humiliandam carnis superbiam, tum ad probandum fidei obsequium apposita est, Deo ipsi probatur. Quod autem mirantur omnes, nemo autem pedem movet, ut ad Christum accedat, hinc colligere licet, audita Dei virtute fuisse perculsos absque serio cordis affectu. Quare non tam in eorum salutem vulgatus fuit hic sermo, quam ut totius populi inexcusabilis esset ignorantia.

19. *Maria servabat.* Mariae sedulitas in considerandis Dei operibus duas ob causas nobis proponitur: primum ut sciamus, depositam fuisse in eius corde huius thesauri custodiam, ut quod ipsa apud se repositum habebat aliis suo tempore publicaret: deinde, ut habeant omnes pii quod imitentur exemplum. Nam si sapimus, haec praecipua vitae nostrae occupatio esse debet summumque studium, ut ad reputanda Dei opera, quae fidem nostram aedificant, simus attenti. Porro *conservandi* verbum ad memoriam refertur: συμβάλλειν autem vel *conferre* significat, singula colligendo, quae inter se ad probandam Christi gloriam congruebant, unum veluti corpus efficere. Neque enim prudenter expendere potuit Maria, quid omnia simul valerent, nisi alia aliis conferendo.

20. *Glorificantes ac laudantes Deum.* Pertinet hoc quoque

ad communem fidei nostrae usum, quod pastores divinum opus certo agnoverint. Ardor autem glorificandi Dei, qui in illis laudatur, tacita quaedam est pigritiae nostrae vel potius ingratitudinis exprobratio. Nam si tantum apud eos valuerunt Christi incunabula, ut ex stabulo et praesepi in coelum usque conscenderent, quanto efficacior apud nos esse debet mors et resurrectio Christi, ut ad Deum evehamur? Neque enim tantum sublatus est Christus a terra, ut omnia traheret post se ipsum, sed ad dexteram Patris sedet, ut in mundo peregrinantes coelestem vitam toto corde meditemur. Caeterum veram pietatis naturam designat Lucas, quum dicit Angeli testimonium pastoribus instar regulae fuisse, ad quam omnia exigerent. Tunc enim rite adiuvatur fides Dei operibus, si omnia in scopum illum dirigit, ut Dei veritas, quae in verbo patefacta est, clarius illuceat.

21. *Ut circumcideretur puer.* Quod de circumcisione in genere tenendum est, petant lectores ex Geneseos cap. 17, 10. Nunc quae Christi personae conveniunt, breviter attingere sufficiet. Voluit Deus Filium suum circumcidi, ut Legi subiiceret: nam circumcisio sollenne symbolum erat, quo in Legis observationem initiabantur Iudaei. Finem declarat Paulus ad Galatas cap. 4, 4., quum dicit, factum esse sub Lege, ut eos qui sub Lege erant redimeret. Christus ergo suscepta circumcisione servum Legis se professus est, ut nobis libertatem acquireret. Atque hoc modo non tantum Legis servitus abolita ab ipso fuit, sed ad solidum suum corpus applicita fuit umbra ceremoniae, ut mox finem acciperet. Etsi enim eius abrogatio ex morte Christi et resurrectione pendet, fuit tamen quoddam eius praeludium, quod passus est circumcidi Filius Dei. *Nomen eius Iesus.* Testatur etiam hic locus, receptum fuisse apud Iudaeos morem, ut die circumcisionis nomina liberis suis inderent, sicut hodie in Baptismo solemus. Duo autem notat Evangelista; non temere, neque hominum arbitrio nomen Iesu fuisse Filio Dei impositum, sed quod Angelus e coelo attulerat: deinde Ioseph et Mariam paruisse Dei imperio. Atque hic est fidei nostrae cum Dei verbo consensus, ut eo praeeunte loquamur ipsi, et eius promissionibus fides nostra respondeat. Praesertim ordinem verbi praedicandi commendat nobis Lucas, quum dicit, voce hominum testatam fuisse salutem ex Christi gratia, quae divinitus per Angelum promissa fuerat.

(19.) MATTH. II. 1. Quum autem natus esset Iesus in Bethlehem Iudaeae temporibus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam, 2. Dicentes, Ubi est, qui natus est Rex Iudaeorum? vidimus enim illius stellam in Oriente, et venimus, ut adoremus eum. 3. Auditis autem his Herodes rex turbatus est, et tota Hierosolyma cum eo. 4. Et convocatis omnibus Pontificibus et Scribis populi, percunctatus est eos, ubi Christus nasceretur. 5. At illi dixerunt ei, In Bethlehem Iudaeae: sic enim scriptum est per Prophetam: 6. Et tu Bethlehem, terra Iuda, nequaquam

minima es inter principes Iuda: ex te enim prodibit dux, qui pascet populum meum Israelem.

1. *Quum natus esset Iesus.* Qua occasione natus fuerit Christus in Bethlehem, tacet Matthaeus. Videtur autem Spiritus Dei, qui Evangelistas sibi in scribas destinaverat, consulto eorum stylum ita esse moderatus, ut unam et eandem historiam optimo consensu, diversis tamen modis, omnes scriberent: quo certior et illustrior esset Dei veritas, quum palam constaret, eius testes non ex composito loquutos esse, sed quemque seorsum, non habito alterius respectu, simpliciter ac libere scripsisse, quod Spiritus dictabat. Porro memorabilis hic narratur historia, quod Deus magos ex Chaldaea asciverit, qui adorandi Christi causa in Iudaeam venirent, ubi inglorius et contemptus in stabulo iacebat. Mirabile sane Dei consilium, quod Filium suum Deus sub obscura humilitate in mundum prodire voluit: et tamen eum tam encomiis quam aliis insignibus splendide ornavit, ne quid ad divinam eius maiestatem probandam fidei nostrae deesset. Concinna tamen in hac specie repugnantiae harmonia notanda est. Stella e coelo Regem esse praedicat, cuius solium est pecorum praesepe, quia locus illis etiam inter plebeios homines negatur. In Oriente refulget eius maiestas, quae in Iudaea non modo nulla apparet, sed multis etiam probris foedata est. Quorsum id? nempe voluit coelestis Pater et stellam et magos constituere nobis duces, qui recta nos ad Filium suum deducerent. Sed interim eum nudavit omni terreno splendore, ut sciremus, spirituale esse eius regnum. Quare non ideo tantum utilis est haec historia, quod magos Deus, tanquam Gentium primitias Filio suo adduxit: sed etiam quia Filii sui regnum tam illorum quam stellae elogio celebrari voluit in fidei nostrae profectum, ne eum nobis contemptibilem pravus ac malignus gentis suae despectus redderet. Magos Persis ac Chaldaeis vocari astrologos et philosophos satis notum est: unde facilis coniectura est, ex Perside istos venisse. Porro quot fuerint numero, quia non exprimit Evangelista, nescire praestat, quam temere pro certo asserere quod dubium est. Papistas, ut tres fingerent, puerilis error induxit, quia dicit Matthaeus eos obtulisse aurum, thus, et myrrham. Quasi vero distincte singulis proprium munus assignet, ac non potius exprimat, haec tria communiter ab illis fuisse oblata. Quisquis ille fuit vetus scriptor, cuius commentarius imperfectus in Matthaeum nomen Chrysostomi inscriptum habet, ac inter opera Chrysostomi habetur, dicit quatuordecim fuisse. Quod nihilo plus habet coloris, nisi forte ex Patrum traditione fluxerit, quod tamen ipsum quoque nihil firmi habet. Caeterum plus quam ridiculi sunt Papistae, quod reges sibi fabricarunt, quia alibi (Psal. 72, 10.) praedictum legebant, venturos reges Tarsis et Insularum et Saba, qui munera Domino offerrent. Ingeniosi artifices scilicet, qui, ut novam hominibus formam darent, a mundi conversione coeperunt: nam ex meridie et occidente fecerunt orientem. Nec vero dubium est, quin iusta Dei vindicta sic obstupefacti fuerint, ut omnium ludibrio pateret crassa eorum inscitia, quibus Dei veritatem adulterare et in mendacium vertere nulla religio fuit. Sed hic quaeritur primum, an stella haec una fuerit ex earum numero, quas

Dominus in coeli ornatum initio creavit: deinde, an huc astrologiae ratio magos perduxerit, ut inde Christi genesin mente conciperent. Etsi autem his de rebus non est contentiose rixandum, tamen ex Matthaei verbis colligitur, non fuisse naturalem, sed extraordinariam, neque enim ex ordine naturae fuit, quod disparuit certis temporibus, et postea repente illuxit: deinde, quod recto cursu progressa Bethlehem versus tandemque supra domum, in qua Christus erat, fixa steterit: quorum nihil convenit naturalibus stellis. Magis probabile est similem fuisse cometae, in aëre potius quam in coelo conspectam. Nihil autem absurdi est, quod Matthaeus populariter loquens *stellam* improprie vocat. Hinc fere elicitur solutio secundae quaestionis: nam quum certum sit, astrologiam naturae finibus contineri, non poterant solo eius ductu magi ad Christum usque pervenire. Arcana igitur Spiritus revelatione iuvari oportuit. Neque tamen nego, quin aliquod ex arte principium vel semen habuerint, sed iuvari necesse fuisse dico nova et extraordinaria revelatione, ne evanidum foret.

2. *Ubi est qui natus est Rex.* Quod quidem interpretes *regem natum* tacite opponi putant facto vel creato, mihi videtur nimis argutum. Simplicius itaque accipio, quod nuper regem hunc natum esse et adhuc infantulum significent magi, ut a rege adulto et populi gubernacula tenente eum distinguant: nam mox subiiciunt, non rerum eius gestarum fama, vel praesenti et palam nota eius magnitudine se fuisse excitos, sed coelesti futuri regni praesagio. Quum autem tam efficax fuerit apud magos stellae conspectus, vae torpori nostro, qui Christum Regem nobis patefactum tam frigide quaerimus. *Venimus ut adoremus.* In hunc finem ostensa fuerat stella, ut magos eliceret in Iudaeam, ut testes essent ac praecones novi Regis. Quantum vero ad ipsos spectat, non venerant ad exhibendum Christo pietatis cultum, qualis debetur Filio Dei, sed persico more volebant salutare quasi praestantissimum regem. Neque enim de eo plus tenuisse probabile est, quam singulari potentia et dignitate fore praeditum, ut populos omnes merito in sui admirationem et reverentiam converteret. Fieri etiam potest, ut captare voluerint eius gratiam ante tempus, quo sibi propitium ac faventem haberent, si forte contingeret orientali imperio eum potiri.

3. *Herodes rex turbatus est.* Non ignota erant Herodi vaticinia, quibus Rex promissus erat Iudaeis, qui res eorum afflictas et eversas in beatum statum restitueret. Vixerat enim a puero in gente illa, et familiariter res eorum didicerat. Adde quod passim vulgatus erat rumor ille, ut vicinos populos minime lateret. Turbatur tamen quasi re nova et prius inaudita: nempe quia fidem abrogans Deo eiusque promissis Redemptorem frustra sperari putabat, praesertim quum regnum sibi ac suis stabile stulta confidentia, ut solent superbi homines, finxisset. Sed quum prius sua felicitate ebrius secure contemneret prophetias, nunc repente terretur earum memoria. Neque enim tantopere commotus esset simplici magorum sermone, nisi in mentem venissent oracula, quae prius lusoria nulliusque momenti esse videbantur. Ita Dominus, postquam incredulos dormire passus est, repente illis quietem excutit. Quod dicit Matthaeus, *Hierosolymam* quoque turbatam fuisse, duobus modis exponi potest: vel quod tumultuose concitati fuerint

cives subita rei novitate, etiamsi laetum nuntium de Rege sibi nato cupide exciperent: vel quod malis assueti, et propter diuturnam patientiam obducto callo mutationem timuerint, ne qua inde nasceretur maior clades. Sic enim continuis bellis attriti fuerant et prope consumpti, ut illis misera et crudelis servitus cum pace coniuncta non tolerabilis modo, sed optabilis quoque foret. Unde perspicitur, quam male profecissent sub Dei flagellis: obtorpuerant enim stupore, ut iam illis promissa redemptio et salus quodammodo foeteret. Neque enim dubito, quin Matthaeus eorum ingratitudinem notare voluerit, eo quod malorum taedio fracti spem ac desiderium gratiae sibi promissae abiecerant.

4. *Convocatis sacerdotibus.* Tametsi de Christo altum silentium erat in aula Herodis, simul tamen ac Regis mentio iniecta fuit a magis, veniunt in mentem prophetiae, quae in oblivione prius iacebant. Proinde statim coniicit Herodes, Regem illum, de quo quaerunt magi, Messiam esse olim divinitus promissum. Atque hinc rursum apparet, serio timuisse Herodem, dum ita anxie inquirit: nec mirum. Quum enim meticulosi sint omnes tyranni, et plus illis terroris infligat sua ipsorum saevitia, quam aliis incutiat, Herodem prae aliis pavidum esse oportuit, ut qui se adverso Deo regnare sentiret. Porro nova haec inquisitio ostendit, quam crassus ante magorum adventum Christi contemptus fuisset. Quod sincere ex Scriptura respondent scribae et pontifices (qui tamen postea furiose corrumpere totam Scripturam conati sunt, ne Christo nomen darent), ideo factum est, quia nondum molestus erat illis Christus cum suo Evangelio. Sic omnes impii in generalibus principiis Deo facile subscribunt, sed ubi propius eos urgere incipit Dei veritas, contumaciae suae virus evomunt. Cuius rei hodie illustre cernimus exemplum in Papistis. Christum enim sine controversia fatentur unigenitum Dei Filium, carne nostra indutum, et in duabus naturis unam Dei et hominis personam agnoscunt: sed ubi ventum est ad Christi virtutem et officium, mox ardet conflictus, quia in ordinem se cogi non sustinent, ac multo minus in nihilum redigi. In summa, quatenus nihil sibi decedere putabunt impii, Deo et Scripturae aliquid reverentiae concedent. Sed ubi consertis manibus cum ambitione, avaritia, fastu, perversa fiducia, hypocrisi et fraudibus confligit Christus, tunc omnis modestiae obliti in rabiem feruntur. Sciamus ergo, hostibus veritatis praecipuam excoecationis causam esse pravos affectus, qui lucem in tenebras convertunt.

6. *Et tu Bethlehem.* Non dubium est, quin scribae fideliter sua lingua verborum contextum citaverint, qualis exstat apud Prophetam. Sed Matthaeus satis habuit locum notare. Et quia graece scribebat, receptam lectionem sequutus est. Nam ex hoc loco et similibus colligere promptum est, lingua hebraica non fuisse compositum ab eo Evangelium. Porro hoc semper observandum est, quoties aliquod Scripturae testimonium citant Apostoli, quamvis non reddant verbum ex verbo, imo interdum longe discedant, congruenter tamen et apposite ab illis ad causam accommodari. Quare semper attendant lectores, quorsum adducant Evangelistae Scripturae locos, ne scrupulose in singulis verbis insistant, sed contenti sint hoc uno, quod Scriptura nunquam ab illis torquetur in alienum sensum, sed proprie in genuinum usum aptatur. Porro

quum illis propositum fuerit, infantes et in fide novicios lactis potu alere, qui solidum cibum nondum capére poterant, nulla religio impedit, quominus diligenter et exacte inquirant Filii Dei, quid contineat Scriptura, atque ita gustus, quem praebent Apostoli, eos ad fontem deducat. Nunc redeamus ad vaticinium Michae 5, 1: sic ad verbum legitur apud Prophetam, Et tu Bethlehem Ephrata, parvula ut sis in millibus Iuda, ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel. Pro Ephrata Matthaeus Iuda posuit, sed eodem sensu. Micha enim Bethlehem, de qua loquitur, tantum hac nota discernere voluit ab altera, quae erat in tribu Sebulon. In reliquo contextu plus est difficultatis. Dicit enim Propheta, exiguam esse Bethlehem, quae censeatur inter praefecturas Iuda: Matthaeus contra dignitatem eius extollit, ut una sit ex praecipuis. Haec ratio movit quosdam interpretes, ut interrogative legerent Prophetae locum. Rectius tamen alii, qui Matthaeum existimant Dei gratiam voluisse in hac mutatione celebrare, quod tenue et obscurum oppidulum factum fuerat natalis locus summi Regis. Caeterum etsi hoc honore excelluit Bethlehem, adeo tamen nihil profuit eius incolis, ut cesserit potius in gravius exitium, quod illic plus quam indigne exceptus fuit Redemptor. Pro Dominatore etiam Pastorem Matthaeus reddidit. Quanquam utrumque expressit, nempe Christum esse populi ducem, et illi commissum esse pascendi munus.

(20.) MATTH. II. 7. Tum Herodes, clam accersitis Magis, exacte perquisivit ab illis, quo tempore apparuisset stella. 8. Et iussis ire in Bethlehem, dixit, Profecti inquirite de puerulo: ubi autem inveneritis, renuntiate mihi, ut et ego veniam et adorem eum. 9. At illi audito rege profecti sunt: et ecce stella, quam viderant in Oriente, praecedebat illos, donec progressa staret supra locum, in quo erat puer. 10. Quum autem vidissent stellam, gavisi sunt gaudio magno valde. 11. Et ingressi domum invenerunt puerulum cum Maria matre eius, et prostrati adoraverunt illum: et apertis thesauris suis obtulerunt illi munera, aurum, thus, et myrrham. 12. Et oraculo admoniti per somnium, ne reverterentur ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.

7. *Herodes, clam accersitis Magis.* Metum et sollicitudinem profiteri ausus non fuit tyrannus, ne populum armaret audacia, cui se invisum esse noverat. Palam ergo dissimulat hoc ad se pertinere, sed clanculum inquirit, ut occurrat instanti periculo. Caeterum quamvis eum mala conscientia timidum redderet, non dubium tamen est, quin Deus mentem eius perculerit inusitato metu, ut consilio destitutus menteque alienatus ad tempus torperet. Nihil enim facilius erat, quam officii praetextu unum ex aulicis comitem subornare, qui tota re inspecta mox rediret. Polle-

bat certe non vulgari astutia Herodes: erat in eo rara animi magnitudo. Quo magis mirum est, nunc in extremo discrimine, quum tamen in manu sit remedium, iacere attonitum et fere exanimem. Quare sciamus, non nisi miraculo elapsum tunc fuisse Filium Dei ex faucibus leonis. Nec minus hodie dementat hostes suos Dominus, ne mille nocendi artes excogitent ad perdendam Ecclesiam, imo ne saepe occasiones, quae in promptu sunt, arripiant. Astutiam vero, qua magos deceperat, se quoque venturum simulans adorandi causa, Dominus alio modo, ut videbimus, elusit. Caeterum ut Herodes sibi a populi tumultu metuens mente privatur, ita rursum tantus eum furor agitat, ut Deum in se concitare non dubitet, neque horreat. Sciebat enim, si quis Rex natus foret, divinitus esse ordinatum, ut collapsum Davidis solium erigeret. Non ergo homines aggreditur, sed rabiose cum Deo bellare audet. Utrumque igitur notandum est, Spiritu vertiginis correptum fuisse, ut Deum impeteret, pueriliter tamen egisse, quia dissipatum erat eius consilium, ut instar coeci in tenebris palparet.

9. *Audito rege profecti sunt.* Turpis sane Iudaeorum ignavia, quod nemo se alienigenis comitem adiungit, ut promissum genti suae Regem inspiciat. Praemonstrant illis scribae viam, et locum designant, ubi natus est: sinunt tamen solos abire, nemo pedem movet. Timebant forte Herodis saevitiam, sed haec quoque fuit scelesta ingratitudo, salutis sibi oblatae causa nolle quicquam discriminis subire, et Dei gratiam postponere tyranni offensioni. Totum vero populum paulo ante ostendi nimis fuisse degenerem, qui iugo tyrannidis premi maluerit, quam ex mutatione aliquid sentire incommodi. Ac nisi magorum animos Spiritu suo Deus confirmasset, poterant ad scandalum istud concidere: non tamen imminuitur studii ardor, sed absque comite proficiscuntur. Nec vero illis deest confirmandae fidei materia, dum audiunt pridem divinis oraculis celebratum esse Regem, qui illis per stellam ostensus fuerat. Quod viam ingressos stella usque in locum dirigit, facile colligere licet, non alia de causa prius evanuisse, nisi ut Hierosolymae de novo Rege sciscitarentur: idque ad tollendam excusationem Iudaeis, qui, postquam edocti fuerunt de Redemptore sibi misso, eum tamen scientes ac volentes contemnunt.

11. *Invenerunt puerulum.* Novum scandalum obiicere potuit magis tam deforme spectaculum, quum adeo nihil regium exstaret in Christo, ut quovis plebeio infante vilior esset ac contemptior. Sed quia persuasi sunt, divinitus constitutum esse Regem, haec sola conceptio eorum animis infixa Christo apud eos reverentiam conciliat: dignitatem enim eius adhuc occultam considerant in Dei consilio. Et quia certo statuunt, alium fore quam nunc appareat, regium honorem deferre minime eos pudet. Porro donis suis testantur, unde sint oriundi: neque enim dubium est, quin haec attulerint tanquam patriae suae insignia. Intellige autem, non a singulis oblatum fuisse proprium munus, sed ab omnibus promiscue tria, quae referuntur. Quod omnes fere interpretes de regno, sacerdotio et sepultura Christi philosophantur, et aurum faciunt Regni symbolum, thus Sacerdotii, myrrham Sepulturae, nihil meo iudicio solidi habet. Scimus, Persis solenne fuisse, donum aliquod habere in manu, quoties reges suos salutabant. Eligunt autem magi tria ista, quorum proventus Orientem nobilitat, sicuti

Iacob in Aegyptum mittebat pretiosos et selectos terrae fructus (Gen. 43, 12.). Caeterum quum ipsi more persico Regem adorantes, quem terrenum esse adhuc putabant, terrae fructus obtulerint, nostrum est spiritualiter eum venerari. Nam hic legitimus est ac rationalis cultus quem exigit, ut nos illi primum, deinde et nostra omnia consecremus.

(21.) LUC. II. 22. Et postquam completi sunt dies purgationis eorum secundum legem Mosis, adduxerunt eum Hierosolymam, ut sisterent Domino, 23. Sicut scriptum est in Lege Domini, Omne masculinum adaperiens vulvam sanctum Domino vocabitur: 24. Et ut darent hostiam, secundum quod dictum est in Lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum. 25. Et ecce homo erat Hierosolymis, cui nomen Simeon, et homo iste iustus ac pius, exspectans consolationem Israel, et Spiritus sanctus erat super eum. 26. Et responsum acceperat a Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. 27. Et venit per Spiritum in templum. Et quum inducerent puerulum Iesum parentes, ut facerent secundum consuetudinem Legis pro eo, 28. Ipse quoque accepit eum in ulnas suas: et benedixit Deum, ac dixit, 29. Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace, 30. Quia viderunt oculi mei salutare tuum, 31. Quod parasti ante faciem omnium populorum: 32. Lumen ad revelationem Gentium, et gloriam plebis tuae Israel.

22. *Et postquam completi sunt dies.* Die a partu quadragesimo purgationis ritum peragi oportuit. Veniunt tamen Hierosolymam Maria et Ioseph alterius rei etiam causa, ut Christum, quia primogenitus erat, Domino sistant. Nunc priore loco de purgatione dicendum est: eam Lucas Mariae et Christo facit communem. Nam pronomen *eorum* ad Ioseph nullo modo referri potest. Nihil autem absurdi, quod Christus, qui pro nobis exsecratio futurus erat in cruce, immunditiem nostram, quamvis a culpa et vitio immunis esset, quoad reatum susceperit nostra causa: hoc est, si fons puritatis, ut sordes nostras ablueret, censeri voluerit immundus. Falluntur, qui putant, legem hanc non nisi politicam fuisse, acsi mulier coram marito suo, non coram Deo, immunda foret. Quin potius tam naturae suae corruptio Iudaeis ante oculos posita fuit, quam divinae gratiae remedium. Atque una ista lex ad probandum originale peccatum abunde sufficit, ut insigne testimonium continet gratiae Dei. Neque enim clarius ostendi potuit humani generis maledictio, quam quum testatus est Dominus, infantem ex matre prodire impurum et pollutum, atque adeo matrem ipsam partu inquinari. Certe, nisi homo nasceretur peccator, et natura esset filius irae, atque in eo resideret aliqua peccati labes, purga-

tione non egeret. Quare sequitur, omnes in Adam fuisse corruptos, quando pollutionis damnantur ore Domini. Nec obstat, quod alibi vocantur Iudaei rami sancti ex radice sancta (Rom. 11,16.), quia hoc bonum illis quasi adventicium erat. Etsi enim adoptionis privilegio segregati erant in populum electum, prior tamen ordine erat haereditaria ex Adam corruptio. Distinguere ergo convenit inter primam naturam, et peculiare foederis beneficium, quo Deus suos a communi maledictione liberat. Atque huc spectabat legalis purgatio, ut scirent Iudaei, abstergi Dei gratia quas secum in mundum sordes nascendo attulerant. Hinc etiam discendum est, quam horribilis sit peccati contagio, quae legitimum naturae ordinem aliqua ex parte inquinat. Fateor quidem, neque puerperium immundum esse, imo fateor libidinis vitium coniugii sanctitate tegi, sed interim tam profunda ac fecunda est peccati scaturigo, ut inde semper ebulliant aliqua vitia, quae maculis aspergunt quicquid alioqui purum erat.

23. *Sicut scriptum est in Lege.* Hoc alterum pietatis officium fuit, quo defuncti sunt Ioseph et Maria. Iubebat Dominus, omnes masculos sibi dicari in redemptionis memoriam, quia, quum Angelus omnia primogenita Aegypti interficeret, primogenitis Israel pepercerat (Num. 3, 13.): postea cuique licebat primogenitum suum certo pretio redimere. Illa fuit vetus ceremonia: nunc quum Dominus communis omnium sit redemptor, iure nos sibi a minimo usque ad maximum vindicat. Porro non frustra saepius repetit Lucas, Ioseph et Mariam fecisse quod praescriptum erat in Lege Domini. Docemur enim his verbis, nihil proprio arbitrio tentandum esse in cultu Dei, sed obedienter sequendum esse, quod verbo suo praecipit.

24. *Et ut darent hostiam.* Sacrificium hoc ad ritum purgationis spectabat, ne quis putet, oblatum esse redimendi primogeniti causa. Quum par turturum vel duas columbas nominat Evangelista, pro confesso sumit, tantam fuisse inopiam Ioseph et Mariae, ut ad offerendum agnum non sufficeret facultas. Nam haec exceptio diserte ponitur Levit. 12, 6. Si quis obiiciat, aurum paulo ante a magis fuisse oblatum, unde emerent, respondeo, non esse fingendam nobis auri copiam, quae repente pauperes ditaverit. Non enim legimus, onustos fuisse auro camelos, sed potius credibilë est, fuisse exiguum aliquod libamen, quod tantum honoris causa attulerant. Nec vero Lex praecise mandabat, ut in sacrificium consumerent tenues suam substantiam, sed a divitibus in sacrificiis eos discernens sumptu eos levabat. Quare nihil erit incommodi, si dicamus Ioseph et Mariam dedisse, quantum ferebat ipsorum conditio, etiamsi quid pecuniae ad tolerandos itineris et vitae sumptus repositum haberent.

25. *Ecce homo erat Hierosolymis.* Historia haec refertur, ut sciamus, quum se totus fere populus impio Dei contemptu profanasset, paucos tamen superfuisse Dei cultores, et Christum ab illis fuisse cognitum a prima usque infantia. Istae erant reliquiae, quas Paulus secundum gratuitam Dei electionem servatas fuisse docet. Atque in hac exigua manu inclusa erat Ecclesia Dei, quamvis sacerdotes et scribae Ecclesiae titulum non minus superbe quam falso iactarent. Duos tantum commemorat Evangelista, qui Hierosolymae Christum agnoverint, quum in templum adductus

est, Simeonem et Hannam. Ac de Simeone prius dicendum est. Qualis fuerit eius conditio, non legimus: et fieri potest, ut fuerit plebeius quispiam homo et obscurae famae. Caeterum a pietate et iustitia eum commendat Lucas, quibus addit prophetiae donum. Pietas et iustitia referuntur ad duas Legis tabulas: itaque duabus his partibus constat integritas vitae. Pietatis testimonium fuit, quod exspectaret consolationem Israel: neque enim sine fiducia salutis rite colitur Deus, quae tum ex fide promissionum eius pendet, tum maxime ex instauratione per Christum promissa. Iam vero quum talis exspectatio in Simeone laudetur quasi rara virtus, hinc collige, paucos tunc fuisse, qui spem redemptionis vere in cordibus suis foverent. Omnibus quidem in ore erat Messias, et beatus status sub regno Davidis: sed nemo fere interim patienter ferebat praesentes miserias, hac consolatione fretus, quod instaret Ecclesiae redemptio. Sicuti autem in hoc enituit Simeonis pietas, quod animum suum sustinuit in exspectatione promissae salutis, ita et hodie, quicunque probare se volunt Dei Filios, suspirent continuis votis ad promissam redemptionem. Nam tolerantia opus est usque ad ultimum Christi adventum. *Spiritus sanctus erat super eum.* Non loquitur de Spiritu adoptionis, qui omnibus Dei Filiis communis est, licet non aequali modo, sed de peculiari dono prophetiae: quod clarius patet ex proximo versu et sequenti, ubi dicitur, Responsum accepisse a Spiritu sancto, et eodem Spiritu duce venisse in templum. Quamvis ergo nullo publico honore excelleret Simeon, egregiis tamen dotibus ornatus fuit, pietate, vitae innocentia, fide et prophetia. Nec dubium est, quin oraculum istud unus privatim acceperit, ut communis inde ad pios omnes confirmatio manaret. Vocatur Iesus *Christus Dei*, quia a Patre unctus est, et una cum Spiritu Regni et Sacerdotii honorem accepit. Venisse Simeon in templum dicitur *in spiritu*, hoc est, arcano instinctu et certa revelatione, ut Christo occurreret.

29. *Nunc dimittis.* Ex hoc cantico satis constat, Simeonem aliis quam carnis oculis intuitum esse Filium Dei: exterior enim Christi conspectus nihil poterat quam contemptum inducere, saltem nunquam ita satisfecisset animo sancti viri, ut laetus et summae votorum suorum compos ad mortem properaret. Ergo Spiritus Dei fide illuminavit eius oculos, ut gloriam Filii Dei in sordido contemptoque habitu cerneret. Quum dicit, *se in pace dimitti*, intelligit tranquillo se animo, ut qui expletus sit ac potitus suis desideriis, moriturum. Sed quaeritur, si prius migrandum fuisset e vita, an cum perturbatione et tumultu, ut solent inviti, tractus fuisset Simeon? Respondeo, notandam esse circumstantiam quae additur, *secundum verbum tuum.* Nam quum Deus Filii sui conspectum pollicitus esset, merito suspensus haerebat, imo anxie illum vivere oportuit, donec compos factus esset spei suae. Hoc ideo tenendum est, quia multi falso et perperam Simeonis exemplum obtendunt, libenter se morituros iactantes, si hac vel illa re ante frui daretur, quum tamen temere pro sua libidine sibi vota concipere permittant, vel spes vanas fabricare absque Dei verbo. Si praecise dixisset Simeon, Nunc sedato animo et quieto moriar, quia vidi Filium Dei, hac voce fidei suae debilitatem proderet: sed quia Verbum habebat, secundum fidei regulam illi mortem fugere licuit usque ad Christi adventum.

30. *Quia viderunt oculi mei.* Quanquam hic loquendi modus frequenter occurrit in Scripturis, videtur tamen diserte his verbis exprimi corporalis aspectus Christi, acsi diceret Simeon, se iam habere Filium Dei carne praesentem, in quem mentis oculos prius intentos habuerat. *Salutare* accipio pro salutis materia: quia in Christo reconditae sunt omnes salutis et beatae vitae partes. Iam si tantum apud Simeonem valuit Christi adhuc infantis conspectus, ut mortem hilaris atque tranquillus adiret, quanto uberior nobis hodie tranquillae pacis materia suppetit, quibus contigit omnes salutis nostrae numeros in Christo completos videre? Non versatur quidem in terris Christus, nec eum gestamus inter ulnas, sed in Evangelio divina eius maiestas clare et palam refulget, et se illic nobis quasi facie ad faciem, ut inquit Paulus (II. Cor. 3, 18.), conspicuum exhibet: neque amplius in carnis infirmitate, sed in magnifica virtute Spiritus, quam in miraculis, in sacrificio mortis suae, in resurrectione exseruit. In summa, sic corpore a nobis abest, ut ipsum tamen intueri conveniat sedentem ad Patris dexteram. Nisi talis conspectus pacem nobis conciliat, ut alacres ad mortem pergamus, plus quam ingrati sumus Deo, et maligne reputamus, quanto nos honore dignatus sit.

31. *Quod parasti.* Significat his verbis Simeon, Christum divinitus ordinatum esse, ut eius gratia fruantur omnes populi, et paulo post in sublimi locandum, ut in se convertat omnium oculos. Atque hoc verbo complectitur quaecunque exstant vaticinia de propagando regno Christi. Quodsi tenerum infantem ulnis suis complectens Simeon, mentem suam extendere potuit ad extremos usque mundi fines, ut praesentem eius potentiam ubique agnosceret, quanto hodie splendidius nos de ipso sentire convenit, ex quo erectus est in vexillum gentibus, seque patefecit toti mundo?

32. *Lumen ad revelationem.* Nunc ostendit Simeon, in quem finem producendus sit a Patre Christus coram omnibus populis, nempe ut gentes illuminet, quae prius fuerant in tenebris, et gloria sit populi Israel. Nam inter hunc et illas non sine causa distinguit, quia iure adoptionis propinqui Deo erant Abrahae filii, gentes autem, quibuscum nullum erat Dei foedus, ab Ecclesia extraneae. Qua ratione Israel alicubi non tantum Filius Dei, sed etiam primogenitus vocatur (Ierem. 31, 9.). Et Paulus docet (Rom. 15, 8.), Christum venisse, ut minister esset circumcisionis secundum promissiones Patribus datas. Caeterum ita praefertur Israel gentibus, ut communiter omnes salutem in Christo obtineant. *Lumen ad revelationem* tantundem valet acsi dictum esset, Illustrandis Gentibus. Unde colligimus, homines naturaliter luce privatos esse, donec illis affulgeat Sol iustitiae Christus. Quantum ad Israelem spectat, quamvis summo honore a Deo affectus esset, Simeon tamen admonet, totam eius gloriam ab uno capite pendere, quod illi promissus esset Redemptor.

(22.) LUC. II. 33. Et erant pater eius et mater mirantes super his, qui dicebantur de illo. 34. Et benedixit illis Simeon: et dixit ad Mariam matrem eius, Ecce positus est hic in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel, et in

signum, cui contradicitur. 35. Quin et tuam ipsius animam penetrabit gladius, ut retegantur ex multis cordibus cogitationes. 36. Et erat Hanna prophetissa filia Phanuel e tribu Aser: haec processerat in multam aetatem, et vixerat cum viro annos septem a virginitate sua. 37. Et haec vidua annorum fere octoginta quatuor, quae non discedebat e templo, ieiuniis et precationibus (Deum) colens die et nocte. 38. Et haec, eadem hora superveniens, vicissim confitebatur Domino, et loquebatur de illo omnibus, qui exspectabant redemptionem in Ierusalem. 39. Et ut perfecerunt omnia secundum Legem Domini, reversi sunt in Galilaeam, in civitatem suam Nazareth.

33. *Pater eius et mater mirantes.* Non significat Lucas, obstupuisse quasi ad rem novam, sed reverenter considerasse, et qua decebat admiratione amplexos esse hoc Spiritus vaticinium ex ore Simeonis, ut magis ac magis in Christi cognitione proficerent. Atque hoc exemplo docemur, postquam semel imbuti fuimus recta fide, colligenda esse quaecunque in eius confirmationem valere possunt adminicula. Ille enim demum rite profecit in Dei verbo, qui non desinit mirari, quicquid quotidie ex lectione vel auditu ad continuos fidei progressus accedit.

34. *Benedixit illis Simeon.* Si ad Ioseph et Mariam restringas, nihil erit difficultatis, sed quia videtur Lucas Christum simul complecti, quaeri posset, quo iure benedicendi eius munus sibi usurpaverit Simeon: benedicitur enim minor a maiore, ut docet Apostolus. Deinde absurdum videtur, ut preces quispiam mortalis homo concipiat pro Filio Dei. Respondeo, Apostolum non de qualibet, sed tantum de sacerdotali benedictione loqui: nam homines sibi alias mutuo bene precantur. Magis autem probabile est, Simeonem ut hominem privatum et unum quemlibet e populo illis benedixisse, quam in publica persona: nam, ut prius dictum est, nusquam Sacerdos fuisse dicitur. Caeterum nihil absurdi est, si pro felici regni Christi successu orasse dicamus, quia hanc εὐλογίαν piis omnibus in Psalmo Spiritus dictat. *Ecce positus est hic.* Proprie quidem ad Mariam sermonem hunc direxit Simeon: communiter tamen ad pios omnes spectat. Hac admonitione opus habuit sancta virgo, ne laetis initiis (ut solet plerumque fieri) exsultans ad sustinendos tristes eventus minus composita esset. Deinde ne speraret, communi totius populi applausu recipiendum esse Christum, sed potius ut invicto animi robore adversus contrarios omnes insultus munita esset. Interim vero communem piis omnibus doctrinam tradere voluit Dei Spiritus, ut, mundum impia contumacia Christo resistentem cernentes, cum tali nihilominus duritie confligant, neque frangantur. Scimus, quam grave et arduum nobis obstaculum sit mundi incredulitas: atqui superari a nobis convenit, si in Christum credere volumus. Neque enim unquam ita bene compositae fuerunt res humanae, ut maior pars Christum sequeretur. Quare his rudimentis imbui necesse est,

quicunque nomen Christo daturi sunt, et his armis instrui, ut in eius fide persistant. Haec autem longe gravissima tentatio fuit, quod a suis agnitus non fuit Christus, imo contumeliosè reiectus ab eo populo, qui se Dei Ecclesiam esse gloriabatur: praesertim vero quod sacerdotes et scribae, penes quos Ecclesiae regimen erat, illi infestissimi fuerunt hostes. Quis enim putasset eorum esse Regem, a quibus tam indigne probroseque reiici videret? Ergo non abs re praedicit Simeon, Christum positum esse multis in ruinam, et quidem in populo Israel. Sensus autem est: divinitus esse ordinatum, ut multos deiiciat ac praecipitet. Sed notandum est, ruinam inde procedere, quod increduli in eum impingunt: quod paulo post exprimitur, ubi Simeon vocat Signum contradictorium. Ergo, quia rebelles sunt Christo increduli, ad eum se allidunt, unde sequitur eorum ruina. Est autem deducta metaphora a scopo, in quem collimant iaculatores, acsi dixisset Simeon: hinc perspicitur hominum malitia, imo totius humani ingenii pravitas, quod omnes Dei Filio quasi facta conspiratione obstrepunt ac reclamant. Neque enim talis esset mundi consensus ad contradicendum Evangelio, nisi quoddam esset velut naturale dissidium inter Filium Dei et homines ipsos. Etsi autem inter se ipsos dissident Evangelii hostes (ut eos in diversas partes rapit sua ambitio vel furor, ut factiosi scinduntur in diversa studia, ut superstitionum multiplex est varietas, quae idololatras disiungit), in hoc tamen consentiunt omnes, ut Filio Dei reclament. Quamobrem vere dictum est, nimis luculentum esse specimen humanae pravitatis, quod passim Christo contradicitur. Etsi autem immane portentum est, quod mundus in suum opificem ita insurgit, quia tamen id futurum praedixit Scriptura, et ratio palam apparet, quod scilicet homines semel alienati a Deo per peccatum semper illum fugiunt, non est quod nos perturbent eiusmodi exempla, sed potius iis armis instructa fides nostra se ad pugnandum accingat cum mundi contradictione. Porro quia nunc Israelem Deus sibi collegit ex toto mundo, et nullum est amplius discrimen Iudaei et Graeci, idem nunc accidere oportet, quod tunc factum esse legimus. Dixerat iam suo saeculo Iesaias (8, 14.), Ecce, Dominus erit duabus familiis Israel in scandalum et ruinam. Ab eo tempore nunquam fere cessarunt Iudaei adversus Deum impingere, sed maxime violentus fuit conflictus adversus Christum. Nunc eundem furorem imitantur, qui se Christianos vocant, imo qui superbe sibi arrogant Ecclesiae primatum: saepe quicquid habent potentiae ad opprimendum Christum conferunt, sed meminerimus, nihil eos aliud proficere, nisi ut tandem frangantur ac conterantur. Nam sub voce *ruinae* ita poenam Spiritus incredulis denuntiat, ut discamus quam longissime ab ipsis recedere, ne societas eodem nos exitio involvat. Nec vero minus propterea amandus est Christus, quod eo surgente multi corruunt, quia Deo gratus et suavis non desinit esse Evangelii odor, quamvis exitialis sit impio mundo. Si quis roget, quomodo ruinae sit occasio Christus incredulis, qui iam extra ipsum perditi sunt, facilis responsio est, Bis perire, qui oblata sibi divinitus salute ultro se privant. Ergo ruina duplicem poenam significat, quae omnes incredulos manet, postquam scientes et volentes cum Filio Dei conflixerint. *In resurrectionem.* Priori membro opponitur haec con-

solatio, quae rem sensui nostro odiosam mitiget: hoc enim triste est auditu, si nihil aliud addatur, Christum esse lápidem scandali, qui sua duritie magnam hominum partem franget ac conteret. Ergo ad diversum eius officium nos revocat Scriptura, quod fundata in eo hominum salus consistat, sicut Iesaias etiam loquitur (8, 13.), Dominum exercituum sanctificate, sit ipse timor vester, et erit vobis in sanctuarium vel arcem munitam. Clarius vero Petrus, Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum et honorifice evectum, ipsi tanquam lapides vivi superaedificamini. Nam sic continet Scriptura, Ecce pono in Sion lapidem angularem, probatum, electum, pretiosum: qui crediderit in eo, non pudefiet. Vobis ergo credentibus pretiosus est: non credentibus autem, lapis quem reprobaverunt aedificantes, etc. (I. Petr. 2, 4—8. Ies. 28, 16.) Ergo ne Christum nobis formidabilem reddat elogium illud, quo vocatur Christus lapis scandali, statim e regione occurrat, ipsum quoque vocari lapidem angularem, quo sustinetur piorum omnium salus. Imo succurrat, illud esse accidentale, hoc vero genuinum et proprium. Notatu praeterea dignum est, quod non vocatur Christus piorum fultura, sed resurrectio: neque enim is est hominum status, in quo illis manere expediat. Ante ergo resurgere a morte oportet, quam vivere incipiant.

35. *Tuam animam penetr. gladius.* Haec admonitio ad confirmandum sanctae virginis animum valere debuit, ne moerori succumberet, ubi ventum esset ad tam acres pugnas, quae illi fuerunt subeundae. Caeterum etsi variis tentationibus agitata fuit et vexata eius fides, acerrimum tamen illi cum cruce certamen fuit: Christus exstinctus videri poterat. Etsi autem moerore nunquam absorpta fuit, non tamen saxeum fuit eius pectus, quin graviter sauciaretur, sicuti constantia Sanctorum a stupore multum differt. *Ut revelentur ex multis cordibus cogitationes.* Quidam hoc membrum connectunt cum illa sententia magis remota: quod Christus positus sit in ruinam, etc. Parenthesi includunt, quod proxime exposuimus de gladio, sed meo iudicio satius est ad totum complexum referre. Particula vero *ut* non hic est proprie causalis, sed tantum consequentiam notat. Nam quum exoritur lux Evangelii, et deinde surgunt persequutiones, simul emergunt cordium affectus antea occulti: nam tales sunt humanae simulationis latebrae, ut facile extra Christum lateant. Sed Christus luce sua fucos omnes abstergit, et hypocrisin denudat. Ideo iure illi tribuitur officium hoc, quod in apertum proferat arcana cordis. Sed ubi ad doctrinam crux accedit, corda magis ad vivum examinat. Nam qui externa professione Christum amplexi erant, abhorrent a ferenda cruce, et quia Ecclesiam vident subiectam variis aerumnis, stationem suam facile deserunt.

36. *Erat Hanna prophetissa.* Duos tantum recenset Lucas, a quibus exceptus fuerit Christus: idque eo consilio, ut discamus toti mundo praeferre quod Dei est, quantumvis sit exiguum. Erat tunc quidem in scribis et sacerdotibus magnus splendor: sed quum in Simeone et Hanna resideret Dei Spiritus, quo prorsus vacui erant principes, plus duo isti soli merentur reverentiae, quam ingens eorum turba, qui tantum inanibus larvis superbiunt. Hac ratione exprimitur Hannae aetas, et prophetissae titulo ornatur: tertio

insigne illi pietatis, sanctae et castae vitae testimonium redditur. Haec enim sunt, quae hominibus auctoritatem et pretium iure conciliant. Et certe non alios decipit larvarum splendor vel inanis pompa, quam qui pro ingenii sui vanitate fallaciis addicti sunt. Dicitur vixisse annis septem cum viro a virginitate sua, ut sciamus fuisse viduam in ipso aetatis flore. Virgo enim nupserat, et paulo post marito privata est: quod autem abstinuit a secundis nuptiis, quum adhuc vegeto esset corpore, hac circumstantia augetur pudicitiae laus. Quod tamen sequitur, bifariam exponi potest, viduam fuisse annorum ferme octoginta quatuor, nempe quod ab eius coelibatu elapsum fuerit illud tempus, vel quod tam diu vixisset. Si annos octoginta quatuor a viduitate numeres, sequetur, maiorem fuisse centenaria: sed hoc in medio relinquo. Quod autem in paucis quibusdam adhuc lucebat Spiritus prophetiae, iis quasi tesseris comprobata fuit Legis doctrina et Iudaica religio, donec veniret Christus, siquidem in tam vasta dissipatione talibus adminiculis retineri necesse fuit Dei electos, ne diffluerent.

37. *Non discedebat e templo.* Hyperbolica est loquutio, cuius tamen clarus est sensus, Hannam prope assiduam in templo fuisse. Addit Lucas, ipsam ieiuniis ac deprecationibus continuis coluisse Deum. Unde colligimus, non frequentasse templum, quasi hoc nudo officio defungi vellet, sed simul iunxisse alia pietatis exercitia. Caeterum notare operae pretium est, non eandem hic omnibus regulam praescribi, neque etiam promiscue trahi debere in exemplum, quae hic in vidua muliere laudantur officia: prudenter enim discernere oportet, quid cuiusque vocationi conveniat. Stulta enim aemulatio simiis mundum replevit, dum cupide magis quam scienter arripiunt superstitiosi, quicquid in Sanctis laudari audiunt: quasi vero, ut distincti sunt ordinum gradus, ita non etiam habendus sit delectus operum, ut singuli vocationi suae respondeant. Quod hic refertur de Hanna, Paulus ad viduas specialiter restringit: praepostere ergo faciunt coniuges, si ad exemplum dissimile vitam suam forment. Superest tamen adhuc scrupulus, quod videtur Lucas partem divini cultus in ieiuniis statuere: sed notandum est, ex operibus, quae ad cultum spectant, alia simpliciter requiri, atque (ut loquuntur) per se esse necessaria: alia vero, quae accedunt, referri in hunc finem, ut prioribus illis observiant. Precationes ad Dei cultum proprie faciunt: ieiunium vero inferius subsidium est, quod non aliter Deo probatur, nisi quatenus precandi studium et arborem adiuvat. Tenenda enim regula est, Aestimari hominum officia a recto et legitimo fine. Tenenda etiam distinctio, quod directe precibus colatur Deus, ieiuniis vero non nisi propter consequentiam. Neque vero dubium est, quin ieiunia sua retulerit sancta mulier ad lugendam quae tunc erat Ecclesiae calamitatem.

38. *Vicissim confitebatur.* Sanctam melodiam, quae resonabat in linguis Simeonis et Hannae, commendat Lucas, ut se mutuo hortentur fideles ad canendas uno ore Dei laudes, et alii aliis vicissim respondeant. Quum dicit, loquutam fuisse Hannam omnibus, qui exspectabant redemptionem, piorum paucitatem iterum designat. Caput enim fidei situm erat in hac exspectatione. Paucos autem fuisse apparet, qui eam vere in animis suis foverent.

39. *Reversi sunt in Galilaeam.* Facile quidem admitto, pro-

fectionem Aegyptiacam intermediam fuisse: et quod dicit Lucas, eos habitasse in urbe sua Nazareth, ordine esse posterius fuga in Aegyptum, quam Mathaeus refert. Porro si absurdum non est, ab uno Evangelista omitti quod ab altero narratur, nihil etiam obstat quin Lucam, resecto tempore cuius nullam facere mentionem instituerat, transitum sibi fecisse dicamus ad historiam sequentem. Sed interim eorum commento minime assentior, qui Ioseph et Mariam, peracto purgationis sacrificio, fingunt reversos fuisse in Bethlehem, ut illic degerent. Stulte enim imaginantur fuisse illic domicilium Ioseph, ubi adeo ignotus erat, ut hospitium nullum invenire potuerit. Nec temere Lucas tam eius quam Mariae urbem vocat Nazareth. Unde colligimus, nunquam ipsum habitasse in Bethlehem, licet inde oriundus esset. De serie vero temporum mox plenius disseram.

(23.) MATTH. II. 13. Digressis autem illis, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, dicens, Surge et assume puerulum et matrem eius, et fuge in Aegyptum, et esto illic, donec dixero tibi: futurum est enim, ut Herodes quaerat puerulum ad perdendum eum. 14. Ille vero excitatus assumpsit puerulum et matrem eius noctu, et secessit in Aegyptum. 15. Et fuit illic usque ad obitum Herodis, ut perficeretur, quod dictum fuerat a Domino per Prophetam dicentem, Ex Aegypto vocavi filium meum. 16. Tunc Herodes ubi vidit, sibi illusum fuisse a Magis, indignatus est vehementer, et mittens interfecit omnes pueros, qui erant in Bethlehem et omnibus eius finibus, a bimatu et infra, secundum tempus quod exquisierat a Magis. 17. Tunc perfectum est, quod dictum fuerat ab Ieremia Propheta, quum ait, 18. Vox in Rama audita est, lamentatio, ploratus, et fletus multus: Rachel plorans filios suos, et noluit consolationem admittere, propterea quod non sint.

13. *Digressis autem illis.* Quot dies intercesserint a discessu magorum, usquedum Ioseph in Aegyptum fugere iussus est, nescitur, neque etiam magnopere pertinet: nisi quod probabile est, Dominum Mariae pepercisse, donec ex puerperio convaluit, ut iter facere posset. Hoc vero admirabile fuit Dei consilium, quod Filium suum fuga servare voluit. Nec vero dubium est, quin periculosis tentationibus agitata fuerit mens Ioseph, quum nihil spei nisi in fuga ostenderetur: nulla enim in fuga erat divini praesidii species. Deinde minime consentaneum erat, non posse nisi hominis mortalis opera servari, qui futurus erat omnium servator. Verum hanc moderationem tenuit Deus in Filio suo servando, ut coelestis suae potentiae signa aliqua daret, nec tamen ipsam ita redderet conspicuam, quin lateret sub specie infirmitatis: nondum enim Christi palam glorificandi maturum erat tempus. Quod An-

gelus rem occultam et humanitus ignotam praedicit, clarum est divinitatis specimen: quod fuga et exsilio tegere iubet vitam pueri, pertinet ad carnis infirmitatem, cui subiectus erat Christus. Caeterum hinc docemur, Deum non uno semper modo servare suos, sed nunc magnifice exserere virtutem suam, nunc vero ex obscuris integumentis vel umbris tenues eius scintillas proferre. Iam ista mirabilis ratio servandi sub cruce filii Dei, nos docet, perperam facere qui certam Deo viam praescribunt. Sinamus ergo disparibus modis salutem nostram ab eo promoveri, nec recusemus humiliari, quo melius ipse gloriam suam illustret. Praesertim vero minime fugienda nobis est crux, qua Filium suum a prima usque infantia exercuit. Porro fuga haec pars est stultitiae crucis, sed quae excellit supra omnem mundi sapientiam. Ut suo tempore prodeat Iudaeae servator, ex ea fugere cogitur, et eum alit Aegyptus, ex qua nihil prius nisi Ecclesiae Dei letale prodierat. Quis non ad opus Dei tam inopinatum stupeat? Quod Ioseph confestim obtemperat mandato Angeli, hinc rursus somni certitudinem collige: talis enim obsequii alacritas clare ostendit, minime eum dubitasse, quin Deum haberet fugae capessendae auctorem. Videtur tamen hoc posse diffidentiae tribui, quod tam cito properat: neque enim trepidatione caruit nocturna fuga. Sed facilis est excusatio. Videbat salutis modum sibi divinitus ordinari humilem et abiectum: fas ergo sibi esse colligit, trepide (ut in ultimis periculis fieri solet) fugam arripere. Ita semper ad Dei praedictiones metum nostrum attemperare convenit: quibus si consentiat, non repugnabit fidei. *Esto illic donec dixero.* His verbis significat Angelus, vitam pueri etiam in posterum fore curae Deo, et hac confirmatione opus habuit Ioseph, ut certo statueret, Deum non modo sibi esse ducem itineris, sed in exsilio quoque perpetuum fore custodem. Atque hoc modo sedare voluit Dominus multas curas, quibus aestuare cor sancti viri poterat, ut quietus maneret in Aegypto. Nullum enim alioqui momentum sine variis torminibus praeterisset, quum se non modo haereditate a Deo sanctis omnibus promissa, sed templo, sacrificiis, publica fidei professione privatum cernens inter pessimos Dei hostes, et profundo superstitionum gurgite ageret. Gestabat quidem secum in persona infantis, quicquid unquam bonorum speraverant Patres, vel illis pollicitus erat Dominus, sed quia nondum tantos in fide et Christi notitia fecerat progressus, contineri hoc mandato necesse habuit, Esto illic donec tibi dixero: ne molestum illi esset, patria extorrem inter Aegyptios languere.

15. *Ex Aegypto vocavi.* Quia Matthaeus completum dicit vaticinium, putarunt multi, non aliud Prophetam voluisse quam quod exprimitur: atque hunc sibi finxerunt sensum, stulte facere Iudaeos, dum Filium Dei oppugnant et opprimere conantur, quia Pater eum ex Aegypto vocaverit. Atqui in hunc modum perperam torquentur Prophetae verba (Hos. 11, 1.), cuius consilium est, ingratitudinis reos facere Iudaeos, qui, a prima sua infantia et origine Deum experti plus quam benignum et beneficum patrem, novis tamen peccatis subinde provocent. Proinde sit hoc nobis extra controversiam, locum non debere ad Christum restringi. Neque tamen a Matthaeo torquetur, sed scite aptatur ad praesentem causam. Sic intelligi debent verba Prophetae: quum puer

adhuc esset Israel, eduxi eum e misera illa servitute, in qua demersus erat. Prius similis fuerat mortuo, et Aegyptus illi erat instar sepulcri: ego autem inde, quasi ex utero eductum, in lucem vitae protuli. Merito autem sic loquitur Dominus, quia liberatio illa quaedam fuit populi nativitas. Tunc enim palam factae sunt adoptionis tabulae, quum Lege promulgata receptus est in peculium Dei, regnum sacerdotale, et gentem sanctam: quum ab omnibus populis fuit segregatus, quum denique, ut in medio eius habitaret, Dominus sibi tabernaculum erexit. Perinde igitur valent Prophetae verba acsi dixisset, populum ex Aegypto non secus ac profundo mortis gurgite ereptum esse. Iam redemptio per Christum allata quid aliud quam resurrectio a morte, et novae vitae initium fuit? Prope enim lux salutis tunc exstincta erat, quum Deus in Christi persona Ecclesiam sibi denuo genuit: tunc ex Aegypto prodiit Ecclesia in suo capite, sicuti totum inde corpus ante eductum fuerat. Facit autem haec analogia, ne videri debeat absurdum, quod partem aliquam pueritiae suae Christus in Aegypto transegit: quin potius eo illustrior fuit Dei gratia et virtus, et admirabile consilium magis enituit, quod lux e tenebris et ex inferis vita emersit. Posset enim alioqui hic obstrepere carnis sensus, Scilicet ex Aegypto venturus est Redemptor: Matthaeus ergo non esse novum vel insolens admonet, quod Deus Filium inde sibi vocet, ac potius hoc ad fidei nostrae confirmationem valere, quod sicuti olim, ita nunc de integro nascatur ex Aegypto Dei Ecclesia. Hoc modo est diversum, quod olim totus populus Aegypti ergastulo inclusus fuerit: in secunda autem redemptione solum Ecclesiae caput Christus illic latuerit, sed qui omnium salutem et vitam in se inclusam gestabat.

16. *Tum Herodes ubi vidit.* Loquitur Matthaeus ex sensu et opinione Herodis, qui deceptum se a magis putabat, quia ministri esse noluissent impiae crudelitatis. Potius ipse captus fuit in sua astutia, qui perfide simulaverat, sibi quoque esse in animo Regem novum colere. Porro huius historiae nulla fit mentio apud Iosephum: solus Macrobius libro Saturnaliorum 2. iocos et dicteria Augusti referens dicit, Quum audisset, iussu Herodis, pueros in Syria infra bimatum occisos, et in turba simul occisum fuisse eius filium, Mallem, inquit, Herodis porcus esse quam filius. Atqui nobis abunde sufficit unius Matthaei auctoritas. Non debuit quidem facinus tam memorabile omitti a Iosepho: mirum tamen non est de infantibus ipsum tacere, qui leviter tantum et obscure attingit non minus detestabile saevitiae exemplum, quod eodem fere tempore sustulerit omnes Iudices, quos Sanhedrin vocabant, ne quid prorsus residuum maneret ex stirpe Davidis. Ego vero non dubito, quin eodem metu impulsus fuerit ad utrumque caedis genus. De tempore tamen ambigitur. Nam quum dicat Matthaeus, occisos fuisse bimulos et minores secundum tempus, quod exquisierat a magis, colligere inde licet, Christum eam aetatem tunc attigisse, vel saltem non procul abfuisse a bimatu. Hoc quidam longius, deinde trahunt, quo tempore venerunt magi, eius fere aetatis fuisse Christum. Ego vero alterum ex altero nego confici. Quanto pavore tunc correptus fuerit Herodes, quum rumor in vulgus sparsus esset de novo Rege nato, paulo ante vidimus. Quum tunc impedierit metus, ne proditorem quempiam clanculum submit-

tere auderet explorandi causa, non est quod miremur, a tam odioso et atroci caede aliquandiu fuisse cohibitum, praesertim quum recens adhuc fama de magorum adventu vigeret. Certe probabilis coniectura est, facinus quod agitabat in animo, distulisse in suam occasionem, et fieri potest ut prius interempti ab eo fuerint Iudices, quo populum suis ducibus orbatum impune quidvis perferre cogeret. Unde colligere promptum est, frivolo argumento eos niti, bimulum fuisse Christum, quum adoratus fuit a magis, quia secundum tempus, quo apparuerat stella, Herodes pueros occiderit bimulis paulo minores. Stulte autem pro confesso sumunt, stellam non apparuisse nisi post partum Virginis. Longe verisimilius est, mature fuisse admonitos, et sub ipsam nativitatem Christi iter ingressos esse, ut infantem recens natum in cunis vel matris gremio conspicerent. Imprimis vero puerile est illud commentum, venisse ex ignota aliqua regione et quasi ex alio orbe, ut prope biennium in itinere consumpserint. Denique magis ridicula sunt quae affert Osiander, quam ut refutatione egeant. Caeterum in hoc contextu historiae, quem propono, nihil est incommodi, quod nondum elapso puerperii tempore venerint magi, et regem quaesierint qui natus erat, non qui iam esset bimulus: quod Ioseph illis in patriam reversis noctu fugerit, sed tamen in transitu defunctus sit Hierosolymae pietatis officio, quod Lege Domini praescriptum erat (potuit autem in tam populosa urbe, in quam ex omnibus locis assiduus erat confluxus, securus esse a periculo): quod illo in Aegyptum profecto Herodes anxie de periculo suo cogitaverit, tandemque eruperit saevitiae ulcus, quod ultra sesquiannum intus aluerat. Nam adverbium *tunc* non designat semper in Scriptura continuum tempus, sed plerumque occurrit, ubi longa est rerum distantia.

18. *Vox in Rama.* Certum est a Propheta (Ierem. 31, 15.), describi cladem tribus Beniamin, quae accidit eius tempore. Excisionem enim tribus Iuda praedixit, cuius accessio erat dimidia tribus Beniamin. Quod Racheli mortuae luctum tribuit, prosopopoeia est, quae plurimum valet ad movendos affectus. Nec vero Ieremias rhetoricos colores inducit ornandae solum orationis causa, sed quia aliter corrigi non poterat durities et stupor vivorum, quam si mortui e sepulcris quodammodo evocarentur ad lugendas Dei vindictas, quae solebant ut plurimum ludibrio haberi. Quum tunc completum fuerit Prophetae vaticinium, non intelligit Matthaeus, illic praedictum fuisse quid facturus esset Herodes, sed Christi adventu renovatum fuisse luctum illum, quem multis ante saeculis pertulerant Beniamitae: atque ita scandalo occurrere voluit, quod turbare poterat et concutere pias mentes, nempe nihil ab eo salutis esse sperandum, cuius causa, simulac natus esset, trucidarentur infantes, imo hoc sinistrum esse et infelix praesagium, quod maiorem saevitiae flammam accenderat Christi nativitas, quam ardere soleat in bellis maxime hostilibus. Atqui sicut a Propheta instauratio promittitur, ubi gens ab ipsis usque infantibus excisa fuerit, ita admonet Matthaeus, nihil obstare stragem illam, quin Christus paulo post totius gentis redemptor appareat: scimus enim, totum illud caput suavissimis consolationibus refertum esse. Et post funebrem illam querimoniam continuo sequitur, Quiescat vox tua a ploratu, et oculi tui a lacrymis: quia mer-

ces est labori tuo, et spes novissimis tuis, etc. Haec igitur similitudo est prioris cladis in tribu Beniamin acceptae cum hac secunda, quod utraque restituendae mox salutis praeludium fuit.

(24.) MATTH. II. 19. Caeterum defuncto Herode, ecce Angelus Domini per somnium apparet Ioseph in Aegypto, 20. Dicens, Surge, et assume puerum et matrem eius, et vade in terram Israel: defuncti sunt enim, qui quaerebant animam pueri. 21. At ille surgens assumpsit puerum et matrem illius, et venit in terram Israel. 22. Verum quum audisset, Archelaum regnare in Iudaea loco Herodis patris sui, timuit illuc abire: sed oraculo admonitus per somnium, secessit in partes Galilaeae. 23. Quo profectus habitavit in urbe, quae vocatur Nazareth, ut impleretur, quod dictum fuerat per Prophetas, Nazaraeus vocabitur.

19. *Defuncto Herode.* Ostenditur his verbis perseverantia fidei Ioseph, quod pedem in Aegypto fixum habuit, donec rursum Dei mandato revocaretur in patriam. Interea videmus, Dominum suos nunquam frustari, quin opportune illis succurrat. Caeterum probabile est, statim post Herodis mortem Ioseph ex Aegypto rediisse, priusquam Augustus Caesar Archelaum suo decreto constituisset Iudaeae Ethnarcham. Quia enim patris testamento scriptus erat regni successor, tametsi abstinuit a nomine regio, praefatus hoc a nutu et arbitrio Caesaris pendere, omnia tamen pro imperio gessit. Deinde Romam profectus obtinuit confirmationem: tantum illi nomen regis negatum fuit, donec factis promeritus esset. Galilaeae vero praeerat Philippus, vir mansueti ingenii et fere privato similis. Ergo in eius ditionem Ioseph Angeli monitu concessit, quia sub principe minime sanguinario et suos clementer fovente minus erat periculi. Porro semper memoria tenendum est Dei consilium, quod Filium suum ab initio sub crucis rudimentis continuerit, quia haec illi redimendae Ecclesiae futura erat ratio. Nam et ideo infirmitates nostras subiit, periculis subiectus fuit, et timoribus obnoxius, ut Ecclesiam ab illis divina sua virtute liberatam aeterna pace donaret. Quare eius periculum nostra fuit securitas, metus eius nostra fiducia: non quod iam tunc sibi per aetatem metueret, sed quia pro timore Ioseph et Mariae huc illuc circumferebatur, merito dici potest, susceptos ab eo nostros timores, ut tranquillam fiduciam nobis acquireret.

23. *Nazaraeus vocabitur.* Non deducit Matthaeus Nazaraeum a Nazareth: quasi sit haec propria et certa etymologia, sed tantum est allusio. Caeterum נזיר sanctum et Deo consecratum significat a נזר, quod est separare. Hebraei quidem נזר florem [vel potius, diadematis insigne] appellant, sed minime dubium est, quin sensum illum priorem spectaverit Matthaeus. Nusquam enim legimus, Nazaraeos vocari floridos, sed qui Domino consecrati erant

secundum Legis praescriptum, quod Numerorum cap. 6, 4. habetur. Sensus ergo est: tametsi metu compulsus fuerit Ioseph in angulum Galilaeae, altius tamen fuisse Dei consilium, et urbem Nazareth Christo fuisse ordinatam, in qua habitaret, ut merito ferre posset nomen Nazaraei. Verum quaeritur, a quibus Prophetis nomen hoc impositum fuerit Christo, quum nusquam exstet tale testimonium. Quibusdam sufficere videtur, quod Scriptura frequenter Sanctum vocet, sed haec nimis frigida est solutio. Matthaeus enim (ut videmus) insistit in voce ipsa, et ad veteres Nazaraeos respicit, quorum peculiaris erat sanctitas, acsi diceret, oportuisse compleri in Christi persona, quod tunc fuit adumbratum in Nazaraeis, qui erant velut selectae Deo primitiae. Videndum tamen restat, ubinam tradiderint Prophetae, hoc fore Christo nomen. Chrysostomus, quia nodum solvere non potest, abscindit, multos Prophetarum libros intercidisse. Sed responsio illa nihil habet coloris: quia, etsi Dominus, ut veteris populi ignaviam puniret, eum aliqua Scripturae parte orbavit, vel resecuit quae minus necessaria erant, a Christi tamen adventu nihil periit. Et inscite in eam rem adducitur Iosephi locus, ubi dicit duos libros ab Ezechiele relictos esse. Nam quod vaticinatur Ezechiel de novo templo et regno a prioribus vaticiniis aperte distinctum est, et efficit quasi novum corpus. Quodsi hodie superstites ac salvos habemus omnes scripturae libros, qui Matthaei tempore exstabant, necesse est alicubi invenire, quod citat Prophetarum testimonium. Rectissime autem omnium Bucerus sensisse mihi videtur, qui locum ex Iudicum cap. 13, 5. notari existimat. Illic quidem sermo habetur de Simsone: sed quia redemptor populi non vocatur Simson, nisi quatenus figura Christi fuit, et salus eius manu et ministerio allata umbratile quoddam praeludium fuit plenae salutis, quae tandem exhibita fuit mundo per Filium Dei: quicquid de Simsone in bonam partem praedicat Scriptura, iure ad Christum transfertur. Si quis clarius malit, Christus primarium est exemplar: Simson autem inferior fuit antitypus. Ergo quum indutus fuit redemptoris persona, sciendum est, nullum ex elogiis, quibus praeclarum et vere divinum illud munus ornatum fuit, in ipsum tam proprie quam in Christum competere. Libabant enim Patres redemptionis gratiam, quam nobis in Christo ad plenum percipere datum est. Quod autem Prophetas plurali numero posuit Matthaeus, facilis est excusatio: quia liber ille Iudicum a pluribus Prophetis compositus fuit. Ego tamen quod hic habetur de Prophetis latius patere arbitror. Ioseph enim (qui temporalis fuit servator Ecclesiae, et multis modis figuram Christi gestavit, vel potius viva fuit eius imago) vocatur Nazaraeus fratrum suorum, Gen. 49, 26. et Deut. 33, 16. Deus ergo eximiam dignitatem, cuius specimen praebuerat in Ioseph, in Simsone relucere voluit, et indidit illi nomen Nazaraei, ut istis tirociniis imbuti fideles magis intenti essent in futurum Redemptorem, qui segregandus erat ab omnibus, ut primogenitus esset inter multos fratres.

(25.) LUC. II. 40. Puerulus autem crescebat et roborabatur spiritu, et plenus erat sapientia, et gratia Dei erat super illum. 41. Et ibant parentes eius quotannis Hieroso-

lymam in die festo Paschae. 42. Et quum factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis Hierosolymam secundum consuetudinem diei festi, 43. Consummatisque diebus quum redirent illi, remansit Iesus puer Hierosolymae, et non cognoverunt parentes eius, 44. Rati autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, et requirebant eum inter cognatos et inter notos. 45. Et quum non invenissent eum, reversi sunt Hierosolymam quaerentes eum. 46. Et accidit, post triduum invenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos et interrogantem: 47. Stupebant autem omnes, qui eum audiebant, super intelligentia et responsis eius.

40. *Puerulus autem crescebat.* Matthaeus ab infantia Christi continuo ad manifestationem transit. Lucas hic unam duntaxat memoratu dignam refert, quod scilicet Christus in media pueritia specimen dederit futurae suae functionis, vel saltem tirocinio uno ostenderit, qualis futurus esset. Primum autem *crevisse* dicit, et *roboratum spiritu:* quibus verbis significat, una cum aetate crevisse etiam animi dotes. Unde colligimus, profectus istos vel incrementa ad humanam eius naturam referri. Nam divinitati nihil accedere potuit. Quaeritur tamen, an non statim, ex quo conceptus fuit in utero matris, excelluerit omni donorum spiritualium plenitudine. Videtur enim absurdum, ut quicquam ad perfectionem defuerit Filio Dei. Responsio tamen facilis est: si nihil derogat eius gloriae, quod prorsus exinanitus fuit, neque hoc ab eo esse alienum, quod sicut adolescere corpore, ita et secundum animam nostra causa proficere voluerit. Et certe quum docet Apostolus (Hebr. 4, 15.), per omnia fuisse nobis similem excepto peccato, procul dubio hoc quoque comprehendit, quod eius anima subjecta fuerit ignorantiae. Hoc solum discrimen est, inter nos et illum, quod infirmitates, quae nos necessitate constringunt, sponte et propria voluntate suscepit. Ergo pro aetatis ratione et modo Christus secundum humanam naturam gratuitis Spiritus donis auctus est, ut ex sua plenitudine ad nos transfunderet, quia gratiam ex eius gratia haurimus. Quidam nimis meticulosi quod hic dicitur restringunt ad externam speciem, atque exponunt, Christum visum esse proficere, etiamsi re ipsa nihil illi novae intelligentiae accederet. Sed aliter sonant verba, et clarius adhuc refellitur hic error, quum paulo post addit Lucas, *puer aetate et sapientia proficiebat apud Deum et homines.* Neque enim imaginari fas est, latuisse intelligentiam in Christo, quae apud eum apparuit temporis successu. Nec vero dubium est, quin Dei consilium fuerit diserte exprimere, quam vere et solide Christus, quum induit carnem nostram, omnes fraternae cum hominibus coniunctionis partes sit amplexus. Neque hoc modo duplicem ipsum fingimus: nam etsi una fuit *Dei* et *hominis* persona, non sequitur tamen, humanae naturae fuisse datum quicquid proprium divinitatis erat, sed quatenus salutis nostrae interfuit divinam suam potentiam quasi occul-

tam tenuit Dei Filius. Et quod dicit Irenaeus, quiescente divinitate passum fuisse, non modo de corporali morte interpretor, sed de illo incredibili animae dolore et cruciatu, qui hanc illi querimoniam expressit, Deus meus, ut quid me dereliquisti? In summa, nisi negare libeat, Christum verum hominem esse factum, non pudeat etiam fateri, ultro suscepisse quae ab humana natura separari nequeunt. Stulte autem obiicitur, ignorantiam, quum poena sit peccati, Christo non quadrare: idem enim de morte quoque dicendum foret. Quin potius Mediatoris officio defunctum esse tradit Scriptura: quia quicquid poenarum eramus promeriti in se ipsum a nobis transtulit. Adde quod nimis crasse et inscite ignorantiam faciunt poenam peccati. Neque enim putandum est, Adam, quum adhuc esset integer, omnia scivisse: neque angeli, dum aliquid ignorant, sustinent peccati poenam. Subtilius colligunt quidam, nihil haesisse ignorantiae in Christo, quia ignorantia vitium sit. Sed isti quoque falsum et inane principium perperam sumunt: alioquin pares esse Deo angelos necesse erit, ut vitiosi non sint. Vitiosa quidem est coecitas humanae mentis, et merito pars originalis peccati censetur: sed hic non alia Christo ignorantia tribuitur, quam quae in hominem omni peccati macula purum cadere potest. Caeterum quum dicit Lucas, *roboratum fuisse spiritu et impletum sapientia*, significat, quicquid est sapientiae in hominibus, et quotidie illis accrescit, fluere ex unico isto fonte, nempe ex Dei Spiritu. Generalior est quae sequitur loquutio, *gratiam Domini fuisse super eum:* comprehendit enim quicquid in ipso excellentiae resplenduit.

41. *Ibant parentes eius quotannis.* Laudatur hic Mariae et Iosephi pietas, quod studiose in externo Dei cultu se exercuerint. Neque enim temere ab ipsis suscepta fuit annua haec peregrinatio, sed ex mandato Dei. Nam quod Lex masculis tantum praecipit, ut se sistant in Dei conspectum, non excludit in totum feminas, sed illis parcit secundum indulgentiam. Atque hac nota discernitur pura religio a vanis et pravis superstitionibus, quod illa se continet sub Dei obsequio et praescripto Legis eius, hae autem pro cuiusque arbitrio extra Dei verbum sine certa regula vagantur. Quamvis autem multis corruptelis infectus esset cultus templi, venale esset sacerdotium, et doctrina multis erroribus implicita foret, quia tamen adhuc vigebant legales ceremoniae, et externum sacrificandi ritum, qualis in Lege traditur, servabant, oportuit fideles talibus exercitiis fidem suam testari. Caeterum nomen Patris ad Ioseph improprie transfertur ex vulgari hominum sensu.

44. *Illum esse in comitatu.* Ex pluribus sacrae Scripturae locis constat, turmatim iter facere solitos, qui diebus festis veniebant in templum adorandi causa. Quare non mirum est, si primo die Ioseph et Maria de puero minus solliciti fuerint: postea vero se non pigritia vel neglectu securos fuisse ostendunt.

46. *Sedentem in medio doctorum.* Radios divini fulgoris palam in puero enituisse oportet, ut sessum admissus fuerit a superbis hominibus. Quanquam autem probabile est, in subsellio potius quam doctorum gradu sedisse, nunquam tamen fastidiosi homines audientiam illi in publico coetu facere dignati essent, nisi vis aliqua divina ipsos coegisset. Fuit ergo hoc quasi praeludium vocationis, cuius nondum maturum tempus advenerat. Atque ideo

tamen tantum gustum dare voluit, qui statim elapsus est ex hominum memoria, nisi quod Maria in corde suo reconditum nobis servavit, ut deinde cum aliis thesauris proferret in communem piorum usum. Et notanda sunt haec duo, miratos fuisse omnes, quia prodigii loco habebant puerum tam apte et concinne texere suas interrogationes: rursum, audiendo Christum ipsum potius discipuli partes egisse, quam magistri. Quia enim nondum huc vocatus fuerat a Patre, ut se publicum Ecclesiae doctorem profiteretur, modeste tantum interrogavit doctores. Quanquam minime dubium est, quin hoc tirocinio taxare iam aggressus sit perversum eorum docendi morem: nam quod postea de *responsis* subiicit Lucas, more hebraico positum esse interpretor pro quovis sermone.

(26.) LUC. II. 48. Et viso eo admirati sunt, et dixit mater eius ad illum, Fili, cur fecisti nobis sic? ecce, pater tuus et ego dolentes quaerebamus te. 49. Et ait ad illos, Quid est, quod quaerebatis me? an nesciebatis, quod in iis, quae Patris mei sunt, oportet me esse? 50. Et illi non intellexerunt sermonem, quem loquutus est ipsis. 51. Et descendit cum eis, venitque Nazareth. Et erat subditus illis: mater autem eius conservabat omnia verba haec in corde suo. 52. Et Iesus proficiebat sapientia et aetate, et gratia apud Deum et homines.

48. *Dixit mater eius etc.* Falluntur meo iudicio, qui sanctam virginem sic loquutam esse putant ostentandi imperii causa: imo fieri potest, ut seorsum et remotis testibus tandem coeperit expostulare cum filio, postquam a conventu discessit. Utcunque res habeat, nulla eam impulit ambitio, sed tridui moerore expressa ei fuit haec querimonia. Interea quod expostulat acsi iniuste laesa fuerit, hinc apparet, quam propensi natura simus ad ius nostrum tuendum, posthabito etiam Dei respectu. Mori quidem centies maluisset sancta virgo, quam ex certo animi proposito se Deo praeferre, sed, dum materno dolori indulget, per incogitantiam eo delabitur. Et sane hoc exemplo monemur, quam suspecti nobis esse debeant omnes carnis affectus, et quantopere cavendum sit, ne iuris nostri tenaces ultra quam par est, et nobis addicti Deum honore suo fraudemus.

49. *An nesciebatis etc.* Merito matrem reprehendit Christus, quanquam id parce et oblique facit. Summa est, officium, quod Deo Patri suo debet, omnibus humanis obsequiis longe praeferendum esse: perperam igitur facere terrenos parentes, quibus dolet se neglectos fuisse prae Deo. Atque hinc colligenda est generalis doctrina, quicquid hominibus debetur priori Legis tabulae subesse, ut Deo sua potestas intacta maneat. Sic regibus et parentibus et dominis obediendum est, sed non nisi sub Dei imperio, hoc est, ne quid Deo pereat vel decedat in hominum gratiam. Nec vero tunc violatur humana pietas, quum potior habetur Dei ratio. *In iis quae patris mei sunt.* Hoc verbo significat, se aliquid habere

homine maius. Praecipuum quoque finem designat, cur in mundum missus fuerit, nempe ut munus impleat sibi a Patre coelesti iniunctum. Sed mirum est, quod Ioseph et Maria non intellexerint hoc responsum, qui multis testimoniis edocti fuerant, Iesum esse Filium Dei. Respondeo, quamvis illis non ignota prorsus foret coelestis Christi origo, non tamen assequutos fuisse omni ex parte, illum intentum fuisse exsequendis Patris mandatis, quia nondum illis distincte patefacta erat eius vocatio. Quod autem Maria in corde suo servat, quae mentis intelligentia nondum capit, hinc discamus reverenter suscipere, et (quemadmodum semen terra conceptum fovetur) reconditum in animis nostris servare, quae mentis nostrae captum superant Dei mysteria.

51. *Erat subditus illis.* Haec in salutem nostram suscepta fuit a Christo humilitas, quod Dominus angelorum et caput se mortalibus creaturis ultro subiecit. Sic enim ferebat Dei consilium, ut ad tempus, tanquam sub umbra, lateret sub nomine Ioseph. Etsi autem nulla Christum necessitas ad hanc subiectionem cogebat, quin se posset eximere, quia tamen hac lege susceperat hominis naturam, ut subiectus esset parentibus, et simul hominis ac servi personam induerat, quoad officium Redemptoris haec legitima fuit eius conditio. Quo libentius subire nos decet, quod unicuique iugum fuerit a Domino impositum.

SECTIO IV. (27—32.)

IESU BAPTISMUS ET TENTATIO.

(27.) MATTH. III. 1. In diebus autem illis adest Ioannes Baptista, praedicans in deserto Iudaeae, 2. Ac dicens, Poenitentiam agite; appropinquavit enim regnum coelorum. 3. Nam hic est ille, de quo dictum est ab Iesaia Propheta, qui ait, Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite semitas eius. 4. Ipse vero Ioannes habebat indumentum suum ex pilis camelorum, et zonam pelliceam circum lumbos suos: cibus autem erat locustae et mel silvestre. 5. Tunc egressa est ad eum Hierosolyma et tota Iudaea, totaque regio circumiacens Iordani, 6. Et baptizabantur in Iordane ab illo, confitentes peccata sua.

MARC. I. 1. Initium Evangelii Iesu Christi, Filii Dei. 2. Sicut scriptum est in Prophetis, Ecce ego mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui praeparabit viam tuam ante te. 3. Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite semitas eius. 4. Baptizabat Ioannes in deserto, praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum.

5. Et egrediebantur ad eum tota Iudaeae regio, et Hierosolymitae, et baptizabantur omnes ab illo in Iordane flumine, confitentes peccata sua. 6. Erat autem Ioannes vestitus pilis cameli, et zona pellicea circum lumbos suos, vescebaturque locustis et melle silvestri.

LUC. III. 1. Anno autem decimo quinto imperii Tiberii Caesaris, Pontio Pilato Praeside Iudaeae, tetrarcha vero Galilaeae Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Ituraeae et Trachonitidis regionis, et Lysania Abilenes tetrarcha, 2. Sub pontificibus Hanna et Caipha factum est verbum Domini super Ioannem, Zachariae filium in deserto. 3. Et venit in totam regionem circumiacentem Iordani, praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum. 4. Sicut scriptum est in libro sermonum Iesaiae prophetae, dicentis, Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite semitas eius. 5. Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et fient quae obliqua sunt recta, et aspera in vias planas. 6. Et videbit omnis caro Salutare Dei.

Tametsi pars Evangelii est, quod hactenus ex Matthaeo et Luca retulimus, non tamen abs re est, quod Evangelii exordium Marcus in praedicatione Ioannis Baptistae constituit. Nam sicuti habetur Ioannis primo, tunc demum impositus est finis Legi et Prophetis: Lex et Prophetae usque ad Ioannem, ex eo regnum Dei, etc. (Luc. 16, 16.) Atque huc aptissime quadrat, quod adducit Malachiae testimonium (3, 1.). Quo magis accenderet Dominus animos ad desiderium promissae salutis, populum ad tempus novis vaticiniis privare instituerat, et scimus Malachiam ultimum ex legitimis ac certis Prophetis fuisse. Porro ne Iudaei famelici interea deficiant, eos hortatur ut se contineant sub Lege Mosis, donec appareat promissa redemptio. Solius autem Legis meminit, quia nihil ab ea separatum habebat Prophetarum doctrina, sed tantum appendix erat et plenior expositio, ut tota gubernandae Ecclesiae ratio a Lege penderet. Nec vero novum est aut infrequens in Scriptura, comprehendi sub Legis nomine prophetias, quia ad eam omnes tanquam ad suum fontem et scopum referebantur. Evangelium vero non tanquam inferior Legis accessio fuit, sed nova docendi forma, quae priorem illam abrogaret. Porro Malachias duplicem Ecclesiae statum discernens, priorem constituit sub Lege, alterum a praedicatione Ioannis inchoat. Neque enim dubium est, quin Ioannem Baptistam designet, quum dicit, Ecce ego mitto legatum meum: quia (ut iam dictum est) expressa hic ponitur distinctio inter Legem et novum Ecclesiae ordinem ac statum, qui subrogandus erat. In eundem sensum paulo ante dixerat (quod citatur a Marco: sunt enim loci prorsus similes), Ecce ego

mitto vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus. Item, ecce mitto nuntium meum, qui purgabit viam coram me: tunc veniet ad templum suum dominator, quem quaeritis. Quia utroque loco melior Ecclesiae conditio promittitur, quam sub Lege fuerat, procul dubio exortus Evangelii notatur. Atqui antequam prodeat Dominus ad restituendam Ecclesiam, venturus dicitur apparitor vel praeco, qui eum adesse pronuntiet. Unde collegimus, abrogationem Legis et initium Evangelii proprie statui in Ioannis praedicatione. Caeterum quum Ioannes Christum carne indutum commendet, et nativitas eius et tota exhibitionis historia sub Evangelio continetur. Sed hic tractat Marcus, quando coeperit promulgari Evangelium. Quare non temere a Ioanne orditur, qui primus fuit eius minister. Atque hoc consilio voluit coelestis Pater, Filii sui vitam silentio quasi sepultam esse, donec advenit plenae revelationis tempus. Neque enim sine certa Dei providentia factum est, ut praetereant Evangelistae totum illud tempus, quod Christus domi privatus transegit, et a prima eius infantia mox ad annum tricesimum transeant, quo publica persona indutus Redemptor palam exhibitus est mundo, nisi quod Lucas specimen unum futurae eius vocationis circa annum duodecimum breviter attingit. Hoc quidem ad rem maxime pertinebat, scire, Christum primo esse verum hominem, deinde Abrahae et Davidis filium: id Dominus testatum nobis esse voluit. Reliqua, quae de pastoribus, magis et Simeone habuimus, ad probandam eius divinitatem spectabant. Quod vero de Ioanne et eius patre Zacharia narravit Lucas, quoddam Evangelii praeludium fuit. In verbis Malachiae nihil habet absurdi personae mutatio: sic apud prophetam Deus loquitur, Mitto Angelum meum, qui viam parabit coram me. A Marco autem Pater Filium compellans inducitur. Sed videmus Marco nihil aliud fuisse propositum, quam ut prophetae mentem clarius exprimeret. Nomine Filii Dei Christum insignit Marcus, quem alii Evangelistae testati sunt ex semine Abrahae et Davidis esse natum, ut *filius* quoque *hominis* esset. Sed significat Marcus, redemptionem non nisi a Filio Dei fuisse sperandam.

Matth. 1. *In diebus illis.* Luc. 1. *Anno decimoquinto.* Ex Matthaeo et Marco non poterat colligi, quoto aetatis suae anno coepisset Ioannes in publicum prodire: Lucas vero satis ostendit, triginta annorum vel circiter tunc fuisse. Quindecim annis ante mortem Augusti natum fuisse, uno fere consensu vetusti Ecclesiae scriptores tradunt. Successor Tiberius iam annis quindecim imperii Romani potitus erat, quum idem Ioannes praedicare coepit. Conficitur ergo illud quod dixi triginta annorum tempus. Unde etiam sequitur, non diu functum esse doctoris officio, sed brevi Christo cessisse: quia paulo post videbimus, Christum etiam anno aetatis suae tricesimo fuisse baptizatum. Atqui tunc ad munus suum peragendum initiatus fuit. Quum autem Christus Sol iustitiae Ioannem suum luciferum, vel auroram mox subsequutus sit, non mirum est, Ioannem evanuisse, quo magis conspicuus esset unius Christi fulgor. Luc. *Pontio Pilato.* Probabile est, hunc secundum annum fuisse Pilati: ex quo enim Tiberius imperium arripuerat, narrat Iosephus libro 18. Antiquitatum, ab eo creatum esse Iudaeae praesidem Valerium Gratum et suffectum Annio Rufo. Potuit autem haec subrogatio incidere in annum

eius secundum. Valerium Iudaeae praefuisse per annos undecim, tradit idem Iosephus. Provinciam ergo biennio Pilatus tenuerat, quum Evangelium praedicare coepit Ioannes. Herodes hic, quem Iudaeae tetrarcham facit Lucas, secundus fuit Herodis magni haeres, qui patri ex testamento successit. Archelao enim ethnarchia Iudaeae data erat, sed, quum Viennam relegatus esset ab Augusto, pars illa in praedam Romanis cesserat. Quare duos Herodis filios hic recenset Lucas, Herodem scilicet Antipam, qui tetrarcha Galilaeae factus Samariam et Peraeam possidebat, et Philippum, qui Trachonitidis et Ituraeae tetrarcha a mari Tiberiadis vel Genesara ad radicem Libani, unde oritur Iordanis fluvius, regnabat. Lysaniam falso putarunt Ptolemaei Mennaei, qui rex Chalcidis fuit, esse filium: qui pridem a Cleopatra occisus fuerat, triginta scilicet annis ante natum Christum, quemadmodum tradit Iosephus lib. Antiquitatum 15. Vix etiam potuit esse eius nepos, quem belli Parthici pacem fuisse idem Iosephus commemorat, lib. belli Iudaici 1. Fuisset enim tunc sexagenario maior. Deinde quum sub Antigono Parthos ad bellum concitaverit, necesse erat, iam tunc in virum adolevisse. Ptolemaeus autem Mennaeus non longe post Caesaris Iulii caedem, inito inter Lepidum, Antonium et Octavium triumviratu, mortuus est, ut testatur Iosephus lib. 14, cap. 23. Sed quum hic Ptolemaei nepos commune habuerit Lysaniae nomen cum patre, filium etiam sibi cognominem relinquere potuit. Interea sine controversia repudiandus est eorum error, qui Lysaniam a Cleopatra occisum sexagesimo post mortem anno vixisse fingunt. Nomen tetrarchae hic improprie sumitur, quasi tota regio in partes quatuor divisa foret. Sed quum initio quadruplex fuisset regionum partitio, deinde aliae sequutae essent mutationes, honoris causa longius tractum est nomen. Quo sensu Plinius septendecim unius regionis tetrarchias numerat.

Luc. 2. *Sub Pontificibus.* Certum est, duos nunquam Pontifices eodem simul tempore sacerdotium occupasse. Iosephus testis est, Caipham a Valerio Grato constitutum fuisse Pontificem, paulo ante quam provincia decederet. Quo tempore Iudaeae praefuit Pilatus, nihil ab eo mutatum fuisse apud Iosephum legimus. Imo quum abdicatus esset a potestate et Romam abire iussus ad causam dicendam, tunc demum Vitellius Syriae praefectus, Caipha in ordinem coacto, sacerdotium ad Ionathan Anani filium transtulit (lib. Antiquitat. 18.). Quod autem Lucas duos Pontifices nominat, non ita accipere convenit, quasi idem ambobus titulus esset, sed quia sacerdotii honor dimidia ex parte apud Hannam pontificis socerum residebat. Quare Lucas res adeo turbatas fuisse et confusas significat, ut nemo tunc unus esset verus Pontifex, sed ambitione et tyrannica potentia laceratum fuisse sacrum munus.

Luc. 2. *Factum est verbum Domini.* Priusquam referat Lucas ut alii, Ioannem aggressum esse docendi munus, divinitus ad id vocatum fuisse asserit, ut certa eius ministerio auctoritas constet. Cur interpretes transferre maluerint *super* Ioannem, potius quam *ad* Ioannem, non video: quia tamen sensus minime ambiguus est, nempe quod deposita fuerit apud ipsum haec legatio, et illi datum fuerit praedicandi mandatum, versionem receptam sequutus sum. Hinc collige, nullos esse veros doctores, nisi quibus iniunctum est a Deo munus: neque sufficit verbum Dei habere, nisi accedat

etiam specialis vocatio. Quod a Matthaeo et Marco non nisi *deserti* fit mentio, sic cum verbis Lucae concilia, Ioannem inter vicinos, quibuscum habitabat, obiisse docendi officium: mox latius Evangelium suum sparsisse, ut pluribus locis innotesceret, unde factum est ut Hierosolymam usque manaret brevi eius fama. Quanquam ille Iordanis tractus desertum potuit vocari. Non enim solitudinem significat, sed asperam et montuosam regionem, quae minore frequentia hominum colitur.

Matth. 2. *Poenitentiam agite.* In hoc differt a duobus reliquis Matthaeus, quod in Ioannis persona summam doctrinae eius refert, illi autem suis verbis. Quanquam Marcus plus uno verbo habet quam Lucas: dicit enim, *Venit baptizans et praedicans baptismum poenitentiae.* Caeterum in re ipsa optimus est consensus, quia poenitentiam omnes cum remissione peccatorum coniungunt. Regnum enim Dei inter homines nihil aliud est, quam restitutio ad beatam vitam, adeoque vera et aeterna felicitas. Ergo quum dicit Ioannes, regnum Dei appropinquasse, significat homines, qui alienati a iustitia Dei exsulabant a regno coelorum, rursum ad Deum colligendos, ut sub eius manu vivant. Hoc autem facit gratuita adoptio et peccatorum venia, qua sibi indignos reconciliat. In summa, *regnum coelorum* nihil aliud est quam vitae novitas, qua Deus nos instaurat in spem beatae immortalitatis. Nam ereptos ex servitute peccati et mortis sibi nos vindicat: ut in terra peregrinantes coelestem vitam fide iam possideamus, ad Ephesios, 1, 4. Quamvis enim similes mortuis simus, vitam tamen nostram scimus in tuto esse, dum est in Christo abscondita, Coloss. 3, 3. Hinc tanquam ex fonte exhortatio ad poenitentiam deducitur. Neque enim dicit Ioannes, Poenitentiam agite, et hoc modo deinde appropinquabit Regnum coelorum: sed priore loco Dei gratiam proponit, et inde hortatur homines, ut resipiscant. Unde constat, poenitentiae fundamentum esse Dei misericordiam, qua perditos restituit. Nec alio sensu tradunt Marcus et Lucas, praedicasse poenitentiam in remissionem peccatorum. Non enim (ut quidam imperite fingunt) prior locatur poenitentia, quasi causa sit remissionis peccatorum, vel Deum praeveniat, ut incipiat nobis esse propitius, sed resipiscere iubentur homines, ut percipiant oblatam sibi reconciliationem. Caeterum ut ordine praecedit gratuitus Dei amor, quo miseros homines amplectitur peccata non imputando, sic notandum est, veniam nobis peccatorum in Christo fieri, non ut ea Deus indulgentia sua foveat, sed potius ut nos ab illis sanet. Nec vero sine peccati odio et vitiorum displicentia quispiam Dei gratiam gustabit. Sed plenius ex definitione poenitentiae et fidei agnosci poterit, quam individua sit utriusque coniunctio: ideo in hac doctrina tractanda sum parcior. Quantum ad praesentis loci sensum pertinet, observare convenit, totum Evangelium duabus partibus constare, Remissione peccatorum, et Poenitentia. Quum vero Matthaeus prius membrum designet per Regnum coelorum, hinc colligere licet, hostile hominibus esse cum Deo dissidium, et prorsus abdicatos esse a regno coelesti, donec eos in gratiam Deus recipiat. Quanquam autem Ioannes Dei gratiam proponens ad poenitentiam hortetur homines, tenendum tamen est, hanc quoque non minus esse Dei donum, quam haereditatem regni coelestis. Sicut enim peccata nobis gratis ignoscit, et ab

aeternae mortis reatu sua misericordia nos liberat, sic etiam reformat in imaginem suam, ut iustitiae vivamus: sicuti nos gratis odoptat in filios, ita Spiritu suo regenerat, ut vita nostra testetur, non falso ipsum invocari a nobis Patrem. Nec minus Christus, veteri nostro homine crucifixo, et exstinctis carnis nostrae vitiis, nos vivificat in iustitiam, quam peccata nostra sanguine suo abluit, et sacrificio mortis suae Patrem coelestem nobis placat. Haec tamen Evangelii summa est, Deum in Filio suo abolitis peccatis nos amplecti, ut abnegantes nos et propriam naturam pie et sancte vivamus, adeoque coelestem vitam meditemur in terra.

Luc. 3. *Praedicans baptismum poenitentiae.* Haec loquendi forma primum in genere ostendit, quisnam sit rectus Sacramentorum usus: deinde quorsum institutus sit baptismus, et quid contineat. Sacramentum igitur non muta est ceremonia, quae pompam nescio quam sine doctrina ostentet, sed habet verbum Dei annexum, quod externam ipsam ceremoniam vivificat. Verbum intelligo, non quod magicis susurris Exorcista quispiam demurmuret, sed quod clara et diserta voce pronuntiatum ad fidem aedificandam valeat. Non enim simpliciter Ioannes baptizasse dicitur in poenitentiam, acsi gratia Dei in signo visibili inclusa esset, sed praedicasse, qualis esset baptismi utilitas, ut ex verbo praedicato efficax esset signum. Hoc autem peculiare est baptismo, quod symbolum poenitentiae dicitur in peccatorum remissionem. Iam quum eadem baptismi illius significatio, vis et ratio fuerit, quae nostri, si figura a sua veritate aestimatur, falsum est, diversos esse Ioannis et Christi baptismos.

Matth. 3. *Vox clamantis in deserto, etc.* Quanquam non debet ad solum Ioannem restringi locus ille Iesaiae (40, 1.), unus tamen est ex illorum numero, de quibus illic sermo habetur. Postquam enim de excidio urbis, et extrema populi clade loquutus est Propheta, novam instaurationem promittit. Verba sunt, Dominus iterum dicet, Consolamini, consolamini populum meum. Postquam enim everso templo et abolitis sacrificiis in captivitatem populus abductus fuit, res erant quasi desperatae. Et quia surdae fuerant aures ad continuam vocem Prophetarum, Dominus ad tempus quasi obmutuit. In illo tristi silentio ne considerent piae mentes, denuntiat Propheta, exorituros rursum novos gratiae praecones, qui populum in spem salutis erigant. Tales fuerunt, Zacharias, Haggaeus et Malachias, et similes. Sed quia perpetua illic restitutio, non unius momenti, promittitur, imo maxime respicit Iesaias ad redemptionem, quae Christi adventu speranda erat: praecipuus inter consolationis ministros iure censetur Ioannes. Sequitur deinde in textu Prophetae, *Vox clamantis.* Opponitur autem vox illa temporali silentio, cuius nuper memini: nam ad aliquod tempus doctrina, quam impie contempserant, privandi erant Iudaei. *Deserti* nomen metaphorice positum est pro vastitate, vel deformi populi ruina, qualis exsilii tempore fuit. Erat etiam tam horrenda dissipatio, ut deserto conferri posset. Ita amplificat propheta Dei gratiam, acsi diceret: quamvis procul a patria eiectus fuerit populus, imo ablegatus extra hominum consortium, tamen resonabit vox Dei etiam in deserto, quae exanimes laeta consolatione reficiat. Quo tempore coepit concionari Ioannes, Hierosolyma hoc sensu desertum erat, quia ubique omnia in

vastam et horrendam confusionem redacta erant. Sed oportuit crassos homines et stupidos aspectu ipso deserti visibilis magis afficii, quo avidius oblatum sibi in morte salutis promissionem exciperent. Nunc videmus, quam vere in Ioannem competat hoc vaticinium, et quam proprie illi aptetur. *Parate viam Domini.* Non dubium est, quin Cyrum et Persas alloquatur Propheta, quorum opera usus est Deus: ac sensus est, Dominum mirifica virtute facturum, ut via populo suo per invios saltus, per abscissas rupes, et per aridam solitudinem pateat, quia ad manum habebit gratiae suae ministros, qui obstacula omnia e medio tollant. Sed illud umbratile fuit redemptionis praeludium. Ubi autem in lucem prodit spiritualis veritas, mittitur Ioannes, qui eius impedimenta summoveat. Et quotidie auribus nostris eadem vox insonat, ut Domino paremus viam, hoc est, sublatis vitiis, quae regno Christi viam praecludunt, accessum demus eius gratiae. Eodem pertinet quod sequitur apud prophetam, *Erunt prava in directa.* Significat enim tantum, salebras et tortuosos anfractus esse in mundo, sed per tam arduas difficultates Dominum sibi viam facere, ut ad peragendam salutem nostram incredibili modo penetret.

Luc. 6. *Videbit omnis caro.* Sensus est, Salutem istam minime obscuram fore, vel gustandam a paucis tantum hominibus, sed illustrem et omnibus communem. Unde sequitur, vaticinium hoc minime in populi reditu fuisse completum. Nam etsi tunc memorabile gratiae suae documentum praebuit Deus, non tamen toti mundo patefecit salutem suam. Imo Prophetae consilium fuit, raram salutis quae manifestanda erat praestantiam prioribus Dei beneficiis opponere, ut scirent fideles, nunquam tam praeclare actum fuisse cum Ecclesia, nec tam magnifice illuxisse Dei potentiam in liberandis suis. *Caro* hoc loco homines sine vitii connotatione significat.

Matth. 4. *Ioannes habebat vestimentum.* Hoc Evangelista non numerat inter praecipuas virtutes, quod rudi et austeriori vivendi formae addictus, etiam mediocrem usitatamque munditiem fugerit, sed quia prius dixerat, montanum fuisse hominem, nunc subiicit, victum et vestitum habitationi consentaneum fuisse. Atque hoc recitat, non tantum ut sciamus, rusticano victu et vestitu contentum nullas delicias captasse, sed in sordido et contemptibili habitu fuisse magni pretii etiam inter homines lautos et splendidos. Porro ut superstitio perfectam fere iustitiam in externis larvis constituit, vulgo putarunt, cumulum sanctitatis fuisse talem continentiam. Huic errori affine fuit alterum vitium, quod finxerunt, hominem in vita solitaria abhorruisse a communi vivendi more, quemadmodum eremitae et monachi hoc uno excellunt, si differant a reliquis. Tandem accessit nimis crassa inscitia, quod ex pilis fecerunt integram pellem. Atqui non dubium est, quin hic montanum hominem describat Evangelista, ab omni urbano nitore et lautitiis remotum, nec modo victu parabili contentum, sed vescentem solum nativis cibis, ut melle agresti, cuius illic suppetit satis bona copia, et locustis, quarum etiam fertilis erat regio: vel quia utile fuit, hominem contemptibilem et nullo nitore gratiosum prodire in theatrum, ut sola in eo fulgeret Dei maiestas, quae tamen in sui admirationem omnes raperet. Notandum enim est quod additur, magnum undique populi concursum esse factum.

Unde colligimus, quanta fuerit famae eius celebritas, vel quia Dei consilium fuit, rarum in eo frugalitatis exemplar proponere, ut hoc modo Iudaeos alliceret ad doctrinae eius reverentiam, vel saltem ingratitudinis convinceret, secundum illud Christi dictum, Venit Ioannes non edens neque bibens, etc. (Luc. 7, 33.).

Matth. 6. Marc. 5. *Baptizabantur confitentes peccata.* Testimonium poenitentiae fuit haec confessio: nam sicuti Dominus in sacramentis se quasi dato chirographo nobis obligat, ita nos quoque vicissim illi respondere par est. In Baptismo testatur, remitti nobis peccata, nosque ad poenitentiam invitat. Ergo ut se rite ad baptismum offerant homines, peccatorum confessio ab illis requiritur: alioqui nihil quam inane esset ludicrum tota actio. Porro notandum est, de adultis hic verba fieri, quos scimus non promiscue in Ecclesiam esse admittendos, nec baptismo initiandos esse in Christi corpus, nisi examine prius habito. Unde palam fit, quam ridiculi sint Papistae, dum ad confessionem auricularem hoc detorquent: neque enim aderant Sacrifici, in quorum aures clanculum singuli insusurrant sua peccata, nec de omnibus peccatis fit mentio, nec dicitur Ioannes ordinarium confitendi ritum suis discipulis mandasse. Imo ut Papistis demus quod postulant, solis catechumenis propria erit confessio, post baptismum vero locum non habebit. Certe contra Ioannis exemplum confitendi legem a baptismo praescribunt.

(28.) MATTH. III. 7. Quum autem vidisset multos ex Pharisaeis et Sadducaeis venientes ad baptismum suum, dixit illis, Progenies viperarum, quis vobis submonstravit, ut fugeretis a ventura ira? 8. Facite igitur fructus dignos poenitentia. 9. Et ne cogitetis dicere in vobis, Patrem habemus Abraham: dico enim vobis, quod possit Deus suscitare ex lapidibus his filios Abrahamo. 10. Iam vero et securis ad radicem arborum posita est: omnis igitur arbor, quae non facit fructum bonum, exciditur et in ignem mittitur.

LUC. III. 7. Dicebat ergo ad turbas, quae exibant, ut baptizarentur ab ipso, Progenies viperarum, quis submonstravit vobis, ut fugeretis a ventura ira? 8. Facite ergo fructus dignos poenitentia. Et ne coeperitis dicere in vobis, Patrem habemus Abraham: dico enim vobis, potest Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abrahamo. 9. Iam vero et securis ad radicem arborum posita est: omnis ergo arbor, quae non facit fructum bonum exciditur, et in ignem coniicitur. 10. Et interrogabant eum turbae, dicentes, Quid ergo faciemus? 11. Respondens autem dicit illis, Qui habet duas tunicas, impertiat non habenti, et qui habet escas, similiter faciat. 12. Venerunt autem et publicani, ut baptizarentur, et dixerunt ad illum, Magister, quid faciemus? 13. At ille

dixit ad eos, Ne quid amplius quam quod vobis constitutum est exigatis. 14. Interrogabant autem eum et milites, dicentes, Et nos quid faciemus? Ait illis, Ne quem concutiatis, ne quem calumniemini, et contenti estote stipendiis vestris.

Matth. 7. *Quum vidisset ex Pharisaeis.* Hic narrat Matthaeus et Lucas, Ioannem non in genere modo praedicasse poenitentiam, sed personis quoque sermonem suum accommodasse. Et sane frigida erit docendi ratio, nisi prudenter expendant doctores, quid exigat tempus, et quid personis conveniat: nec quicquam in hac parte magis inaequale est, quam perpetua aequalitas. Hac de causa severius tractasse dicitur Ioannes Pharisaeos et Sadducaeos, quia propter hypocrisin et fastum, quo turgebant, acrius esse puniendos videbat quam hominum vulgus. Caeterum, quo probe teneamus eius consilium, sciendum est, nihil esse magis stupidum hypocritis, qui externa sanctimoniae larva se et alios decipiunt. Nam ut passim fulminet Deus contra totum mundum, sibi asylum falsa imaginatione fabricant, quia persuasi sunt, nihil sibi esse cum Dei iudicio. Si quis putet, praepostere fecisse Ioannem, quod prima salutatione tam duriter eos exceperit, respondeo, non fuisse illi incognitos, et quam habuit notitiam non ex consuetudine vel experientia fuisse, sed potius ex arcana revelatione Spiritus. Quare illis nequaquam parcendum fuit, ne magis inflati domum redirent. Si quis rursum obiiciat, tam dura obiurgatione non fuisse terrendos, qui per baptismum se alios posthac fore profitebantur, solutio etiam in promptu est, asperius ad veram poenitentiam urgendos esse, qui Deo mentiri et sibi delicias facere assueti fucum et simulationem pro re obtendunt. Mira est enim, ut dixi, in hypocritis pervicacia: ideo, donec vi excorientur, mordicus retinent pellem suam. Iam quod palam eos Ioannes coram omnibus arguit et obiurgat, ad exemplum pertinet: quo sensu memorat Lucas, hoc *ad turbas* dictum esse. Etsi enim paucos homines stringebat Ioannes, omnium tamen habebat respectum, ut illis metum incuteret, quemadmodum Paulus (I. Tim. 5, 20.) hinc in publicis obiurgationibus fructum spectari iubet. Ergo Pharisaeos et Sadducaeos peculiariter compellans in eorum persona omnes simul admonet, ne fictam resipiscentiae speciem pro vero affectu obtendant. Ad haec, magnopere totius populi intererat scire, quales essent Sadducaei et Pharisaei, a quibus misere corruptus fuerat Dei cultus, perdita Ecclesia et eversa tota religio, qui denique suis corruptelis exstinxerant Dei lucem, et suis vitiis omnia infecerant. Probabile ergo est, Ioannem publice aggressum fuisse Pharisaeos, ut toti Dei Ecclesiae consuleret, ne amplius inani splendore simplicium oculos praestringerent, nec impia tyrannide oppressam tenerent plebem. In eo vero praeclara eius constantia enituit, quod, quum excellerent inter alios, non tamen pepercit eorum dignitati, sed graviter, ut digni erant, coegit in ordinem. Sic animosos esse decet omnes pios doctores, ne quam hominum potentiam formident, sed intrepide deiicere contendant omnem altitudinem, quae se extollit adversus Christum. Quodsi tam rigide salutati sunt a Spiritus sancti organo, qui ad baptismum ultro accesserant, ut Evangelio nomen darent: quomodo hodie nobis

agendum est cum professis Christi hostibus, qui non modo contumaciter respuunt omnem sanae doctrinae gustum, sed ferro et igni ad delendum Christi nomen plus quam violenter grassantur? Certe si Papam et foetidum eius clerum cum Sadducaeis et Pharisaeis compares, ut cum illis mitissime agatur, coniiciendi simul erunt in unum fasciculum. Quare non nobiscum, sed cum Spiritu Dei expostulent, quibus tam delicatae sunt aures, ut nihil in Papam acerbe dici sustineant. Interea sibi caveant pii doctores, dum sancto zelo feruntur contra Ecclesiae tyrannos, ne carnis affectus permisceant. Et quia non potest vehementia Deo probari, nisi quam moderatur prudentia Spiritus, non modo cohibeant illi affectus suos, sed Spiritui sancto se regendos tradant ac commendent, ne quid inconsiderate excidat. *Progeniem viperarum* nominat potius quam viperas, ut toti ordini exprobret virulentam malitiam: neque enim paucos tantum illos qui aderant, sed totum corpus damnare voluit, acsi diceret, utramque factionem non nisi serpentes gignere. Certabant quidem inter se gravibus dissidiis, sed communis erat omnibus contemptus Dei, impia dominandi libido, sanae doctrinae odium, et multorum scelerum colluvies. *Quis vobis submonstravit.* Quia suspectam habebat eorum poenitentiam, dubitans cum admiratione inquirit, sitne possibile, ut ex animo resipiscant: hoc modo eos ad interius conscientiae examen citat, ut se penitus excutiant, et procul remotis blanditiis severam in habenda malorum suorum quaestione exerceant censuram. *Ira* hic pro Dei iudicio, ut pluribus aliis locis, capitur: quemadmodum quum dicit Paulus (Rom. 4, 15. et 12, 19.), Lex iram operatur, et Date locum irae. *Futuram* autem vocat, quae ipsorum capitibus impendet, ne secure sibi pro more indulgeant. Nam ut ira Dei exundet et totam terram feriant eius flagella, semper tamen hypocritae se immunes fore confidunt. *Iram Dei fugere*, in bonam partem hic ponitur pro eo quod est, rationem quaerere placandi Dei, ut nobis irasci desinat. Nam bona pars hominum, ut effugiat iram Dei, sese ab eius manu et iudicio subducit: atqui adeo nihil proficit peccator fugiendo Deum, ut magis iram eius in se provocet.

Matth. 8. Luc. 8. *Facite ergo fructus poenitentiae.* Confirmat quod prius dixi, nihili esse quam verbis testantur poenitentiam, nisi eam re ipsa comprobent. Est enim res magis pretiosa, quam de qua leve et futile iudicium fieri deceat. Ideo sufficere negat Ioannes solenne illud, quod reddebant testimonium, sed temporis successu palam tandem futurum dicit ex ipsis operibus, an serio resipuerint. Notandum est, quod *bona opera* fructus vocantur poenitentiae: est enim poenitentia res interior, quae sedem in corde et anima habet, sed fructus deinde suos profert in vitae mutatione. Quia autem in Papatu tota haec pars doctrinae foede corrupta fuit, tenendum est hoc discrimen, quod poenitentia interior sit hominis renovatio, quae in externam vitam emergit, sicut ex se fructus producit arbor.

Matth. 9. *Ne cogitetis dicere.* Luc. 8. *Ne coeperitis dicere.* Quum certum sit, eundem esse utriusque loquutionis sensum, facile colligimus, quid voluerit Ioannes. Donec premantur hypocritae, vel suis vitiis indormiunt, vel licenter exsultant. Dum vero citantur ad Dei tribunal, anxie quaeritant subterfugia et latebras,

aut velum aliquod obtendunt. Sic ergo Ioannes Pharisaeos et Sadducaeos alloquitur, Nunc durius a me increpiti, nolite facere quod vestri similes solent, ut scilicet remedium ex vano fallacique praetextu captetis. Pravam vero fiduciam, qua fascinati erant, illis extorquet: foedus quod Deus cum Abraham pepigerat, illis erat instar clypei ad tegendam malam conscientiam, non quod in unius hominis persona salutem suam locarent, sed quia totum genus Abrahae Deus adoptaverat. Interea non reputabant, nullos censeri in semine Abrahae, nisi qui sequuntur eius fidem, et Dei foedus non nisi fide ratum esse, ut prosit in salutem. Nec supervacua est particula *in vobis:* quamvis enim lingua non iactarent se Filios Abrahae, hoc tamen titulo intus sibi placebant, ut hypocritas nihil pudet crassius Deo quam hominibus illudere.

Potest Deus etc. Eodem fere praetextu sibi blandiebantur Iudaei, quo hodie se Papistae insolenter venditant: necesse est Ecclesiam aliquam esse in mundo, quia Deus in mundo vult agnosci, nomenque suum invocari. Atqui alibi non potest esse quam apud nos Ecclesia, apud quos Dominus foedus suum deposuit. Praecipue hac arrogantia turgebant Pontifices, et alii penes quos regimen erat ac potestas. Vulgus enim illis profanum ac maledictum erat, ut legimus Ioannis 7, 49., se autem putabant sacras esse primitias: sicut hodie cornuti Episcopi, Abbates, Canonici, Monachi, Sorbonistae, et sacrifici quilibet superbo cleri titulo elati laicos prae se despiciunt. Errorem istum coarguit ac refellit Ioannes, quod Dei promissionem nimis restringant, demonstrans, quamvis illis careat Deus, Ecclesiam tamen illi non defuturam. Sensus ergo verborum est, Pepigit Deus aeternum foedus cum Abraham et eius semine. Una res vos fallit, quod, quum sitis plus quam degeneres, putatis vos solos esse Abrahae filios: atqui alicunde suscitabit Dominus novum Abrahae semen, quod nunc non apparet. Dicit autem in dativo casu, Abrahamo filios, ut sciant, non irritam fore Dei promissionem, neque Abraham, qui illi innixus est, esse deceptum, quamvis semen in illis deficiat. Ita ab initio mundi verax fuit Dominus servis suis, nec fidem illis de propaganda in filios gratia datam praestare unquam destitit, quamvis hypocritas abiiceret. Quod putant nonnulli, Ioannem de Gentium vocatione loquutum esse, mihi firmum non videtur: sed quia incredibile erat superbis hominibus, alio posse transferri Ecclesiam, admonet Domino esse in manu rationes servandae Ecclesiae, quas illi non putabant, acsi ex lapidibus filios sibi crearet.

Matth. 10. Luc. 9. *Iam vero et securis etc.* Postquam vanae fiduciae integumentum hypocritis detraxit Ioannes, propinquum Dei iudicium denuntiat. Prius dixerat, illis abdicatis non defore Deo populum: nunc addit, in eo esse nunc ipsum Deum, ut indignos exterminet ab Ecclesia, sicuti steriles arbores excidi solent. Summa est, Dei manum purgandae Ecclesiae iam esse intentam. Nunquam enim se exserit Dei gratia in salutem piorum, quin simul iudicium eius in mundi interitum prodeat: idque duplici de causa, quia tunc suos Dominus a reprobis segregat, et novam iram provocat mundi ingratitudo. Quare non mirum est, si Evangelii praedicatio et Christi adventus securim admoverint resecandis vitiosis arboribus, et quotidie Dei vindictam, contra impios accelerent.

Luc. 10. *Interrogabant eum turbae.* Hanc sollicitudinem gignit verus resipiscendi affectus, ut cupide inquirat peccator, quidnam velit Deus ac praecipiat. Responsio autem Ioannis breviter definit fructus poenitentia dignos: semper enim mundus ceremoniis erga Deum cupit defungi, nec quicquam proclivius est, quam ficticios cultus obiectare Deo, quoties ad poenitentiam invitat. Quos autem fructus commendat hoc loco Baptista? Officia caritatis et secundae tabulae: non quod Deus externam pietatis et cultus sui professionem negligat, sed quia haec nota discriminis certior est, ac minus saepe fallit. Laboriose enim satagunt hypocritae, ut se Dei cultores ceremoniis probent, omissa interim verae iustitiae cura, quando vel inhumani sunt erga proximos, vel fraudibus et rapinis addicti. Quare necessario revocandi sunt ad crassius examen, an probitatem colant inter homines, an subveniant pauperibus, an parcant miseris, an benigne communicent, quae Dominus illis contulit (Matth. 23, 23.). Hac ratione Christus praecipua Legis capita nominat iustitiam, misericordiam et veritatem, et Scriptura passim commendat iustitiam et iudicium. Hoc primo habendum est, nominari *caritatis officia*, non quod excellant supra cultum Dei, sed quatenus testantur de hominum pietate, ut eorum detegatur simulatio, qui ore iactant quod procul abest a corde. Sed quaeritur, an praecise legem hanc omnibus imposuerit Ioannes, quos parabat Christo discipulos, ne duas tunicas haberent. Primo notandum est, synecdochicam esse loquutionem, quia sub una specie comprehenditur generalis doctrina. Hinc sequitur eliciendum esse sensum, qui caritatis regulae, qualis a Deo praescribitur, respondeat: nempe ut quisque ex sua abundantia subveniat pauperum inopiae. Non enim extorquet Deus vectigal, quod tristes et inviti conferant, qui necessitate facere cogantur quod nollent, sed hilares datores ac voluntarios amat, ut dicit Paulus II. Cor. 9, 7. Hoc ideo dico, quia magni interest, ut persuasi sint homines, gratum ac boni odoris sacrificium esse Deo, quod offerunt ex suis facultatibus. Atqui non trepidationem modo iniiciunt conscientiis, sed eas desperatione obruunt, quicunque legem imponunt, ne quisquam proprium aliquid possideat. Nec vero contra eiusmodi fanaticos homines, qui mordicus literam arripiunt, longa refutatione opus est. Si fas non est duas habere tunicas, idem de patinis, salinis, indusiis, totaque supellectile erit dicendum. Atqui ex contextu clare patet, nihil minus fuisse propositum Ioanni, quam politicum ordinem evertere. Unde colligimus, nihil eum plus mandasse, quam ut divites pro suis facultatibus erogarent pauperibus, quod eorum necessitas postulabat: acsi dixisset, Videte, quibus vitae subsidiis indigeant proximi vestri, quae vobis affluunt, ut vestra copia eorum egestati succurrat. Porro quo magis indulget nobis Deus, eo magis cavendum, ne sibi quisquam nostrum indulgeat. Urgeat nos potius fratrum necessitas, et quotquot Dei beneficia nobis sunt ad manum, ad beneficentiam nos invitent.

Luc. 12. *Venerunt et publicani.* Publicanos non tantum in genere hortatur, ut resipiscant, sed exigit quae vocationis propria sunt: scimus enim, praeter generalem Legis regulam singulis spectandum esse, quid postulet vitae ad quam vocati sunt ratio. Christianis omnibus communiter praecipitur dilectio: sed deinde

sequuntur particularia officia, quibus doctor erga Ecclesiam, magistratus vel princeps erga populum et vicissim populus erga magistratum, maritus erga uxorem, et vicissim erga illum uxor, filii denique et parentes inter se obstricti sunt. Porro quia publicani (ut est genus hominum avarum, rapax, et crudele) saepe iniquis exactionibus plebem vexabant, vitia, quibus et plurimum laborabat ordo ille, taxat Baptista, prohibens ne in exigendis tributis modum excedant. Hinc tamen colligimus, Christiano homini non minus fas esse exigere tributa, quam magistratui imponere conceditur. Idem et de militia sentiendum: non iubet Ioannes arma abiicere milites, et sacramento suo renuntiare, sed vetat militiae praetextu expilare miseram plebem, calumniis premere innoxios, grassari praedonum more, ut plurimi solebant: quare in his verbis subest non obscura politiae approbatio. Frivolum cavillum est, hic rudibus tantum elementa tradi, quae longe infra Christianam perfectionem subsidant. Ioannis munus fuit plebem Domino perfectam aptare, nec dubium est, quin fideliter in hoc totus incubuerit. Et certe Evangelium sacrilega calumnia infamant, qui ipsum faciunt contrarium humanis imperiis, acsi destrueret Christus, quod coelestis Pater sancivit. Atqui mortuae sunt leges, et iudiciis nulla vis nec auctoritas inest sine gladio. Nec tantum carnifice opus habet magistratus, sed aliis quoque ministris, quorum ex numero sunt milites, ubi non aliter pacem tueri potest, quam illorum praesidio et manu. Tantum considerandus est finis, ne principes sanguine humano ludere sibi permittant, ne milites suas operas ad mactandum locantes lucri cupidine ad saevitiam provolent, sed necessitate et publicae utilitatis respectu utrique trahantur.

(29.) MATTH. III. 11. Ego quidem baptizo vos aqua ad poenitentiam: at qui post me venit, fortior me est, cuius non sum idoneus, ut calceamenta portem: ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igni. 12. Cuius ventilabrum in manu ipsius, et permundabit aream suam, et congregabit triticum in horreum suum: paleas autem comburet igni inexstinguibili.

MARC. I. 7. Et praedicabat dicens, Venit post me quidam fortior me, cuius non sum idoneus, ut procumbens solvam corrigiam calceamentorum. 8. Ego quidem baptizavi vos aqua: ille vero baptizabit vos Spiritu sancto.

LUC. III. 15. Exspectante autem populo, et cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, num ipse esset Christus: 16. Respondit Ioannes cunctis, dicens, Ego quidem aqua baptizo vos, sed venit fortior me, cuius non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum: ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igni. 17. Cuius ventilabrum in manu

ipsius et purgabit aream suam, et congregabit triticum in horreum suum: paleas autem comburet igni inexstinguibili. 18. Multa quidem et alia exhortans evangelizabat populo.

Eadem Baptistae verba referunt Evangelistae. Hoc uno Lucas uberior est, quod prius admonet, qua occasione habita fuerit haec concio: nempe quia periculum erat, ne Christi honorem falsa opinione ad eum plebs transferret. Ergo ut ansam erroris mature praecidat, diserte testatur, se non esse Christum, atque ita se ab illo discernit, ut ius illi suum asserat. Et hoc quidem sponte facturus erat, ut discipulos Christo de manu (quod aiunt) in manum traderet: sed maturius anticipat, ne diutius tacendo errorem plebis confirmet. Quum dicit fortiorem venire, significat longe alia potentia et dignitate praeditum, cuius respectu ipse in ordinem cogendus sit. Formulis autem vulgaribus utitur, quibus adeo extollit Christi gloriam, ut prae illo se nihil esse exprimat. Hoc tamen praecipuum est, quod Christum facit Baptismi spiritualis auctorem, se vero externi duntaxat ministrum. Videtur autem esse occupatio, si quis forte obiiceret, quorsum spectaret baptismus, quem sibi sumpserat: neque enim res levis momenti erat, quicquam in Ecclesia Dei novare, praesertim vero novum profiteri initiationis genus, quod perfectius esset Lege Dei: ideo respondet, se quidem nihil temere aggressum, quod tamen externi symboli minister est, id de Christi virtute et gloria nihil minuere. Unde colligimus, eius consilium minime fuisse, baptismum suum distinguere ab eo, quem Christus discipulis mandavit, et cuius perpetuum usum voluit in Ecclesia vigere: neque enim signum visibile alteri signo opponit, sed domini et servi personas inter se conferens, docet quid proprium domino, et quid servo tribuendum. Neque nos impediat, quod pridem opinio illa et passim invaluit, Ioannis baptismum a nostro differre, sed ex re ipsa potius quam ex errore hominum iudicium facere discamus. Et sane plus quam absurda esset comparatio quam fingunt: nam inde sequeretur, Spiritum sanctum hodie a ministris dari. Rursum sequeretur, baptismum Ioannis mortuum signum et omni efficacia vacuum fuisse. Tertio sequeretur, non esse nobis communem cum Christo baptismum: quum satis constet, hac tessera sancitam fuisse societatem, quam habere nobiscum dignatur, dum in corpore suo baptismum consecravit. Tenendum ergo est quod prius dixi, Ioannem hic simpliciter a se et reliquis omnibus ministris baptismi discernere Christi personam, ut dominus supra servos emineat. Atque hinc elicitur generalis doctrina, quaenam sint in baptismo hominum partes, et quid proprium habeat Filius Dei. Nam hominibus sola externi et visibilis signi administratio commissa est: veritas autem ipsa penes Christum unum residet. Scriptura quidem interdum hominibus improprie assignat, quod hic uni Christo vindicat Ioannes, et negat in homines competere, sed tunc non expendit, quid per se et seorsum habeat homo, sed simpliciter docet, quae sit vis et utilitas signorum, et quomodo Deus Spiritu suo per illa operetur. Hic vero traditur distinctio inter Christum et ministros, ne, quod illi uni merito debetur, perperam ad hos mundus transferat: quemadmodum nihil magis proclive est, quam Dei spoliis

ornare creaturas. Atque haec eadem observatio ex multis difficultatibus nos expediet. Scimus, quantae rixae nostro saeculo exstiterint de usu et efficacia signorum, quas omnes dirimere hoc uno verbo licet, quod tota Domini institutio auctorem ipsum et virtutem Spiritus una cum figura et ministro complectitur: ubi autem cum Domino confertur minister, ut ille omnia habeat, hunc in nihilum esse redigendum.

Matth. 11. *Spiritu sancto et igni.* Quaeritur, cur non etiam dixerit Ioannes, Christum solum esse, qui animas sanguine suo abluit. Nempe quia ipsa quoque ablutio Spiritus virtute perficitur, satis habuit solo nomine *spiritus* totum baptismi effectum exprimere. Sensus quidem clarus est, solum Christum conferre, quicquid gratiae externus Baptismus figurat, quia ipse conscientias sanguine suo aspergit: ipse idem veterem hominem mortificat, et Spiritum regenerationis confert. Subiicitur nomen *ignis* vice epitheti: transfertur autem ad Spiritum, quia sordes nostras non aliter purgat, quam aurum igni excoquitur, sicut alibi metaphorice vocatur *aqua* (Ioann. 3, 5.).

12. *Cuius ventilabrum in manu ipsius.* Proxima sententia concionatus est Ioannes de gratia Christi, ut se illi renovandos Iudaei traderent: nunc etiam de iudicio disserit, ut metum contemptoribus iniiciat. Nam quia multi semper hypocritae oblatam sibi Christi gratiam superbe repudiant, simul vindictam, quae ipsos manet, illis denuntiari necesse est. Hac de causa Ioannes Christum hic describit severum iudicem adversus incredulos. Atque hic docendi ordo nobis quoque tenendus est, ut sciant hypocritae, non impune sibi cessurum, quod Christum reiiciunt, et a suo torpore expergefacti ultorem metuere incipiant, quem salutis auctorem aspernati sunt. Porro mihi non dubium est, quin docere voluerit Ioannes, quid efficiat Christus per suum Evangelium. Est igitur Evangelii praedicatio *ventilabrum* aut vannus, quia, antequam Dominus nos excutiat, totus mundus confusione implicitus est, sibi quisque privatim delicias facit, et boni malis permixti sunt, denique paleis turgere sufficit. Ubi autem in medium prodit Christus cum suo Evangelio, dum conscientias coarguit et citat ad Dei tribunal, ventilantur paleae, quae prius magnam areae partem occupabant. Quanquam autem singulos homines repurgat a paleis Evangelium, Ioannes tamen hic paleis reprobos comparat, fideles autem tritico. Proinde *area* non pro mundo accipitur (ut quibusdam placet), sed pro Ecclesia: notandum enim, ad quos verba faciat Ioannes. Quum solo titulo inflati essent Iudaei, Ioannes admonet stulte eos superbire, quod locum ad tempus occupent in Ecclesia Dei, unde mox eiiciendi sunt non secus atque paleae ex area. Hoc modo corruptum, qui tunc erat, Ecclesiae statum perstringit, quia glumis, quisquiliis, et aliis sordibus referta esset, sed vivo Evangelii flatu mox purgandam esse. Sed quomodo paleam a tritico segregare dicitur Christus, qui nihil in hominibus reperire potest nisi meram paleam? Responsio facilis est: electos formari in triticum, ut a palea exempti in horreum colligantur. Caeterum hanc purgationem inchoavit Christus, et quotidie peragit: effectus tamen non ante ultimum diem plane constabit. Ideo Ioannes illuc nos revocat. Sed meminerimus, fideles hodie iam per spem in horreum Dei ingredi, ut aeternam illic tandem re ipsa sedem habeant:

reprobos vero iam in reatu ardorem illius ignis concipere, cuius solidam ustionem extremo die sentient. De igne aeterno, quo torquendi sunt post iudicium impii, scio argute a multis fuisse disputatum: atqui ex pluribus Scripturae locis colligere licet, metaphoricam esse loquutionem: nam si ignem realem vel materialem, ut vocant, statuere libet, simul addendum erit sulphur et flabellum, quia utriusque fit mentio apud Iesaiam cap. 30, 33. Nec certe alia est ignis quam vermis ratio: quodsi in *vermis* nomine metaphora omnium consensu recipitur, idem et de igne sentiendum. Quare omissis speculationibus, quibus se vani homines nullo profectu fatigant, tenere sufficiat, his loquendi formis pro ruditatis nostrae captu horribile tormentum notari, quod nec sensu hominum hodie capi, nec verbis exprimi potest.

(30.) MATTH. III. 13. Tunc accedit Iesus a Galilaea ad Iordanem ad Ioannem, ut baptizaretur ab eo. 14. Ioannes vero prohibebat illum, dicens, Mihi opus est abs te baptizari, et tu venis ad me? 15. Respondens autem Iesus dixit ad eum, Omitte nunc: sic enim decet nos complere omnem iustitiam. Tunc omittit illum. 16. Et baptizatus Iesus ascendit protinus ab aqua: et ecce aperti sunt illi coeli, et vidit Spiritum Dei descendentem tanquam columbam, et venientem super ipsum. 17. Et ecce vox de coelis, dicens, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est.

MARC. I. 9. Et factum est in diebus illis, venit Iesus a Nazareth Galilaeae, et baptizatus est a Ioanne in Iordane. 10. Et statim quum ascenderet ex aqua, vidit diffindi coelos, et Spiritum quasi columbam descendentem super illum. 11. Et vox facta est e coelis, Tu es filius meus dilectus, in quo mihi bene complacitum est.

LUC. III. 21. Factum est autem, quum baptizaretur omnis populus, ut et Iesu baptizato et orante apertum sit coelum, 22. Ac ut descenderet Spiritus sanctus corporali specie quasi columba super ipsum, et vox e coelo fieret dicens, Tu es filius meus dilectus: in te mihi complacitum est. 23. Et ipse Iesus incipiebat esse annorum ferme triginta.

Matth. 13. *Ut baptizaretur ab eo.* In quem finem baptizari voluerit Dei Filius, aliqua ex parte colligimus ex eius responso. Prius quidem specialis ratio adducta fuit, quod communem nobiscum baptismum susceperit, ut certius sibi persuadeant fideles in eius corpus sese inseri, et consepeliri cum eo baptismo, ut in vitae novitatem resurgant. Finis vero, quem hic proponit, latius patet: quia sic decuerit implere omnem iustitiam. Nomen *iustitiae* tan-

tundem saepe valet in Scriptura ac Legis observatio, et ita hunc locum exponere licet, Oportuisse Christum, ex quo sponte Legi se subiecerat, omni ex parte eam servare. Ego tamen simplicius accipere malo in hunc modum, acsi dixisset Christus, de mea dignitate nunc omitte loqui: neque enim id agitur, uter nostrum altero sit praestantior, sed potius spectandum est, quid vocatio nostra postulet, et quid nobis a Deo Patre iniunctum sit. Ista enim generalis suscipiendi baptismi ratio fuit Christo, ut plenam obedientiam praestaret Patri: specialis autem, ut baptismum consecraret in suo ipsius corpore, ut nobis communis cum eo esset.

14. *Mihi opus est abs te baptizari.* Certum est, Christum non modo insignem Prophetam a Ioanne fuisse agnitum, ut multi inepte somniant, sed Filium Dei, ut erat: alioquin iniurius fuisset Deo, sanctam eius vocationem homini mortali submittens. Unde autem innotuerit, discant lectores ex Ioannis cap. 1, 15. Erat quidem haec probabilis recusandi causa, quod baptismo nihil opus habet Christus, sed in eo hallucinatus est Ioannes, quod non expendit, aliorum causa baptismum ab eo peti. Ideo Christus considerare eum iubet, quid susceptae servi personae conveniat, quia voluntaria subiectio nihil derogat eius gloriae. Etsi autem tantum virum pars aliqua muneris sui ad tempus latuit, non tamen obstitit particularis error, quin rite et legitime Baptistae officio functus sit. Quo exemplo docemur, non temere facere, qui iniunctam a Domino provinciam obeunt pro revelationis modo, quamvis non statim assequantur, quicquid vocationi annexum est, vel ab ea dependet. Notanda etiam eius modestia, quod sententia sua cedens Christo statim obtemperat.

16. *Ecce aperti sunt illi coeli.* *Apertio coelorum* pro manifestatione gloriae coelestis interdum accipitur, hic vero etiam significat visibilis coeli scissuram, ita ut perspicere potuerit Ioannes aliquid planetis et astris superius. Neque enim alius potest esse sensus verborum *Marci*, qui dicit, eum vidisse diffindi coelos. Subtilius autem inquirere, qualis fuerit scissura, neque ad rem multum pertinet, neque etiam expedit: quia satis est tenere, hoc fuisse praesentiae Dei symbolum. Porro quum dicant Evangelistae Spiritum sanctum a Ioanne visum, eius etiam causa praecipue coelos fuisse apertos probabile est. Quanquam non repugno, quin Christus etiam, quatenus homo erat, redditus sit suae vocationis certior. Atque huc tendere videntur *Lucae* verba, quum dicit orante Christo apertos fuisse coelos. Etsi enim suas preces semper in aliorum usum destinavit, opus tamen habuit secundum hominem, quum tam arduum militiae genus aggressus est, singulari Spiritus virtute armari. Sed hic oriuntur duae quaestiones; prior est, cur *tunc* descenderit in Christum Spiritus, qui iam *prius* in eo residebat. Hanc quaestionem solvit locus Iesaiae 61, 1., qui alibi tractabitur: Spiritus Domini super me, ideo unxit me, ad evangelizandum pauperibus misit me. Quamvis singulari Spiritus gratia usque ad miraculum Christus excelleret, domi tamen se quasi privatus homo continuit, usque dum producendus esset a Patre. Ergo nunc, dum adest maturum tempus, quo se ad praestandum Redemptoris munus accingat, nova Spiritus virtute induitur, idque non tam sua quam aliorum causa. Consulto enim hoc factum est, ut divinam eius virtutem suspicere et reverenter amplecti discerent fideles,

nec contemptibilis in eo esset carnis infirmitas. Eadem etiam causa fuit, cur baptismum usque ad tricesimum aetatis annum differret. Baptismus accessio fuit Evangelii: atque ideo una cum Evangelii promulgatione coepit. Christus vero ad praedicandum Evangelium se accingens, tam Baptismo initiatus est in munus suum, quam Spiritu sancto instructus. Apparet ergo Spiritus sanctus Ioanni super Christum descendens, qui admoneat, nihil in ipso Christo carnale vel terrenum esse quaerendum, sed quasi divinum hominem e coelo prodire, in quo regnat virtus Spiritus sancti. Scimus quidem, ipsum esse Deum manifestatum in carne: sed in persona quoque ministri et humana eius natura coelestis virtus consideranda est. Secunda quaestio est, cur in specie *columbae* potius quam ignis Spiritus apparuerit: cuius solutio ex analogia vel similitudine rei signatae cum figura pendet. Scimus, quid Christo tribuat Iesaias propheta, cap. 42, 3. Calamum, inquit, quassatum non confringet, linum fumigans non exstinguet, non clamabit, nec vox eius audietur. Propter hanc Christi mansuetudinem, qua blande et comiter peccatores in spem salutis vocavit, et quotidie invitat, Spiritus sanctus super eum descendit in specie columbae. Atque in hoc symbolo illustre suavissimae consolationis pignus nobis exhibitum est, ne metuamus ad Christum accedere, qui non formidabili Spiritus potentia, sed amabili et placida gratia indutus nobis occurrit. *Vidit Spiritum sanctum.* Nempe Ioannes: quia mox sequitur, quod Spiritus super Christum descenderit. Iam hic tertia oritur quaestio, quomodo videre potuerit Ioannes Spiritum. Respondeo, quum ubique diffusus sit Spiritus Dei, coelumque et terram impleat, descensum improprie illi tribui. Idem sentiendum est de aspectu. Quanquam enim per se invisibilis est, dicitur tamen conspici, ubi aliquod praesentiae suae signum demonstrat. Non vidit Spiritus essentiam Ioannes, quae sub sensum oculorum non cadit, non vidit ipsam quoque virtutem, quae non humano sensu, sed fidei tantum intelligentia comprehenditur: sed vidit speciem columbae, sub qua Deus Spiritus sui praesentiam monstravit. Ergo metonymica est loquutio, qua rei spiritualis nomen ad signum visibile transfertur. Quemadmodum autem stulte et praepostere literam urgent quidam, ut rem in signo includant, ita notandum est, his loquendi formis notari coniunctionem rei cum signo. Secundum hunc sensum vocatur panis sacrae coenae Christi corpus: non quia sit, sed quia testetur, nobis vere dari in cibum. Interim simul tenendum memoria est quod nuper attigi, non esse fingendum rei signatae descensum, ut in signo quaeratur quasi localiter illic inclusa, sed debere hoc unum satis superque nobis sufficere, quod Dominus arcana sua virtute praestet, quicquid nobis per figuras promittit. Quaerunt etiam nonnulli curiose magis quam utiliter, solidumne corpus fuerit, an spectrum haec columba. Quanquam autem videntur innuere verba Lucae, non substantiam corporis fuisse, sed tantum speciem, ego tamen, ne quis inde rixandi ansam captet, in medio relinquo.

17. *Vox de coelis.* Vox ex illa coelorum scissura personuit, cuius facta prius fuit mentio, quo certior illi constaret maiestas. Porro cum hoc praeconio nobis oblatus fuit a Patre Christus, quum palam ad obeundum munus Mediatoris prodiit, ut hoc adoptionis nostrae pignore freti intrepide vocemus Deum ipsum

patrem nostrum. Filii titulus vere et naturaliter in Christum unum competit, sed tamen in carne nostra declaratus est Filius Dei, ut, quem unus iure suo Patrem habet, nobis etiam conciliet. Quare Deus, Christum nobis Mediatorem cum Filii elogio producens, se nobis omnibus patrem esse declarat. Eodem pertinet epitheton *dilecti*: quia enim in nobis exosi sumus Deo, paternum eius amorem a Christo in nos defluere necesse est. Atque huius loci optimus est interpres Paulus ad Ephes. cap. 1, 6., quum dicit, nos in Filio dilecto gratiam adeptos esse, ut a Deo amemur. Quod plenius etiam exprimitur ista particula, *In quo mihi complacitum est.* Innuit enim, sic in Christo acquiescere Dei amorem, ut sese ab eo ad nos omnes diffundat: neque ad nos solum, sed etiam ad angelos ipsos, non quod reconciliatione opus habeant, quibus nihil unquam fuit dissidii cum Deo, sed quia ne ipsi quidem perfecte nisi capitis beneficio Deo adhaerent. Qua ratione etiam dicitur Primogenitus omnis creaturae. Et Paulus alibi rursum venisse docet, ut colligeret quaecunque in coelo sunt et in terra (Coloss. 1, 15. 20.).

(31.) MATTH. IV. 1. Tunc Iesus subductus fuit in desertum Spiritu, ut tentaretur a diabolo. 2. Et quum ieiunasset dies quadraginta et noctes quadraginta, tandem esuriit. 3. Et quum accessisset ad eum ille, qui tentat, dixit, Si Filius es Dei, iube ut lapides hi panes fiant. 4. At ille respondens dixit, Scriptum est, Non solo pane victurus est homo, sed omni verbo, quod egreditur per os Dei.

MARC. I. 12. Et statim Spiritus expulit illum in desertum, 13. Et erat in deserto quadraginta diebus et quadraginta noctibus: et tentabatur a Satana, eratque cum bestiis.

LUC. IV. 1. Iesus autem plenus Spiritu sancto regressus est a Iordane, et actus est per Spiritum in desertum. 2. Diebus quadraginta tentabatur a diabolo: et nihil comedit in diebus illis, deinde esuriit. 3. Dixit autem illi diabolus, Si Filius es Dei, dic lapidi huic, ut panis fiat. 4. Et respondit ad illum Iesus, dicens, Scriptum est, Non solo pane victurus est homo, sed omni verbo Dei.

Matth. 1. *Tunc Iesus subductus est, etc.* Duabus de causis in desertum secessit Christus: prior, ut post ieiunium quadraginta dierum tanquam novus homo, imo coelestis prodiret ad exsequendum suum munus: deinde ut non nisi tentationibus probatus, posito tirocinio, ad tam arduum munus et praeclarum se accingeret. Sciamus ergo, Christum duce Spiritu abductum fuisse ab hominum frequentia, ut prodiret summus Ecclesiae doctor et Dei legatus,

tanquam magis e coelo missus, quam assumptus ex oppido aliquo et communi hominum grege. Sic Mosen, quum Deus per eius manum promulgare Legem suam vellet, in montem Sinai rapuit, et subductum a populi conspectu quasi in coeleste sacrarium recepit (Exod. 24, 12.). Christum saltem non minus insignibus divinae gratiae et virtutis notis fulgere oportuit quam Mosen, ne minor esset Evangelii quam Legis maiestas. Si enim raro honore dignatus est Dominus doctrinam mortis ministram, quanto plus honoris meretur vitae doctrina? Et si tantum lucis habuit umbratilis Dei figura, quam pleno fulgore eius faciem, quae in Evangelio apparet, illustrem esse convenit? Hic idem fuit ieiunii finis: neque enim a cibo et potu abstinuit Christus, ut temperantiae documentum ederet, sed quo plus auctoritatis haberet, dum a communi hominum sorte exemptus, quasi e coelo angelus, et non homo e terra emergit. Qualis enim, obsecro, illa abstinentiae virtus fuisset, cibum non gustare, ad quem appetendum nulla eum tulisset inedia, quam si carne non fuisset indutus. Quare mera stultitia fuit ieiunium quadragesimae, ut vocant, ad Christi imitationem instituere. Neque enim maior hodie ratio est, cur hoc Christi exemplum sequamur, quam fuit olim sanctis Prophetis et aliis Patribus sub Lege imitari Mosis ieiunium. Atqui scimus, nemini hoc in mentem venisse. Eliam solum Deus, quia instaurandae Legis minister erat, simili fere de causa ieiunum in monte continuit. Imitatores se esse Christi fingunt, qui per quadragesimam quotidie ieiunent; nempe sic farciunt ventrem in prandio, ut coenae tempus facile absque cibo transigant. Quid simile habent cum Filio Dei? Maior erat veterum frugalitas, sed illi quoque ieiunio Christo nihil affine habebant: non magis scilicet quam hominum abstinentia ad angelorum inediam accedit. Adde quod nec Christus nec Moses quotannis solenni ieiunio defuncti sunt, sed uterque semel tantum tota vi'a. Atque utinam ineptiis tantum lusissent, ut simiae, sed impium et detestabile Christi ludibrium fuit, quod se ad eius regulam ficticio suo ieiunio formare tentarunt. Quod opus meritorium et partem esse pietatis et divini cultus sibi persuadent, pessima est superstitio. Sed haec in Deum contumelia est minime tolerabilis, quod singulare eius miraculum obscurant: deinde in Christum, quia suum illi insigne detrahentes eius spoliis se vestiunt: tertium in Evangelium, cui non vulgaris detrahitur auctoritas, nisi hoc Christi ieiunium eius sigillum esse cognoscitur. Singulare miraculum Deus edidit, quum Filium suum exemit a necessitate edendi: an non insana audacia aemulantur Deum, qui idem sua virtute affectant? Divina gloria insignitus fuit Christus per ieiunium: an non sua gloria fraudatus in ordinem cogitur, quum se illi socios cuncti mortales permiscent? Hunc ieiunio Christi finem statuit Deus, ut Evangelium obsignaret? qui in alium usum transferunt, an non tantundem imminuunt ex Evangelii dignitate? Facessat igitur ista κακοζηλία, quae et consilium Dei et totum eius operum ordinem pervertit. Caeterum de ieiuniis in genere non loquor, quorum utinam frequentior inter nos usus (modo idem purus) foret, sed ostendere oportuit, quorsum tenderet Christi ieiunium. Porro tentandi Christi materiam arripuit Satan ex eius esurie, quemadmodum paulo post fusius dicetur. Nunc in genere videndum est, cur *eum tentari* vo-

luerit Deus. Certo enim Dei consilio in hoc certamen productum esse, sonant *Matthaei* et *Marci* verba, qui dicunt ob hanc causam deductum fuisse a Spiritu in desertum. Mihi non dubium est, quin Deus in Filii sui persona tanquam in clarissimo speculo ostenderit, quam infestus et importunus humanae salutis adversarius sit Satan. Unde enim fit, ut acrius Christum impetat, totasque suas vires et impetus effundat contra ipsum hoc temporis momento, quod Evangelistae notant, nisi quia Patris mandato ad redemptionem hominum accingi videt? Ergo tunc nostram salutem oppugnavit in Christi persona, sicuti quotidie eiusdem redemptionis ministros, cuius auctor fuit Christus, hostiliter persequitur. Caeterum simul notandum est, Filium Dei subiisse ultro tentationes, de quibus nunc agitur, et cum diabolo quasi conserta manu esse luctatum, ut sua victoria nobis triumphum acquireret. Itaque quoties nos aggreditur Satan, meminerimus, non alio modo sustineri posse eius impulsus ac repelli, quam opposito hoc clypeo, sicuti sane ideo tentari passus est Dei Filius, ut medius occurrat, quoties aliquod tentationum certamen nobis movet Satan. Ideo quum privatam domi vitam ageret, non legimus fuisse tentatum, sed quum munus Redemptoris subeundum foret, tunc in arenam communi Ecclesiae suae nomine descendit. Quodsi tanquam in publica omnium fidelium persona tentatus fuit Christus, sciamus tentationes, quae nobis contingunt, non esse fortuitas vel Satanae libidine moveri absque Dei permissu, sed Spiritum Dei praeesse nostris certaminibus, quo fides nostra exerceatur. Unde certa spes colligenda est, Deum, qui summus est agonotheta, non fore nostri immemorem, quin difficultatibus nostris succurrat, quibus nos impares esse videt. Paulo aliter sonant verba *Lucae*, quod Iesus *plenus Spiritu sancto* regressus sit a Iordane, quibus significat, tunc uberiore Spiritus gratia et virtute fuisse instructum, ut fortior ad pugnas obeundas foret: neque enim frustra visibili specie descenderat super eum Spiritus. Et prius dictum fuit, magis in eo resplenduisse Dei gratiam, prout salutis nostrae ratio exigebat. Sed absurdum prima specie videtur, Christum diaboli tentationibus fuisse obnoxium, quia, ut in homines cadat tentatio, vitium et infirmitatem subesse oportet. Respondeo, primum susceptas a Christo fuisse nostras infirmitates, sed absque vitio: deinde nihilo plus decedere ex eius gloria, quod tentationibus expositus fuit, quam quod carnem nostram induit. Hac enim lege factus est homo, ut affectus nostros una cum carne susciperet. Sed tota difficultas in priore membro consistit: quomodo infirmitate nostra circumdatus fuerit Christus, ut Satanae tentandus pateret, purus tamen et immunis fuerit ab omni vitio. Atqui solutio difficilis non erit, si in mentem veniat, integram Adae naturam, quum adhuc pura illic fulgeret Dei imago, subiectam tamen fuisse tentationibus. Quotquot in homine sunt corporales affectus, totidem illius tentandi occasiones arripit Satan. Atque haec merito censetur naturae humanae infirmitas, sensus moveri rebus obiectis: sed quae per se vitiosa non esset, nisi accederet corruptio, qua fit ut nunquam adoriatur nos Satan, quin vulnus aliquod infligat, vel saltem aliqua punctione nos laedat. Christum hac in parte naturae integritas a nobis separavit, quanquam non media quaedam in eo conditio imaginanda est, qualis fuit in Adam, cui tantum

datum fuerat, posse non peccare. Atqui scimus, ea Spiritus virtute munitum fuisse Christum, ut Satanae telis penetrabilis non esset. *Accedens tentator.* Hoc nomen Satanae Spiritus consulto tribuit, quod sibi attentius ab eo caveant fideles. Unde etiam colligimus, tentationes, quae nos ad malum sollicitant, non nisi ab eo provenire. Nam quod alicubi dicitur tentare Deus, id in alium finem spectat, nempe ut fidem suorum exploret, aut poenam sumat de incredulis, aut palam faciat eorum hypocrisin, qui veritati non obediunt ex animo (Gen. 22, 1. Deut. 13, 3.).

3. *Ut lapides hi panes fiant.* Hic etiam parum firmis argutiis luserunt veteres: primam enim tentationem dixerunt esse gulae, alteram ambitionis, tertiam avaritiae, sed ridiculum est ad gulae intemperiem referre, si quis famelicus cibum appetit, quo naturae satisfaciat. Porro quas in pane lautitias fingent, ut nimis delicatus censeri debeat, qui sicco pane, ut aiunt, contentus est? Sed ne plus verborum frustra perdamus, unica Christi responsio satis declarat, aliud fuisse Satanae consilium. Non erat certe rudis et imperitus athleta Filius Dei, ut nesciret adversarii ictus declinare, ut ad dexteram partem impetitus clypeum ad sinistram temere opponeret. Ergo si conatus fuisset Satan eum ad gulae delicias pellicere, habebat in promptu Scripturae testimonia, quibus eum repelleret. Atqui nullum tale proponit, sed hanc sententiam sumit, vivere homines non pane, sed arcana Dei benedictione. Unde colligimus, Satanam recta aggressum fuisse Christi fidem, ut ea exstincta Christum ad illicitos et perversos victus quaerendi modos impelleret. Et certe tunc iugulum petit, dum hoc efficere tentat, ut nos Deo diffisi aliter, quam per eius verbum licet, nobis consulamus. Sensus ergo verborum est: quando vides te a Deo destitui, necessitas cogit ut tibi prospicias. Ergo victum tibi confice, quem Deus tibi non suppeditat. Etsi autem divinam Christi potentiam obtendit, qua lapides vertantur in panes, hoc tamen unum venatur, ut Christus a Dei verbo discedens, quicquid dictabit infidelitas, sequatur. Apposite ergo respondet Christus, Non solo, pane vivere hominem: acsi diceret, Tu me aliquid remedii excogitare iubes, quo mihi aliter quam permittit Deus succurram. Atqui hoc diffidentiae esset, cuius nulla est ratio, quam diu promittit Deus, se mihi nutricium fore. Tu Satan eius gratiam pani alligas: ipse vero contra testatur, ut desint omnes cibi, solam suam benedictionem ad nos alendos sufficere. Iam tenemus, quale hoc fuerit tentationis genus, nempe quo nos quotidie oppugnat Satan: non enim aliquod inusitatum certamen subire voluit Dei Filius, sed communes habere nobiscum pugnas, ut iisdem armis muniti non dubitemus, palmam in manu nobis esse.

4. *Scriptum est, non solo pane.* Hoc primum notatu dignum est, quod Scripturam Christus pro clypeo opponit: nam haec vera est dimicandi ratio, si certa victoria potiri cupimus. Nec enim frustra Paulus verbum Dei gladium spiritualem nominat, et fidei scuto nos instruit, Ephes. 6, 16. 17. Unde etiam colligimus, Papistas, quasi facta cum Satana pactione, animas crudeliter exponere eius libidini ad interitum, quum Scripturam maligne supprimentes Dei populum spoliant suis armis, quibus solis salutem suam tueri poterant: qui vero armaturam istam sponte abiiciunt, nec se in Dei schola assidue exercent, digni sunt qui singulis momentis a

Satana iugulentur, cui se inermes produnt. Nec sane alia ratio est, cur tam impotenter grassetur Satan, et passim tam multos abripiat, nisi quia eorum ignaviam et verbi sui contemptum Deus ulciscitur. Nunc excutiendum nobis est Mosis testimonium, quod Christus citat (Deut. 8, 3.). Falso quidam ad spiritualem vitam detorquent, acsi dictum esset, animas non ali visibili pane, sed Dei verbo. Est id quidem in se verum, sed alio respexit Moses: nam quum nullus ad manum esset panis, commemorat Man fuisse extraordinarium alimentum populo, ut hoc documento testatum in omne tempus fieret, hominum vitam non esse inclusam in pane, sed pendere a nutu et beneplacito Dei. Itaque *verbum* non pro doctrina capitur, sed pro decreto quod Deus publicavit, quoad tuendum naturae ordinem et fovendas creaturas. Neque enim conditos a se homines abiicit, sed ea lege vitam illis infundit, ut semel datam assidue sustineat. Sic dicit Apostolus (Hebr. 1, 3.), omnia sustineri potenti eius verbo: hoc est, vegetari totum mundum, et singulas eius partes in suo manere statu nutu eius ac decreto, cuius potentia sursum et deorsum ubique diffunditur. Quanquam ergo pane vescimur, non tamen panis virtuti acceptam ferre vitam decet, sed arcanae gratiae, quam pani Deus ad nos pascendos inspirat. Unde etiam alterum sequitur, Deum, qui nunc pane utitur in nostrum alimentum, aliter, quoties visum fuerit, daturum ut vivamus. Item hac Mosis sententia damnatur eorum stupor, quibus saturitas et abundantia pro vita est. Deinde corrigitur diffidentia et prava sollicitudo, quae nos ad quaerenda illicita media impellit. Atque huc proprie dirigitur Christi responsum: sic de victu et reliquis praesentis vitae subsidiis fidendum esse Deo, ne quisquam nostrum praescriptas ab eo metas transiliat. Quodsi panem ex lapidibus praeter Dei mandatum, conficere Christus nefas esse duxit, multo minus ex fraudibus, rapinis, violentia, caedibus victum parare licet.

(32.) MATTH. IV. 5. Tunc assumit eum diabolus in sanctam civitatem, et statuit eum super pinnaculum templi: 6. Dicitque illi, Si Filius es Dei, praecipita te deorsum: scriptum est enim, Angelis suis mandabit de te, et manibus tollent te, ne quando impingas ad lapidem pedem tuum. 7. Dixit illi Iesus, Rursum scriptum est, Non tentabis Dominum Deum tuum. 8. Rursum assumit eum diabolus in montem excelsum valde, et commonstrat ei omnia regna mundi, et gloriam illorum: 9. Et dicit illi, Haec omnia tibi dabo, si prostratus adoraveris me. 10. Tunc dicit illi Iesus, Abi Satana: scriptum est enim, Dominum Deum tuum adorabis, et illum solum coles. 11. Tunc omittit illum diabolus, et ecce Angeli accesserunt, et ministrabant ei.

MARC. I. 13. Et Angeli ministrabant ei.

LUC. IV. 5. Et subduxit illum diabolus in montem ex-

celsum, et ostendit illi omnia regna orbis terrae in puncto temporis. 6. Et ait illi diabolus, Tibi dabo potestatem hanc universam et gloriam illorum, quia mihi tradita sunt: et cuicunque volo, do illam. 7. Tu ergo si adoraveris provolutus coram me, erunt tua omnia. 8. Et respondens Iesus dixit illi, Abi post me, Satana, scriptum est enim, Adorabis Dominum Deum tuum, et illum solum coles. 9. Et duxit illum Hierosolymam, statuitque eum super pinnam templi: et dixit illi, Si Filius Dei es, mitte te ipsum hinc deorsum. 10. Scriptum est enim, quod angelis suis mandabit de te, ut servent te: 11. Et quod in manibus tollent te, ne offendas ad lapidem pedem tuum. 12. Et respondens dixit illi, Dictum est, Non tentabis Dominum Deum tuum. 13. Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab eo usque ad tempus.

Matth. 5. *Tunc assumit diabolus.* Non magni interest, quod Lucas secundo loco tentationem recitat, quae in postremum locum a Matthaeo reiicitur: neque enim propositum Evangelistis fuit historiae filum sic contexere, ut temporis rationem semper exacte servarent, sed rerum summas colligere, ut in speculo vel tabula proponerent, quae de Christo maxime utilia sunt cognitu. Tenere ergo sufficiat, Christum tribus modis fuisse tentatum. Quod autem vel secundum vel tertium fuerit certamen, non est cur anxie laboremus. In expositione sequar Matthaei contextum. Dicitur Christus locatus super pinnam templi. Quaeritur autem, an re ipsa evectus fuerit in sublime, an vero per visionem id factum sit. Plerique pertinaciter asserunt, verum et realem (ut loquuntur) fuisse corporis raptum, quia indignum putant, Christum Satanae praestigiis reddere obnoxium. Atqui facile diluitur ista obiectio, nihil esse absurdi in Dei permissu et voluntaria subiectione Christi, modo ne intus, hoc est in mente et anima, quicquam putemus passum fuisse. Et quod postea subiicitur, in conspectu posita Christo fuisse omnia regna mundi: item quod scribit Lucas, temporis momento procul fuisse traductum, visioni magis convenit. In re tamen dubia, et quam absque periculo nescire licet, malo iudicium suspendere, quam contentiosis praebere litigandi ansam. Fieri etiam potest, ut secunda tentatio non sit continuo temporis successu primam sequuta, nec secundam tertia, sed aliquid fuerit distantiae, idque magis probabile est: quanquam ex verbis Lucae elicitur, non interfuisse longum spatium, quia dicit datam ad tempus quietem fuisse Christo. Hoc vero scire ad rem maxime pertinet, quid captaverit Satan in hac tentationis specie, quod ex Christi responso discendum est, sicuti paulo ante admonui. Christus, ut hostis astutiae occurrat et propulset eius impetum, pro clypeo opponit, non tentandum esse Deum. Unde apparet, huc spectasse hostis insidias, ut se praeter iustum modum efferens contra Deum temere insurgeret. Prius Christum conatus fuerat Satan in desperationem trahere, quia victu et ordinariis mediis destituebatur: nunc ad inanem et ventosam confidentiam eum sol-

licitat, ut neglectis mediis, quae ad manum sunt, se ipsum proiiciat sine necessitate in manifestum discrimen, et quasi extra metas exsultet. Atqui ut frangi nos minime convenit, ubi rerum omnium inopia premimur, quin pendeamus a Dei fiducia, sic cristas erigere non licet, ut altius quam Deus permittit nos efferamus. Tenemus nunc, quale fuerit Satanae consilium: nempe ut Christus, experimentum capturus suae divinitatis, stulta et impia temeritate in Deum insurgeret.

6. *Angelis suis mandabit de te, et manibus etc.* Notanda est haec Satanae malitia, quod Scripturae testimonio abutitur, ut vitam Christo mortiferam reddat, panemque convertat in venenum. Nam eodem quotidie artificio uti non desinit, et voluit hoc certamen subire in sua persona Filius Dei, qui commune est piorum omnium exemplar, ut sibi omnes sedulo cavere discant, ne fallaci Scripturae praetextu incidant in Satanae laqueos. Nec dubium est, quin Dominus tantum concedat hosti nostro licentiae, ne securi torpeamus, sed magis intenti simus ad agendas excubias. Caeterum ne praeposteris hominibus similes simus, qui Scripturam quasi flexiloquam abiiciunt, propterea quod eam adulterat diabolus: nempe eadem causa a cibis abstinendum esset, ne veneficiis esset locus. Profanat verbum Dei Satan, et in exitium nostrum torquere nititur: atqui, quum divinitus ordinatum sit nobis in salutem, an irritum erit Dei consilium, nisi nostra ignavia salutaris eius usus nobis pereat? Nec vero longa disputatione haec res indiget: tantum spectemus, quid praescribat nobis Christus suo exemplo, quod instar regulae nobis sequendum est. An Satanae cedit Scripturam scelerate torquenti? an Sripturam, qua se prius armavit, excuti sibi vel eripi patitur? imo impiam Satanae calumniam obiecta vicissim Scriptura fortiter refellit. Proinde quoties Scripturam suis fallaciis obtendet Satan, et hoc eodem praetextu nos adorientur impii homines, ut fidem nostram circumveniant, non aliunde quam ex Scriptura tutandae fidei nostra arma mutuemur. Caeterum etsi promissio ista, Angelis suis mandabit de te etc., ad omnes fideles pertinet, specialiter tamen competit in Christum, qui ut est totius Ecclesiae caput, ita iure suo praeest angelis, illisque nostri curam delegat. Quare in eo nondum fallit Satan, quod hoc testimonio probat angelos Christo datos esse ministros, qui eum custodiant, et manibus suis portent, sed in eo est fallacia, quod angelorum custodiam ad vagum et temerarium cursum trahit, quae tunc demum Filiis Dei promittitur, dum se continent intra suos fines et in viis suis ambulant. Si quam emphasin habet haec particula (Ps. 91, 11.), *In omnibus viis tuis,* sententiam Prophetae Satan maligne corrumpit et mutilat, promiscue et confuse eam detorquens ad vagos et erroneos cursus. Iubet Deus nos ambulare in viis nostris, et tunc angelos pronuntiat fore nobis custodes: Satan angelorum custodiam obtendens Christum hortatur, ut sibi temere periculum arcessat, acsi diceret, Si te proiicias in mortem invito Deo, angeli vitam tuam defendent.

7. *Scriptum est, non tentabis Dominum.* Aptissime respondet Christus, non aliter sperandum esse, quod illic Deus auxilium promittit, quam si modeste illi se regendos fideles committant: neque enim Dei promissionibus aliter possumus inniti, quam si eius mandatis obsequimur. Porro quum tentetur Deus pluribus modis,

hoc loco *tentari* dicitur, quum media negligimus, quae nobis ad manum porrigit. Perinde enim faciunt qui, praeteritis mediis quae Deus commendat, potentiam eius et robur volunt experiri, acsi quis homini abscinderet brachia et manus, et postea iuberet eum operari. In summa, quisquis experimentum divinae potentiae capere appetit, ubi necesse non est, ille Deum tentat, eius promissiones subiiciens iniusto examini.

8. *Assumpsit eum diabolus in montem excelsum.* Memoria tenendum est quod prius dixi, non imbecillitate naturae Christi esse factum, ut Satan illi oculos stringeret, sed voluntaria dispensatione et permissu. Deinde sic tactos et illectos fuisse eius sensus, obiecta regnorum gloria, ut nulla intus cupiditas animum eius pupugerit, quum carnis libidines, tanquam ferae indomitae, ad obiecta quae nobis placent ferantur et nos rapiant: nam Christus communem habuit nobiscum sensum, non autem appetitus incompositos. Caeterum species tentationis fuit, ut haereditatem, quam Deus filiis suis promisit, aliunde Christus quam a Deo ipso peteret. Atque hic sacrilega diaboli audacia se prodit, quod terrae imperium Deo ereptum sibi usurpat. Haec, inquit, omnia mea sunt, nec aliter quam meo beneficio obtinentur. Et nobis quotidie cum eadem impostura luctandum est, quod et singuli fideles in se sentiunt, et in tota impiorum vita clarius perspicitur. Nam etsi omnia nostra praesidia, opes, commoda in Dei benedictione constituimus, titillant tamen nos subinde et pelliciunt sensus nostri ad quaerenda Satanae subsidia, acsi unus Deus non sufficeret. Bona autem mundi pars, Deo ius et imperium terrae abdicans, Satanam sibi fingit bonorum omnium datorem. Unde enim fit, ut malis artibus et rapinis et fraudibus fere omnes se addicant, nisi quod in Satanam transcribunt quod Dei proprium erat, sua benedictione ditare quos visum est? Ore quidem panem quotidianum dari sibi a Deo postulant, sed ore tenus, quia Satanam praeficiunt distribuendis totius mundi divitiis.

10. *Abi, Satana.* Pro eo Lucas habet, *Abi post me, Satana.* Quare frustra in adverbio quidem philosophantur, quum Petro dictum est (Matth. 16, 23.), Vade retro, quasi non idem audierit ipse Satan. Simpliciter enim iubet Christus eum facessere. Iam vero in eodem defensionis genere pergit, Scripturam non quasi iunceum clypeum, sed vere aeneum opponens: ac testimonium citat ex Lege, quod unus Deus adorandus sit et colendus. Porro ex applicatione et praesentis loci circumstantia, quorsum spectet Dei adoratio, et quid valeat, facile colligitur. Papistae, quum solum Deum adorandum negant, sophistico commento hunc locum eludunt et similes. Latriae quidem adorationem concedunt relinqui debere uni Deo: duliam vero ad mortuos et eorum ossa ac statuas transferunt. Atqui frivola illa verborum distinctione reiecta, Christus προςκύνησιν etiam uni Deo vindicat: quo commonemur, rei potius quam vocis rationem esse habendam, quoties agitur de cultu Dei. Scriptura Deum unum colere iubet: spectandum, in quem finem. Si quicquam ex eius gloria delibat homo, quod creaturis ascribat, sacrilega est divini cultus violatio. Id autem fieri plus quam perspicuum est, quum bona creaturis accepta ferimus, quorum Deus unicum se auctorem volebat agnosci. Iam vero sicuti religio proprie spiritualis est, externa autem eius confessio

pertinet ad corpus, ita non interior modo cultus debetur soli Deo, sed externum quoque eius testimonium.

11. *Tunc omittit illum diabolus, et ecce etc.* Plus exprimit Lucas: nempe *completa omni tentatione*, acsi diceret, non prius Christo datam quietem vel inducias, quam exacte omni certaminum genere probatus foret. Subiicit etiam, relictum fuisse Christum ad tempus duntaxat, ut sciamus, reliquam eius vitam non prorsus a tentationibus fuisse immunem, sed vim Satanae divinitus fuisse cohibitam, ne importune molestus esset Christo, sicuti solet Deus cum omnibus suis agere. Nam si quando acrius vexari eos permittit, postea ex immodica contentione aliquid relaxat, ut paulisper respirent ac colligant animos: minime tamen illis parcit, ut ignaviae indulgeant, sed tantum ut se comparent ad novas pugnas. Quod postea sequitur, *angelos illi ministrasse*, ad solatium refero, ut sentiret Christus, se Deo Patri curae esse, validoque eius praesidio munitum contra Satanam. Nam ipsa solitudo moerorem augere poterat, quum omnibus hominum officiis privatus inter feras degeret, quod etiam diserte notavit *Marcus*. Nec tamen putandum est, Christum unquam desertum fuisse ab angelis, sed ut daretur tentationi locus: interdum Dei gratia, quamvis praesens esset, eum secundum carnis sensum latuit.

SECTIO V. (33—40.)

MUNERIS IESU PRIMORDIA.

(33.) MATTH. IV. 12. Quum audisset autem Iesus, quod Ioannes traditus esset, secessit in Galilaeam. 17. Ex eo tempore coepit Iesus praedicare, et dicere, Resipiscite: appropinquavit enim regnum coelorum.

MARC. I. 14. Postquam autem comprehensus esset Ioannes, venit Iesus in Galilaeam, praedicans Evangelium regni Dei: 15. Et dicens, Impletum est tempus, et appropinquavit regnum Dei: resipiscite, et credite Evangelio.

LUC. III. 19. Herodes autem tetrarcha, quum corriperetur ab illo de Herodiade, uxore fratris sui, deque omnibus malis, quae faciebat Herodes, 20. Adiecit hoc quoque super omnia, et inclusit Ioannem in carcerem. IV. 14. Et reversus est Iesus virtute Spiritus in Galilaeam, et fama exiit per universam regionem de illo. 15. Et ipse docebat in synagogis eorum, et glorificabatur ab omnibus.

Luc. 19. *Herodes autem tetrarcha etc.* Solus Lucas hoc loco causam exponit, cur ab Herode coniectus fuerit Ioannes in carce-

rem. Alibi tamen apud Matthaeum et Marcum fiet mentio. Iosephus librò Antiquit. 18. dicit, quia sibi metueret Herodes a tumultu populari et rebus novis, Ioannem ab eo inclusum fuisse in arce Macherontis, quia suspecta erat viri auctoritas. Herodiadem vero non Philippo (quem Salomes maritum facit), sed alteri Herodi tradit fuisse nuptam. Caeterum quia hac in parte memoria lapsus deprehenditur, et Philippi quoque mortem non suo loco refert, certior historiae veritas ex Evangelistis petenda est, standumque eorum testimonio. Hoc quidem satis constat, quum filiam Aretae regis Arabum haberet in matrimonio Herodes, forma Herodiadis neptis illectum eam fraude rapuisse. Potuit autem impune hanc iniuriam inferre fratri Philippo, quem mansueti et placidi fuisse ingenii hominem testatur idem Iosephus. Porro in hac historia clare cernimus, quale fidos et cordatos veritatis ministros praemium in mundo maneat, praesertim ubi vitia coarguunt: vix enim centesimus quisque correctionem admittit: ergo si urgentur severius, in furorem ebulliunt. Haec superbia si in quibuslibet plebeiis cernitur, nihil mirum, si tyranni longe atrocius in suos reprehensores saeviunt, quibus nihil est acerbius quam in ordinem cogi. Rursum in Ioanne insigne refulget constantiae exemplum, qua praeditos esse convenit omnes pios doctores, ne magnos et potentes, quoties ita necessitas tulerit, provocare in se dubitent: neque enim sincere Deo servit, apud quem valet acceptio personae. Porro quum dicit Lucas, malum hoc reliquis omnibus fuisse superadditum, significat tunc desperatam esse malitiam, et ad summum cumulum venisse, quum remediis irascitur peccator: nec tantum correctionem repudiat, sed de monitore quoque suo hostilem vindictam sumit.

Matth. 12. *Quum audisset Iesus.* Cum his non videtur congruere Ioannis narratio, qui testatur, eodem simul tempore Ioannem et Christum obiisse docendi munus. Sed notandum est, tres nostros Evangelistas breve illud temporis spatium ideo silentio transigere, quia nondum finitus erat Ioannis cursus, hoc est, ad recipiendum Christi Evangelium praeparatio. Et certe, quamvis intra illud tempus doctoris officio Christus functus sit, non tamen proprie exorsus est Evangelii praedicationem, donec Ioanni successit. Quare non absurde tres Evangelistae Ioannis ministerio tempus illud concedunt et assignant, quo discipulos Christo paravit, acsi dicerent, cedente aurora solem esse exortum. Notanda est autem loquutio quae habetur apud Lucam, Iesum *in virtute*, aut per virtutem *Spiritus* in Galilaeam venisse: magni enim interest, ne quid terrestre vel humanum in Christo imaginemur, sed coelestis in eo et divina virtus semper nobis occurrat, sensusque nostros occupet.

Marc. 14. *Praedicans Evangelium regni Dei.* Videtur nonnihil habere Matthaeus diversum a reliquis duobus: postquam enim Christum relicta patria Nazareth in Capernaum migrasse dixit, tunc demum attexit exordium praedicatonis eius. Lucas autem et Marcus eum in patria publice docuisse referunt. Verum facilis est solutio: nam adverbium temporis apud Matthaeum non modo ad proximum membrum, sed ad totum narrationis complexum referri debet. Suo igitur in Galilaeam adventu stadium suum Christus ingressus est. Porro summa doctrinae, qualis traditur a Mat-

thaeo, nihil ab ea differt, qua paulo ante legimus usum fuisse Ioannem: duabus enim partibus constat, poenitentia et gratiae salutisque praeconio. Hortatur Iudaeos ad conversionem, quia regnum Dei appropinquaverit: hoc est, quia populum suum Deus regendum suscipiat, quae plena est ac solida felicitas. Marcus paulo aliter, *appropinquavit regnum Dei: resipiscite, et credite Evangelio:* eodem tamen sensu. Nam de restituendo apud Iudaeos regno Dei praefatus hortatur ad poenitentiam et fidem. Quaeri tamen potest, quum ex Evangelio pendeat *poenitentia*, cur eam Marcus ab Evangelii *doctrina* separet. Duplex solutio est: nam Deus interdum sic nos ad resipiscendum invitat, ut tantum dicat, mutandam esse in melius vitam: postea conversionem et vitae novitatem Spiritus sui domum esse ostendit, ut sciamus non tantum nobis praecipi, quod officii nostri est, sed obsequendi gratiam, et virtutem simul offerri. Si hoc modo accipimus, quod Ioannes concionatus est de poenitentia, sensus erit, Dominus vos ad se converti iubet: quia vero id non potestis propria industria, Spiritum regenerationis promittit, quare hanc gratiam fide amplecti vos oportet. Quanquam fides, quam haberi Evangelio postulat, minime ad donum renovationis restringi debet, sed praecipue ad peccatorum remissionem spectat. Coniungit enim Ioannes poenitentiam cum fide, quia se ideo nobis Deus reconciliat, ut tanquam pater a nobis sanctitate et iustitia colatur. Deinde nihil absurdi est, si *credere Evangelio* tantundem valere dicamus atque gratuitam iustitiam amplecti: saepe enim in Scriptura specialis ista inter fidem et remissionem peccatorum relatio occurrit, sicuti quum docet *fide* nos iustificari. Utrovis modo exponere hunc locum libeat, principium tamen illud manet fixum, offerri nobis gratuitam salutem a Deo, ut ad ipsum conversi iustitiae vivamus. Ergo misericordiam nobis promittens ad carnis abnegationem vocat. Notandum est epitheton, quo Evangelium ornatur a Marco: nam hinc discimus, eius praedicatione *regnum Dei* erigi in terra et constitui, nec alio modo Deum regnare inter homines. Unde etiam apparet, quam misera sit absque Evangelio hominum conditio.

Luc. 15. *Glorificabatur ab omnibus.* Hoc nominatim positum est a Luca, ut sciamus, statim ab initio refulsisse in Christo divinam virtutem, quae homines nondum maligno contradicendi studio infestos in eius admirationem cogeret.

(34.) LUC. IV. 16. Et venit Nazareth, ubi erat nutritus: et intravit secundum consuetudinem suam die Sabbatorum in synagogam, et surrexit ut legeret. 17. Et traditus est illi liber Iesaiae Prophetae, et explicato libro invenit locum, ubi scriptum erat, 18. Spiritus Domini super me, propterea unxit me: ad evangelizandum pauperibus misit me, ut sanem contritos corde, ut praedicem captivis remissionem, et coecis visum, ut emittam confractos per remissionem, 19. Ut praedicem annum Domini acceptum. 20. Deinde complicatum librum reddidit ministro, et sedit: et omnium in synagoga

oculi erant intenti in eum. 21. Coepit autem dicere ad illos, Hodie impleta est haec Scriptura in auribus vestris. 22. Et omnes testimonium illi dabant, et mirabantur super sermonibus gratiae, qui procedebant ex ore ipsius, ac dicebant Nonne hic est filius Ioseph?

16. *Venit Nazareth.* In hoc uno insistunt Evangelistae ut ostendant, quibus documentis innotuerit Christus, cuius rei memorabile specimen hic refert Lucas: nempe quod locum Iesaiae exponens, et accommodans ad praesentem usum, oculos omnium in se converterit. Quum dicit, ex more venisse in synagogam, hinc colligimus, non tantum in compitis vel triviis ipsum ad plebem verba fecisse, sed quantum licebat, servasse usitatum Ecclesiae ordinem. Simul etiam videmus, quamvis degenerassent Iudaei, in rebus tamen confusis et misere corrupto Ecclasiae statu hoc fuisse boni residuum, quod Scripturam legebant coram populo, ut inde sumerent docendi et exhortandi materiam. Unde etiam apparet, quae fuerit genuina et legitima colendi Sabbati ratio: neque enim ideo populum suum ferias agere iussit Deus, quasi simpliciter eius otio delectaretur, sed potius ut in operum suorum meditatione illum exerceret. Porro quoniam in considerandis Dei operibus coecutiunt hominum mentes, Scripturae regula dirigi necesse est. Quanquam autem inter Legis umbras Sabbatum numerat Paulus, hac tamen in parte communis nobis est feriandi ratio cum Iudaeis, ut populus ad audiendum verbum, ad publicas preces, et reliqua pietatis exercitia conveniat. In quem usum Iudaico Sabbato successit dies Dominicus. Iam si temporum fiat comparatio, facile vel ex praesenti loco constabit, foediores hodie et magis deformes esse Papalis hierarchiae corruptelas, quam apud Iudaeos sub Hanna et Caipha fuerint. Nam Scripturae lectio, quae tunc vigebat, non modo sub Papa obsolevit, sed ferro et igni a templis arcetur, nisi quod lingua incognita quod visum est in ludibrium cantillant. Surrexit Christus ad legendum, non solum ut vox eius melius exaudiretur, sed in signum reverentiae. Nam hoc meretur Scripturae maiestas, ut profiteantur eius interpretes, se modeste et reverenter ad eam tractandam accedere.

17. *Invenit locum.* Non dubium est, quin consulto locum hunc Christus delegerit. Putant quidam, divinitus illi fuisse oblatum, sed quum libera illi daretur electio, malo ad eius iudicium referre, quod hunc locum prae aliis invenit. Porro illic promittit Iesaias post exsilium Babylonicum futuros adhuc aliquos gratiae Dei testes, qui populum ab interitu et mortis tenebris colligant, et Ecclesiam tot cladibus afflictam spirituali virtute instaurent. Sed quia unius Christi nomine et auspiciis promulganda erat illa redemptio, in singulari numero loquitur, et quodammodo induit Christi personam, quo efficacius piorum animos in bonam fiduciam erigat. Certum quidem est, quae hic habentur non nisi in solum Christum ob duas causas proprie competere: primum quia Spiritus plenitudine solus donatus est, ut testis ac legatus esset nostrae cum Deo reconciliationis (qua ratione Paulus (Ephes. 2, 17.), quod Evangelii ministris commune est, peculiariter illi assignat:

nempe quod veniens annuntiavit pacem his, qui prope erant et qui procul), deinde quia solus Spiritus sui virtute, quicquid bonorum hic promittitur, efficit et praestat.

18. *Spiritus Domini super me.* Hoc ideo dictum est ut sciamus, Christum tam in se quam in suis ministris non humanum nec privatum negotium agere, sed ad restituendam Ecclesiae salutem divinitus esse missum: testatur enim, nihil se humano instinctu vel consilio, sed gubernatore Dei Spiritu omnia agere, ut piorum fides in Dei auctoritate et potentia fundata sit. Quod proxime sequitur membrum, *ideo unxit me*, exegetice additum est: multi enim falso Dei Spiritum se habere iactant, quum sint eius donis vacui. Christus autem ab unctione, tanquam ab effectu, probat se Dei Spiritu esse praeditum. Subiicit deinde, in quem finem gratiis Spiritus ornatus fuerit: nempe ut pauperibus evangelizet. Unde colligimus, quicunque ad praedicandum Evangelium a Deo mittuntur, necessariis dotibus prius instrui, ut tanto muneri sufficiant. Quare plane ridiculi sunt, qui divinae vocationis praetextu pastorum locum usurpant, quum ad munus exsequendum plus quam sint inepti, sicuti in Papatu cornuti Episcopi, quum rudiores sint quibuslibet asinis, se tamen Christi vicarios et solos Ecclesiae legitimos praesules superciliose esse clamitant. Nominatim quoque dicitur ungere Dominus servos suos, quia vera et efficax Evangelii praedicatio non in ventosa eloquentia, sed coelesti Spiritus virtute sita est, quemadmodum dicit Paulus (I. Cor. 2, 1. 4.). *Pauperibus.* Significat Propheta, qualis sit futurus Ecclesiae status ante Evangelii exortum, et qualis sit extra Christum nostra omnium conditio. Pauperes ergo, et contritos, et captivos, et coecos, et confractos vocat, quibus Deus instaurationem promittit. Etsi autem tot miseriis oppressum erat populi corpus, ut singulis membris hi tituli congruerent, quia tamen multi sibi in sua inopia, coecitate, servitute, morte denique blandiebantur vel stupidi erant, ideo pauci ad hanc gratiam recipiendam idonei fuerunt. Ac primum quidem hinc docemur, quorsum spectet Evangelii praedicatio, et quid nobis afferat: nempe quod, quum omni malorum genere penitus obruti sumus, illic Deus vivifica sua luce nobis affulget, ut eductos ex profunda mortis abysso in plenam felicitatem restituat. Non vulgaris certe haec est Evangelii commendatio, quod tam incomparabilem inde fructum colligimus. Secundo videmus, quosnam ad se Christus invitet, ac commissae sibi gratiae participes faciat: nempe qui modis omnibus miseri sunt, et omni spe salutis destituti. Sed vicissim monemur, non aliter istis Christi beneficiis posse nos frui, nisi humiliati serio malorum nostrorum sensu illum liberatorem tanquam famelici appetamus: nam quicunque superbia turgent, nec sub captivitate sua gemunt, nec sibi in sua coecitate displicent, surdis auribus contemnunt hoc vaticinium.

19. *Ut praedicem annum Domini.* Multis videtur esse allusio ad Iubilaeum, quorum sententiam non repudio. Notare tamen operae pretium est, Prophetam data opera occurrere dubitationi, quae infirmos animos turbare et concutere poterat, quum tam diu Dominus promissam salutem differens ipsos teneret suspensos. Ergo redemptionis tempus in Dei consilio vel beneplacito constituit, sicuti cap. 49, 8., Tempore beneplaciti exaudivi te, in die salutis auxiliatus sum tibi. Paulus ad Galat. 4, 4. vocat temporis pleni-

tudinem, ut discant fideles, non curiose inquirere ultra quam expedit, sed Dei placito acquiescere: atque hoc unum illis sufficiat, exhibitam fuisse in Christo salutem, quando ita *Deo* visum est.

20. *Omnium in synagoga oculi.* Non dubito, quin Deus illorum corda tetigerit, ut admiratio magis attentos redderet, atque ita audientiam Christo loquenti facerent. Necesse enim fuit eos retineri, ne statim obstreperent, vel saltem abrumperent medium sermonis cursum, quum alioqui magis essent propensi ad Christi contemptum, ut videbimus.

21. *Hodie impleta est.* Non usus est tantum his tribus verbis Christus, sed re ipsa probavit, iam adesse tempus, quo vellet Deus perditam Ecclesiam restituere, ut auditoribus luculenta Prophetiae expositio constaret: quemadmodum rite et ordine Scripturam tractant interpretes, dum eam ad praesentem usum accommodant. Dicit autem impletam in auribus potius, quam in oculis, quia nudus conspectus parum valebat, nisi doctrina primatum tenuisset.

22. *Testimonium illi dabant.* Hic priore loco vere divinam gratiam, quae spirabat in ore Christi, nobis commendat Lucas: deinde hominum ingratitudinem ad vivum depingit. *Sermones gratiae* vocat phrasi hebraica, in quibus conspicua esset vis et gratia Spiritus sancti. Ergo Deum in Christo loquentem cum admiratione agnoscere coguntur Nazaraei: interea tamen se ipsos ultro impediunt, ne coelesti Christi doctrinae suum ac debitum tribuant honorem. Nam quum obiiciunt, esse filium Ioseph, non amplificant ut decebat hac circumstantia Dei gloriam sed scandalum sibi maligne arcessunt, ut possint specioso colore respuere quicquid a filio Ioseph dicitur. Ita hodie videmus plerosque, quantumvis convicti sint, verbum esse Dei quod audiunt, frivolas tamen excusationes captare, quibus se ab obsequendi necessitate eximant. Et sane quod non perinde afficimur Evangelii virtute, ut par esset, non aliunde contingit nisi quod nobis ipsis sumus obstaculo, et lucem, cuius obiectu etiam inviti movemur, suffocamus nostra malitia.

(35.) LUC. IV. 23. Et ait illis, Omnino dicetis mihi hanc similitudinem, Medice, cura te ipsum: quaecunque audivimus facta in Capernaum, fac et hic in patria tua. 24. Ait autem, Amen dico vobis, nemo Propheta acceptus est in patria sua. 25. Sed in veritate dico vobis, Multae viduae erant in diebus Eliae in Israel, quando clausum est coelum annis tribus et mensibus sex, ut fieret fames magna per totam terram. 26. Et ad nullam illarum missus est Elias, nisi in Sarepta Sidonis ad mulierem viduam. 27. Et multi leprosi erant in Israel sub Elisaeo Propheta, et nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus. 28. Et omnes ira repleti sunt in synagoga haec audientes. 29. Et insurrexerunt, eiecerunt que eum extra urbem, et duxerunt eum usque ad

supercilium montis, super quem civitas illorum erat aedificata, ut praecipitarent eum. 30. Ipse autem transiens per medium eorum ibat.

23. *Medice, cura te ipsum.* Ex Christi verbis facile colligitur, contemptim fuisse exceptum a Nazaraeis: profert enim in medium, quae sciebat illos agitare in animis suis. Deinde culpam in eos transfert, cur ab edendis apud eos miraculis abstineat, et eorum malitiam coarguit, quod Dei Prophetam nullo honore dignentur. Obiectio quam anticipat talis est, non esse mirum, si eum nullo in pretio habeant conterranei, quum patriam suam, ut aliena loca, miraculis non nobilitet: itaque iustam esse hanc ultionem, si a suis reiicitur, quos reliquis omnibus postponit. Huc pertinet vulgare proverbium, quod medicus a se et suis prius incipere debeat, quam peritiam curandi in aliis ostentet. Summa obiectionis est, praepostere facere Christum, qui alias Galilaeae urbes miraculis illustrans nullum habeat patriae suae respectum. Atque haec Nazaraeis honesta videbatur excusatio, cur eum vicissim respuerent.

24. *Amen dico vobis.* Eorum culpa fieri exprobrat, ne apud eos, sicut alibi, exserat suam virtutem in miraculis: hominum enim incredulitas aditum obstruit Deo, ne operetur sicuti optandum esset in eorum salutem (Matth. 13, 58. Marc. 6, 5.). Propterea non poterat Iesus signum ullum apud eos edere, quia in eum non credebant. Non quod in hominum arbitrio sit, ligare Dei manus, sed quod operum suorum fructu privat, qui per infidelitatem se indignos reddunt. Perinde igitur valet responsio, acsi dixisset Christus, Si miraculorum vultis esse participes, cur Deo non datis locum? imo cur ministrum potentiae eius superbe reiicitis? Habetis ergo iustam contemptus vestri mercedem, quod vobis praeteritis alibi potius miraculis ostendo, me esse Messiam Dei, cui mandata est Ecclesiae restitutio. Et certe illa ingratitudo erat minime ferenda, quod, quum Deus Filium suum educari voluisset in eorum urbe, talem alumnum spernebant. Quare manum suam iure inde retraxit, ne ludibrio esset tam impiis contemptoribus. Caeterum hinc discimus, quanti faciat Dominus verbum suum, quia, ut de eius contemptu poenam sumat, gratias, quae praesentiae eius testimonia sunt, e medio tollit. Quantum ad sententiam istam, Quod Propheta honorem non habeat apud suos, videant lectores quae diximus quarto Ioannis capite circa finem.

25. *Multae viduae erant.* Postquam in eos culpam reiecit Christus, quod destituerentur miraculis, iam duobus exemplis probat, non debere videri absurdum, si Deus alienos domesticis praeferat, et sibi vitio verti non debere, si Dei vocationi obtemperet, quemadmodum olim Elias et Elisaeus. Oblique autem vanam eorum confidentiam perstringit, quod ipsum habere sibi obnoxium vellent, quia fuerat apud eos educatus. Quo tempore, inquit, grassata est fames per duos annos et sesqui, multae in terra Israel viduae erant, quarum inediae subvenire non iussus est Propheta Elias, sed missus est ad mulierem alienigenam ditionis Sidoniae (I. Reg. 17, 9.). Similiter Elisaeus nullos ex suis popularibus leprosos curavit, sed Naaman hominem Syrum (II. Reg. 5, 10.). Quanquam autem peculiariter Nazaraeos vulnerat, simul tamen

totius gentis ingratitudinem carpit, quod iam pridem soliti sint fere omnes eo indignius Dominum contemnere, quo propius ad eos accesserat. Nam qui factum est, ut mulierem extraneam Deus praetulerit omnibus Israelitis, nisi quod ab his reiectus Propheta hospitium in terra profana quaerere coactus est? Et quorsum Naaman Syrum voluit Deus ab Elisaeo sanari, nisi in dedecus populi Israel? Sensus ergo est, idem accidere quod olim, ut Deus procul virtutem suam ad alienos transmittat, quia a domesticis repellitur. Interea significat Christus, nihil ex sua gloria diminui, quod a conterraneis vilipenditur: quia Deus non sine eorum ignominia et pudore alibi Filium suum ornare et extollere poterit, sicuti olim Prophetis suis honorem dedit in mediis gentibus. Hoc modo retunditur stulta carnis gloriatio, quum videmus Dominum pluere, non modo ubi et quando visum est, sed in angulis remotis, posthabita terra quam sibi in domicilium elegerat. Porro hinc colligenda est generalis doctrina, nostrum non esse Deo in beneficiis suis dispensandis praescribere aliquam legem, quin suo arbitrio infimos et contemptissimos honore dignetur, primis reiectis: nec obstrepere fas esse, si ordinem, qui arridet nostro iudicio, ut plurimum pervertat. Tenenda quidem est antithesis inter Israelem et profanas gentes, sed rursum statuere oportet, nullos propria dignitate prae aliis eligi, sed id magis provenire ex admirabili Dei consilio, cuius, tametsi ratio nobis est abscondita, altitudinem suscipere et adorare necesse est.

28. *Repleti sunt ira.* Senserunt, quorsum tenderent illa duo exempla, quae protulerat Christus, nempe Dei gratiam alio transferendam esse: itaque in suam contumeliam acceperunt. Sed quum ad vivum pungi deberent eorum conscientiae, ut correctis suis vitiis remedium quaererent, tantum aguntur in furorem. Sic impii non solum contumaciter resistunt Dei iudiciis, sed atrociter in eius servos insurgunt. Hinc apparet, quantam vim habeant obiurgationes, quae proficiscuntur a Dei Spiritu: nam rabie inflammant eorum animos, qui libenter eas eluderent. Porro quum videmus, tam virulentas esse hominum mentes, ut insaniant contra Deum simulac asperius tractantur, petendus nobis est Spiritus mansuetudinis, ne in hoc exitiale bellum idem furor nos abripiat. Quum dicit Lucas, Iesum per mediam turbam transisse, et ita elapsum esse eorum manibus, significat divinitus, nec sine ingenti miraculo ereptum esse ex praesenti morte. Quo exemplo docemur, quantumvis praevaleant adversarii, ut vita nostra eorum libidini subiecta videatur, victricem tamen semper fore Dei potentiam ad nos servandos, quam diu nos in mundo retinere volet, sive constringat illorum manus, sive oculos coecitate percutiat, sive obstupefaciat eorum mentes et corda.

(36.) MATTH. IV. 13. Et relicta Nazareth, profectus habitavit in Capernaum, quae est urbs maritima in finibus Sebulon et Naphtali, 14. Ut impleretur, quod dictum fuerat per Iesaiam Prophetam, dicentem, 15. Terra Sebulon et terra Naphtali iuxta viam maris, ultra Iordanem, Galilaea

Gentium: 16. Populus, qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam: et qui sedebant in regione umbrae mortis, lux orta est eis.

13. *Et relicta Nazareth.* Hunc Matthaei locum narrationi Lucae ideo subiicere visum est, quia ex contextu licèt colligere, quum Christus hactenus solitus esset frequentare urbem Nazareth, ut periculo cederet, illa prorsus valere iussa, in Capernaum et vicinas urbes migrasse. Haec historia nihil habet difficultatis, nisi quod Matthaeus Prophetae testimonio abusus videtur in alium sensum. Verum si teneamus genuinum Prophetae sensum, apta et facilis erit accommodatio ad praesentem causam. Iesaias enim, postquam de gravissima populi clade verba fecit, ut moerori solatium adhibeat, promittit, ubi ad extrema redactus fuerit populus, statim sequuturam liberationem, quae discussa caligine lucem vitae restituat. Verba sunt, Non obscurabitur, cui continget haec angustia iuxta tempus primum, quo leviter percussa fuit terra Sebulon et Naphthali: nec iuxta tempus secundum, quum gravius afflicti sunt iuxta viam maris ultra Iordanem in Galilaea Gentium. Populus enim ambulans in tenebris videbit lucem magnam (Ies. 9, 1.). Duplici calamitate iam oppressi fuerant Israelitae: primum quum a Tiglath Pilesar abductae essent in exsilium quatuor tribus vel circiter: deinde quum Salmanassar totum regnum Israelis excidit (II. Reg. 15, 29. et 18, 9.). Restabat tertia clades, quam Propheta omnium atrocissimam fore dixerat circa finem octavi capitis. Nunc autem in verbis, quae retulimus, sequitur mitigatio: quia Deus populo suo manum porriget, mortem fore magis tolerabilem, quam prius fuerint morbi. Tametsi, inquit, totus populus delebitur, lux tamen gratiae affulgens efficiet, ut minus sit caliginis in hoc postremo interitu, quam fuerit in duplici ruina decem tribuum. Porro mihi dubium non est, quin promissio ad totum populi corpus, quod peraeque in specimen videri poterat perditum et deploratum, extendi debeat. Praepostere enim Iudaei ad liberationem urbis Hierosolymae restringunt, quasi lux vitalis reddita fuerit, dum fugato rege Sannaherib soluta fuit obsidio. Certe ex contextu plane liquet longius respicere Prophetam. Quum igitur communem totius Ecclesiae instaurationem promittat, sequitur terram Sebulon et terram Naphthali et Galilaeam Gentium comprehendi in eorum numero, quibus tenebrae mortis in vitae lucem mutandae erant. Huius lucis initium et quasi aurora fuit populi reditus ex Babylone: tandem pleno splendore emersit sol iustitiae Christus, qui mortis tenebras penitus suo adventu abolevit. Ideo Paulus ad Ephes. cap. 5, 14., in eo impletum fuisse admonet, quod passim occurrit apud Prophetas, Surge qui dormis, et exsurge a mortuis. Iam quum sciamus spirituale esse Christi regnum, necesse est, ut eius naturae lux salutis quam affert, et quicquid auxilii ab eo percipimus respondeat. Unde sequitur, animas nostras in mortis aeternae tenebris demersas esse, donec eas sua gratia illuminet. De gentis quidem excidio sermo habetur apud Prophetam, sed quasi in speculo describitur conditio humani generis, donec Christi gratia liberetur. Quod lucem magnam dicuntur vidisse, qui in tenebris iacebant, tam subita et illustris mutatio divinae

salutis magnitudinem amplificat. Galilaea inferior vocata fuit Gentium Galilaea, non modo propter viciniam Tyri et Sidonis, sed quia permixtae illic erant Iudaeis Gentes, praesertim ex quo David aliquot urbes regi Hiram concesserat.

(37.) MATTH. IV. 18. Ambulans autem Iesus iuxta mare Galilaeae vidit duos fratres, Simonem cognomine Petrum, et Andream fratrem eius, iacientes rete in mare: nam erant piscatores. 19. Et dicit illis, Sequamini me, et faciam vos piscatores hominum. 20. At illi relictis illic retibus sequuti sunt eum. 21. Et progressus illinc, vidit alios duos fratres, Iacobum filium Zebedaei, et Ioannem fratrem eius in navi cum Zebedaeo patre suo, sarcientes retia sua: et vocavit eos. 22. Illi autem protinus relicta navi et patre suo sequuti sunt eum. 23. Et circumibat totam Galilaeam Iesus, docens in synagogis illorum, ac praedicans Evangelium Regni, et sanans omnem morbum, et omnem languorem in populo. 24. Et manavit fama illius in totam Syriam: et adducebant ad illum omnes male habentes variis morbis, ac torminibus constrictos, et daemoniacos, et lunaticos, et paralyticos, sanabatque illos. 25. Et sequutae sunt eum turbae multae a Galilaea, et Decapoli, et Hierosolymis, et Iudaea, et regione trans Iordanem.

MARC. I. 16. Quum autem ambularet iuxta mare Galilaeae, videt Simonem et Andream fratrem eius, iacentes rete in mare: erant enim piscatores. 17. Et dixit illis Iesus, Sequamini me, et faciam, ut fiatis piscatores hominum. 18. Ac protinus relictis retibus suis sequuti sunt eum. 19. Et progressus illinc pusillum, vidit Iacobum filium Zebedaei, et Ioannem fratrem eius, qui et ipsi in navi reconcinnabant retia. 20. Statimque vocavit illos: et illi, relicto patre suo Zebedaeo in navi cum mercenariis, sequuti sunt eum.

LUC. V. 1. Factum est autem, quum turba instaret ei, ut audiret verbum Dei, et ipse stabat iuxta stagnum Genesareth. 2. Et vidit duas naves stantes ad stagnum: piscatores autem descenderant ex illis, et abluebant retia. 3. Ingressus autem in unam navium, quae erat Simonis, rogavit eum, ut a terra abduceret pusillum: et sedens docebat e navi turbas. 4. Ut autem cessavit loqui, dixit ad Simonem, Duc in altum, et laxate retia vestra in capturam. 5. Et re-

spondens Simon dixit illi, Praeceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus: tamen ad verbum tuum laxabo rete. 6. Et quum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam: rumpebatur autem rete eorum. 7. Et annuerunt sociis, qui erant in altera navi, ut venirent et adiuvarent ipsos. Et venerunt, atque impleverunt ambas naves, ita ut mergerentur. 8. Quod quum vidisset Simon Petrus, accidit ad genua Iesu, dicens, Discede a me, Domine, quia homo peccator sum. 9. Stupor enim circumdederat eum, et omnes qui cum illo erant, super captu piscium, quem ceperant. 10. Similiter autem Iacobum et Ioannem filios Zebedaei, qui erant socii Simoni. Et ait ad Simonem Iesus, Ne metuas: posthac enim homines capies. 11. Et subductis in terram navibus, relictis omnibus, sequuti sunt eum.

Matth. 18. *Ambulans autem Iesus etc.* Quia haec historia duobus, quae postea videbimus, miraculis posterior habetur apud Lucam, vulgo invaluit opinio, quod ab ipso narratur miraculum, aliquanto post tempore, quam a Christo vocati essent, fuisse editum. Sed parum momenti habet ratio, quam sequuntur: neque enim certa distinctaque temporum serie annales componere propositum fuit Evangelistis. Unde fit, ut neglecto dierum ordine ex rebus gestis Christi praecipuas quasque summatim colligere satis habeant. Annorum quidem habita fuit ab illis ratio, ut conspicuum esset lectoribus, quomodo defunctus sit Christus triennii cursu, ab initio praedicationis usque ad mortem. Sed quae in idem fere tempus inciderunt miracula, libere permiscent: quod pluribus deinde exemplis certius patebit. Nunc vero eandem a tribus historiam narrari, pluribus argumentis constat: ex quibus tamen unum hoc non contentioso lectori sufficiet, quod tres ipsi uno consensu tandem docent, Petrum et Andream, Iacobum et Ioannem creatos fuisse Apostolos. Si prius vocati fuissent, sequeretur, fuisse apostatas, qui deserto magistro et spreta vocatione reversi essent ad pristinum vitae genus. Hoc tantum est discriminis inter Lucam et duos reliquos, quod miraculum ab his omissum solus recitat. Sed hoc quoque Evangelistis non est insolens, partem unam rei gestae, multis circumstantiis omissis, attingere. Quare nihil absurdi est, si dicamus praeteritum fuisse a duobus miraculum, quod ab uno refertur. Et memoria tenendum est quod dicit Ioannes, ex innumeris Christi miraculis delectam fuisse aliquam partem, quae ad probandam eius divinam potentiam et fidem in eo nostram confirmandam sufficeret. Nihil igitur mirum, si vocationem quatuor Apostolorum parcius delibant Matthaeus et Marcus, cuius occasionem Lucas fusius exsequitur.

Luc. 1. *Stabat iuxta stagnum.* Matthaeus et Marcus mare Galilaeae nominant trito linguae suae more. Lacus ille proprie Hebraeis olim dictus fuit כנרת. Deinde lingua corrupta vox deflexa fuit in Genesareth. Profani scriptores Genesarem vocant:

qua parte in Galilaeam vergebat, mare Galilaeae dixerunt. Ripa vicina Tiberiadi cognomen ex urbe accepit. De eius amplitudine et situ alibi opportunior erit dicendi locus: nunc veniamus ad rem ipsam. Dicit Lucas, Christum conscensa navi Petri recessisse modico spatio a terra, ut commodius inde turbas doceret, quae desiderio eius audiendi ex variis locis confluxerant: docendi autem munere perfunctum, specimen exhibuisse divinae suae virtutis in miraculo. Quamvis enim usitatum sit piscatoribus multos facere iactus steriles, uno deinde prospero iactu pensare quicquid laboris frustra sumpserant, miraculum tamen ex hac circumstantia enituit, quod, quum tota nocte nihil cepissent (quae tamen ad capturam aptior est), subito in eorum retia ingens copia piscium, quae naves impleat, coacervatur. Facile igitur agnoscunt Petrus et eius socii, talem praedam quae modum excedebat non obtigisse sibi fortuito, sed divinitus oblatam esse.

Luc. 5. *Praeceptor, per totam noctem etc.* Non dubium est, quin Petrus doctoris officio Christum fungi solitum sciens, ac eius reverentia tactus sic nominet. Nondum tamen ita profecit, ut mereatur inter eius discipulos censeri: neque enim satis est honorifice de Christo sentire, nisi eius doctrinam fidei obedientia amplexi teneamus, quid a nobis velit. Etsi autem vel nullum vel tenuem Evangelii gustum habeat, quantum tamen Christo deferat ostendit, quum inani labore fatigatus, quod frustra tentaverat, de integro aggreditur. Quin igitur apud eum magni fuerit Christus, et plurimum valuerit ipsius auctoritas, negari non potest. Sed particularis fides uni tantum Christi mandato habita, et quidem in privato terrestrique negotio, Christianum minime fecisset Petrum, vel locum illi dedisset inter filios Dei, nisi ab hoc obsequii initio tandem ad plenam obedientiam deductus foret. Caeterum, quum tam promptus fuerit ad parendum Christi mandato Petrus, quem nondum vel Prophetam esse vel Dei Filium sciebat, nullà nostrae ignominiae excusatio, quod Dominum et Regem et Iudicem nostrum praedicantes, officium nostrum facere decies ab ipso iussi, ne digitum quidem movemus.

Luc. 6. *Concluserunt piscium multitudinem.* Finis quidem miraculi fuit, ut cognita Christi divinitate se illi Petrus et alii discipulos addicerent. Generaliter tamen hoc exemplo docemur, minime timendum esse, ne respondeat labori nostro benedictio Dei et optabilis successus, quoties iussu et auspiciis Christi manus operi admovebimus. Caeterum talis fuit copia piscium, quae naves mergendo animos spectantium in admirationem attolleret. Oportuit enim divinam Christi gloriam miraculo hoc patefieri, ut solida illi auctoritas constaret.

Luc. 8. *Discede a me, Domine.* Quamvis Dei praesentiam assiduis votis expetant homines, necesse tamen est, simulatque paret Deus, formidine percelli, imo exanimari metu et pavore, donec solatium adhibeat. Quod Deum tam cupide advocant, optima est ratio, quia se miseros esse eo absente sentire coguntur: praesentia autem illius ideo formidabilis est, quia tunc sentire incipiunt, quam nihil sint, imo quanta malorum congerie sint referti. Secundum hanc rationem Petrus sic reveretur Christum in miraculo, ut maiestate eius exterritus quantum in se est fugiat. Neque hoc soli Petro accidit, quemadmodum ex contextu colligi-

mus, sed timor omnes circumdedit. Quare videmus, sensum hunc ingenitum esse omnibus, ut ad Dei praesentiam expavescant. Atque id nobis utile est, ut quicquid in nobis est stultae confidentiae vel fastus humilietur, modo statim accedat consolatio, quae nos sublevet. Ideo Christus suavi et amica responsione Petri animum recreat, metuere ipsum vetans. Ita Dominus in sepulcrum demergit suos, ut deinde vivificet.

Luc. 10. *Posthac enim homines capies.* Pro quo Matthaeus, *faciam vos piscatores hominum*, Marcus vero, *faciam, ut sitis piscatores.* Quibus verbis docemur, Petrum et alios tres non modo collectos fuisse discipulos a Christo, sed creatos Apostolos, vel saltem electos in spem Apostolatus. Non ergo hic generalis solum describitur vocatio ad fidem, sed specialis ad certum munus. Fateor quidem, nondum illis iniungi docendi partes, sed tamen Christus eos in suum contubernium asciscit et cooptat, ut ad docendum formet. Atque hoc prudenter considerandum, quia non omnibus praecipitur, ut parentibus relictis et pristino vivendi genere Christum sequantur pedibus, sed alios contentus est Dominus habere in grege suo et Ecclesia, aliis propriam stationem attribuit: quibus igitur imposita est publica persona, sciant, a se plus aliquid requiri quam a quibuslibet privatis. Ita Christus in communi aliorum vita nihil mutans, quatuor istos discipulos ab opificio, unde vixerant hactenus, abducit, ut eorum opera ad praestantiorem functionem utatur. Porro crassos idiotas, nec minus rudes ingenio, quam doctrinae expertes, sibi Christus delegit quos expoliret, imo quos Spiritus sui gratia renovaret, ut cunctis mundi sapientibus praecellerent. Ita scilicet voluit humiliare superbiam carnis, et insigne spiritualis gratiae specimen dare in eorum persona, ut discamus fidei lumen petere e coelo, scientes propria industria non posse acquiri. Porro quia non elegit indoctos et rudes, ut semper tales relinqueret, in exemplum minime trahere convenit, quod ab eo factum est: quasi hodie quoque ordinandi sint Pastores, qui postea formandi sint ad exsequendum munus suum. Scimus enim, quam regulam nobis per os Pauli praescribat, ne qui scilicet vocentur nisi ad docendum idonei (I. Tim. 3, 2.). Nec vero tales ideo elegit, quasi inscitiam eruditioni praeferret: quemadmodum phrenetici quidam sibi in sua ignorantia applaudunt, seque Apostolis putant eo propiores, quo magis a literis abhorrent. Voluit initio quidem contemptibiles eligere, ut eorum supercilium deiiceret, qui coelum indoctis patere non putant, sed deinde piscatoribus adiunxit Paulum collegam, qui a pueritia sedulo institutus fuerat. Tametsi autem de ratione metaphorae subtilius disputare nihil attinet, quia ex re praesenti sumpta fuit, apte tamen allusit Christus ad piscationem, quum de Evangelii praedicatione ageret: quia homines vagi et palantes in mundo, tanquam in vasto et confuso mari, per Evangelium colliguntur. Caeterum historia, quae primo Ioannis capite refertur, ab hac diversa est. Nam quum Andreas unus fuisset ex discipulis Ioannis, ab illo Christo traditus fratrem deinde secum adduxit: ac tunc quidem amplexi sunt ut magistrum, sed deinde in altiorem gradum recepti sunt.

Matth. 22. *Illi autem protinus etc.* Primum hic apparet energia vocis Christi: non quod sola vox tam efficaciter penetret

in hominum corda, sed quia Dominus, quos ad se trahere vult et rapere, Spiritu intus compellat, ut voci suae obediant. Secundo laudatur docilitas et obsequii promptitudo in discipulis, qui vocationem Christi omnibus mundi negotiis praeferunt. Praesertim verbi ministros ad hoc exemplum attendere decet, ut posthabitis omnibus aliis curis se totos Ecclesiae, cui destinati sunt, addicant ac devoveant.

Math. 23. *Circuibat totam Galilaeam.* Eadem rursum alibi a Matthaeo referuntur: sed minime absurdum est, quum innumera prope miracula assidue edere Christus aliquanto tempore non cessarit, bis aut ter rursum eorum fieri mentionem in genere. Iam in verbis Matthaei primo notandum est, Christum nusquam quievisse, ut Evangelii semen ubique spargeret. Porro Evangelium Regni vocat Matthaeus, quo constituitur regnum Dei inter homines in ipsorum salutem. Solidam ergo et aeternam beatitudinem a prosperis ac laetis praesentis vitae rebus discernit. Quod dicit Matthaeus, Christum sanasse omnes morbos, intellige cuiuscunque essent generis. Certum est enim, non omnes fuisse liberatos a suis morbis, sed nullum fuit morborum genus, quod sibi oblatum non sanaret. Enumerat autem praecipuas morborum species, in quibus suam potentiam exseruit Christus. *Daemoniacos* Scriptura vocat non omnes promiscue, qui a diabolo vexantur, sed qui arcana Dei vindicta Satanae mancipati sunt, ut eorum mentes et sensus possideat. *Lunatici* vocantur, in quibus augescit vis morbi vel decrescit pro lunae inclinatione, quales sunt qui comitiali morbo laborant, et similes. Quum sciamus, eiusmodi morbos naturalibus remediis non esse curabiles, sequitur, testatam fuisse divinitatem Christi, quum eos mirabiliter sanavit.

(38.) MARC. I. 21. Et ingrediuntur Capernaum, et statim Sabbatis ingressus in synagogam docebat. 22. Et stupebant super doctrina eius: erat enim docens eos tanquam auctoritate praeditus, et non tanquam Scribae. 23. Et erat in synagoga eorum homo obnoxius spiritui immundo, qui exclamavit, 24. Dicens, Ah, quid rei nobis tecum est, Iesu Nazarene? venisti ad perdendum nos? novi te, quis sis, Sanctus scilicet Dei. 25. Et increpavit illum Iesus, dicens, Obmutesce, et exi ab homine. 26. Et quum discerpisset eum spiritus immundus, exclamassetque voce magna, exiit ab eo. 27. Et obstupuerunt omnes, ita ut conquirerent inter se, dicentes, Quid est hoc? quae doctrina nova haec? quia cum auctoritate etiam spiritibus immundis imperat, et obediunt ei. 28. Et statim egressa est fama eius in omnem locum Galilaeae.

LUC. IV. 31. Et descendit Capernaum civitatem Galilaeae, ibique docebat eos Sabbatis: 32. Et stupebant su-

per doctrina eius, quia cum potestate coniunctus erat sermo ipsius. 33. Et in synagoga erat homo habens spiritum daemonis immundi: et exclamavit voce magna, 34. Dicens, Ah, quid tibi nobiscum est, Iesu Nazarene? venisti ad perdendum nos? novi te, quis sis, Sanctus scilicet Dei. 35. Et increpavit illum Iesus, dicens, Obmutesce, et exi ab eo. Et quum proiecisset eum daemonium in medium, exiit ab illo, nihilque illi nocuit. 36. Et factus est pavor super omnes, ac colloquebantur inter sese, dicentes, Quis sermo hic est? quia cum auctoritate et potestate imperat spiritibus immundis, et exeunt.

Probabile est, hunc daemoniacum fuisse unum ex turba illa, cuius meminit paulo ante Matthaeus. Sed non supervacua est Marci et Lucae narratio, quia circumstantias quasdum referunt, quae non solum miraculum magis illustrant, sed continent etiam utilem doctrinam. Astute enim fatetur daemon, Christum esse *Sanctum Dei*, ut obrepat hominibus suspicio, aliquid eum habere cum Christo necessitudinis. Qua etiam vafritie Evangelium subinde conatus est suspectum reddere, et hodie idem tentare non desistit. Haec ratio est, cur eum Christus compescat. Fieri quidem potest, ut haec illi confessio violenter expressa fuerit, sed haec duo inter se non pugnant, quod Christi potentiae cedere coactus illum exclamat esse Sanctum Dei, et tamen astute Christi gloriam suis tenebris involvere conetur. Notandum est etiam, sic eum Christo blandiri, ut se oblique ab eius manu subducat: atque hoc modo secum ipse pugnat. Quorsum enim sanctificatus est a Patre Christus, nisi ut homines a diaboli tyrannide liberans eius regnum evertat? Sed quia Satan virtutem, quam sibi exitialem esse sentit, ferre non potest, Christum inani titulo contentum quiescere et iacere cuperet.

Marc. 22. *Stupebant super doctrina eius.* Significant Evangelistae, refulsisse in sermone Christi Spiritus virtutem, quae auditores etiam profanos aut frigidos in admirationem cogeret. Lucas dicit, sermonem eius fuisse *in potestate*, hoc est dignitate plenum. Plenius Marcus, qui antithesin addit, *dissimilem fuisse sermoni Scribarum.* Nam quum adulterini essent Scripturae interpretes, literalis et mortua erat eorum doctrina, quae nullam Spiritus efficaciam spiraret, et in qua nulla subesset maiestas. Quale hodie frigus in speculativa Papatus theologia conspicere licet. Satis quidem imperiose detonant illi magistri quicquid visum est, sed quum profano more garriant de rebus divinis, ut nulla in eorum disputationibus appareat religio, putidum est ac nugatorium quicquid afferunt: neque enim frustra dictum est a Paulo (I. Cor. 4, 20.), Regnum Dei non in sermone, sed in virtute esse positum. In summa significant Evangelistae, quum tunc degener et valde corruptus esset docendi modus, qui nulla Dei reverentia tangeret hominum animos, in sermone Christi conspicuam fuisse divinam vim Spiritus, quae fidem illi acquireret. Haec est potentia, vel dignitas potius ac auctoritas, ad quam populus obstupescebat.

Luc. 33. *Homo habens spiritum daemonis.* Haec loquutio tantundem valet acsi dixisset Lucas, afflatu diaboli fuisse concitatum. Dei enim permissu animae potentias occupaverat Satan, ut suo arbitrio tam ad loquendum quam ad alios motus impelleret. Itaque quum loquuntur daemoniaci, in ipsis et per ipsos loquuntur daemones, quibus permissa est dominandi licentia. Elogium *Sancti Dei* probabile est ex communi et tunc recepto loquendi usu sumptum esse. Ideo autem sic Messiam vocabant, quod ab omnium aliorum numero segregandus esset, ut singulari gratia praeditus et totius Ecclesiae caput.

Marc. 26. *Quum discerpsisset eum.* Mitiore verbo usus est Lucas (*quum proiecisset*), in sensu tamen optime conveniunt, quia uterque docere voluit, violentum fuisse daemonis exitum. Sic ergo miserum hominem prostravit, quasi discerpere vellet: irritum tamen fuisse conatum dicit Lucas, non quod impetus ille prorsus absque laesione fuerit, vel saltem absque ullo doloris sensu, sed quia integer postea fuit homo a diabolo liberatus.

Luc. 36. *Factus est pavor.* Fructus miraculi, quod aliquid plus quam humanum in Christo suspicere coguntur. Ac prudenter miraculi gloriam ac virtutem ad doctrinam referunt. Quis sermo hic, inquiunt, cui parere coguntur etiam ipsi daemones? *Novam doctrinam* appellant (Matth. 27.) non exprobrandi causa, sed quia aliquid in ea insolitum et extraordinarium agnoscunt. Non ergo insimulant eam novitatis, ut fidem derogent, sed potius ista est pars admirationis, quod vulgarem aut humanam esse negant. In eo tantum peccant, quod subsistunt in sua haesitatione, quum ad ulteriorem profectum Dei filios progredi deceat.

(39.) MATTH. VIII. 14. Et quum venisset Iesus in domum Petri, vidit socrum illius in lecto decumbentem, et febri laborantem. 15. Tetigitque manum eius, et reliquit eam febris, et surrexit, ac ministrabat illis. 16. Quum autem appetisset vespera, adduxerunt illi daemoniacos multos, et eiecit spiritus verbo, omnesque male habentes sanavit: 17. Ut impleretur, quod dictum est per Iesaiam prophetam, quum ait, Hic infirmitates nostras suscepit, et morbos portavit. 18. Quum vidisset autem Iesus circum multas turbas, iussit, ut abirent in ulteriorem ripam.

MARC. I. 29. Et protinus e synagoga egressi, venerunt in domum Simonis et Andreae cum Iacobo et Ioanne. 30. Socrus autem Simonis decumbebat febri laborans, et continuo dicunt ei de illa. 31. Et accedens erexit eam apprehensa manu eius, et reliquit eam febris illico, ac ministrabat eis: 32. Vesperi vero, quum sol occidisset, attulerunt ad eum omnes male habentes, et qui a daemoniis agitabantur. 33. Et civitas tota congregata erat ad ostium. 34. Et

sanavit multos, qui male affecti erant variis morbis, et daemonia multa eiecit: et non sinebat loqui daemonia, quod ipsum novissent. 35. Et mane multa adhuc nocte, quum surrexisset, et egressus est, et abiit Iesus in desertum locum, ibique orabat. 36. Et prosequutus est illum Simon, et qui cum eo erant. 37. Quumque invenissent eum, dixerunt ei, Omnes quaerunt te. 38. Et ait illis, Eamus in proximos vicos, ut et ibi praedicem: in hoc enim egressus sum. 39. Et praedicabat in synagogis eorum in tota Galilaea, et daemonia eiiciebat.

LUC. IV. 38. Quum autem surrexisset Iesus e synagoga, introivit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur febri magna, et rogaverunt pro illa. 39. Et astans supra illam, increpavit febrim, et febris dimisit illam: statimque surgens ministrabat illis. 40. Quum autem sol occideret, omnes qui habebant infirmos variis morbis, illos ducebant ad eum: at ipse singulis manus imponens sanabat eos. 41. Exibant autem daemonia a multis, clamantia ac dicentia, Tu es Christus Filius Dei. Et increpans non sinebat ea loqui, quod novissent, ipsum esse Christum. 42. Facto autem die, egressus ivit in desertum locum, et turbae quaerebant eum: et venerunt usque ad ipsum, et detinebant illum, ne discederet ab eis. 43. Quibus ille ait, Etiam aliis civitatibus oportet me evangelizare regnum Dei: nam in hoc missus sum. Et praedicabat in synagogis Galilaeae.

Marc. 29. *Venerunt in domum Petri.* Quod hanc historiam Matthaeus suo ordine non recenseat, coniicere inde licet, quod Marcus nominatim quatuor tantum discipulos Christo fuisse comites tradit. Deinde quum e synagoga egressus recta se contulerit in domum Petri, tempus exacte a Matthaeo non fuisse observatum facile patet. Porro videntur Evangelistae miraculum hoc peculiariter narrasse, non quod per se aliis esset nobilius, vel memoratu magis dignum, sed quia in eo Christus domesticum et interius gratiae suae specimen exhibuit discipulis: deinde quod unius mulieris sanatio pluribus miraculis dedit occasionem, ut undique ad eum confluerent opis petendae causa. Lucas tamen virtutem, quam hic Christus patefecit, uno verbo amplificat, magna febri detentam fuisse dicens Petri socrum. Certius enim ac insignius documentum fuit divinae potentiae, temporis momento et solo tactu vehementem ac gravem morbum tollere. Quanquam autem solo nutu id poterat, manum tamen eius tetigit, vel exprimendi affectus causa, vel quia symbolum hoc tunc utile esse noverat. Scimus enim, pro temporis ratione externis symbolis libere fuisse usum.

Luc. 39. *Increpavit febrim.* Quanquam loquutio haec lectori non satis in Scriptura exercitato dura videri possit, ratione tamen non caret. Febris enim et alii morbi, fames, pestilentia et omne genus aerumnae Dei sunt apparitores, per quos iudicia sua exsequitur. Ergo sicuti mandato nutuque suo tales nuntios emittere dicitur, sic etiam coercet ac revocat, simulac visum est. Quomodo alios sanaverit, tacent Matthaeus et Marcus: Lucas dicit, *manuum impositione.* Fuit autem reconciliationis signum sub Lege. Quare merito, nec intempestive Christus, quos a Dei maledictione absolvit, illis etiam imposuit manus. Sollennis etiam fuit consecrationis ritus, quemadmodum alibi fusius dicetur. Sed ego Christum simpliciter interpretor manus imposuisse aegrotis, ut eos Patri commendans gratiam et liberationem a morbis impetraret.

Matth. 17. *Quod dictum est per Iesaiam.* Videtur parum apposite citari, imo in alienum sensum torqueri hoc vaticinium: nam illic Iesaias non de miraculis, sed de Christi morte disserit: nec de temporalibus beneficiis, sed de spirituali aeternaque gratia. Quod autem de animae vitiis dici certum est, Matthaeus ad corporales morbos transfert: solutio non difficilis est, modo expendant lectores, non tantum exponi, quid Christus aegrotis illis contulerit, sed in quem finem sanaverit eorum morbos. Senserunt illi Christi gratiam in suis corporibus, sed nobis finis spectandus est: quia praeposterum esset, in caduco beneficio haerere, quasi corporum medicus esset Filius Dei. Quid ergo? nempe coecos illuminavit, ut se mundi lucem esse ostenderet: restituit vitam mortuis, ut se probaret vitam ac resurrectionem esse: idem de claudis et paralyticis sentiendum. Quare analogiam hanc sequamur, ut, quaecunque hominibus praestitit Christus beneficia in carne, referamus ad scopum quem nobis Matthaeus proponit, missum scilicet fuisse a Patre, ut nos a malis et miseriis omnibus levaret.

Marc. 34. *Non sinebat loqui daemonia.* Duplex potuit esse ratio, cur non sineret: una generalis, quod nondum maturum plenae revelationis tempus advenerat: altera specialis, quam nuper attigimus, quod illos repudiabat praecones ac testes suae divinitatis, qui laude sua nihil aliud quam maculam et sinistram opinionem aspergere illi poterant. Atque haec posterior indubia est, quia testatum oportuit esse hostile dissidium, quod habebat aeternae salutis et vitae auctor cum mortis principe eiusque ministris.

Matth. 18. *Quum vidisset autem Iesus turbas, etc.* Non dubito quin breviter attingat Matthaeus, quod alii plenius et uberius exponunt. Quod tacetur a Matthaeo, reliqui duo exprimunt, quaerendi secessus causa Christum clam abiisse in desertum locum, antequam illucesceret. Dicit postea Marcus, admonitum fuisse a Petro, quod eum omnes quaererent. Lucas autem dicit, turbas illuc usque venisse. Iam quod dicit Matthaeus, transiisse in ulteriorem ripam, pro eo dicunt ambo illi, peragrasse totam Galilaeam, ut omnibus in locis praedicaret. Ulterior autem ripa meo iudicio vocatur non ex opposito directe respondens, sed respectu sinus, qui erat infra Capernaum. Sic ergo partem lacus traiecit, ut Galilaeam non relinqueret. Notandum est quod dicit, se in hunc finem egressum vel missum, quia his verbis testatur, quam intentus ad explendum munus suum fuerit. Caeterum si quis roget, satiusne sit huc et illuc cursitare Evangelii ministros, ut Dei doctri-

nam tantum in singulis locis parce et tenuiter delibent; an vero auditoribus, quos semel nacti fuerint, solide docendis insistere; respondeo, consilium Christi, cuius hic fit mentio, quia Patris mandato et vocationi consentaneum erat, fuisse in optima ratione fundatum. Brevi enim tempore peragranda fuit Christo Iudaea, ut hominum mentes, quasi tubae clangore, passim ad audiendum Evangelium expergefaceret: qua de re fusius alibi tractandum erit.

(40.) MARC. III. 13. Et ascendit in montem, ac vocavit ad se, quos voluit ipse: et venerunt ad eum. 14. Et fecit, ut duodecim essent secum, et ut emitteret eos ad praedicandum, 15. Utque haberent potestatem sanandi morbos, et eiiciendi daemonia. 16. Et imposuit Simoni nomen Petrus. 17. Et Iacobum filium Zebedaei, et Ioannem fratrem Iacobi: et imposuit eis nomina Boanerges, quod est filii tonitrui. 18. Et Andream, et Philippum, et Bartholomaeum, et Matthaeum, et Thomam, et Iacobum Alphaei, et Thaddaeum, et Simonem Cananaeum. 19. Et Iudam Iscarioten, qui et prodidit illum.

LUC. VI. 12. Factum est autem in illis diebus, exiit in montem ad orandum, eratque pernoctans in deprecatione Dei. 13. Et quum dies factus esset, vocavit discipulos suos, et elegit duodecim ex ipsis, quos et Apostolos nominavit: 14. Simonem, quem et nominavit Petrum, et Andream fratrem eius, Iacobum et Ioannem, Philippum et Bartholomaeum. 15. Matthaeum et Thomam, Iacobum Alphaei, et Simonem, qui vocatur zelotes. 16. Et Iudam Iacobi, et Iudam Iscarioten, qui idem fuit proditor. 17. Et descendens cum illis, stetit in loco campestri, turbaque discipulorum eius, et multitudo copiosa plebis ex omni Iudaea et Ierusalem, et a maritima Tyro et Sidone, 18. Qui venerant, ut audirent eum, et sanarentur a morbis suis, et qui vexabantur a spiritibus immundis sanabantur. 19. Et omnis turba quaerebat eum tangere, quia virtus ab illo exibat, et sanabat omnes.

Marc. 13. *Ascendit in montem.* Hac electione nondum Apostolos ordinat, ut protinus munere suo fungantur, sed tantum in spem Apostolatus eos sibi contubernales discipulos adoptat. Qua in re hallucinati sunt interpretes, qui locos istos perperam confundunt cum Matth. 10. cap. Atqui verba clare sonant, tantum eos destinari ad futuram legationem, quae apud Matthaeum illis iniungitur. Et Marcus et Lucas deinde suo loco missionem referent, quam illic Matthaeus commemorat. Nec mirum est, si paulatim eos ad tam arduam provinciam formare et assuefacere voluit coelestis magister, quorum ruditas ne longo quidem disciplinae usu corrigi potuit. Ambo Evangelistae dicunt, Christum ascendisse

in montem. Lucas exprimit causam, ut liberius in secessu oraret, quod saepius facere solitum ex aliis locis notum est. Hoc autem exemplum nobis perpetuae regulae instar esse debet, ut a precatione ordiamur, quoties eligendi sunt Ecclesiis pastores, alioqui inauspicatum erit quicquid tentabimus. Nec sane Dominus tam sua causa precatus est, quam ut nobis legem praescriberet. Prudentia enim destituimur et consilio, atque, ut maxime simus perspicaces, nihil tamen facilius, quam hac in parte decipi. Iam ut simus extra errandi periculum; nisi Dominus affectus nostros moderetur, quanta ad nos abripiendos vel favoris et gratiae, vel odii, vel ambitionis vis est, aut potius violentia? Ad haec, ut summa in electione viguerit dexteritas, infeliciter tamen cedent omnia, nisi Dominus regendos suscipiat, qui fuerint electi, ac dotibus necessariis instruat. Quid ergo? dicet quispiam, an non serio postulavit a Patre Christus, ut electioni suae praeesset? Hoc quidem fateor et simul addo, hoc testimonio declarasse, quam esset de Ecclesia sua sollicitus. Itaque non quotidiano more rogavit Patrem, sed totam noctem in precibus consumpsit. Verum si ipse Spiritu sancto plenus tam ardenter et anxie Patrem electionis suae praesidem invocavit, quanto maior est nostra necessitas? *Vocavit ad se quos voluit.* Non dubito quin hoc verbo significet Marcus, mera Christi gratia, non pro sua dignitate, ad tam honorificum munus fuisse assumptos. Nam si intelligas delectos fuisse, qui aliis praestantiores erant, non quadrabit hoc in Iudam. Sensus ergo est: non fuisse delatum hominum meritis Apostolatum, sed gratuita Dei misericordia, qui minime digni erant, in illum gradum evectos, atque ita impletum esse, quod alibi pronuntiat Christus, Non vos me elegistis, sed ego eligi vos (Io. 15, 16.). Eodem quoque sensu Paulus Dei propositum in suo Apostolatu saepius commendat (Ephes. 3, 7. Coloss. 1, 25.). Sed hic emergunt plures quaestiones. Primo, cur destinato proposito Iudam elegerit, quem et honore indignum sciebat, et fore proditorem. Deinde, cur Deus, a Filio tam ardenter rogatus, in primarium Ecclesiae suae ordinem obrepere passus fuerit hominem perfidum et scelestum, acsi Christum repudiasset. Tertio, cur voluerit primitias Ecclesiae suae tam foedo dedecore pollui. Quarto, qui factum sit, ut probis ac fidelibus ministris Iudam Christus sciens ac volens praeferret. Prima obiectio hac responsione solvitur, voluisse consulto Dominum occurrere futuris scandalis, ne turbemur supra modum, quoties locum in Ecclesia occupant perfidi doctores, vel ex professoribus Evangelii fiunt apostatae: et simul exemplum horrendae defectionis statuisse in unius hominis persona, ne sibi nimium placeant, qui in altiore dignitatis gradu locati sunt. Interea non dicemus, repulsam passum fuisse Christum. Quum Pater admirabili consilio diabolum unum angelis undecim adiungens, sic tamen moderatus est rei eventum, ut illius defectio fidem Ecclesiae suae confirmaret potius quam concuteret. Haec eadem solutio tertiae quaestioni aptanda est. In ipsis primordiis mature ostensa est futura Ecclesiae conditio, ne ad ullius reprobi casum labascerent infirmi, quia indignum est, ut ab hominibus pendeat Evangelii stabilitas. Quod ad ultimum obiectum spectat, Iudam non praetulit Christus piis sanctisque discipulis, sed eum in sublime tollens, unde ruiturus erat, omnibus spectaculo esse voluit, adeoque

omnibus saeculis documentum, ne quis honore divinitus sibi collato abutatur: deinde ut columnis etiam cadentibus stabiles maneant, qui videntur esse ex vulgo fidelium.

Luc. 13. *Quos et Apostolos nominavit.* Potest hoc bifariam exponi: vel quod postea inaugurans in suum munus illis nomen imposuerit, vel quod in spem futurae dignitatis iam eos ornaverit isto elogio, ut scirent, quorsum e vulgari numero sepositi, et in quem usum destinati forent. Quod posterius Marci verbis respondet: dicit enim Christum fecisse, ut essent secum, atque ut eos dimitteret ad praedicandum. Sibi igitur contubernales esse voluit, quibus deinde maiorem provinciam iniungeret: neque enim quum dicit, ut essent secum, et ut eos ad praedicandum emitteret, idem temporis momentum in utroque membro designat, sicuti prius attigi.

Marc. 16. *Imposuit Simoni nomen.* Quanquam omnes Christianos vivos spiritualis templi lapides esse oportet, Christus tamen pro mensura gratiae, qua Simonem instruere volebat, peculiare illi nomen imposuit. Nec obstat, quod in Domino negando pudenda fuit eius infirmitas, quia hoc elogio invicta illius virtus et constantia, quae ad mortem usque viguit, ornata est. Ridiculi tamen sunt Papistae, qui inde colligunt, fundatam in eo esse Ecclesiam, ut fusius explicabitur cap. 16. Matthaei. Filios Zebedaei vocavit Christus *tonitrui filios*, quibus daturus erat sonoram vocem, qua tonarent in toto orbe. Et tonitru quidem hodie adhuc auditur ex ore Ioannis: ab eius fratre, quoad vixit, concussam fuisse terram minime dubium est. Caeterum dictio corrupta est, cuius integra pronuntiatio esset, בני־רגש: sed obscurum non est, quam sit flexibilis verborum mutatio, ubi in alienam linguam transferuntur.

SECTIO VI. (41—69.)

ORATIO IN MONTE.

(41.) MATTH. V. 1. Quum vidisset autem Iesus turbas, ascendit in montem, et quum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius. 2. Et aperiens os suum, docebat eos, dicens, 3. Beati pauperes spiritu: quoniam illorum est regnum coelorum. 4. Beati, qui lugent: quoniam ipsi consolationem accipient. 5. Beati mites: quoniam ipsi haereditate accipient terram. 6. Beati, qui esuriunt et sitiunt iustitiam: quoniam ipsi saturabuntur. 7. Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur. 8. Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt. 9. Beati pacifici: quoniam ipsi Filii Dei vocabuntur. 10. Beati, qui persequutionem patiuntur propter iustitiam: quoniam illorum est regnum coelorum. 11. Beati estis, quum probra iecerint in vos, et insectati fuerint, et dixerint omne malum verbum adversum vos men-

tientes propter me: 12. Gaudete et exsultate: quoniam merces vestra multa est in coelis: sic enim persequuti fuerunt Prophetas, qui fuerunt ante vos.

LUC. VI. 20. Et ipse attollens oculos suos in discipulos, discebat, Beati pauperes: quia vestrum est regnum Dei. Beati, qui esuritis nunc: quia saturabimini. 21. Beati, qui fletis nunc: quia ridebitis. 22. Beati eritis, quum vos oderint homines, et separaverint vos, et probris affecerint, et eiecerint nomen vestrum, tanquam malum propter Filium hominis: 23. Gaudete in illo die, et exsultate: ecce enim merces vestra multa est in coelis: nam secundum haec faciebant Prophetis patres eorum. 24. Veruntamen vae vobis divitibus: quia habetis consolationem vestram. 25. Vae vobis, qui saturati estis: quia esurietis. Vae vobis, qui ridetis nunc: quia lugebitis et flebitis. 26. Vae vobis, quum laudaverint vos omnes homines: nam secundum haec faciebant pseudoprophetis Patres eorum.

Matth. 1. *Ascendit in montem.* Qui aliam hic Christi concionem referri volunt, quam quae habetur sexto capite Lucae, nimis levi ac frivolo argumento moventur: quia Matthaeus narrat, Christum in monte loquutum esse discipulis, Lucas autem notare videtur, habitum in planitie fuisse sermonem. Praepostere enim Lucae verba uno contextu legunt, quod descenderit Christus in locum campestrem, et quod oculos attollens in discipulos sic loquutus fuerit. Utrique enim Evangelistae propositum fuit, semel unum in locum praecipua quaeque capita doctrinae Christi colligere, quae ad pie sancteque vivendi regulam spectabant. Quanquam ergo Lucas prius loci campestris meminerat, non prosequitur eandem historiam continua serie, sed a miraculis transit ad doctrinam, neque tempus neque locum designans: sicuti apud Matthaeum nulla est temporis, sed tantum solius loci notatio. Ac verisimile est, non nisi post electos duodecim Christum ita fuisse concionatum. Sed in tenendo ordine temporis, quem videbam a Spiritu Dei neglectum, nolui esse minium curiosus. Sufficere enim piis et modestis lectoribus debet, quod hic ante oculos positam habeant brevem summam doctrinae Christi, collectam ex pluribus et diversis eius concionibus, quarum haec prima fuit, ubi de vera beatitudine disseruit apud discipulos.

2. *Aperiens os suum.* Hic πλεοναςμὸς hebraicam phrasin resipit. Nam quod in aliis linguis vitiosum foret, Hebraeis tritum est, ut dicant, Ille os aperuit, pro Exorsus est loqui. Quanquam autem multi emphaticam loquutionem esse putant, quum aliquid grave et notabile in medium profertur, sive in bonam, sive in malam partem: quia tamen reclamant quidam Scripturae loci, mihi prior illa expositio magis arridet. Valeat etiam arguta eorum speculatio, qui allegorice Christum discipulos suos in montem du-

xisse docent, ut longe eorum mentes a curis et studiis terrenis sursum eveheret: potius enim secessum conscenso monte quaesivit, ut procul a turba paulisper se cum discipulis a lassitudine reficeret. Primo autem loco videndum est, quorsum de *vera beatitudine* Christus verba fecerit apud discipulos. Scimus, non vulgus hominum modo, sed ipsos quoque sapientes occupari hoc errore: felicem esse, qui omni molestia exemptus, ac votorum suorum compos, laetam et quietam vitam agit. Certe omnium fere iudicio a praesenti statu aestimatur felicitas. Christus ergo, ut suos ad crucis tolerantiam assuefaciat, pravam hanc opinionem corrigit, quod felices sint, quibus nunc bene ac prospere est secundum carnem. Neque enim fieri potest, ut ferendis aerumnis et iniuriis collum placide submittant, qui statuunt adversam esse beatae vitae patientiam. Unum igitur solatium est, quo mitigatur adeoque dulcescit crucis et malorum omnium acerbitas, dum persuasi sumus, nos in mediis miseriis beatos esse: quia patientia nostra a Domino benedicitur, et brevi sequetur laetior exitus. Fateor quidem, doctrinam hanc procul remotam esse a communi sensu, sed ita Christi discipulos philosophari convenit, ut suam felicitatem extra mundum et supra carnis affectum constituant. Etsi autem nunquam admittet carnalis ratio, quod hic praedicat Christus, nihil tamen imaginarium proponit, quemadmodum olim suis paradoxis ludebant Stoici, sed ex re ipsa demonstrat, cur vere sint felices, quorum misera censetur conditio. Meminerimus ergo, hoc esse sermonis caput, quod miseros esse Christus negat, qui et improborum iniuriis premuntur, et variis aerumnis sunt subiecti. Nec tantum contendit Christus, perverse eos facere, qui hominis felicitatem metiuntur praesenti statu, quia brevi mutandae sint in melius piorum miseriae, sed etiam proposita spe mercedis suos ad patientiam hortatur.

3. *Beati pauperes spiritu, etc.* Apud Lucam nuda est metaphora: sed quia maledicta et infelix est multorum paupertas, Matthaeus Christi mentem clarius expressit. Quum ergo plerique malis premantur, qui tamen fastu et ferocia intus turgere non desinunt, beatos pronuntiat Christus, qui malis domiti et subacti sese totos subiiciunt Deo, et intus humiliati in eius praesidium se conferunt. Alii *pauperes spiritu* interpretantur, qui nihil sibi arrogant, imo exinanita omni carnis fiducia suam inopiam agnoscunt. Sed quia necesse est, eundem Lucae et Matthaei verbis sensum constare, minime dubium est, *pauperes* vocari qui rebus adversis premuntur et afflicti sunt. Hoc tantum interest, quod Matthaeus addito epitheto beatitudinem ad eos solos restringit, qui sub crucis disciplina humiles esse didicerint. *Quoniam illorum est regn. coel.* Videmus, ut non inflet Christus suorum animos ventosa aliqua persuasione, vel ferrea contumacia obduret, ut Stoici, sed ad spem aeternae vitae ipsos revocans ad patientiam animet, quia hoc modo in coeleste Dei regnum transituri sint. Notare vero operae pretium est, neminem spiritu esse pauperem, nisi qui in nihilum apud se redactus in Dei misericordiam recumbit. Nam qui desperatione fracti sunt vel obruti, quum adversus Deum fremant, elato superboque spiritu esse oportet.

4. *Beati qui lugent.* Haec sententia non modo proximae est affinis, sed est eius quasi appendix vel confirmatio. Nam quod

aerumnae miserum reddant hominem, inde iudicium fieri solet, quod luctum et moerorem perpetuo secum trahant: felicitati autem nihil magis repugnat quam luctus. Christus autem lugentes non modo miseros esse negat, sed ipse luctu adiuvari docet beatam vitam, quod hoc modo formentur ad percipiendum aeternum gaudium, et quasi stimulis excitentur, ne alibi quam in Deo solidam consolationem quaerant. Sic Paulus Rom. cap. 5, 3., Gloriamur in tribulationibus, quia operantur patientiam, patientia probationem, probatio spem: spes vero non confundit.

5. *Beati mites.* Mansuetos et placidos intelligit, qui non facile provocantur iniuriis, qui ad quasvis offensiones minime sunt morosi, sed parati sunt quidvis potius ferre, quam ut paria faciant cum improbis. Talibus *haereditatem terrae* quod promittit Christus, videtur esse valde absurdum: terrae enim dominium potius sibi usurpant, qui animose quasvis iniurias repellunt, et, si quando laesi sint, manu etiam prompti sunt ad ulciscendum. Et certe experientia docet, eo audacius et petulantius grassari improbos, quo mitius feruntur. Atque hinc natum est diabolicum proverbium, Cum lupis ululandum esse, quia mox a lupis devorandus sit, quisquis se ovem facit. Sed Christus suum et Patris praesidium malorum furori et violentiae opponens, non frustra mansuetos affirmat terrae Dominos fore et haeredes. Non aliter se tutos fore confidunt filii huius saeculi, quam si acriter quicquid illatum fuerit mali vindicent, atque ita manu et armis vitam suam tueantur. At vero quum statuendum sit, Christum unicum esse vitae nostrae custodem, nihil aliud restat, nisi ut lateamus sub umbra alarum eius. Porro oves esse nos oportet, si cupimus censeri in eius grege. Si quis obiiciat, cum experientia pugnare, quod hic dicitur, primum velim expendat, quam inquieti sint feroces, ut a se ipsis turbentur. Certe in vita adeo tumultuosa, quamvis centies terrae sint domini, omnia possidendo nihil possident. Pro Dei autem filiis respondeo, etiamsi nusquam pedem in suo figere queant, terrae domicilio quiete frui: neque imaginaria est haec possessio, quia terram inhabitant, quam sibi divinitus concessam esse norunt. Deinde adversus malorum intemperiem et furias opposita Dei manu teguntur, et expositi omnibus fortunae telis, malorum improbitati obnoxii, periculis omnibus circumdati, secure tamen agunt sub Dei tutela, ut saltem hanc Dei gratiam iam degustent: atque hoc illis satis est, donec mundi haereditatem ultimo die adeant.

6. *Beati qui esuriunt. Esurire* et *sitire* per synecdochen accipio pro laborare inopia, destitui rebus necessariis, iure etiam suo fraudari. Quod Matthaeus ponit *esurire iustitiam*, species est pro genere. Indignitatem tamen amplificat, quum dicit anxie gemendo nihil eos appetere, nisi quod iustum est: acsi dixisset, Beati sunt, qui licet suis votis moderentur, ut tantum sibi praestari quod aequum est cupiant, tanquam famelici nihilominus languent. Quamvis enim ludibrio sit eorum anxietas, qua torquentur, est tamen illis certa praeparatio ad beatitudinem, quia tandem saturabuntur. Deus enim tandem eorum gemitus exaudiet, et satisfaciet iustis desideriis, cuius officium est famelicos bonis implere, ut habetur in Cantico Virginis.

7. *Beati misericordes.* Hoc etiam paradoxon cum humano iudicio pugnat. Mundus reputat beatos, qui malorum alienorum

securi quieti suae consulunt: Christus autem hic beatos dicit, qui non modo ferendis propriis malis parati sunt, sed aliena etiam in se suscipiunt, ut miseris succurrant, sponte laborantibus se coniungunt, et quasi eosdem induunt affectus, quo se libentius ad illos iuvandos impendant. Addit, *quia misericordiam consequentur*, non modo apud Deum scilicet, sed inter ipsos quoque homines, quorum ad humanitatem Deus flectet animos. Quamvis autem interdum totus mundus ingratus sit, et pessimam bene merentibus mercedem rependat, sufficere debet, quod apud Deum reposita sit misericordibus et humanis gratia, ut illum vicissim sibi propitium et misericordem habeant.

8. *Beati mundo corde.* Videtur hic nihil afferre Christus, quod non sit omnium iudicio consentaneum. Munditiem cordis fatentur omnes matrem esse omnium virtutum, sed interea vix centesimus quisque est, qui non vafritiem loco maximae virtutis habeat. Hinc fit ut beati vulgo putentur, qui dextre nectendis dolis ingeniosi sunt, qui obliquis artibus astute circumveniunt, quibuscum habent negotium. Carnis ergo rationi minime subscribit Christus, dum beatos vocat, qui non delectantur astutia, sed sincere versantur inter homines, nec aliud verbis aut vultu prae se ferunt, quam agitent in corde. Quia autem simplices tanquam minus cauti ridentur, et quia non satis acute sibi prospiciunt, Christus altius eos revocat: quodsi perspicaces non sunt ad fallendum in terra, Dei conspectu in coelis fruentur.

9. *Beati pacifici.* Eos intelligit, qui non modo paci student, et abhorrent a rixis quantum in se est, sed etiam sedulo dissensiones inter alios motas componunt, omnibus sunt pacis auctores, odiis et simultatibus ansam praecidunt. Neque hoc temere dictum est: nam quum laboriosa res sit et molesta, pacificare eos, qui inter se dissentiunt, hanc indignitatem coguntur ferre moderati homines, qui paci fovendae student, quod utrinque probra, querimonias et expostulationes audiunt. Quod inde nascitur, quod nemo non cuperet omnes habere patronos, qui a parte sua dimicent. Ergo, ne pendeamus ab hominum favore, iubet nos Christus respicere iudicium Patris sui, qui, quum Deus sit pacis, nos in filiis suis censet, dum pacem fovemus, etiamsi nostrum studium hominibus non placeat: *vocari* enim idem valet atque censeri.

10. *Beati qui persequutionem patiuntur.* Hac doctrina maxime opus habent Christi discipuli, et quo difficilius et magis aegre eam admittit caro, eo attentius meditanda est. Neque enim alia lege Christo militare possumus, quam ut maior pars mundi infesta in nos consurgat, ac persequatur usque ad mortem. Sic res habet, Satan princeps mundi nunquam desinet suos rabie armare, ut Christi membris insultent: est quidem hoc monstro simile et praeter naturam, ut praeter meritum hostiliter vexentur, qui iustitiam colunt. Ideo dicit Petrus (I. Petr. 3, 13.), Si cavetis a maleficiis, quis est qui vobis noceat? Sed in tam effreni mundi pravitate nimis saepe contingit, ut boni iustitiae zelo malorum odia contra se inflamment. Praesertim vero Christianis hoc quasi fatale est, maiori hominum numero esse exosos: caro enim Evangelii doctrinam ferre nequit, nulli sua vitia coargui sustinent. *Propter iustitiam pati* dicit, qui inde malorum odia sibi conflant et furorem provocant, quod recti et aequi studio malis causis se opponunt,

et bonas quoad licet tuentur. In hac vero parte merito Dei veritas primatum tenet. Quare hac nota Christus martyres suos a sceleratis et maleficis discernit. Redeo iam ad illud quod nuper dixi, quum omnes, qui pie volunt vivere in Christo, persequutioni obnoxii sint, Paulo teste communiter ad pios omnes spectat haec admonitio (II. Tim. 3, 12.). Quodsi quando nostrae infirmitati indulgeat Dominus, neque impiis permittat pro libidine nos vexare, in umbra tamen et otio meditari hanc doctrinam par est, ut parati simus quoties opus fuerit in arenam prodire, nec certamen obeamus nisi probe instructi. Caeterum quum toto huius vitae cursu miserrima sit conditio piorum, merito in spem coelestis vitae nos Christus erigit. Atque in hoc plurimum differt paradoxum Christi a Stoicorum commentis, qui sua quemque opinione contentum esse iubebant, ut sibi esset felicitatis arbiter: Christus autem non a vana imaginatione felicitatem suspendit, sed eam in spe futurae mercedis fundat.

11. *Quum probra iecerint.* Pro eo Lucas 22. habet, *quum vos oderint, et separaverint vos, et probris affecerint, ac nomen vestrum eiecerint tanquam malum.* Quibus verbis solari voluit Christus suos fideles, ne animis concidant, etiamsi se viderint coram mundo detestabiles. Erat enim haec non levis tentatio, tanquam impios et profanos extra Ecclesiam eiici. Quum enim nihil hypocritis magis virulentum esse sciret, deinde praevideret, quam rabioso impetu exarsuri essent Evangelii hostes contra parvulum et contemptum gregem suum, solide eos munire voluit, ne succumberent, quamvis immensa probrorum congeries ad eos obruendos immineret. Atque hinc apparet, quam nihil metuenda sit Papalis excommunicatio, dum nos tyranni illi a synagogis suis separant, quia divortium a Christo facere nolumus.

12. *Gaudete et exsultate, etc.* Significat, in promptu esse remedium, ne iniustis opprobriis frangamur: quia simulac attollimus in coelum mentes, illic sese offert ingens gaudii materia, quae tristitiam absorbeat. Quod papistae in nomine *mercedis* ludunt, nullo negotio hic fucus diluitur: neque enim (ut somniant ipsi) mutua est relatio inter mercedem et meritum, sed gratuita est promissio mercedis. Deinde si reputamus, quam mutilum sit ac vitiosum, quicquid bonorum operum etiam ab optimis prodit, nullum unquam opus inveniet Deus mercede dignum. Notandae sunt iterum particulae istae, *propter me* vel propter Filium hominis: item, *Probris vos affecerint mentientes:* ne se protinus Christi martyrem esse iactet, qui sua culpa sustinet persequutionem, quemadmodum olim Donatistae hoc solo titulo sibi placebant, quod magistratus haberent sibi adversos. Et hodie Anabaptistae, quum perturbant suis deliriis Ecclesiam, Evangelium infamant, gloriantur tamen se ferre Christi insignia, ubi iuste damnantur. Atqui beatos non pronuntiat Christus, nisi quibus constat iusta causae suae defensio. *Sic enim persequuti sunt.* Consulto hoc fuit additum, ne triumphos sine sudore et pugna sperantes Apostoli in persequutionibus deficerent. Nam quia rerum omnium instauratio sub Christi regno passim in Scriptura promittitur, periculum erat, ne se inani fiducia iactarent de militia non cogitantes. Et ex aliis locis apparet, Christi regnum opibus et deliciis refertum stulte imaginatos fuisse. Quare non sine causa admonet Christus, eadem

illis parata esse certamina, quae quondam experti sunt Prophetae, quandoquidem in eorum locum succedunt. Neque enim solo temporis respectu Prophetas dicit fuisse illis priores, sed quia eiusdem sint ordinis, ideoque se ad illorum exemplum formare debeant. Quod vulgo novem beatitudines finxerunt, magis frivolum est quam ut longa refutatione indigeat.

Luc. 24. *Vae vobis divitibus.* Sicuti quatuor tantum benedictionum capita recensuit Lucas, ita nunc quatuor maledictiones opponit, ut membra inter se respondeant. Caeterum antithesis ista non modo ad incutiendum impiis terrorem spectat, sed ad fideles excitandos, ne vanis et captiosis mundi illecebris indormiant. Scimus enim, quam proclive sit rebus prosperis inebriari, vel irretiri hominum blanditiis: unde etiam fit, ut saepe invideant reprobis filii Dei, quibus omnia prospera et secunda fluere vident. Porro *divitibus* maledicit, non quibuslibet, sed qui consolationem suam in mundo accipiunt, hoc est, acquiescunt in sua fortuna, ut futurae vitae obliviscantur. Significat ergo, tantum abesse ut beatum hominem divitiae faciant, ut saepe in occasionem exitii vertantur. Alioqui divites a regno suo minime arcet Deus, modo ne sibi laqueos complicent, vel spem suam figentes in terra ianuam coelorum sibi praecludant. Eleganter Augustinus, qui ut divitias filiis Dei per se non esse impedimento ostendat, Lazarum pauperem in sinum divitis Abrahae receptum fuisse admonet. Eodem sensu saturis maledicit ac plenis, quia inflati praesentium bonorum fiducia quicquid est coelestium bonorum respuunt. Idem et de risu sentiendum: nunc enim ridere intelligit, qui Epicureae laetitiae dediti, et in carnis voluptatibus demersi, quicquid molestiae pro tuenda Dei gloria subeundum foret refugiunt. Postremum *vae* ad corrigendam ambitionem pertinet: quia enim nihil magis commune est quam captare hominum plausus, vel saltem illis inescari, ut inde absterreat Christus suos discipulos, ostendit exitialem fore hominum gratiam. Haec autem admonitio peculiariter ad doctores spectat, quibus nulla pestis magis metuenda est quam ambitio, quia fieri non potest, quin puram Dei doctrinam adulterent, ubi hominum favorem aucupantur. Quod dicit Christus, Omnes homines, referri debet ad filios saeculi, qui non nisi impostoribus et pseudoprophetis applaudunt. Nam fideles et probi sanae doctrinae ministri suam apud bonos laudem et gratiam habent. Tantum ergo pravus carnis favor hic damnatur, quia nemo Christi servus esse poterit, qui studebit hominibus placere, quemadmodum Paulus docet (Galat. 1, 10.).

(42.) MATTH. V. 13. Vos estis sal terrae, quod si sal infatuatus fuerit, quo salietur? ad nihil valet ultra, nisi ut proiiciatur foras et conculcetur ab hominibus. 14. Vos estis lux mundi: non potest oppidum abscondi supra montem situm. 15. Neque accendunt lucernam, et ponunt illam subter modium, sed super candelabrum, et lucet omnibus qui sunt in domo. 16. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant vestra bona opera, et glorificent Patrem vestrum, qui est in coelis.

MARC. IX. 49. Nam omnis (homo) igne salietur, et omnis victima sale salietur. 50. Bona res est sal, caeterum si sal insulsus fuerit, in quo ipsum condietur? Habete in vobis ipsis salem, et pacem invicem colite. V. 21. Et dicebat illis, Num lucerna incenditur, ut subter modium ponatur, aut subter lectum? nonne ut super candelabrum ponatur?

LUC. XIV. 34. Bonus est sal: si vero sal infatuatus fuerit, quo condietur? 35. Neque in terram, neque in sterquilinium utilis est, foras proiiciunt ipsum. Qui habet aures ad audiendum, audiat. VIII. 16. Nemo vero, quum lucernam accenderit, operit eam vase, aut subter lectum ponit: sed super candelabrum ponit, ut intrantes videant lumen. XI. 33. Nemo lucernam accendit, et in abscondito ponit, neque subter modium, sed super candelabrum, ut qui ingrediuntur lumen videant.

Matth. 13. *Vos estis sal terrae.* Quod proprium est doctrinae, ad personas transfertur, quibus commissa est eius administratio. Christus enim, Apostolos vocando Salem terrae, intelligit, eorum esse munus salire terram, quia scilicet nihil nisi insipidum habeant homines, donec sale doctrinae coelestis conditi fuerint. Postquam autem illos admonuit, ad quid vocati sint, grave illis et horribile iudicium denuntiat, nisi officio respondeant. Ac doctrinam, quae apud illos deposita est, sic bonae conscientiae et piae rectaeque vitae annexam esse ostendit, ut, quae in aliis tolerabilis foret corruptio, in ipsis detestabilis sit ac portenti loco habenda: acsi diceret, Si coram Deo insulsi sunt reliqui homines, vobis dabitur sal, qui saporem illis conciliet: si autem infatuati sitis, unde vobis petendum erit remedium, quod aliis conferre vos decet? Metaphoram vero suam scite prosequitur Dominus, quum dicit, alias res, quae a natura sua degenerant, esse tamen aliquo modo post corruptionem utiles: sal vero etiam esse noxium, ut sterquiliniis quoque sterilitatem inducat. Summa est igitur: incurabilem esse morbum, quum verbi ministri et doctores se ipsos adulterant ac insipidos reddunt, quia reliquum mundum sale suo condire debeant. Porro non ministris solum utilis est haec admonitio, sed cuncto gregi Christi. Nam quum velit Deus verbo suo terram saliri, sequitur, insulsum coram ipso esse quicquid eo sale caret, quantumvis hominibus sapiat. Quare nihil melius est, quam condimentum admittere, quo solo nostra insulsitas corrigitur, sed interim videant salitores, ne mundum in fatuitate sua foveant: multo etiam magis, ne pravo eum et vitioso sapore inficiant. Itaque Papistarum improbitas minime est ferenda. Quasi vero Christi consilium fuerit, effrenem suis Apostolis licentiam permittere, et eos constituere animarum tyrannos, ac non potius officii sui monere, ne a recta linea deflecterent. Pronuntiat Christus, quales esse velit Ecclesiae suae doctores. Qui se pro Apostolis nullo iure venditant, hoc operculo tegunt quicquid abominationum ingerere

libuit, quia Petrum et similes Christus vocavit *salem terrae:* nec interea expendunt, quam gravis et severa addita sit comminatio, omnium esse deterrimos, si *insipidi* reddantur. Haec sententia quasi ex abrupto ponitur apud Lucam, sed in eundem finem quo hic legitur, ut propria expositione opus non habeat.

Matth. 49. *Omnis homo igne salietur.* Ego haec Marci verba proximis Matthaei coniunxi, non quod sensu omnino conveniant, vel quod eiusdem sint loci ac temporis, sed potius ut diversum eiusdem sententiae usum melius ex comparatione perspicerent lectores. Quum de igne aeterno loquutus esset Christus apud Marcum, hortatur suos ex opposito, ut se potius Deo nunc offerant igne et sale condiendos, ut fiant sacrae victimae, ne sibi peccatis suis ignem illum arcessant, qui nunquam extinguitur. *Igne salire* impropria est loquutio, sed quia salis et ignis eadem est purgandi et excoquendi natura, idem verbum utrique aptavit Christus. Nunc tenemus, quaenam fuerit huius sententiae occasio: ne scilicet recusent fideles igne et sale macerari, quandoquidem sine hoc condimento sancti Deo esse nequeunt. Alludit autem ad praeceptum Legis (Levit. 2, 13.), ubi diserte vetat Deus, ne qua sine sale fiat oblatio. Nunc autem Evangelii verbo saliri docet fideles, ut sanctificentur. Quum deinde subiicit, Bonus est sal, generaliter ad omnes extendit, quos semel Deus condire verbo suo dignatus est, ac hortatur ut saporem suum semper retineant. Paulo quidem durior est metaphora, dum Salem nominat quicquid *salsum* est: sensus tamen inde ambiguus non redditur, nempe, ubi saporem, quo imbuti fuerunt per Dei gratiam, sua ignavia perdiderint, nihil amplius esse remedii, atque ita deploratos esse, qui fidem suam qua consecrati erant, seque ipsos infatuant, quando non alio condimento bonus sapor acquiri potest: deinde incredulis esse peiores, qui exinanita Dei gratia corrupti sunt, sicuti sal terram et sterquilinium vitiat.

Marc. 50. *Habete in vobis ipsis salem.* Potest hic varia esse acceptio huius vocis, ut significet boni odoris condituram, quae fide acquiritur, vel Spiritus prudentiam: sicuti quum Paulus (Col. 4, 6.) iubet, sale conditum esse sermonem nostrum, significat, profanis omnibus ineptiis et corruptelis purum ac purgatum esse debere, et spirituali gratia refertum, quae aedificet suoque odore perfundat omnes, qui audiunt. Si placet haec expositio, posterius membrum de mutua pace intelligere conveniet, quae sale illo fovetur: quia tamen magis probabile est, pendere hanc postremam sententiam ex priore sermone, videtur mihi hortari Christus suos ad servandum fidei vigorem, qui etiam alios abstergat: acsi diceret, Danda est vobis opera non tantum, ut salsi intus sitis, sed etiam ut saliatis alios. Quia tamen sal acrimonia sua mordet, ideo statim admonet, sic temperandam esse conditurAM, ut pax interim salva maneat.

Matth. 14. *Vos estis lux mundi.* Quanquam omnes sumus filii lucis, postquam fide illuminati sumus, et iubemur lucernas ardentes manibus gestare, ne erremus in tenebris, imo etiam aliis viam vitae monstrare, quia tamen prae aliis mandata fuit Apostolis Evangelii praedicatio, et Ecclesiae pastoribus hodie mandatur, peculiariter hoc illis elogium tribuit Christus, acsi diceret, Hac lege eos collocari in tali gradu, ut reliquis omnibus quasi e sublimi

luceant. Postea addit duas similitudines, neque *oppidum* in monte situm *latere posse*, nec *lucernam*, quum accensa est, *solere occultari*, quibus verbis significat, sic illis vivendum esse, acsi omnium oculis essent expositi. Et certe quo magis quisque eminet, eo gravius nocet malo exemplo, si se perverse gerit. Vult ergo Christus Apostolos eo maiore studio intentos esse ad pie sancteque vivendum, quam quoslibet e vulgo obscuros homines, quia omnium oculi in eos quasi in lucernas coniecti sint: nec ullo modo ferendos esse, nisi pietas et vitae integritas, doctrinae, cuius sunt ministri, respondeat. Apud *Marcum* et *Lucam* dissimilis esse videtur huius similitudinis accommodatio: nam illic generaliter admonet Christus, sedulo cavendum esse, ne sibi peccandi licentiam quisquam tenebris fretus indulgeat, quia quod ad tempus occultum est, tandem patefiet: nisi forte abruptos sermones uterque sine contextu recitat.

16. *Sic luceat lux vestra coram hominibus.* Postquam Apostolos in eo gradu positos esse docuit Christus, ut tam vitia eorum quam virtutes procul appareant in bonum vel malum exemplum, nunc iubet vitam ita componere, ut omnes ad Deum glorificandum excitent. Videant, inquit, homines bona vestra opera, quia, teste Paulo (II. Cor. 8, 12.), non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus fideles bona procurant. Nam quod paulo post latebras et secessum quaerere iubebit in bonis operibus, id tantum corrigendae ambitioni dictum est. Nunc vero longe alium finem commendat, unius scilicet Dei gloriam. Porro si bonorum operum gloria rite tribui Deo nequit, quin illi ferantur accepta et censeatur unicus eorum auctor, hinc apparet, non sine aperta crassaque Dei contumelia liberum arbitrium extolli, quasi ex eius virtute bona opera vel in totum vel ex parte emergant. Rursum notandum est, quam benigne nobiscum agat Deus, qui nostra vocat bona opera, quorum solidam laudem iure sibi ascriberet.

(43.) MATTH. V. 17. Ne existimetis, quod venerim ad destruendam Legem aut Prophetas: non veni ut destruam, sed ut impleam. 18. Amen, quippe dico vobis, donec praetereat coelum et terra, iota unum aut unus apex non praeterierit ex Lege, quod omnia fiant. 19. Quisquis igitur solverit unum ex mandatis hisce minimis, et sic docuerit homines, minimus vocabitur in regno coelorum: quisquis autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno coelorum.

LUC. XVI. 17. Facilius est autem coelum et terram praeterire, quam Legis apicem unum cadere.

Matth. 17. *Ne existimetis, etc.* Etsi Christus, qua fuit vitae perfectione, iactare merito poterat, se venisse ad implendam Legem, hic tamen de doctrina agitur, non de vita. Quia subinde clamabat, venisse regnum Dei, et hominum animos insolita spe erigebat, discipulos etiam initiabat baptismo, probabile est, suspensos ac dubios fuisse multorum animos, anxieque quaesisse, quorsum

spectaret ea novitas: iam testatur Christus, adeo nullum esse doctrinae suae cum Lege dissidium, ut optime consentiat cum Lege et Prophetis, neque id modo, sed ut solidum complementum afferat. Duabus autem maxime causis adductus fuisse videtur ad testandum hunc Legis et Evangelii consensum. Simulac emergit nova aliqua docendi ratio, id perinde vulgus arripit, acsi rerum omnium conversio fieret: talis autem erat Evangelii praedicatio (sicuti nuper attigi), ut spem faceret aliter constituendae Ecclesiae quam prius fuerat. Putabant igitur vetus et usitatum regimen aboleri. Quae opinio multis modis valde noxia erat: pii enim Dei cultores nunquam Evangelium amplexi essent, si fuisset a Lege defectio, leves autem et turbulenti Spiritus ansa arrepta totum religionis statum convellere cupide aggresi essent: scimus enim, quam proterve in rebus novis exsultet temeritas. Ad haec Christus plerosque ex Iudaeis, tametsi profitebantur se Legi credere, videbat tamen profanos esse ac degeneres: sic enim res collapsae erant in populo illo, tantis corruptelis referta erant omnia, adeo puram doctrinae lucem sua socordia vel malitia exstinxerant sacerdotes, ut non magna amplius Legis reverentia vigeret. Quodsi allatum fuisset novae doctrinae genus, quod Legi et Prophetis fidem abrogaret, misere concussa fuisset religio. Haec prior videtur fuisse ratio, cur negaret Christus, se venisse ad solvendam Legem: quod licet ex contextu etiam colligere. Nam confirmationis vice mox subiicit, fieri non posse ut vel unus apex ex Lege excidat, et eos doctores maledicit, qui non fideliter laborant in eius auctoritate asserenda. Secunda autem ratio fuit, ut pravam calumniam dilueret, qua se apud rudiores et ignaros gravari sentiebat: hanc enim notam eius doctrinae inustam a scribis inde apparet, quod statim in ipsos invehitur. Hoc Christi consilium nobis tenendum est, quod Iudaeos ita invitat et hortatur ad suscipiendum Evangelium, ut tamen retineat in Legis obedientia: deinde quod indigna probra et calumnias fortiter refellit, quibus conati erant hostes infamem vel suspectam eius praedicationem reddere. Nam si res dissipatas in melius restituere animus est, semper adhibenda est haec prudentia et moderatio, ut agnoscat populus, non convelli propterea aeternum Dei verbum, nec ingeri novitatem quae Scripturae deroget, ne qua repugnantiae suspicio piorum fidem labefactet, ac ne insolescant temerarii homines novitatis praetextu: denique ut profano verbi Dei contemptui obviam eatur, neque apud indoctos vilescat religio. Defensio autem Christi, qua doctrinam suam purgat, animare nos debet, si hodie his patemus calumniis. Obiectum etiam Paulo fuit istud crimen, quod apostata esset a Lege Dei (Act. 21, 21.): quare nihil mirum, si ex eodem figmento invidiam nobis conflare student Papistae. Exemplo autem Christi falsa crimina diluere convenit: interim tamen libere profitenda est veritas, quamvis obtrectationibus iniustis obnoxia. *Non veni ut destruam.* Pollicitus quidem fuerat Deus novum foedus Christi adventu, sed simul ostenderat, minime diversum fore a primo, quin potius hunc esse finem, ut foedus, quod ab initio pepigerat cum suis, in perpetuum sanciret. Inscribam, inquit, Leges meas in corda ipsorum, et peccata obliviscar (Ierem. 31, 33.): his verbis adeo non discedit a priori foedere, ut potius denuntiet, stabile demum illud ac ratum fore, ubi novum

successerit, atque hoc idem sibi volunt verba Christi, quum dicit se ad implendam Legem venisse. Vere enim implevit mortuam literam Spiritu suo vivificans, deinde re ipsa exhibens, quod sub figuris duntaxat ostensum fuerat. Ergo quod ad doctrinam, nulla nobis in Christi adventu fingenda est Legis abrogatio: nam quum aeterna sit pie sancteque vivendi regula, immutabilem esse oportet, sicut una est ac constans Dei iustitia, quam illic complexus est. Quantum ad ceremonias spectat, licet quiddam adventicium censeri possint, solo tamen usu fuerunt abrogatae: significatio vero magis comprobata fuit. Quare ne ceremoniis quidem adventus Christi quicquam detraxit, quin potius exhibita umbrarum veritas firmitatem illis conciliat, dum solidum effectum cernentes agnoscimus, non vanas neque inutiles fuisse. Ideo discamus, sacrum hunc Legis et Evangelii nexum inviolabilem servare, quem multi perperam dissolvunt. Neque enim hoc ad stabiliendam Evangelii fidem parum valet, dum audimus, nihil aliud esse quam Legis complementum, ut mutua concordia Deum communem auctorem referant.

18. *Donec praetereat etc.* Lucas paulo aliter, sed eodem sensu, *facilius est, coelum et terram praeterire, quam cadere unum legis apicem.* Docere enim utroque loco Christus voluit, in tota mundi machina nihil esse tam stabile, quam firma est Legis veritas, et quidem omni ex parte. Argutius ludunt quidam in voce *donec:* quasi coeli et terrae transitus, qui futurus est extremo iudicii die, finem allaturus sit Legi et Prophetis. Et certe quemadmodum tunc linguae cessabunt et Prophetiae abolebuntur, ita scriptam Legem cum expositione desituram arbitror. Sed quia simplicius loquutum esse Christum existimo, talibus illecebris pascere nolo lectorum aures. Ergo hoc tenere sufficiat, ruiturum potius esse coelum totamque mundi machinam miscendam esse, quam vacillet Legis stabilitas. Sed quid est, omnia Legis fieri usque ad minimum apicem? videmus enim, quantum a perfecta Legis observatione distent homines, etiam qui Spiritu Dei sunt regeniti. Respondeo, istud *fieri* non referri ad hominum vitam, sed ad solidam doctrinae veritatem, acsi diceret: nihil esse fluxum in Lege, nihil temere positum, ideo fieri non posse ut inde una litera evanescat.

19. *Quisquis igitur solverit.* Hic nominatim loquitur Christus de praeceptis vitae vel decem verbis, ad quorum praescriptum omnes Dei filios vitam suam formare decet. Itaque falsos et perversos esse doctores pronuntiat, qui discipulos non continent sub Legis obsequio, ac indignos esse, qui locum in Ecclesia obtineant, quicunque minima in parte Legis auctoritatem enervant: probos autem et genuinos esse Dei ministros, qui legis observantiam cum vitae exemplo, tum verbis commendant. Porro *minima* Legis mandata vocat ex sensu hominum: nam etsi non idem omnibus inest pondus, sed, dum inter se conferuntur, alia aliis minora sunt, nihil tamen minutum censere fas est, de quo praecipere dignatus est coelestis Legislator. Quantum enim sacrilegium est, quicquam contemptim accipere quod ex sacro eius ore prodierit? nam hoc modo in ordinem cogitur eius maiestas: quare ubi minuta praecepta vocat Christus, species est concessionis. Quum dicit, *minimus vocabitur*, allusio est ad id quod paulo ante dictum erat de

praeceptis: sensus tamen clarus est, reiectum iri tanquam postremos hominum, qui Legis doctrinam vel in una syllaba contemptibilem reddiderint. *Regnum coelorum* pro Ecclesiae renovatione accipitur, vel secundo Ecclesiae statu, qualis iam tunc surgebat ab Evangelii praedicatione. Ita Lucae 7, 28., maiorem Ioanne facit Christus, qui minimus est in regno Dei. Ratio loquutionis est, quia Deus, mundum Filii sui manu instaurans, regnum suum solide constituit. Ergo Christus in Ecclesiam suam, ubi renovata fuerit, admittendos negat doctores, nisi qui fidi erunt Legis interpretes, et integram eius doctrinam asserere studebunt. Sed quaeritur, an non ceremoniae inter praecepta Dei forent, quarum tamen minime exigenda est nunc observatio. Respondeo, spectandum esse Legislatoris consilium et finem: nam quia ceremonias praecepit Deus, ut temporalis esset externus earum usus, significatio autem aeterna, non solvit ceremonias, qui earum effectum retinens quod umbratile est omittit. Iam quum a regno suo exterminet Christus, qui ad Legis contemptum assuefaciunt homines, prodigiosus est eorum stupor, quos non pudet sacrilega indulgentia remittere, quod Deus severe exigit, et venialis delicti praetextu Legis iustitiam pessumdare. Rursus notandum est, quod probis ac sanctis doctoribus tribuit elogium: nempe quod ad servandam Legem non verbis tantum hortentur homines, sed imprimis vitae exemplo.

(44.) MATTH. V. 20. Dico enim vobis, quia nisi abundaverit iustitia vestra plus quam Scribarum et Pharisaeorum, non intrabitis in regnum coelorum. 21. Audistis, quoniam dictum est antiquis, Non occides: qui autem occiderit, reus erit iudicio. 22. Ego autem dico vobis, quia omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio: qui autem dixerit fratri suo racha, reus erit concilio: qui autem dixerit fatue, reus erit gehennae ignis.

Matth. 20. *Nisi abundaverit.* Perstringit scribas, qui maculam Evangelii doctrinae aspergere moliebantur, quasi esset Legis dissipatio. Hac de re quidem non disputat, sed tantum breviter ostendit, nihil minus in eorum animis regnare quam Legis zelum: acsi dixisset, Mihi se infestos esse simulant, quia nolint violari Legem: atqui ex eorum vita apparet, quam frigide Legem colant, imo quam secure illudant Deo, dum se larvata ac ficticia iustitia apud homines venditant: sic plerique interpretes. Sed vide, an non vitiosum docendi genus magis insimulet, quo populum imbuerant Pharisaei et scribae. Nam quum Legem Dei restringerent tantum ad externa officia, discipulos suos quasi simias ad hypocrisin formabant. Non inficior quidem aeque perperam, imo deterius vixisse quam docebant: ideo libenter fucosam falsae iustitiae ostentationem cum perversa doctrina complector. Quod tamen praecipue in hanc invehatur Christus, ex sequentibus facile patet, ubi Legem repurgans a pravis eorum commentis suae puritati re-

stituit: in summa, quod illi a scribis inique obiectum fuisse diximus, in ipsos valide retorquet. Videte, inquit, quam dextri sint ac idonei Legis interpretes: iustitiam enim fabricant, quae ianuam coelorum praecludat suis cultoribus. Tenendum est memoria quod alibi diximus, Pharisaeos adiungi scribis ad amplificationem, quia secta illa sanctimoniae famam prae aliis sibi acquisierat. Quanquam falluntur, qui a divisione putant sic fuisse dictos, quasi a vulgari ordine segregati proprium sibi gradum vindicarent: vocati enim sunt פרושים, hoc est interpretes, quia non contenti simplici litera clavem se habere profitebantur ad eliciendos arcanos sensus. Unde nata est immensa eorum farrago, quum ad se magisterium trahentes impia libidine parique supercilio figmenta sua in Scripturae locum obtrudere ausi fuerint.

21. *Audistis quod dictum sit.* Cohaeret haec sententia et aliae sequentes cum proximo dicto: fusius enim per species exponit Christus, quam tortuose Legem depravent Pharisaei, ut eorum iustitia nihil aliud quam scoria sit. Decepti autem fuerunt, qui putarunt hanc esse Legis ἐπανόρθωσιν, ac Christum suos discipulos in altiorem perfectionis gradum extollere, quam potuerit Moses crassum carnalemque populum, qui vix discendis elementis idoneus erat. Ita invaluit opinio, Iustitiae initium traditum olim fuisse in Lege, perfectionem vero in Evangelio doceri: atqui nihil minus propositum Christus habuit, quam aliquid mutare vel novare in Legis praeceptis. Illic enim Deus semel fixit vivendi normam, cuius nunquam eum poenitebit. Sed quum Lex adulterinis commentis corrupta foret, ac in profanum sensum detorta, Christus a talibus eam corruptelis vindicat, atque ostendit genuinum eius sensum, a quo desciverant Iudaei. Quod autem Legis doctrina non inchoet modo, sed absolvat rectam vitam, vel ex uno hoc capite colligitur, quod requirit perfectum Dei ac proximi amorem. Porro qui tali amore praeditus est, nihil illi deest ad summam perfectionem. Ergo Lex quoad bene vivendi praecepta ad metam iustitiae homines adducit. Ideo Paulus non in se ipsa infirmam, sed in carne nostra facit. Quodsi tirocinium duntaxat traderet verae iustitiae, frivola esset illa Mosis contestatio, Coelum et terram testor, quod tibi ostenderim hodie viam vitae et mortis (Deut. 30, 19.). Item (Deut. 10, 12.), Et nunc Israel, quid abs te postulat Deus tuus, nisi ut sibi penitus adhaereas? Inanis etiam ista esset promissio et frustratoria, Qui fecerit haec, vivet in ipsis (Levit. 18, 5.). Quod autem nihil in eius praeceptis corrigere voluerit Christus, ex aliis locis aperte liquet: nam qui volunt ad vitam ingredi per bona opera, eos nihil aliud quam Legis mandata servare iubet. Nec aliunde tam ipse quam Apostoli pie sancteque vivendi praecepta deducunt, et sane atrocem Deo Legis auctori faciunt iniuriam, qui tantum oculos, manus et pedes illi componi fingunt ad fucosam bonorum operum speciem, in solo autem Evangelio doceri, amandum ex corde esse Deum. Facessat igitur error ille, Legis defectus hic a Christo corrigi: neque enim fingendus est Christus novus Legislator, qui ad aeternam Patris sui iustitiam aliquid addat, sed tanquam fidus interpres audiendus est, ut sciamus qualis sit Lex, quorsum tendat, et quousque pateat. Nunc videndum restat, quid damnet Christus in Pharisaeis, et quid ab

eorum commentis illius interpretatio differat. Summa est, quod Legis doctrinam ad politicum ordinem transtulerant, ut sufficeret externis officiis defungi: ita fiebat ut se ab homicidio absolveret, quisquis hominem manu non occiderat, ut se purum et castum putaret coram Deo, quisquis adulterio corpus non polluerat. Haec vero erat minime ferenda Legis profanatio, quum certum sit, spiritualem Dei cultum ubique a Mose requiri, et Deus, qui eam tulit per manum Mosis, pro sua natura cordibus non minus quam manibus et oculis loquutus sit. Adducit quidem Christus Legis verba, sed se ad communem vulgi captum accommodat, acsi diceret: hactenus literalis inter vos Legis expositio per scribas vulgata est, satis esse si quis manus ab homicidio et vi abstineat, ego autem moneo, longe altius nitendum esse, et quia caritas Legis est perfectio, violari proximum dico, quoties aliquid adversus eum minus amice committitur. Posterius membrum quod recitat, Reum fore iudicio, qui hominem occiderit, confirmat quod nuper dixi, vitium illud repehendi a Christo, quod Lex Dei, quae regendis animis tradita fuit, in politiam conversa erat.

22. *Ego autem dico vobis.* Responsum suum non praecepto Mosis opponit, sed vulgari scribarum figmento. Porro quia vetustatem iactabant Pharisaei (ut fere solet longi temporis praescriptio obtendi ad tuendos errores), Christus ad suam auctoritatem, cui merito cedere debet omnis vetustas, populum revocat: unde colligimus, quanto praeponderet veritas tam consuetudini quam annorum numero. *Qui dixerit fratri suo.* Tres gradus condemnationis ponit Christus extra manuum violentiam: quo significat, praeceptum illud Legis non manus tantum cohibere, sed affectus omnes caritati fraternae contrarios, acsi diceret, Qui tantum fratribus irati fuerint, vel superbe insultaverint, vel laeserint aliquo convicio, homicidas esse. Iam quum certum sit, vocem Racha medio loco statui inter iracundiam et manifestum probrum, non dubito quin spernentis vel adversantis fuerit interiectio. Tametsi autem gehennae ignis eos solos adiudicat Christus, qui usque in apertum convicium prosiliunt, non tamen iracundiam eximit ab hac poena, sed ad terrena iudicia alludens testatur, Deum occultae etiam irae futurum iudicem, ut eam puniat. Quia autem ultra progreditur, qui indignationem amarulento sermone prodit, eum fore reum dicit coram toto coelesti consessu, ut graviorem poenam sustineat. Qui vero usque ad convicia eruperint, eos addicit gehennae ignis, significans, odium et quicquid caritati adversum est ad mortis aeternae reatum sufficere, quamvis nulla vis intercesserit. Quin *gehennae* nomen translaticium sit, minime dubium est. גיא Hebraeis vallem significat. Porro vallis Hinnom locus erat nefanda superstitione infamis, quod illic infantes suos idolis mactarent. Hinc factum est, ut sancti viri, quo illa scelerata impietas maiore in odio esset, pro inferno acciperent, ut ipsum quoque nomen tanquam ominosum ac detestabile populus horreret. Tempore Christi apparet, receptum fuisse loquendi morem, nec fere aliter tunc vocatum fuisse infernum quam gehennam, voce a nativo sono paululum deflexa.

(45.) MATTH. V. 23. Itaque si obtuleris munus tuum ad altare, et illic recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid adversum te, 24. Relinque illic munus tuum coram altari, et abi: prius reconcilieris fratri tuo, et tunc veniens offer munus tuum. 25. Habeto benevolentiam cum adversario tuo cito, dum es in via cum illo: ne quando te tradat adversarius iudici, et iudex te tradat ministro, et in carcerem coniiciaris. 26. Amen dico tibi, non exibis illinc, donec solveris ultimum quadrantem.

LUC. XII. 58. Quum enim vadis cum adversario tuo ad magistratum, in via da operam, ut libereris ab illo: ne forte pertrahat te ad iudicem, et iudex tradat te exactori, et exactor coniiciat te in carcerem. 59. Dico tibi, non exibis inde, donec ultimum etiam minutum reddas.

Matth. 23. *Si obtuleris munus.* Hac clausula confirmat et simul explicat superiorem doctrinam. Summa enim est, tunc demum satis fieri Legis praecepto, quo vetamur occidere, si consensum et fraternam benevolentiam cum proximis nostris fovemus. Atque ut nos magis afficiat Christus, ipsa quoque pietatis officia pronuntiat ingrata esse Deo et ab ipso repudiari, si inter nos dissidemus. Nam quum iubet eos, qui unum aliquem ex fratribus laeserunt, redire prius cum illo in gratiam, quam munus suum offerant, significat, quantisper alieni sumus nostra culpa a proximis, accessum nobis ad Deum non patere. Quodsi odiis suis totum, quem Deo impendunt, cultum polluunt homines et corrumpunt, hinc colligimus, quanti aestimet mutuam inter nos concordiam. Potest tamen hic obiici quaestio: an non absurdum sit, caritatis officia pluris fieri quam Dei cultum. Nam aut praeposterum Legis ordinem dicamus esse oportet, aut prior tabula secundae praeferri debet. Solutio facilis est: neque enim alio spectant Christi verba, quam falso et inaniter profiteri se Dei cultores, qui fratres suos iniuste laesos superbe etiam contemnunt. Nam sub una specie per synecdochen externa divini cultus exercitia designat, quibus saepe homines pietatem magis simulant, quam vere testentur. Et notandum est, Christum pro illius saeculi ratione de sacrificiis loqui. Hodie dissimilis est nostra conditio: doctrina tamen eadem manet, vitiosum scilicet esse quicquid Deo offerimus, nisi cum fratribus nostris sumus concordes, saltem quoad in nobis est. Eleemosynas Scriptura vocat Sacrificia boni odoris: audimus tamen ex ore Pauli, eum nihil esse, qui tôtam suam substantiam consumit in pauperes, nisi caritatem habeat (Phil. 4, 18. I. Cor. 13, 3.). Denique pro filiis non suscipit neque agnoscit Deus, nisi qui se hominibus vicissim exhibent fratres. Tametsi autem Christus tantum eos, qui iniuria affecerint fratres, iubet ipsis placandis operam dare, sub una tamen specie ostendit, quam pretiosa sit Deo fraterna concordia. Longe etiam plus exprimit, quum iubet munus relinqui ante altare, quam si dixisset, frustra in templum venire

homines, aut sacrificia vovere Deo, quam diu dissidium habent cum proximis.

25. *Habeto benevolentiam.* Tametsi videtur Christus ultra progredi, nec tantum hortari ad reconciliationem, qui fratribus iniuriam fecerunt, sed etiam qui iniuste lacessuntur, ego tamen in alium finem spectasse interpretor, nempe ut ansam praecideret odiis et discordiis, modumque fovendae benevolentiae ostenderet. Unde enim omnes iniuriae, nisi quod singuli nimium tenaces sunt sui iuris, hoc est, suis commodis cum aliorum damno nimis sunt addicti? Omnes enim fere excoecat perversus sui amor, ut sibi in pessimis causis blandiantur. Christus itaque, ut odiis, simultatibus, pugnis, et omnibus iniuriis occurrat, pertinaciam illam, horum malorum fontem, corrigit ac iubet suos ad moderationem et aequitatem propensos esse, ut summo iure cedentes pacem et amicitiam tali aequitate rediman:. Optandum quidem foret, ne qualis unquam inter nos vel controversia incideret, et certe nunquam in contentionem vel certamen prorumperent homines, si vigeret inter eos ea quae debet mansuetudo: sed quia fieri vix potest, quin suboriantur aliquae lites, remedium ostendit Christus, quo statim componi queant, nempe si frenum cupiditatibus nostris iniicimus, et potius cum damno nostro transigere parati sumus, quam ut inflexibili rigore ius nostrum persequamur. Christum tamen hac exhortatione saepius usum constat ex *Lucae* capite duodecimo, ubi non refertur sermo habitus in monte, sed epitome ex variis Christi sententiis colligitur. Inde etiam apparet, quid sit *in via transigere:* nempe priusquam ad iudicem perventum fuerit. *Ne tradat te adversarius iudici.* Partem hanc metaphorice quidam exponunt, coelestem Iudicem nobiscum summo iure acturum, ut nihil prorsus remittat, nisi pacificare studemus, quas habemus cum proximis nostris lites. Ego tamen simplicius accipio, quod admoneat Christus, hoc humanitus etiam nobis esse utile, ut mature transigamus cum adversariis, quia rixosis saepe damnosa est sua cupiditas. Interea non nego, quin similitudo apte ad Deum transferatur, quod scilicet iudicium absque misericordia sentiet, qui implacabilis fratribus vel ad extremum contentiosus fuerit. Caeterum plus quam ridiculi sunt Papistae, qui in perpetua loci huius allegoria Purgatorium suum fabricant: nihil apertius est, quam Christum de benevolentia inter homines colenda disserere. Illis nulla religio est, sine pudore verba eius pervertere, et in sensum prorsus extraneum torquere, modo indoctis fucum faciant. Sed quoniam longa refutatione indigni sunt, uno tantum verbo ostendam, quam pudenda sit eorum inscitia. Adversarium fingunt esse diabolum. Atqui fideles suos ei benevolos esse Christus iubet. Ergo ut Purgatorium suum inveniant Papistae, diabolus amicos et fratres esse prius oportet. Quadrantem esse quartam partem assis notum est: hic autem pro teruncio vel minuta alia pecunia capitur, quemadmodum etiam ex Luca patet. Iam si cavillis agere libeat, hinc quoque refellitur insulsitas Papistarum. Nam si purgatorium semel ingressus nunquam inde exibit, donec solverit ultimum quadrantem, sequitur, irrita esse quae vocant pro mortuis vivorum suffragia. Neque enim alios admittit Christus, qui satisfactione sua debitorem absolvant, sed diserte ab unoquoque solutionem eius quod debet exigit. Quodsi inutiles sunt Missae et reliqua piacula, quantumvis

ferveat ignis Purgatorius, frigebunt tamen sacerdotum et monachorum culinae, quarum in gratiam tanto studii ardore pro illo pugnant.

(46.) MATTH. V. 27. Audistis quod dictum fuerit antiquis, Non committes adulterium. 28. At ego dico vobis, quod quicunque aspexerit mulierem ad concupiscendum eam, iam adulterium commisit cum ea in corde suo. 29. Quodsi oculus tuus dexter obstaculo tibi fuerit, erue illum, et abiice abs te: expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, ac non totum corpus tuum coniiciatur in gehennam. 30. Et si dextra tua manus obstiterit tibi, amputa eam, et proiice abs te: expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, ac non totum corpus tuum coniiciatur in gehennam.

Matth. 27. *Non committes adulterium.* Pergit Christus in sua disputatione, quod Lex Dei non sit tantum politico modo vitae magistra ad formandos externos mores, sed puros quoque et integros cordis affectus requirat. Tenendum vero memoria est quod prius monui, quamvis referat Christus Legis verba, crassum tamen et adulterinum sensum, quem sinistri interpretes induxerant, ab eo reprehendi. Iam enim ipse praefatus est, se non venisse novum Legislatorem, sed fidum interpretem Legis semel datae. Quia autem obiici poterat, longo usu inveterasse illud commentum, nominatim id fatetur Christus. Sed hoc modo anticipat, praeiudicium ex erroris vetustate non debere fieri.

28. *Qui aspexerit mulierem.* Consilium Christi est generaliter carnis libidinem damnare. Dicit igitur, adulteros esse coram Deo, non tantum qui alienas uxores corruperint, sed qui oculos polluerint impudico aspectu. Est autem synecdochica loquutio, quia homines adulterii reos faciunt non tantum oculi, sed coécae etiam cordis ustiones. Ideo Paulus (I. Cor. 7, 34.) castitatem in corpore et spiritu constituit. Caeterum satis habuit Christus, crassum commentum quod obtinuerat refellere, quia putabant non nisi ab externo adulterio cavendum. Quia tamen ut plurimum oculi animos suis lenociniis sollicitant, et libido quasi per istas fores penetrat, hac loquendi forma usus est Christus, quum vellet concupiscentiam damnare: idque ex verbo *concupiscendi* facile elicitur. Quo etiam docemur, adulteros censeri coram Deo, non tantum qui fixo consensu scortationem in animis concipiunt, sed qui admittunt quasvis punctiones. Quare nimis crassa est et supina Papistarum hypocrisis, qui concupiscentiam negant peccatum esse, donec totum cor assentiatur. Sed nihil mirum est, ita extenuari ab illis peccatum, quando socordes et prorsus stupidos in vitiis suis reputandis esse oportet, qui iustitiam operum meritis ascribunt.

29. *Si oculus tuus etc.* Quia in hac carnis et naturae imbecillitate videri poterat Christus nimis severe urgere homines, occupat

omnes illas querimonias. In summa significat, quantumvis difficile, arduum, molestum, vel asperum sit quod praecipit Deus, nihil tamen excusationis inde captandum esse, quia pluris nobis esse debeat iustitia Dei, quam alia omnia quae cara imprimis et pretiosa sunt: acsi dixisset, Non est quod mihi obiicias, te vix posse oculum huc illuc vertere, quin ex improviso illecebrae aliquae obrepant: oculis enim tuis potius renuntiandum est, quam ut discedas a mandatis Dei. Neque tamen intelligit Christus, mutilandum esse corpus ut pareamus Deo: sed quia libenter optarent omnes, non ita frenari sensus suos, quin liberum haberent eorum usum, Christus hyperbolice docet resecandum esse, quicquid nos impedit ne obsequium Deo praestemus, quale flagitat in Lege sua. Atque id consulto facit, quia nimis licenter sibi homines hac in parte indulgent. Si purus esset animus, oculos quoque et manus haberet sibi obsequentes, quibus certum est nullum inesse proprium motum. In eo autem graviter peccamus, quod adeo non sumus solliciti, ut decebat, in cavendis illecebris, ut potius ad malum ultro provocemus sensus nostros effreni licentia.

(47.) MATTH. V. 31. Dictum est autem, Quicunque repudiaverit uxorem suam, det illi libellum divortii. 32. At ego dico vobis, quod quisquis repudiaverit uxorem suam nisi causa stupri, facit eam moechari: et quicunque repudiatam duxerit, moechatur.

LUC. XVI. 18. Quisquis dimittit uxorem suam, et alteram ducit, adulterium committit: et quisquis dimissam a marito ducit, adulterium committit.

Matth. 31. *Quicunque repudiaverit.* Quia opportunior erit tractandae fusius et explicandae doctrinae locus capite 19. Matthaei, nunc breviter percurram, quod hic Christus dicit. Sicuti falso defunctos se erga Deum putabant Iudaei, si Legem politico more servarent, ita rursum quicquid Lex politica non prohibeat, stulte imaginabantur sibi esse licitum. Divortia, quae fieri solebant cum uxoribus, Moses quoad externum ordinem non vetuerat, sed tantum cohibendae libidinis causa iusserat dari repudiatis uxoribus libellum divortii. Erat autem quoddam manumissionis testimonium, ut libera esset in posterum mulier a mariti iugo et potestate: simul vir confitebatur, se non dimittere uxorem ob crimen aliquod, sed quia non placeret. Hinc error invaluerat, nullam in tali repudio culpam esse, modo Legi satisfieret. Sed perperam sumebant pie sancteque vivendi regulam ex iure civili. Nam leges politicae interdum ad hominum mores flectuntur: Deus vero legem spiritualem ferendo non respexit, quid possint homines, sed quid debeant. Ideo illic perfecta integraque iustitia continetur, quantumvis eius praestandae facultas nos deficiat. Itaque admonet Christus, non protinus licere coram Deo, si quid Lex politica Mosis tolerat. Praetextu Legis, inquit, se absolvit, qui uxorem dimittens dat illi repudii libellum: at sanctius est coniugii vincu-

lum, quam ut hominum arbitrio vel potius libidine solvatur. Tametsi enim mutuo consensu sese coniungunt vir et uxor, Deus tamen nodo indissolubili eos astringit, ne postea liberum sit discedere. Additur tamen exceptio, Nisi ob fornicationem. Merito enim abiicitur mulier, quae perfide coniugium violavit, quia eius culpa abrupto vinculo libertas viro parta est.

32. *Facit eam moechari.* Quia hoc ferebat libellus repudii, ut mulier a priore marito soluta transiret ad novas nuptias, merito damnatur quasi productor, qui uxorem sibi divinitus adiunctam aliis praeter ius et fas prostituit.

(48.) MATTH. V. 33. Rursum audistis, quod dictum fuerit antiquis, Non peierabis: sed persolves Domino, quae iuraveris. 34. At ego denuntio vobis, ne iuretis omnino: neque per coelum, quia thronus est Dei: 35. Neque per terram, quia subsellium est pedum illius: neque per Hierosolymam, quia civitas est magni Regis: 36. Neque per caput tuum iurabis: quia non potes unum pilum album vel nigrum facere. 37. Sed erit sermo vester, est, est: non, non: porro quod est extra haec, ex malo est.

Matth. 33. *Non peierabis.* Hic quoque non Legis correctio est, sed potius germana interpretatio. Deus enim non modo periuria in Lege damnavit, sed iurandi levitatem, quae nominis eius reverentiae derogat. Neque enim is solus accipit nomen Dei frustra, qui peierat, sed qui in rebus frivolis vel in communi sermone temere et contemptim nomen Dei arripit. Porro quum Lex quamlibet nominis Dei profanationem damnet, Iudaei in solis periuriis culpam esse fingebant. Crassum hunc errorem Christus reprehendit, quod sibi fas esse putent Dei nomine impune abuti, modo iurando non fallant. Sancte quidem praecipitur, ut solvamus Deo iuramenta: nam qui post nomen Dei interpositum proximos fraudat et decipit, non hominibus tantum, sed Deo facit iniuriam. Sed vitiosum est, ad unam partem restringere quod latius patet. Aliqui istud *persolvere* ad vota referunt, quum Deo aliquid religionis causa promissum est. Sed loquutio haec pactis omnibus et promissis optime quadrat, quae adhibito Dei nomine sancita sunt: nam Deus tunc medius inter duas partes sponsor statuitur, cui fidem suam obligant.

34. *Ne iuretis omnino.* Multos decepit particula *omnino*, ut putarent generaliter quodvis iusiurandum a Christo damnari. Atque ad hunc immodicum rigorem quosdam non malos homines impulit olim effrenis iurandi licentia, quam videbant in mundo passim grassari. Et Anabaptistae hoc praetextu valde tumultuati sunt, quasi nullam ob causam iurare permittat Christus, dum omnino iurare vetat. Atqui non aliunde petenda est expositio quam ex verborum contextu. Continuo post sequitur, Neque per coelum, neque per terram. Quis non videt species istas exegetice additas fuisse, quae prius membrum distincta enumeratione clarius expri-

merent? Habebant Iudaei obliquas vel indirectas, ut loquuntur, iurandi formas: et quum iurarent per coelum, terram, vel altare, hoc fere pro nihilo ducebant: et quemadmodum vitium aliud ex alio nascitur, hoc colore fucabant minus apertam nominis Dei profanationem. Huic vitio ut occurrat Christus, pronuntiat, omnino non esse iurandum vel hoc vel illo modo, neque per coelum, neque per terram, etc. Unde colligimus, particulam *omnino* non ad substantiam, sed ad formam referri: acsi dixisset, Neque directe, neque indirecte. Alioqui supervacuum erat species istas recensere: quare una cum rixandi libidine crassam inscitiam Anabaptistae produnt, dum vocem unam morose urgendo totum sermonis tenorem clausis oculis praetereunt. Si quis obiiciat, nullum iusiurandum a Christo permitti: respondeo, ex Legis intentione debere intelligi, quod dicit eius interpres. Summa ergo huc redit, aliis modis frustra accipi Dei nomen quam peierando. Ideo ab omni superflua iurandi licentia abstinendum esse: nam ubi iusta ratio cogit, Lex non modo permittit iurare, sed diserte etiam iubet. Itaque nihil sibi aliud voluit Christus, quam illicita esse iuramenta omnia, quae sacrum Dei nomen abusu aliquo profanant, cuius reverentiae servire debuerant. *Neque per coelum etc.* Falluntur qui exponunt, has iurandi formas a Christo corrigi quasi vitiosas, eo quod per solum Deum iurandum sit. Rationes enim, quas adducit, magis in contrariam partem inclinant, quod scilicet tunc quoque iuretur per nomen Dei, quum coelum et terra nominantur: quia nulla est pars mundi, cui Deus non insculpserit gloriae suae notam. Videtur tamen haec sententia non congruere cum Legis praecepto, ubi Deus per nomen suum iurare diserte iubet: item cum tot Scripturae locis, ubi conqueritur, iniuriam sibi fieri quoties iuratur per creaturas. Respondeo, corruptelam esse idololatriae affinem, quum vel iudicii potestas, vel testimonii probandi auctoritas illis defertur: spectandus est enim ipse iurandi finis, quod scilicet homines appellant Deum perfidiae ultorem et veritatis praesidem. Hic honor alio transferri nequit, quin violetur eius maiestas. Hac ratione dicit Apostolus, non rite iurari nisi per maiorem, et hoc soli Deo esse proprium, ut per se ipsum iuret. Ita quisquis olim per Moloch vel per aliud idolum iurabat, tantundem minuebat ex iure Dei, quod alium eius loco substitueret cordium cognitorem et iudicem in animas. Et hodie qui per angelos vel sanctos mortuos iurant, spoliato Deo inane illis numen affingunt. Diversa autem ratio est, quum per coelum et terram iuratur ipsius opificis intuitu. Neque enim in creaturis subsistit iurisiurandi religio, sed Deus ipse solus advocatur in testem, productis in medium gloriae eius symbolis. Porro *coelum* Scriptura Dei solium vocat, non quod illic sit inclusus, sed ut discant homines sursum mentes attollere, quoties de ipso cogitant, nec quicquam terrenum vel humile de ipso imaginentur. Imo *terra* scabellum pedum eius ideo vocatur, ut sciamus ipsum ubique diffusum nullis locorum spatiis capi. *Hierosolymae* sanctitas ex promissione pendebat. Sancta ergo fuit, quod eam Dominus in sedem ac domicilium elegerat sui imperii. Quum iurant homines per *caput* suum, vitam suam, quae singulare est Dei donum, tanquam bonae fidei pignus in medium adducunt.

37. *Sed erit sermo vester.* Iam Christus secundo loco reme-

dium praescribit: nempe ut sincere et bona fide inter se contrahant homines, quia tunc non minoris erit sermonis simplicitas, quam sit iusiurandum inter eos, qui sinceritatem non colunt. Et certe haec optima est corrigendis vitiis ratio, notare fontes ex quibus manant. Unde tanta iurandi proclivitas, nisi quod in tanta vanitate, in tot fallaciis, inconstantia, futilitate nihil fere creditur? Candorem igitur in verbis nostris et constantiam requirit Christus, ne iurare amplius necesse sit. Repetitio enim tam affirmationis quam negationis huc spectat, dictis nostris standum esse, ut inde appareat ingenuitas. Quia autem haec vera est et legitima contrahendi ratio, ubi non aliud in lingua habent homines quam in corde, pronuntiat Christus, ex malo esse quicquid ultra est: neque enim mihi probatur quorundam expositio, iusiurandum eius culpae debere tribui, qui fidem loquenti non habet. Sed Christus, meo iudicio, ex hominum vitiis manare docet, quod iurare coguntur: quia si inter eos vigeret bona fides, si varii non essent nec flexiloqui, colerent eam simplicitatem quam dictat natura. Neque tamen sequitur, quin licitum sit iurare, quoties id necessitas postulat, quia purus est multarum rerum usus, quarum vitiosa est origo.

(49.) MATTH. V. 38. Audistis quod dictum fuerit, Oculum pro oculo, et dentem pro dente. 39. At ego dico vobis, Ne resistatis malo: sed quisquis impegerit alapam in dexteram tuam maxillam, obverte illi et alteram: 40. Et ei, qui tecum velit iudicio contendere, ac tunicam tuam tollere, permitte illi et pallium: 41. Et qui te adegerit ad milliarium unum, abito cum illo duo.

LUC. VI. 29. Percutienti te in maxillam praebe et alteram: et ab eo, qui aufert tibi pallium, etiam tunicam noli prohibere. 30. Omni autem exigenti abs te, tribue: et ab eo, qui aufert quae tua sunt, ne reposcas.

Matth. 38. *Oculum pro oculo.* Hic alius error corrigitur, quod, quum Deus iudices et magistratus sua Lege iussisset iniurias pari poena ulcisci, quisque eo praetextu sibi ultionem sumebat. Ergo se peccare non putabant, modo ne quem priores lacesserent, sed laesi par pari rependerent. Christus autem contra admonet, quamvis iudicibus mandata sit communis defensio, et ordinati sint vindices ad cohibendos improbos ac vim eorum reprimendam, debere tamen unumquemque patienter ferre illatas sibi iniurias.

39. *Ne resistatis malo.* Duplex est resistendi modus: alter, quo innoxie arcemus iniurias, alter quo retaliamus. Quanquam Christus suis non permittit, ut vim vi repellant, non tamen prohibet, quin deflectant ab iniusta violentia. Atqui huius loci Paulus nobis optimus esse potest interpres, dum iubet potius vincere malum bono, quam ut maleficiis certemus, ad Romanos cap. 12, 17. Notanda est enim antithesis inter vitium et correctionem. Hic de

talione agitur: eius licentiam ut Christus suis discipulis praecidat, malum pro malo vetat rependere: deinde longius extendit patientiae legem, ut non tantum feramus taciti acceptas iniurias, sed potius novis tolerandis nos paremus. Huc in summa spectat tota admonitio, ut oblivisci discant fideles quicquid malorum ipsis illatum fuerit, ne laesi in odium vel malevolentiam prorumpant, aut vicissim nocere cupiant, sed compositi sint ad maiorem tolerantiam, si crescat ac magis irritetur malorum improbitas et libido. *Quisquis impegerit alapam.* Insulse Iulianus et similes calumniati sunt doctrinam Christi, quasi leges et iudicia funditus everteret. Nam sicuti Augustinus scite et prudenter epistola 5. disserit, non aliud fuit Christi consilium, quam fidelium animos ad moderationem et aequitatem formare, ne semel aut bis offensi deficiant vel fatigentur. Et verum est quod dicit Augustinus, Non poni legem operibus externis, si modo dextre intelligas. Coercet, fateor, Christus manûs nostras a vindicta non minus quam animos: sed ubi sine vindictâ potest quispiam se et sua protegere ab iniuriis, non impediunt verba Christi, quin placide et sine noxa irruentem vim declinet. Certe noluit Christus hortari suos ad eorum acuendam malitiam, qui iam nocendi libidine plus satis ardent: porrigere vero alteram maxillam, quid aliud foret quam tale irritamentum? non est igitur aequi sanique interpretis syllabas aucupari, sed attendere ad eius qui loquitur consilium. Et Christi discipulos nihil minus decet quam ludere verborum cavillis, ubi apparet, quid velit magister. Atqui minime obscurum est, quo tendat Christus, nempe finem unius certaminis fore alterius initium, et ita toto vitae cursu per continuos gradus subeundas esse fidelibus multas iniurias. Ergo ubi semel laesi fuerint, hoc ipso documento formari vult ad tolerantiam, ut patiendo patientes esse discant.

40. *Ei qui tecum velit contendere.* Alteram noxae speciem attingit Christus, quum scilicet improbi nos litibus vexant. Iubet autem, nos hac etiam in parte sic esse animis ad patientiam compositos, ut ablata tunica parati simus pallium cedere. Ineptus erit quisquis verbis insistet. Prius adversariis dandum esse quod postulant, quam in ius ventum fuerit: talis enim facilitas instar flabelli improborum animos ad furta et rapinas accenderet, a quo scimus procul abfuisse Christi mentem. Quid est igitur pallium dare tunicam sub iuris praetextu eripere conanti? Nempe si quis iniquo iudicio oppressus perdat quod suum est, ac interim paratus est reliquum (si opus fuerit) abiicere, non minorem patientiae laudem meretur, quam qui bis se spoliare patitur, antequam ad tribunal ventum fuerit. Summa est igitur, Christianos, ubi quis bonorum parte illos exuere tentat, debere paratos esse ad integram spoliationem. Hinc colligimus, non arceri prorsus a iudiciis, si quando iustae defensioni locus datur. Nam etsi fortunas suas praedae non exponunt, non tamen discedunt ab hac Christi doctrina, quae ad ferendam patienter nuditatem nos hortatur. Rarum quidem exemplum est, ut quis ad litigandum sedato integroque affectu ad forum accedat, sed quia fieri potest, ut quis publici boni studio rectam causam defendat, rem ipsam simpliciter damnare fas non est, donec constet de vitioso affectu. Diversae loquutiones apud Matthaeum et Lucam sensum non mutant. Pallium maioris pretii esse solet quam tunica: quum ergo dicit Mat-

thaeus, dandum esse pallium tunicam auferenti, significat accepta minori iactura debere nos ad ferendum gravius damnum esse voluntarios. Dictum vero Lucae cum veteri proverbio convenit, Tunica pallio propior.

Luc. 30. *Omni autem exigenti abs te.* Eadem verba apud Matthaeum habentur, ut paulo post videbimus: nam ex contextu promptum est colligere, Lucam non de precibus hic loqui, quibus flagitatur auxilium, sed de litibus, quas improbi ad rapienda aliorum bona intentant. *Ne reposcas*, inquit, *ab eo, qui aufert quae tua sunt.* Quanquam si quis malit haec duo membra seorsum legere, non repugno: ita exhortatio erit ad largiendi facilitatem. Quod ad secundum membrum spectat, ubi Christus reposcere vetat, quae iniuste ablata sunt, prioris doctrinae indubie expositio est, non aegre scilicet bonorum iacturam ferendam esse. Sed tenendum est quod nuper admonui, non sophistice urgenda esse verba, quasi pio homini non liceat quod suum est recuperare, si quando illi iustum remedium divinitus oblatum fuerit, sed tantum nobis praescribi patientiae legem, ne amissis fortunis torqueamur, sed quieti exspectemus, dum rationem a praedonibus Dominus ipse exigat.

(50.) MATTH. V. 42. Petenti abs te dato: et cupientem, mutuum abs te accipere, ne averseris.

LUC. VI. 34. Si mutuum dederitis, a quibus speratis vos recepturos, quae gratia erit vobis? nam et peccatores peccatoribus dant mutuum, ut recipiant paria. 35. Mutuum date, nihil inde sperantes, et erit merces vestra multa.

Matth. 42. *Petenti abs te dato.* Tametsi ita sonant Christi verba, quae referuntur a Matthaeo, acsi iuberet sine delectu quibusvis dare, alium tamen sensum ex Luca elicimus, qui plenius rem totam explicat. Primo certum est, Christo fuisse propositum, liberales potius quam prodigos facere suos discipulos. Atqui stulta erit prodigalitas, temere effundere quae dedit Dominus: deinde videmus, quam alibi beneficentiae regulam tradat Spiritus. Hoc ergo teneamus, primum hic discipulos suos Christum hortari, ut largi sint ac benefici. Porro hunc esse modum, ut minime se defunctos putent paucis quibusdam adiutis, sed omnes sua beneficentia prosequi studeant, neque unquam fatigentur usquedum suppetet facultas. Deinde ne quis cavillum texat ex verbis Matthaei, conferamus quae habentur apud Lucam. Negat Christus, quicquam officii nos Deo praestare, dum in mutuo dando vel aliis officiis spectamus mercedem mutuam: ita caritatem a carnali amicitia distinguit. Amant enim profani homines inter se, non gratis, sed mercenario affectu: ita fit ut in se ipsum quisque amorem, quo alios prosequitur, reflectat, quemadmodum etiam prudenter expendit Plato. Christus vero a suis gratuitam beneficentiam exigit, ut iuvare studeant inopes, a quibus nihil vicissim sperari potest. Nunc videmus, quid sit apertam habere manum petentibus: nempe liberaliter expositum esse erga omnes, qui ope nostra indigent, et qui beneficium pensare nequeunt.

Luc. 35. *Mutuum date.* Haec sententia perperam restricta fuit ad usuras, acsi tantum vetaret Christus suos foenerari. Atqui latius patere ex superiori sermone liquet. Postquam enim exposuit Christus, quid impii facere soleant, nempe quod diligunt suos amicos, et eos iuvant a quibus sperant aliquid compensationis, et mutuum dant similibus sui, ut paria deinde ab illis recipiant, subiicit quanto plus a suis requirat, nempe ut diligant inimicos, gratis benefaciant, gratis dent mutuo. Nunc videmus, particulam *nihil* perperam de foenore exponi, quod ad sortem accedit, quum tantum hortetur Christus ad gratuita officia, et mercenaria nihil gratiae coram Deo habere dicat. Non quod simpliciter damnet, quaecunque spe compensationis praestantur beneficia, sed docet nihil ad testandam caritatem facere, quia ille demum erga proximos beneficus est, qui nullo commodi sui respectu ad eos iuvandos ducitur, sed tantum cuiusque inopiam spectat. Caeterum, an Christianis liceat aliquid interdum ex mutuo lucri accipere, non disputabo fusius hoc loco, ne quaestionem ex falso sensu (quem iam refutavi) intempestive arcessam. Iam enim exposui, nihil aliud velle Christum, quam fideles mutuando debere ulterius progredi quam homines profanos, nempe ut meram liberalitatem colant.

(51.) MATTH. V. 43. Audistis quod dictum sit, Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. 44. Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros: bene precamini devoventibus vos: benefacite iis, qui oderunt vos, et orate pro iis, qui laedunt et insectantur vos: 45. Ut sitis filii Patris vestri, qui est in coelis: quia solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluviam mittit super iustos et iniustos. 46. Nam si dilexeritis eos, qui diligunt vos, quod praemium habebitis? nonne et publicani idem faciunt? 47. Et si complexi fueritis fratres vestros tantum, quid eximium facitis? nonne et publicani sic faciunt? 48. Eritis igitur vos perfecti, quemadmodum Pater vester, qui est in coelis, perfectus est.

LUC. VI. 27. Sed vobis dico qui auditis, Diligite inimicos vestros: benefacite iis, qui vos oderunt. 28. Bene precamini devoventibus vos, et orate pro iis qui vos laedunt. (*Paulo post.*) 32. Et si diligitis eos qui vos diligunt, quae vobis est gratia? nam et peccatores eos, a quibus diliguntur, diligunt. 33. Et si benefeceritis iis, qui vobis benefaciunt, quae vobis erit gratia? siquidem et peccatores hoc faciunt. (*Item paulo post.*) 35. Veruntamen diligite inimicos vestros. Item, Et eritis filii Altissimi, quia ipse benignus est erga ingratos et malos. 36. Estote ergo misericordes, sicut et Pater vester misericors est.

Matth. 43. *Diliges proximum tuum.* Mirum est, eo absurditatis delapsos fuisse scribas, ut *proximi* nomen restringerent ad benevolos: quum nihil clarius sit nec certius, quam Deum complecti totum humanum genus, quum de proximis nostris loquitur. Nam quia sibi quisque addictus est, quoties alios ab aliis separant privata sua commoda, deseritur mutua communicatio, quam natura ipsa dictat. Deus ergo ut nos in fraterno amoris complexu retineat, propinquos esse testatur quicunque sunt homines, quia eos nobis conciliat communis natura: quoties enim hominem aspicio, quia os meum et caro mea est, me ipsum quasi in speculo intuear necesse est. Quamvis autem maior pars ut plurimum a sancta societate dissiliat, non violatur tamen eorum pravitate naturae ordo, quia spectandus est Deus coniunctionis auctor. Unde colligimus, generale esse praeceptum Legis, quo iubemur proximum diligere. Scribae vero, quum propinquitatem ex cuiusque animo aestimarent, negarunt proximi loco habendum, nisi qui ob sua merita amore dignus esset, vel saltem qui vicissim responderet in officio amici. Hoc quidem praecipit communis sensus, ideoque filios saeculi nunquam puduit sua odia profiteri, quorum aliquam rationem iactare poterant. Caritas autem, quam Lege sua Deus commendat, non respicit quid quisque meritus sit, sed se ad indignos, perversos et ingratos diffundit. Verum hunc et genuinum sensum restituit Christus, et a calumnia vindicat: unde etiam apparet quod prius dixi, Christum non ferre novas leges, sed corrigere prava scribarum commenta, quibus vitiata Legis divinae puritas fuerat.

44. *Diligite inimicos.* Hoc unum caput in se continet totam superiorem doctrinam: nam quisquis osores suos amare in animum induxerit, facile sibi temperabit ab omni vindicta, malorum patiens erit, ad miseros vero iuvandos multo magis propensus. Porro Christus in summa rationem et modum ostendit huius praecepti implendi, Dilige proximum tuum, sicut te ipsum. Neque enim huic praecepto unquam satisfaciet, nisi qui abdicato sui amore, vel potius se abnegato, tanti faciet homines sibi divinitus coniunctos, ut eos quoque amare pergat, a quibus odio habetur. Discimus autem ex his verbis, quam alienos esse deceat fideles ab omni vindicta, quam non modo prohibentur a Deo petere, sed ita remittere et in totum delere ex animis, ut hostibus suis bene precentur. Interea non desinunt suam causam Deo committere, donec ultionem sumat de reprobis: cupiunt enim, quoad in se est, malos redire ad sanam mentem, ne pereant, atque ita consulunt eorum saluti. Hoc tamen solatio suas omnes molestias leniunt, quod non dubitant, Deum obstinatae malitiae fore ultorem, ut sibi innoxios curae fuisse declaret. Est quidem hoc perquam arduum, et carnis ingenio prorsus adversum, bonum malo rependere: sed minime quaerenda est ex vitiis nostris et infirmitate excusatio, quin potius simpliciter quaerendum est, quid exigat lex caritatis, ut coelesti Spiritus virtute freti luctando superemus, quicquid affectuum in nobis contrarium est. Haec quidem monachis et similibus rabulis causa fuit, ut fingerent haec fuisse Christi consilia, non praecepta, quod hominum viribus metiebantur, quid Deo et Legi ipsius debeant. Interim vero non puduit monachos perfectionem sibi arrogare, quod servandis consiliis ultro se obstringerent:

quam fideliter praestent quod titulo tenus usurpant, nunc dicere omitto. Quam vero de consiliis praeposterum sit insulsumque commentum, primo inde patet, quia non sine Christi iniuria dicitur, suasisse ipsum discipulis, non pro imperio mandasse quod rectum erat. Deinde plus quam insulsum est, libera facere caritatis officia, quae ex Lege pendent. Tertio *dicendi* verbum, quod denuntiare vel praecipere hoc loco significat, perperam pro consulere exponitur. Postremo diserte sanciri, quod necessario praestandum est, nullo negotio ex Christi verbis probatur, dum addit continuo post:

45. *Ut sitis filii patris vestri.* Quum diserte pronuntiet, non aliter quenquam fore *Dei filium,* nisi qui osores suos diliget, quis iam dicere audeat, nulla huius doctrinae servandae necessitate nos obstringi? Perinde enim est acsi dixisset, Quisquis censeri volet Christianus, inimicos diligat. Horribile sane portentum, quod mundus tam densis tenebris per tria vel quatuor saecula obrutus fuerit, ut non videret diserte iuberi, quod quisquis negligit, ex numero filiorum Dei expungitur. Porro notandum est, non proponi ad imitationem Dei exemplum, quasi nos deceat quicquid ille facit: plectit enim ille ingratos, et sceleratos e mundo saepe exterminat, qua in parte non proponit se nobis imitandum, quia in nos iudicium mundi non competit, quod eius proprium est, sed nos paternae suae bonitatis et beneficentiae imitatores esse vult. Idque viderunt non modo profani philosophi, sed quidam nequissimi pietatis contemptores, quibus expressa fuit haec confessio: nulla re magis nos esse Deo similes quam benefaciendo. In summa, hanc nostrae adoptionis notam fore Christus testatur, si malis etiam et indignis sumus benefici. Neque tamen intelligas, fieri nos beneficentia nostra Dei filios, sed quia idem Spiritus (qui gratuitae nostrae adoptionis testis est, arrha et sigillum) pravos carnis affectus, qui caritati repugnant, corrigit, ab effectu probat Christus, non alios esse Dei filios, nisi qui ipsum mansuetudine et clementia referunt. Pro eo Lucas habet, *eritis filii Altissimi.* Non quod hunc honorem sibi quisquam acquirat, vel quod incipiat esse Dei filius, ex quo inimicos dilexerit, sed quia usitata est Scripturae loquendi ratio, gratuita Dei beneficia mercedis loco proponere, dum nos animare vult ad recte agendum. Haec autem ratio est, quia respicit, in quem finem vocati simus: nempe ut reparata in nobis Dei imagine pie sancteque vivamus. *Solem suum oriri facit.* Duo commemorat testimonia divinae in nos beneficentiae, quae non tantum maxime nobis nota sunt, sed omnibus communia, quum magis ipsa societas ad idem ultro citroque inter nos praestandum invitet, quanquam per synecdochen innumera quoque alia complectitur.

46. *Nonne et publicani etc.* Eodem sensu Lucas *peccatores,* hoc est, nequam et sceleratos homines ponit: non quod munus ipsum per se damnetur (erant enim publicani vectigalium redemptores: vectigalia autem sicuti principes iure indicunt, ita exigere a populo licet), sed quia hoc genus hominum avarum esse solet ac rapax, imo perfidum et crudele: deinde quoniam apud Iudaeos habebantur iniustae tyrannidis ministri. Ergo si quis publicanos ex Christi verbis colligat omnium hominum esse deterrimos, male argumentabitur, quia loquitur pro recepto vulgi more: acsi diceret, qui

fere humanitatis sunt expertes, aliquam tamen habere mutui iuris speciem, dum suam utilitatem captant.

48. *Eritis igitur vos perfecti.* Perfectio haec non aequalitatem sonat, sed tantum ad similitudinem refertur. Quantumvis ergo distemus a Deo, dicimur perfecti esse sicut ipse est, dum ad eundem scopum tendimus, quem in se nobis proponit. Si quis aliter malit, non fit hic inter Deum et nos comparatio, sed perfectio Dei vocatur, primum gratuita meraque liberalitas, quae spe lucri non ducitur: deinde singularis bonitas, quae cum hominum malitia et ingratitudine certat. Quod melius liquet ex verbis Lucae, *estote misericordes, sicut pater vester coelestis.* Misericordiam enim mercenario opponitur, qui privato commodo alligatus est.

(52.) MATTH. VI. 1. Attendite, ne eleemosynam vestram praestetis coram hominibus, quo spectemini ab illis: alioqui mercedem non habetis apud Patrem vestrum, qui in coelis est. 2. Itaque quum praestas eleemosynam, ne tubis canatur ante te, quemadmodum hypocritae faciunt in synagogis et in vicis, ut glorificentur ab hominibus: amen dico vobis, habent mercedem suam. 3. Caeterum, tu quum praestabis eleemosynam, nesciat sinistra tua, quod facit dextera tua, 4. Ut sit eleemosyna tua in occulto, et Pater tuus, qui videt in occulto, reddet tibi in propatulo.

Matth. 1. *Attendite etc.* Hoc loco suos hortatur Christus ad sincerum bonorum operum studium, hoc est, ut simpliciter recte facere studeant coram Deo, non autem se hominibus ostentent. Admonitio imprimis necessaria, quia ambitio semper in virtutibus timenda est, nec ullum est opus tam laudabile, quod non inde saepe vitiari et pollui contingat. Caeterum per synecdochen sub una specie traditur generalis doctrina: de eleemosynis enim tantum loquitur, sicuti paulo post de precibus. Quanquam in nonnullis exemplaribus pro *eleemosynis* ponitur nomen *iustitiae*, quemadmodum etiam reddidit vetus interpres. Sed in eo nihil est momenti, quia utroque modo satis constat corrigi ambitionis morbum, dum recte agendo gloria ab hominibus captatur.

2. *Quum praestas eleemosynam.* Taxat hic nominatim vitium usu et consuetudine receptum, in quo non tantum palam cerni, sed manibus fere palpari inanis gloriae cupiditas potuit. In compitis enim et publicis locis, ubi haberi solebant publici conventus, erogabant pauperibus sportulas: in eo manifesta erat ostentatio, quod locorum celebritatem quaerebant, ut multos haberent testes, nec eo contenti addebant etiam tubarum clangorem. Fingebant quidem se pauperes arcessere, ut nunquam desunt praetextus: nihil tamen clarius erat, quam ipsos venari plausus et laudem. Porro ubi servimus hominum oculis, iam Deum non constituimus vitae nostrae arbitrum et approbatorem. Itaque merito dicit Christus, mercedem suam nunc habere, qui se hoc modo ostentant: quia Deum respicere nequeunt, quorum oculos talis vanitas occupat.

Eadem ratione *hypocritae* vocantur omnes inanis gloriae cupidi. Nam quum hypocritae profanis scriptoribus dicti fuerint histriones, qui in scena et ludis fictas personas agebant, Scriptura hoc nomen ad homines duplices corde et simulatos transtulit. Quanquam variae sunt hypocritarum species, quidam enim quamvis pessime sibi conscii sint, tamen impudenter pro bonis viris coram mundo se venditant, et vitia sua, quorum intus sunt convicti, tegere conantur. Alii sibi tam secure indulgent, ut etiam perfectam iustitiam sibi arrogare audeant coram Deo. Alii non recti studio, nec gloriae Dei causa, sed tantum, ut famam sibi et opinionem sanctitatis acquirant, benefaciunt. Hanc postremam speciem Christus nunc designat, et iure vocat hypocritas; qui dum rectum finem non habent sibi propositum in bonis operibus, alienam personam induunt, ut sancti probique Dei cultores appareant.

3. *Nesciat sinistra tua.* Hac loquutione intelligit, debere nos unico Deo teste contentos esse, atque ita intentos in eius obsequium, ut nulla vanitate circumferamur. Saepe enim fit, ut non tam Deo sacrificent homines quam sibi ipsis. Non vult ergo Christus obliquis cogitationibus nos distrahi, sed recta in hunc scopum tendere, ut Deum pura conscientia colamus.

4. *Eleemosyna tua in occulto.* Videtur haec sententia cum multis Scripturae locis pugnare, ubi iubemur fratres aedificare bonis exemplis. Sed si tenemus Christi consilium, verba longius trahere nos oportet. Iubet suos discipulos pure et procul omni ambitione bonis operibus dare operam: ut hoc fiat, oculos ab hominum intuitu vult esse aversos, quo satis habeant sua officia uni Deo probare. Haec vero simplicitas minime impedit aedificandi curam ac studium. Et certe paulo ante non praecise vetuit benefacere coram hominibus, sed ostentationem damnavit. *Pater tuus, qui videt in occulto.* Tacite perstringit stultitiam, quae passim inter homines regnat, quod sibi videntur operam lusisse, nisi spectata fuerit a multis testibus eorum virtus. Deum ergo non magna luce indigere dicit, ut agnoscat benefacta: quia illi conspicua sunt quae tenebris sepulta videntur. Non est igitur, cur putemus esse perdita, quae conspectum hominum fugiunt et testimonio carent: quia Deus theatrum suum habet in latebris, et aptissimum remedium affert curando ambitionis morbo, dum nos ad Dei intuitum revocat, qui vanas omnes glorias evanescere facit ex animis nostris et prorsus delet. Secundo membro, quod proxime sequitur, admonet Christus, in quaerenda bonorum operum mercede patienter exspectandum esse ultimum resurrectionis diem. Pater tuus, inquit, reddet tibi palam. Quando? nempe quum exorta ultimae diei aurora, quae nunc abscondita sunt in tenebris patefient.

(53.) MATTH. VI. 5. Et quum oraveris, non eris quemadmodum hypocritae: nam illi solent in conciliabulis et in angulis platearum stantes orare, quo conspicui sint hominibus: amen dico vobis, quod habent mercedem suam. 6. Tu vero quum oras, introito in conclave tuum, et occluso ostio tuo ora patrem tuum, qui est in occulto: et Pater tuus, qui

videt in occulto, persolvet tibi in propatulo. 7. Verum orantes, ne sitis multiloqui, sicut Ethnici: putant enim fore, ut ob multiloquium suum exaudiantur. 8. Ne igitur efficiamini similes istorum: novit enim Pater vester, quibus rebus opus sit vobis, priusquam petatis ab illo.

Matth. 5. *Quum oraveris etc.* Idem nunc de precibus docet, quod prius de eleemosynis. Est autem haec nimis crassa et pudenda nominis Dei profanatio, quod hypocritae, ut gloriam ab hominibus referant, in publico precantur, vel potius simulant se precari. Sed quum semper ambitiosa sit hypocrisis, non mirum est, ita coecam esse: iubet ergo discipulos suos, si rite orare velint, conclave intrare. Etsi autem, quia hoc in speciem videtur absurdum, allegorice quidam exponunt interiorem cordis recessum, hac tamen argutia nihil est opus. Iubemur pluribus locis, in celebri coetu et hominum frequentia ac coram toto populo Deum precari vel laudare, idque testandae nostrae fidei vel gratitudinis causa, simul ut alios nostro exemplo incitemus ad idem agendum: neque ab eo studio nos Christus abducit, sed tantum admonet, Deum prae oculis habendum esse, quoties ad precationem accingimur. Ideo non sunt urgenda haec verba, *Intra in conclave tuum;* quasi iubeat fugere homines, ac nos recte orare neget nisi testibus remotis. Comparative enim loquitur, significans potius quaerendum esse secessum, quam appetendam hominum frequentiam, quae nos orantes videat. Utile quidem est fidelibus, quo liberius vota sua et gemitus coram Deo effundant, subducere se ab hominum conspectu. Prodest etiam secessus alia de causa, quo magis ab omnibus avocamentis liberae sint ac solutae mentes: ideo et Christus ipse orandi causa saepius in secretum aliquem locum se abdidit. Sed hoc in praesentia non agitur: tantum enim corrigitur inanis gloriae cupiditas. Summa autem est: sive quis solus, sive coram aliis precetur, hunc tamen affectum induendum esse, quasi abditus in conclave solum Deum haberet testem. Quum dicit Christus, mercedem rependi precibus nostris, satis declarat, quicquid mercedis passim nobis Scriptura promittit non tanquam debitum solvi, sed gratuitum esse.

7. *Ne sitis multiloqui.* Aliud vitium reprehendit in oratione, nempe multiloquium. Utitur autem duobus verbis, sed eodem sensu: nam βαττολογία supervacua est et putida repetitio, πολυλογία autem inanis garrulitas. Porro eorum stultitiam reprehendit Christus, qui ut Deum persuadeant et exorent, multum verborum profundunt. Neque huic doctrinae contrarium est; quod precandi assiduitas passim laudatur in Scriptura. Nam ubi serio affectu concipitur precatio, lingua non anteit pectus: deinde non captatur Dei gratia inani verborum flexu, sed potius suos affectus, non secus ac sagittas, pium cor emittit, qui in coelum penetrent. Interim damnatur eorum superstitio, qui longis susurris Deum se promereri confidunt: quo errore sic imbutum videmus esse Papatum, ut praecipua orationis virtus illic credatur esse loquacitas. Nam quo quisque plus verborum demurmurat, eo magis censetur exacte precatus esse. Longi etiam prolixique cantus, quasi Dei aures demulceant, assidue resonant in eorum templis.

8. *Novit enim pater vester.* Hoc unum remedium purgandae ac tollendae, quae hic damnatur, superstitioni sufficit: unde enim haec stultitia, ut multum proficere putent homines, ubi suo multiloquio Deum fatigant, nisi quia similem imaginantur homini mortali, qui doceri et moneri opus habeat? Quisquis autem persuasus est, Deum non modo curam nostri habere, sed etiam nostras necessitates habere cognitas, et vota nostra curasque antevertere, priusquam admonitus fuerit, ille omisso multiloquio satis habebit preces suas extendere, quatenus ad fidem exercendam expediet: Deum vero rhetorice aggredi, ut verborum copia flectatur, absurdum esse agnoscet ac ridiculum. Verum si Deus, antequam petamus, quid nobis opus sit novit, videtur nulla esse precandi utilitas. Nam si sponte ad nos iuvandos propensus est, quorsum attinet preces nostras interponere, quae spontaneum providentiae eius cursum abrumpant? Solutio facilis est in ipso precandi fine: neque enim orant fideles, ut Deum admoneant de rebus incognitis, eum ad officium hortentur vel cessantem sollicitent, sed potius ut se ipsos expergefaciant ad ipsum quaerendum, meditandis eius promissionibus fidem suam exerceant, curas suas exonerando in eius sinum se sublevent: denique ut testentur, tam sibi quam aliis ab eo uno sperare et expetere quicquid est bonorum. Et ipse, quod gratuito et nondum rogatus nobis largiri decrevit, votis tamen nostris promittit se daturum. Quare utrumque tenendum est, vota nostra ab eo sponte praeveniri, et tamen nos precibus impetrare quod petimus. Cur autem interdum in longum tempus nos differat, interdum etiam votis nostris non indulgeat, alibi erit dicendi locus.

(54.) MATTH. VI. 9. Vos ergo sic orate, Pater noster, qui es in coelis, Sanctificetur nomen tuum. 10. Veniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, ut in coelo, sic etiam in terra. 11. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. 12. Et remitte nobis debita nostra, sicut et nos remittimus debitoribus nostris. 13. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo. Quia tuum est regnum, et potentia, et gloria in saecula, Amen.

LUC. XI. 1. Factum est, quum oraret quodam in loco, ut cessavit, dixit quidam ex discipulis eius ad eum, Domine, doce nos orare, sicut et Ioannes docuit discipulos suos. 2. Et ait illis, Quum oratis, dicite, Pater noster, qui es in coelis, Sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, quemadmodum in coelo, sic etiam in terra. 3. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. 4. Et remitte nobis peccata nostra, siquidem et ipsi remittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo.

Incertum est, semelne an bis hanc orandi formam Christus discipulis tradiderit. Quibusdam hoc secundum videtur magis probabile, quia Lucas rogatum fuisse dicit, Matthaeus vero inducit ultro docentem. Quia tamen diximus, Matthaeum praecipua quaeque doctrinae capita colligere, ut melius ex continua serie totam summam perspiciant lectores, fieri potest ut Matthaeus occasionem quam refert Lucas omiserit, quanquam hac de re cum nemine pugnare velim.

Luc. 1. *Sicut et Ioannes docuit discipulos.* Quod Ioannes privatam orandi formam tradidit suis discipulis, id fecisse existimo, prout temporis ratio ferebat. Res tunc valde apud Iudaeos corruptas fuisse notum est: tota certe religio sic collapsa erat, ut mirum non sit, precandi morem a paucis rite cultum fuisse. Rursum quum instaret promissa redemptio, fidelium mentes precando ad eius spem et desiderium excitari oportuit. Ioannes ergo ex variis Scripturae locis certam aliquam precationem conficere potuit, quae tempori congrueret, ac propius accederet ad spirituale Christi regnum, quod iam patefieri coeperat.

Matth. 9. *Vos ergo sic orate.* Pro quo Lucas, *quum oratis, dicite:* quanquam non iubet Christus suos conceptis verbis orare, sed tantum ostendit, quorsum vota omnia precesque referri deceat. Sex ergo petitionibus complectitur, quicquid a Deo optare fas est. Atque hac doctrina nihil nobis est utilius: nam quum hoc praecipuum sit pietatis exercitium, in formandis tamen precibus aut votis concipiendis sensus omnes nostri deficiunt. Ita nemo rite orabit, nisi cuius os et cor moderabitur coelestis Magister. In hunc finem tradita est haec regula, ad quam preces nostras exigere necesse est, si legitimas censeri Deoque probari cupimus. Noluit quidem (ut nuper dictum est) praescribere Filius Dei, quibus verbis utendum sit, ut ab ea quam dictavit formula deflectere non liceat, sed tamen vota nostra sic dirigere frenareque voluit, ne extra metas istas oberrent: unde colligimus, non in verbis, sed in rebus ipsis datam ab eo fuisse rite precandi legem. Porro quod dixi, sex petitionibus constare hanc precandi formam, sciendum est, tres priores posthabita nostri ratione respicere in Dei gloriam, tres autem reliquas ad ea, quae in salutem nostram utilia sunt, esse compositas. Nam ut Lex Dei duabus tabulis distinguitur, quarum prior pietatis officia continet, altera autem caritatis, sic orando Christus partim Dei gloriam spectare et quaerere iubet, partim nobis consulere permittit. Sciamus ergo, tunc nos demum ad rite precandum fore comparatos, si non tantum de nobis et propria utilitate erimus solliciti, sed priorem locum Dei gloriae dabimus: est enim nimis praeposterum, curare tantum quae nostra sunt, regnum autem Dei, quod longe praeferendum est, negligere. *Pater noster, qui es in coelis.* Duo maxime nobis consideranda sunt, quoties ad precandum accingimur, tam ut nobis accessus ad Deum pateat, tum ut plena solidaque fiducia in eum recumbamus: nempe paternus eius erga nos amor, et immensa potentia. Quare ne dubitemus, quin benigne amplecti nos Deus velit, quin paratus sit ad vota nostra exaudienda, quin denique sponte propensus sit ad nos iuvandos. *Patris* nomen illi tribuitur: ergo in hoc epitheto iam satis uberem fiduciae materiam Christus nobis suppeditat, sed quoniam dimidia tantum ex parte in Dei bonitate acquiescimus,

proximo membro commendat eius potentiam. Nam quum Scriptura Deum in coelo esse dicit, omnia subesse eius imperio, mundum et quicquid in eo est manu eius contineri, virtutem eius ubique diffusam, providentia eius cuncta ordinari significat. Psal. 2, 4. dicit David, Habitator coelorum irridebit eos: item Psalmo 115, 3., Deus noster in coelo, quaecunque voluit, fecit. Caeterum non ita locatur in coelo Deus, quasi illic sit inclusus: potius enim tenendum est quod alibi dicitur (II. Paral. 2, 6.), Coelos coelorum eum non capere. Sed haec locutio ab ordine creaturarum eum eximens nihil humile vel terrenum, ubi de ipso agitur, venire in mentem debere admonet, quia excelsior sit toto mundo. Nunc tenemus Christi consilium, nempe quod in ipso precandi exordio, suorum fiduciam in Dei bonitate et potentia stabilire voluerit, quia nisi in fide fundatae sunt preces profectu carebunt. Iam quum stultae, imo insanae arrogantiae sit, Deum invocare Patrem, nisi quatenus in Christi corpore insiti pro filiis agnoscimur, hinc colligimus, non alium esse precandi modum, quam ubi Mediatore freti ad Deum accedimus. *Sanctificetur nomen tuum.* Hic clarius apparet quod dixi, in tribus primis petitionibus posthabito nostri respectu quaerendam esse Dei gloriam: non quod separata sit a salute nostra, sed quod meretur Dei maiestas omnibus aliis curis longe praeferri. Salutare est nobis, Deum regnare suumque illi tribui honorem, sed nemo satis magno divinae gloriae desiderio flagrat, nisi qui sui quodammodo oblitus ad quaerendam illius altitudinem sese attollit. Porro inter istas tres petitiones magna est affinitas et similitudo: sanctificatio enim nominis Dei cum eius regno semper coniuncta est, et praecipua eiusdem regni pars in hoc sita est, ut fiat eius voluntas. Verum quisquis expendet, quantum sit nostrum frigus, quantaque ignavia in optandis rebus omnium maximis, quarum hic vota nobis dictantur, nihil hic supervacuum esse fatebitur, sed tria quae petuntur, utile fuisse, sic distingui. *Sanctificari* Dei nomen nihil aliud est, quam suum Deo haberi honorem, quo dignus est, ut nunquam de ipso loquantur vel cogitent homines sine summa veneratione. Huic opponitur eiusdem nominis profanatio: quum scilicet vel minuitur eius maiestas, vel minus reverenter et honorifice quam meretur eam homines suspiciunt. Porro gloria, qua sanctificatur, inde manat et pendet, quum agnoscitur inter homines eius sapientia, bonitas, iustitia, potentia, et quicquid in eo est virtutum: sua enim Deo sanctitas semper intus constat, sed eam partim sua malitia et pravitate homines obscurant, partim sacrilego contemptu violant et polluunt. Ergo summa huius petitionis est, ut Dei gloria in mundo reluceat, et qualis est celebretur inter homines. Tunc autem optime viget pura religio, quum homines, quicquid a Deo profectum est, rectum et laudabile, iustitiae et sapientiae plenum esse statuunt. Nam hinc fit, ut et verbum eius pro fidei obsequio amplectantur, et omnibus placitis et operibus acquiescant: fides enim, quam Dei verbo deferimus (ut dicit Ioannes 3, 33.), quasi subscriptio est qua testamur, Deum esse veracem, sicuti incredulitas et contemptus verbi eius gravissima eum contumelia afficit. Iam videmus, quam maligni sint plerique operum Dei aestimatores, et quantam obtrectandi licentiam sibi permittant: si quos nostrum castigat, obstrepunt, queruntur, obmurmurant, alii etiam in apertas

usque blasphemias prosiliunt: nisi obtemperat votis nostris, non putamus, satis esse erga nos liberalem. Multi de ineffabili eius providentia arcanisque iudiciis vel iocose garriunt: saepe etiam sacrosanctum eius nomen ad crassa ludibria abripitur: denique pars mundi eius sanctitatem quantum in se est profanat. Quare non mirum est, si primo loco petere iubemur, ut reverentiam qualem meretur in mundo obtineat. Caeterum haec non vulgaris dignatio est, quod Deus gloriae suae studium nobis commendat.

10. *Veniat regnum tuum.* Quanquam verbum graecum simplex est, sensus tamen manebit integer, si legamus Adveniat, quemadmodum vetus interpres reddidit. Primo autem tenenda est definitio regni Dei. *Regnare* enim dicitur inter homines, quum carne sua sub iugum redacta, et suis cupiditatibus valere iussis illi se regendos ultro addicunt et tradunt. Nam in hac naturae corruptione omnes nostri affectus totidem sunt Satanae milites, qui Dei iustitiae resistunt, et ita regnum eius impediunt vel turbant. Quare hac precatione optamus, ut sublatis omnibus impedimentis sub imperium suum redigat cunctos mortales, eosque ad meditationem vitae coelestis adducat. Hoc autem fit partim verbi praedicatione, partim arcana virtute Spiritus. Verbo suo gubernare vult homines, sed quia nuda vox, nisi accedat interior vis Spiritus, usque in corda non penetrat, coniungi utrumque simul oportet, ut stabiliatur Dei regnum. Precamur ergo, ut suam Deus potestatem exserat tam Verbo quam Spiritu, ut se illi ultro totus mundus subiiciat. Regno Dei opponitur omnis ἀταξία et confusio: neque enim quicquam ordinatum est in mundo, nisi quum moderatur ipse manu sua consilia et affectus. Hinc colligimus, initium regni Dei in nobis esse veteris hominis interitum et nostri abnegationem, ut renovemur in aliam vitam. Verum alio etiam modo regnat Deus, dum hostes suos prosternit, et cum Satana ipsorum capite invitos redigit sub potestatem suam, donec fiant omnes scabellum pedum eius. Quare summa huius precationis est, ut Deus verbi sui luce mundum irradiet, Spiritus sui afflatu corda formet in obsequium iustitiae suae, quicquid est dissipatum in terra suis auspiciis in ordinem restituat. Exordium vero regnandi facit a subigendis carnis nostrae cupiditatibus. Iam vero, quia regnum Dei per continuos progressus augetur usque ad mundi finem, necesse est quotidie optare eius adventum. Quantum enim iniquitatis grassatur in mundo, tantundem abest regnum Dei, quod secum affert plenam rectitudinem. *Fiat voluntas tua.* Tametsi una est ac simplex Dei voluntas, quod ad ipsum spectat, bifariam tamen nobis in Scripturis proponitur. Dicitur enim fieri quod Deo placuit, quum arcana providentiae suae decreta exsequitur, licet contumaciter in adversam partem nitantur homines. Sed hic iubemur alio modo precari, ut fiat eius voluntas: nempe ut placide et absque repugnantia illi obtemperent omnes creaturae. Quod ex comparatione melius liquet: nam sicuti angelos praesto habet ad omnia mandata (unde et ministri vocantur in eius obsequium semper parati), ita cupimus omnes hominum voluntates formari in eum iustitiae Dei consensum, ut sponte flectantur quocunque ille annuerit. Est quidem hoc pium votum, ubi nos submittimus Dei arbitrio, eiusque placitis subscribimus, sed haec precatio aliquid amplius continet, nempe ut Deus abolita omni hominum contu-

macia, quae adversus ipsum tumultuari non desinit, dociles sibi ac mansuetos reddat, ne quid velint aut appetant nisi quod ei placet ac probatur. Posset tamen obiici quaestio, an petendum a Deo sit, quod nunquam fore pronuntiat usque ad finem mundi. Respondeo, nihil opus esse, dum terram obedienter componi optamus ad Dei nutum, excutere singulos homines. Sufficit enim hoc voto testari, nobis odio ac tristitiae esse quicquid Dei voluntati adversum cernimus, exstinctumque cupere, non modo ut omnium nostrorum affectuum sit moderatrix, sed ut nos totos qua decet promptitudine ad eam implendam offeramus.

11. *Panem nostrum quotidianum.* Haec est, ut dixi, quasi secunda tabula formae precandi, quam nobis Christus dictavit: sic enim docendi causa prius distinxi. Ut ex duabus Legis tabulis prior de recto Dei cultu praecipit, altera vero de officiis caritatis, ita in hac precatione prius nos instruit ad quaerendam Dei gloriam, deinde in altera parte ostendit, quid pro nobis petere conveniat. Quanquam simul notandum est, quae in salutem nostram vel utilitatem concipimus vota, in ultimum illum finem debere referri: non enim propriae utilitatis studio sic nos occupari fas est, quin primatum semper teneat Dei gloria. Quoties ergo oramus, nunquam ab eo scopo oculos deflectere licet. Hoc tamen inter duas precationum species, quas posuimus, interest, quod dum agitur de regno Dei et sanctificatione nominis ipsius, sensus nostros sursum extolli oportet, ut omisso nostri respectu ad solum Deum attendant: deinde ad nos ipsos descendimus, et salutis nostrae curam coniungimus cum illis prioribus votis, quae Deum solum respiciunt. Etsi autem victui praeferenda est peccatorum remissio, quatenus scilicet anima corpori praecellit, initium tamen Christus fecit a pane et terrenae vitae subsidiis, ut a tali rudimento altius eveheret. Non ergo panem quotidianum prius nobis dari petimus quam Deo reconciliari, quasi nobis pluris esse debeat caducus ventris cibus, quam aeterna salus animae, sed mentes nostrae quasi per scalas a terra in coelum conscendant. Nam quum se Deus ad alenda corpora demittat, minime dubium est, quin de spirituali vita nostra longe sit magis sollicitus. Ergo tam benigna eius indulgentia fiduciam nostram altius erigit. Quod nonnulli panem ἐπιούσιον pro supersubstantiali accipiunt, prorsus absurdum est. Ratio vero, quam adducit Erasmus, non modo frivola est, sed pietati repugnat: non videtur illi probabile, quod, dum prodimus in Dei conspectum, Christus nos de alimentis verba facere iubeat. Quasi vero non passim haec docendi ratio in Scripturis occurrat, ut scilicet praesentium bonorum gustu in spem coelestium ducamur: imo vero haec iusta demum fidei nostrae probatio est, quum nihil aliunde expetimus quam a Deo, nec modo eum agnoscimus unicum bonorum omnium fontem, sed paternam eius bonitatem etiam ad minima quaeque diffundi sentimus, ut ne carnis quidem nostrae curam suscipere recuset. Quod autem de corporali victu hic loquatur Christus, primo inde colligere promptum est, quod alioqui mutila esset, non plena oratio. Iubemur enim multis locis curas omnes nostras in Dei sinum coniicere, et ipse liberaliter promittit, nulla in re se nobis defuturum. Ergo in exacta rite orandi regula necesse est, de innumeris praesentis vitae necessitatibus aliquid praecipi. Deinde particula *hodie* significat, hic a Deo

peti quod non nisi in diem curandum sit. Neque enim dubium est, quin terreni victus cupiditatem, ad quam immodice ferimur omnes, restringere ac moderari voluerit. Porro satis trita est synecdoche in nomine *panis:* nam sub eo Hebraei comprehendunt omne genus alimenti. Hic vero latius etiam extenditur: neque enim tantum escam nobis porrigi Dei manu, sed quicquid ad transigendam vitam necessarium est, nobis ab eo dari cupimus. Nunc sensus clarus est: primum iubemur orare, ut Deus quam nobis in mundo hoc vitam dedit tueatur ac foveat, et quia indiget multis subsidiis, ut ipse nobis subministret quicquid necessarium esse novit. Iam quia Dei benignitas continuo tenore ad nos pascendos fluit, panis quem ministrat vocatur ἐπιούσιος, hoc est, superveniens: sic enim interpretari licet. Tantundem ergo valet hoc nomen acsi dictum esset: Domine, quum quotidie novis alimentis opus habeat vita nostra, ne assidue ea largiendo unquam fatigeris. Adverbium *hodie* ut paulo ante dixi, frenandae nimiae aviditati additum est, ut discamus singulis momentis a Dei beneficentia pendere, et eo demenso contenti esse, quod de die in diem (ut loquuntur) nobis suppeditat. Obiicitur tamen quaestio, quum certum sit, Christum regulam orandi piis omnibus communem dedisse, ex eorum autem numero aliqui sint divites, qui repositam annonam habent, quomodo petere eos iubeat, quod domi suae habent, et petere in diem, quod abunde illis in annum usque suppetit. Solutio facilis est: monemur enim his verbis, nisi quotidie nos pascat Deus, nihil fore quamlibet annonae congeriem: affluant licet triticum, vinum et reliqua omnia, nisi arcana Dei benedictione irrigentur, derepente evanescent, vel auferetur eorum usus, vel excidet quae illis ingenita est vis ad nos alendos, ut famelici in nostra copia simus. Quare non mirum est, si Christus divites et inopes promiscue ad coelestem nutricium invitet. Caeterum nemo ita ex animo precabitur, nisi qui didicerit Pauli exemplo esurire et abundare, ut suam inopiam vel tenuitatem aequo animo toleret, nec se fallaci abundantiae suae fiducia inebriet. Si quaerat quispiam, quomodo panem, quem iam vocamus *nostrum*, petamus nobis dari: respondeo, vocari non quod iure debeatur, sed quia paterna Dei benevolentia in usum nostrum destinatus est. Itaque eo ipso noster efficitur, quod eum coelestis Pater, ne desit nostrae necessitati, gratuito nobis donat. Colendi quidem sunt agri, sudandum in colligendis terrae fructibus, subeundus est cuique et ferendus vocationis suae labor, ut sibi victum quaerat, sed hoc non obstat, quin gratuita Dei beneficentia pascamur, sine qua frustra se homines laboribus conficerent. Itaque illi acceptum ferre docemur, quicquid videtur industria nostra esse quaesitum. Simul tamen ex hoc verbo colligere licet, si divinitus pasci cupimus, alieno esse abstinendum: se enim nihil nisi quod suum vocare possint appetere, testantur omnes Dei alumni, quoties hac precandi forma utuntur.

12. *Remitte nobis debita.* Hic memoria repetere convenit quod nuper dixi, Christum in digerendis suorum votis non spectasse, quid prius aut posterius ordine esset. Nam quum scriptum sit, peccata nostra instar maceriae esse, quae nos a Dei accessu prohibeat, et instar nubis, qua impediuntur eius oculi ne respiciant (Ies. 59, 2. et 44, 22. Thren. 3, 44.), preces nostras semper a pec-

catorum remissione ordiri necesse est, quia hinc prima spes exorandi Dei affulget, dum nobis propitius est, qui non aliter nobis placatur quam peccata gratis ignoscendo. Caeterum duabus petitionibus complexus est Christus, quae ad aeternam salutem animae et spiritualem vitam spectabant, sicuti haec duo sunt praecipua capita divini foederis, quibus tota salus nostra constat: quod nobis gratuitam reconciliationem offert peccata non imputando, et Spiritum promittit, qui iustitiam Legis cordibus nostris insculpat. Utrumque ergo petere iubemur, et priore loco ponitur votum pro obtinenda peccatorum remissione. Peccata apud Matthaeum vocantur *debita*, quoniam reatu nos obstringunt ad Dei tribunal, et debitores constituunt: imo a Deo prorsus alienant, ut nulla spes sit obtinendae pacis et gratiae nisi per veniam. Ita impletur quod docet Paulus (Rom. 3, 23.), Reos esse omnes, et destitui Dei gloria, ut omne os obstruatur, et obnoxius fiat omnis mundus Deo. Nam etsi in sanctis ex parte affulget Dei iustitia, quam diu tamen carne circumdati sunt, peccatis onerati iacent. Ita nemo reperietur usque adeo purus, qui non indigeat misericordia Dei: cuius si participes esse cupimus, miseriam nostram sentire necesse est. Qui vero tantam sibi perfectionem in hoc mundo somniant, ut ab omni vitio et culpa sint immunes, non tam peccatis valedicunt, quam ipsi Christo, a cuius Ecclesia sese abdicant. Nam quum discipulos omnes suos ad peccatorum remissionem iubeat quotidie confugere, ab eorum numero se expungit, quisquis supervacuum hoc remedium esse putat. Iam remissio, quam hic nobis fieri optamus, satisfactionibus repugnat, quibus se mundus redimere conatur. Neque enim remittere dicitur creditor, qui accepta solutione nihil amplius exigit, sed qui ultro et liberaliter iure suo cedens absolvit debitorem. Neque hic locum habet vulgaris illa culpae et poenae distinctio: neque enim dubium est, quin debita poenae reatum significent. Hic si nobis gratis remittitur, compensationes omnes evanescere oportet. Nec alius est sensus Lucae, quamvis *peccata* nominet, quia eorum veniam non aliter indulget Deus, quam reatum tollendo. *Sicut et nos remittimus.* Haec conditio ideo apposita est, ne quis ad Deum petendae veniae causa accedere audeat, nisi omni odio purus ac vacuus. Neque tamen venia, quam nobis dari petimus, ab ea quam praestamus aliis dependet: sed hoc modo ad remittendas omnes offensas hortari nos Christus voluit, et simul absolutionis nostrae fiduciam quasi impresso sigillo melius ratam facere. Nec obstat, quod apud Lucam habetur particula καὶ γάρ, quae tantundem valet ac *siquidem* vel *etenim:* quia Christi consilium non fuit causam notare, sed tantum monere, qualem erga fratres animum afferre oporteat, dum cupimus Deo reconciliari. Et certe si in cordibus nostris regnat Dei Spiritus, cessare oportet omnem malevolentiam et vindictae affectum. Quum autem Spiritus nobis sit adoptionis nostrae testis, videmus simpliciter hic oppositam esse notam, quae Dei Filios ab extraneis discernat. *Debitores* hic vocantur non pecuniae, vel officii alicuius, sed qui ob illatas iniurias nobis sunt obnoxii.

13. *Et ne nos inducas in tentationem.* Haec petitio perperam in duas a quibusdam secta fuit, quum ex re ipsa constet, unam et eandem esse, et verborum connexio idem demonstret. Adversativa enim particula, quae media ponitur, duo membra inter se

simul colligat, quod etiam prudenter expendit Augustinus. Sic igitur resolvi debet oratio, Ne in tentationem feramur, nos 'a malo redime. Summa autem est, quod propriae infirmitatis nobis conscii, Dei praesidio defendi nos cupimus, ut inexpugnabiles stemus adversus quaslibet Satanae machinas. Iam sicut ex proximo voto ostendimus, neminem censeri Christianum posse, nisi qui se peccatis obstrictum agnoscit, ita ex hoc colligimus, ad bene vivendum vires nobis minime sufficere, nisi quatenus eas Deus suppeditat. Quisquis enim ad vincendas tentationes Dei auxilium implorat, se ita ipso liberatore fatetur habere opus, ne subinde labatur. Caeterum nomen *tentationis* saepe generaliter sumitur pro quacunque probatione: quo sensu dicitur tentatus a Deo fuisse Abraham, quum explorata fuit eius fides. Sic tam adversis rebus quam prosperis tentamur, quia hac occasione in lucem emergunt affectus, qui prius latebant. Sed hic notatur interior tentatio, quae diaboli flagellum apte vocari potest, ad incitandam nostram concupiscentiam. Absurdum enim esset a Deo petere, ut nos ab omnibus fidei documentis immunes reddat. Ergo pravi omnes motus, qui nos ad peccandum sollicitant, sub *tentationis* nomine comprehenduntur. Quanquam autem fieri non potest, quin tales in animis punctiones sentiamus, quia toto vitae cursu continua est nobis cum carne militia, petimus tamen a Domino, ne tentationibus nos subiiciat vel obrui patiatur. Ac quo melius exprimeret Christus, nos ad assiduos casus et ruinas proclives pendere, nisi nos Deus manu sua sustineat, hac loquendi forma usus est, Ne nos inducas in tentationem: vel, ut alii vertunt, Ne nos inferas. Certum quidem est, unumquemque tentari a propria concupiscentia, quemadmodum docet Iacobus (1, 14.), sed quia Deus non modo Satanae libidini nos permittit, ut ignem concupiscentiae accendat, sed eo utitur irae suae ministro, quoties vult homines in exitium praecipites agere, ipse quoque suo modo in tentationem inducit. Quo sensu dicitur Spiritus Dei malus arripuisse Saulem, et eodem tendunt complures Scripturae loci: neque tamen propterea Deum vocabimus malorum auctorem, quoniam homines mittendo in sensum reprobum non confusam tyrannidem exercet, sed iusta sua iudicia, licet arcana, exsequitur. *Libera nos a malo. Malum* hic tam in neutro quam masculino genere potest accipi. Chrysostomus ad diabolum refert, qui omnium malorum est architectus, atque ut infestus est salutis nostrae hostis assidue nos oppugnat. Non minus tamen commode exponi poterit de peccato. Nec de ea re movendum est certamen, quia idem fere manet sensus, nos scilicet diabolo et peccato esse expositos, nisi nos tueatur Dominus et eripiat. *Quia tuum est regnum.* Mirum est hanc precationis clausulam, quae tam apte quadrat, a Latinis fuisse omissam. Neque enim ideo solum addita est, ut corda nostra ad expetendam Dei gloriam accendat, et admoneat, quisnam esse debeat votorum nostrorum scopus, sed etiam ut doceat, preces nostras, quae hic nobis dictatae sunt, non alibi quam in Deo solo fundatas esse, ne propriis meritis nitamur.

(55.) MATTH. VI. 14. Si enim remiseritis hominibus peccata sua, remittet etiam vobis Pater coelestis. 15. Quodsi

non remiseritis hominibus peccata sua, neque Pater vester remittet peccata vestra.

MARC. XI. 25. Et quum steteritis orantes, remittite si quid habetis adversus aliquem, ut et Pater vester, qui in coelis est, remittat vobis delicta vestra. 26. Quodsi vos non remiseritis, nec Pater vester, qui in coelis est, remittet vobis peccata vestra.

Hic tantum exponit Christus, quorsum apposita fuerit illa conditio, Remitte nobis sicut nos remittimus: nempe Deum non aliter fore nobis exorabilem, nisi nos etiam praebeamus faciles ad dandam veniam, si qui nos laeserint. Et certe nisi plus quam ferrei sumus, mollire nos debet haec exhortatio, ut placabiles simus ad remittendas offensas. Nisi quotidie varia peccata nobis condonet Deus, scimus, nos innumeris modis periisse: atque non alia Lege ad veniam nos admittit, nisi fratribus ignoscimus, quicquid in nos peccarint. Se igitur ultro quasi devotis animis exitio addicunt, et data opera Deum sibi reddunt implacabilem, qui illatas sibi iniurias oblivisci nolunt.

(56.) MATTH. VI. 16. Porro quum ieiunaveritis, ne sitis veluti hypocritae tetrici: deformant enim facies suas, quo perspicuum sit hominibus, ipsos ieiunare. Amen dico vobis, habent mercedem suam. 17. Tu vero quum ieiunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, 18. Ne conspicuum sit hominibus te ieiunare, sed Patri tuo, qui est in occulto: et pater tuus, qui videt in abdito, reddet tibi in propatulo.

Iterum redit ad superiorem doctrinam: Quum enim vanam ostentationem in eleemosynis et precibus reprehendere coepisset, legitimam orandi regulam interposuit. Nunc de ieiunio idem suis praecipit, quod prius de precibus et eleemosynis: ne scilicet tantopere servire theatro studeant, quam Deum habere operum suorum testem. Porro quod caput ungere et faciem lavare iubet, hyperbolicum est: neque enim Christus ab una specie hypocriseos ita nos retrahit, ut in alteram inducat. Non ergo simulare lautitias iubet, neque ita nos hortatur ad victus temperantiam, ut delicias in unguentis et vestitu indulgeat, sed simpliciter nos hortatur ad tenendam moderationem, in qua nihil sit vel novum vel affectatum: acsi diceret, ita ieiuniis vacandum esse, ut in consueta vitae ratione nihil mutemus. Quod ieiuniis *mercedem* a Deo promittit, impropria est loquutio, sicuti paulo ante de precibus dictum est, quanquam inter preces et ieiunia magnum est discrimen. Illae enim inter pietatis officia primatum tenent, ieiunium vero per se opus medium est, non autem ex eorum genere quae Deus requirit et probat, ut sunt eleemosynae. Placet autem duntaxat, quatenus refertur in alium finem: nempe ut nos ad abstinentiam

exerceat, ut subigat carnis lasciviam, ut ad studium orandi nos inflammet, ut testimonium sit poenitentiae nostrae, quoties Dei iudicio urgemur. Sensus ergo verborum Christi est: Deus aliquando patefaciet sibi placuisse, quae videbantur periisse bona opera, quod hominum oculos fugerant.

(57.) MATTH. VI. 19. Ne reponatis vobis thesauros in terra, ubi aerugo et tinea delet, ubi fures perfodiunt ac furantur. 20. Sed recondite vobis thesauros in coelo, ubi neque aerugo neque tinea delet, et ubi fures non perfodiunt, neque furantur. 21. Nam ubi fuerit thesaurus vester, illic erit et cor vestrum.

LUC. XII. 33. Vendite quae possidetis, et date eleemosynam. Parate vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in coelis, quo fur non accedit, neque tinea corrumpit. 34. Ubi enim fuerit thesaurus vester, ibi et cor vestrum erit.

Matth. 19. *Ne reponatis.* Pestis haec capitalis passim regnat in mundo, ut homines inexplebili habendi cupiditate insaniant. Eos vero stultitiae coarguit Christus, quod opibus magna cura congestis suam felicitatem vermibus et aerugini prostituunt, furibusque exponunt in praedam. Quid autem rationi minus consentaneum est, quam bona sua locare, ubi vel sponte pereant vel rapiantur ab hominibus? Hoc quidem non cogitant avari. Opes enim suas includunt arcis bene obseratis: effugere tamen nequeunt, quin furibus vel tineis obnoxiae sint suae divitiae. Coeci igitur et recto sensu privati sunt, qui tanto labore tantaque molestia inhiant congerendis opibus, quae vel putredini, vel rapinis, vel aliis mille fortuitis casibus subiectae sint: praesertim quum Deus locum thesauri in coelo reponendi nobis commodet, et ad divitias quae nunquam pereunt possidendas benigne invitet. *Thesaurum* autem suum *in coelo reponere* dicuntur, qui expediti huius mundi laqueis curas suas et studia ad coelestis vitae meditationem conferunt. Apud *Lucam* non exprimitur antithesis et diversa occasio notatur, quare iubeat Christus parari sacculos, qui non veterascunt: dixerat enim, *Vendite quae possidetis*, ut detis eleemosynam. Iam quia durum est atque acerbum hominibus se propriis facultatibus nudare, levandae huius molestiae causa amplam et magnificam spem compensationis proponit, quod scilicet thesauros sibi in coelo reponant, qui in terra subveniunt fratrum egestati, iuxta illud Salomonis, Qui erogat pauperi, foeneratur Domino. Caeterum quod de possessionibus vendendis praecipit, non ita praecise urgendum est, quasi fas non sit Christiano homini quicquam sibi reliquum facere: tantum docere voluit, non eatenus modo largiendum esse pauperibus, ut quod nobis superfluum est ad eos redundet, sed ne fundis quidem parcendum esse, si pauperum necessitati non sufficiat reditus, qui ad manum est: acsi dixisset, Liberalitas vestra

etiam usque ad patrimonii diminutionem et agrorum alienationem se extendat.

21. *Ubi fuerit thesaurus vester.* Hac sententia convincit Christus, miseros esse homines, qui thesauros suos in terra repositos habent: quia scilicet caduca sit et evanida eorum felicitas. Negant enim se impediri avari, quominus corde in coelum aspirent, sed Christus axioma opponit, quod ubicunque summum bonum homines esse fingunt, illic sint impliciti et affixi. Hinc sequitur, coelo renuntiare qui in mundo felices esse appetunt. Scimus, quam accurate disputarint philosophi de summo bono: imo hoc illis praecipuum fuit caput, in quo sudarunt, neque immerito, quandoquidem tota inde vitae formandae ratio dependet, atque huc referuntur omnes sensus. Si censetur honos summum bonum, necesse est, ut mentes humanas penitus occupet ambitio: si pecuniae, avaritia protinus regnum invadet: si voluptas, fieri non poterit, quin homines ad brutam indulgentiam degenerent. Naturaliter enim omnes ad expetendum bonum ferimur: ita fit, ut nos falsae imaginationes huc illuc abripiant. Quodsi nobis probe et serio persuasum esset, felicitatem nostram in coelo esse, facile esset, calcato mundo despectisque terrenis bonis (quorum fallaces illecebrae maiorem hominum partem fascinant) in coelum conscendere. Hac ratione Paulus, dum in sublime attollere vult fideles et hortari ad coelestis vitae studium, illis Christum proponit, in quo solo quaerenda est solida felicitas: acsi diceret, absurdum esse et indignum, ut in terra subsidant eorum animae, quorum in coelo est thesaurus.

(58.) MATTH. VI. 22. Lucerna corporis est oculus: si igitur oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit. 23. Quodsi oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit. Ergo si lumen, quod est in te, tenebrae sunt, ipsae tenebrae quantae? 24. Nemo potest duobus dominis servire: aut enim hunc habebit odio, et alterum diliget, aut huic adhaerebit, et alterum negliget. Non potestis Deo servire et mammonae.

LUC. XI. 34. Lucerna corporis est oculus: quum igitur oculus tuus fuerit simplex, totum quoque corpus tuum lucidum erit: quodsi malus fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit. 35. Vide ergo, ne lumen, quod in te est, tenebrae sint. 36. Si ergo corpus tuum totum fuerit lucidum, non habens aliquam partem tenebrosam, erit lucidum totum, ut quum lucerna fulgore illuminat te. XVI. 13. Nemo servus potest duobus dominis servire: aut enim unum odio habebit, et alterum diliget, aut uni adhaerebit, et alterum contemnet. Non potestis Deo servire et mammonae.

Matth. 22. *Lucerna corporis est oculus.* Tenendum memoria est quod prius monui, concisas hic referri sententias, non autem perpetuam esse concionem. Summa porro huius sententiae est, Socordia errare homines, quia intenti non sunt, ut decebat, in rectum scopum. Unde enim fit ut turpiter vagentur, vel impingant, vel labantur, nisi quia corrupto iudicio, dum suis libidinibus quam Dei iustitiae obsequi malunt, non modo suffocant rationis lucem, quae eorum vitam regere debuerat, sed prorsus in tenebras convertunt? Similitudine autem utitur Christus, oculum totius corporis lucernam vocans, acsi diceret: quum homines ambulant, neque manus, neque pedes, neque ventrem regendae viae praeesse, sed unum oculum sufficere ducem reliquis membris. Ergo si temere ferantur manus et pedes, quo minime convenit, erroris culpa oculis erit imputanda; qui officium non faciunt. Nunc ad animam transferenda est similitudo. Singuli affectus quaedam sunt veluti eius membra, sed quia per se coeci sunt, directione opus habent. Iam Deus rationem indidit, quae eos in ordinem cogat, et lucernae polleat officio ad viam monstrandam. Quid autem plerumque fieri solet? Nempe homines quicquid sanae mentis datum erat sponte corrumpunt ac pervertunt, ut ne scintilla quidem una lucis residua maneat. *Oculum simplicem* vocat, qui nec lema aliqua obtectus, nec lippitudine infectus est, nec alio vitio laborat: πονηρὸν accipit pro vitioso. *Corpus lucidum*, quod illuminatur, ut actiones suas habeat rite compositas. *Tenebrosum* vero, quod confuso motu in varios errores fertur. Videmus ergo (quemadmodum iam dixi) his verbis coargui hominum ignaviam, qui mentis oculos aperire negligunt ad gubernandos suos affectus. Quod autem hinc colligunt Papistae, pollere ratione et prudentia homines, ut libera sit illis boni et mali electio, frivolum est: neque enim Christus, qua facultate praediti simus, hoc loco disserit, sed quomodo nos ambulare deceat, ut scilicet in certum aliquem scopum simus intenti. Ac simul docet, totum humanae vitae cursum ideo tenebrosum esse, quia nemo rectum finem sibi proponat, sed omnes sibi ad malum cupide sectandum indulgeant. Fateor quidem, natura ingenitam esse hominibus rationem, qua discernant inter vitia et virtutes, sed ita peccato vitiatam esse dico, ut ad singulos passus deficiat. Interea non sequitur, quin tenebras sibi sponte arcessant homines, acsi clausis oculis oblatum lumen fugerent, quia scientes et volentes post suas concupiscentias feruntur.

23. *Si lumen quod in te est, etc.* *Lumen* vocat rationem, quantulacunque in hominibus reliqua manet post lapsum Adae: *tenebras* autem, crassos affectus et belluinos. Sensus est igitur, mirum non esse, si tam foede pecudum more in vitiorum luto sese homines volutent, quandoquidem nulla est ratio, quae coecas et tenebrosas carnis libidines regat. Lumen vero dicit *in tenebras converti*, non modo quum mentis suae iudicium obrui sinunt homines pravis carnis libidinibus, sed ingenium suum perversis cogitationibus dedentes quasi in belluas degenerant. Videmus enim, ut maligne ad astutiam deflectant homines quicquid datum erat prudentiae, ut sibi fodiant profundas cogitationes, quemadmodum dicit Propheta, ut subterfugiis suis freti proterve Deo insultent (Ies. 29, 15.), denique innumeris modis ad se perdendos ingeniosi esse appetant. Quare non abs re pronuntiat Christus, fieri non

posse, quin horribiles et plus quam densae tenebrae regnent in vita, ubi homines data opera coecutiunt. Idem est sensus verborum, quae habentur apud *Lucam*, nisi quod sententiam hanc connectit illic Christus cum ea, quae prius exposita fuit Matthaei quinto capite, Nemo lucernam accendit, et ponit eam in abscondito, etc. Deinde huius clausulae loco, Si lumen, quod in te est, tenebrae sunt etc., exhortationem ponit, *Vide ne lumen, quod in te est, tenebrae sint:* acsi dicerit, Vide ne mens tua, quae instar lucernae fulgere debuerat ad moderandas tuas actiones, totam vitam tuam obtenebret ac pervertat. Postea subiicit, quum illuminatur corpus ab oculo, in singulis membris exstare optimam moderationem, sicuti lumen accensum diffunditur et penetrat in omnes cubiculi partes.

24. *Nemo potest servire etc.* Redit Christus ad superiorem doctrinam, nempe ut suos discipulos ab avaritia retrahat. Prius dixerat, cor hominis thesauro eius devinctum esse et constrictum, nunc admonet alienari a Domino eorum corda, qui se divitiis addicunt. Delicias enim fallaci praetextu maior pars sibi facere solet, dum inter Deum et suas cupiditates partiri se posse fingit. Christus autem fieri posse negat, ut quisquam Deo simul et carni suae obtemperet. Non dubium est, quin proverbium tunc vulgo usitatum fuerit, Neminem posse duobus dominis simul servire. Quod igitur omnium opinione receptum erat, pro confesso sumit, atque ita ad praesentem causam accommodat, ubi regnum occupent divitiae, abdicari Deo suum imperium. Non est quidem impossibile Deo servire, qui divites sunt, sed quisquis divitiis se in servitutem tradit, a Deo se emancipet est necesse, quandoquidem diaboli mancipia nos avaritia semper reddit. Quod alibi refertur a Luca, in hunc contextum inserui: quia quum sparsim, ut fert occasio, Evangelistae ex Christi doctrina sententias in alienos locos transferant, nobis nulla esse debet religio, eos inter se aptare. Caeterum quod specialiter de divitiis hic dicitur, ad alia omne genus vitia rite extendi potest: quum Deus tantopere sinceritatem ubique commendet, duplex autem cor abominetur, eos omnes falli, qui ipsum dimidia cordis sui parte contentum fore putant. Fatentur quidem omnes ore, non vere coli Deum nisi integro affectu, sed re ipsa negant, dum conciliare student res inter se contrarias. Non desinam, inquit ambitiosus, Deo servire, quamvis ad venandos honores bonam ingenii mei partem applicem. Idem avari, voluptuosi, crapulae dediti, libidinosi, crudeles, pro se quisque iactant: quasi vero possibile sit, Deo ex parte servire, quos ex professo contra eum bellare patet. Verum quidem est, fideles ipsos nunquam ita in solidum addictos esse Dei obsequio, quin retrahantur subinde vitiosis carnis cupiditatibus. Sed quia gemunt sub hac misera servitute, sibique displicent, nec aliter carni serviunt quam inviti et reluctantes, non dicuntur duobus dominis servire, quia perinde probantur eorum studia et conatus Domino, acsi integram illi obedientiam praestarent. Hic autem refellitur eorum hypocrisis, qui sibi in vitiis blandiuntur, acsi lucem tenebris possent coniungere.

(59.) MATTH. VI. 25. Propterea dico vobis, ne sitis solliciti animae vestrae, quid esuri sitis atque bibituri, neque corpori vestro, quibus indumentis usuri: nonne anima pluris est quam cibus, et corpus pluris quam indumentum? 26. Respicite ad volatilia coeli, quia non serunt neque metunt, neque colligunt in horrea, et Pater vester coelestis alit illa: nonne vos longe praecellitis illis? 27. Quis autem vestrum anxie curando potest addere ad staturam suam cubitum unum? 28. Ac de indumento quid solliciti estis? cognoscite lilia agri, quomodo crescunt: non laborant, neque nent. 29. Dico autem vobis, ne Salomonem quidem in universa sua gloria sic amictum fuisse, ut unum ex his. 30. Quodsi gramen agri, quod hodie est, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, an non multo magis vos, o exiguae fidei?

LUC. XII. 22. Dixitque ad discipulos suos, Ideo dico vobis, ne solliciti sitis animae vestrae, quid edatis, neque corpori, quid induamini. 23. Anima pluris est quam esca, et corpus pluris quam indumentum. 24. Considerate corvos, quia non seminant neque metunt, quibus non est penuarium neque horreum, et Deus pascit illos: quanto magis vos praestatis volucribus? 25. Quis autem vestrum sollicite curando potest adiicere ad staturam suam cubitum unum? 26. Si ergo ne id quidem quod minimum est potestis, quid de caeteris solliciti estis? 27. Considerate lilia, quomodo crescunt: non laborant, neque nent. Dico autem vobis, nec Salomon in universa gloria sua vestiebatur, sicuti unum ex istis. 28. Si autem gramen, quod hodie est in agro, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos, o exiguae fidei?

Hoc toto sermone Christus nimis anxiam victus et vestitus curam, qua se homines excruciant, reprehendit, ac simul curando huic morbo remedium adhibet. Quod sollicitos esse vetat, non ita praecise sumi debet, acsi omnem suis curam eximeret. Scimus enim ea lege natos esse homines, ut aliquid curae sustineant: imo haec non ultima est pars miseriarum, quas Dominus nobis in poenam iniunxit, ut nos humiliaret. Sed immodicam curam damnat ob duas causas, quia scilicet ea se frustra macerant homines et torquent, satagendo plus quam liceat vel ferat eorum vocatio: deinde quod sibi plus sumunt quam oportet, ac propria industria freti Deum invocare negligunt. Tenenda est illa promissio: quum increduli sero cubitum ibunt, mane surgent, et comedent panem doloris, fideles quiete et somno per Dei gratiam potituros

(Ps. 127, 2.). Ergo filii Dei, quamvis a labore et cura immunes non sint; proprie tamen non dicuntur esse solliciti de vita, quoniam in Dei providentiam recumbendo tranquille quiescunt. Hinc colligere promptum est, quatenus habenda sit victus cura, nempe ut laboret quisque nostrum, quantum fert sua vocatio et Dominus praecipit: deinde ut sua quemque necessitas ad Deum invocandum sollicitet. Talis cura inter supinam securitatem et supervacuos cruciatus, quibus se conficiunt increduli, media est. Quodsi probe expendimus Christi verba, non quamlibet curam nobis interdicit, sed quae ex diffidentia nascitur. Nolite, inquit, solliciti esse, quid edatis aut bibatis: id vero proprium est eorum, qui inopiae et defectus metu trepidant, acsi illis in singula momenta defuturus esset cibus.

Matth. 25. *Nonne anima etc.* Ratiocinatur a maiori ad minus. Vetuerat nimium curare, quomodo tolerari possit vita: nunc rationem subiicit, Dominum, qui vitam ipsam donavit, minime passurum, ut quae ad eam sustinendam pertinent subsidia nobis desint. Et certe non levem facimus Deo iniuriam, quoties diffidimus ne victus aut vestitus nobis suppetat, quasi nos fortuito in terram proiiceret. Quisquis enim certo persuasus est, eum minime latere, qualis sit conditio vitae nostrae, cuius ipse est auctor, non dubitabit quin eius necessitatibus optime consulat. Ergo quoties de victu metus aliquis vel sollicitudo obrepit, meminerimus Deo curae vitam nostram fore, quam nobis donavit.

26. *Respicite ad volatilia.* Hoc est quod dixi remedium, ut scilicet in Dei providentiam recumbere discamus: omnium enim curarum, quae modum excedunt, mater est infidelitas. Ideo unica corrigendae avaritiae ratio est, si Dei promissiones amplectimur, quibus se testatur habiturum curam nostri. In hunc modum Apostolus (Hebr. 13, 5.) retrahere fideles ab avaritia volens eam doctrinam confirmat, quia scriptum sit, Non te deseram, neque destituam. Summa ergo est, quod nos ad fidendum Deo hortatur, qui nullos ex suis, quamlibet contemptibiles, negligit. Diligenter notandum est, quod Patrem coelestem dicit volatilia alere. Etsi enim non sine miraculo vitam sustentant, quotusquisque tamen nostrum reputat inde pendere eorum vitam, quod Deus suam providentiam ad ipsa usque extendere dignatur? Quodsi penitus animis nostris infixum sit, subministrari Dei manu alimenta volucribus, facile erit de nobis sperare, qui ad eius imaginem sumus conditi, et qui inter eius filios censemur. Quum dicit, *volatilia non serere neque metere*, his verbis nos ad otium et pigritiam minime invitat, sed tantum intelligit, etiamsi cessent omnia subsidia, nobis unam Dei providentiam sufficere, quae abunde animalibus suppeditat quicquid opus est. Lucas pro volucribus *corvos* ponit, alludens forte ad locum illum Psalmi (147, 9.), Qui dat escam pullis corvorum invocantibus eum. Davidem vero quidam existimant nominatim ideo loquutum esse de corvis, quod quum eos statim deserant patres et matres, necesse est divinitus alimenta illis offerri. Hinc patet, non aliud voluisse Christum, quam ut suos doceret curas suas in Deum reiicere.

27. *Quis autem vestrum anxie curando etc.* Hic aliud vitium damnat Christus, quod fere semper implicitum est cum immodica victus cura: nempe quod sibi supra quam licet usurpans mortalis

homo sacrilega temeritate fines suos transilire non dubitat. Scio (inquit Ieremias 10, 23.), quod non est hominis via eius, nec viri, ut dirigat gressus suos. Atqui vix centesimus quisque reperitur, qui non quidvis sibi de propria industria aut virtute promittere audeat: hinc fit ut posthabito Deo quidvis etiam machinari non dubitent, qui sibi arrogant prosperos rerum eventus. Hanc insanam audaciam ut cohibeat Christus, quicquid ad vitae nostrae sustentationem pertinet, a sola Dei benedictione pendere dicit: perinde enim est acsi diceret, stulte se fatigare homines, quando supervacui sint omnes labores et irriti, profectu careant omnes curae, nisi quatenus illis Deus benedicit. Quod clarius exprimitur apud *Lucam*, quum addit Christus, Si ne id quidem quod minimum est potestis, quid de caeteris estis solliciti? Nam ex illis verbis satis constat, non solam diffidentiam argui, sed superbiam, quod homines suae sollertiae multo plus quam par sit arrogent.

29. *Ne Salomonem quidem in tota gloria.* Sensus est, quae in herbis et floribus relucet Dei benignitas, superare quicquid suis opibus, potentia, vel alio quovis modo homines possunt: ut statuant fideles, nihil sibi ad perfectam copiam defore, quamvis desint omnia adminicula, modo una vigeat Dei benedictio. *O exiguae fidei.* Non abs re hac in parte defectum vel imbecillitatem fidei Christus accusat: quo enim magis praesentis vitae cura pro ingenii nostri crassitie afficimur, eo se magis prodit nostra infidelitas, nisi omnia ex voto suppetant. Itaque permulti, qui in rebus maximis tolerabili saltem fide praediti videntur, ad inopiae periculum expavescunt.

(60.) MATTH. VI. 31. Ne sitis igitur solliciti, dicentes, Quid edemus, aut quid bibemus, aut quibus operiemur? 32. Nam omnia ista Gentes exquirunt: novit enim Pater vester coelestis, quod opus habeatis his omnibus. 33. Quin potius quaerite primum regnum Dei, et iustitiam eius, et haec omnia adiicientur vobis. 34. Ne sitis igitur solliciti in crastinum: nam crastinus dies curam habebit sui ipsius, sufficit sua diei afflictio.

LUC. XII. 29. Et vos nolite quaerere, quid esuri sitis, aut quid bibituri, et nolite in sublime tolli. 30. Haec enim omnia Gentes mundi quaerunt. Pater autem vester novit, quod istis opus habeatis. 31. Quin potius quaerite regnum Dei, et haec omnia adiicientur vobis. 32. Noli timere, pusille grex, quia complacitum est Patri vestro dare vobis regnum.

Idem qui superioris doctrinae scopus est, ut fideles paterna Dei cura confisi, et quaecunque sibi necessaria esse sentiunt ab eo sperantes, supervacua anxietate se non excrucient. *Sollicitos esse* vetat vel *quaerere*, sicuti habet Lucas: nempe eorum more,

qui huc et illuc circumspiciunt, omisso Dei respectu, in quem unum intentos esse decebat. Neque unquam quiescunt, nisi ubi sub oculis apparet annonae copia: imo qui Deo non tribuentes tuendi mundi officium, assidua inquietudine aestuant ac vexantur. Quum dicit, gentes omnia ista quaerere, exprobrat nimis crassam inscitiam, unde manant tales omnes curae. Unde enim fit, ut nunquam tranquillo in statu resideant increduli, nisi quod Deum fingunt otiosum in coelo dormire, vel saltem non prospicere rebus humanis, ut quos in fidem suam suscepit istar familiae suae pascat? Ita hac comparatione significat male profecisse, nec adhuc prima tenere pietatis rudimenta, quicunque occulta bonorum omnium copia refertam Dei manum fidei oculis non aspiciunt, ut placide ac sedatis animis victum inde exspectent. Pater, inquit, coelestis novit vos istis indigere: quasi diceret, eos omnes, qui tantopere de victu sunt anxii, paternae Dei bonitati et arcanae providentiae nihilo plus deferre honoris quam incredulos.

Luc. 29. *Et nolite in sublime tolli.* Haec particula ultimae sententiae, quae apud Matthaeum habetur, respondet, *ne sitis sollicití in crastinum:* aliud enim vitium taxat Christus, quod homines libenter quinque saecula amplecterentur, dum sibi consulere volunt. Verbum μετεωρίζεσθαι, quo utitur Lucas, proprie significat ex alto speculari, quod vulgo dicimus, facere longos discursus. Nullum enim satagendi modum sibi facit carnis nostrae intemperies, quin coelum et terram centies revolvat. Hinc fit ut nullum relinquat Dei providentiae locum. Hoc igitur nomine reprehenditur nimia curiositas, quod per eam nobis inutiles molestias arcessimus, atque ita sponte efficimur ante tempus miseri. Quod dicit Matthaeus, *sufficere diei suam afflictionem*, huc spectat, ut suas curas temperent fideles, ne providi esse ultra vocationis suae modum appetant: non enim, ut dictum est, quaelibet damnatur sedulitas, sed quae per obliquos et immensos circuitus extra metas vagatur.

Matth. 33. *Quaerite primum regnum Dei.* Alio argumento coercet nimiam victus curam: nam ea crassum et socordem animae coelestisque vitae neglectum arguit. Hoc ergo praeposterum esse admonet Christus, quod se homines, ad meliorem vitam nati, prorsus in rebus terrenis occupant. Quisquis autem primum gradum tribuet regno Dei, non nisi moderate in victu curando se exercebit: neque enim quicquam aptius est ad frenandam carnis lasciviam, ne in vitae praesentis cursu exsultet, quam coelestis vitae meditatio. *Iustitiae* nomen tam ad Deum, quam ad regnum eius referri potest: scimus enim regnum Dei iustitiae, hoc est, spirituali vitae novitate constare. Quum pronuntiat reliqua adiectum iri, significat, quae ad praesentem vitam spectant, esse quasi secundas accessiones, atque ita debere infra Dei regnum subsidere.

Luc. 32. *Noli timere, pusille grex.* Hac sententia fiduciam, ad quam suos hortatus erat Christus, confirmat. Quomodo enim vilem et caducum cibum negaret Deus suis, quos adoptavit in regni sui haeredes? Ac diserte *pusilli* gregis nomine compellat suos, ne ideo se minoris apud Deum fieri putent, quod coram mundo ob suam paucitatem nihili aestimantur.– Verbo εὐδοκεῖν significat, ex gratuitae misericordiae fonte nobis fluere vitam aeternam. Huc quoque accedit *donandi* verbum. Quum vero palam

testetur Christus, Deum nobis regnum dedisse, neque alia de causa nisi quoniam ita illi placuit, hinc plus quam manifestum est, nullis operum meritis acquiri. Proinde quoties in spem aeternae vitae nos Dominus erigit, meminerimus non esse de quotidiano victu timendum.

(61.) MATTH. VII. 1. Nolite iudicare, ne iudicemini. 2. Quo enim iudicio iudicatis, eo iudicabitur de vobis: et qua mensura metimini, ea remetietur vobis. 3. Cur autem vides festucam, quae est in oculo fratris tui, trabem vero, quae est in oculo tuo, non animadvertis? 4. Aut quomodo dices fratri tuo, Sine, eximam festucam ex oculo tuo, et ecce trabes in oculo tuo? 5. Hypocrita, eiice prius trabem ex oculo tuo, et tunc perspicies, ut eximas festucam ex oculo fratris tui.

MARC. IV. 24. Qua mensura metiemini, eadem remetietur vobis.

LUC. VI. 37. Nolite iudicare, et non iudicabimini: nolite condemnare, et non condemnabimini: remittite, et remittetur vobis. 38. Date, et dabitur vobis. Mensuram bonam et confertam, et concussam atque exundantem dabunt in sinum vestrum: eadem quippe mensura, qua metimini, remetietur vobis. 41. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem, quae in oculo proprio est, non animadvertis? 42. Aut quomodo dicere potes fatri tuo, Frater, sine, eiiciam festucam, quae in oculo tuo est, ipse in oculo tuo trabem non videns? Hypocrita, eiice primum trabem ex oculo tuo, et tunc perspicies, ut eiicias festucam, quae est in oculo fratris tui.

Matth. 1. *Nolite iudicare.* His verbis praecise non prohibuit Christus a iudicando, sed morbum, qui omnibus fere ingenitus est, sanare voluit. Videmus enim, ut omnes sibi indulgeant, quisque autem in alios severus sit censor. Et quaedam est huius vitii dulcedo, ut neminem fere non titillet cupiditas in aliena vitia inquirendi. Fatentur quidem omnes, malum esse intolerabile, quod tam maligni sint erga fratres, qui sibi in propriis vitiis ignoscunt. Atque id etiam multis proverbiis damnarunt olim profani homines: omnibus tamen saeculis obtinuit, et hodie quoque obtinet. Imo accedit altera pestis deterior, quod bona pars alios damnando peccandi licentiam vult acquirere. Hanc pravam mordendi, carpendi, obtrectandi libidinem cohibet Christus, quum dicit, Nolite iudicare. Neque enim coecutire debent fideles, ut nihil discernant, sed tantum se ipsos frenare, ne cupidius iudicent quam par est: fieri enim aliter non potest, quin modum rigoris excedat, quisquis iudi-

cium sibi de fratribus appetit. Talis est loquutio apud Iacobum, Nolite plures esse magistri. Neque enim fideles absterret vel retrahit, ne docendi partibus fungantur, sed ambitiose appetere honorem vetat. *Iudicare* ergo hoc loco tantundem valet ac curiose inquirere in aliena facta. Hic autem morbus primum iniquitatem secum perpetuo trahit, ut leve aliquod delictum non secus atque gravissimum crimen damnemus: deinde erumpit in perversam audaciam, ut superciliose de re qualibet sinistrum feramus iudicium, etiamsi in bonam partem accipi poterat. Videmus nunc, quorsum tendat consilium Christi, ne scilicet nimium cupidi, vel morosi, vel maligni simus, vel etiam curiosi in iudicandis proximis. Qui autem iudicat ex Verbo et Lege Domini, et iudicium suum ad caritatis regulam exigit, semper a se ipso initium censurae faciens, ille rectum iudicandi modum et ordinem servat. Unde apparet, quam perperam hoc testimonio abutantur, qui eius moderationis, quam Christus commendat, praetextu omne boni et mali discrimen e medio tollere cuperent. Atqui peccata omnia damnare non modo nobis licet, sed etiam necesse est, nisi velimus Deo ipsi obstrepere, imo eius leges abrogare, rescindere iudicia, et evertere eius tribunal. Vult enim eius, quam de hominum factis pronuntiat, sententiae nos esse praecones: tantum ea modestia inter nos colenda est, ut ipse unicus maneat Legislator et Iudex. *Ne iudicemini.* Poenam denuntiat rigidis istis censoribus, qui tantopere aliorum vitia excutere affectant: futurum scilicet, ut nihilo humanius ab aliis tractentur, sed vicissim eundem in se rigorem sentiant, quem exercuerint contra alios. Ut nihil nobis fama nostra carius est vel pretiosius, ita plus quam acerbum est damnari ac subiici hominum probris et infamiae. Atqui nostra culpa nobis arcessimus hoc ipsum, a quo tantopere natura nostra abhorret. Quotus enim quisque est, qui non acutius disquirat in aliorum facta quam par sit? qui non durius succenseat levibus delictis? qui non morosius improbet, quod per se medium erat? Hoc autem quid aliud est, quam Deum quasi data opera provocare in nos ultorem, ut paria rependat? Tametsi autem hoc fit iusta Dei vindicta, ut vicissim plectantur qui alios iudicarunt, hanc tamen poenam Dominus per homines exsequitur. Nam quod Chrysostomus et alii quidam ad futuram vitam restringunt, coactum est. Quemadmodum enim minatur Iesaias (33, 1.), praedae futuros, qui alios praedati fuerint, ita intelligit Christus, non defore vindices, qui homines iniquos et maledicos simili virulentia vel rigore puniant. Quodsi cessabunt homines, ut poenam effugiant in mundo, qui damnandis fratribus nimis cupide intenti fuerunt, non tamen effugient iudicium Dei. Apud Lucam apponitur etiam promissio, *Remittite et remittetur vobis, Date et dabitur vobis:* cuius sensus est, facturum esse Dominum, ut qui se facilem, humanum et aequum praebuerit fratribus, eandem sentiat erga se clementiam aliorum, ut benigne et amice ab ipsis tractetur. Quod autem saepe contingit, filiis Dei pessimam rependi mercedem, ut multis iniustis calumniis premantur, quum tamen nullius famam laeserint, imo pepercerint fratrum vitiis, cum hac Christi sententia non pugnat: nam quae ad praesentem vitam spectant promissiones, eas scimus non esse perpetuas, nec exceptione carere. Deinde quamvis Dominus ad tempus innocentiam suorum indigne premi et pro-

pemodum obrui sinat, simul tamen implet quod alibi dicit, ut refulgeat eorum integritas instar aurorae (Ies. 58, 8.): ita semper eminet eius benedictio supra iniustas calumnias. Sic enim fideles subiicit indignis probris, quo eos humiliet, ut tandem bonam eorum causam asserat. Adde quod ipsi quoque fideles, utcunque studeant fratribus suis aequitatem praestare, quia tamen immodico rigore interdum feruntur contra fratres vel innoxios, vel non adeo culpabiles, sua culpa in se provocant simile iudicium. Certe quod mensuram confertam et exundantem non recipiunt, quanquam mundi ingratitudini imputandum est, sibi tamen ex parte acceptum ferre debent, quia nemo est, qui tam liberaliter ut decebat fratres suos foveat.

3. *Cur autem vides festucam.* Nominatim vitium perstringit, quo communiter laborant hypocritae. Nam quum plus satis oculati sint in cernendis aliorum vitiis, et ea non severe modo, sed fere tragice amplificent, sua ipsorum peccata reiiciunt post tergum: vel ita ingeniosi sunt in illis extenuandis, ut videri cupiant etiam in crassissimo quoque scelere excusabiles. Ergo utrumque malum reprehendit Christus, nimiam perspicaciam, quae ex defectu caritatis nascitur, dum nimis scrupulose excutimus fratrum vitia: et indulgentiam, qua peccata nostra tegimus et fovemus.

(62.) MATTH. VII. 6. Ne detis quod sanctum est canibus, nec proiiciatis margaritas vestras ante porcos, ne quando hi conculcent eas pedibus suis, et illi versi lacerent vos.

Matth. 6. *Ne detis, quod sanctum est.* Non est quod saepius iterem, concisas referri sententias a Matthaeo, et quae uno contextu minime legendae sunt. Neque enim cohaeret haec doctrina cum proximo sermone, sed prorsus separata est. Admonet enim Christus Apostolos, et sub eorum persona omnes Evangelii doctores, ut coelestis sapientiae thesaurum solis filiis Dei conservent, non autem prostituant indignis et profanis Dei contemptoribus. Sed hic oritur quaestio: nam postea iussit praedicare Evangelium omni creaturae. Et Paulus dicit (II. Cor. 2, 16.), eius praedicationem reprobis mortiferum odorem esse; nec quicquam certius est, quam Dei mandato quotidie proponi incredulis in testimonium, quo magis reddantur inexcusabiles. Respondeo: quia non possunt Evangelii ministri, et quicunque ad docendi munus vocati sunt, inter filios Dei et porcos discernere, eorum esse partes, omnibus promiscue offerre salutis doctrinam. Nam quamvis initio multos videant praefractos et indociles, non tamen patitur caritas, eos statim haberi pro deploratis: nam hoc tenendum est, vocari a Christo *canes* et *porcos*, non quoslibet impuros homines, vel Dei metu vacuos, et verae pietatis expertes, sed qui certis documentis pervicacem ostenderint Dei contemptum, ut morbus incurabilis appareat. Alibi canes opponit Christus electo Dei populo et domesticis fidei, quum dicit, Non est bonum sumere panem filiorum, et dare canibus. Hic autem canes et porcos intelligit, qui impio Dei contemptu delibuti medicinam nullam admittunt. Hinc ap-

paret, quam perperam torqueant Christi verba, qui ab eo restringi putant Evangelii doctrinam ad solos dociles et bene praeparatos. Quid! enim fiet, si neminem invitent pii doctores, nisi qui iam sua obedientia Dei gratiam praevenerit? quin potius natura cum impuri sumus omnes, tum ad contumaciam propensi. Quare nullis negandum est salutis remedium, nisi qui sibi oblatum ita foede respuerint, ut constet reprobos et a se ipsis damnatos esse, quemadmodum de haereticis loquitur Paulus (αὐτοκατάκριτοι. Tit. 3, 11.). Duplex autem ratio fuit, cur vetaret Christus, Evangelium perditis contemptoribus proponi: est enim aperta mysteriorum Dei profanatio, si ea subiicimus impiorum ludibriis. Deinde consolari suos discipulos voluit Christus, ne desinerent operam suam locare electis Dei in Evangelio docendo, quamvis proterve illud repudiari viderent ab impiis et profanis hominibus: acsi dixisset, ne vilescat incomparabilis hic thesaurus, arcendos ab eo esse porcos et canes. Caeterum notanda sunt elogia, quibus salutis doctrinam ornavit Christus, rem *sanctam* nominans, et margaritis comparans. Nam hinc colligimus, quanto nobis in pretio habenda sit. *Ne quando hi conculcent.* Videtur Christus inter porcos et canes distinguere: porcis brutum stuporem, canibus vero rabiem tribuens. Et certe experientia docet, duas tales esse contemptorum Dei species. Exempli gratia, quicquid de corrupta hominis natura, de gratuita iustificatione, de aeterna electione traditur in Scripturis, multi vel ad ignaviam vel ad carnis lasciviam convertunt: tales apte et merito censentur porci. Alii vero puram doctrinam eiusque ministros sacrilegis conviciis lacerant, quasi bene agendi studium Dei timorem et omnem salutis curam labefactet. Etsi igitur utroque nomine designet Christus insanabiles verbi Dei adversarios, duplici tamen similitudine, quid alii ab aliis differant breviter admonet.

(63.) MATTH. VII. 7. Petite, et dabitur vobis: quaerite, et invenietis: pulsate, et aperietur vobis. 8. Quisquis enim petit, accipit, et quicunque quaerit, invenit, et pulsanti aperietur. 9. An quisquam est vestrum homo, qui, si filius eius petierit panem, lapidem sit daturus illi? 10. Aut si piscem petierit, num serpentem porrigit illi? 11. Si vos igitur, quum sitis mali, nostis bona dona dare filiis vestris, quanto magis Pater vester, qui est in coelis, dabit bona, si postuletis ab ipso?

LUC. XI. 5. Et ait illis, Quis vestrum habebit amicum, et ibit ad illum media nocte, et dicet illi, Amice, da mihi mutuo tres panes: 6. Quoniam amicus meus venit de via ad me, et non habeo, quod apponam illi. 7. Et ille intus respondens dicat, Noli mihi molestus esse: iam ostium clausum est, et pueri mei mecum sunt in cubili: non possum surgere et dare tibi. 8. Dico vobis, Etiamsi non daturus sit

illi surgens, eo quod amicus eius sit, propter improbitatem tamen eius surget, ac dabit illi, quibuscunque habet opus. 9. Et ego dico vobis, Petite, et dabitur vobis: quaerite, et invenietis: pulsate, et aperietur vobis. 10. Omnis enim, qui petit, accipit, et qui quaerit, invenit, et pulsanti aperietur. 11. Quis autem ex vobis pater, a quo si filius petierit panem, lapidem dabit illi? aut si piscem, num pro pisce serpentem dabit illi? 12. Aut si petierit ovum, num porriget illi scorpium? 13. Si ergo vos, quum sitis mali, nostis bona dona dare filiis vestris, quanto magis Pater vester coelestis dabit Spiritum sanctum poscentibus se?

Matth. 7. *Petite et dabitur vobis.* Exhortatio est ad precandum: et quia in hoc pietatis exercitio, quod nobis primae curae esse debebat, tam lenti sumus ac pigri, tribus loquendi formis eandem rem urget Christus. Neque enim supervacua est loquutio, quum dicit, Petite, quaerite, pulsate: sed ne frigeat simplex doctrina, insistit in torpore nostro excitando. Eodem spectant additae promissiones, Invenietis, dabitur vobis, et aperietur. Nihil est enim quod nos melius ad orandum animet quam certa impetrandi fiducia: necesse enim est, defunctorie tantum orare qui dubitant, imo inanis est ac lusoria ceremonia precatio sine fide. Ideo Christus, ut nos efficaciter ad hanc officii partem exstimulet, non tantum praecipit, quid facere nos oporteat, sed promittit, non irritas fore nostras preces. Atque hoc diligenter notandum est: primum ut sciamus, hanc orandi legem nobis statui ac praescribi, ut certo persuasi simus nobis propitium esse Deum, ut vota nostra exaudiat. Deinde quoties ad orandum accingimur, vel quoties sentimus, non satis vigere in nobis precandi ardorem, ut nobis in mentem veniat tam benigna invitatio, in qua nobis Christus de paterno Dei affectu testatur. Ita fiet, ut quisque nostrum fretus Christi gratia fiduciam orandi concipiat, et libere audeat invocare Deum, sicuti docet Paulus ad Ephes. cap. 3, 12. Quia autem plus iusto ad diffidentiam propensi sumus, hoc quoque vitium ut corrigat Christus, promissionem diversis verbis iterat. Caeterum *quaerendi* metaphora ideo usus est, quod procul a nobis abesse putamus, quae usus et necessitas nostra postulat: *pulsandi* vero, quod sensus carnis imaginantur clausa esse, quae ad manum non suppetunt.

8. *Quisquis enim petit, accipit.* Quidam proverbialem sententiam esse putant ex communis vitae usu sumptam, ego tamen lubentius in diversam partem inclino, quod Christus Patris gratiam precantibus offert: acsi diceret, Deum ultro ad nos exaudiendos paratum esse, modo precemur: expositas nobis esse eius divitias, modo petamus. Quibus verbis significat, eos ignaviae suae iustas dare poenas, qui necessariis rebus destituti hoc inopiae suae remedium non quaerunt. Certum quidem est, saepe quum dormiunt fideles, excubias Deum agere pro eorum salute, ut ipsorum vota praeveniat. Nihil enim nobis miserius, si in tanto, non dico, torpore, sed stupore preces nostras exspectet, si in tanta nostra

incogitantia dissimulet. Imo non aliunde quam a se ipso provocatur, ut nobis fidem donet, quae preces omnes ordine et tempore praecedit. Sed quia hic discipulos Christus alloquitur, simpliciter admonet, quomodo velit nos pater coelestis donorum suorum facere compotes. Ergo tametsi gratuito nobis omnia largitur, quo tamen fidem nostram exerceat, precari nos iubet ut petentibus concedat, quae nobis ex mera eius bonitate fluunt.

9. *An quisquam vestrum est homo.* Comparatio est a minori ad maius. Primo Christus malitiam hominum immensae Dei bonitati opponit. Malignos autem nos reddit φιλαυτία: quia, dum sibi quisque plus satis addictus est, alios praeterit ac negligit. Atqui hoc vitium superat paternus amor, ut homines sui obliti se in filios plus quam liberaliter effundant. Unde autem id nisi quia Deus, a quo descendit omnis paternitas (Ephes. 3, 15.), particulam suae bonitatis eorum cordibus instillat? Quodsi tantum ad beneficentiam valent guttulae, quid ab ipso mari inexhausto sperandum est? An restrictus esset Deus, qui hominum corda sic aperit? Interea tenendum est illud Iesaiae, Etiamsi mater filios obliviscatur, Dominum tamen fore sui similem, ut se Patrem semper exhibeat (Ies. 49, 15.).

11. *Pater dabit bona dona.* Hoc consulto expressit Christus, ne stultis pravisque desideriis precando habenas nimium laxent fideles. Scimus, quanta sit in hac parte carnis nostrae tam intemperies quam audacia. Nihil enim nobis non permittimus a Deo petere: quod nisi morem stultitiae nostrae gerat, adversus eum fremimus. Christus ergo vota nostra subiicit Dei arbitrio, ne plus nobis largiatur quam utile esse noverit. Quare ne putemus, nullam illi esse nostri curam, quoties nostris desideriis non respondet: quia penes ipsum est discernere, quid nobis expediat. Iam vero quia coeci sunt omnes nostri affectus, regula orandi ex verbo Dei petenda est: neque enim ad rem tantam aestimandam idonei sumus. Ergo quisquis cum exorandi fiducia accedere ad Deum cupit, frenare cor suum discat, ne quid petat nisi ex illius voluntate, sicuti admonet Iacobus ep. suae cap. 4, 3. Lucas pro *bonis* in extremo membro ponit *Spiritum sanctum*, non excludens alia beneficia, sed quid praecipue petendum sit ostendens, semper enim illud in memoriam subire debet, Quaerite primum regnum Dei, et alia subinde accedent. Quare filios Dei, ut se ad rite precandum comparent, terrestres affectus exuere, et ad spiritualis vitae meditationem conscendere oportet. Sic fiet, ut victum ac vestitum posthabeant adoptionis suae arrhae ac pignori: Deus autem, ubi tam pretiosum thesaurum dederit, minime negabit alia minora.

Luc. 5. *Quis vestrum habebit amicum.* Apud Lucam additur haec similitudo, cuius non meminit Matthaeus. Summa autem est, non esse cur animis fatiscant fideles, si non statim potiantur suis votis, vel si impetratu videatur esse difficile quod postulant: nam si inter homines rogandi importunitas extorquet, quod sponte non esset quis facturus, non est quod dubitemus, exorabilem nobis fore Deum, si constanter orando perstemus, nec animi nostri vel mora vel difficultate flaccescant.

(64.) MATTH. VII. 12. Omnia igitur quaecunque volueritis, ut faciant vobis homines, sic et vos facite illis: haec enim est Lex et Prophetae. 13. Introite per arctam portam, quoniam lata est porta et spatiosa via, quae abducit in exitium, multique sunt, qui ingrediuntur per illam. 14. Quoniam angusta est porta et stricta via, quae abducit ad vitam, et pauci sunt, qui inveniunt illam.

LUC. VI. 31. Et prout vultis, ut faciant vobis homines, vos quoque facite illis similiter.

Matth. 12. *Omnia quaecunque volueritis etc.* Supervacua est illatio, quemadmodum saepe in concisis sententiis particulae istae abundant. Dixi autem supra, non unam Christi concionem referri a Matthaeo, sed ex variis sermonibus summam doctrinae eius contexi. Seorsum ergo legenda est haec sententia, qua discipulos Christus ad aequitatem instituit, brevemque et facilem eius definitionem ponit, ut sciamus, non alia de causa tot inimicitias regnare in mundo, ac tot modis homines invicem sibi esse noxios, nisi quia scientes et volentes aequitatem pedibus calcant, quam tamen quisque erga se servari rigide postulat. Ubi propria utilitas agitur, nemo nostrum est, qui non articulate et subtiliter disserat, quid rectum sit. Ergo singuli in suum commodum acutos se ostendunt aequitatis magistros: qui fit, ut non eadem in promptu occurrat cognitio, ubi aliena vel utilitas, vel iactura in quaestionem venit, nisi quia nobis tantum sapere volumus, nemo autem proximis suis consulit? Neque id modo, sed maligne dataque opera connivemus ad aequitatis regulam, quae in cordibus nostris lucet. Docet ergo Christus, posse unumquemque sibi recte et iuste cum proximis vivendi esse regulam, si vicissim aliis praestet quod sibi fieri exigit. Ita vanos omnes praetextus refellit, quos sibi excogitant homines ad tegendam vel fucandam suam iniustitiam. Regnaret enim procul dubio inter nos perfecta aequitas, si activae, ut ita loquar, caritatis tam fideles essemus discipuli, quam acuti sumus passivae doctores. *Haec enim est lex et prophetae.* Non intelligit Christus, unum hoc doctrinae caput tradi in Lege et Prophetis, sed quicquid de caritate illic praecipitur, quaecunque exstant leges et exhortationes de colenda iustitia, ad hunc scopum referri. Itaque sensus est, satisfieri secundae tabulae, si modo quales in se quisque alios esse cupit, talem se illis vicissim praebeat: acsi diceret, non longis ac perplexis disputationibus opus esse, si haec simplicitas colatur, nec praepostero sui amore deleant homines rectitudinem cordibus suis insculptam.

13. *Introite per arctam portam.* Quia nihil carni magis adversum est doctrina Christi, nemo unquam in ea rite proficiet, qui non didicerit sensus suos et affectus omnes quasi in arctum cogere, ut se inter illas angustias contineant, quibus laeciviam nostram cohibet coelestis Magister. Quoniam ergo libenter sibi indulgent homines, exsultant ac diffluunt; Christus hic discipulos suos admonet, ut se comparent velut ad restrictum et spinosum iter. Quoniam autem molestum est, cupiditates nostras a libera

vagaque protervia reductas comprimere, hanc acerbitatem laetâ compensatione mitigat, quum dicit, angusta porta et via intrari in vitam. Rursum ne licentiosae ac dissolutae vitae illecebris capti, prout nos trahit carnis libido, vagemur, in mortem ruere pronuntiat, qui per spatiosam viam et latam portam ingredi malunt, quam angustias subire, quae ducunt ad vitam. Nominatim vero dicit, *multos* per spatiosam viam currere, quia se homines perversis exemplis mutuo pessumdant. Unde enim fit, ut singuli se scientes ac volentes secure praecipitent, nisi quia perire se non cogitant, dum pereunt in magna turbâ? Contra autem fidelium paucitas multos reddit ignavos: aegre enim adducimur, ut mundo renuntiantes nos ac vitam nostram ad paucorum mores formemus: absurdum enim putamus, avelli nos a multitudine, acsi non essemus pars generis humani. Quamvis autem doctrina Christi nos quasi vinctos constringat, vitam nostram redigat in iter angustum, a turba segregatos paucis comitibus adiungat, non tamen debet haec nobis asperitas obstare, quominus ad vitam enitamur. Caeterum ex Luca satis apparet, hoc alio tempore dictum fuisse a Christo, quam quo de beata vita quae prius vidimus paradoxa protulit, et illis tradidit orandi regulam. Atque id est quod iam aliquoties attigi, quae sparsim ab aliis Evangelistis secundum historiae ordinem narrantur, in unam summam sic collecta esse a Matthaeo, quo melius sub oculis poneret, qualiter suos discipulos instituerit Christus. Itaque subiicere libuit totum Lucae locum, qui huic sententiae respondet. Nam ubi sedulo a me admoniti fuerint lectores de temporis serie, quam Lucas observavit, veniam mihi, ut spero, dabunt, si in aggerenda doctrina non magis curiosus fuerim quam Matthaeus.

(65.) LUC. XIII. 23. Ait autem illi quidam, Domine, an pauci sunt, qui salutem consequuntur? ipse autem dixit ad illos, 24. Contendite intrare per angustam portam, quia multi, dico vobis, quaerent intrare, et non poterunt.

Luc. 23. *Ait autem illi quidam, etc.* Tametsi Matthaeus hoc Christi responsum inter alias concionales sententias recitat uno contextu, occasionem tamen sic loquendi datam ei fuisse suspicor ex praesenti interrogatione. Porro huius quaestionis movendae videtur fuisse ratio, quod Christus, qui se vitae auctorem profitebatur, vix paucos discipulos colligere poterat. Videri autem poterat, exigua hominum manu servata, totam Ecclesiam pessum ire. Totum enim populum illum, apud quem non magnopere vigebat Christi doctrina, imo a quo passim respuebatur, Deus quasi vitae haeredem adoptaverat. Eadem et nobis, quoties perversum mundi statum cernimus, obrepit dubitatio, quid hoc sibi velit, quod maior pars alienam et dissentaneam ab Evangelio viam sequitur. Ideo Christus sermonem ad omnes convertens hortatus est, ut contenderent intrare *per angustam portam*. Quibus verbis suos a stulta curiositate abducere voluit, quae plerosque moratur et implicat, qui circumspiciunt, an se alii comites adiungant, quasi salutem consequi nolint nisi in turba. Dum certare vel eniti iubet, non

sine magnis et arduis difficultatibus ad vitam aeternam perveniri posse intelligit. Ergo huc potius suum studium conferant fideles, quam ut praeter modum curiosi sint de errantium multitudine.

24. *Quia multi quaerent intrare.* Hoc ideo additum est, ne spes inanis nos frustretur, acsi nos iuvaret comitum multitudo: nam, ut sibi libenter blanditur caro, multi facilem aditum ad vitam sibi promittunt, qui sibi interea quidvis indulgent. Ita alii alios mutuo decipiunt, ut indormiant pravae securitati. Tales delicias ut suis excutiat Christus, exclusum iri pronuntiat, qui iam sibi addicunt certam vitae possessionem.

(66.) LUC. XIII. 25. Quum autem surrexerit paterfamilias, et clauserit ostium, et coeperitis foris stare et pulsare ostium, dicentes, Domine, domine aperi nobis: et respondens dicet vobis, Nescio vos unde sitis: 26. Tunc incipietis dicere, Edimus coram te et bibimus, et in plateis nostris docuisti. 27. Et dicet, Dico vobis, nescio unde vos sitis: discedite a me omnes, qui patratis iniquitatem. 28. Ibi erit fletus et stridor dentium, quum videritis Abrahám, et Isaac, et Iacob, et omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras. 29. Et venient ab oriente et occidente, et aquilone et austro, et accumbent in Regno Dei. 30. Et ecce sunt postremi, qui erunt primi, et sunt primi, qui erunt postremi.

Luc. 25. *Quum autem surrexerit paterfamilias etc.* Tametsi haec alio post tempore dicta sunt, ut nuper admonui, doctrinae tamen rationem habere malui quam temporis, quia hoc non parvum ad intelligentiam adiumentum est, si uno contextu legantur, quae sensu inter se cohaerent. Quia negaverat Christus, apertam multis ianuam fore, qui in coelum intrare cupient, nunc dicit nihil proficere, quamvis locum in Ecclesia occupent: quia tandem exsurget in iudicium Deus, ut a regno suo excludat, qui nunc sibi locum inter eius domesticos vindicant. Similitudine autem *patrisfamilias* utitur, qui si intelligat aliquot ex suis nequam et lascivos homines furtim sub noctem elabi, et domum furibus exponere, surgit ipse et ianuam obserat: nec vagos illos et noctuabundos homines admittit, qui intempestive per vias publicas errarunt. Porro his verbis admonet, occasione, dum offertur, esse utendum: nam quam diu nos ad se Dominus invitat, licet quasi aperta ianua ingredi in regnum coelorum, sed maior pars pedem movere non dignatur. Fore ergo denuntiat Christus, ut tandem claudatur ianua, itaque periculum esse, ne prohibeantur aditu qui comites exspectant.

26. *In plateis nostris docuisti.* Nominatim excipit Christus, nihil Iudaeis profuturum, quod propius ad eos accesserit, seque familiariter obtulerit illis fruendum, nisi vocati ad diem responderint. Caeterum non prosequitur suam similitudinem. Nam de patrefamilias loquutus, se ipsum nunc iudicem absque figura expri-

mit: nec vero hoc in aliam quam ipsius personam quadrat, Docuisti in plateis nostris. Tenemus nunc eius consilium, ne scilicet Iudaei sua negligentia quam possunt salutem consequi sibi intercidere sinant.

28. *Quum videritis Abraham.* Quum Iudaei nihil sanctis patribus simile habentes eorum tamen origine frustra superbirent, nec quicquam magis illis tritum foret quam Ecclesiae titulo abuti, Christus hic turbam degenerem, quae a patrum fide et pietate discessit, a regno Dei extraneam esse testatur. Ac subest tacita obiurgatio, quod non potius, qui quaerendae salutis socios habere cupiunt, Abrahae, Prophetis et sanctis patribus se aggregare studeant, quam circumspiciant ad suos aequales, qui ab eorum exemplo procul delapsi fuerant ad innumeras corruptelas: acsi diceret, Si nunc per angustam portam intrare negligitis, quia vos errantium multitudo retardat, an non videtis a fidelium ordine vos separari, dum estis impliciti incredulis? Quodsi nunc vobis oculos perstringit mundi aspectus, dies ultimus hanc socordiam sero vobis eximet: tunc enim scietis, vos cum similibus vestri alienos esse a Dei regno, nec quicquam vobis commune esse cum Abraham.

29. *Venient ab oriente.* Amplificatio est ex eo sumpta, quod Iudaeis abdicatis, qui se putabant solos legitimos esse Dei haeredes, in eorum locum Gentes sint subrogandae, ut vitam Abrahae et generi eius promissam obtineant. Gentes autem illis opponit, ut sancta zelotypia ipsos ad fidem exstimulet: quemadmodum Paulus hoc ministerii sui decus fore scribit, si quos ex gente sua et sanguine ad talem aemulationem provocet (Rom. 11, 14.). Atque ita Iudaeos pungi necesse erat, quum sibi plus nimio placentes Deum cum suis donis superbe contemnerent. Sed quoniam haec sententia paulo post iterum occurret apud Matthaeum, nunc eam parcius attingo.

30. *Ecce sunt postremi.* Iisdem verbis saepius usum fuisse Christum alibi videbimus, diverso tamen sensu. Hoc loco nihil aliud voluit, quam inanem in Iudaeis confidentiam deiicere, qui, quum posthabito reliquo mundo divinitus electi essent, hac dignitate freti Deum sibi quasi obstrictum fingebant. Hac ratione denuntiat illis Christus, brevi mutandam esse sortem, ut gentes, quae tunc reiecticiae erant, priorem obtineant gradum, Iudaei autem honore suo abdicati ne postremum quidem angulum teneant in Ecclesia.

(67.) MATTH. VII. 15. Cavete vero vobis a pseudoprophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ovium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces. 16. A fructibus eorum cognoscetis eos. Numquid colligunt de spinis uvam, aut de tribulis ficus? 17. Sic omnis arbor bona fructus bonos facit, putris autem arbor fructus malos facit. 18. Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor putris fructus bonos facere. 19. Omnis arbor, quae non facit fructum bonum exciditur, et in ignem coniicitur. 20. Igitur ex fructibus ipsorum cognoscetis eos.

LUC. VI. 43. Non est enim arbor bona, quae facit fructum putrem, neque arbor putris faciens fructum bonum. 44. Unaquaeque enim arbor ex fructu suo cognoscitur: neque enim e spinis colligunt ficus, neque e rubo vindemiant uvam. 45. Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum, et malus homo ex malo thesauro cordis sui profert malum. Nam ex abundantia cordis loquitur os eius.

Matth. 15. *Cavete vobis a pseudoprophetis.* His verbis docuit Christus, obnoxiam fore variis imposturis suam Ecclesiam, ideoque periculum esse, ne multi a fide excidant nisi intenti sint ad cavendum. Scimus, quanta sit hominum ad vanitatem propensio: itaque non modo naturaliter falli appetunt, sed singuli ad se ipsos fallendos ingeniosi videntur esse. Iam vero Satan mirus fallaciarum artifex non desinit laqueos tendere, quibus simplices ac incautos irretiat. Vulgo autem Iudaei sperabant, laetum sibi sub Christi regno fore statum, omnique certamine et molestia exemptum. Admonet ergo discipulos suos, si perstare cupiant, ut se comparent ad vitandas Satanae insidias. Dominus enim (ut dictum est) continua militia suam Ecclesiam vult exerceri in hoc mundo. Quare ut nos illi discipulos praestemus usque in finem, non sufficit sola docilitas, ut sinamus nos regi ipsius verbo, sed fidem nostram, quia subinde a Satana impetitur, armatam ad resistendum esse oportet. Est quidem hoc maximum, si nos a probis et fidelibus Christi ministris regi patimur: sed quia ex opposito emergunt falsi doctores, nisi sedulo vigilemus et muniti simus constantia, facile erit nos a grege abduci. Quo etiam pertinet illud Christi dictum, Oves audire pastoris vocem: alienum vero non audire, sed fugere ab eo (Io. 10, 3.). Unde etiam colligimus, non esse cur animis deficiant fideles vel turbentur, dum obrepunt lupi in Christi ovile, dum falsis doctrinis conantur pseudoprophetae labefactare puram fidem: quin potius expergefieri debent ad excubias agendas, neque enim frustra cavere iubet Christus. Quare si modo nos propria socordia non circumveniat, quasvis decipulas effugere licebit, et certe sine hac fiducia nobis non esset satis animi ad cavendum. Nunc quum sciamus, Dominum nolle nos frustrari per quovis Satanae incursus, intrepide pergamus Spiritum discretionis ab eo petentes, per quem, ut cordibus nostris fidem suae veritatis obsignat, ita Satanae fallacias et imposturas deteget, ne ludamur. Quum dicit Christus venire *in vestitu ovium*, qui intrinsecus sunt lupi rapaces, significat bene colorato praetextu non carere, nisi ad eos penitus excutiendos adhibeatur prudentia.

16. *A fructibus eorum cognoscetis illos.* Nisi haec apposita fuisset discriminis nota, poterat sine exceptione in discrimen venire tota quorumlibet doctorum auctoritas. Nam si exitiale periculum in doctoribus timetur, nec vitandi ratio constat, omnes esse suspectos necesse erit: nec melius restabit compendium, quam aures habere omnibus clausas. Et videmus profanos homines, ut impune reiiciant quodvis doctrinae genus, periculum hoc obtendere, infirmos etiam ac rudes haerere perplexos. Christus ergo, ne quid reverentiae detrahat suo Evangelio sincerisque eius ministris et

doctoribus, iudicium de pseudoprophetis a fructibus facere iubet. Quare nimis putidi sunt Papistae, qui conflandae nobis invidiae causa illam Christi vocem praecise iactant, à pseudoprophetis cavendum esse, ac suis clamoribus efficiunt, ut imperiti causa incognita temere a nobis abhorreant. At vero quisquis Christi consilio parere cupit, necesse est ut prudenter et interposito delectu iudicet: nos vero non tantum libenter fatemur, cavendos esse pseudoprophetas, sed etiam sedulo et acriter hortamur simplices, ut eos caveant. Tantum monemus, secundum praescriptam a Christo regulam, ut iusta cognitio praecedat, ne simplices purum Dei verbum respuendo temeritatis suae poenas luant. Nam inter maturam cautionem et praeposterum fastidium longe interest. Nimis autem improbe Christi mandatum abrogant Papistae, qui iniecto falso metu miseras animas ab inquisitione deterrent. Sit igitur hoc primum, eos, qui trepidando incognitam doctrinam respuunt vel fugiunt, perperam hoc et minime ex Christi mandato facere. Nunc videndum restat, *quosnam fructus* Christus designet: falluntur autem meo iudicio, qui ad vitam restringunt. Nam quum saepe fucosa sanctimonia ac nescio quibus etiam austerioris vitae larvis se venditent pessimi quique impostores, valde incertum esset hoc examen. Fateor quidem, hypocrisin tandem patefieri, quia nihil difficilius est quam virtutis simulatio. Verum Christus tam iniquo et simul obscuro iudicio doctrinam suam subiicere noluit, ut aestimetur ex hominum vita. Ergo sub fructibus ipsa *docendi ratio* comprehenditur, imo praecipuum locum tenet: nam et inde Christus se a Deo missum probat, quia non glorificet se ipsum, sed Patrem a quo missus est (Io. 7, 18.). Si quis obiiciat, paucis datum esse tantum acumen, ut bonos fructus a malis discernant, respondeo sicuti iam dixi, nunquam discretionis Spiritu, ubi opus est, destitui fideles, qui modo sibi diffisi et proprio sensu valere iusso totos se illi regendos tradunt. Interea meminerimus, ad Verbum Dei exigendas esse omnes doctrinas, et ideo in iudicandis pseudoprophetis fidei analogiam dominari: deinde spectandum esse, quid Deus Prophetis suis Verbique ministris iniungat, quia inde fidelitas facile dignosci poterit. Quemadmodum exempli gratia, si nobis proponimus, quae Paulus in episcopis requirit, sola illa descriptio ad damnandam totam Papatus colluviem sufficiet, quia videntur data opera papales sacrifici contrariam ideam velle exprimere. Quare nihil mirum si iudicium de pseudoprophetis fieri vetant. Caeterum clare ostendit hic locus, pro nihilo ducendos esse titulos, imo nec ipsam vocationem multum habere momenti, nisi qui pastores vocantur, et ad docendi munus vocati sunt, fideliter officio suo respondeant. *Numquid colligunt.* His proverbiis, quae tunc vulgo trita erant et omnium consensu recepta, confirmat Christus, neminem a pseudoprophetis posse decipi, nisi qui sponte coecutiet: quia fructus palam faciant probos Dei servos et fallaces operarios, non secus ac fructus arborem ostendunt. Apud *Lucam* videtur generalis esse sententia, qua doceat Christus, de unoquoque homine ex fructibus iudicium debere fieri, sicuti arbor a fructu dignoscitur. Postquam enim obiurgationem posuit adversus hypocritas, qui festucam perspiciunt in alterius oculo, trabem in suo non videntes, continuo post subiicit, *non enim potest arbor mala, etc.* et causalis particula γὰρ videtur duas illas sententias connectere.

Sed quia certum est, Lucam sexto illo capite recitare diversos Christi sermones, fieri etiam potest ut brevius attigerit, quod plenius exponitur a Matthaeo. Nec adverbium causale moror, quod saepe alibi supervacuum est, quod etiam ex clausula apparet: sic enim concludit Lucas hunc sermonem, *bonus homo ex bono thesauro cordis sui, etc.* Neque enim dubito quin absque figura exprimat, quale sit istud iudicium, quod Christus ex fructibus fieri iubet: nempe ut sedulo examinent fideles, quidnam afferant in medium qui se Dei servos profitentur, acsi diceret, parum valere titulos, donec re ipsa probet qui loquitur, divinitus se esse missum. Quanquam minime repugno, quin accommodari possit hic locus ad generalem doctrinam. Et certe postrema clausula, nempe quod *ex abundantia cordis os loquitur*, latius quam ad pseudoprophetas patet, quum vulgare sit proverbium. Si quis obiiciat, linguas hominum saepe mentiri, ut optime loquantur qui pessime affecti sunt, respondeo, Christum hic simpliciter docere quod ut plurimum usu venit. Nam etsi aliud verbis prae se ferunt hypocritae, quam habeant in cordis recessu, id tamen non obstat, quominus apte et scite lingua vocetur character mentis.

(68.) MATTH. VII. 21. Non quisquis dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum coelorum, sed quisquis fecerit voluntatem Patris mei, qui in coelis est. 22. Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, et in nomine tuo daemonia eiecimus, et in nomine tuo multas virtutes edidimus? 23. Ac tum confitebor illis, Nunquam novi vos: discedite a me, qui operamini iniquitatem.

LUC. VI. 46. Quid autem vocatis me, Domine, Domine, et non facitis, quae dico.

Matth. 21. *Non quisquis dicit, Domine, etc.* Latius extendit sermonem suum Christus: neque enim tantum de pseudoprophetis agit, qui rapiendi et vorandi causa in gregem insiliunt, sed de mercenariis, qui sub pastorum specie fallaciter se insinuant, quum tamen nullo praediti sint affectu pietatis. Etsi autem hypocritas omnes complectitur haec doctrina, quocunque sint gradu vel loco, proprie tamen ficticios doctores nunc perstringit, qui prae aliis excellere videntur. Neque sermonem tantum ad eos dirigit, ut securitatem, in qua velut ebrii iacent, expergefaciat, sed fideles etiam admonet, ne talibus larvis plus quam oportet tribuant. In summa praedicit, simulac proferre fructum coeperit Evangelii doctrina, ut complures habeat discipulos, non tantum ex vulgo permultos fore, qui falso et per simulationem dent nomen, sed in ipso quoque ordine pastorum eandem fore perfidiam, ut factis vitaque abnegent quod ore profitentur. Itaque quisquis inter discipulos censeri cupit, dandam illi esse operam, ut sincere et ex animo ad meditandam vitae novitatem se addicat. Apud *Lucam*

generalis est obiurgatio, *quid autem vocatis me, Domine, etc.* Sed quia ut plurimum haec corruptela a fictis doctoribus emergit, et facilius ab illis in totum corpus penetrat, ideo nominatim apud Matthaeum in eos Christus invehitur. *Facere voluntatem Patris* non tantum significat philosophice vitam et mores suos ad virtutum regulam formare, sed etiam credere in Christum, sicuti habetur Io. 6, 40. Non ergo his verbis excluditur fides, sed quasi principium statuitur, unde reliqua fluunt.

22. *Multi dicent mihi etc.* Iterum citat Christus hypocritas ad suum tribunal, quemadmodum nuper ex Luca retulimus. Quam diu enim locum occupant in Ecclesia, tum sibi ipsi blandiuntur, tum alios quoque decipiunt. Diem ergo venturum pronuntiat, quo purgetur area, quisquiliae ac paleae a puro tritico separentur. *Prophetare in Christi nomine* est eius auctoritate et tanquam ipso duce fungi docendi officio. Prophetia enim, meo iudicio, large hic sumitur, sicuti 14. cap. prioris ad Corinthios. Poterat quidem simpliciter uti praedicandi verbo, sed consulto quod magis honorificum erat posuit, quo melius exprimeret, nihil esse externam professionem, quocunque sit splendore apud homines. Ita *in nomine Christi edere virtutes* nihil aliud est, quam eius virtute, auspiciis, imperio ac ductu miracula facere: quanquam enim *virtutum* nomen interdum ad speciem unam miraculorum restringitur, hoc tamen loco et pluribus aliis miracula quaevis designat.

23. *Confitebor illis etc.* Hac voce alludere videtur Christus ad fallacem iactantiam, qua se nunc ostentant hypocritae, acsi dixisset, Ipsi quidem, dum me lingua confessi sunt, videntur sibi rite defuncti: et nunc sonora auditur in eorum lingua nominis mei confessio, sed ego vicissim ex adverso confitebor, vanum ac mendax esse quicquid profitentur. Quid autem continet Christi confessio? quod eos nunquam in suis reputaverit, etiam quo tempore gloriabantur, se esse Ecclesiae columnas. Ideo facessere a se iubet, qui fallaci titulo iniustam possessionem domi suae ad tempus furati sunt. Videtur Paulus ex hoc Christi sermone sumpsisse quod dicit II. Tim. cap. 2, 19., Novit Dominus, qui sui sint: discedat ab iniquitate, quisquis invocat nomen Domini. Prius enim membrum hoc spectat, ne infirmi quorundam defectione turbentur vel labascant, quibus magnum et celebre fuerit nomen: negat enim fuisse a Domino agnitos, licet inani splendore hominum oculos tenerent. Deinde hortatur eos omnes, qui in Christi discipulis censeri volunt, ut se mature ab iniquitate subducant, ne ipsos Christus a suo conspectu abigat, quum segregabit agnos ab hoedis.

(69.) MATTH. VII. 24. Omnis igitur, qui audit ex me sermones hos, et facit eos, assimilabo eum viro prudenti, qui aedificavit domum suam super petram. 25. Et descendit imber, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et non cecidit: fundata enim fuerat super petram. 26. Et omnis, qui audit ex me hos sermones, et

non facit eos, assimilabitur viro fatuo, qui aedificavit domum suam super arenam. 27. Et descendit imber, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et impegerunt in domum illam: et cecidit, et fuit ruina eius magna. 28. Et factum est, quum finisset Iesus hos sermones, ut obstupescerent turbae super doctrina eius. 29. Docebat enim eos velut auctoritatem habens, et non sicuti Scribae.

LUC. VI. 47. Quisquis venit ad me, et audit sermones meos, et facit eos, ostendam vobis, cui similis sit. 48. Similis est homini aedificanti domum, qui fodit in altum, et posuit fundamentum super petram: inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, et non potuit eam movere: fundata enim erat super petram. 49. Qui autem audivit, et non fecit, similis est homini, qui aedificavit domum suam super terram absque fundamento, in quam illisus est fluvius, et continuo cecidit, et facta est ruina domus illius magna.

Matth. 24. *Omnis igitur qui audit etc.* Quia plerumque difficile est, veros Evangelii professores a fictis discernere, pulcra similitudine ostendit Christus, in quo maxime differant: duas enim proponit domos, quarum altera sine fundamento exstructa sit, altera autem bene fundata. Nam quum eadem in utraque appareat superficies, prior vento ac procellis impulsa vel fluctibus illisa protinus concidet, posterior autem firmitate sua contra vim omnem subsistet. Christus ergo inanem et ventosam professionem Evangelii specioso quidem, sed non solido aedificio comparat, quod quamvis emineat ruinae tamen expositum est in singula momenta, quia fundamento caret. Ideo Paulus iubet, nos bene et penitus fundatos esse in Christo, et altas habere radices, ne ad quemlibet impulsum labamur. Porro summa huc redit, veram pietatem ab eius simulatione non bene distingui, donec ad examen ventum est. Tentationes enim, quibus probamur, fluctibus et procellis similes sunt, quae facile pessumdant instabiles animos, quorum levitas tranquillo tempore non perspicitur. *Audit sermones hos.* Relativum *hos* non speciem unam sermonum, sed totam doctrinae summam notat. Evangelium enim, nisi penitus in animos infixum sit, simile esse maceriae significat, quae in altum erigitur nullo fundamento suffulta. Perinde est igitur acsi dixisset, veram demum esse fidem, quae profundas habet radices in corde, et serio constantique affectu quasi fundamento nititur, ut tentationibus non cedat. Nam, quae vanitas est humani ingenii, super arenam aedificant, quicunque intus non fodiunt usque ad sui abnegationem.

28. *Quum finisset Iesus hos sermones.* Tam concionem intelligo habitam, ubi e monte descendit, quam reliquam doctrinam, quae iam populo innotuerat. Sensus igitur est: quum passim doctrinae suae gustum dedisset populo, stuporem omnibus iniectum, quod nova quaedam maiestas et insueta hominum mentes ad se

raperet. Quid sit, Docere cum potestate, et aliter quam Scribae soleant, supra exposui.

SECTIO VII. (70—83.)

MIRACULA.

(70.) MATTH. VIII. 1. Quum autem descendisset e monte, sequutae sunt eum turbae multae. 2. Et ecce leprosus accedens adoravit eum, dicens, Domine, si velis, potes me mundare. 3. Protensaque manu tetigit illum Iesus, dicens, Volo, mundus esto: ac protinus mundata fuit illius lepra. 4. Et dicit illi Iesus, Vide, ne cui dixeris: sed abi, ostende te ipsum Sacerdoti, et offer munus, quod iussit Moses, in testimonium illis.

MARC. I. 40. Et venit ad eum leprosus deprecans eum, eique ad genua accidens, ac dicens illi, Si vis, potes me mundare. 41. Iesus autem misertus protensa manu tetigit illum, et dixit ei, Volo, mundus esto. 42. Et quum dixisset, statim discessit ab eo lepra, et mundatus est. 43. Et comminatus ei statim emisit illum, 44. Dixitque ei, Vide, nemini quicquam dicas: sed abi, te ipsum ostende Sacerdoti, et offer pro emundatione tui, quae praecepit Moses, in testimonium illis. 45. At ille egressus coepit praedicare multa, et divulgare sermonem, ita ut iam non posset Iesus manifeste introire in civitates, sed foris in desertis locis erat: et veniebant ad eum undique.

LUC. V. 12. Et accidit, quum esset in quadam civitate, ecce vir plenus lepra: quumque vidisset Iesum, prostratus in faciem suam rogavit Iesum, dicens, Domine, si vis, potes me mundare. 13. Et protensa manu tetigit eum, dicens, Volo, mundus esto: et confestim lepra discessit ab illo. 14. Et ipse praecepit illi, ne cuiquam diceret, sed Vade, inquit, ostende te ipsum Sacerdoti, et offer pro emundatione tui, quemadmodum praecepit Moses, in testimonium illis. 15. Pervagabatur autem magis rumor de illo, et conveniebant turbae multae, ut eum audirent, et sanarentur per illum ab infirmitatibus suis. 16. Ipse autem secessum colebat in desertis, et orabat.

Matth. 1. *Quum autem descendisset de monte.* Redit nunc Matthaeus ad historiae contextum. Prius dixerat, Christum ascendisse in montem: deinde coniecit velut in unum acervum multa doctrinae Christi capita: nunc autem subiicit, eo tempore, quo in monte concionatus est, sanasse leprosum quendam. Quod idem referunt Marcus et Lucas, licet tempus non designent. Porro in eo enituit divina Christi virtus, quod solo verbo et tactu manus lepram ab homine repente abstersit. Caeterum quamvis lepra aliud esset morbi genus quam sit elephantiasis, fuisse tamen curatu difficilem satis constat. Quodsi diuturnitate invaluerat, rarum exemplum fuit quenquam liberari: certe ut demus medicos potuisse artis suae scientia aliquid auxilii praestare, in hoc miraculo nihil fuisse humanum palam est.

2. *Accedens adoravit.* Quid significet verbum προςκυνεῖν, quod adorare vertunt, colligere promptum est ex hoc loco: nam alii duo Evangelistae nobis idonei sunt interpretes, ex quibus Marcus dicit, accidisse in genua, Lucas autem, prostratum fuisse in faciem. Gestu ergo, hoc est genuflexione, signum reverentiae exhibuit leprosus. Scimus autem, adorationem in communi usu fuisse Iudaeis, ut sunt populi orientales magis ad tales ceremonias propensi. Quare multi existimant, leprosum in animo non habuisse Christum divino cultu prosequi, sed honorifice salutasse tanquam eximium Dei Prophetam. Ego vero quo affectu Christum adoraverit non disputo: quid autem illi detulerit video, nempe quod eum posset mundare, si vellet. Quibus verbis testatus est, divinam in Christo virtutem se agnoscere. Et Christus quum respondet, se velle, plus sibi tributum ab eo esse ostendit, quam in hominem competat. Summo enim imperio pollere necesse est, qui nutu solo hominibus sanitatem restituit. Sive autem Christum Dei Filium esse crediderit leprosus, sive hac virtute fuisse donatum, ut Moses et alii Prophetae, non tamen dubitat, in illius manu et potestate esse sanitatis donum. Quod autem sub conditione loquitur, *Si velis, potes*, non pugnat cum ea fidei certitudine, quam Deus in precibus nostris exigit: neque enim plus sperare debent homines quam Deus promittat. Leprosus autem nullo Dei oraculo vel promissione certior factus erat, quidnam facturus esset Christus. Temere ergo ultra has metas progressus foret: nam quod interdum legimus, quosdam simpliciter precatos esse, tenendum est, singulares fuisse motus, e quibus petenda non est regula. Quanquam nescio, an proprie loquendo dicere liceat, precationem fuisse conceptam a leproso. Tantum enim affirmat, se ita persuasum esse de virtute Christi, ut non dubitet in eius arbitrio esse curare lepram. Deinde se illi sanandum offert, incertus tamen de eventu, quia voluntas Christi nondum illi cognita erat.

3. *Protensa manu tetigit.* In Lege contagiosus erat leprosi tactus: at vero quoniam ea est in Christo puritas, quae omnes sordes et inquinamenta absorbeat, neque se contaminat leprosum tangendo, neque Legem transgreditur. Carnem enim nostram suscipiens non modo nos dignatus est manus suae contactu, sed in unum idemque corpus nobiscum coaluit, ut essemus caro de carne eius: nec modo brachium suum ad nos extendit, sed e coelo descendit usque ad ipsos inferos, nec tamen quicquam inde maculae contraxit, sed integer manens sordes omnes nostras exhausit,

et nos perfudit sua sanctitate. Caeterum quum solo verbo leprosum sanare posset, ad testandum misericordiae affectum manus tactum simul adhibuit: nec mirum, quum induere voluerit carnem nostram, ut nos a peccatis omnibus purgaret. Quare manus extensio immensae gratiae et bonitatis signum et tessera fuit. Et certe quod segniter legendo frigide praeterimus, sine magno stupore rite expendi non potest, Filium Dei adeo non abhorruisse a leprosi colloquio, ut manum quoque ad tangendam illam immunditiem porrigeret.

4. *Dicit illi Iesus, etc.* Quidam, ut leprosum excusent, non putant serio probibitum fuisse a Christo, ne miraculum vulgaret, sed illi potius additum fuisse stimulum. Rectius tamen alii, qui vetandi causam fuisse sentiunt, quia maturum tempus nondum advenerat. Fateor quidem, non oportuisse supprimi hoc miraculum, sed certa ratio fuit, cur Dominus vel statim noluerit spargi illius famam, vel saltem per leprosum. Sic igitur statuo, leprosum praepostero suo favore adeo nihil laudis fuisse meritum, ut iure damnandus sit, quod non paruit Christi mandato. Si gratiam referre sanitatis suae auctori volebat, non aliter melius potuit quam obedientia, quae omnibus sacrificiis apud Deum praefertur, et legitimi cultus principium et caput est (I. Sam. 15, 22.). Ita hoc exemplo docemur, perverse facere quicunque inconsiderato zelo indulgent, quia, quo magis satagunt in promerendo Deo, hoc tantum proficiunt, ut eius mandato sint rebelles. *Ostende te ipsum sacerdoti.* Quia nondum abrogatae erant ceremoniae Legis, eas contemni vel praetermitti noluit Christus. Iam Deus in Lege praeceperat (quemadmodum habetur Levit. cap. 14, 2.), ut, si quis mundatus esset a lepra, sacerdoti se offerret una cum sacrificio gratiarum actionis. Porro finis erat, ut Dei beneficium approbaret sacerdos suo iudicio: deinde, qui sanatus erat, gratitudinis suae testimonium redderet. Ergo Christus leprosum ad sacerdotem ablegans, sibi non aliud propositum fuisse testatur, nisi ut Dei gloriam illustraret. Ostensio enim ad examen refertur: munus gratiarum actionis symbolum erat. Iudicium itaque vult fieri a sacerdotibus, quo perspicua sit et indubia Dei gratia: leprosum vero suam sanationem acceptam referre Deo. Interim (ut nuper attigi) ritus in Lege praescriptos usque ad tempus abrogationis servare iubet. Quod hinc confessionis suae legem eliciunt Papistae, in eo sunt insulsi. Lepram allegorice volunt esse peccatum: sacrificos autem, quos Papa inaugurat, spiritualis leprae esse cognitores. Ut demus in Lege sacerdotibus hanc potestatem ideo datam esse, ut sciret populus, totam suam munditiem eiusque iudicium pendere a sacerdotio, impie tamen hoc ad se rapiunt sacrifici papales. Quicquid enim honoris datum erat antiquis sacerdotibus, nunc unus Christus sibi vindicat. Ille ergo et spiritualis leprae cognitor est solus, et dignus cui purgationis suae munus offerant, qui mundati sunt. Nam et ideo sub Lege sacrificio interposito signata fuit mundities, quia non aliter quam expiatione sanguinis purgantur homines. Ius ergo, quod Filio suo Deus asseruit, alio transferre nefandum sacrilegium est. Quod autem ex Christi mandato suam peccatoribus munditiem pronuntiant Evangelii ministri, id ad ficticiam iurisdictionem, quam imaginantur Papistae, minime torquendum est, ut inter lepram discernant.

Marc. 44. *In testimonium illis.* *Testimonium* quidam pro lege vel statuto accipiunt, quemadmodum in Psalmo dicitur (Psal. 122, 4.), Posuit hoc Deus in testimonium Israel. Mihi tamen hoc videtur esse frigidum: neque enim dubito quin pronomen *illis* ad sacerdotes spectet. Itaque ad praesentis rei circumstantiam meo iudicio Christus respexit, quia ad convincendam eorum ingratitudinem in hoc miraculo satis luculenta probatio futura erat. Nec obstat, quod leprosum tacere Christus iussit, quia noluit perpetuo sepultam sui miraculi memoriam. Quum ergo iussu Christi in sacerdotis conspectum venit leprosus, hoc illis in testimonium fuit, quod inexcusabiles redderet: si Christum pro Dei ministro amplecti nollent, et simul ablata illis erat obtrectandi occasio, quum nullum Legis apicem Christus omitteret. In summa, si fuissent sanabiles, adduci ad Christum poterant: incredulis vero damnandis satis efficax erat tam sollennis Dei contestatio.

45. *Ut non posset Iesus introire.* Hinc colligimus, cur tam cito miraculum celebrari noluerit Christus, quo scilicet liberior foret docendi facultas: non quod insurrexerint hostes, qui illi os obstruere conati sint, sed quia tanta erat vulgi importunitas in flagitandis miraculis, ut non restaret doctrinae locus. Volebat autem omnes habere ad verbum magis quam ad signa intentos. Ideo dicit Lucas, eum habitasse in desertis. Frequentiam enim hominum fugiebat, quia se videbat populi votis non satisfacturum, quin suam doctrinam signorum copia obrueret.

(71.) MATTH. VIII. 5. Porro quum ingressus fuisset Iesus Capernaum, adiit eum Centurio, obsecrans eum, 6. Et dicens, Domine, famulus meus decumbit domi paralyticus, ac graviter discruciatur. 7. Et dicit illi Iesus, Ego quum venero, medebor illi. 8. Et respondens Centurio dixit, Domine, non sum idoneus, ut tectum meum subeas: imo tantum dic verbum, et sanabitur famulus meus. 9. Etenim ego sum homo alterius potestati subditus, et habeo sub me milites: et dico huic, Vade, et vadit: et alteri, Veni, et venit: et servo meo, Fac hoc, et facit. 10. Haec autem quum audisset Iesus, admiratus est, et ait illis, qui sequebantur, Amen dico vobis, ne in Israel quidem tantam fidem reperi. 11. Dico autem vobis, quod multi ab oriente et occidente venient, et accumbent cum Abraham, Isaac et Iacob in regno coelorum: 12. Filii vero regni eiicientur in tenebras externas: illic erit fletus et stridor dentium. 13. Et dixit Iesus Centurioni, Abi, et quemadmodum credis, ita fiat tibi: et sanatus est famulus eius in hora illa.

LUC. VII. 1. Quum autem consummasset omnia verba sua audiente populo, intravit Capernaum. 2. Centurionis

autem cuiusdam servus male habens, propinquus erat morti, qui illi erat in pretio. 3. Quum audisset autem de Iesu, misit ad eum seniores Iudaeorum, rogans eum, ut veniret et servaret servum suum. 4. At illi quum venissent ad eum, rogabant eum studiose, dicentes, Dignus est, ut hoc illi praestes. 5. Diligit enim gentem nostram, et synagogam ipse aedificavit nobis. 6. Iesus autem profectus est cum illis. Et quum iam non longe abesset a domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens ei, Domine, noli vexari: non enim sum idoneus, ut sub tectum meum intres. 7. Quapropter nec me ipsum arbitratus sum dignum, qui venirem ad te, sed dic verbo, et sanabitur puer meus. 8. Etenim ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites: et dico huic, Vade, et vadit: et alteri, Veni, et venit: et servo meo, Fac hoc, et facit. 9. Auditis autem his Iesus, miratus est eum, et conversus sequenti se turbae dixit, Dico vobis, ne in Israel quidem tantam fidem inveni. 10. Et reversi, qui missi fuerant in domum, repererunt servum, qui aegrotaverat, sanum.

Matth. 5. *Porro quum ingressus fuisset.* Qui putant diversas historias a Matthaeo et Luca referri, in re nihil hallucinantur. In verbis hoc solum est diversum, quod apud Matthaeum Centurio dicitur ad Christum venisse, apud Lucam vero dicitur misisse ex Iudaeis quosdam, qui suo nomine verba facerent. Sed Matthaeus non inepte illi tribuit, quod eius rogatu et nomine gestum est. Caeterum in omnibus circumstantiis ita conveniunt duo Evangelistae, ut ridiculum sit duo miracula pro uno fingere. Porro non dubito quin militum turba, cui Centurio praeerat, stationem habuerit in urbe Capernaum, ut solebant legiones in praesidia urbium distribui. Illic quum mores populi admodum pravos et vitiosos cerneret (quemadmodum scimus, Capernaum urbem maritimam pluribus corruptelis quam alias refertam fuisse), id tamen non obstitit, quominus patriis superstitionibus damnatis verae et sincerae pietatis gustum caperet: neque enim synagogam exstruxerat Iudaeis, nisi cum aliqua invidia et periculo, nec gentem illam amabat, nisi quia amplexus erat unius Dei cultum. Itaque prius quam servum eius Christus sanaret, ipse a Domino sanatus fuerat. Neque id sine miraculo: quod scilicet homo militaris, qui armata manu mare traiecerat, ut Iudaeos assuefaceret ad ferendum tyrannidis Romanae iugum, Deo Israel se ultro submittit et addicit in obsequium. Quod dicit Lucas, servum hunc fuisse illi pretiosum, hoc modo dubitationem praevenit, quae subire poterat lectorum animos: scimus enim, non habitos fuisse servos eo in pretio, ut de ipsorum vita tam anxii essent domini, nisi qui singulari industria, vel fide, vel alia virtute sibi gratiam acquisierant. Significat ergo Lucas, non vulgare fuisse sordidumque mancipium, sed fidelem et

raris dotibus ornatum servum, qui eximia gratia apud dominum polleret: hinc tanta illius vitae cura, et tam studiosa commendatio. Subitam vero fuisse paralysin, quae primo accessu desperationem vitae attulit, ex utroque Evangelista constat: lentae enim paralyses tormento carent. Dicit autem Matthaeus, graviter discruciatum fuisse puerum, Lucas autem, morti vicinum. Ita utrumque ad illustrandam miraculi gloriam valet, dolor vel cruciatus et ultimum discrimen, quo minus de specie morbi quicquam certi asserere audeo.

Luc. 5. *Diligit enim gentem nostram.* Non dubium est, quin pietatis nomine ipsum commendent Iudaei: neque enim aliunde manabat amor gentis passim exosae, quam ex Legis studio et Dei cultu. Synagogam vero exstruens clare testatus fuerat, se favere Legis doctrinae. Quare non immerito dignum pronuntiant, cui se tanquam pio Dei cultori beneficum exhibeat Christus. Mirus interea stupor, quod Dei gratiam, quam ipsi contemptim respuunt, suo suffragio transferunt ad hominem gentilem. Si enim donorum Dei minister est illis ac dispensator Christus, cur non ipsi oblata gratia prius fruuntur, quam extraneos adducant? Sed talis semper in hypocritis securitas regnat, ut Deum sibi quodammodo obnoxium reddere non dubitent, et eius gratiam, quasi sui iuris esset, suo arbitrio subiiciant: denique eius saturi, imo quia gustare non dignantur, quasi supervacuam aliis resignent.

Matth. 8. *Non sum idoneus, ut tectum meum subeas.* Quia brevior est Matthaeus, hominem ipsum ita loquentem inducit, Lucas autem plenius exprimit, hoc amicis mandasse: sed idem amborum est sensus. Duo autem sunt huius sermonis capita: Centurio Christo parcens honoris causa petit, ne se Christus fatiget, quia se indignum reputat eius adventu. Deinde tantum illi potentiae defert, ut credat solo eius nutu ac verbo restitui in vitam posse servum suum. Mira humilitas, quod hominem ex gente devicta et serva tantopere prae se extollit. Fieri autem potest, ut assuetus supercilio Iudaeorum pro sua modestia non indigne tulerit, se habere hominem profanum, atque ita veritus fuerit iniuriam facere Dei Prophetae, si ad hominem gentilem et impurum ingredi coegisset. Quicquid sit, certum est ex animo ipsum loqui ac de Christo tam reverenter sentire, ut ad se vocare non audeat: imo sicuti in contextu sequitur apud Lucam, se ipsum reputavit eius colloquio indignum. Quaeri tamen potest, qua ratione inductus Christum tam magnifice extulerit: difficultatem etiam auget, quod continuo post sequitur, *Tantum dic verbum, et sanabitur puer,* vel *Dic verbo,* sicuti habet Lucas. Nisi enim Christum agnovisset Dei Filium, superstitio fuisset Dei gloriam ad hominem transferre. Atqui vix credibile est, de Christi divinitate, quae adhuc fere omnibus ignota erat, rite fuisse edoctum. Porro Christus non errori imputat eius verba, sed ex fide profecta esse testatur: atque haec ratio multos interpretes compulit, ut Christum putarent Centurionis elogio celebrari tanquam verum et unicum Deum. Mihi autem videtur vir pius, quum de raris et plane divinis Christi operibus certior factus esset, simpliciter Dei potentiam in ipso apprehendisse. Aliquid etiam haud dubie de promisso Redemptore audierat. Licet ergo nondum distincte intelligat, Christum esse Deum manifestatum in carne, sic tamen persuasus est, in eo ma-

nifestari Dei virtutem, illique impositum fuisse munus, ut Dei praesentiam miraculis demonstret. Ita quod Dei proprium est non transcribit superstitiose in hominem, sed, quid divinitus sit mandatum Christo reputans, solo verbo sanare servum suum posse credit. Si quis excipiat, nihil esse magis Deo proprium, quam verbo perficere quod illi visum est, nec posse summum istud imperium sine sacrilegio mortali homini concedi, facilis iterum est responsio. Quamvis Centurio non distingueret tam subtiliter, non tamen hanc potentiam hominis mortalis, sed Dei verbo tribuisse, cuius ministrum esse Christum certo persuasus erat: hoc illi minime dubium erat. Ergo quum apud Christum deposita esset sanationis gratia, hanc coelestem virtutem esse agnoscens, non alligat corporis praesentiae, sed verbo contentus est, ex quo talem vim prodire credit. Similitudo, quam adducit Centurio, quum dicit, se hominem esse etc., non est ex pari sumpta, ut loquuntur, sed comparat minus cum maiori. Divinam enim virtutem, quae se in Christo profert, pluris aestimat quam imperium, quod ipse habebat in servos et milites.

10. *Iesus admiratus est.* Tametsi in Deum non competit admiratio, quia ex rebus novis vel inopinatis oritur, in Christum tamen, quatenus una cum carne nostra humanos affectus induerat, cadere potuit. Iam quod pronuntiat Christus, *ne in Israele quidem tantam se fidem invenisse*, dictum est secundum quid, non simpliciter. Nam si colligimus omnes fidei partes, saltem in eo praecelluit Mariae fides, quod se ex Spiritu sancto fore gravidam credidit, ut Filium Dei unigenitum pareret: deinde quod filium ex se natum amplexa est tanquam factorem suum, mundique totius opificem et unicum Redemptorem. Sed duas maxime ob causas Christus fidem hominis gentilis praetulit omnium Iudaeorum fidei: nempe quod ex modico et tenui doctrinae gustu tantus ac tam repente fructus se proferret. Neque enim hoc vulgare fuit, Dei virtutem, quae tantum scintillas quasdam iacere in Christo coeperat, tam magnifice praedicare. Deinde quum Iudaei plus aequo externis signis intenti forent, hic homo gentilis nullum requirit visibile symbolum, sed nudum verbum sibi sufficere testatur. Venturus ad eum erat Christus, non quod opus esset, sed ut hanc eius fidem probaret. Quare hoc praesertim nomine ipsam commendat, quod acquiescat in nudo verbo. Quid fecisset vel unus ex Apostolis? Veni, Domine, vide et tange. Hic neque adventum corporalem, neque tactum desiderat, sed tantum efficaciae inclusum credit in verbo, ut inde certam famuli salutem exspectet. Hoc autem honoris non hominis, sed Dei verbo asserit, qui Christum statuit non privatum esse hominem, sed Prophetam divinitus missum. Atque hinc colligi potest generalis regula: quamvis salutem nostram Deus in carne Christi perfici voluerit, et sacramentis quotidie obsignet, eius tamen certitudinem ex verbo petendam esse. Nisi enim haec verbo defertur auctoritas, ut statuamus, simulac loquutus est Deus per ministros, remissa nobis esse peccata, nosque restitutos esse in vitam, tota salutis fiducia concidit.

11. *Multi ab oriente etc.* Sicuti in persona famuli Christus gratiae suae libamen et quasi primitias gentibus proposuit, sic illius dominium specimen esse docet futurae gentium vocationis, spargendaeque per totum mundum fidei: neque enim tantum ex

vicinis regionibus venturos esse docet, sed ab ultimis orbis terrarum finibus. Hoc vero licet multis Prophetarum vaticiniis testatum foret, initio tamen absurdum et incredibile Iudaeis visum est, qui Deum generi Abrahae obstrictum esse fingebant. Quare non sine admiratione hoc auditum fuit, domesticos regni Dei et haeredes fore, qui tunc extranei erant. Neque id solum, sed foedus salutis mox publicandum esse, ut totus orbis in unum Ecclesiae corpus coalesceret, dum gentiles, qui ad fidem accedent, eiusdem cum Abraham, Isaac et Iacob salutis participes fore dicit. Hinc certo colligimus, eandem, quae nobis exhibita est in Christo, olim patribus quoque fuisse promissam: neque enim communis foret haereditas, nisi una esset fides, quae est eius obtinendae ratio. In verbo *accumbendi* allusio est ad mensas: quia tamen scimus, coelestem vitam non indigere cibo et potu, perinde valet loquutio acsi dictum foret, Eadem fruentur vita.

12. *Filii vero regni.* Quomodo filios regni appellat, qui nihil minus erant quam Abrahae filii? nam certe qui a fide alieni sunt, in Dei grege censeri minime aequum est. Respondeo: quamvis ex Dei Ecclesia vere non essent, quia tamen locum in Ecclesia occupabant, hunc ipsis titulum concedit. Deinde notandum est, tanti fuisse Dei foedus, quam diu stetit in genere Abrahae, ut ad ipsos proprie spectaret regni coelestis haereditas: saltem ipsius Dei respectu tunc adhuc rami sancti erant ex sancta radice. Et sane quae postea sequuta est abdicatio satis ostendit, tunc in Dei familia fuisse retentos. Secundo notandum est, Christum non de singulis habere sermonem, sed de tota gente. Hoc vero longe durius erat quam gentium vocatio: nam gentes inseri gratuita adoptione in idem corpus cum Abrahae posteris, tolerabile utcunque fuisset, sed Iudaeos ipsos expelli, ut in locum vacuum succederent gentes, id vero portento simile habitum fuit. Utrumque tamen fore Christus pronuntiat, ut admittat Deus extraneos in sinum Abrahae, filios autem abdicet. In *tenebris externis* tacita antithesis subest. Significat enim Deus extra regnum suum, quod est regnum Lucis, non nisi tenebras regnare: metaphorice autem per Tenebras Scriptura horrendum moerorem designat, qui nec verbis exprimi, nec sensu comprehendi potest in hac vita.

13. *Abi, et quemadmodum credis, ita fiet tibi.* Hinc apparet, quam benigne gratiam suam effundat Christus, ubi vas fidei apertum nactus est. Etsi enim his verbis Centurionem alloquitur, non dubium tamen est, quin sub eius persona nos omnes ad bene sperandum invitet. Caeterum hinc quoque docemur, cur Deus plerumque sit erga nos restrictior, quia scilicet incredulitas nostra liberalem esse non patitur. Ergo si fide patefacimus illi aditum, vota nostra precesque exaudiet.

(72.) LUC. VII. 11. Accidit autem, quum egressus est, ut proficisceretur in urbem, quae vocabatur Nain, et simul cum eo profecti sunt multi eius discipuli, et turba multa. 12. Quum vero appropinquaret ad portam urbis, efferebatur mortuus unigenitus matris suae: et haec vidua erat, et turba civitatis

multa cum ea. 13. Porro quum vidisset eam Dominus, misericordia motus est super ipsam, et dixit illi, Ne plores. 14. Et accedens tetigit loculum (porro qui portabant substiterunt) et ait, Adolescens, tibi dico, surge. 15. Et resedit, qui erat mortuus, et coepit loqui: et dedit illum matri suae. 16. Cepit autem omnes timor, et glorificabant Deum, dicentes, Propheta magnus surrexit inter nos, et visitavit Deus populum suum. 17. Et manavit hic sermo per totam Iudaeam de ipso, et omnem finitimam regionem.

Luc. 11. *Accidit ut proficisceretur etc.* Quum in omnibus Christi miraculis tenenda sit analogia, quam docet Matthaeus, sciamus, iuvenem hunc, quem Christus a morte suscitavit, speciem esse spiritualis vitae, quam nobis restituit. Nomen urbis ad certitudinem historiae facit. Eodem etiam pertinet quod dicit *Lucas*, turbam magnam utrinque sequutam esse: nam et Christus multos secum habebat comites, et multi officii causa in ducendo funere mulieri aderant. Tot igitur testium oculis spectata fuit adolescentis resurrectio, ut minime dubia fuerit eius fides. Huc quoque accessit loci celebritas: scimus enim, habitos fuisse in portis conventus. Quod autem extra urbem efferebatur mortuus, id ex vetusto gentium omnium more fiebat. Porro urbem Nain Hieronymus sua aetate adhuc superstitem fuisse tradit, duobus millibus infra montem Thabor meridiem versus.

12. *Unigenitus matris suae.* Haec ad puerum suscitandum ratio Christum induxit, quod viduam unico filio orbatam videns eius misertus est: neque enim gratiam suam continuit, donec quispiam rogaret, quemadmodum alias, sed omnium preces antevertit, matrique nihil tale exspectanti reddit filium. In quo illustre habemus speculum gratuitae eius misericordiae, dum nos a morte vivificat. Loculum tangendo forte ostendere voluit, sibi minime horrori fore mortem et sepulcrum, quo nobis vitam acquireret. Et certe non tantum nos manu tangere dignatur, ut mortuos vivificet, sed ut in coelum nos efferret, in sepulcrum ipse descendit.

14. *Adolescens, tibi dico.* Hac voce testatus est Christus, quam vere doceat Paulus (Rom. 4, 17.), Deum vocare ea quae non sunt, tanquam sint. Mortuum compellat et sibi audientiam facit, ut mors ipsa repente in vitam mutetur. Atque in eo primum futurae resurrectionis illustre habemus specimen, quemadmodum iubetur Ezechiel (37, 4.), mandare aridis ossibus, ut Dei verbum suscipiant: deinde etiam docemur, quomodo nos spiritualiter Christus fide vivificet, nempe dum arcanam verbo suo virtutem instillat, ut usque ad mortuas animas penetret, quemadmodum pronuntiat ipse Ioannis 5, 25., Venit hora, quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent.

16. *Cepit autem omnes timor.* Timorem secum afferat divinae praesentiae sensus necesse est, sed hoc interest inter species timoris, quod increduli vel ad stuporem usque expavescunt, vel terrore perculsi fremunt contra Deum: pii autem et religiosi reverentia tacti sponte se humiliant. *Timor* ergo hic in bonam partem acci-

pitur, quia perspectae Dei virtuti tribuentes suum honorem, non modo reveriti sunt Deum, sed gratias illi egerunt. Quod *Deum* dicunt *visitasse plebem suam*, non de qualibet visitatione accipio, sed quae ipsos in integrum restitueret. Non modo collapsae res erant in Iudaea, sed misera deformisque incubuerat servitus, quasi Deus eos non respiceret. Una spes restabat, quod Deus se Redemptorem fore promiserat, postquam extremis miseriis afflicti essent. Mihi ergo non dubium est, quin miraculo admoniti propinquam status sui instaurationem sperarint: tantum in modo visitationis errant. Nam etsi insolitam Dei gratiam in eo agnoscunt et commendant, quod Propheta magnus surrexerit, hoc tamen elogium longe inferius est dignitate et gloria promissi Messiae. Unde apparet, fidem in populo illo tunc fuisse valde confusam, multisque commentis implicitam.

(73.) MATTH. VIII. 19. Et accedens unus scriba dixit ei, Praeceptor, sequar te, quocunque abieris. **20.** Et dicit illi Iesus, Vulpes foveas habent, et volucres coeli nidos: at Filius hominis non habet, ubi caput reclinet. **21.** Alius autem ex discipulis suis dixit ei, Domine, permitte mihi prius, ut abeam, et sepeliam patrem meum. **22.** At Iesus dixit illi, Sequere me, et sine, ut mortui sepeliant mortuos suos.

LUC. IX. 57. Factum est autem, ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum, Sequar te, quocunque ieris. **58.** Dixit illi Iesus, Vulpes cavernas habent, et volucres coeli nidos: Filius autem hominis non habet, ubi caput reclinet. **59.** Ait autem ad alterum, Sequere me. Ille autem dixit, Domine permitte mihi, ut prius abeam ac sepeliam patrem meum. **60.** Dixit autem ei Iesus, Sine ut mortui sepeliant mortuos suos: tu vero vade, et annuntia regnum Dei. **61.** Et ait alius, Sequar te, Domine, sed permitte mihi prius, ut valedicam his, qui sunt domi meae. **62.** Ait ad illum Iesus, Nemo, qui manu sua ad aratrum admota respexerit a tergo, aptus est regno Dei.

Matth. 19. *Et accedens unus scriba.* Duos hic homines Matthaeus, tres autem Lucas nobis proponit: qui, quum omnes parati essent Christo nomen dare, prout diversis vitiis impediebantur a recto cursu, varia responsa accipiunt. Posset tamen absurdum primo aspectu videri, quod Christus eum, qui statim et sine mora ad sequendum se offert, amandat, nec in contubernium suum recipit: alterum vero, qui missionem ad tempus petendo tardior est ac minus promptus, secum retinet. Atqui utriusque optima est ratio: unde tanta scribae promptitudo, ut se protinus ad Christum comitandum accingeret, nisi quia minime reputabat, quam

dura et misera esset comitum eius conditio? Tenendum est, fuisse scribam, qui vitae quietae et commodae assuetus versatusque in honore probrorum, inopiae, persequutionum et crucis impatiens fuisset. Vult quidem hic Christum sequi, sed mollem et amoenam viam, et hospitia bonis omnibus referta somniat, quum per spinas ambulandum sit Christi discipulis, et per continuas aerumnas ad crucem pergendum. Ergo quo magis festinat, eo minus paratus est. Perinde enim facit acsi in umbra et deliciis, sine sudore et pulvere, extra telorum iactum militare vellet. Tales a Christo repudiari mirum non est, quia sicuti temere irrumpunt, ita prima quaque molestia fracti, primo quoque certamine exanimati referunt pedem, et locum turpiter deserunt. Adde quod locum scriba iste apud Christum quaerere potuit, ut ex eius mensa gratis et laute in otio pasceretur. Quare sciamus, in eius persona nos moneri omnes, ne temere et secure iactemus, nos fore Christi discipulos de cruce et aerumnis nihil cogitantes: quin potius ante tempus meditemur, qualis nos maneat conditio. Hoc enim tirocinio nos initiat in scholam suam, ut nos abnegantes crucem nostram tollamus.

20. *Vulpes foveas habent.* Declarat quidem Filius Dei, qualis fuerit vitae suae conditio, dum in terris versatus est, sed discipulis suis omnibus praescribit, ad quam se vitae rationem formare debeant. Mirum tamen est Christum negare, sibi esse terrae pedem ubi caput reclinet, quum multos haberet pios homines et humanos, qui libenter eum hospitio exciperent. Sed notandum est, monendi causa hoc esse dictum, ne tanquam a locuplete domino mercedem amplam et opimam exspectet scriba, quum dominus ipse precario degat in alienis domibus.

21. *Et sepeliam patrem meum.* Diximus, scribam repudiari a Christo comitem, quia sibi commodum vitae genus fingendo temere se ingerebat. Hic vero, quem retinet Christus, laborabat contrario vitio: nam quominus extemplo pareret Christo vocanti obstabat illa infirmitas, quod patrem deserere durum esset, ac credibile est fuisse confectum senio, quum dicat, Permitte ut sepeliam. Nam haec loquutio subindicat, non multum temporis illi fuisse residuum. *Lucas* exprimit, iussum fuisse a Christo ut sequeretur. Pro eo dicit *Matthaeus*, unum fuisse ex discipulis. Porro vocationem non recusat, sed commeatum sibi ad tempus dari petit, dum pietatis officio fungatur erga patrem. Perinde enim valet eius excusatio, acsi liberum se negaret, donec mortuus esset pater. Caeterum ex Christi responso intelligimus, sic colendam esse filiis pietatem erga parentes, ut ea posthabita, quoties alio Deus vocat, primum eius mandato gradum tribuant: cessare, inquam, oportet quaecunque debentur hominibus officia, ubi sibi operam impendi iubet Deus. Nunc singulis videndum est, quidnam ab illis requirat Deus, et quid vocatio cui sunt addicti postulet, ne ipsos terreni parentes impediant, quominus summo et unico omnium Patri suum ius integrum maneat.

22. *Mortui sepeliant mortuos.* His verbis non damnat Christus sepulturae officium: esset enim foedum et immane, abiicere insepulta mortuorum cadavera, et scimus, ritum sepeliendi divinitus fuisse traditum hominibus, et apud sanctos usu receptum, ad spem ultimae resurrectionis confirmandam. Tantum docere voluit,

quicquid nos a recto cursu revocat vel moratur nihil nisi mortem sapere: acsi diceret, eos demum solos vivere, qui sua studia et omnes vitae partes ad Dei obsequium applicant, eos vero qui in mundo subsidunt, atque ut se praebeant hominibus morigeros Deum praetereunt, similes esse mortuis, qui se in habenda mortuorum cura frustra et inutiliter occupant.

Luc. 60. *Vade et annuntia.* Matthaeus tantum habet, *Sequere me:* Lucas vero clarius exprimit, quorsum fuerit vocatus, nempe ut Evangelii minister esset ac praeco. Nam si privatae vitae relictus foret, nulla necessitas cogebat patri deesse, modo ne in patris gratiam ab Evangelio deficeret: sed quia Evangelii praedicatio eum domi sedere non patitur, a patre ipsum Christus merito avellit. Caeterum ut mira in eo apparet Christi bonitas, qui hominem adhuc infirmum tam honorifico munere dignatur, ita notare operae pretium est, corrigi vitium quod adhuc in eo haerebat, non indulgentia foveri.

Luc. 61. *Et ait alius.* Huius tertii non meminit Matthaeus. Apparet autem, mundo fuisse magis affixum, quam ut ad sequendum Christum solutus et expeditus foret. Se quidem Christo contubernalem offert, sed addita exceptione, quum valedixerit domesticis suis: hoc est, quum negotia domi composuerit, sicuti solent qui discessum parant. Haec causa est, cur tam duriter illum castiget Christus: verbo enim professus, se fore Christi comitem, tergum illi vertebat, donec satisfecisset terrenis negotiis. Iam quum neget Christus, aptos esse regno Dei qui post tergum respiciunt, attente quaerendum est, quid hoc sibi velit. Dicuntur autem *a tergo respicere*, qui mundi curis impliciti se a recta via abduci sinunt, praesertim vero qui se demergunt in eas, quae eos reddant inutiles ad sequendum Christum.

(74.) MATTH. IX. 1. Et ingressus navim traiecit, ac venit in suam civitatem. 2. Et ecce adduxerunt illi paralyticum in lecto decumbentem. Quumque vidisset Iesus fidem illorum, dixit paralytico, Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua. 3. Et ecce quidam e Scribis dicebant intra se, Hic blasphemat. 4. Et quum vidisset Iesus cogitationes illorum, dixit, Quare vos cogitatis mala in cordibus vestris? 5. Utrum enim est facilius, dicere, Remittuntur tibi peccata tua: an dicere, Surge, et ambula? 6. Ut autem sciatis, quod potestatem habeat Filius hominis in terra remittendi peccata, (tunc dicit paralytico) Surge, tolle lectum tuum, et abi domum tuam. 7. Et ille surrexit abiitque domum suam. 8. Turbae vero, quae viderant, admiratae sunt et glorificaverunt Deum, qui dedisset potestatem talem hominibus.

MARC. II. 1. Et iterum intravit Capernaum post dies aliquot, et auditum est, quod in domo esset. 2. Et protinus

congregati sunt multi, adeo ut iam non caperent eos, quae circa ianuam erant loca, et loquebatur eis sermonem. 3. Et veniunt ad eum ferentes paralyticum, qui a quatuor portabatur. 4. Et quum non possent appropinquare illi prae turba, nudaverunt tectum aedium, in quibus erat, perfossoque tecto demittunt grabbatum, in quo paralyticus iacebat. 5. Quum autem vidisset Iesus fidem illorum, ait paralytico, Fili, remittuntur tibi peccata tua. 6. Erant autem illic quidam e Scribis sedentes, et cogitantes in cordibus suis, 7. Quid hic sic loquitur blasphemias? quis potest remittere peccata, nisi solus Deus? 8. Et protinus quum cognovisset Iesus Spiritu suo, quod sic cogitarent intra se, dixit illis, Quid ista cogitatis in cordibus vestris? 9. Utrum est facilius, dicere paralytico, Remittuntur tibi peccata: an dicere, Surge, et tolle grabbatum tuum, et ambula? 10. Ut autem sciatis, quod Filius hominis habet potestatem in terra remittendi peccata, (ait paralytico) 11. Tibi dico, surge, tolle grabbatum tuum, et abi in domum tuam. 12. Et statim surrexit, sublatoque grabbato egressus est in conspectu omnium, adeo ut stupescerent omnes, et glorificarent Deum, dicentes, Nunquam sic vidimus.

LUC. V. 17. Et factum est quodam die, et ipse docebat: erantque Pharisaei sedentes ac Legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilaeae, et Iudaeae, et Ierusalem, et virtus Domini aderat ad sanandum eos. 18. Et ecce viri portantes in lecto hominem, qui erat paralyticus, et quaerebant eum inferre et ponere ante eum. 19. Et non invenientes, qua parte illum inferrent prae turba, ascenderunt supra tectum, ac per tegulas demiserunt eum cum lectulo in medium ante Iesum. 20. Quorum fidem ut vidit, dixit illi, Homo, remittuntur tibi peccata tua. 21. Et coeperunt cogitare Scribae et Pharisaei, dicentes, Quis est hic, qui loquitur blasphemias? quis potest remittere peccata nisi solus Deus? 22. Ut autem cognovit Iesus cogitationes ipsorum, respondens dixit ad eos, Quid cogitatis in cordibus vestris? 23. Utrum est facilius, dicere, Remittuntur tibi peccata: an dicere, Surge et ambula? 24. Ut autem sciatis, quod Filius hominis habet potestatem in terra, (ait paralytico) Tibi dico, surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam. 25. Isque confestim surgens coram illis, sustulit lectum, in quo iacuerat,

abiitque in domum suam glorificans Deum. 26. Et stupor corripuit omnes, et glorificabant Deum, et repleti sunt timore, dicentes, Vidimus incredibilia hodie.

Matth. 1. *Venit in civitatem suam.* Docet hic locus, urbem Capernaum vulgo creditam fuisse natalem locum Christi, quod eam maxime frequentaret: minime enim dubium est, eandem a tribus historiam referri, quamvis circumstantias alius alio subtilius enumeret. Dicit Lucas, venisse ex variis partibus Iudaeae scribas, quibus spectantibus paralyticum Christus sanavit: subindicat tamen, aliis quoque redditam esse sanitatem Christi gratia. Nam priusquam ad paralyticum descendat, in plurali numero loquens dicit, patefactam illic fuisse Dei virtutem ad sanandos eorum morbos. Fuit autem non vulgaris huius miraculi gloria, quod homo, quem membris omnibus captum per funes in lecto iacentem demiserant, repente vegetus agilisque consurgit. Alia tamen peculiaris ratio est, cur in hoc miraculo magis quam in aliis insistant Evangelistae, quod scilicet indigne tulerint scribae, Christum sibi ius et potestatem sumere remittendi peccata: Christus vero eam visibili signo sancitam esse et obsignatam voluit.

2. *Quumque vidisset fidem illorum.* Fidei quidem solus est Deus cognitor, sed fidei specimen edebant in illo tam laborioso conatu, quia nunquam tantum subissent molestiae, nec cum tantis obstaculis luctati essent, nisi animos fecisset certa successus fiducia: ita fidei eorum in eo fructus apparuit, quod praecluso undique aditu fatigati non fuerunt. Nam quod quidam existimant, Christum divinitus conscium fuisse ipsorum fidei, quae occulta intus latebat, mihi coactum videtur. Iam quia illorum fidei concessit Christus, quod paralytico daturus erat beneficium, ideo quaeri hoc loco solet, quatenus hominibus prosit aliena fides. Ac primo quidem certum est, profuisse Abrahae fidem posteris, dum gratuitum salutis foedus sibi et semini suo oblatum amplexus est. Idem et de singulis fidelibus sentire convenit, quod Dei gratiam fide sua ad liberos et nepotes propagant, etiam antequam nascuntur. Atque id in pueris infantibus locum habet, qui nondum per aetatem fidei sunt capaces. Adultos vero, quos propria deficit fides (sive extranei sint, sive sanguine coniuncti), quoad aeternam animae salutem aliena fides non nisi mediate iuvat. Nam quia profectu non carent preces, quibus a Deo petimus ut incredulos ad poenitentiam convertat, hinc patet, fidem illis nostram prodesse, eousque tamen ut ad salutem non perveniant, donec illis impetrata fuerit eiusdem fidei societas: ubi autem mutuus est fidei consensus, vicissim ab aliis iuvari aliorum salutem plus quam notum est. Hoc quoque controversia caret, terrenis beneficiis in favorem piorum saepe donari incredulos. Quod ad praesentem locum spectat, tametsi aliorum fide motus fuisse dicitur Christus, consequi tamen paralyticus remissionem peccatorum non potuit, nisi propriam ipse haberet fidem. Indignis saepe Christus corporis sanitatem restituit, sicuti Deus quotidie solem suum oriri facit super bonos et malos, at non alio modo reconciliat se nobis quam per fidem. Quare synecdoche est in voce *illorum*, quia non ita respexit Christus eos, qui paralyticum ferebant, quin eius quoque fidem intuitus

fuerit. *Remittuntur tibi peccata.* Videtur hic Christus paralytico aliud quam quaesierat promittere: sed quum sanitatem corporis dare velit, exordium facit a causa morbi tollenda, et simul paralyticum admonet, unde illi acciderit morbus, et quomodo vota sua disponere debeat. Nam quia vulgo non reputant homines, flagella esse Dei quas sustinent aerumnas, tantum levamen aliquod in carne optant, de peccatis suis interea sunt securi, perinde acsi aegrotus morbum negligens praesenti tantum dolori remedium peteret. Atqui unica a malis omnibus liberatio est, Deum habere propitium. Contingit quidem interdum, ut impii ex malis suis emergant, Deo nihilominus adhuc illis infesto, sed dum se putant defunctos, mox vel eadem recurrunt, vel plura et graviora irruunt, quae testentur, nullum fore modum nec finem, donec placata fuerit ira Dei, quemadmodum ipse testatur per Prophetam Amos (5, 19.), Si leonem evaseris, occurret tibi ursus: si domi te incluseris, insiliet scorpio. Itaque haec loquendi ratio frequens et trita est Scripturis, veniam a peccatis promittere, ubi poenarum mitigatio quaeritur. Hunc quoque ordinem tenere in precibus convenit, ut afflictionum sensu de peccatis nostris admoniti, de impetranda venia primum simus solliciti, ut Deus nobis reconciliatus a puniendo manum retrahat.

3. *Et ecce quidam e scribis.* Christum accusant blasphemiae et sacrilegii, quia quod proprium est Dei sibi usurpet: addunt enim alii duo, Quis potest remittere peccata nisi solus Deus? Porro minime dubium est, quin eos ad sinistrum hoc iudicium obtrectandi libido impulerit. Si quid reprehensione dignum putant, cur non inquirunt? deinde quum ambigua sit loquutio, nec aliud protulerit Christus quam quod solent Prophetae, dum gratiae Dei sunt testes, cur in deterius rapiunt, quod aequius interpretari licebat? Malevolentia igitur et livore prius infectos fuisse constat, qui tam cupide ansam Christi damnandi arripiunt. Porro taciti cogitant in cordibus suis, ut absentem apud sui similes traducant. Vere istud quidem, penes Deum unum ius et potestatem esse remittendi peccata, sed male subsumunt, in Christum id non competere, quum Deus sit in carne manifestatus. Sciscitari eos decebat, quo iure tantum sibi auctoritatis Christus sumeret: nunc sine ulla inquisitione ipsum aliquem ex grege hominum esse fingentes, temere ad eum damnandum prosiliunt.

4. *Quum vidisset Iesus.* Iam in hoc Divinitatis suae specimen edit, quod occultos eorum sensus in medium profert: nemo enim novit, quid sit in homine nisi spiritus eius (I. Cor. 2, 11.). Ideo Marcus addit, ipsum Spiritu suo novisse, acsi diceret, non potuisse humanitus perspici, quod in cordibus latebat, sed Christum divino suo Spiritu illuc usque penetrasse. Mala autem eos cogitare dicit, non quod illis doleret, transferri ad hominem mortalem quod Deus uni sibi vindicat, sed quia Deum palam se offerentem superbe et maligne respuerent.

5. *Utrum est facilius.* Sensus est: quum nihilo facilius sit, verbo corpus emortuum vegetare quam remittere peccata, mirum videri non debere, quod peccata remittat, ubi alterum illud praestiterit. Videtur tamen parum solide ratiocinari Christus, quia, quanto praestantior est anima corpore, tanto praecellit corporis sanitatem peccatorum remissio. Sed in promptu est solutio, quod

Christus sermonem ad eorum captum accommodat, qui ut erant animales, externis signis magis movebantur, quam tota spirituali Christi virtute, quae ad aeternam salutem valebat. Sic Ioannis 5, 28. efficaciam Evangelii ad homines vivificandos inde probat, quod ultimo die mortuos voce sua excitabit e sepulcris. Hoc igitur ad eos refellendos satis validum fuit argumentum, quibus nihil pluris erat quam miraculum visibile, ut negare non possent iure peccata remisisse paralytico, dum robur illi vigoremque restituit, quia ex hoc effectu apparuit peccatorum remissio.

6. *Potestatem habeat in terra.* Haec potestas longe alia est, quam quae Apostolis mandata fuit, et qua hodie funguntur Ecclesiae pastores: non enim tam remittunt ipsi, quam remissa testantur, dum iniunctam sibi legationem promulgant. His autem verbis Christus non se ministrum et testem solum huius gratiae, sed etiam auctorem pronuntiat. Sed quorsum pertinet restrictio *in terra?* quid enim iuvabit, nos hic veniam adeptos esse, nisi id in coelo ratum sit? Nempe dicere voluit Christus, ne procul quaerenda sit peccatorum remissio, in sua persona quasi ad manus esse hominibus exhibitam. Nam (quae nostra est ad diffidentiam propensio) nunquam statuere audemus, Deum erga nos esse misericordem, nisi prope accedens se nobis familiariter explicet. Iam quia hac de causa descendit Christus in terram, ut praesentem Dei gratiam hominibus offerret, dicitur coram peccata remittere, quia in eo et per eum patefacta fuit Dei voluntas, quae secundum carnis sensum prius erat supra nubes abscondita.

8. *Turbae vero, quae viderant.* Pro *admiratione*, cuius meminit Lucas, reliqui duo ἔκστασιν vel stuporem ponunt: Lucas etiam *timorem* adiungit. Omnium tamen consilium est docere, non simpliciter modo agnitam fuisse Dei virtutem, sed admiratione perculsos fuisse omnes, ut Deo gloriam dare cogerentur. Timor autem, qui admirationem sequutus est, ad hoc valuit, ne Christo obstreperent, sed reverenter se illi submitterent tanquam Dei prophetae. Matthaeus diserte exprimit, glorificasse Deum, qui dederat talem potestatem hominibus, in quo videntur nonnihil hallucinati: nam etsi hominem oculis aspiciunt, debebant aliquid homine altius in eo mente percipere. Recte hoc quidem, quod in commune humani generis bonum hominis naturam tanto honore in Christo affectam esse praedicant, sed quia nondum capiunt Deum in carne manifestatum, aliquo errore implicita est eorum confessio. In summa verum erat, Deum dedisse talem potestatem hominibus, sed isti dandi modum et rationem nondum tenebant, quibus ignota erat Dei maiestas cum carne coniuncta.

(75.) MATTH. IX. 9. Et praeteriens Iesus illinc, vidit hominem sedentem ad telonium, Matthaeum nomine, et dicit ei, Sequere me. Atque is surgens sequutus est ipsum. 10. Et factum est, ut ipse accumberet in illius aedibus, et ecce multi publicani et peccatores, qui venerant, simul accubuerunt cum Iesu et discipulis eius. 11. Et videntes Pharisaei dixerunt discipulis eius, Cur cum publicanis et peccatoribus

vescitur praeceptor vester? 12. At Iesus, quum audisset, dixit illis, Non opus habent, qui validi sunt, medico, sed qui male habent. 13. Quin potius ite, et discite quid sit, Misericordiam volo, et non sacrificium: non enim veni ad vocandum iustos, sed peccatores ad poenitentiam.

MARC. II. 13. Et egressus est rursus ad mare, omnisque turba veniebat ad eum, ac docebat eos. 14. Et quum praeteriret Iesus, vidit Levi Alphaei filium sedentem ad telonium, et ait illi, Sequere me: isque surgens sequutus est eum. 15. Et factum est, quum accumberet in domo illius, multi etiam publicani et peccatores simul discubuerunt cum Iesu et discipulis eius: erant enim multi, qui sequuti fuerant eum. 16. Et Scribae ac Pharisaei, quum vidissent eum capientem cibum cum publicanis et peccatoribus, dicebant discipulis eius, Quid est, quod cum publicanis et peccatoribus edit ac bibit? 17. Hoc audito Iesus ait illis, Non opus habent, qui validi sunt, medico, sed qui male habent. Non veni ad vocandum iustos, sed peccatores ad poenitentiam.

LUC. V. 27. Et post haec exiit, ac vidit publicanum nomine Levi sedentem ad telonium, et ait illi, Sequere me. 28. Atque is relictis omnibus sequutus est eum. 29. Et fecit illi convivium magnum Levi in domo sua, et erat turba multa publicanorum et aliorum, qui cum illis accumbebant. 30. Et murmurabant Scribae et Pharisaei adversus discipulos eius, dicentes, Quare cum publicanis et peccatoribus editis ac bibitis? 31. Et respondens Iesus dixit ad illos, Non egent, qui sani sunt, medico, sed qui male habent. 32. Non veni ad vocandum iustos, sed peccatores ad poenitentiam.

Matth. 9. *Vidit sedentem ad telonium.* Quod Matthaeus a telonio (qui locus rapinis et iniustis exactionibus deditus esse solet, tunc vero maxime infamis erat) non modo in contubernium Christi recipitur, sed etiam ad munus Apostolicum vocatur, in eo habemus illustre gratiae Dei exemplar. Voluit scilicet Christus non solum idiotas et crassos homines in illum ordinem eligere, ut sapientiam mundi deiiceret, sed hunc quoque publicanum, qui vitae genus minus probatum et variis corruptelis implicitum sequutus erat, ut specimen esset gratuitae suae bonitatis, doceretque in eius persona, nostram omnium vocationem non ex iustitiae propriae meritis, sed ex mera sua liberalitate pendere. Ergo Matthaeus exhibitae in Christo gratiae non modo testis et praeco, sed etiam testimonium et typus fuit. Iam in eo gratitudinem suam demonstrat, quod eum mandare perpetuae memoriae non pudet, qualis

fuerit et unde assumptus, quo magis in sua persona illustret Christi gratiam. Eodem modo Paulus (1. Tim. 1, 15.), Fidelis sermo, quod Christus Iesus venit ad peccatores servandos, quorum primus ego sum. Quod Marcus et Lucas eum *Levi* nominant, apparet istud fuisse gentile nomen, sed quia publicanus erat, hanc fuisse causam, ut peregrinum nomen sibi arcesseret. *Sequere me.* Non dubium est, quin pluribus verbis expresserit Christus, quorsum et qua lege eum vocaret, idque certius colligitur ex Luca, qui eum omnibus relictis surrexisse dicit sequendi Christi causa. Nam omnia relinquere, nisi domestico Christi discipulo et in spem Apostolatus vocato, necesse non erat. Porro in tam prompto obsequendi studio divinam vocis Christi efficaciam perspicimus; non quod omnes peraeque, quorum auribus insonat, intus afficiat in cordibus, sed in hoc homine voluit Christus singulare specimen edere, ut sciremus, non humanitus fuisse vocatum.

Luc. 29. *Et fecit illi convivium.* Videtur ab eo discrepare quod refert Lucas, relicta fuisse ab eo omnia: sed facilis solutio est, posthabitis omnibus impedimentis Matthaeum se totum Christo dedisse, sic tamen ut res suas domesticas non abiiceret. Paulus, dum militum exemplo Verbi ministros hortatur, ut liberi et soluti omnibus impedimentis operam suam Ecclesiae impendant, dicit (II. Tim. 2, 4.), Nemo, qui militat, implicat se vitae negotiis, ut imperatori placeat: non intelligit certe, quicunque dant nomina ad militiam profitendam, divortium facere cum uxoribus, liberos abdicare, domibus suis in totum renuntiare, sed ad tempus abstinere a domibus suis, et curis omnibus renuntiare, ut se militiae prorsus addicant. Sic et Matthaeum nihil retinuit, quominus sequeretur, quo Christus vocabat: et tamen, quatenus illi permisit vocationis suae ratio, libere et domo sua et facultatibus usus est. Telonio quidem valedicere oportuit, quia illic occupatus Christi comes non fuisset. Convivium magnum non tam ad discumbentium turbam, quam ad ciborum copiam et splendorem refertur: nam Christum scimus non ea fuisse austeritate, quin passus sit, interdum se a divitibus lautius accipi, sic tamen ut luxuries abesset. Interea non dubium est quin, ut ipse singulare erat temperantiae exemplum, ita suos hospites ad frugalem et mediocrem victum hortatus sit: lautitias quidem profusas et dissolutas nunquam tulisset. Quod dicit Matthaeus venisse peccatores, hoc est, homines flagitiosae vitae vel infamia notatos: hinc factum est, quod publicani, quum et ipsi vulgo exosi et probrosi forent, non abhorrebant a talium consuetudine: nam sicuti modica correctio pudore humiliat eos qui peccarunt, ita nimia severitas quosdam ad desperationem cogit, ut omni pudore excusso ad turpitudinem se proiiciant. Tributum aut vectigal exigere nullum erat scelus: sed quum se reiici viderent publicani quasi profanos et detestabiles, solatium petebant ex eorum consuetudine, qui sinistra fama laborantes ob commune dedecus eos non spernebant. Interea se miscebant adulteris, ebriosis et similibus, quorum scelera improbassent, et quibus fuissent dissimiles, nisi publico odio et repulsa huc necessitatis fuissent adacti.

Matth. 11. *Cur cum publicanis vescitur?* Christi discipulos adoriuntur scribae, atque ut ad defectionem sollicitent, exprobrant

quod prima specie turpe ac pudendum erat. Quorsum enim illis proprius magister, nisi ut se a vulgo ad sanctiorem vitam agendam subducerent? Atqui eos ab honesto et tolerabili vitae statu ad profanam licentiam traduxit, ut sese cum impuris convivis inquinent. Poterat rudes adhuc et flexibiles discipulos ista exprobratio pungere, ut magistrum desererent. Recte autem illi, quod non satis muniti adversus talem calumniam querimoniam suam ad magistrum deferunt: nam Christus se opponens eos in posterum confirmat.

12. *Non opus habent etc.* Apparet ex Christi responso, dupliciter peccasse scribas, quod nec reputarent officium Christi, et suis vitiis parcendo alios omnes superbe despicerent. Quod ideo notandum est, quod plus quam vulgaris semper fuit hic morbus. Nam hypocritae, ut saturi sunt et ebrii ventosa suae iustitiae fiducia, ad quid missus fuerit Christus in terram non reputant: in quanto malorum labyrintho demersum sit humanum genus, quam horribilis Dei ira et maledictio cunctis incumbat, quam confusa vitiorum mole premantur non agnoscunt. Ita fit ut stupidi ad hominum miserias de remedio non cogitent. Iam vero sibi placentes in ordinem cogi non sustinent, ac indignum putant, se peccatoribus aggregari. Hunc secundum errorem perstringit Christus, ubi respondet, sanos non opus habere medico: est enim ironica concessio, in qua ideo offendi eos docet peccatorum intuitu, quia iustitiam sibi arrogant. Quia sani estis, inquit, vobis despicabiles sunt aegroti, ut eorum vos pigeat, ac conspectus ipse molestus sit: atqui medicum longe aliter affici oportet. Postea ostendit, obeundas sibi esse medici partes, quoniam vocandis peccatoribus missus fuerit a Patre. Etsi autem Christus ab obiurgatione incepit, tamen si proficere cupimus in eius doctrina, quod secundo loco posuit, imprimis tenendum est, ipsum scilicet venisse ut mortuos vivificet, ut iustificet reos ac damnatos, ut pollutos et sordibus infectos abluat, ut perditos eruat ab inferis, ut sua gloria vestiat qui foeditate operti erant, ut eos qui corrupti erant vitiorum foetore ad beatam immortalitatem renovet. Si hoc eius esse officium expendimus, atque hunc adventus finem, si nobis in mentem venit hac de causa induisse carnem nostram, sanguinem suum fudisse, mortis sacrificio esse defunctum, usque ad inferos descendisse, nunquam absurdum videbitur, quod postremos hominum et scelerum colluvie opertos in salutem colligat. Tibi indignus Christi gratia videtur, quem abominaris: cur ergo piaculum factus est Christus ipse et maledictio, nisi ut maledictis peccatoribus manum porrigeret? Iam si nobis obrepit fastidium, quod tam Baptismus quam sacra Coena sordidis hominibus nos coniungit, ut videatur eorum societas aliqua nos macula aspergere, descendere statim in nos ipsos oportet, et propria mala sine blanditiis excutere. Efficiet hoc examen, ut libenter sinamus eodem nos fonte cum impurissimis lavari, ut non repudiemus, quam communiter impiis omnibus iustitiam, quam mortuis vitam et perditis salutem offert.

13. *Ite, et discite.* Ablegat eos et facessere iubet, quia indociles esse videbat et praefractos. Vel certe innuit, certamen illis esse cum Deo et Propheta, qui superbia crudeles indigne ferant iuvari miseros, et aegrotis afferri medicinam. Testimonium hoc ex Hosea 6, 6., sumptum est, ubi Propheta de vindicta Dei

concionatus adversus Iudaeos, ne exciperent se defungi externo Dei cultu, quemadmodum solebant suas ceremonias secure iactare, negat Deum sacrificia morari, ubi et animi pietate vacui sunt et mores alieni ab integritate et iustitia. Quod vero Deus sacrificia se nolle pronuntiat, ex secundo membro patet comparative dici, scientiam Dei holocaustis potiorem esse: quibus verbis non praecise holocausta repudiat, sed pietati et fidei postponit. Sic tamen habendum est, fidem et spiritualem cultum per se Deo placere, caritatem et humanitatis officia erga proximos per se requiri: sacrificia non nisi accessoria esse, ut loquuntur, quae nullo pretio vel loco sunt, ubi solida veritas non subest. Qua de re fusius tractavi decimo ad Hebraeos capite. In voce *misericordiae* synecdoche notanda est: nam sub una parte complectitur Propheta, quicquid humanitatis fratribus debemus.

Non enim veni etc. Quanquam refellendae scribarum superbiae et hypocrisi hoc dictum est, continet tamen in genere valde utilem doctrinam. Monemur enim, non aliter nobis prodesse Christi gratiam, quam dum peccatorum nostrorum nobis conscii, et sub eorum onere gementes humiliter ad eum accedimus. Rursum in certam fiduciam eriguntur infirmae conscientiae, quia timendum non est, ne reiiciat Christus peccatores, quibus vocandis e coelesti sua gloria descendit. Sed tenenda est simul illa particula, *ad poenitentiam*, ut sciamus veniam nobis fieri, non quae peccata foveat, sed quae ad pie sancteque vivendi studium nos revocet. Hac enim Lege nos reconciliat Patri, ut redempti eius sanguine offeramus nos veras hostias, quemadmodum dicit Paulus (Tit. 2, 12.), In hoc apparuit misericordia Dei et humanitas, ut abnegatis terrenis desideriis iuste sancteque ambulemus, etc.

(76.) MATTH. IX. 14. Tunc adeunt eum discipuli Ioannis, dicentes, Quam ob causam nos et Pharisaei ieiunamus plerumque, discipuli vero tui non ieiunant? 15. Et dixit illis Iesus, Num possunt filii sponsi lugere, quam diu cum illis est sponsus? Venient autem dies, quum tolletur ab eis sponsus, et tunc ieiunabunt. 16. Nullus autem immittit assumentum panni rudis in vestem veterem, aufert enim supplementum illius a vestimento, et peior ruptura fit. 17. Neque mittunt vinum novum in utres veteres, alioqui rumpuntur utres, et vinum effunditur, et utres pereunt: sed mittunt vinum novum in utres novos, et utraque simul servantur.

MARC. II. 18. Et discipuli Ioannis ac Pharisaeorum ieiunabant, veniuntque, et dicunt illi, Quare discipuli Ioannis et Pharisaeorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant? 19. Et ait illis Iesus, Num possunt filii nuptialis thalami, in quo cum illis est sponsus, ieiunare? quam diu secum habent sponsum, non possunt ieiunare. 20. Venient au-

tem dies, quum auferetur ab eis sponsus, et tunc ieiunabunt in illis diebus. 21. Et nemo assumentum panni rudis assuit vestimento veteri: alioqui aufert supplementum eius novum a veteri, et peior fit scissura. 22. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres, alioqui rumpit mustum utres, et vinum effunditur, et utres pereunt: sed vinum novum in utres novos mittendum.

LUC. V. 33. At illi dixerunt ad eum, Quare discipuli Ioannis ieiunant frequenter, et obsecrationes faciunt, similiter et Pharisaeorum, tui vero edunt et bibunt? 34. Quibus ipse ait, Num potestis facere, ut filii thalami, dum est cum illis sponsus, ieiunent? 35. Venient autem dies, et quum ablatus fuerit ab illis sponsus, tunc ieiunabunt in diebus illis. 36. Dicebat autem et similitudinem ad eos, Nemo immissuram vestimenti novi mittit in vestimentum vetus, alioqui et novum rumpit, et veteri non convenit immissura ex novo. 37. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres: alioqui rumpet vinum novum utres, et ipsum effundetur, et utres peribunt. 38. Sed vinum novum in utres novos mittendum est, et utraque conservantur. 39. Et nemo, qui biberit vetus, statim vult novum: dicit enim, Vetus melius est.

Matth. 14. *Tunc adeunt eum discipuli Ioannis.* Lucas Pharisaeos inducit loquentes, Marcus videtur utrosque coniungere. Nec certe dubium est, quin hoc artificio maligne conati sint Pharisaei, in partes suas attrahere Ioannis discipulos, et in certamen committere cum Christi discipulis. Similitudo in precibus et ieiuniis plausibilis erat societatis illecebra: diversa autem Christi ratio morosis et sibi nimium addictis hominibus dissidii et simultatis occasio erat. Hoc exemplo monemur, prudenter cavendum esse, ne levi aliquo praetextu discordias inter nos serant improbi et astuti homines. Mirus profecto struendis talibus insidiis artifex est Satan: nos vero de nihilo turbari facile est. Praesertim vero cavendum est, ne ob ritus externos scindatur fidei consensus, et rumpatur caritatis vinculum. Hoc morbo laborant fere omnes, ut ceremoniis et elementis mundi (sicut Paulus vocat Col. 2, 8. Gal. 4, 9.) plus aequo tribuant: itaque prima rudimenta summae perfectioni ut plurimum praeferre non dubitant. Accedit deinde aliud malum ex morositate et fastu, quod singuli totum mundum libenter ad suum exemplum adigerent. Si quid nobis allubescit, protinus cupimus in Legem transire, ut alii nostro arbitrio vivant. Quum his Satanae laqueis captos fuisse Ioannis discipulos legimus, primum discamus, sanctitatem non locare in rebus externis et mediis, et simul frenum moderationis et aequitatis nobis iniicere, ne alios nostro arbitrio astringere expetamus, sed sua quibusque maneat libertas. De ieiunio et precibus sic habendum est, Ioannem

certa paedagogia suos discipulos exercuisse, atque in hunc finem statos habuisse ieiuniis dies, praescriptam orandi formam et constitutas horas: ideo preces istas inter externos ritus numero. Nam etsi Dei invocatio in spirituali cultu primatum tenet, illa tamen ratio, ad hominum ruditatem composita, merito inter ceremonias ac res medias refertur, quarum observatio nimis severe urgenda non est. Iam cur austerior fuerit Ioannis disciplina quam Christi, alibi diximus, et iterum dicendi locus opportunior erit.

15. *Num possunt filii sponsi lugere etc.* A temporis circumstantia discipulos excusat Christus, quod eos adhuc hilariter tractare Deus velit, acsi nuptiis interessent: se enim sponso comparat, qui sua praesentia amicos exhilaret. Chrysostomus hanc similitudinem sumptam putat ex Ioannis Baptistae testimonio, Qui habet sponsam sponsus est: quod ego quidem non improbo, sed non satis firmum esse arbitror. Hoc nobis sufficiat, quod se parcere et indulgere suis discipulis affirmat Christus, quam diu cum illis versatur. Ne quis autem exigui temporis commoditatem illis invideat, paulo post durius et asperius tractandos esse admonet. Inde autem pendet excusatio, quod ieiunium et preces tristibus et adversis rebus conveniunt: preces dico extraordinarias, quarum hic fit mentio. Voluit scilicet Christus paulatim assuefacere eos ad maiorem tolerantiam, nec multum illis oneris imponere, donec plus roboris acquirerent. Hinc colligenda est duplex doctrina, si quando fratrum nostrorum infirmitatem sublevat Dominus, et benigne illos fovet, dum nos horridius tractat, non esse obstrependum. Deinde si quando nobis detur a tristitia et molestiis relaxatio, cavendum esse, ne deliciis diffluamus: quin potius meminerimus, non semper fore nuptias. *Filii sponsi* sive *thalami nuptialis*, hebraica phrasi pro convivis nuptialibus.

16. *Nullus autem immittit assumentum.* Duobus similibus proximam sententiam confirmat, quorum unum a vestibus, alterum a vasis vinariis sumptum est. Qui vestes detritas et caducas utres Pharisaeis, mustum et pannum novum doctrinae Evangelii conferri putant, nihil habent coloris. Apta autem et concinna est similitudo ad rem praesentem, si hoc de infirmis ac teneris Christi discipulis et disciplina magis rigida, quam ut pares essent ad ferendum, exponimus. Nec refert quod noviciis tironibus vetustas non quadrat, neque enim vetustis utribus et vestibus laceris Christus ideo comparat discipulos, quod longo usu attriti forent, sed quia debiles erant minusque robusti. Summa est, non omnes promiscue adigendos esse ad eandem vivendi formam, quia dispar sit conditio, neque omnia omnibus conveniant, praesertim infirmis parcendum esse, ne rumpantur violentia, vel oneris gravitate frangantur. Porro ex more regionis loquitur Christus, dum utres pro cadis vel amphoris nominat.

Luc. 39. *Nemo qui biberit vetus etc.* Hoc a solo Luca positum est, ac cum superioribus haud dubie cohaeret. Tametsi autem varie ab interpretibus torquetur, ego simpliciter ita accipio, moneri Pharisaeos, ne receptae consuetudini plus quam par est tribuant. Unde enim fit, ut vinum saporem non mutans non peraeque omnium palatis arrideat, nisi quia usus et consuetudo gustum format? Hinc sequitur, quam tenet Christus rationem erga discipulos, non minoris aestimandam esse, quod minus habeat pompae

et splendoris, sicuti vinum vetus, licet musteo fervore non ita despumet, non minus tamen suave est, nec minus alendo corpori congruit.

(77.) MATTH. IX. 18. Haec quum illis loqueretur, ecce primas quidam venit, et adoravit eum, dicens, Filia mea modo defuncta est, sed veni, et impone manum tuam super illam, et vivet. 19. Ac surgens Iesus sequutus est eum, ac discipuli illius. 20. Et ecce mulier, quae profluvio sanguinis laboraverat duodecim annos, accedens a tergo tetigit fimbriam vestimenti illius. 21. Dicebat enim intra se, Si tantum tetigero vestimentum illius, ero salva. 22. At Iesus conversus, ut vidit illam, dixit, Confide filia, fides tua salvam te fecit. Et salva facta fuit mulier a tempore illo.

MARC. V. 22. Et ecce venit quidam principum synagogae, nomine Iairus: et quum vidisset eum, procidit ad pedes eius. 23. Et deprecabatur eum multum, dicens, Filiola mea in extremis est, oro ut venias, et imponas manus, ut salva sit, et vivet. 24. Et abiit cum illo: et sequebatur eum turba multa, et comprimebant eum. 25. Et mulier quaedam, quae fuerat obnoxia profluvio sanguinis annos duodecim, 26. Fueratque multa perpessa a compluribus medicis, et insumpserat omnia sua, neque quicquam profecerat, sed magis in deterius venerat, 27. Quum audisset de Iesu, venit in turba a tergo, et tetigit eius vestimentum. 28. Dicebat enim, Si vel vestimentum eius tetigero, salva ero. 29. Et confestim siccatus est fons sanguinis eius, et sensit corpore, quod sanata esset a flagello. 30. Et statim Iesus in semetipso cognoscens, virtutem ex se prodiisse, conversus in turba aiebat, Quis tetigit vestimenta mea? 31. Et dicebant ei discipuli ipsius, Vides turbam undique prementem te, et dicis, Quis me tetigit? 32. Et circumspiciebat, ut videret eam, quae hoc fecerat. 33. Mulier vero timens et tremens, sciens quod factum esset in se, venit et procidit coram eo, dixitque ei omnem veritatem. 34. Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te servavit: vade in pace, et esto sana a flagello tuo.

LUC. VIII. 40. Factum est autem, quum rediret Iesus, excepit illum turba: nam omnes exspectabant eum. 41. Et ecce venit vir, cui nomen Iairus, et ipse princeps synagogae erat, et procidit ad pedes Iesu, rogans eum, ut intraret in

domum suam. 42. Quoniam unica filia erat ei annorum duodecim, et haec moriebatur. Verum inter eundum turbae coarctabant eum. 43. Et mulier, quae erat obnoxia proflu-vio sanguinis ab annis duodecim, quae in medicos impende-rat omnem substantiam, nec ab ullo potuerat curari, 44. Ac-cessit retro, et tetigit fimbriam vestimenti eius, et confestim stetit fluxus sanguinis eius. 45. Et ait Iesus, Quis est, qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus et qui cum illo erant, Praeceptor, turbae te constringunt et affli-ctant, et dicis, Quis me tetigit? 46. Et dixit Iesus, Tetigit me aliquis: nam ego novi, virtutem a me manasse. 47. Vi-dens autem mulier, quod non latuisset, tremens venit ac procidit ante pedes eius, et ob quam causam tetigisset eum, indicavit ei coram toto populo, et quemadmodum confestim sanata esset. 48. At ille dixit ei, Confide filia, fides tua te servavit: vade in pace.

Matth. 18. *Haec quum illis loqueretur.* Qui aliam a Marco et Luca quam a Matthaeo historiam referri fingunt, clarius refu-tantur ab ipso contextu, quam ut res longa disputatione egeat. Tres uno ore rogatum a principe synagogae Christum dicunt, ut domum veniret sanandae filiae causa. Hoc modo est diversum, quod nomen Iairi a Matthaeo suppressum apud Marcum et Lucam exprimitur: et ille patrem sic loquentem inducit, Filia mea de-functa est, reliqui duo tunc fuisse in extremis dicunt, mortem vero in itinere fuisse nuntiatam, dum Christum adduceret. Sed in eo nihil absurdi, quod Matthaeus compendio studens semel perstrin-git, quae alii distincte suis locis digerunt. Caeterum quum reliqua omnia tam apte cohaereant, quum tot in unum congruant circum-stantiae, ut tres digiti videantur simul directi esse ad rem unam monstrandam, nulla ratio patitur narrationem hanc ad diversa tem-pora trahere. Narrant uno ore Evangelistae, quum Christus a principe synagogae rogatus in domum eius veniret, in itinere mu-lierem occulto vestis illius tactu sanatam fuisse a fluxu sanguinis, postea Christum, quum in domum principis venisset, puellam mor-tuam suscitasse. Certe longo verborum circuitu opus esse non puto, ut probemus idem a tribus referri. Veniamus nunc ad sin-gula. *Ecce primas quidam.* Quanquam ex aliis duobus liquet, non eousque progressam fuisse illius fiduciam, ut vitam filiae re-stitui posse speraret, non dubium tamen est, quin a Christo ob-iurgatus maiorem spem quam domo attulerat conceperit. Sed Matthaeus, ut dictum est, compendio studens in ipso exordio po-nit, quod temporis successu factum est. Sic tamen historia texenda est, quod primo Iairus petierit sanari filiam suam a morbo: deinde a morte in vitam restitui, postquam scilicet illi animum Christus addidit. *Adoratio* pro genuflexione capitur, sicuti ex Marci et Lucae verbis colligimus: neque enim divinum Christo honorem exhibuit Iairus, sed coluit ut Dei prophetam. Genuflexio autem,

quam vulgaris fuerit apud Orientales, satis notum est. *Veni et impone manum.* Hic insigne habemus divinae erga nos indulgentiae speculum: si principem synagogae cum Centurione homine gentili conferas, plenum in hoc fulgorem, in illo vix exiguam fidei guttam fuisse dicas. Christo virtutem non tribuit nisi adhibito tactu: accepto mortis nuntio, perinde trepidat acsi nihil amplius esset remedii. Videmus ergo debilem ac prope ieiunam fuisse eius fidem. Quod eius precibus morem gerit Christus, eumque ad bene sperandum animat, documento est, fidem eius, quantulacunque erat, non fuisse prorsus reiectam. Ergo licet nondum plena fide, ut optandum foret, simus instructi, non est tamen, cur nos debilitas nostra ab invocando arceat vel impediat.

20. *Mulier quae profluvio laboraverat.* Nominatim exprimunt Evangelistae, durasse fluxum sanguinis per continuos duodecim annos, nec mulierem in quaerendis remediis pigram fuisse, utpote quae totam substantiam in medicos consumpserat, quo magis refulgeat miraculi gloria. Nam morbum incurabilem non fuisse humanitus sublatum, idque tam repente et solo tactu vestis, clare apparet. Caeterum quod mulier cogitat, si modo tetigerit Christi vestem, se protinus fore sanam, singularis quidam fuit Spiritus sancti impulsus, neque ad communem regulam trahi debet. Scimus, quam proterve ludat superstitio in stulta et inconsiderata sanctorum aemulatione: atqui simiae sunt, non imitatores, qui singulare aliquod exemplum absque Dei mandato, et proprio magis sensu quam Spiritus directione usurpant. Fieri etiam potest, ut mulieris fidei aliquid vitii et erroris fuerit admixtum, quod Christus per indulgentiam tolerat et ignoscit. Certe quod postea sibi male conscia formidat et tremit, talis dubitatio, quum sit fidei contraria, excusatione caret. Cur non recta ad Christum potius accessit? Si reverentia obstabat, unde tamen opem speravit nisi ex eius misericordia? Qui fit ergo, ut offensam metuat, si persuasa erat de favore? Fidem eius praeclaro elogio Christus dignatur, nempe id est quod nuper attigi, Deum benigne et clementer cum suis agere, ut mutilam et imbecillam ipsorum fidem nihilominus gratam habeat, vitia et defectus quibus implicita est non imputans. Fide igitur duce ad Christum accessit mulier. Quod autem in veste haesit potius, quam ut se illi sanandam precibus offerret, forte zelo inconsiderato paululum a via deflexit, praesertim quum paulo post ostendat, dubitanter et perplexo animo id tentasse. Iam vero ut demus, hoc illi a Spiritu fuisse dictatum, manet tamen fixa regula, fidem nostram privatis exemplis huc et illuc circumagi non debere, quia Dei verbo penitus affixam esse oportet, iuxta illud Pauli, Fides ex auditu, auditus per verbum Dei (Rom. 10, 17.). Haec perquam utilis admonitio est, ne quaevis temere suscepta opinio fidei titulum apud nos obtineat. *Quis est, qui me tetigit?* Clarius exprimit Marcus, Christum circumspexisse, ut sciret, quaenam esset illa. Hoc vero absurdum videtur, quod gratiam suam effuderit Christus nesciens cui benefaceret. Non minus est difficultatis, ubi dicit paulo post, quod virtutem senserit a se egressam, quasi vero deflueret nisi pro modo gratuitae donationis, quando et quibus visum est eam distribuere. Certe minime dubium est, quin sciens ac volens mulierem sanaverit, imo dubium non est, quin suo eam Spiritu ad se traxerit, ut sanitatem referret,

sed eam requirit, ut sponte in medium prodeat. Si testis miraculi sui fuisset Christus, forte non fuisset eius verbis creditum: nunc vero, quum mulier metu perculsa quod sibi accidit narrat, plus ponderis habet eius confessio.

22. *Confide, filia.* Fidei imbecillitas hoc verbo arguitur: nisi enim vitiosa esset trepidatio, non eam corrigeret Christus hortando, ut animum colligat. Simul tamen laudat eius fidem: unde conficitur quod prius dixi, quum Christum Spiritus ductu et sincero pietatis studio quaereret, vacillasse tamen, ut confirmanda fuerit. Ita videmus fidem, ut Deo placeat, opus habere venia et simul novis adminiculis erigi, ut plus roboris acquirat. Iam analogia a sanitate corporis ad animae salutem ducenda est: quemadmodum enim fidei tribuit Christus, quod soluta est mulier a morbo, ita certum est, fide nos consequi remissionem peccatorum, quae nos Deo reconciliat. Quum iubet ire in pace, et sanam esse a flagello suo, hinc colligimus, tunc vere ratum fuisse, quod obtinuerat beneficium, ubi ex ore Christi audivit, quod iam experimentum compertum habebat. Neque enim vere aliter aut tranquilla conscientia fruimur Dei beneficiis, quam dum ea in promissionum thesauro recondita possidemus.

(78.) MATTH. IX. 23. Et quum venisset Iesus in aedes primatis, vidissetque tibicines et turbam tumultuantem, 24. Dicit illis, Secedite: non enim mortua est adolescentula, sed dormit: et deridebant illum. 25. Quum autem eiecta esset turba, ingressus tenuit manum illius, et surrexit puella. 26. Et manavit hic rumor in totam terram illam.

MARC. V. 35. Adhuc eo loquente veniunt a principe synagogae, dicentes, Filia tua mortua est: quid ultra vexas magistrum? 36. Iesus autem protinus audito sermone, qui dicebatur, ait principi synagogae, Ne metuas, tantummodo crede. 37. Et non permisit quenquam se sequi, praeter Petrum, et Iacobum, et Ioannem fratrem Iacobi. 38. Et venit in domum principis synagogae, viditque tumultum, ac flentes et eiulantes multum. 39. Et ingressus ait illis, Quid tumultuamini et ploratis? puella non est mortua, sed dormit. 40. Et irridebant eum: ipse vero eiectis omnibus assumit patrem et matrem puellae, et eos qui cum ipso erant, et ingreditur, ubi puella erat iacens. 41. Et apprehensa manu puellae, ait illi, Talitha cumi: quod est (si quis interpretetur), Puella, tibi dico, surge. 42. Et confestim surrexit puella, et ambulabat: erat enim annorum duodecim, et obstupuerunt stupore magno. 43. Et praecepit illis vehementer, ne quisquam id sciret, iussitque dari illi, quod ederet.

LUC. VIII. 49. Adhuc eo loquente venit quidam a domo principis synagogae, dicens ei, Mortua est filia tua, ne vexes magistrum. 50. Iesus autem hoc audito respondit principi, dicens, Ne timeas, tantum crede, et salva erit. 51. Et quum venisset in domum, non permisit intrare quenquam nisi Petrum, et Iacobum, et Ioannem, et patrem, ac matrem puellae. 52. Flebant autem omnes, et plangebant illam. At ille dicit, Ne flete: non est mortua, sed dormit. 53. Et deridebant eum, scientes quod mortua esset. 54. Ipse autem eiectis foras omnibus, apprehensa manu eius clamavit, dicens, Puella, surge. 55. Et reversus est spiritus eius et surrexit continuo, ac iussit illi dari, quod ederet. 56. Et stupuerunt parentes eius: at ille praecepit eis, ne cui dicerent, quod factum erat.

Marc. 36. *Ne metuas, tantummodo crede.* Desperationem attulerat nuntius mortis, quod non aliud petierat a Christo, nisi ut aegrotae succurreret. Vetat igitur Christus metu ac diffidentia praecludere aditum gratiae, cui mors obstaculo futura non est. Hac enim voce, *tantum crede,* significat, non defore sibi virtutem, modo eum Iairus admittat: et simul hortatur, ut secure animum suum dilatet, quia timendum non sit, ne fides eius latius pateat quam immensa Dei virtus. Et sane ita res habet in nobis omnibus: multo enim liberalius ageret Deus nobiscum, nisi tam restricti essemus, sed impediunt nostrae angustiae, ne uberius in nos sua dona effundat. In summa docemur hoc loco, non posse nos modum credendo excedere, quia nunquam centesimam divinae bonitatis partem fides nostra, quantumvis ampla, capiet.

37. *Non permisit quenquam se sequi.* Vel quia indigni erant, quos testes adhiberet miraculo, eos accessu prohibuit, vel quia nolebat turba circumstrepente obrui miraculum. Satius enim fuit puellam, cuius cadaver conspectum fuerat, repente vivam et vigoris plenam ante hominum oculos prodire. Tres solum ex discipulis admissos dicunt Marcus et Lucas, ambo addunt parentes. Marcus autem solus eos, qui comites fuerant Iairo, quum venit ad rogandum Christum. Matthaeus, qui brevior est, hanc circumstantiam omittit.

Luc. 52. *Flebant autem omnes.* Luctum commemorant Evangelistae, quo certior constet fides resurrectioni. Diserte etiam ponit Matthaeus, affuisse *tibicines:* quod fieri non solebat nisi morte comperta, quum scilicet exsequias iam pararent. Cantabant moestis tibia funeribus, inquit ille. Etsi autem in animo habebant, hoc genere honoris prosequi suos mortuos, et quasi eorum sepulturam ornare, videmus tamen, ut mundus semper ad non fovenda modo, sed incitanda quoque sua vitia propensus sit. Decebat modis omnibus incumbere ad sedandum luctum: quasi vero non satis peccarent tumultuoso dolore, novis stimulis eum ambitiose provocant. Gentiles etiam putarunt, hoc esse solatium placandis

manibus: unde colligimus, quot tunc corruptelis referta fuerit Iudaea.

Marc. 39. *Puella dormit.* *Dormire* passim accipitur in Scriptura pro mori: nec dubium est, quin hac similitudine à temporali quiete sumpta notetur futura resurrectio. Hic vero inter somnum et mortem peculiariter discernit Christus, ut spem vitae faciat: acsi diceret, Mox expergefactam videbitis, quam putatis mortuam. Derisum vero fuisse a stupidis et crassis hominibus, mirum non est, qui toti in profano luctu occupabantur, nec eius consilium tenebant. Et tamen hoc quoque ad miraculi commendationem valuit, quod de morte nihil dubitationis apud eos restabat.

41. *Apprehensa manu eius clamavit.* Tametsi naturaliter clamor hic ad excitandos mortuae sensus nihil proderat, vim tamen suae vocis magnifice ostendere voluit Christus, quo magis homines assuefaceret ad doctrinam suam audiendam. Inde igitur apparet, quam efficax sit vox Christi, quae ad mortuos usque penetrat, ut sit in ipsa morte vivifica. Ideo dicit Lucas, reversum esse eius spiritum, acsi diceret, Christi imperio accitum statim praesto fuisse.

43. *Et praecepit illis.* Tametsi non omnes promiscue ad resurrectionis spectaculum Christus ádmisit, non poterat tamen diu latere miraculum. Nec vero consentaneum fuisset supprimere Dei virtutem, qua praeparandus àd vitam erat totus mundus. Cur ergo silentium imperat parentibus puellae? Forte non tam rem ipsam quam modum taceri voluit, et quidem tantum ad tempus. Videmus enim, ut aliis quoque locis quaesita fuerit ab illo opportunitas. Qui putant vetitos esse loqui, quo magis acueretur eorum studium, coacti ad hanc solutionem confugiunt. Fateor quidem, non fuisse editum a Christo miraculum, quin vellet celebrari, sed forte magis idoneo tempore vel dimissa turba, ubi nulla erat mediocritas vel moderatio. Spatium ergo dare voluit, quo quieti et compositi Dei opus expenderent.

(79.) MATTH. IX. 27. Et quum discederet illinc Iesus, sequuti sunt eum duo coeci, clamantes et dicentes, Miserere nostri, Fili David. 28. Porro quum venisset in aedes, adierunt illum coeci, et dicit illis Iesus, Creditis me hoc posse facere? dicunt illi, Etiam, Domine. 29. Tunc tetigit oculos illorum, dicens, Iuxta fidem vestram fiat vobis. 30. Et aperti sunt illorum oculi, et interminatus est illis Iesus, dicens, Videte, ne quis sciat. 31. At illi quum abiissent, divulgarunt famam illius in tota terra illa. 32. Illis autem egredientibus, ecce adduxerunt illi hominem mutum daemoniacum. 33. Et eiecto daemonio loquutus est mutus, et admiratae sunt turbae, dicentes, Nunquam apparuit sic in Israel. 34. At Pharisaei dicebant, In principe daemoniorum eiicit daemonia.

Matth. 27. *Et quum discederet Iesus.* De istis duobus miraculis alii Evangelistae silent: quia sicut alibi diximus, et Ioannes clare affirmat, propositum illis non fuit singula Christi gesta recensere, sed collecta tantum summa probare ipsum esse Messiam. Porro Matthaeus refert, duobus coecis redditum esse visum, sed non tam cito quam saepe alias Christus miseris opem ferre solitus erat. Nam in itinere clamantibus non respondet, sed quasi dissimulans in hospitium usque patitur ipsos sequi. Ibi demum eos interrogat de sua potentia, quid credant. Re igitur et verbis examinare voluit eorum fidem: suspensos enim tenens, imo praeteriens quasi non exaudiat, patientiae ipsorum experimentum capit, et qualem in ipsorum animis radicem egerit fides. Postea, quum sciscitatur an credant, idem illud examen prosequitur. Sed quaeri potest, an de potentia Dei et Christi persuasum esse sufficiat, ut quispiam sit fidelis. Hoc enim sonant verba, *Creditis me posse facere?* Atqui ex aliis Scripturae locis patet, notitiam potentiae fore inanem vel frigidam, nisi de voluntate certi simus. Christus tamen eorum responso contentus, ipsorum fidem quasi numeris omnibus absolutam laudat. Respondeo, quum prius Davidis filium confessi sint, de gratia aliquid apprehendisse: nam hoc titulo Redemptorem gentis suae, bonorumque omnium auctorem ornabant. Ipso ergo de sua potentia quaerens altius percunctatur, an serio credant. Fides ergo Dei misericordiam et paternum amorem cum potentia, Christi etiam propitiam voluntatem cum virtute complectitur. Sed quia Dei potentiae et Christi virtuti minus quam decebat vulgo tribuunt homines, non abs re haec quaestio coecis proponitur, an credant, Christum posse quod ore professi sunt. Quanquam simpliciter scire voluit Christus, an sibi ex animo deferrent Messiae honorem. Et hac de causa laudatur eorum fides, quod in illa humili contemptaque specie Filium Davidis apprehendebant.

29. *Iuxta fidem vestram.* Tametsi singulare hic beneficium duobus coecis praestitum narratur, tamen ex praesenti Christi dicto generalem elicere doctrinam convenit, nos (modo ex fide precemur) nunquam in votis nostris repulsam passuros. Quodsi duo illi exigua, necdum penitus formata fide impetrarunt quod volebant, multo plus hodie valebit eorum fides, qui Spiritu adoptionis praediti et freti Mediatoris sacrificio ad Deum accedent.

30. *Interminatus est.* Vel alios habere voluit testes miraculi, vel in aliud tempus differre eius famam. Quod igitur mox ubique promulgant, reprehensione dignum est: nam quod aliqui fingunt, prohibuisse Christum ut calcar adderet, alio loco refutavimus. Fuit certe aliqua vetandi ratio, quae nobis est incognita, isti autem inconsiderato zelo ante tempus sparserunt.

32. *Adduxerunt hominem mutum.* Probabile est, natura hunc mutum non fuisse, sed quum diabolo traditus esset, loquendi usu fuisse privatum: neque enim omnes muti daemoniaci. Sic igitur inflicta erat poena, ut manifestis signis constaret, a maligno spiritu captam teneri eius linguam. Quod autem eo sanato exclamant turbae, nunquam sic factum esse in Israel, hyperbolicum videtur: maioribus enim miraculis gloriam suam Deus olim patefecerat in populo illo. Sed forte ad finem miraculi attendunt, ut tunc omnium animi in spem adventus Messiae erecti erant. Certe

praesentem Dei gratiam ita efferre volebant, ut prioribus nihil detraherent. Et notandum est, non fuisse meditatam vocem, sed quae ex admiratione subito erupit.

34. *In principe daemoniorum etc.* Hinc apparet, quanto furore perciti fuerint, qui tam praeclarum Dei opus impio convicio proscindere non sunt veriti. Notanda enim est antithesis inter laudem populi et horum blasphemiam. Quod enim dicit populus, nunquam sic factum esse in Israel, confessio est divinae gloriae sensu expressa: quo melius apparet, prorsus rabiosos fuisse istos, qui Deo velut in faciem maledicere audent. Simul tamen docemur, ubi ad extremum coecitatis venit impietas, nullum esse tam manifestum Dei opus, quod non pervertat. Est quidem hoc incredibile portentum, homines mortales in suum opificem insurgere, sed eo magis timenda est illa quam dixi excoecatio, qua Dominus impios post longam tolerantiam ulciscitur.

(80.) MATTH. IX. 35. Et circumibat Iesus civitates omnes ac vicos, docens in synagogis illorum, et praedicans Evangelium regni, et sanans omnem morbum, et omnem languorem in populo. 36. Quum vidisset autem turbas, affectu misericordiae tactus est erga illos, quod essent destituti ac dispersi, velut oves non habentes pastorem. 37. Tunc dicit discipulis suis, Ipsa quidem messis copiosa, sed operarii pauci. 38. Rogate igitur dominum messis, ut operarios extrudat in messem suam.

Matth. 35. *Et circumibat Iesus.* Hoc per occupationem dictum est, ut sciamus, totum Christi ministerium sigillatim non describi, quandoquidem in sua functione assiduus fuerit, nempe ut salutis doctrinam publicaret, deinde eam sanciret additis miraculis. *Evangelium regni* ab effectu vocari, iam alibi diximus: quia hac ratione dissipatum misere populum Deus ad se collegit, ut in medio eius regnaret, et quidem tribunal suum ideo erexit, ut plena felicitate suos omnes donaret. Meminerimus tamen, subiici nos Deo oportere, ut in coelestem gloriam ab ipso evehamur.

36. *Affectu misericordiae tactus.* Hinc primum colligimus, qualis fuerit sacerdotum ignavia, qui, quum distributi essent per totam terram, ut coelestis doctrinae face praelucerent, otiosi sunt ventres. Superbe quidem se populi antistites iactabant, nec parva erat eorum multitudo, qui hoc titulo gloriabantur. Christus tamen nullum ex illis pastorem agnoscit. Eadem hodie in Papatu cernitur vastitas, qui tamen refertus est titulariis Pastoribus: immensa enim est eorum colluvies, qui sub nomine Clericatus plebem deglutiunt. Porro quum muti sint canes, non tamen eos pudet suam hierarchiam security ferociter sonare. Sed audienda vox Christi, quae pronuntiat nullos esse pastores, ubi non sunt operarii: vagas ac dispersas esse oves, quae Evangelii doctrina in Dei ovile non congregantur. Quod autem misericordia tangitur, fidelem se Patris ministrum probat in curanda populi salute, cuius causa carnem in-

ducerat. Etsi autem nunc in coelum receptus non eosdem retinet affectus, quibus obnoxius esse voluit in hac mortali vita, curam tamen Ecclesiae suae non abiecit, quin respiciat palantes suas oves, imo gregem suum crudeliter a lupis fugatum et discerptum colligat.

37. *Messis copiosa.* Hac metaphora significat, multos ex plebe recipiendo Evangelio esse maturos. Etsi enim maior numerus indigne postea foedaque ingratitudine oblatam salutem respuit, mediocrem tamen electorum numerum, qui incredulis pnrmixtus erat, ideo comparat messi copiosae, quia Deus exiguam suorum manum pluris quam reliquum mundum aestimat. Quanquam autem se tunc multi ingerebant, quia tamen pauci fideliter se gerebant, inter *operarios* non reputat. Nam hoc nomen in bonam partem accipit. Paulus, quum de malis operariis conqueritur, respicit ad eorum iactantiam. Nec enim hoc titulo dignatus esset, qui perdendo tantum et vastando operam dabant, nisi quia se venditabant falso praetextu. *Rogate dominum messis.* Quia nemo unquam a se ipso prodibit sincerus et idóneus Evangelii minister, nec alii rite funguntur docendi munere, nisi quos Dominus excitat, et Spiritus sui donis instruit, quoties inopiam bonorum pastorum cernimus, ad eum oculos attollere necesse est, ut remedium afferat. Huius vero precationis nunquam maior fuit usus quam in horribili, quae nunc ubique apparet, Ecclesiae vastitate.

(81.) MATTH. VIII. 23. Et quum esset ingressus navim, sequuti sunt eum discipuli sui. 24. Et ecce motus magnus factus est in mari, adeo ut navis operiretur a fluctibus: ipse vero dormiebat. 25. Et accedentes discipuli excitaverunt illum, dicentes, Domine, serva nos, perimus. 26. Et dicit illis, Quid timidi estis, exiguae fidei homines? Tunc excitatus increpavit ventos et mare: et facta est tranquillitas magna. 27. Homines vero admirabantur, dicentes, Qualis est hic, quia venti quoque et mare obediunt ei?

MARC. IV. 35. Et ait illis in die illo, quum facta esset vespera, Transeamus in ulteriorem ripam. 36. Et dimissa turba assumunt eum, ita ut erat, in navi. Sed et aliae naviculae erant cum illo. 37. Tunc oritur procella venti magna: et fluctus irruebant in navim, ut illa iam impleretur. 38. Ipse autem erat in puppi super cervical dormiens: et excitant eum, dicuntque illi, Praeceptor, non est tibi curae quod perimus? 39. Et excitatus increpavit ventum, dixitque mari, Tace, obmutesce. Et conquievit ventus, factaque est tranquillitas magna. 40. Et ait illis, quid sic timidi estis? quomodo non habetis fiduciam? 41. Et timuerunt timore magno, dicebantque inter se, Quisnam hic est, quia et ventus, et mare obediunt ei?

LUC. VIII. 22. Factum est autem quadam die, ut ipse ascenderet in navim ac discipuli eius. Et dicit ad illos, Traiiciamus in ulteriorem ripam stagni. Tunc solverunt. 23. Navigantibus autem illis obdormivit, et ingruit procella venti in stagnum, et complebantur ac periclitabantur. 24. Accedentes autem suscitaverunt eum, dicentes, Praeceptor, praeceptor, perimus. At ille experrectus increpavit ventum et tempestatem aquae: et cessaverunt, factaque est tranquillitas. 25. Dixit autem illis, Ubi est fides vestra? Timentes autem mirati sunt, dicentes inter se, Quisnam hic est, quia ventis quoque et aquae imperat, et obediunt ei?

Quia paulo post rursus fiet lacus mentio, quum dicetur, impetu abreptos illuc fuisse porcos, an unus et idem sit lacus, non inter omnes convenit. Genesarae aquas fuisse gustu suaves et salubres usu, omnes fatentur: lacum vero Gadarenum Strabo tam noxium et pestilentem fuisse dicit, ut potu ungues et pilos pecudes amitterent. Duos ergo diversos fuisse lacus, et quidem satis longa distantia locorum separatos, dubium non est. Hunc porro lacum de Genesara intelligi debere, extra controversiam est: quo traiecto profectus est Christus ad Gadarenos, qui Gergeseni a Matthaeo vocantur. Qui autem ex nominis diversitate diversas historias narrari colligunt, dum arguti videri appetunt, nimis crassa inscitia labuntur. Regio enim Gergesenorum Gadarena quoque vocata fuit, a Gadaris urbe celebri. Hieronymi aetate mutatum erat nomen: itaque Gerasenos ex more tunc recepto appellat. Quum tamen porci in lacum Gadarenum praecipites acti sint a diabolis, non repugno. Sed quum dicit Christus, Transeamus in ulteriorem ripam, id non possum nisi de Genesara exponere. Nunc de tempore restat videndum, quod neque ex Matthaeo, neque ex Luca potest colligi: solus Marcus vesperam notat eius diei, quo disseruit Christus de Evangelii praedicatione sub parabola seminis. Unde apparet, non servatum fuisse ab illis temporis ordinem, quod etiam clare exprimit Lucas, quum dicit, factum esse quadam die: quibus verbis ostendit, se anxie non laborare, quid prius vel posterius fuerit.

Matth. 23. *Quum ingressus esset navim.* Marcus dicit, alias quoque naviculas traiecisse: Christum vero propriam navem conscendisse cum suis discipulis. Lucas etiam recitat eius verba: Matthaeus brevior est. In summa tamen consentiunt, nempe quod se Christus ad quietem composuerit, atque eo dormiente repente exorta fuerit tempestas. Primo certum est, non fuisse fortuitam procellam, quae lacum turbavit. Quomodo enim Filium suum coeco ventorum impetu iactari passus fuisset Deus? Sed hac occasione patefacere Apostolis voluit, quam exigua et debilis adhuc esset eorum fides. Quamvis etiam naturalis fuerit Christi somnus, valuit tamen ad eundem usum, ut suam infirmitatem melius agnoscerent discipuli. Non dicam quod multi, Christum finxisse somnum, ut illos probaret: potius dormisse existimo, ut ferebat humanae eius naturae conditio et necessitas. Interim ta-

men vigilabat eius Divinitas, ut sibi metuere Apostoli non deberent, quin statim subiret consolatio, paratum e coelo fore auxilium. Sciamus ergo, arcana Dei providentia hoc totum fuisse gubernatum, ut dormiret Christus, violenta tempestas surgeret, fluctus navem operirent, parumque abesset navis a naufragio. Atque hinc discamus, quoties aliquid adversi exoritur, tentari a Domino fidem nostram: si autem mala ingravescunt, ut propemodum nos obruant, eodem Dei consilio hoc fieri, ut patientiam nostram exerceat, vel ut hoc modo occulta nostra infirmitas in lucem emergat, sicuti videmus, quum fluctus operirent Apostolos, retectam fuisse eorum infirmitatem, quae prius latebat.

25. *Domine, serva nos.* Pia, ut quidem videtur, precatio: quid enim potius illis agendum fuit, quam ut perditi salutem nihilominus a Christo peterent? Sed quum eos infidelitatis damnet Christus, videndum est, qua in parte peccaverint. Equidem non dubito, in carnali magistri praesentia fuisse nimis defixos: nam apud Marcum non precantur simpliciter, sed cum eo expostulant, Magister, non est tibi curae quod perimus? A Luca etiam notatur confusa trepidatio, Praeceptor, praeceptor, perimus. Debuerant statuere, Christi Deitatem non esse oppressam carnis somno, et ad eam confugere: quiescunt autem, donec extremum discrimen urget: tunc eos consternat immodicus timor, ut non putent se fore salvos, nisi expergefiat Christus. Haec causa est, cur eos infidelitatis accuset: nam quod rogabant ut opem ferret, fidei potius testimonium erat, si fiducia divinae eius potentiae freti placide et sine tanta formidine sperassent quod petebant auxilium. Atque hinc solvitur quaestio, quae ex eius reprehensione moveri posset, numquid vitiosus sit omnis timor et cum fide pugnet. Primo non simpliciter eos reprehendit, quod timeant, sed quod timidi sint. Apud Marcum etiam additur οὕτω, qua particula notat, eos extra modum expavescere. Deinde fidem opponens eorum timori, se de immodica perturbatione loqui ostendit, quae non tam exerceat ipsorum fidem, quam eorum animis excutiat. Quemlibet vero timorem non esse fidei contrarium, inde patet, quod, si nihil metuimus, obrepit supina carnis securitas: ita languescit fides, torpet precandi affectus, tandem exstinguitur Dei memoria. Ad haec qui malorum sensu non tanguntur, ut metuant, stupidi magis sunt quam constantes. Ita videmus, timorem, qui fidem sollicitat, per se vitiosum non esse, donec excedat modum: in eo autem est excessus, si turbatur vel labascit fidei tranquillitas, quae acquiescere debet in verbo Dei, sed quia nunquam contingit, ut sibi ita moderentur fideles, ne fides eorum laboret, fere semper timendo peccant. Verum statuere oportet, fidei defectum non quolibet timore coargui, sed ea formidine, quae conscientiae pacem turbat, ut non recumbat in Dei promissione.

26. *Increpavit ventos.* Recitat etiam Marcus verba Christi, quibus mare compellans silentium, hoc est quietem, imperat, non quod sensus aliquis subesset in lacu, sed ut virtutem suae vocis ostenderet in muta elementa penetrare. Nec solum mare et venti sine sensu Dei imperio obediunt, sed ipsi quoque impii cum sua contumacia. Quum enim sedare vult Deus bellicos tumultus, non semper feroces hominum animos mollit et format in suum obsequium, sed facit ut furentibus arma tamen e manibus effluant:

atque ita impletur illud Ps. 46, 10., Componit bella usque ad extremum terrae, confringit arcum, detruncat hastam, currus igne comburit.

27. *Homines vero admirabantur.* Hoc Apostolis tribuere videntur Marcus et Lucas. Postquam enim dixerunt a Christo reprehensos, subiiciunt, cum timore exclamasse, *Quisnam est hic?* Hoc tamen in alios magis competit, quibus nondum innotuerat Christus. Utrumvis tamen sequamur, hic iam miraculi fructus emergit, quum celebratur Christi gloria. Si quis Apostolos loqui putet, sensus verborum erit, divinam eius potentiam eo satis probari, quod illi obediant ventus et mare. Quia tamen alios sic loquutos esse magis probabile est, his verbis docent Evangelistae, miraculo perculsos fuisse eorum animos, ut reverentia Christi quaedam esset ad fidem praeparatio.

(82.) MATTH. VIII. 28. Et quum venisset ad ulteriorem ripam in regionem Gergesenorum, occurrerunt ei duo daemoniaci e monumentis egressi: erant autem saevi supra modum, adeo ut nemo posset transire per viam illam. 29. Et ecce vociferabantur, dicentes, Quid nobis tecum est, Iesu, Fili Dei? venisti huc ante tempus ad torquendum nos? 30. Erat autem procul ab illis grex porcorum multorum pascens. 31. Daemones vero rogabant eum, dicentes, Si eiicis nos, permitte nobis, ut demigremus in gregem porcorum. 32. Et ait illis, Abite. Illi vero egressi abierunt in gregem porcorum. Et ecce ferebatur totus grex porcorum per praeceps in mare, et perierunt in aquis. 33. Porro qui pascebant, aufugerunt: et abeuntes in civitatem, renuntiaverunt omnia, et quid accidisset daemoniacis. 34. Et ecce tota civitas exivit in occursum Iesu: et quum vidissent illum, rogarunt, ut decederet e finibus eorum.

MARC. V. 1. Et venerunt traiecto mari in regionem Gadarenorum. 2. Et illi e navi regresso statim occurrit e monumentis homo detentus a spiritu immundo, 3. Qui domicilium habebat in monumentis, et neque catenis poterat quisquam eum ligare: 4. Propterea quod, quum saepe compedibus et catenis vinctus fuisset, discerptae fuerant ab eo catenae, et compedes fuerant comminutae, ut nemo posset eum domare. 5. Et semper die ac nocte in montibus et monumentis erat clamans, et concidens se ipsum lapidibus. 6. Quum vidisset autem Iesum eminus, cucurrit et adoravit eum: 7. Et clamans voce magna, dixit, Quid tibi mecum, Iesu, Fili Dei altissimi? adiuro te per Deum, ne me torqueas. 8. Dicebat enim illi, Exi, spiritus immunde ab homine. 9. Et interrogabat eum, Quod tibi nomen? Et respondit dicens

ei, Legio mihi nomen est: quia multi sumus. 10. Et deprecabatur eum multum, ne se emitteret extra regionem. 11. Erat autem ibi iuxta montes grex porcorum magnus pascens. 12. Et deprecabantur eum omnes daemones, dicentes, Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus. 13. Et permisit eis statim Iesus. Et egressi spiritus immundi ingressi sunt in porcos, et ferebatur grex per praeceps in mare: erant autem fere bis mille, et suffocati sunt in mari. 14. Porro qui pascebant porcos, fugerunt et renuntiaverunt in civitatem et in agros. Et ingressi sunt ad videndum, quid esset quod acciderat. 15. Et veniunt ad Iesum, et vident daemoniacum sedentem ac vestitum, et sanae mentis, qui habuerat Legionem, et timuerunt. 16. Et narraverunt illis, qui viderant, qualiter accidisset daemoniaco, et de porcis. 17. Et rogare coeperunt eum, ut discederet de finibus ipsorum. 18. Et quum ingressus esset navim, rogabat illum, qui fuerat a daemonio correptus, ut esset cum illo. 19. Iesus autem non admisit eum: sed ait illi, Abi domum tuam ad tuos, et annuntia illis, quanta tibi Dominus fecerit, et misertus sit tui. 20. Et abiit, et coepit praedicare in Decapoli, quanta sibi fecisset Iesus: et omnes mirabantur.

LUC. VIII. 26. Et navigaverunt ad regionem Gadarenorum, quae est contra Galilaeam. 27. Et quum de navi egressus esset ad terram, occurrit illi vir quidam e civitate, qui habebat daemonia iam multis temporibus, et vestimento non induebatur, neque in domo manebat, sed in monumentis. 28. Is viso Iesu exclamavit, ac procidit ante illum, et voce magna dixit, Quid tibi mecum, Iesu, Fili Dei altissimi? obsecro te, ne me torqueas. 29. Praecipiebat enim spiritui immundo, ut exiret ab homine, quia multis temporibus corripuerat illum, et vinciebatur catenis, et compedibus custodiebatur, et ruptis vinculis agebatur a daemone in deserta. 30. Interrogavit autem illum Iesus, dicens, Quod tibi nomen? Ille vero dixit, Legio: quia intraverant multa daemonia in eum. 31. Et rogaverunt illum, ne imperaret ipsis, ut in abyssum irent. 32. Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte, et rogabant eum, ut permitteret eis in illos ingredi: et permisit illis. 33. Exeuntia autem daemonia ab homine intraverunt in porcos, et impetu abiit grex per praeceps in stagnum et suffocatus est. 34. Videntes autem pastores

factum fugerunt, et nuntiaverunt in civitatem et in villas. 35. Exierunt autem videre factum, et venerunt ad Iesum, et invenerunt sedentem hominem, a quo daemonia exierant, vestitum ac sana mente ad pedes Iesu: et timuerunt. 36. Nuntiaverunt autem illis qui viderant, quomodo sanatus esset daemoniacus. 37. Et rogaverunt illum omnis multitudo regionis Gadarenorum, ut discederet ab ipsis, quia magno timore tenebantur: ipse autem conscensa navi reversus est. 38. Rogavit autem vir, a quo daemonia exierant, ut cum eo esset: sed dimisit eum Iesus, dicens, 39. Redi domum tuam, et narra quaecunque tibi fecit Deus. Et abiit per totam civitatem, praedicans quaecunque sibi fecisset Iesus.

Iam prius eorum errorem refutavi, qui Marcum et Lucam aliud miraculum referre volunt. Nam quum eadem a tribus Evangelistis notetur regio Galilaeae opposita, sicuti etiam Lucas exprimit, et conveniant omnes circumstantiae: cui persuadebitur, eadem haec omnia diversis temporibus accidisse?

Matth. 28. *Occurrerunt ei duo daemoniaci.* Hoc unum discrimen causam erroris praebuit interpretibus, ut Matthaeum ab aliis disiungerent, quia hic duos nominat, alii duntaxat unum. Sed probabilis est Augustini coniectura, qui duos fuisse sentiens, de uno tantum hic verba fieri excusat, quod magis famosus esset, atque ita propter mali atrocitatem magis illustre fuerit in eo miraculum. Et certe videmus Lucam et Marcum in saevitia diaboli amplificanda multis verbis insistere, ut constet miserum illum hominem, de quo loquuntur, plus quam impotenter fuisse vexatum. Quod ergo unum insigne exemplum divinae Christi potentiae celebrant, a Matthaei narratione non dissidet, quae alterum hominem, licet minus cognitum, adiungit. Quod Lucas dicit, occurrisse hominem e civitate, incertum est, civemne Gadarenum fuisse intelligat, an illinc profectum Christo fuisse obviam. Nam quum iussus esset, domum abire et inter suos praedicare Dei gratiam, Marcus dicit, eum in Decapoli hoc fecisse, quae vicina erat regio in Galilaeam vergens: unde coniicitur, Gadaris non fuisse natum. Porro non egressum fuisse ex urbe Matthaeus et Marcus diserte testantur, sed ex monumentis, et Lucas ipse toto contextu significat in solitudine vixisse. Haec igitur verba, *Occurrit vir quidam e civitate*, sic interpretor, quod, priusquam accederet Christus ad urbem, ab ea parte se medium obtulerit daemoniacus. Caeterum qui putant, in sepulcris habitasse hominem, quia vel odore cadaverum delectantur, vel oblationum nidore mulcentur daemones, vel quia animas captent, quae suis corporibus propinquae esse appetunt, frivola est, imo stulta eorum divinatio. Potius miserum hunc hominem in sepulcris detinuit immundus spiritus, ut continuo eum terrore ob tristem mortis conspectum lancinaret, acsi exemptus e numero hominum iam inter mortuos ageret. Adde quod hinc discimus, diabolum non cruciare in praesenti tantum vita homines, sed ad mortem usque persequi, adeoque regnum eius in morte vigere.

Marc. 3. *Neque catenis poterant eum ligare.* Naturaliter catenas abrumpere non potuit: unde colligimus, extraordinarios interdum motus Satanae permitti, quorum vis sensum nostrum et usitatam rationem superet. In phreneticis quidem plus multo roboris saepe cernitur, quam si integris viribus pollerent: nec vero negandum est, diabolum illic quoque agere suas partes, quoties a Deo permittitur, sed impetus, quem describunt Evangelistae, fuit longe maior. Triste sane et horrendum spectaculum, sed quo monemur, quam miserum et formidabile sit Satanae tyrannidi subesse, nec minus timendam esse animae vexationem, quam corporis cruciatus quantumvis diros atque atroces.

6. *Adoravit eum.* Talis fuit historiae series: quum obviam prodissent daemoniaci, iussit Christus, spiritus immundos ab illis egredi, tunc supplices deprecati sunt, ne ante tempus ipsos torqueret. Ergo adoratio non praecessit Christi verba, nec prius conquesti sunt, molestum sibi esse Christum, quam dum eos exire cogeret. Sciendum vero est, non tam sponte in Christi conspectum venisse, quam arcano Christi imperio tractos. Quemadmodum enim prius furioso impetu abripere homines in sepulcra soliti fuerant, ita nunc superior potestas ad sui iudicis tribunal invitos cogit. Unde colligimus, totum Satanae regnum Christi imperio subesse. Neque enim tunc magis compotes sui sunt daemones, dum ad se eos citat Christus, quam nuper miseri homines, quos sua tyrannide huc illuc raptabant. Denique arcana Christi potentia in medium sistuntur, ut illis eiectis hominum se liberatorem demonstret. Coacti etiam eum adorant, et contumaces eorum querimoniae testes sunt, quam non voluntaria fuerit eorum confessio, sed vi extorta. *Quid tibi nobiscum?* aiunt. Libenter hac voce procul eum fugarent, sed quia se constrictos teneri vident, ut frustra eius imperium fugiant, queruntur, se ante tempus torqueri, et deprecationem simul admiscent. Ita videmus, diabolos nihil quam ferociam adversus Deum spirare, et tamen cum sua superbia, qua turgent, quasi fractos concidere, et quidem eodem momento: quia eorum malitia et perversitas, quae nunquam domatur, luctari adversus Dei imperium non desinit, et tamen interea coacta cedit. Quod autèm diaboli confessionem aperte non repudiet Christus, sicut alibi, haec videtur esse ratio, quod dissidium minime obscurum erat, ut nulla sinistra obtrectatio haberet locum. Adde quod hominum ratio a Christo habita fuit: hinc factum est, quum malevoli et maligni adessent testes, ut mägis intentus esset ad refellendas calumnias, ideoque acrius daemones compesceret. Quantum ad praesentem locum spectat, satis superque esse debuit, quod daemones suppliciter orando tumultuose contra eum fremebant.

Matth. 29. *Venisti huc ante tempus.* Genus tormenti quidam exponunt, quod hominem, quem occupabant, cogantur liberum et solutum dimittere. Alii referunt ad diem extremum iudicii. Ego vero intelligo, iudicis sui praesentia expavefactos de poena sua cogitasse: mala enim conscientia, quid meriti essent, ipsis tacente Christo dictabat. Quemadmodum enim scelerati, ubi ad tribunal ventum est, supplicium suum concipiunt, ita necesse est diabolos et impios omnes ad Dei conspectum contremiscere, non secus acsi iam inferos, ignem inexstinguibilem, et futuros cruciatus sentirent.

Quum vero scirent diaboli, Christum esse mundi iudicem, non mirum est, si eius intuitus tormenti praesentis metum illis incutit. Quod quidam quaerunt, an illis cognitus fuerit ultimi iudicii dies, supervacuum est. Quid ergo sibi vult particula, *ante tempus?* nempe quia reprobis poenae luendae tempus nunquam maturum est: libenter enim diem ex die traherent. Nam ut moram deputant in lucro, quantisper eos sustinet Dominus, ita tergiversando iudicium eius fugitant, licet sine profectu.

Marc. 9. *Legio mihi nomen.* Hanc vocem diabolo Christus expressit, ut melius gratiae suae magnitudinem commendaret. Non abs re homini inflicta fuerat tam gravis ultio, ut in eo habitaret quidam veluti exercitus daemonum. Cuius ergo misericordiae fuit, hominem plus millies perditum a totidem exitiis eripere? Magnifice etiam in eo refulsit Christi virtus, quod voce sua non unum daemonem, sed multam turbam repente profligavit. *Legio* autem non pro finito hominum numero, sed tantum pro magna turba accipitur. Hinc apparet, quam miserum animal sit homo, ubi Dei tutela destituitur: nempe unusquisque non tantum singulis diabolis patet, sed ingentis turbae est receptaculum. Simul refellitur vulgaris ille error, quem Iudaei et Christiani a profanis hominibus mutuati sunt, quod scilicet singulis hominibus infesti sint singuli daemones. Atqui scriptura palam affirmat, prout Domino visum est, nunc diabolum unum mitti, qui totam aliquam gentem affligat, nunc pluribus tradi unum hominem puniendum: sicut vicissim unus interdum angelus toti populo praesidet, et singulis hominibus multi dantur salutis custodes. Quo magis sollicite excubare nos decet, ne tanta hostium turba nos circumveniat.

10. *Deprecabantur eum.* Lucas dicit, rogasse, ne *in abyssum* mitterentur: quod ita a quibusdam exponitur, quasi solitudinem fugerint. Ego vero ad nocendi libidinem refero, quia hoc unum diabolis studium est, oberrare inter homines leonum instar ad venandam praedam. Dolet illis in abyssum demergi, in qua ablata sit laedendi et perdendi facultas. Atque hunc genuinum esse sensum ex Marci verbis colligere licet: dicit enim precatos esse, ne *extra regionem* abire cogerentur. In summa, hoc se ingenio esse produnt, ut nihil magis appetant quam humani generis exitium.

Matth. 31. *Ut demigremus in gregem porcorum.* Divinant quidam, optasse irruere in porcos, quia infesti sint omnibus Dei creaturis. Hoc quidem verum esse fateor, totos in eo esse, ut totum naturae ordinem divinitus constitutum dissipent ac pervertant: longius tamen respexisse certum est, ut scilicet regionis incolas porcorum iactura ad maledicendum Deo impellerent. Nam quod diabolus fulminat in domum Iob, non facit hoc lignorum vel lapidum odio, sed ut sanctus vir impatienter damnum ferendo adversus Deum fremat. Christus vero annuens non eorum vota exaudit, sed hac occasione probare vult, quales sint Gadareni. Fortasse etiam ut eorum scelera castiget, tantum licentiae permittit diabolis in eorum porcos. Caeterum ut nulla nobis constet certa ratio, occultum tamen Dei iudicium reverenter suspicere, et pia humilitate adorare convenit. Docet autem hic locus, quam insulse nugentur profani quidam homines, qui diabolos non essentiales spiritus, sed tantum pravos hominum affectus esse fingunt. Quomodo enim avaritia, ambitio, crudelitas, perfidia, in porcos demi-

grassent? Sciamus ergo, immundos spiritus (ut sunt devoti exitio) generis humani hostes esse, ut quoscunque possunt in eundem secum interitum praecipitent.

Marc. 15. *Veniunt ad Iesum.* Hic insigne habemus documentum, non omnes, qui Dei manum agnoscunt, proficere ut decebat, quo se vera pietate illi subiiciant. Perspecto miraculo timuerunt Gadareni, nempe quia in Christo refulgebat Dei maiestas. Recte hactenus: sed quod illum a finibus suis ablegant, quid eo deterius fieri potuit? Erant ipsi quoque dissipati: adest pastor qui colligit: imo Deus per filium suum brachia porrigit, ut suo complexu in coelum evehat, qui mortis tenebris obruti erant. Oblata salute malunt privari, quam diutius ferre Christi praesentiam. Videntur quidem iactura porcorum offensi, sed Lucas altiorem causam notat, quod magno timore correpti forent, et certe accepto damno exasperati non rogassent, sed expulissent eum durius. Caeterum quum reverentur ut Dei ministrum, formidine tamen perculsi cupiunt, procul abesse: videmus, eos nullo gratiae divinae sensu fuisse tactos. Et certe quamvis omnes impii Deum adorent, et in eo placando multum consumant laboris, si tamen daretur optio, quam longissime se ab eo subducerent, quia terribilis eius facies, quam diu iudicem potius quam patrem illum cogitant. Hinc fit ut Evangelii doctrina, qua nihil suavius fingi potest, passim tristis et acerba sit, ut bona pars mundi sepultam esse optet. Interea tamen verum est, partem timoris ex dispendio accidisse. Ita hodie dum publice et privatim reputant homines, Christi regnum suis commodis adversum esse, pravo carnis metu occupati gratiam eius non gustant. Itaque eius adventu Deum magis iratum quam propitium esse putantes, quantum in se est alio ipsum amandant. Hoc autem foedi stuporis signum est, quod eos magis terret porcorum iactura, quam animae salus exhilaret.

Luc. 38. *Rogavit autem vir.* Gadareni Christum apud se ferre nequeunt: qui autem a daemonio liberatus est, relicta patria eum cupit sequi. Hinc apparet, quantum inter divinae bonitatis et potentiae notitiam intersit, quia potentia formidinem incutiens a Dei aspectu homines fugat longeque dispellit: bonitas autem suaviter allicit, ut sibi nihil optabilius esse statuant, quam Deo esse unitos. Cur autem Christus hunc recuset habere comitem, incertum est, nisi quod uberiorem fructum inde venturum sperabat, si apud gentiles suos tam praeclari ac singularis beneficii testis esset, quod etiam Marcus et Lucas testantur factum esse. Quod iubet Christus narrare opus Dei, non suum, hoc consilio facit, ut pro vero Dei ministro et Propheta habitus docendi auctoritatem obtineat. Sic enim paulatim erudiri oportuit rudem populum, cui nondum cognita erat eius divinitas. Quanquam autem Christus scala est, per quam ad Deum Patrem conscenditur, quia tamen nondum patefactus erat, initium a Patre fecit, donec maturior esset opportunitas. Nunc addenda est anagoge. Christus enim in unius hominis persona eius gratiae specimen edidit, quae ad totum genus humanum extenditur. Etsi enim non torquemur a diabolo, nos tamen sibi mancipatos habet, donec ab eius tyrannide nos vindicet Filius Dei. Nudi, laceri et deformes aberramus, donec sanae et compositae menti nos restituat. Superest, ut eius gratiam celebrando gratitudinem nostram testemur.

SECTIO VIII. (83—90.)

APOSTOLORUM INSTITUTIO.

(83.) MATTH. X. 1. Et arcessitis duodecim discipulis dedit illis potestatem adversus spiritus immundos, ut eiicerent eos, et sanarent quemvis morbum et quemvis languorem. 2. Porro duodecim Apostolorum nomina sunt haec: primus Simon, qui vocatur Petrus, et Andreas frater eius: Iacobus filius Zebedaei, et Ioannes frater eius: 3. Philippus ac Bartholomaeus: Thomas, et Matthaeus, qui fuerat publicanus: Iacobus filius Alphaei, et Lebbaeus, cognomento Thaddaeus: 4. Simon Cananaeus, et Iudas Iscariotes, qui et prodidit illum. 5. Hos numero duodecim emisit Iesus, quibus praeceperat dicens, in viam Gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne ingrediamini: 6. Sed ite potius ad oves perditas domus Israel. 7. Profecti autem praedicate, dicentes, Appropinquavit regnum coelorum. 8. Infirmos sanate, leprosos mundate, mortuos suscitate, daemonia eiicite: gratuito accepistis, gratuito date.

MARC. VI. 7. Et arcessit duodecim, coepitque eos emittere binos, ac dabat illis potestatem adversus spiritus immundos.

LUC. IX. 1. Convocatis autem Iesus duodecim, dedit illis potestatem et auctoritatem super omnia daemonia, et ut morbos sanarent. 2. Et misit illos, ut praedicarent regnum Dei, et sanarent infirmos.

Hic Apostolorum vocatio nobis describitur, non qualis antea, quum eos Dominus ad munus suum praeparare volens in suum contubernium elegit. Nunc enim vocantur ad praesentem functionem, iubentur se ad opus accingere, dantur illis mandata, et ne desit auctoritas, Spiritus potentia ornantur. Prius ergo destinabantur in spem futuri laboris: nunc horam venisse Christus denuntiat, qua manus operi admoveant. Notandum tamen est, de perpetuo Apostolatu nondum haberi sermonem, sed tantum de praeconio temporali, quo erigi et expergefieri oportuit hominum mentes, ut ad Christum audiendum magis attenti forent. Nunc ergo mittuntur, ut in Iudaea tempus adesse promissae instaurationis et salutis nuntient: postea ordinabit eos Christus, ut Evangelium spargant per totum orbem. Hic tantum adiutores sibi eos assumit, qui audientiam illi comparent, quo vox eius pervenire non poterat: postea docendi partes, quas obierat, illis resignabit. Atque hoc notare operae pretium est, ne putemus stabilem fixamque legem

omnibus Verbi ministris praescribi, dum praeconibus suae doctrinae mandat Dominus, quid eos ad breve tempus facere velit. Quae inscitia multos fefellit, ut sine discrimine ad hanc normam omnes Verbi ministros exigerent.

Matth. 1. *Arcessitis duodecim.* Numerus duodenarius futuram Ecclesiae instaurationem notabat. Sicut enim populus ex duodecim Patriarchis ortus erat, ita nunc reliquias dissipatas ad originis suae memoriam revocat Christus, ut de sua restitutione certam spem concipiant. Etsi autem in Iudaea non ita floruit regnum Dei, ut integer fuerit populi status, quin potius gens illa, quae iam misere collapsa erat, oblatam gratiam spernendo sua ingratitudine bis perire meruit: hoc tamen non obstitit: quin iterum nasceretur novus populus. Postea factum ut e Sion sceptrum virtutis Filii sui longius emitteret, ut manarent ex fonte illo fluvii, qui large irrigarent quatuor mundi plagas. Tunc undique Deus Israelem suum collegit, ut coalescerent in unum corpus, non tantum dispersa et lacera membra, sed homines, qui ante prorsus alieni fuerant a populo Dei. Non ergo frustra Dominus duodecim veluti Patriarchas constituens Ecclesiae renovationem testatus est. Adde quod hoc numero admonuit Iudaeos, in quem finem venisset. Quia vero Dei gratiae locum non dederunt, novum sibi Israelem genuit. Si primordia spectes, videri posset hoc ridiculum, quod obscuris et nullius pretii hominibus tam honorificas personas Christus imposuit: successus tamen incredibilis, et tam fecunda Ecclesiae propagatio ostendit, Apostolos honoris gradu et fecunditate sobolis non modo Patriarchis non cedere, sed etiam longe praecellere.

Dedit eis potestatem. Quia inter homines nullo fere loco erant Apostoli, legatio autem, quam illis iniungit Christus, divina erat: deinde neque ingenio, neque facundia pollebant, rei autem excellentia et novitas requirebant plus quam humanas dotes: necesse fuit aliunde illis auctoritatem accedere. Christus ergo edendis miraculis eos praeficiens coelestis potentiae insignibus instruit, quae fidem ac reverentiam concilient apud populum. Atque hinc legitimus miraculorum usus colligitur, nam quum Evangelii praecones et signorum ministros Christus simul et coniunctim instituat, ut miracula nihil aliud sint, quam doctrinae suae sigilla, individuum hunc nexum abrumpere fas non est. Quare falsarii sunt Papistae, et opera Dei scelerate depravant verbum a miraculis separando.

2. *Primus Simon.* Insulse Romanenses primatum suum hinc eliciunt. Primum inter Apostolos fuisse Simonem Petrum libenter fatemur: sed quod inter paucos homines valuit, ad totum orbem extendere, nulla ratio patitur. Adde quod, qui primus numeratur, non ideo protinus inter suos collegas dominium habet. Iam ut omnia illis quae postulant de Petro demus, donec impios et sacrilegos apostatas Petri successores esse probent, eius dignitas nihil ad Romanam sedem.

5. *In viam gentium.* Hinc clarius apparet quod nuper attigi, non alio spectasse munus, quod tunc impositum fuit Apostolis, nisi ut Iudaeos in spem propinquae salutis excitando attentos ad Christum audiendum redderent: ideo nunc eorum vocem Iudaeae finibus includit, quam postea ubique ad ultimos orbis fines personare iubet. Ratio est, quia missus a Patre erat Circumcisionis minister

ad implendas promissiones, quae olim Patribus datae fuerant, ad Rom. 15, 8. Atqui speciale foedus pepigerat Deus cum genere Abrahae. Non abs re ergo Christus initio Dei gratiam in populo electo continuit, donec maturum adesset eius publicandae tempus. A resurrectione vero benedictionem secundo loco promissam in omnes gentes effudit, quia et tunc velum templi scissum erat, et dissidii maceria diruta. Ergo si cui videtur parum humana haec prohibitio, dum Christus gentes Evangelii participatione non dignatur, is cum Deo litiget, qui reliquum mundum excludens cum solo Abrahae semine foedus suum sancivit, unde hoc Christi mandatum dependet.

6. *Potius ad oves perditas.* Priorem, ut dixi, locum assignat Iudaeis, quia primogeniti erant: imo quia tunc ipsos solos Deus in sua familia censebat, quum alii essent extranei. Et nominat oves perditas, tum ut misericordia tacti alacrius et ardentiore studio illis succurrant Apostoli, tum ut sciant in praesentia uberem laborandi materiam sibi suppetere: et tamen sub illius gentis figura docuit Christus, qualis sit totius humani generis conditio. Iudaei, qui Deo propinqui et foederati erant, adeoque legitimi vitae aeternae haeredes, perditi tamen dicuntur, donec salutem in Christo recuperent. Quid igitur nobis sit residuum, qui longe inferiores honore sumus? Caeterum *ovium* nomen reprobis quoque tribuit, qui proprie ex grege Dei non erant, quia ad totum populum patebat adoptio: sicuti alibi filios regni vocat, qui tandem perfidiae suae culpa abdicandi erant (Matth. 8, 12.). In summa, ovium nomine Iudaeos Apostolis commendat Christus, ut illis suam operam addicant, quia non poterant in grege Dei agnoscere nisi qui in ovile aggregati erant.

7. *Praedicate, dicentes etc.* Hoc est quod dixi praeconium, quo erigi populi animos voluit Christus in spem propinquae redemptionis. Pro *regnum coelorum* Lucas ponit *regnum Dei*, eodem sensu: nempe ut scirent Iudaei, primum se divinitus restitui, non hominum beneficio: deinde felicem sub Deo rege eorum fore statum: tertio, non terrenam ac caducam felicitatem illis promitti, sed coelestem et nunquam finiendam.

8. *Infirmos sanate.* Sicuti potestate eos instruit, sic iubet fideles et liberales esse eius ministros, eamque supprimere vetat, quae in commune omnium bonum apud ipsos erat deposita. Caeterum miraculis istis designat, quorsum a Patre missus fuerit, et quisnam sit Evangelii sui finis. Neque enim temere mortuos excitare et aegrotos sanare potius iubet, quam morbis sanos affligere, aut mortem infligere viventibus. Analogiam ergo et similitudinem habent miracula cum officio Christi, ut sciamus, venisse nobis bonorum omnium auctorem, qui nos a Satanae mortisque tyrannide liberet, qui sanet morbos nostros et vitia, et miseriis omnibus opem ferat.

Gratuito accepistis. Quo libentius communicent, quae in illos contulerat dona, significat, non in privatam suam gloriam fuisse illis credita, sed ut gratuitae Dei beneficentiae quidam sint veluti canales: acsi diceret, Cogitate unde vobis provenerit haec potestas, sicuti nullo vestro merito ex mera Dei gratia fluxit, nunc vestro ministerio gratis ad alios manare decet. Scimus, quam aegre impertiat quisque aliis, quod sibi peculiare esse putat: deinde

ubi eminet unus quispiam prae aliis fratribus, quam proclive sit eos omnes despicere. Non potuit ergo melius commendari benigna spiritualium donorum communicatio, quam dum admonet Christus, neminem sua industria excellere, sed liberalitate Dei gratuita. Iam vero in suis ministris exhibuit Christus eius gratiae specimen, quae ab Iesaia praedicta erat, Omnes sitientes venite ad aquas: bibite, et sumite absque pretio vinum et lac (Ies. 55, 1.). Simul tamen ostendit, neminem sincerum fore Verbi sui ministrum et gratiae dispensatorem, nisi qui operam suam gratis impendere paratus sit, omnes autem mercenarios indigne corrumpere et profanare sacrum docendi munus. Caeterum gratuitae dispensationi non repugnat, quod Ecclesiae doctores publicis stipendiis aluntur, modo ultro et liberaliter Christo et Ecclesiae serviant, victus autem sit quasi laboris accessio.

(84.) MATTH. X. 9. Ne comparetis aurum, neque argentum, neque aes in crumenis vestris, 10. Neque peram ad iter, neque binas tunicas, neque calceamenta, neque virgam: nam dignus est operarius cibo suo. 11. Sed in quamcunque civitatem aut vicum fueritis ingressi, exquirite, quis in ea sit dignus, atque illic manete, donec exeatis. 12. Quum autem intrabitis domum, salutate illam. 13. Et si quidem fuerit domus digna, veniat pax vestra super illam: sin minus fuerit digna, pax vestra ad vos revertatur. 14. Et quicunque non exceperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes ex aedibus aut civitate illa excutite pulverem pedum vestrorum. 15. Amen dico vobis, tolerabilius erit terrae Sodomorum et Gomorrhaeorum in die iudicii, quam civitati illi.

MARC. VI. 8. Et praecepit illis, ne quid tollerent in viam, nisi virgam tantum: non peram, non panem, non aes in zona: 9. Sed calcearentur sandaliis, et ne induerentur binis tunicis. 10. Et dicebat eis, Ubicunque introieritis in domum, ibi manete, donec exeatis illinc. 11. Et quicunque non receperint vos, neque audierint vos, exeuntes illinc excutite pulverem, qui est sub pedibus vestris in testimonium illis. Amen dico vobis, tolerabilius erit Sodomae aut Gomorrhae in die iudicii, quam civitati illi.

LUC. IX. 3. Et ait ad illos, Ne quid tuleritis in viam, neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecuniam: neque binas tunicas habeatis. 4. Et in quamcunque domum intraveritis, illic manete, atque illinc exeatis. 5. Et quicunque non receperint vos, exeuntes de civitate illa etiam pul-

verem e pedibus vestris excutite in testimonium adversus illos.

Matth. 9. *Ne comparetis.* Quia tale erat legationis genus, ut discipulos vellet Christus intra paucos dies totam Iudaeam lustrare, et statim ad se reverti, sarcinas secum gestare vetat, quae celeritatem hanc morentur. Inscite vero quidam putarunt, Verbi ministris vel Apostolis perpetuam hic legem praecribi. Nonnullae sententiae paulo post sequentur, quae longius spectabunt: sed haec mandata de non tollendis impedimentis, ad temporele illud quod diximus praeconium restringi certum est. Porro uno contextu legenda est tota prohibitio de auro, argento, pera et binis tunicis, quae apud Matthaeum habetur, sicuti ex aliis duobus patet: ideo vertere malui, *ne comparetis*, quia simpliciter vetare Dominus voluit, ne quid in viaticum sumerent. Poterant domi habere peras, et calceamenta, et alias tunicas, sed quo magis sint ad iter expediti, omnia onera relinquere iubet. Quo spectat etiam illud Marci, ut calceentur sandaliis. In *virga* aut *baculo* discrepare videntur: nam apud Marcum baculus permittitur: apud Matthaeum et Lucam negatur. Sed quum ambigua sit apud Hebraeos significatio vocis שבט, Evangelistae, licet graece scriberent, ῥάβδον varie acceperunt. Ergo Matthaeus et Lucas baculos intelligunt, qui oneri sunt ferentibus: Marcus vero scipionem, qui viatores sustinet ac levat. Ad iter vero faciendum gestandi baculi morem fuisse constat: unde etiam illud, Cum baculo meo transivi Iordanem istum. Quibus verbis fatetur Iacob, se vacuum et nullis divitiis onustum in Syriam venisse.

10. *Quia dignus est operarius.* Occurrit Christus dubitationi: dura enim videri poterat conditio, nullo viatico instructos totam Iudaeam circumire. Ideo Christus non esse timendum dicit, ne inedia laborent, quia, quocunque venerint, digni saltem erunt alimentis. *Operarios* vocat, non quod similes essent ordinariis ministris, qui vineam Domini excolunt, et qui plantando et rigando in eandem culturam incumbunt, sed tantum quia uberioris et plenae doctrinae erant praecones. Neque enim aliud tunc iniunctum fuit docendi munus, quam ut attentos redderent Iudaeos ad Evangelii praedicationem. Porro ne obiicerent, se victu debito fraudatum iri, quia nemo illos pro operariis agnosceret: hanc quoque difficultatem praevenit Christus, exquirere iubens, quisnam in quaque civitate dignus sit salutis nuntio. Quibus verbis sciscitari eos iubet, si qui sint pii homines ac integri, in quibus vigeat aliquis Dei timor et religio, et de quorum docilitate bene sperari queat, ut illis praecipue suam operam offerant. Nam quia non licebat in singulis locis diutius haerere, initium inde facere decebat, ubi esset melior aliqua praeparatio.

11. *Illic manete donec exeatis.* Hoc quoque ad festinationem spectat: nam si longiorem alicubi moram traxissent, mutandum fuisset hospitium, ne unum quempiam nimis gravarent. Quum ergo manere eos iubet Christus apud primum hospitem, donec in aliam urbem migrent, significat properandum esse, ut vulgato in una urbe Evangelii nuntio mox alio cursitent.

12. *Salutate illam.* Quia probos Dei cultores discernere non poterant a contemptoribus, praecipit ut obviis quibusque familiis

se amice insinuent. Salutatio enim quidam est ad colloquium ingressus. Iam quidem admoniti fuerant, ut ad eos concederent hospites, in quibus notum ac celebre esset pietatis studium: sed quia interdum contingit, ut qui praeclaris famae elogiis ornantur, ubi ad seria experimenta ventum est, impietatem suam prodant, hoc praeceptum diserte subiici oportuit. Sensus est igitur: tentate primo ingressu, numquid libenter vos audire sustineant hospites: quicunque vestram doctrinam libenter amplexi fuerint, apud eos manete, ut rata sit vestra salutatio: si qui respuerint, statim ab illis discedite, et quantum in vobis erit salutionem vestram retrahite. Perinde enim valet loquutio acsi dixisset: quia indigni sunt propter suam ingratitudinem, qui Dei benedictione fruantur, quam illis fueritis precati, abrumpite omne communicationis vinculum. Nomen *pacis* ad salutandi formulam refertur, quam in communi usu habebant Iudaei: nam quum pax illis prosperum statum significet, quibus bene et feliciter esse cupiunt, et quorum res optant esse salvas, his pacem precantur. Fateor quidem, Apostolos aliam attulisse hominibus pacem, sed nimis arguta est eorum speculatio, qui locum hunc ad gratuitam Dei cum hominibus reconciliationem trahunt.

14. *Quicunque non receperit vos.* Severa vindictae denuntiatio contra Evangelii contemptores, qua discipulos suos animare voluit Christus, ne illis remoram afferret mundi ingratitudo. Mandat quidem Apostolis, quid agere ipsos velit, si in contemptores inciderint: hoc tamen praecipue consilium habuit, sicubi respueretur eorum doctrina, iusto ipsorum dolori et taedio solatium adhibere, ne in medio cursu fatiscerent. Et videmus, ut Paulus hac consolatione fretus animose despiciat omnem hominum contumaciam, constanter pergat per media obstacula, et glorietur se bonum esse odorem Deo, quamvis letalis sit pereuntibus (II. Cor. 2, 15.). Caeterum docet hic locus, quanti Dominus Evangelium suum aestimet: et certe quum incomparabilis sit thesaurus, nimis turpiter ingrati sunt, qui sibi oblatum repudiant. Deinde quum sceptrum sit regni ipsius, non potest sine manifesta in eum contumelia reiici. *Excutite pulverem.* Sicuti Evangelii doctrinam hic commendat Dominus, ut eam reverenter omnes excipiant, et gravi poenae sanctione rebellibus metum incutit, ita Apostolos iubet eius quam denuntiat ultionis praecones esse, quod fieri non potest, quin acerrimo doctrinae quam praedicant asserendae zelo flagrent. Tenendum igitur est, nullum esse idoneum coelestis doctrinae magistrum, nisi qui sic affectus erit, ut eius contemptu crucietur atque uratur. *Excussionem pulveris* iam tunc in usu fuisse Iudaeis probabile est, quasi anathematis symbolum, acsi testatum fecissent, tam pollutos esse loci incolas, ut contagione sua terram inficerent. Usitatum fuisse morem ideo coniicio, quod Christus tanquam de re nota loquitur. Magis autem confirmat haec exsecrationis forma quod nuper dixi, nullo crimine magis offendi Deum quam verbi sui contemptu: neque enim tam sollenni ritu vel adulteros, vel homicidas, vel quosvis sceleratos detestari nos iubet.

15. *Amen dico vobis.* Ne videatur inane esse terriculamentum, pronuntiat Christus graviores daturos poenas, qui Evangelium respuerint quam Sodomitas. Quod *iudicium* quidam hic accipiunt pro Hierosolymae excidio, alienum est a Christi mente:

communis enim iudicii diem intelligere oportet, in quo utrique rationem reddent, ut fiat poenarum comparatio. Sodomam Christus prae aliis urbibus nominavit, non tantum quia extremis flagitiis omnes superavit, sed quia singulari exitii genere divinitus consumpta fuit, ut saeculis omnibus esset in exemplum, et nomen ipsum abominationi esset. Nec tamen mirum, quod mitius cum illis actum iri Christus pronuntiat, quam cum incredulis qui Evangelium audire abnuerint. Nam quum auctoritatem fictori suo et opifici negant homines, nec eius vocem audientia dignantur, imo benigne vocantem repellunt, et omnia liberaliter pollicenti fidem derogant, haec impietas quasi supremus omnium scelerum cumulus est. Quodsi obscuri illius praeconii repulsam sequuta est tam dira ultio, quam terribilis nunc eos poena manet, qui Christum pleno ore loquentem reiiciunt? Deinde si tam severe animadvertit Deus in contemptores, quid furiosis hostibus fiet, qui vel blasphemiis et virulenta lingua oppugnant Evangelium, vel crudeliter ignibus et gladiis persequuntur?

(85.) MATTH. X. 16. Ecce ego emitto vos, velut oves in medio luporum: estote igitur prudentes veluti serpentes, et simplices sicut columbae. 17. Cavete autem ab hominibus: tradent enim vos in concilia, et in synagogis suis flagellabunt vos. 18. Etiam ad principes et reges ducemini propter me, in testimonium ipsis et gentibus. 19. Quum autem tradiderint vos, ne sitis solliciti, quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini. 20. Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.

LUC. XII. 11. Quum autem adduxerint vos in synagogas et ad magistratus ac potestates, nolite solliciti esse, qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis. 12. Spiritus enim sanctus docebit vos in eadem hora, quid oporteat vos dicere.

Mandata, quae hactenus retulit Matthaeus, tantum ad priorem illam expeditionem spectabant, quae intra paucos dies finienda erat: nunc longius progreditur Christus, et eos in futurum tempus praemunit, ut sciant, non ad breve tantum illud praeconium vulgandum se electos esse, sed provinciam sibi restare magis arduam longeque maioris negotii. Tametsi enim non statim protracti sunt in has pugnas, de quibus loquitur Christus, utile tamen fuit, eos ante tempus moneri, ut, si quas molestias tunc subirent, durioris militiae, ad quam destinati erant, scirent quaedam esse praeludia. Hoc quidem etiam in prima missione verum fuit, Apostolos similes esse ovibus in medio luporum: sed quia Dominus eorum infirmitati parcens saevitiam luporum continuit, ne quid nocerent, proprie ad futurum tempus refertur, quo Dominus eos

asperius tractavit. Nam ante resurrectionem praesente sponso quasi nuptialiter habiti fuerunt: postquam autem ab illis discessit sponsus, cessavit illa indulgentia et mollities, ac tam austera fuit eorum conditio, ut tunc sentirent, non frustra se his armis mature fuisse instructos. Fieri etiam potest, ut sermones diversis temporibus habitos in unum locum Matthaeus contulerit. Nam Lucas (ut postea videbimus) eadem septuaginta discipulis, qui Apostolis subrogati sunt, dicta fuisse refert. Hoc quidem extra controversiam est, his verbis non fuisse praedictum successum itineris, quod iam ingrediebantur, sed de toto Apostolatus sui cursu fuisse praemonitos.

Matth. 16. *Ecce ego emitto.* Quorsum haec tendat admonitio, quae mox sequitur exhortatio clare ostendit. Itaque sic resolvi debet contextus, Prudentia et simplicitate vobis opus est, quia eritis velut oves inter lupos. Ratio autem a necessitate sumpta est, quia nisi prudenter sibi caverent, mox possent a lupis devorari: si autem expavescerent ad luporum rabiem, vel minus cauti essent, subinde titubarent, tandemque deficerent a suo officio. Priore loco tractemus, quid sibi hoc velit, quod mittantur quasi *oves inter lupos.* Quantumvis crudeles ac sanguinarii sint homines, posset Dominus eorum ferociam mitigare, qui truculentas bestias, quoties ita visum est, cicurat ac mansuetas reddit. Quod ergo bonam hominum partem non domat in Evangelii sui obsequium, sed eos relinquit in feritate sui ingenii, consulto hoc facit, ut suos ministros exerceat. Quanquam autem lupi sunt omnes natura, quoscunque Deus Spiritu mansuetudinis non regenerat, maxime tamen furiosos Evangelii hostes Christus designat, qui audita pastoris voce adeo non mansuescunt, ut in maiorem saevitiam exardeant. Hac ergo lege verbi sui ministros Dominus mittit, ut versentur in medio luporum: hoc est, ut multos habeant sibi infestos hostes, et multis undique periculis obsessi inter obstacula difficulter munere suo fungantur. Et quo acrior sit probatio, non arma suppeditat, quibus se violenter defendant, sed inermes ac nudos luporum dentibus exponit. Nam quod ovibus eos comparat, non refertur ad mores placidos ac mites, vel ad animi lenitatem, sed tantum significat nihilo robustiores fore, vel magis pares ad vim hostium repellendam, quam sint oves contra luporum rabiem. Requirit quidem etiam oviles animos a suis discipulis Christus, ut tolerantia certent contra improborum malitiam, et iniurias placide excipiant, verum huius loci simplex est sensus, quod Apostolis parati sint multi hostes potentes ac saevi, quum tamen ipsi nullo praesidio muniti sint. Si quis excipiat, hoc modo non constare antithesin inter oves et lupos, in promptu est responsio. Etsi enim Dominus, Evangelii hostes vocando lupos, nocendi potentiam magis quam libidinem expressit, quia tamen nemo lupus agnoscitur, nisi contra Evangelium insaniat, ideo haec duo simul coniunxit, quod ad sanguinem hauriendum crudeli impetu ferantur, et simul quod viribus praediti sint. *Estote igitur prudentes.* Summa est, prudentiam in cavendo sic temperandam esse, ne timidi plus quam oportet reddantur, ac sint ad officium tardiores. Videmus enim eos, qui circumspecti et providi haberi volunt, ut plurimum meticulosos ac segnes esse. Discipulos quidem Christi, quum undique immineant pericula, intentos ad cavendum esse convenit, sed quia

maximum periculum est, ne ignavia tardentur, sincere pergere iubet, quocunque feret vocatio. Atque hoc duplici similitudine exprimit. Serpentes, quum se exosos sentiant, sollicite declinant ac refugiunt, quicquid sibi adversum est: ita fidelibus mandatur vitae suae cura, ne temere in discrimen prosiliant, seque exponant ad quaslibet noxas. Contra vero columbae, quamvis sint pavidae natura, innumeris laesionibus obnoxiae, simpliciter tamen volitant, quasi securae exspectant dum feriantur, plerumque etiam captantium insidiis se obiiciunt. Ad hanc simplicitatem hortatur suos Christus, ne trepidatio nimia eos in peragendo cursu suo impediat. Sunt qui acutius hic philosophantur de natura serpentis et columbae, sed non ultra progreditur similitudo. Videmus ergo damnari a Christo carnalem prudentiam, vel potius vafritiem, in qua sibi plus aequo bona pars hominum indulget, dum circumspiciunt huc et illuc, quatenus tutum erit, prodire. Ita dum periclitari nolunt, Christo vocanti renuntiant.

17. *Cavete autem ab hominibus.* Erasmus addidit, Illis: quia putavit articulo vim demonstrativi pronominis subesse. Atqui meo iudicio, indefinite accipere satius est, acsi dixisset Christus, inter homines, ubi omnia plena sunt insidiis et noxis, prudenter versandum esse. Pugnare tamen secum videtur: nam haec optima esset cavendi ratio, domi res suas agere, nec se committere in publicum. Respondeo, aliud hic notari cautionis genus, non ut metu perculsi ab officio supersedeant, sed ne subitis malis ultra modum turbentur. Scimus enim, qui praeter spem circumventi sunt, exanimes concidere. Eminus ergo prospicere suos Christus voluit, quid futurum esset, ut ad subeundos conflictus mature animos componerent. Denique classicum illis canit, ut se alacrius ad proelium accingant: nam sicuti immodica providentia, et plus quam par est anxia, multos debilitat, ita multos inebriat supina securitas, ut inconsulte ruentes in ipso articulo deficiant. *Tradent enim vos in concilia.* Colligere promptum est ex his verbis, quae nunc certamina denuntiat Apostolis Christus ad primam expeditionem, in qua nihil tale experti sunt, restringi non debere. Hic autem est praedictionis scopus, ne unquam frangantur, quia rarae virtutis erat pauperculos homines, quum in conspectum principum venissent, praesenti stare animo, nec ullo mundi fulgore turbari. Admonet etiam, non in Iudaea solum, sed in locis remotioribus pugnandum illis fore, non tantum ut longa meditatione se compararent ad illam militiam, sed ut magistri professi ac confirmati coelestibus auspiciis se regi non dubitarent. Quod addit, *in testimonium illis et gentibus*, hunc habet sensum, Exteris etiam principibus et longinquis nationibus testandam esse Dei voluntatem, ut sint inexcusabiles. Unde sequitur, non irritam fore Apostolorum operam, quae Dei iudicium illustrabit, ubi suae pervicaciae convicti fuerint homines.

19. *Ne sitis solliciti.* Additur consolatio: frustra enim centies hortatus esset Christus discipulos, nisi illis simul promitteret Deum affuturum, ac eius virtute certo eos fore victores. Hinc colligimus, minime Christi consilium fuisse, denuntiandis periculis minuere studii ardorem, quo discipulos flagrare necesse erat, si munus suum rite exsequi vellent. Magnum quidem est sustinere principum conspectum: neque enim tantum formido, sed ipsa quoque

verecundia interdum bonas mentes consternat. Quid ergo si infesta iracundia principes irrumpant, et propemodum fulminent? Christus tamen suos esse sollicitos vetat, quia Spiritus verba illis dictabit. Nam quo quisque magis imbecillitatis suae conscius sibi diffidit, eo magis trepidat, nisi aliunde exspectet auxilium. Et videmus plerosque ideo deficere, quia viribus suis quae perquam exiguae sunt, aut prorsus nullae, eorum quae agenda suscipiunt successum metiuntur. Ideo Christus respicere discipulos vetat, quid valeant, et ab una coelestis gratiae fiducia pendere iubet. Non de facultate, inquit, vestra hic agitur, sed de Spiritus sancti virtute, qui fidelium linguas ad puram fidei confessionem format ac dirigit. Ac ne praesenti suo defectu terreantur, auxilium in ipso momento superventurum denuntiat. Saepe enim Dominus facundiae dono fideles destituit, quam diu testimonium ab ipsis non postulat: ubi autem ad ipsam necessitatem ventum est, plus quam facundos reddit, qui prius elingues visi fuerant. Sic nostro tempore quosdam martyres vidimus, qui quum fere bruti fuissent, postquam vocati sunt ad edendam fidei confessionem, apte et scite loquendi dono usque ad miraculum excelluerunt. Porro non omni cura vacare Apostolos Christus voluit, quia utile erat ipsos esse sollicitos, ut Spiritum illum sibi dari precibus flagitarent: sed anxiam meditationem, qua se ut plurimum homines impediunt, voluit eximere. Nam dum secum quaerunt, quid futurum sit, si hoc vel illud contingat, nec recumbunt in Dei providentiam, misera inquietudine turbantur. Et certe digni sunt eiusmodi tormento, quicunque hunc honorem non tribuunt Dei providentiae, ut eorum defectui opportune succurrat.

(86.) MATTH. X. 21. Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium, et insurgent filii adversus parentes, et morte afficient eos: 22. Et eritis exosi omnibus propter nomen meum: verum qui sustinuerit usque in finem, hic salvus fiet. 23. Quum autem persequuti vos fuerint in urbe hac, fugite in aliam: amen enim dico vobis, non perambulaveritis omnes civitates Israelis, quin iam Filius hominis venerit. 24. Non est discipulus supra magistrum, neque servus supra Dominum suum. 25. Sufficit discipulo, ut sit sicut magister ipsius, et ut servus sit sicut Dominus ipsius: si ipsum patremfamilias vocaverunt Beelzebub, quanto magis domesticos illius?

LUC. VI. 40. Non est discipulus supra magistrum suum, conformis autem erit omnis magistro suo.

Matth. 21. *Tradet autem frater fratrem.* Primum admonet quam graves aerumnae eos maneant: deinde addita insigni consolatione totam acerbitatem mitigat. Primum denuntiat, quae aliis solent esse praesidio, vel aliquid levationis afferre, discipulis ces-

sura in maioris miseriae accessionem: nempe fratres, qui iuvare oppressos, calamitosis manum porrigere, et eorum salutem tueri debebant, infensos illis fore hostes. Falluntur tamen, qui hoc solis fidelibus contingere putant, ut a fratribus suis in mortem tradantur. Fieri enim potest, ut sancto zelo pater filium persequatur, si apostatam a sincero Dei cultu esse videat: imo Dominus in hac parte iubet, nos sanguinis et carnis oblitos ad vindicandam nominis sui gloriam omne studium conferre. Nec vero ubicunque viget Dei timor et religio, suis quisque consanguineis parcet, quin perire malit omnes, si ita necesse est, quam dissipari Christi regnum, exstingui salutis doctrinam, cultum Dei aboleri: quodsi recte compositi essent affectus, haec una iusti odii causa esset. At vero quum Christus non modo instauret Dei regnum, et pietatem in suum integrum vigorem restituat, sed etiam homines ab interitu revocet in salutem, nihil magis indignum, quam eius causa odio haberi tam amabilis doctrinae ministros. Hoc ut est prodigium naturae adversum, vehementer turbare simplicium animos poterat: praedicit tamen Christus ita futurum.

22. *Qui sustinuerit salvus erit.* Haec una promissio ad fulciendos piorum animos merito sufficere debet, quamvis totus mundus contra insurgat, dum illis felix et salutaris exitus promittitur. Nam si propositi constantia eos, qui sub terrenis ducibus incerto Martis eventu pugnant, usque ad mortem rapit, an se ad extremum Christo impendere dubitabunt, qui certi sunt de victoria?

23. *Quum autem persequuti vos fuerint.* Praevenit quod excipere poterant, Si totius mundi subeunda essent odia, quis tandem finis? Quamvis ergo nusquam tuto subsistere liceat, non tamen desperandum esse admonet Christus, sed ubi eiecti fuerint uno loco, tentandum potius esse, num alibi sua opera proficere quicquam possint. Falluntur autem interpretes, dum putant, nudam esse permissionem, quum potius Apostolis Christus praecipiat, quidnam facere ipsos velit. Nam qui persequutionem unam sustinuit, libenter cessaret quasi miles emeritus. Atqui talem vocationem Christus suis non concedit, sed vult indefesso studio totum cursum conficere. In summa, iubentur Apostoli novis subinde certaminibus se offerre, ne uno aut altero defuncti se absolutos putent: nec illis permittitur in latebras fugere, ubi otiosi iaceant, sed quamvis infeliciter successerit uno in loco labor, Dominus ad pergendum hortatur. Caeterum sub mandato continetur etiam permissio. Ac de fugienda quidem persequutione sic habendum est, Neque omnes, qui fugiunt, promiscue damnandos esse, neque tamen quamlibet fugam esse licitam. Veterum quorundam nimius fuit hac in re fervor, qui fugam non secus damnarunt ac speciem abnegationis. Nam si hoc verum esset, pars aliqua ignominiae in Christum et Apostolos redundaret. Rursum si fugere promiscue liceat, nullum in persequutione discrimen erit boni pastoris et mercenarii. Tenenda igitur moderatio, quam Augustinus ad Honoratum praescribit, ne quis timide stationem suam deserens vel gregem perfide prodat, vel exemplum praebeat ignaviae, et tamen nemo se inconsiderate praecipitet. Si vel tota Ecclesia impetitur, vel ad mortem pars quaeritur, praepostere se subducet pastor, cuius partes erant vitam suam pro singulis opponere: sed fieri interdum poterit, ut sua absentia furorem hostium sedando Ecclesiae

melius consulat. Hic ergo vigeat columbina illa simplicitas, ne praetextum suae timiditati delicati homines captent, ut semper ad fugiendas molestias nimis ingeniosa est caro. *Amen enim dico vobis.* Quod de prima missione quidam accipiunt, non convenit: quin potius complectitur totum Apostolatum, sed in eo consistit difficultas, quid significet *adventus Filii hominis.* Quidam exponunt talem Evangelii progressum, ut agnoscant omnes Christum vere regnare, et ab eo sperandam esse regni Davidis instaurationem. Alii ad excidium Hierosolymae referunt, in quo Christus vindex ingratitudinis apparuit. Prior expositio tolerabilis est, posterior magis coacta. Mihi tamen videtur esse consolatio peculiariter Apostolis data. *Venire* dicitur Christus, quum affert rebus desperatis remedium. Immensa prope futura erat legatio, ut Evangelii doctrinam spargerent per totum mundum. Se ergo venturum Christus promittit, priusquam totam Iudaeam peragraverint: nempe qui per Spiritus sui potentiam regnum suum illustrabit, ut vere Apostolis affulgeat gloria illa et maiestas, quae adhuc eos latebat.

24. *Non est discipulus.* Nunc suo exemplo eos ad tolerantiam hortatur, et certe eiusmodi est haec consolatio, quae omnem moerorem absorbeat, dum reputamus communem nobis sortem esse cum Filio Dei. Quo tamen nobis plus inurat pudoris, duplicem similitudinem mutuatur ab hominum consuetudine. Discipulus honorificum sibi ducit magistro aequari, plus quidem honoris appetere non audet: deinde quae patienter a dominis fertur conditio, eam subire servi non recusant. Quum utroque iure super nos emineat Filius Dei, cui summum imperium traditum est a Patre, et magistri partes iniunctae sunt, pudeat nos refugere, quod ipse nostra causa suscipere gravatus non est. Sed haec meditatione potius quam explicatione indigent, quia satis per se clara sunt. Lucas sexto capite sententiam hanc, quasi inter alios sermones ex abrupto prolatam, absque contextu refert, quia autem optime hoc loco Matthaeus exprimit, quorsum pertineat, non alibi melius locari posse duxi. Caeterum in versione neque Erasmum, neque veterem interpretem sequi libuit, hac de causa: participium κατηρτισμένος tam perfectum, quam aptum et concinnum significat. Porro quum de similitudine, non de perfectione hic desserat Christus, acsi diceret, nihil esse magis consentaneum, quam ut se discipulus ad magistri exemplum formet, posterior sensus melius congruere visus est.

25. *Si ipsum patremfamilias nominarunt etc.* Perinde est acsi Dominum Ecclesiae se vocaret, sicuti Apostolus (Hebr. 3, 1.) eum Mosi et Prophetis comparans, hos dicit famulos fuisse, illum vero Filium et haeredem. Etsi enim fratrum honore nos dignatur, primogenitus tamen est ac totius corporis caput: denique penes eum summa est gubernatio et potestas. Quare nihil magis absurdum est, quam velle in ordine fidelium censeri, et interim Deo obstrepere, quum nos ad imaginem Filii sui conformat, quem toti familiae suae praefecit: quales enim sunt istae deliciae, si locum volumus occupare in domo eius, et supra Dominum ipsum excellere? Summa autem est, nos esse nimis molles et lautos, si nobis durum est, contumelias perferre, quibus se ultro subiecit princeps noster. Vox *Beelzebub* corrupta est: proprie dicendum esset Baalsebub. Sic primarium ex ficticiis diis Philistinorum vocarunt,

quem colebat civitas Accaron. Baalim autem dicti sunt dii minores, qui hodie patroni dicuntur in Papatu. Quum autem Baalsebub tantundem valeat ac patronum muscae vel muscarum, quidam nomen hinc putant deductum, quod propter victimarum copiam muscarum examine templum scateret: ego autem potius coniicio, opem adversus muscas, quae loco infestae essent, petitam fuisse ab idolo. Nam quum Ochozias superstitiose responsum de sua sanitate ab eo quaereret, sic vocabat, unde apparet non fuisse probrosum nomen. Porro sicuti gehennae nomen sancti homines ad inferos transtulerunt, ut infamià notarent locum illum, sic in odium et detestationem idoli, Beelzebub vocarunt diabolum. Unde colligimus, reprobos, ut detestabilem vulgo Christum redderent, eum quo poterant maximo probro notasse, quasi diabolum, qui maximus foret religionis hostis. Quare si nobis contingat eandem ignominiam inuri, videri novum non debet, quod in capite coepit, impleri in membris.

(87.) MATTH. X. 26. Ne igitur metuatis eos: nihil est enim tectum, quod non sit retegendum, et nihil occultum, quin futurum sit, ut sciatur. 27. Quod dico vobis in tenebris, dicite in luce: et quod in aurem auditis, praedicate in tectis. 28. Et ne metuatis ab his, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: sed metuite magis illum, qui potest et animam et corpus perdere in gehenna. 29. Nonne duo passerculi minuto asse veneunt, et unus ex illis non cadet in terram sine Patre vestro? 30. Vestri vero etiam pili capitis omnes numerati sunt. 31. Nolite ergo timere: vos multis passerculis pluris estis.

MARC. IV. 22. Non est enim quicquam occultum, quod non manifestetur: neque fuit secretum, sed ut in propatulum veniat. 23. Si quis habet aures ad audiendum, audiat.

LUC. VIII. 17. Non est enim occultum, quod non manifestum sit futurum: nec absconditum, quod non sit cognoscendum, et in lucem venturum. XII. 2. Nihil enim opertum est, quod non reveletur, neque absconditum, quod non sciatur. 3. Quoniam quae in tenebris dixistis, in lumine audientur: et quod in aurem loquuti estis in conclavibus, praedicabitur in tectis. 4. Dico autem vobis amicis meis, Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus, et post haec non habent, quod amplius faciant. 5. Ostendam autem vobis, quem timeatis: timete eum, qui, postquam occiderit, habet

potestatem coniiciendi in gehennam: certe dico vobis, hunc timete. 6. Nonne quinque passerculi veneunt duobus minutis assibus, et unus ex illis non est in oblivione coram Deo? 7. Quin et pili capitis vestri omnes numerati sunt: nolite ergo timere: multis passeribus pluris estis.

Matth. 26. *Ne igitur metuatis.* Quum tam contemptibile Evangelium esse viderent Apostoli, et credentium paucitas illis in mentem veniret, in futurum quoque tempus spem abiicere poterant. Huic dubitationi nunc Christus occurrit: Evangelium latius spargendum esse pronuntians, et quibuslibet hominum obstaculis superius fore, ut tandem palam emergat. Tametsi enim proverbiale fuisse videtur hoc dictum, *nihil occultum est quod non patefiat*, hic tamen ad salutis doctrinam specialiter restringi debet, quam Christus victricem fore promittit, quicquid ad eam opprimendam machinentur homines. Quamvis palam interdum concionaretur in templo, quia tamen respuebatur eius doctrina, adhuc quasi in obscuris angulis latebat: sed venturum eius promulgandae tempus asserit, quod scimus paulo post factum esse. Nullum enim unquam magis sonorum tonitru in aliqua terrae plaga auditum est, quam vox Evangelii in toto mundo personuit. Quia autem promissio haec animos illis facere debeat, hortatur eos Christus, ut audacter et strenue in hoc ipsum incumbant, neque terreantur, quamvis adhuc ignobile cernant Evangelium, quin sint clamosi eius praecones. Quod ex *Marco* retuli, alio forsan tempore et sensu dictum est: quia tamen illic concisae sententiae leguntur, sequutus sum quod mihi magis erat probabile. Postquam enim illic Apostolis praecepit Christus, ut conspicuam lucem, quasi ardentes lucernae, procul emittant, continuo post subiicit, Nihil est occultum, quod non manifestetur. Evangelii autem lucerna quasi in tenebris accensa fuit Apostolis, ut per totum orbem eorum ministerio in sublime evecta fulgeret: idem est prorsus contextus apud *Lucam*, capite 8. Quantum ad locum duodecimi capitis spectat, minime dubium est quin hic respondeat, in verbis tamen est aliquid diversum, quia iubet illic Christus, quae in tenebris dixerunt Apostoli, in lucem proferre: quo significat, eos non nisi susurrasse hactenus de Evangelio, sed usque adeo nobile fore praeconium quod perferent, ut se diffundat usque ad extremas orbis partes.

28. *Ne metuatis ab his qui occidunt corpus.* Optima ratione discipulos suos animat Christus ad mortis contemptum, quod hanc fluxam et caducam vitam floccipendere debeant homines ad coelestem immortalitatem creati. Huc redit enim summa, si expendant fideles, quorsum nati sint, et quae sit sua conditio, non esse cur terrenam vitam adeo anxie appetant. Quanquam plenior est ac uberior verborum sensus: docet enim Christus, apud eos emortuum esse Dei timorem, qui tyrannorum metu a fidei confessione excidunt, ac brutum stuporem regnare in eorum cordibus, qui mortis terrore eandem fidei confessionem abiicere non dubitant. Notanda enim est antithesis inter duos contrarios timores. Si hominum metu suffocatur Dei timor, an non apparet plus illis nos

deferre quam ipsi Deo? iam hinc sequitur, abiecta coelesti et aeterna vita, hoc nobis duntaxat nos facere residuum, ut simus pecudibus similes. Penes Deum unum potestas est aeternae vitae et mortis: eum negligimus, quia nos abripit hominum timor. An non clare patet, pluris esse nobis umbratilem corporis vitam, quam aeternum animae statum, imo coeleste Dei regnum nihilo nobis esse prae fugaci et evanida praesentis vitae umbra? Sic ergo re-solvi debent verba Christi, Agnoscite vobis datas esse immortales animas, quae unius Dei arbitrio subiectae in hominum potestatem non veniunt. Atque ita nullis terroribus vel minis hominum fides vestra succumbet. Qui fit enim, ut in conflictu praevaleat homi-num timor, nisi quod animae praefertur corpus, et immortalitas caducae vitae posthabetur? Ideo emphatica est repetitio apud Lucam, *Certe dico vobis, hunc timete:* acsi dixisset Christus, nullum nobis esse Dei respectum, quoties succumbimus hominum timori: contra si Deum reveremur, facilem nobis in manu esse victoriam, ne ulla vis hominum ab officio nos abducat. Porro temporum omnium experientia docet, quam necessaria sit Christi ministris et in genere piis quoque omnibus haec exhortatio: nullum enim fuit tempus, quo non se violenter extulerint homines adversus Deum, et Evangelium obruere conati sint. Non omnes quidem ad incu-tiendum mortis terrorem pari armati sunt potentia, sed in maiori numero regnat Cyclopica ista feritas, quae data occasione exsultat. Saepe etiam gigantes Satan subornat, ad quorum conspectum exanimes caderent servi Christi, nisi ad infractam constantiam hac doctrina instructi essent. Caeterum quum uno nexu cohaereant duo membra, perperam imperiti quidam seorsum hanc partem ac-cipiunt, non esse timendos homines. Christus enim (ut iam dictum est) perverso hominum timori, qui nos a recta via abducit, re-medii loco pium sanctumque Dei timorem opponit: secus non valeret consequentia, Si Deum metuimus, qui corporis et animae Dominus est, non esse timendos homines, quorum potestas corpus non transcendit. Quod autem hominibus tribuit Christus occi-dendi potestatem, id per speciem concessionis dictum est. Sic im-piis frena laxat Deus, ut potentiae suae fiducia inflati quidvis au-deant, et percellant etiam infirmos animos, acsi quidvis possent. Quanquam ergo frustra insolescunt impii, acsi eorum libidini ob-noxia esset piorum vita, et Deus ipsos tenet constrictos, ut eorum saevitiam et violentos impetus, quoties ita visum est, coerceat: di-cuntur tamen posse occidere eius permissu, quia saepe eorum furorem impotenter grassari sinit. Deinde bimembris est Christi concio: primum enim ut corporalis vitae iacturam aequo animo ferre discamus, ad aeternae vitae et mortis intuitum nos revocat: deinde gradatim huc quoque descendit, vitae nostrae custodiam esse in Dei manu.

29. *Nonne duo passeres etc.* Ultra progreditur Christus, ut iam admonui, tyrannos quantumvis insaniant ne in corpus quidem habere quicquam potestatis: perperam igitur facere eos, qui me-tuunt hominum saevitiam, acsi non essent in tutelà Dei. Itaque in periculis haec nobis occurrat secunda consolatio: quum Deus custos sit vitae nostrae, tuto posse nos recumbere in eius provi-dentia, imo fieri illi iniuriam, nisi vitam nostram illi permittimus, cuius curam habere dignatur. Verum Dei providentiam generaliter

extendit ad omnes creaturas, ut a maiori ad minus demonstret peculiari eius praesidio nos servari. Passerculis nihil fere vilius est (duo enim asse tunc venibant: vel ut Lucas dicit, quinque duobus assibus) et tamen ad ipsos quoque tuendos intentus est Dei oculus, ut nihil fortuito illis accidat: An hominum vitam negligeret, qui de passerculis est sollicitus? Caeterum duo hic notanda sunt: nam primo longe aliter Dei providentiam Christus definit, quam multi philosophis non absimiles, qui, licet mundum divinitus gubernari tradant, confusam tamen providentiam imaginantur, acsi Deus singulas creaturas non respiceret. Christus autem pronuntiat, distincte singulas creaturas sub Dei manu et custodia esse, ut nihil sit fortunae expositum. Nam certe Dei voluntas contingentiae opponitur: neque tamen hoc modo statuitur fatum Stoicorum, quia aliud est necessitatem multiplici causarum nexu implicitam fingere, aliud subiicere Dei arbitrio totum mundum et singulas eius partes. In ipsa quidem rerum natura fateor esse contingentiam, sed nihil coeco fortunae rotatu accidere dico, ubi moderatur Dei voluntas. Secundo notandum est, considerandam esse Dei providentiam, non ut curiosi et vani homines solent, sed ut nobis materia sit fiduciae, nosque ad Deum invocandum sollicitet. Neque enim ideo docet, pilos omnes capitis nostri esse numeratos, ut frivolas speculationes alat, sed ut pendere discamus a paterna Dei cura, quam pro caduca hac carne gerit.

31. *Vos pluris estis.* Hoc in genere verum est de cunctis hominibus, quorum gratia conditi sunt passerculi: proprie tamen de Filiis Dei habetur sermo, qui alio quam creationis iure excellunt. Caeterum dignitas non aliter in homines competit, quam gratuita Dei aestimatione.

(88.) MATTH. X. 32. Omnis ergo, qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et illum coram Patre meo, qui in coelis est. 33. Quisquis autem negaverit me coram hominibus, negabo eum et ego coram Patre meo, qui est in coelis. 34. Ne arbitremini, quod venerim ad mittendum pacem in terram: non veni, ut mitterem pacem, sed gladium. 35. Nam veni ut dissidere faciam hominem adversus patrem suum, et filiam adversus matrem suam, et sponsam adversus socrum suam. 36. Et inimici hominis (erunt) domestici eius.

MARC. VIII. 38. Quemcunque enim puduerit mei ac meorum sermonum in generatione hac adultera et peccatrice, pudebit illius et Filium hominis, ubi venerit in gloria Patris sui cum angelis sanctis.

LUC. IX. 26. Nam quem mei meorumque sermonum puduerit, huius et Filium hominis pudebit, quum venerit in gloria sua et Patris et sanctorum angelorum. XII. 8. Dico autem vobis, omnis qui me confessus fuerit coram homini-

bus, Filius etiam hominis confitebitur illum coram angelis Dei. 9. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabitur coram angelis Dei. (*Eodem capite.*) 51. Putatis quod pacem venerim missurus in terram? Non, dico vobis, imo separationem. 52. Erunt enim ex hoc quinque in domo una, divisi, tres adversus duos, et duo contra tres. 53. Dividetur pater adversus filium, et filius adversus patrem: mater adversus filiam, et filia adversus matrem: socrus adversus nurum suam, et nurus adversus socrum suam.

Matth. 32. *Omnis ergo qui confitebitur me.* Accommodat nunc ad praesentem usum, quod de mortis contemptu prius disseruit, quia luctandum sit contra mortis horrorem, ne ab ingenua fidei confessione nos revocet, quam Deus severe exigit, mundus autem ferre non potest. Ergo in hunc finem Christi discipulos fortes et magnanimos esse convenit, ut semper accincti sint ad martyrium. Porro Christi confessio, etsi a maiori hominum parte, quasi res levis negligitur, hic tamen in praecipuo Dei cultu et singulari pietatis exercitio censetur, et merito. Nam si terreni reges pro gloriae suae amplitudine tuenda augendisque opibus subditos suos ad arma vocant, cur non lingua saltem asserent fideles coelestis regis sui gloriam? Quare certum est, eos fidem (quantum in se est) exstinguere, qui intus eam supprimunt, quasi supervacua esset externa eius professio. Neque enim frustra Christus hic nos vocat suos testes, quorum ore nomen suum in mundo celebretur: vult, inquam, Christus nominis sui professionem falsis religionibus opponi. Quia res odiosa est, nobis testimonium denuntiat, ne suffocata lateat in corde cuiusque fides, sed palam se proferat coram hominibus. Quisquis refugit ac silet, an non Filium Dei frustrando se ipsum ex Dei familia abdicat? Requiritur quidem illustrior fidei confessio a doctoribus, quam ab hominibus privatis: deinde quia non omnes aequali fidei mensura praediti sunt, quo quisque magis exsuperat Spiritus donis, praeire suo exemplo debet. Nemo tamen est fidelium, quem non habere testem velit Filius Dei. Caeterum ubi, quando, quoties, quomodo et quatenus profitenda sit fides nostra, certam legem praefigere difficile est, sed spectanda est occasio, ne quisquam nostrum officio suo in tempore desit. Petendus etiam a Domino est prudentiae et fortitudinis Spiritus, quo directore sciamus quid expediat, et fortiter exsequamur, quod certum erit nobis mandari. *Confitebor et illum.* Additur promissio, quae zelum nostrum hac in parte accendat. Notandae autem sunt antitheses: nam si nos conferimus cum Filio Dei, quam turpe est nostrum illi testimonium negare, quum nobis ille suum vicissim, quasi compensationis loco, offerat? Si mortales et nihili homines cum Deo et angelis totaque coelesti gloria conferimus, quanto excellentius est, quod promittit Christus quam quod requirit? Nam quamvis increduli sint homines ac perversi, perinde tamen quod illis reddimus testimonium, aestimat Christus acsi esset Dei et angelorum consessus. Ideo apud Marcum et Lucam amplificandi causa dicitur, *in hac gente adultera,*

ne scilicet putemus nos operam perdere, quia minus idonei sunt auditores. Porro si quem non satis afficiat promissio, horribilis comminatio sequitur, Christum ubi ad iudicium mundi apparuerit, abnegaturum esse omnes, qui eum perfide apud homines negaverint. Eant nunc, et sibi in sua dissimulatione placeant inimici crucis, quum e libro vitae Christus ipsos deleat. Quos enim Deus ultimo die inter filios agnoscet, nisi qui a Christo illi offerentur? Atqui se contrarium illis fore testem pronuntiat, ne se falso insinuent. Quod *venturus* esse dicitur Christus *in gloria patris et angelorum*, sensus est, divinam eius gloriam tunc clare manifestandam esse, et angelos, ut nunc solium Dei cingunt, praesto illi futuros ad ornandam eius maiestatem. Locus ex Lucae capite 21. Matthaei contextui respondet. Quod autem ex 9. capite, et Marco retulimus, videtur alio tempore esse dictum, sed quia similis prorsus erat doctrina, coniungere placuit.

Luc. 51. *Putatis quod pacem venerim missurus?* Quod nuper a discipulis suis Christus postulavit, nullo negotio pro se quisque nostrum praestaret, si totus mundus uno consensu subscriberet in Evangelii doctrinam. Sed quia bona pars non modo adversa est, sed acriter etiam repugnat, non possumus sine certamine ac multorum odio Christum confiteri. Admonet igitur suos Christus, ut se ad proelium comparent, quia pro testimonio veritatis necessario bellandum sit. Atque ita duplici offendiculo occurrit, quod alioqui non parum turbasset infirmas mentes. Quum Prophetae ubique pacem tranquillumque statum sub Christi regno promittant, quid aliud sperassent discipuli quam pacata statim fore omnia, quocunque venirent? Iam quum Christus dicatur *pax nostra*, et Evangelium nos Deo reconciliet, consequitur fraternam simul concordiam inter nos constitui. Ergo pugnas et contentiones in mundo accendi, ubi Evangelium praedicatur, non videtur congruere cum Prophetarum vaticiniis, ac multo minus cum officio Christi ac Evangelii natura. Sed pax illa, quam celebrant Prophetae, quia cum fide coniuncta est, non nisi inter puros Dei cultores et in piis conscientiis viget: usque ad incredulos vero non pervenit, quamvis illis offeratur, nihilo etiam magis cum Deo in gratiam redire sustinent, quo fit ut pacis legatio maiorem in illis tumultum excitet. Quia enim Satan, qui regnum occupat in reprobis, insanit ad nomen Christi, simulac profertur Evangelii doctrina, illorum impietas, quae prius sopita iacebat, acuitur. Sic Christus, qui proprie pacis est auctor, propter hominum malitiam turbarum est occasio. Hinc discamus, quanta sit corruptae naturae pravitas, quae tam incomparabile donum non modo contaminat, sed in pessimam noxam convertit. Interea si exoriente Christi regno surgunt tumultus, ne turbemur quasi re nova aut insolita, quando ipse Evangelium suum gladio comparat, et διαμερισμὸν esse dicit. Quidam hic describi poenam putant, quae Evangelii contemptoribus inflicta est, ut alii in alios hostiliter insurgerent, sed contextus demonstrat, Christum hic hortari discipulos ad constantiam, si bona pars mundi ab ipsis dissideat, ac sua voce quasi tuba militari innumeros hostes ad arma concitent.

Matth. 35. *Dissidere faciam.* Hinc clarius perspicitur quod paulo ante diximus, praeter Evangelii naturam impiorum culpa hoc accidere, ut pugnae et tumultus surgant. Nam quod de Ioanne

Baptista docet Malachias (4, 6.), omnibus Christi ministris convenit, in hunc scilicet finem mitti, ut corda patrum convertant ad filios, et corda filiorum ad patres. Atqui impiorum malitia facit, ut qui prius coniuncti erant audita Christi voce separentur in contrarias partes, imo ut omnia necessitudinis vincula abrumpant. Denique eo confusionis venturum esse mundum praedicit Christus, ut omnia naturae iura pro nihilo ducantur, nullaque amplius colatur humanitas. Nam quum Michaeas (7, 6.) conqueritur, hostes cuique esse domesticos, extremam et perditam corruptionem deplorat. Idem futurum affirmat Christus, ubi in medium prodierit sua doctrina, quod alias credibile non erat. Neque tamen hoc esse perpetuum intelligit, sicuti morosi quidam homines non aliter se probos eius discipulos fore somniant, nisi a parentibus, liberis et uxoribus alienentur: quin potius omnis legitima coniunctio fidei unitate sancitur. Tantum admonet Christus, quoties id accidet, non oportere suos turbari.

(89.) MATTH. X. 37. Qui amaverit patrem aut matrem supra me, non est me dignus: et qui amaverit filium aut filiam supra me, non est me dignus. 38. Et qui non accipit crucem suam, ac sequitur me, non est me dignus. 39. Qui invenerit animam suam, perdet eam: qui perdiderit animam suam mea causa, inveniet eam. 40. Qui recipit vos, me recipit: et qui me recipit, recipit eum, qui me misit. 41. Qui recipit Prophetam in nomine Prophetae, mercedem Prophetae accipiet: qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. 42. Et quicunque ad bibendum dederit uni ex pusillis his poculum aquae frigidae tantum, nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.

MARC. IX. 41. Quisquis enim ad bibendum dederit vobis calicem aquae nomine meo, quod sitis Christi, amen dico vobis, nequaquam perdet mercedem suam.

LUC. XIV. 25. Ibant autem turbae multae cum eo, et conversus dixit ad illos, 26. Si quis venit ad me, nec odit patrem suum ac matrem, et uxorem et filios, et fratres et sorores, praeterea autem et animam suam, non potest esse meus discipulus. 27. Et quisquis non baiulat crucem suam, et venit post me, non potest meus esse discipulus. 28. Quis enim est ex vobis, qui velit turrim aedificare, quin prius sedens computet sumptus, an habeat, quibus opus est ad perficiendum? 29. Ne postquam posuerit fundamentum, nec potuerit perficere, omnes, qui viderint, incipiant illudere ei, 30. Dicentes, Hic homo coepit aedificare, nec potuit consum-

mare. 31. Aut quis rex proficiscens, ut committat proelium adversus alterum regem, nonne sedens prius cogitat, an possit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit contra se? 32. Alioqui adhuc illo procul agente, legatione missa petit ea, quae sunt pacis. 33. Sic ergo omnis ex vobis, qui non renuntiat omnibus, quae possidet, non potest meus esse discipulus.

Matth. 37. *Qui amaverit patrem.* Quia hoc valde asperum est, hostes sibi facere, qui coniunctissimi esse debuerant, et cum sensu naturae pugnat, ideo nunc dicit Christus, non posse nos alia lege suos esse discipulos. Non iubet quidem exuere humanos affectus, non vetat quin debitam quisque benevolentiam suis praestet, sed tantum in ordinem cogi vult quicquid est mutuae dilectionis inter homines, ut superemineat pietas. Diligat ergo maritus uxorem, pater filium, ut vicissim patrem filius, modo ne observantiam, quae Christo debetur, humanus amor obruat. Nam si inter homines ipsos (ut arctiore vinculo cuique sumus devincti) alii alios superant, indignum est, non omnibus unum Christum praeferri. Et certe non satis grato animo reputamus, quid sit esse Christi discipulum, nisi huius dignitatis pretium ad subigendos omnes carnis affectus valeat. Durior est loquutio apud Lucam, *quisquis non oderit patrem suum:* idem tamen sensus, Si nos a Christo sequendo impediat nostrorum amor, fortiter resistendum esse, quemadmodum Paulus dicit, Damnosa se duxisse propter Christum, quae prius in lucris ponebat, omniumque iacturam libenter fecisse (Phil. 3, 8.).

38. *Qui non accipit crucem.* A specie ad genus progreditur, ut sciamus, non aliter nos posse in eius discipulis censeri, nisi ad multas aerumnas ferendas compositi simus. Si nos torquet ac excruciat, quod Evangelii causa nobis est cum patre, vel uxore, vel liberis dissidium, veniat nobis in mentem ista conditio, Christum omnes suos discipulos cruci addicere. Interea subeat etiam mentem haec consolatio, nos in ferenda cruce Christi esse socios: ita fiet ut facile mitescat omnis acerbitas. Cruci suae non minus affixi sunt reprobi, nec eam, quantumvis luctentur, excutere queunt, sed quia extra Christum crux maledicta est, manet eos infelix exitus. Quare haec duo simul connectere discamus, fidelibus tollendam esse crucem, ut sequantur Magistrum: hoc est, se ad eius exemplum conforment, et tanquam fidi comites adhaereant eius vestigiis.

39. *Qui invenerit animam suam.* Ne superior doctrina (ut admodum difficilis et carni molesta est) parum sit per se efficax, duobus modis eam confirmat Christus in hac sententia: pronuntiat enim, nimis cautos et providos, ubi sibi visi fuerint vitam suam optime servasse, frustratum iri ac eam perdituros: rursum, qui vitam neglexerint, nihil iacturae facturos, qui eam recuperabunt. Scimus, vitae causa omnia fieri et omitti: tantus nobis ingenitus est eius amor. Quare necesse fuit Christo, ut suos animaret ad mortis contemptum, ita promittere et minari. *Invenire vitam* hoc loco significat eam possidere, quasi sub tuta custodia. Nam qui

terrenae vitae nimis cupidi sunt, dum sibi cavent ab omnibus periculis, inani fiducia sibi placent, quasi bene sibi prospexerint: atqui anima illorum tam firmis praesidiis munita effluet, quia tandem moriendum erit, mors autem illis erit exitio. Contra ubi se fideles ad mortem offerunt, eorum anima, quae videtur ad momentum evanescere, in meliorem vitam restituitur. Porro quia reperiuntur interdum, qui temere vel ambitionis causa vel furoris vitam suam profundant, diserte causam exprimit Christus, cur mors nobis oppetenda sit. Dubium est, an alio tempore habita fuerit concio, quam narrat Lucas: illic quoque Dominus hortatur suos ad crucis tolerantiam, sed non tam prolixo sermone. Deinde huius sententiae confirmandae causa duas similitudines mox subiicit, quarum apud Matthaeum nulla fit mentio: sed propter consensum in rei summa, mihi nulla religio fuit, quae apud Lucam habentur huc transferre.

Luc. 28. *Quis enim est ex vobis etc.* Ne cui molestum sit hac lege Christum sequi, ut desideriis suis omnibus renuntiet, proponitur utilis admonitio, meditandum esse ante tempus, quid requirat Evangelii professio. Nam inde fit, ut multi levissimis quibusque tentationibus succumbant, quod meras sibi delicias finxerunt, quasi in umbra semper et otio futuri. Nunquam ergo idoneus erit Christi servus, nisi qui longo prius tempore ad militiam se paraverit. Iam huc optime conveniunt similitudines. Res plena est molestiae ac taedii aedificare, atque etiam ob sumptus parum grata: bellum etiam (quia tot secum trahit incommoda, imo fere humano generi ruinam minatur) nemo nisi invitus suscipit: et tamen ipsa habitandi utilitas homines allicit, ut suam substantiam profundere non dubitent: cogit etiam necessitas, ut nullas in bellis gerendis expensas refugiant. Atqui templi Dei architectos et Christi militiae nomen dantes longe excellentius manet praemium: neque enim vel pro caduco aedificio laborant Christiani, vel pro evanido triumpho pugnant. Caeterum quod dicit Christus, Si quis rex impar sit ad sustinendam belli molem, ne eum ignominia vincatur, pacem cum hoste quaerere, ad praesentem causam aptari non debet, quasi ulla nobis sit reconciliatio cum hoste spirituali, si nos opes ac nervi deficiant. Nam ineptum foret, singulas particulas in parabolis exigere ad rem de qua agitur. Verum simpliciter intelligit Dominus, debere nos ita esse instructos, ne deprehensi absque iusto praesidio terga turpiter vertamus: nam neque unusquisque nostrum rex est, qui suis auspiciis bellum gerat. Sicuti autem hac doctrina coarguitur eorum temeritas, qui stolide ultra mensuram suam prosiliunt, vel sibi delicias faciunt, de cruce ferenda non cogitantes: ita cavendum est, ne haec meditatio, ad quam nos hortatur Christus, nos deterreat vel alacritatem nostram retardet. Multi, quia non statim ab ipsis carceribus patientiae legem sibi indixerant, propter mollitiem retrocedunt a studii cursu: non enim alio pacto sustinent esse Christiani, quam si a cruce immunes sint. Alii, dum illis proponitur aspera et carni insuavis conditio, ad Christum accedere non audent. Atqui non est, cur nobis animos minuat inopiae nostrae cognitio, cui Dominus tempestive succurrit. Fateor certe, si sumptus expendimus, ita nos omnes destitui, ut ne lapidem quidem unum ponere vel hosti gladium opponere liceat. Sed quum materiam, sumptus, arma et

vires suppeditet Dominus e coelo, nullum ex difficultate praetextum habebit ignavia nostra vel tarditas. Consilium ergo Christi est, de ferenda cruce suos monere, ut se fortitudine accingant.

Luc. 33. *Sic ergo omnis ex vobis, qui non renuntiat.* Ostendit haec clausula, quid sibi velit sumptuum supputatio, a qua suos ordiri iubet Christus: nempe ut haec illis meditata sit ratio, omnibus renuntiandum esse. Frustra enim se ingerunt ad Christianismum profitendum, quos suavis, otiosa et crucis expers conditio delectat. Porro omnibus renuntiare intellige, quicunque ita Christum praeferunt tam propriae vitae, quam omnibus carnis votis, ut nihil a recto cursu eos impediat. Praepostere enim faciet, si quis literam praecise urgeat: quasi nemo sit Christi discipulus, nisi qui in mare proiecerit quicquid possidet, adeoque divortium fecerit cum uxore et liberis valedixerit. Talibus figmentis ad Monachatum inducti sunt stulti homines, ut ad Christum accedere volentes ab humanitate deficerent. Atqui nemo verius renuntiat omnibus quae possidet, quam qui omnia singulis momentis relinquere paratus, totum se quasi liber et solutus Domino impendit, et omnibus obstaculis superior vocationem suam prosequitur. Ita vera abnegatio, quam a suis requirit Dominus, non tam in actu, ut loquuntur, quam in affectione sita est, ut quisque in diem vivens non retineat corde, quod manu gubernat.

Matth. 40. *Qui recipit vos me recipit.* Altera consolatio, quod tametsi bona pars mundi infensa sit Christi discipulis, adeoque fidei suae confessione omnium in se odia provocent, Dominus tamen, ut quam plurimos ad benevolentiam illis praestandam invitet, in suas tabulas acceptum ferre non gravatur, quicquid illis datum fuerit. Nam inde apparet, quam caros habeat, dum sibi imputari patitur, quaecunque illis praestita fuerint officia. Porro non tam de receptione doctrinae quam hominum loquitur. Fateor quidem hoc posterius ab illo pendere, sed consilium Christi spectandum est: nam quod sublevandae eorum infirmitati maxime aptum esse videbat, testari voluit, si quis eos humaniter acciperet ac benigne iuvaret, perinde sibi gratum fore officium, acsi liberaliter tractatus esset in eorum persona: neque id modo, sed Deo quoque Patri boni odoris offerri sacrificium.

41. *Qui recipit prophetam etc.* Incipit quidem a Prophetis, sed tandem ad infimum gradum descendens suos omnes discipulos complectitur. Ergo sine exceptione veros Dei cultores et Evangelii studiosos commendat. *Recipere* autem *in nomine Prophetae et iusti*, tantundem valet atque illis benefacere in doctrinae honorem et pietatis respectu. Tametsi enim totum genus humanum caritatis officiis prosequi nos Deus iubet, merito tamen suos in superiorem gradum attollit, ut peculiaris habeatur eorum cura et ratio. *Mercedem prophetae accipiet.* Hanc particulam varie exponunt interpretes. Quibusdam videtur notari mutua compensatio, quod scilicet pro terrenis bonis spiritualia referant Dei Prophetae: verum si haec expositio recipitur, quaenam erit *merces iusti?* Alii eiusdem mercedis, quae Prophetis et iustis reposita est, consortes fore intelligunt, qui erga illos benefici fuerint. Nonnulli ad sanctorum communicationem referunt, quod sicuti beneficentia nostra testamur, nos unum esse cum Christi servis corpus, ita hoc modo efficimur omnium bonorum participes, quae Christus inter

membra corporis sui communicat. Ego simplicius mercedem, quae dignitati personae respondeat, cui impensum erit officium: significat enim Christus, hoc insigne fore documentum, quanti Prophetas suos et deinde quoslibet discipulos aestimet: quia ampla mercede constabit, nullum excidisse officium, quod illis praestitum fuerit. Ad amplificationem valet, quod vilissimis etiam officiis, quale est poculum aquae frigidae dare, mercedem promittit. *Pusillos* vocat non tantum, qui postremi sunt in Ecclesia et contemptissimi, sed suos omnes discipulos, qui mundi fastu calcantur.

SECTIO IX. (90—97.)

INCREMENTA EVANGELII.

(90.) MARC. VI. 12. Et egressi praedicabant, ut resipiscerent. 13. Et daemonia multa eiiciebant, et ungebant oleo multos aegrotos, et sanabant.

LUC. IX. 6. Egressi autem circumibant per castella evangelizantes, et curantes ubique.

Marc. 12. *Et egressi praedicabant.* Matthaeus silentio transit, quid egerint Apostoli: Marcus et Lucas referunt, iniunctam sibi provinciam obiisse: ex quorum verbis clarius patet quod dixi, temporale hoc et quidem paucorum dierum fuisse munus, quod tunc illis Christus iniunxit. Dicunt enim, profectos esse per urbes et castella: nec dubium est, quin paulo post reversi sint ad Magistrum, ut alibi dicetur. Hoc solum expositione indiget, quod Marcus recitat, *unxisse oleo multos infirmos.* Quaeritur enim, quum sanandi facultas illis data esset a Christo, quorsum oleum adhibuerint. Docti quidam homines medicamenti speciem fuisse putant, et fateor in illis regionibus frequentem olei fuisse usum: sed nihil minus consentaneum est, quam Apostolos ordinariis et naturalibus remediis usos esse, quae Christi miraculis nebulas offunderent. Neque enim arte et peritia medendi instructi fuerunt a Domino, sed potius iussi sunt miracula edere, quae totam Iudaeam excitarent. Constituo igitur, fuisse hoc visibile symbolum spiritualis gratiae, quo testati sunt provenire ex arcana Dei virtute sanitatem, cuius ministri erant: nam *oleo* Spiritus gratiam figurari sub Lege usitatum fuit. Quam vero praepostere Apostolos imitati sint, qui perpetuum ritum ungendi aegrotos in Ecclesia statuerunt, inde patet, quod sanationis donum Christus Apostolis contulit, non ut haereditario illud ad posteros transmitterent, sed ut ad tempus sigillum esset Evangelii doctrinae. Et hodie nimis ridicula est Papistarum inscitia, qui putidam unctionem, qua semimortuos ad sepulcrum deducunt, pro sacramento venditant.

(91.) MATTH. XI. 1. Et factum est, quum finem fecisset Iesus praecipiendi duodecim discipulis suis, progressus est illinc, ut doceret et praedicaret in civitatibus illorum. 2. Io-

annes autem, quum audisset in carcere facta Christi, missis duobus discipulis suis, 3. Dixit illi, Tu es ille venturus, an alium exspectamus? 4. Et respondens Iesus dixit illis, Euntes renuntiate Ioanni, quae auditis et videtis: 5. Coeci visum recipiunt, et claudi ambulant, leprosi mundantur, et surdi audiunt, mortui excitantur, et pauperes accipiunt Evangelii nuntium. 6. Et beatus est, qui non fuerit offensus in me.

LUC. VII. 18. Et nuntiaverunt Ioanni discipuli ipsius de iis omnibus: et convocavit duos de discipulis suis Ioannes, 19. Misitque ad Iesum, dicens, Tu es ille venturus, an alium exspectamus? (*Paulo post.*) 21. In eadem autem hora multos sanavit a morbis et plagis, et spiritibus malis, et coecis multis donavit visum. 22. Et respondens dixit illis, Euntes renuntiate Ioanni, quae audistis et vidistis, quod coeci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperibus annuntiatur Evangelium. 23. Et beatus est, quicunque non fuerit offensus in me.

Matth. 1. *Et factum est, quum finem fecisset.* Hoc loco nihil aliud significat Matthaeus, quam Christum minime destitisse ab officii sui cursu, dum alibi Apostoli laborabant. Simul ergo atque illos dimisit cum mandatis ad lustrandam Iudaeam, ipse in Galilaea functus est docendi partibus. Subest autem pondus in verbo *praecipiendi:* quia Matthaeus significat, non fuisse liberam illis legationem permissam, sed praescriptum et dictatum, quid in medium proferre et qualiter se gerere deberent.

2. *Ioannes autem quum audisset.* Non intelligunt Evangelistae, Ioannem commotum fuisse miraculis, ut tunc demum Mediatorem agnosceret, sed quia videbat Christum inclaruisse, opportunum et maturum venisse tempus statuens, quo suum de illo testimonium comprobaretur, discipulos suos ad eum misit. Quod putant quidam sua etiam causa misisse, valde absurdum est: quasi non solide persuasus esset et clare didicisset, ipsum esse Christum. Frivola est etiam eorum speculatio, qui fingunt Baptistam, quum propinquus esset morti, sciscitatum esse a Christo, quod tanquam ex ore eius perferret ad patres mortuos. Atqui palam est, sanctum Christi praeconem, quia videbat se non procul a stadii sui meta distare, discipulos autem suos, licet multum laboris in illis docendis sumpsisset, adhuc tamen manere suspensos, hoc extremum remedium quaesiisse sanandae eorum infirmitati. Fideliter (ut dixi) in hoc incubuerat, ut discipuli Christum sine mora amplecterentur. Quum assidue instando tam parum profecerit, non abs re timet, ne post mortem suam penitus diffluant: voluit ergo eorum tarditatem serio expergefacere, ubi ad Christum dimisit. Iterum hoc loco officii sui monentur Ecclesiae pastores, ne discipulos sibi addictos et quasi devinctos tenere studeant, sed ad Christum dirigere, qui unicus est Magister. Initio professus erat Ioannes, se non

esse sponsum. Ergo quod fidelis paranymphi est, castam et integram sponsam offert ipsi Christo, qui unicus est Ecclesiae sponsus. Idem sibi fuisse studium Paulus affirmat (II. Cor. 11, 2.), et utriusque exemplum ad imitationem proponitur omnibus Evangelii ministris.

3. *Tu es ille venturus.* Pro confesso sumit Ioannes, quod a pueris tenebant discipuli. Commune enim erat Iudaeis omnibus rudimentum pietatis, esse venturum Christum salutis et perfectae beatitudinis auctorem. Quare de hoc capite quaestionem non movet, sed tantum quaerit, an Iesus sit Redemptor ille promissus. Oportuit enim, postquam persuasi erant de redemptione in Lege et Prophetis promissa, illam in Christi persona exhibitam amplecti. Quum addit, *an alium exspectamus?* hac particula oblique perstringit eorum socordiam, qui pridem certo edocti tam diu ambiguis animis fluctuarent. Simul etiam ostendit, quae sit natura et vis fidei, nempe ut fundata in Dei veritate non circumspiciat huc vel illuc, nec variet, ut solo Christo contenta non alio flectatur. *Ite, renuntiate.* Sicuti Ioannes alienam in se personam transtulerat, sic ei renuntiari iubet Christus, quod magis observandum erat eius discipulis. Quod simpliciter non respondet, primum eo consilio facit, quia satius erat rem ipsam loqui: deinde ut praeconi suo liberius docendi argumentum tradat. Neque tamen illi tantum suppeditat nudam et rudem materiam miraculis, sed miracula aptat in suum finem ex Prophetarum oraculis. Praesertim vero locum unum ex 35. capite Iesaiae, et alterum ex 61. notat, ut agnoscant discipuli Ioannis, quod Propheta de regno Christi testatus est completum esse et praestitum. Priore loco continetur descriptio regni Christi, sub quo Deus ita se liberalem et beneficum fore promittit, ut opem remediumque morbis omnibus offerat. Nec dubium est, quin de spirituali a malis omnibus et miseriis liberatione agat. Verum Christus externis symbolis (sicuti prius dictum est) se ad sanandas animas spiritualem venisse medicum ostendit. Ita factum est, ut discipuli minime perplexi discederent, qui clarum et nullis ambagibus implicitum habebant responsum. Posterior locus in hoc priori similis, quod in Christo thesauros gratiae Dei mundo expositos fore docens, peculiariter exprimit Christum destinari pauperibus et afflictis. Et consulto vaticinium hoc adducit Christus, partim ut suos omnes humilitatis tirocinio imbuat, partim ut offensionem tollat, quam posset concipere carnis sensus ex contemptibili eius grege. Nam ut superbi natura sumus, nihil fere nobis in pretio est, nisi multo splendore ornatum sit. Atqui Ecclesia Christi quum ex pauperculis hominibus collecta sit, nihil est a splendido et magnifico decore magis remotum. Hinc multis obrepit Evangelii contemptus, quia a summis quibusque et magna dignitate praeditis non recipitur. Porro quam perversa sit et iniqua haec aestimatio, ex ipsius Evangelii natura Christus admonet, quando non nisi pauperibus et abiectis destinatum est. Unde sequitur, nihil novum accidere vel quod nos turbare debeat, si a magnis omnibus spernitur, qui suis divitiis inflati nullum Dei gratiae locum vacuum relinquunt: imo si respuitur a maiori hominum parte, non est quod miremur, quando vix centesimus quisque est, qui non prava confidentia turgeat. Sicuti autem Christus hic Evangelium suum vindicat a contemptu,

ita rursum admonet, quinam sint idonei ad percipiendam, quae illic offertur, salutis gratiam: atque hoc modo miseros peccatores, blande ad spem salutis invitans, in certam fiduciam erigit. *Pauperes* enim vocari certum est, quorum misera est vilisque conditio, et qui pro nihilo ducuntur. Ergo ut quisque abiectissimus erit, tantum abest quin desperationis causa sua paupertas, ut inde potius debeat animum colligere ad Christum quaerendum. Sed meminerimus, non alios censeri pauperes, nisi qui sibi ipsi tales sunt, hoc est, qui suae inopiae sensu oppressi iacent.

6. *Et beatus est, qui non fuerit offensus.* Hac clausula monere voluit Christus, ut quis in Evangelii fide constans et firmus maneat, scandalis resistendum esse, quae ad impediendum fidei cursum occurrent. Est autem occupatio, qua nos adversus scandala praemunit, quia nunquam occasiones nobis desunt eius repudiandi, donec animos nostros supra omnia offendicula extulerimus. Hoc igitur primo tenendum est, militandum nobis esse cum scandalis, ut perstemus in fide Christi. Neque enim falso vocatur Christus ipse Petra scandali, et Lapis offensionis ad quem multi impingunt. Id quidem vitio nostro fieri certum est, sed huic etiam vitio medetur, quum beatos pronuntiat, qui in se non fuerint offensi: unde etiam colligimus, nullam esse incredulis excusationem, quamvis innumera scandala obtendant. Quid enim illis obstat, quominus accedant ad Christum? vel quid eos impellit, ut a Christo deficiant? nempe quia contemptus et deformis, probrisque mundi expositus cum sua cruce apparet: quia nos in suarum afflictionum societatem vocat: quia deinde gloria eius et maiestas, ut spiritualis est, a mundo negligitur, denique quia eius doctrina prorsus a sensu nostro abhorret. Ad haec quia artificio Satanae multae turbae oriuntur, quae et Christi nomen et Evangelium infament exosumque reddant: postremo quia sibi quisque, velut data opera, scandalorum congeriem fabricat, quoniam maligne non minus quam cupide a Christo se omnes subducunt.

(92.) MATTH. XI. 7. Euntibus autem illis, coepit Iesus turbis dicere de Ioanne, Quid visuri existis in desertum? num arundinem, quae agitatur a vento? 8. Age quid visuri existis? num hominem mollibus vestibus amictum? ecce qui mollia gestant, in domibus regum sunt. 9. Atqui quid existis videre? num Prophetam? certe dico vobis etiam excellentiorem Propheta. 10. Hic est enim, de quo scriptum est, Ecce ego mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui praeparabit viam tuam ante te. 11. Amen dico vobis, non exortus fuit inter natos ex mulieribus, maior Ioanne Baptista: attamen qui minimus est in regno coelorum, maior est illo. 12. Porro a diebus Ioannis Baptistae, usque ad hunc diem, regnum coelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud. 13. Nam omnes Prophetae et ipsa Lex usque ad Ioannem propheta

verunt. 14. Et si vultis recipere, ipse est Elias, qui venturus erat. 15. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

LUC. VII. 24. Et quum discessissent nuntii Ioannis, coepit dicere ad turbas de Ioanne, Quid visuri existis in desertum? arundinem, quae vento agitatur? 25. Sed quid existis visuri? hominem mollibus vestimentis indutum? ecce qui in vestitu splendidò et deliciis agunt, in aulis regum sunt. 26. Sed quid visuri existis? Prophetam? utique dico vobis et plus quam Prophetam. 27. Hic est, de quo scriptum est, Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui praeparabit viam tuam ante te. 28. Dico enim vobis, maior inter natos ex mulieribus Propheta Ioanne Baptista nullus est: attamen qui minimus est in regno Dei, maior est illo. XVI. 16. Lex et Prophetae usque ad Ioannem: ab eo tempore regnum Dei annuntiatur, et omnes in illud vim faciunt.

Matth. 7. *Euntibus autem illis etc.* Commendat Christus Ioannem populo, ut memoriâ repetant quod audierant ex ipso, eiusque testimonio habeant fidem. Celebre enim erat vulgo eius nomen, et honorifice de eo loquebantur: doctrina autem minore in pretio erat, imo pauci erant, qui attenderent ad eius ministerium. Admonet autem Christus, eos operam lusisse, qui eius videndi causa in desertum profecti erant, nisi reverenter mentes et studia sua applicent ad eius doctrinam. Itaque sensus verborum est, *vos existis in desertum.* Stulta omnino et ridicula fuisset levitas, nisi certum finem haberet vestra profectio. Atqui neque mundi pompam, neque aliquid ludicrum quaesistis, sed vobis propositum fuit audire vocem Dei ex ore Prophetae. Nunc ergo ut fructum referatis consilii vestri, memoriae vestrae infixum maneat, quod loquutus est ille.

8. *Qui mollia gestant.* Falluntur qui putant, hoc Christi dicta aulicas lautitias damnari: alii sunt loci complures, ubi luxuria in vestitu et immodicus nitor reprehenditur. Sed huius loci sensus est simplicior, nihil fuisse tale in deserto, quod populum undique alliceret: illic enim inculta omnia et squalida fuisse, quae nihil quam taedium afferrent: elegantem cultum, qui oculos delectet, potius in regum aulis spectari.

11. *Amen dico vobis etc.* His verbis non modo sancitur Ioannis auctoritas, sed supra veteres Prophetias evehitur eius doctrina, ut populus ad rectum ministerii eius scopum collimet: nam quia non reputabant, quorsum esset missus, hinc factum est, ut nihil fere proficerent ex eius sermone. Ideo Christus supra ordinem Prophetarum ipsum extollit et locat, ut peculiare aliquod et excellentius illi datum fuisse mandatum discant. Quod autem ipse alibi negat, se esse Prophetam, contrarium non est huic Christi elogio. Propheta quidem non fuit aliorum more, quos et Legis interpretes, et suae voluntatis internuntios olim Deus Ecclesiae suae praefecerat: excellentior tamen erat Prophetis, quod

non eminus et obscure sub umbris, ut illi, sed prope et palam adesse iam redemptionis tempus nuntiabat. Quo etiam pertinet vaticinium Malachiae quod mox subiicitur, nempe in eo excellere Ioannem, quod praeco sit et apparitor Christi. Etsi enim de eius regno loquuti erant Prophetae veteres, non tamen instar Ioannis positi erant coram eius facie, ut praesentem ostenderent. Reliqua petant lectores ex primo Lucae capite. *Non exortus fuit.* Ultra progreditur Dominus, tanto excellentiores fore Evangelii ministros, quanto superior fuerat Ioannes Prophetis. Nimis inscite hallucinati sunt, quibus visus est Christus se ipsum conferre cum Ioanne: neque enim hic agitur de personae dignitate, sed officii praestantia laudatur, quod clarius ex verbis Lucae patet ubi habetur, *nullus surrexit propheta maior.* Nam magnitudo ad docendi munus diserte refertur. In summa, tam praeclaro elogio ornatur Ioannes, ut attentius observent Iudaei quam attulerat legationem. Deinde illi praeferuntur, qui paulo post sequuturi erant doctores, ut Evangelii maiestas supra Legem et illud medium praeconium emineat. Sicuti autem praeparare Iudaeos voluit Christus ad recipiendum Evangelium, ita hodie expergefieri nos decet, ut Christum e sublimi coelestis suae gloriae solio nobis loquentem reverenter audiamus: ne contemptum nostrum ulciscatur horrendo illo anathemate, quod incredulis denuntiat per Malachiam eodem loco. *Regnum coelorum et Dei* pro novo Ecclesiae statu capitur, ut aliis superioribus locis, quod Christi adventu promissa esset rerum omnium instauratio. Ubi reddidi *minimum*, graece legitur *minor* in comparativo gradu: sed sensus hoc modo est dilucidior, dum constat, omnes Evangelii ministros comprehendi. Porro quod plerique exiguo fidei modulo donati longe infra Ioannem subsidunt, hoc nihil obstat, quin excelsior sit eorum praedicatio, quatenus Christum proponit, aeterna expiatione per unicum sacrificium peracta, mortis victorem et vitae dominum, sublatoque velo discipulos in coeleste sanctuarium attollit.

12. *A diebus Ioannis.* Non dubito quin Christus Evangelii maiestatem ex eo commendet, quod ferventi multorum studio expetebatur: nam sicuti Ioannem Deus excitaverat, qui praeco esset regni Filii sui, ita efficaciam Spiritus indiderat eius doctrinae, ut in hominum corda penetraret, accenderetque ardorem illum. Apparet igitur, a Deo profectam esse, quae insolito more tam subito emergit, et ingentes motus concitat. Sed in secundo membro restrictio additur, *quod violenti illud rapiant.* Nam quia maior pars nihilo plus movebatur, quam si nulla unquam vox de Christo emissa esset a Prophetis, vel nunquam prodiisset eius testis Ioannes, violentiam illam, de qua loquutus fuerat, nonnisi in certo hominum genere exstare Christus admonet. Sensus est igitur, Fit iam magnus hominum concursus, acsi violenter homines irruerent ad occupandum Dei regnum: nam erecti unius hominis voce turmatim confluunt, nec solum cupide, sed rapido impetu excipiunt oblatam gratiam. Quanquam autem permulti torpent, nec magis tanguntur, quam si Ioannes fabulam ageret in deserto nihil ad eos spectantem, multi tamen violento fervore accurrunt. Ad hunc vero scopum tendit Christi sententia, inexcusabiles esse, qui manifestam Dei virtutem, quae tam in doctore quam in auditoribus refulget, contemptim velut clausis oculis praetereunt. Interea

discimus ex his verbis, quaenam sit vera fidei natura et ratio: nempe ut homines non frigide et defunctorie loquenti Deo annuant, sed ardenti affectu ad ipsum aspirent, et quasi impetuoso conatu perrumpant.

Luc. 16. *Lex et prophetae usque ad Ioannem.* Quia Dominus in studio populi praeludium exstare dixerat eorum, quae Prophetae de futura Ecclesiae renovatione praedixerant, iam Ioannis ministerium cum Lege et Prophetis comparat: acsi diceret, mirum non esse, si Deus nunc tam potenter operetur in hominum animis, quia non procul ut antea sub obscuris umbris se insinuet, sed palam et cominus ad statuendum regnum suum assit. Hinc sequitur, minus excusationis habere qui Ioannis doctrinam contumaciter respuunt, quam Legis et Prophetarum contemptores. In *prophetandi* verbo subest emphasis, quod Lex et Prophetae non sisterent Deum ante oculos, sed tanquam absentem figuris adumbrarent. Nunc videmus, quorsum tendat comparatio: nempe minime aequum esse, ut nunc frigeant homines, ex quo se illis praesentem Deus exhibuit, qui veterem populum vaticiniis suspensum tenebat. Quod autem Christus Ioannem nunc annumerat Evangelii ministris, quem prius medium inter illos et Prophetas locavit, in eo nihil est absurdi, quia eius praedicatio, licet pars Evangelii fuerit, tamen non nisi quoddam fuit eius rudimentum.

Matth. 14. *Et si vultis recipere.* Iam certius exponit, quomodo evangelizare Ioannes coeperit regnum Dei: quia scilicet sit ille Elias, qui mittendus erat ante faciem Dei. Vult igitur Christus illustrem illum et terribilem Dei adventum, qui a Malachia celebratus est, nunc agnosci a Iudaeis, quando Elias, qui illic promissus est, quasi apparitoris officio fungatur. Porro hac exceptione, *si vultis recipere*, eorum duritiem perstringit, quod maligne coecutirent in luce conspicua. Sed an Elias esse desinet, si receptus non fuerit? Non intelligit Christus, ab eorum suffragiis pendere Ioannis munus, sed postquam testatus est esse Eliam, socordiae et ingratitudinis ipsos coarguit, nisi auctoritatem quam meretur obtineat.

15. *Qui habet aures, audiat.* Scimus Christum, hanc sententiam interponere solitum, quoties de re seria tractat, et quae non vulgarem attentionem meretur. Simul tamen admonet, mysteria, de quibus disserit, ideo non ab omnibus capi, quod multi ex auditoribus surdi sint, vel saltem obstructas habeant aures. Iam vero, quia non solum sua quemque incredulitas impedit, sed alii alios mutuo retardant, Christus hic electos Dei hortatur, quibus perforatae sunt aures, ut attenti sint ad considerandum hoc singulare Dei arcanum, nec obsurdescant cum incredulis.

(93.) MATTH. XI. 16. Sed cui assimilabo generationem hanc? Similis est pueris, qui sedent in foro, et acclamant sodalibus suis, 17. Ac dicunt, Tibia cecinimus vobis, et non saltastis: lugubria cecinimus vobis, et non planxistis. 18. Venit enim Ioannes, nec edens, nec bibens, et aiunt, Daemonium habet. 19. Venit Filius hominis edens ac bibens, et dicunt,

Ecce hominem comedonem et vini potorem, publicanis amicum ac peccatoribus: et iustificata est Sapientia a filiis suis.

LUC. VII. 29. Et omnis populus audiens, et publicani iustificaverunt Deum, baptizati baptismo Ioannis. 30. Pharisaei autem et Legis periti consilium Dei spreverunt in se ipsis, non baptizati ab eo. 31. Ait autem Dominus, Cui ergo assimilabo homines generationis huius? et cui similes sunt? 32. Similes sunt pueris sedentibus in foro, et acclamantibus inter se, ac dicentibus, Tibia cecinimus vobis, et non saltastis: lugubria cecinimus vobis, et non plorastis. 33. Venit enim Ioannes Baptista, neque edens panem, neque bibens vinum, et dicitis, Daemonium habet. 34. Venit Filius hominis edens ac bibens, et dicitis, Ecce homo edax, et vini potor, publicanis amicus et peccatoribus. 35. Et iustificata est Sapientia a filiis suis omnibus.

Luc. 29. *Omnis populus audiens etc.* Haec pars omissa est a Matthaeo, quae tamen non parum lucis affert contextui: nam hinc Christo data est expostulandi occasio, quum scribas tam obstinatos cerneret in Dei contemptu. Summa autem huius loci est, vulgus hominum et publicanos dedisse gloriam Deo: scribas vero, qui scientiae fiducia sibi placebant, quicquid a Christo dictum fuerat pro nihilo duxisse. Hoc quidem primo aspectu Evangelii gloriam valde obscurat, imo deformat, quod discipulos Christus non nisi ex faece populi et quisquiliis sibi colligere potuit: qui autem vel sanctitate vel doctrina praestabant, ipsum repudiarunt. Sed Dominus hoc initio specimen edere voluit, ne vel illius aetatis homines, vel etiam posteri Evangelium aestimarent ab humana probatione: propensi enim ad hoc vitium natura sumus fere omnes. Atqui nihil magis praeposterum est, quam Dei veritatem subiici hominum iudicio, quorum totum acumen et perspicacia nihil quam mera est vanitas. Ergo, ut dicit Paulus (I. Cor. 1, 27.), partem secundum mundum infirmam et stultam elegit Deus, ut quicquid forte et sapiens videtur a sua altitudine deiiceret. Nostrum vero est hanc Dei stultitiam, ut idem Paulus docet (I. Cor. 1, 21.), cuncto humanae sapientiae splendori praeferre. *Iustificaverunt Deum.* Notatu digna loquutio, quod Deo iustitiam tribuere dicuntur, qui Filium eius honorifice amplexi doctrinae per hunc allatae subscribunt. Unde non mirum est, si fidem ubique singularibus encomiis extollit Spiritus sanctus: palmam illi defert in Dei cultu, ac gratissimum obsequium esse praedicat. Quod enim sanctius officium excogitari potest, quam Deo suam iustitiam asserere? quanquam *iustificandi* verbum generaliter ad totam Dei laudem extenditur, acsi dictum foret, probatum fuisse Deum suaque gloria ornatum a populo, qui in doctrina ab illo profecta acquievit. Sicuti autem fides Deum iustificat, ita rursum fieri nequit, quin blasphema sit in eum incredulitas, et contumeliose illum sua laude spoliet. Caeterum eadem loquutio docet, hoc modo

vere demum subigi homines ad credendum, ubi carnis sensu facessere iusso statuunt, nihil nisi rectum ac purum ab ipso prodire, nec eius verbo vel operibus obstrepere sibi permittunt. *Baptizati.* Intelligit Lucas fructum baptismi, quem acceperant, tunc exstitisse, quia fuerit illis ad recipiendam Christi doctrinam utilis praeparatio: hoc iam pietatis signum fuerat, quod se baptizandos obtulerant. Nunc Dominus humile illud tirocinium ad altiores progressus deducit, sicuti scribae Ioannis baptismum spernendo, sibi fidei ianuam sua superbia praecluserant. Ergo si cupimus ad solidam perfectionem conscendere, primo cavendum est, ne vel minimas Dei invitationes spernamus, sed humiliter parati simus incipere a minutis elementis. Secundo danda est opera, ut fides nostra, si infirmum exordium habuerit, magis ac magis gradatim proficiat.

30. *Consilium Dei spreverunt in se ipsis.* Consilium Dei honoris causa impio scribarum fastui opponitur: nam in consilii nomine subest dignitas, quae doctrinam Dei ab hominum contemptu vindicat. Caeterum ad verbum dicit Lucas, *sprevisse in se ipsos.* Nec vero quem alii sensum magis probant reiicio, quod in suum ipsorum exitium rebelles fuerint, sed quia simplex est narratio Lucae, et praepositio εἰς pro ἐν subinde capitur, reddere malui, *in se ipsis:* acsi diceret, quamvis palam et diserte non reclamarent, ut tamen occulto fastu intus turgebant, apud se ipsos sprevisse.

31. *Cui ergo assimilabo.* Non comprehendit omnes aetatis suae homines, sed de scribis eorumque asseclis proprie loquitur. Exprobrat autem illis quod, quum variis modis Dominus tentaverit eos ad se allicere, inflexibili contumacia eius gratiam repulerint. Verum similitudine utitur, quam ex vulgari puerorum ludicro sumptam esse credibile est: neque enim vero absimilis est ista coniectura, quod pueri alternos choros agentes ita cecinerint. Et quidem existimo, Christum data opera, ut scribarum supercilium deiicerit, a pueris mutuo sumpsisse obiurgationis materiam, significans, quantumvis emineant, ad eos tamen damnandos carmen, quod in foro cantillant ludibundi pueri, sufficere.

33. *Venit enim Ioannes.* Hic, quum vita austera esset, tonaret poenitentiam et severas reprehensiones, quasi lugubrem cantum cecinit. Dominus autem ipse non secus ac laeto et hilari cantu blandius eos ad Patrem illicere studuit. Quod neutro modo quicquam profectum est, quid causae fuit praeter ferream ipsorum pervicaciam? Caeterum docet hic locus, cur tantum externae vitae discrimen fuerit inter Christum et Baptistam, qui tamen idem agebant: nempe hac varietate voluit Dominus, quasi diversas personas indueret, incredulos magis convincere, quod sese ipse inflectens et transformans ad eorum mores non tamen eos flexerit. Quodsi illius saeculi hominibus adimitur omnis excusatio, qui duplicem Dei invitationem praefracta malitia repulerunt, nos quoque in eorum persona rei peragimur: quando nullum melodiae genus vel tristis ac severi carminis Deus omittit, quo nos ad se trahat, nos vero saxei iacemus. *Daemoniacum* Ioannem vocabant, sicuti vulgo male sanae mentis homines, vel cerebro minus bene compositi, phantastici vocantur.

34. *Venit Filius hominis. Edere et bibere* hoc loco tantundem valet atque promiscuo more vivere: sicuti Ioannem Christus dicit

non edisse nec bibisse, quia peculiaris illi erat victus ratio, ut qui etiam a cibis vulgaribus abstineret: quod clarius exprimitur his Lucae verbis, *non edens panem, neque bibens vinum*. Hunc locum observent, qui summam perfectionis statuunt in externa vitae austeritate, et angelicam vitam definiunt, si quis sit abstemius, vel se inedia maceret. Nam secundum hanc regulam praestantior esset Ioannes Filio Dei: atqui potius illud tenendum est, corporalem exercitationem modice prodesse, pietatem vero ad omnia utilem (I. Tim. 4, 8.). Neque tamen hoc praetextu frenum laxandum est carni, ut sibi in deliciis et mollitie indulgeat: tantum cavenda est superstitio, ne stulti homines, perfectionem in rudibus elementis putantes sitam esse, spiritualem Dei cultum negligant. Adde quod Christus ita se accommodavit ad communis vitae usum, ut vere divinam temperantiam coleret, nec aliorum luxuriam aleret vel sua dissimulatione vel exemplo.

35. *Et iustificata est.* Varie exponitur hic locus ab interpretibus. Quidam dicunt absolutam fuisse a Iudaeis sapientiam, quod sibi male conscii ac propriae incredulitatis iudices agnoscere cogerentur, sanctam piamque doctrinam esse quam abiecerant. Ita *filios sapientiae* accipiunt pro Iudaeis, qui se hoc titulo venditabant. Alii putant, ironice fuisse dictum, Scilicet sapientiam Dei, cuius vos iactatis esse filios, hoc modo approbatis? Quia autem graeca praepositio ἀπὸ ad personam agentem proprie non refertur, sunt qui ita exponant, Sapientia a filiis suis absoluta est, ut iam illis non sit ullo iure obstricta, quemadmodum si haereditas alio transferatur: sicuti Paulus iustificatum a peccato Christum esse dicit, quia nihil in eum iuris amplius habet peccati maledictio (Rom. 6, 7.). Quidam durius et maiore licentia, Sapientiam a suis filiis alienam esse factam. Atqui ut hoc significet graeca praepositio, mihi alius sensus videtur esse aptior: Sapientiam, quantumvis impie illi detrahant proprii filii, nihil tamen de sua dignitate ac excellentia perdere, sed manere integram. Iudaei ac praecipue scribae pro sapientiae Dei alumnis se venditabant; interim quum matrem pedibus calcarent, non modo blandiebantur sibi in tanto sacrilegio, sed Christum volebant suo iudicio cadere: contra excipit Christus, quamvis malos et degeneres filios habeat Sapientia, salvam tamen manere, nec quicquam illius iuri derogari eorum malitia, qui scelerate et maligne obtrectant. Nondum tamen sensum protuli, qui meo iudicio optime convenit et genuinus est. Primum subest tacita antithesis in verbis Christi inter genuinos filios et nothos, qui inanem titulum sine re obtendunt: acsi diceret Christus, Pergant in sua contumacia, qui se ferociter Sapientiae filios esse gloriantur; ea nihilominus laudem suam et auctoritatem apud germanos filios tenebit. Ideo apud Lucam additur universalis nota, *a filiis suis omnibus*, quo significat, nemini obstaculo fore scribarum repugnantiam, quin electi Dei omnes in Evangelii fide permaneant. Quod ad graecam vocem spectat, dubium non est, quin ἀπὸ interdum idem valeat atque ὑπό: ut omittam alia exempla, quum dicit Christus apud Lucam cap. 17, 25., Oportet Filium hominis multa pati, καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης, nullus negabit, quin eadem sit loquendi forma in opposito membro. Deinde Chrysostomus, cui graeca lingua nativa erat, perinde hoc transit acsi nihil esset controversiae. Praeterquam autem quod

melius quadrat haec sententia, superiori etiam membro respondet, ubi dictum fuit, iustificatum a plebe fuisse Deum. Ergo quamlibet multi apostatae a Dei Ecclesia desciscant, semper tamen apud omnes electos, qui vere sunt ex grege, incolumis persistet Evangelii fides.

(94.) LUC. X. 1. Post haec autem designavit Dominus et alios Septuaginta, misitque illos binos ante faciem suam in omnem civitatem et locum, quo erat ipse venturus. 2. Dicebat ergo illis, Messis quidem multa, sed operarii pauci: rogate ergo dominum messis, ut extrudat operarios in messem suam. 3. Ite, ecce ego mitto vos, sicut agnos inter lupos. 4. Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta, et neminem per viam salutaveritis. 5. In quamcunque domum intraveritis, primum dicite, Pax huic domui. 6. Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super eum pax vestra: sin minus, ad vos revertetur. 7. In eadem autem domo manete edentes et bibentes, quae ab illis dabuntur: dignus enim est operarius mercede sua. Nolite transire de domo in domum. 8. Et in quamcunque civitatem intraveritis, et susceperint vos, edite quae apponuntur vobis: 9. Et sanate infirmos, qui in illa sunt, et dicite illis, Appropinquavit in vos regnum Dei. 10. In quamcunque autem civitatem intraveritis, et non susceperint vos, exeuntes in plateas eius dicite: 11. Etiam pulverem, qui adhaesit nobis de civitate vestra, extergimus in vos: tamen hoc scitote, quod appropinquavit in vos regnum Dei. 12. Dico vobis, quod Sodomis in die illo remissius erit, quam civitati illi.

Luc. 1. *Post haec autem designavit Dominus alios.* Apostolos prius ad Christum reversos esse, quam ii Septuaginta in eorum locum subrogarentur, ex multis circumstantiis colligere licet. Missi ergo sunt duodecim, qui in spem propinquae salutis Iudaeos erigerent: post illorum reditum, quum maiori attentione opus foret, summissi sunt plures velut secundarii praecones, qui passim de Christi adventu famam in singulis locis spargerent. Caeterum nulla illis proprie commissa fuit legatio, sed tantum Christus apparitores praemisit, qui populi animos pararent ad excipiendam eius doctrinam. In numero Septuaginta videtur eum ordinem sequutus esse, cui iam olim assueverat populus. Tenendum est memoria, quod de Apostolis duodecim diximus, quot florente populi statu fuerant tribus, totidem delectos fuisse Apostolos quasi Patriarchas, qui membra laceri corporis in unum colligerent, ut inde prodiret integra Ecclesiae restitutio. Non absimilis in Septuaginta ratio fuit. Scimus, Mosen, quum oneri non sufficeret, septuaginta sibi ascivisse Iudices, qui populum una cum ipso regerent (Exod.

8, 22. et 24, 1.). Iam vero Iudaei a Babylonico exilio reversi synedrion habuerunt, quod corrupte *sanedrin* vocarunt, ex septuaginta duobus Iudicibus. Ut autem fieri solet in talibus numeris, quum de synedrio sermo erat, tantum dicebant septuaginta iudices: atque eos ex posteris Davidis fuisse electos testis est Philo, ut potestas aliqua maneret in regia stirpe. Quare post varias clades, haec ultima catastrophe excidii fuit, quum Herodes abolito illo consessu populum legitima gubernatione privavit. Porro quia reditus e Babylone praeludium verae et solidae redemptionis fuerat, videtur nunc septuaginta adventus sui praecones eligere Dominus, ut instaurationem collapsi status promittat: quia tamen revocandus erat populus ad unicum caput, non constituit Iudices cum potestate, sed tantum praeire iubet, ut ipse solus emineat. Quod binos misit, in eo videtur infirmitatis eorum habita fuisse ratio. Timendum erat, ne singuli minus haberent cordis, quam necesse foret ad munus suum strenue exsequendum: ergo ut alii alios mutuo animent, bini mittuntur.

2. *Messis quidem multa.* Hanc sententiam exposui nono Matthaei capite: iterum tamen hic inseri oportuit, quoniam alia occasione refertur. Nam quo melius discipulos suos exstimulet Christus, ut operi gnaviter incumbant, pronuntiat multam esse messem: unde sequitur, ipsorum laborem non fore irritum, sed uberem profectus materiam, in qua se exerceant, reperturos. Postea de periculis, certaminibus ac molestiis eos admonet, et iubet accinctos ire, ut celeriter totam Iudaeam percurrant: denique eadem mandata repetit, quae dederat Apostolis. Ideo lectores multis verbis hic onerare supervacuum foret, quum illinc petere liceat plenam omnium expositionem, nisi quod breviter monendi sunt, quid sibi velit ista loquutio, *neminem in via salutaveritis.* Est autem summae festinationis indicium, ubi, si quis in itinere occurat, ultra pergimus, nec eum alloquimur, qui vel tantillum morari nos posset. Sic II. Reg. 4, 29. Elisaeus, dum puerum suum ad Sunamitidem mittebat, vetuit ne quem obvium salutaret. Non vult ergo Christus tam inhumanos esse discipulos, ut salutare non dignentur qui illis occurrent, sed ita properare iubet, ut omnia obstacula praetereant. Hoc quoque proprium habet Lucas, *ut edant ac bibant discipuli, quae oblata fuerint.* Quibus verbis non tantum iubet Christus, contentos esse suos vulgari et tenui mensa, sed illis permittit, ut de alieno vescantur. Imo hic simplex ac genuinus sensus est: liberum vobis sit alieno sumptu vivere, quam diu in hac peregrinatione eritis: aequum enim est, ut vobis cibum ministrent, in quorum gratiam laboratis. Quidam putant, eximi scrupulum, ne ab aliquo cibi genere abhorreant discipuli: sed nihil tale voluit Christus, ac ne hoc quidem eius consilium fuit, de frugalitate praecipere, sed tantum illis concedere mercedis loco, ut ab hospitibus alerentur in sua legatione.

(95.) MATTH. XI. 20. Tunc coepit exprobrare civitatibus, in quibus editae fuerant plurimae virtutes ipsius, quod scelerum eas non poenituisset: 21. Vae tibi Chorazin, vae tibi Bethsaida: quoniam si in urbe Tyri et Sidonis factae

fuissent virtutes, quae factae sunt in vobis, olim in sacco et cinere scelerum suorum poenitentiam egissent. 22. Attamen dico vobis, Tyro et Sidoni tolerabilius erit in die iudicii, quam vobis. 23. Et tu Capernaum, quae es usque ad coelum exaltata, usque ad inferos detraheris: quoniam si in Sodomis editae fuissent virtutes, quae editae sunt in te, mansissent usque in hodiernum diem. 24. Veruntamen dico vobis, quod terrae Sodomorum tolerabilius erit in die iudicii, quam tibi.

LUC. X. 13. Vae tibi Chorazin, vae tibi Bethsaida: quia si in Tyro et Sidone editae fuissent virtutes, quae editae sunt in vobis, olim in sacco et cinere sedentes egissent poenitentiam. 14. Veruntamen Tyro et Sidoni remissius erit in iudicio, quam vobis. 15. Et tu Capernaum, quae usque in coelum exaltata es, usque in infernum detraheris. 16. Qui vos audit, me audit: et qui vos spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum qui misit me.

Matth. 20. *Tunc coepit exprobrare.* Lucas exprimit, quo tempore et qua de causa sic invectus fuerit Christus in istas urbes. Nempe quum discipulos in varias Iudaeae partes ablegaret, ut in transcursu nuntiarent adesse regnum Dei, eorum ingratitudinem reputans, apud quos diu sine fructu Prophetae munus exercuerat, et multas ediderat virtutes, in has voces prorupit, acsi dixisset, iam venisse tempus, quod se ad alias urbes conferret, postquam expertus fuerat indociles ac deploratae malitiae illius ripae incolas, ubi Evangelium praedicare et miracula edere exorsus fuerat. Sed de doctrina tacens exprobrat, quod miraculis inducti non fuerint ad poenitentiam agendam. Nam certum est, in hunc finem documenta suae virtutis Dominum proferre, ut ad se homines invitet: atqui quum natura aversi sint ab eo omnes, initium a poenitentia fieri necesse est. Chorazin et Bethsaida urbes esse ad ripam lacus Genezareth sitas notum est.

21. *Si in urbe Tyri et Sidonis.* Quoniam Tyri et Sidonis illic propter viciniam infamis erat impietas, superbia, luxuries, et alia vitia, data opera hanc comparationem adducit Christus, quo suos Iudaeos magis pungat. Horum enim nemo erat, qui non haberet Tyrios et Sidonios pro nefandis Dei contemptoribus. Ergo maledictionem suam non parum amplificat Christus, quum dicit, plus sperandum fuisse correctionis ex illis locis, in quibus nulla erat religio, quam appareat in ipsa Iudaea. Caeterum ne quis spinosas de arcanis Dei iudiciis quaestiones moveat, tenendum est, ad communem humanae mentis captum accomodari hunc Domini sermonem. Comparans cives Bethsaida et eorum vicinos cum Tyriis et Sidoniis, non disputat, quid praeviderit Deus futurum de iis vel illis, sed quid facturi fuerint alteri, quatenus ex re ipsa percipi poterat. Nam quod tam corrupti erant illarum urbium mores, ac tam effrenis dissolutio, ignorantiae imputari poterat,

quod nulla illic vox Dei audiebatur, nec miracula fiebant, quibus admoniti resipiscerent: in urbibus autem Galilaeae, quas Christus obiurgat, plus quam ferrea fuerat contumacia in spernendis miraculis, quorum ingentem copiam viderant sine ullo profectu. In summa, non alio tendunt verba Christi, quam malitia et insanabili Dei contemptu Tyrum et Sidonem superari a Chorazin et Bethsaida: et tamen non est, cur litigemus cum Deo, quod posthabitis aliis, de quibus melior spes fuisset, virtutem suam erga pessimos quosque et prorsus deploratos exserat. Quoscunque misericordia sua non dignatur, iuste exitio destinat. Iam si quibusdam verbum suum subducens, eos perire sinit, alios vero, ut magis inexcusabiles reddat, hoc vel illo modo sollicitat et hortatur ad poenitentiam, quis eum propterea iniquitatis insimulet? Ergo infirmitatis nostrae conscii, discamus altitudinem istam reverenter suspicere. Minime enim ferenda est eorum superba morositas, qui Deo iustitiae laudem tribuere non sustinent, nisi quoad eorum sensus pertingit: mysteria vero, quae adorare par fuisset, quia non aperta constat eorum ratio, fastidiose respuunt.

Factae fuissent virtutes. Diximus, his verbis nos doceri de recto miraculorum usu, quanquam sub illis comprehenditur doctrina: neque enim Christus spectandam proponens Patris virtutem interea obmutuit, imo Evangelio annexa fuerunt miracula, ut ad os Christi attenderent. *In sacco et cinere.* Poenitentia hic ab externis signis describitur, quorum tunc sollennis erat usus in Ecclesia Dei: non quod in hanc partem insistat Christus, sed quia se ad vulgi captum inflectit. Scimus, non exigi poenitentiam a fidelibus tantum ad paucos dies, sed ut se in ea meditanda assidue usque ad mortem exerceant. Atqui necesse non est, quotidie sacco vestiri et aspergi cinere: ergo non semper locum habet exterior ista poenitentiae professio, sed quum ex gravi aliqua defectione ad Deum se homines convertunt. Et certe *saccus et cinis* signa sunt reatus ad deprecandam iram iudicis: ideo ad initium conversionis proprie spectant. Iam vero quum hac ceremonia testentur homines displicentiam et moerorem, necesse est peccati odium, timorem Dei, et carnis mortificationem praecedere, iuxta illud Ioëlis (2, 13.), Scindite corda vestra, et non vestimenta. Videmus nunc, cur saccum et cinerem poenitentiae coniungat Christus, ubi Tyri et Sidonis fit mentio, quorum incolis Evangelium praedicari non poterat, quin anteactam eorum vitam damnaret, nihil residuum faciens, nisi ut suppliciter petendae veniae causa ad tristem reorum habitum confugerent. Eodem referri debet *sedendi* verbum, quod ponitur apud Lucam: significat enim prostratos humi iacere, quod miseris ad luctum suum testandum convenit, sicuti ex compluribus Prophetarum locis patet.

23. *Et tu Capernaum.* Nominatim compellat urbem Capernaum, in qua sic fuerat assiduus, ut inde oriundum putarent. Haec vero incomparabilis erat dignitas, quod Filius Dei regnum suum auspicaturus et sacerdotium sibi eam palatii et sanctuarii loco delegerat. Atqui perinde in suis sordibus demersa erat, acsi nulla unquam illuc stillasset gratiae divinae gutta: ideo pronuntiat Christus, eo magis horrendam illi poenam instare, quo maioribus Dei beneficiis ornata erat. Hic locus diligenter notandus est, profanationem donorum Dei, quia sacrilegio implicita est, nunquam

impune cessuram: ideo quo quisque magis excelluerit, atrocius esse puniendum, si dotes sibi divinitus collatas indigne polluerit, ac praesertim horribilem vindictam nobis instare, si ornati spiritualibus Christi donis ludibrio habemus ipsum cum suo Evangelio. *Si in Sodomis etc.* Supra admonuimus, Christum humano more loqui, non autem ex coelesti adyto proferre, quid praeviderit futurum, si Sodomitis Prophetam aliquem misisset. Quodsi haec solutio contentiosis non sufficit, ansam tamen hoc unum illis praecidit, quamvis ad servandos Sodomitas remedium esset in manu Dei, iustum tamen fuisse ultorem in illis perdendis.

Luc. 16. *Qui vos audit.* Falluntur, qui hoc loco idem repeti putant, quod decimo capite Matthaei habuimus, *qui vos recipit, me recipit.* Nam illic de personis Christus agebat, nunc autem de doctrina: illa receptio ad officia caritatis spectabat, nunc vero commendat fidem, quae Deum in verbo suo recipit. Summa est, fidei obedientia pietatem hominum probari: qui vero Evangelium respuunt, quantumvis se primos Dei cultores fore iactent, prodere tamen impium eius contemptum. Porro tenendum est Christi consilium: quia enim bona pars mundi praepostere Evangelium aestimat ex hominum dignitate, et ideo vilipendit, quod per humiles et contemptae sortis homines affertur, huic tam perverso iudicio Christus occurrit. Deinde quoniam in omnibus fere residet ea superbia, ut non libenter se submittant suis aequalibus, vel quos etiam prae se despiciant, Deus autem Ecclesiam suam regere statuit hominum ministerio, et quidem saepe ex infima vulgi faece deligit Verbi ministros, necesse fuit Evangelii maiestatem asserere ne ab humano ore profecta vilesceret. Est igitur insignis externi ministerii commendatio, dum pronuntiat Christus, quicquid hominum praedicationi, modo fidelis sit, honoris et reverentiae defertur, Deum sibi impensum agnoscere. Huius porro elogii duplex est utilitas: nihil enim est, quod nos ad amplexandam Evangelii doctrinam melius animare debeat, quam dum audimus praestantissimum hunc esse cultum Dei, et optimi odoris sacrificium, audire ipsum ore hominum loquentem, et nos eius verbo non secus subiicere, quod per homines affertur, quam si descenderet ipse de coelo, vel per angelos consilium suum patefaceret. Deinde stabilita fiducia eximitur nobis dubitatio, dum audimus, nihilo deterius esse salutis nostrae testimonium, quod nobis reddunt homines a Deo missi, quam si vox eius e coelo sonaret. Contra, ut nos ab Evangelii contemptu deterreat, severam denuntiationem addit, non in homines, sed in se ipsum et Deum Patrem esse contumeliosos, qui ministros quamvis contemptibiles audire gravantur. Sicuti autem hic magnifice extollitur Pastorum dignitas, qui sincere et fideliter munus suum exercent, ita ridiculus est Papa cum, suis, dum hoc praetextu tyrannidem suam fucat. Certum enim est, non ita loqui Christum, ut ius sibi a Patre datum hominibus resignet, sed tantum ut a contemptu vindicet suum Evangelium: unde sequitur, non in personas hominum transferre sibi debitum honorem, sed tantum contendere, ne a verbo suo separetur. Ergo si recipi velit Papa, doctrinam afferat, in qua agnosci queat Christi minister: quam diu vero esse similis sui perget, hoc est, capitalis Christi hostis, et nihil habens Apostolis affine, alienis se plumis vestire desinat.

(96.) LUC. X. 17. Reversi autem sunt Septuaginta cum gaudio, dicentes, Domine, etiam daemonia subiiciuntur nobis in nomine tuo. 18. Ait autem illis, Videbam Satanam sicut fulgur de coelo cadentem. 19. Ecce, do vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones et super omnem virtutem inimici, et nihil vobis nocebit. 20. Veruntamen in hoc nolite gaudere, quod spiritus vobis subiiciuntur: sed gaudete, quod nomina vestra scripta sunt in coelis

17. *Reversi autem sunt.* Apparet, non plenam nec solidam Christi verbis habuisse fidem Septuaginta discipulos, quando reversi quasi re nova et inopinata exsultant, quod Christi virtute eiecerint daemonia. Atqui haec illis data fuerat potestas, et simul mandatum. Ego vero non dubito, quum discederent, persuasos fuisse, nihil sibi fuisse frustra a magistro dictum: postea tamen, quum rei magnitudo eorum opinionem excederet, tali spectaculo fuisse perculsos. Atque hoc accidere plerumque solet, ut fideles gustum aliquem duntaxat divinae virtutis concipiant ex Verbo, deinde experientia in admirationem ipsos rapiat. Quale autem fuerit ipsorum gaudium, ex Christi responso clarius patebit.

18. *Videbam Satanam.* Ab una specie ad totum genus eos Christus deducit: nempe quod Evangelium suum iusserit promulgari hoc fine, ut regnum Satanae everteret. Quum ergo visibile illud documentum, quod experti erant, simpliciter arriperent discipuli, admonet Christus, vim et efficaciam doctrinae ipsorum longius patere, ut concidat Satanae tyrannis, quam in totum genus humanum exercet. Nunc tenemus sensum verborum: quum Evangelium suum praedicari iussit Christus, minime rem tentasse ambigui eventus, sed futuram Satanae ruinam vidisse. Iam quum falli nequeat Filius Dei, et haec eius praescientia ad continuum Evangelii cursum spectet, dubitandum non est, quoties excitat fidos doctores, quin idem ipse felicem daturus sit successum eorum labori. Unde colligimus, non aliter nos eripi a Satanae servitute, quam per Evangelium: deinde eos rite demum proficere in Evangelio, in quibus concidit Satanae potestas, ut peccato exstincto Dei iustitiae vivere incipiant. Notanda est etiam similitudo, qua utitur, Satanam ad Evangelii tonitru instar fulguris cadere: ita enim exprimitur divina et incredibilis doctrinae virtus, quae tam repente violento impetu mundi principem tantis copiis instructum deiicit. Exprimitur etiam, quam misera sit hominum conditio, quorum capitibus insultat Satan, qui in aëre dominatur, et mundum pedibus suis subiectum tenet, donec assit Christus liberator.

19. *Ecce, do vobis.* Hoc per concessionem dicitur. Non negat Christus, quin praeclarum sit donum illud, in quo gloriantur, sed altius quiddam praecipue spectandum admonet, ne subsistant in externis miraculis. Itaque eorum gaudium, sicuti non erat conceptum de nihilo, non omni ex parte damnat, sed vitiosum esse ostendit, quia sibi gratia temporali immodice placentes non tollebant sursum animos. Atque hoc morbo laborant etiam pii fere omnes. Tametsi enim Dei bonitatem expendunt cum gratiarum

actione, non tamen quantum decebat Dei beneficiis quasi scalis iuvantur, ut in coelum assurgant: ideo necesse habent a Domino erigi tanquam porrecta manu, ne subsidant in terra, sed ad coelestem novitatem aspirent. Noxas omnes vocat *hostis virtutem*, quod diabolus quicquid nobis adversum est in nos vibret: non quod eius arbitrio subiaceant, quae valent ad laedendos homines, sed quia armatus Dei maledictione omnia eius flagella in nostrum exitium vertere conatur, et arripit tanquam tela, quibus nos vulneret.

20. *Nomina vestra scripta sunt.* Quum propositum sit Christo suos ab evanido gaudio retrahere, ut in vita aeterna glorientur, ad eius originem et fontem ipsos deducit: nempe quod divinitus electi sint et adoptati in filios. Praecipere quidem poterat, ut gauderent se regenitos esse Dei Spiritu, ut novae essent creaturae in Christo, se in spem salutis illuminatos esse, et sibi datam eius arrham: sed principium, unde haec omnia bona fluxerant, notare voluit, gratuitam Dei electionem, ne quid sibi ascriberent. Materiam quidem laudandi Dei nobis suppeditant, quae in nobis sentimus eius beneficia, sed aeterna electio, quae extra nos est, clarius demonstrat, in mera Dei bonitate fundatam esse salutem nostram. Porro metaphorice dixit, *scripta esse suorum nomina in coelo*, pro eo quod est, Censeri coram Deo filios et haeredes, acsi in catalogo descripti essent.

(97.) MATTH. XI. 25. In illo tempore respondens Iesus dixit, Confiteor tibi Pater, Domine coeli et terrae, quod abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. 26. Certe Pater, sic fuit beneplacitum coram te. 27. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo, et nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. 28. Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego refocillabo vos. 29. Tollite iugum meum super vos, et discite a me, quod mitis sim et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. 30. Iugum enim meum suave est, et onus meum leve.

LUC. X. 21. In eadem hora exsultavit spiritu Iesus, ac dixit, Confiteor tibi Pater, Domine coeli et terrae, quod abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis: sane Pater, quoniam sic complacitum est coram te. 22. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo, et nemo scit, quis sit Filius, nisi Pater, et quis sit Pater, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.

Matth. 25. *Respondens Iesus.* Quanquam *respondendi* verbum Hebraeis familiare est etiam, ubi fit initium sermonis, ego tamen huic loco emphasin subesse arbitror, quod scilicet Christus ex re praesenti occasionem ita loquendi sumpserit: idque melius confirmant Lucae verba, quod Christus in illa hora *exsultaverit*

spiritu. Unde porro illa exsultatio, nisi quod Ecclesiam, ex pusillis contemptisque hominibus collectam, non minus caram et pretiosam habet, quam si tota mundi nobilitas ac dignitas in ea fulgeret? Ac plus vehementiae habet oratio, quae ad Patrem dirigitur, quam si cum discipulis loquutus foret. Quanquam certum est, illorum quoque respectu et causa gratias egisse Patri, ne quos offenderet humilis et ignobilis Ecclesiae forma. Semper enim splendorem quaerimus: et nihil videtur minus consentaneum, quam coeleste regnum Filii Dei, cuius gloria tam magnifice a Prophetis celebratur, ex vulgi faece et quisquiliis constare. Et sane hoc admirabile Dei consilium est, quod, quum totum orbem habeat in manu, peculiarem sibi populum ex contemptibili vulgo deligere malit quam ex primoribus, qui sua excellentia Christi nomen melius ornarent. Sed hic a superbo et nimis alto sensu retrahit discipulos suos Christus, ne vilem et obscurum Ecclesiae statum despicere audeant, in quo sibi ipse placet ac gratulatur. Caeterum ut fortius curiositatem, quae subinde obrepit humanis mentibus, compescat, se ipsum attollit supra mundum, et arcana Dei iudicia suspicit, ut in eorum admirationem secum alios simul trahat. Et certe quamvis haec Dei ordinatio a sensu nostro dissideat, nimis tamen furiosa est arrogantiae nostrae coecitas, quum eam reverenter adoret Christus caput nostrum, si nos obstrepimus. Sed iam verba expendere convenit. *Confiteor tibi Pater.* His verbis se in illo Patris decreto acquiescere testatur, quod ab humano sensu tantopere discrepat. Subest enim tacita antithesis inter hanc laudem, quam Patri ascribit, et malignas obtrectationes vel protervos etiam mundi latratus. Nunc videndum, qua in re glorificet Patrem, quod scilicet totius orbis Dominus parvulos et idiotas sapientibus praetulerit. Nam ad circumstantiam argumenti non parum habet ponderis, quod Patrem vocat *coeli et terrae Dominum:* quia hoc modo declarat, non aliunde quam ex Dei arbitrio pendere discrimen, quod sapientes coecutiunt, rudes et indocti capiunt Evangelii mysteria. Multi sunt alii similes loci, ubi ostendit Dominus gratis a se electos, quicunque ad salutem perveniunt, quum mundi sit opifex ac creator, et suae sint omnes gentes. Quare duplex est vis huius particulae, quod non omnes parent Evangelio, non fieri Dei impotentia, cui promptum est omnes creaturas imperio suo subiicere. Secundo, quod alii accedunt ad fidem, alii stupidi et obstinati manent, id fieri gratuita eius electione: quia alios trahens, aliis praeteritis, solus inter homines discernit, quorum natura aequalis est conditio. Quod tamen parvulos eligit potius quam sapientes, in eo gloriae suae rationem habet. Nam ut nimis cupide sese effert caro, si praeirent acuti et docti homines, statim regnaret illa persuasio, fidem dexteritate hominum vel industria vel doctrina acquiri. Quare non aliter conspicua, ut meretur, Dei misericordia esse potest quam tali habito delectu, unde pateat, nihil esse quicquid ex se afferunt homines. Ideo iure deiicitur humana sapientia, ne divinae gratiae laudem obscuret. Quaeritur tamen, quos *sapientes* et quos *parvulos* vocet Christus. Experientia enim palam docet, nec omnes idiotas et rudes illuminari ad fidem, nec omnes prudentes vel literatos relinqui in sua coecitate. Ideo *prudentes et sapientes* definiunt, qui diabolico fastu inflati Christum e sublimi loquentem audire non sustinent. Atqui non hoc

quidem perpetuum esse, reprobari a Deo, qui sibi placent plus quam oportet, docemur Pauli exemplo, cuius ferociam Christus domuit. Quodsi ad rude vulgus descendimus, sicut virulenta apparet maioris partis malitia, sic promiscue videmus cum proceribus et magnis suo exitio relinqui. Fateor quidem, incredulos omnes perversa sui fiducia turgere, sive sapientia, sive probitatis fama, sive honores, sive divitiae illis animos faciant: ego tamen Christum hic simpliciter et sine vitii notatione omnes comprehendere arbitror, qui ingenio et doctrina pollent, sicuti rursum virtutis loco non ponit, aliquem parvulum esse. Nam etsi humilium magister est Christus, hocque primum est fidei rudimentum, Ne quis sibi sapiat: non tamen hic de voluntaria parvitate agitur, sed Christus gratiam Patris hac ratione amplificat, quod usque ad infimas sordes descendere non gravetur, ut ex stercore pauperes erigat. Sed hic emergit quaestio, Quum prudentia Dei sit donum, qui conveniat, eam nobis esse obstaculo, ne cernamus Dei lucem, quae in Evangelio affulget. Tenendum quidem est memoria quod iam dixi, vitiari ab incredulis quicquid illis datum est prudentiae, atque ideo praeclara ingenia saepe impediri, quod se ad docilitatem submittere nequeunt. Sed quantum ad praesentem locum spectat, respondeo: quamvis prudentibus nihil obsit sua perspicacia, posse tamen Evangelii luce privari. Nam quum eadem vel par sit omnium conditio, cur non suo arbitrio assumet Deus hos vel illos? Cur autem sapientes ac magnos posthabeat, primae ad Corinthios 1, 27. docet Paulus, quod scilicet infirma et stulta mundi elegerit Deus, ut gloriam carnis confunderet. Caeterum inde etiam colligimus, non esse generalem Christi sermonem, ubi dicit, a sapientibus abscondi Evangelii mysteria. Nam si ex quinque sapientibus quatuor Evangelium respuunt, unus amplectitur, ex totidem idiotis duo vel tres fiunt Christi discipuli, impletur haec sententia: quod etiam confirmat ille Pauli locus, quem nuper citavi, quia non omnes sapientes et nobiles et potentes exterminat a regno Dei, sed tantum admonet, non multos esse. Iam soluta est quaestio, quod hic non damnetur prudentia, quatenus Dei donum est, sed tantum pronuntiet Christus, ad fidem obtinendam nullius esse momenti, sicuti rursus inscitiam non commendat, quasi homines conciliet Deo, sed eius misericordiae obstare negat, quominus rudes et crassos homines coelesti sapientia illustret. Nunc dicendum restat, quid sit *revelare* et *abscondere.* De externa praedicatione Christum non loqui, inde certo colligitur, quod promiscue se omnibus doctorem obtulit, et idem dedit Apostolis suis mandatum. Quare sensus est, neminem proprio acumine, sed arcana tantum Spiritus illuminatione fidem consequi.

26. *Certe Pater.* Haec clausula ansam praecidit inquirendae lasciviae, quae subinde nos titillat. Nihil enim difficilius a nobis Deus extorquet, quam ut eius voluntas nobis sit pro summa ratione et iustitia. Saepe inculcat, sua iudicia profundam esse abyssum: nos tamen in illam altitudinem praecipiti impetu irrumpimus, et si quid non arridet, fremimus contra ipsum vel obmurmuramus: multi etiam in apertas blasphemias prosiliunt: atqui Dominus hanc nobis regulam praescribit, ut quod placuit Deo rectum esse statuamus. Hoc demum est sobrie sapere, unum Dei beneplacitum pro mille rationibus amplecti. Poterat certe Christus discriminis

causas, si quae essent, in medium proferre, sed Dei beneplacito contentus non ultra vestigat, cur parvulos ad salutem potius quam alios vocet, regnumque suum constituat ex obscuro grege. Unde apparet, in Christum furere, qui dum audiunt Dei arbitrio gratis eligi alios, et alios reprobari, tumultuantur, quia illis molestum est Deo cedere.

27. *Omnia mihi tradita.* Male hanc sententiam cum proxima contexunt interpretes, qui tantum huc spectare putant, ut maiori fiducia discipulos confirmet Christus ad praedicandum Evangelium. Ego vero alia de causa et in alium finem Christum ita loquutum existimo. Sicuti enim prius asseruit, Ecclesiam ex arcano gratuitae electionis Dei fonte prodire, ita nunc, quomodo ad homines perveniat salutis gratia, ostendit. Multi enim quum audiunt, non alios vitae aeternae haeredes esse, nisi quos ante mundum conditum elegit Deus, anxie inquirunt, unde certi esse possint de arcano Dei consilio. Ita se in labyrinthum proiiciunt, cuius nullum repériunt exitum. Christus autem recta ad se venire iubet, ut inde petatur salutis certitudo. Sensus est igitur, patefactam nobis in ipso Christo viam esse, ideoque neminem fore eius participem, nisi qui per ianuam fidei ingreditur. Videmus nunc, ut fidem coniungat cum aeterna Dei praedestinatione, quas stulti homines perverse velut contrarias inter se committunt. Etsi enim salus nostra apud Deum semper abscondita fuit, Christus tamen canalis est, per quem ad nos defluit, et fide a nobis recipitur, ut in cordibus nostris firma et rata sit. Quare a Christo deflectere fas non est, nisi salutem nobis expositam repudiare libeat. *Nemo novit filium.* Hoc ideo dicit, ne sua maiestas perperam aestimetur ex hominum iudicio. Sensus ergo est, ut sciamus, qualis sit Christus, standum esse testimonio Patris, qui solus vere nobis et probe indicare potest, quid in ipsum contulerit. Et certe eum fingendo qualem mens nostra suo modulo concipit, magna virtutis suae parte spoliamus: ideo non rite nisi ex Patris voce cognoscitur, quanquam sola vox non sufficeret absque Spiritus directione. Altior enim et magis recondita est Christi virtus, quam ut ad eam penetrent homines, donec a Patre illuminati fuerint. Ideo intellige, Patrem non sibi cognoscere, sed nobis, ut eum nobis revelet. Videtur tamen non plena esse oratio, quia duo membra inter se non respondent. De Filio dicitur, quod nemo praeter ipsum cognoscat Patrem, et cui voluerit revelare: de Patre hoc solum, quod Filium solus cognoscat: revelationis nulla fit mentio. Respondeo, supervacuum fuisse repeti quod iam dixerat. Quid enim continet superior gratiarum actio, nisi quod Pater Filium patefecit, quibus visum est? Quod ergo nunc subiicitur ab ipso solo Filium cognosci, velut causae redditio est: poterat enim haec cogitatio subire, quid opus esset Filium a Patre manifestari, qui palam se visendum exhibuerat? Nunc tenemus, qua occasione dictum sit, Filium a solo Patre cognosci. Superest nunc posterius membrum, quod *nullus Patrem cognoscat nisi Filius etc.* Porro haec cognitio diversa est a priore: neque enim Patrem cognoscere Filius dicitur, quia Spiritu suo eum manifestet, sed quia, quatenus viva est eius imago, eum quodammodo exhibet visibilem in sua persona. Interim Spiritum non excludo, sed revelationem, de qua nunc agitur, refero ad notitiae modum: atque ita optime cohaeret

sermonis contextus. Confirmat enim Christus, quod prius dixit, Omnia sibi tradita esse a Patre, ut sciamus in ipso habitare Deitatis plenitudinem. Huc summa redit, Patris donum esse, quod cognoscitur Filius, quia Spiritu suo nobis mentis oculos aperit, quibus cernamus Christi gloriam, quae alioqui nobis esset abscondita: Patrem vero, qui lucem habitat inaccessam, et in se incomprehensibilis est, a Filio nobis manifestari, qui viva est eius imago, ut alibi frustra quaeratur.

28. *Venite ad me omnes.* Iam benigne ad se invitat, quos sibi idoneos fore discipulos agnoscit. Quamvis enim omnibus Patrem manifestare paratus sit, bona tamen pars accedere ideo negligit, quia necessitatis suae sensu non tangitur. Christum non curant hypocritae, quia ebrii propria iustitia gratiam eius non esuriunt nec sitiunt. Qui mundo sunt addicti, coelestem vitam pro nihilo ducunt. Frustra ergo utrosque illos ad se Christus vocaret: ideo se ad miseros et afflictos convertit. Porro *laborantes* vocat, qui sub onere gemunt: nec generaliter quoslibet intelligit tristitia et aerumnis oppressos, sed qui peccatis suis confusi, et irae Dei metu perculsi, tanto oneri succumbunt. Variis quidem modis electos suos humiliat Deus, sed quia plerique miseriis gravati nihilominus contumaces et indomiti manent, *laborantes et oneratos* intelligit Christus, qui mortis aeternae reatu conscientias afflictas habent, et ita suis malis intus urgentur ut deficiant: nam hic defectus nos ad recipiendam eius gratiam idoneos reddit. Perinde vero est acsi dixisset, ideo suam gratiam a maiori parte contemni, quia pauci inopiam suam sentiant: interea non esse, cur illorum superbia vel stupor afflictas animas retardet, quae ad remedium suspirant. Quare sinamus valere eos omnes, qui Satanae praestigiis fascinati vel sibi persuadent, iustitiam se habere extra Christum, vel se in hoc mundo beatos esse imaginantur. Nos ad Christum appetendum mala nostra impellant. Et quia non alios Christus admittit in fruitionem quietis suae, nisi qui sub onere fatiscunt, discamus, nullum esse magis pestiferum venenum quam socordiam illam, quam in nobis generat vel terrenae felicitatis, vel iustitiae et virtutis falsa et fallax opinio: ideo se quisque nostrum assidue expergefaciat, ac primo in excutiendis mundi deliciis sedulus sit, deinde omni perversa fiducia se evacuet. Caeterum quamvis haec ad recipiendam Christi gratiam praeparatio prorsus exanimat homines, notandum tamen est, Spiritus sancti donum esse, quia initium poenitentiae est, ad quam nullus proprio marte aspirat. Nec sane voluit Christus, quid ex se possit homo, docere, sed tantum qualiter affectos esse oporteat, qui ad ipsum veniunt. Qui onus et laborem restringunt ad legales ceremonias, nimis extenuant Christi sententiam. Fateor quidem, intolerabile fuisse onus Legis, et quod animas obrueret: atqui memoria tenendum est quod dixi, Christum omnibus afflictis manum porrigere, ut discrimen statuat inter discipulos et Evangelii contemptores. Notanda autem est generalis particula: ideo enim sine exceptione complexus est Christus, quicunque laborant et onerati sunt, ne quis prava dubitatione viam sibi praecludat. Et tamen omnes illi numero pauci sunt, quia ex innumera pereuntium turba pauci se perire sentiunt. Refocillatio, quam promittit, in gratuita peccatorum remissione sita est, quae sola nos tranquillat.

29. *Tollite iugum meum.* Quia multos videmus abuti Christi gratia, dum illam ad carnis indulgentiam convertunt, ideo Christus, postquam conscientiis misere laborantibus laetam quietem promisit, simul admonet, hac lege se esse liberatorem, ut iugum suum suscipiant: acsi diceret, se non ideo absolvere a peccatis, ut qui Deum propitium habent inde licentiam arripiant peccandi, sed ut eius gratia erecti simul iugum suscipiant, ac liberi secundum spiritum constringant carnis suae lasciviam. Atque hinc colligitur illius quietis definitio, de qua loquutus erat: nempe quod Christi discipulos minime eximat a militia crucis, ut suaviter delicientur, sed exerceat sub disciplinae onere et sub iugo contineat. *Discite a me.* Falluntur meo iudicio qui putant, Christum de sua mansuetudine hic testari, ne discipuli (ut solet accessus potentum esse formidabilis) propter divinam eius gloriam ab ipso refugiant. Potius enim, quia propter carnis contumaciam iugum eius tanquam asperum et difficile refugimus, nos ad imitationem sui format. Paulo post dicit, iugum suum esse suave: sed unde fiet, ut libenter et placide collum quisque submittat, nisi ubi mansuetudinem indutus Christo conformis erit? Hunc porro verborum esse sensum constat, quia Christus discipulos hortatus ad iugum suum ferendum, ne eos terreat difficultas, continuo post addit, *discite a me:* significans, non fore molestum nobis illud iugum, ubi suo exemplo ad mansuetudinem et humilitatem assuefacti erimus. Eodem etiam pertinet quod addit, *invenietis requiem.* Quam diu enim recalcitrat caro, tumultuamur: et qui iugum Christi recusantes aliter Deum placare conantur, frustra se fatigant et macerant. Qualiter videmus Papistas misere se ipsos excruciare, et diram tyrannidem, sub qua torquentur, tacitos ferre, ne subeant Christi iugum.

SECTIO X. (98—106.)

IESUS ET PHARISAEI.

(98.) MATTH. XII. 1. In illo tempore ibat Iesus sabbatis per segetes: discipuli vero illius esuriebant, et coeperunt vellere spicas, et comedere. 2. At Pharisaei quum vidissent, dixerunt illi, Ecce discipuli tui faciunt, quod non licet facere in sabbato. 3. Ille vero dixit eis, Non legistis, quid fecerit David, quum esuriret ipse et qui cum illo erant? 4. Quomodo ingressus sit in domum Dei, et panes propositionis ederit, quos ipsi non licebat edere, nec iis, qui cum eo erant, nisi sacerdotibus solis? 5. Aut non legistis in Lege, quod sabbatis sacerdotes in templo sabbatum profanant, et crimine vacant? 6. Dico autem vobis, quod templo maior est in hoc loco. 7. Quodsi sciretis, quid sit, Misericordiam volo, et non sacrificium, nequaquam condemnassetis innocentes. 8. Nam Dominus est et sabbati Filius hominis.

MARC. II. 23. Et accidit, ut transiret sabbatis per segetes, et coeperunt discipuli eius inter viam vellere spicas. 24. Et Pharisaei dicebant ei, Ecce, cur faciunt sabbatis, quod non licet? 25. Et ipse ait illis, Nunquam legistis, quid fecerit David, quum opus haberet, et esuriret ipse, et qui cum eo erant? 26. Quomodo ingressus sit in domum Dei sub Abiathar, principe sacerdotum, et panes propositionis comederit, quos non licet edere nisi sacerdotibus, et dederit etiam iis, qui secum erant? 27. Et dicebat illis, sabbatum propter hominem factum est, non homo propter sabbatum. 28. Itaque dominus est Filius hominis etiam sabbati.

LUC. VI. 1. Accidit autem, ut in sabbato secundo-primo transiret per sata: ac vellebant discipuli eius spicas, edebantque confricantes manibus. 2. Quidam autem Pharisaeorum dicebant illis, Quid facitis, quod non licet facere sabbatis? 3. Et respondens Iesus ad eos dicit, Ne hoc quidem legistis, quod fecit David, quum esurisset ipse et qui cum eo erant? 4. Quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis sumpsit, editque, ac dedit etiam iis, qui secum erant, quos non licet edere nisi tantum sacerdotibus? 5. Et dixit illis, Dominus est Filius hominis etiam sabbati.

Matth. 1. *Ibat Iesus sabbatis.* In hac historia Evangelistis propositum fuit, ostendere partim quam malignum fuerit ingenium Pharisaeis, partim quam superstitiose rebus externis et minutis addicti fuerint, ut totam in illis sanctitatem prorsus locarent. Discipulos enim Christi accusant, quod urgente inedia in itinere sabbato vellant spicas, quasi ita sabbatum violarent. Sancta quidem res erat sabbati observatio, sed non qualem illi fingebant, ut vix digitum nisi trepida conscientia movere liceret. Hypocrisis ergo tam scrupulosos in rebus leviculis ipsos reddidit, quum sibi in crassis superstitionibus parcerent: sicuti alibi Christus exprobrat, quod mentham et anethum deciment, contemnant vero quae praecipua sunt Legis. Atque hic hypocritis perpetuus mos est, ut licentiam captantes in rebus maximis, sedulo ceremoniis intenti sint. Hinc etiam fit, ut rigidius externos ritus servari flagitent, qui erga Deum carnali tantum cultu defungi volunt. Sed malevolentia potius et livor quam superstitio eos impulit ad hanc reprehensionem, quia in alios non adeo morosi fuissent. Utile autem nobis est tenere, qualiter affecti fuerint, ne quem perturbet, quod ipsos Legis doctores Christus tam infensos sibi habuit.

Luc. 1. *Sabbato secundo-primo.* Minime dubium est, quin hoc sabbatum pertinuerit ad unum aliquem ex diebus festis, quos semel quotannis celebrari Lex iubebat: ideo putarunt quidam continuas fuisse bidui ferias, sed quia post Babylonicum exsilium sic Iudaei dies festos distribuerant, ut semper unus esset dies inter-

medius, inde refutatur illa opinio. Probabilius loquuntur qui dicunt, ultimum fuisse sollennitatis diem, qui aeque celebris erat ac primus. Quanquam mihi magis arridet eorum sententia, qui secundam anni festivitatem intelligunt: et nomen optime congruit, Sabbatum vocari secundo-primum, quod ex praecipuis illis et anniversariis ordine temporis secundum erat. Primum vero erat Pascha, ideo probabile est, tunc fuisse primitias.

Marc. 24. *Cur faciunt sabbatis.* Non reprehendunt Pharisaei discipulos Christi, quod ex alieno agro vellant spicas, sed quod sabbatum violent. Quasi vero in hunc finem ordinatum fuerit, ut pereant famelici homines potius, quam inediam suam sublevent. Atqui haec tantum fuit sabbati ratio, ut populus se Deo sanctificans ad verum et spiritualem cultum se exerceret: deinde ut solutus ab omnibus terrenis negotiis sacros conventus liberius ageret. Quare legitima observatio ad scopum illum referri debebat, quia ex mente Legislatoris petenda est interpretatio Legis. Sed hinc apparet, quam maligna sit et implacabilis superstitio, praesertim vero quam fastuose et crudeliter insultent hypocritae, ubi ambitio et personae odium concurrunt: non enim sola fictae sanctimoniae affectatio, quemadmodum dixi, Pharisaeos tam austeros et rigidos fecit, sed quum ex professo cuperent omnia Christi dicta et facta arrodere, fieri non potuit quin traherent in malam partem, in quibus nihil erat vitii, quemadmodum sinistri interpretes solent. Quod Matthaeus et Marcus obiectum fuisse crimen Domino referunt, Lucas autem discipulis, in eo nihil est dissidii: probabile enim est, ita vexatos fuisse discipulos, ut accusatio in magistrum ipsum stringeretur. Fieri etiam potuit, ut a discipulis initio facto tandem ad Christum disceptatio pervenerit, et Pharisaei malitia sua perciti culpam illi imputaverint, quod discipulos suos tacitus sinebat sabbatum transgredi.

Matth. 3. *Non legistis, quid fecerit David.* Quinque argumentis refutatur a Christo eorum calumnia. Primo, suos discipulos exemplo Davidis excusat (I. Sam. 21, 6.). David enim Saulis iracundiam fugiens, quum viaticum peteret a sacerdote Achimelech, nec suppeteret vulgaris cibus, obtinuit ut sacri panes sibi darentur. Si necessitas Davidem absolvit, eadem ratio in aliis valeat oportet. Unde sequitur, non violari ceremonias Legis, modo ne pietas laedatur. Sumit autem Christus pro confesso, culpa vacasse Davidem, quia laudatur sacerdos Spiritus sancti elogio, qui sacros panes sumere illi permisit. Quum dicit, non licuisse nisi sacerdotibus solis edere panes illos, intelligamus iure communi (Exod. 29, 33.): nam si quid praeter fas tentasset David, frustra eius exemplum praetexeret Christus, sed quod vetitum erat in certum finem, necessitas licitum fecit.

5. *Sabbatis sacerdotes.* Secundum argumentum, quo probat Christus sabbati violationem, de qua conquesti erant Pharisaei, carere omni culpa: quia sabbatis licet immolare victimas, circumcidere infantes, et alia peragere quaecunque ad Dei cultum spectant. Unde sequitur, pietatis officia inter se minime pugnare. Quodsi templum manuarios labores in sacrificiis et toto externo cultu sanctificat, praestantior est veri et spiritualis templi sanctitas, ut suos cultores omni vitio purget, dum officiis pietatis incumbunt. Porro in hanc operam intenti erant discipuli, ut animas per Evan-

gelium consecratas afferrent Deo. Hoc argumentum solus Matthaeus attingit. Iam quod dicit, sabbatum profanari a sacerdotibus, impropria est loquutio, in qua se Christus auditoribus accommodat: non enim quum Lex homines a suis operibus abstinere iubet, sacris operari vetat, sed quod rudibus in speciem videri posset, Christus verum esse concedit, satis habens quod labores templi Deum non offendant.

7. *Quodsi sciretis.* Hoc quoque tertium argumentum solus Matthaeus commemorat: perstringit autem Christus Pharisaeos, quia non reputent, quorsum mandatae sint, et in quem finem spectent ceremoniae. Et quidem fuit hoc omnibus fere saeculis commune vitium: ideo propheta Oseas (6, 6.) aetatis suae homines obiurgat, quod ceremoniis addicti caritatis officia pro nihilo ducant. Atqui Deus reclamat, se pluris facere misericordiam quam sacrificia: sub voce *misericordiae* caritatis officia per synecdochen designans, sicuti externum Legis cultum sub sacrificiis complectitur. Eandem sententiam Christus ad suum tempus accommodat, et Pharisaeos accusat, quod perperam in alienum sensum Legem Dei torqueant, quod secunda tabula posthabita toti ceremoniis affixi sint. Quaeritur tamen, cur se Deus sacrificia morari neget, quorum observationem severe in Lege mandabat. Solutio in promptu est, ritus externos per se nihil habere momenti, neque etiam exigi a Deo, sed quatenus in suum finem diriguntur. Deinde non simpliciter illos repudiat Deus, sed caritatis operibus comparans, minori in pretio quam haec apud se haberi docet. Nec obstat, quod in perfectione iustitiae summum gradum obtinet Dei cultus: deinde secundo loco accedunt, quae praestantur hominibus officia. Etsi enim pietas merito caritate pretiosior censetur, quanto scilicet supra homines Deus excellit, quia tamen fideles mutuam inter se iustitiam colendo se Deum colere serio testantur, non sine causa hypocritas illuc revocat Deus, qui pietatem simulant externis signis, eamque operose in solo carnali cultu haerentes pervertunt. Porro ex Prophetae testimonio Christus insontes esse suos discipulos merito colligit, quia Deus legalibus rudimentis populum suum exercens, minime volebat fame necare miseros homines.

8. *Nam Dominus est.* Quidam sententiam hanc cum superiore illa contexunt, quod adesset maior templo, ego tamen diversas esse arbitror. Prius enim Christus ad templum alludens Legis transgressionem esse negabat, quicquid cum sua sanctitate coniunctum foret: hic autem potestatem sibi datam esse dicit, ut a necessitate colendi sabbati suos liberet. Filius (inquit) hominis pro suo imperio sabbatum sicut alias ceremonias legales moderari potest. Et certe extra Christum misera est Legis servitus, a qua solus ipse absolvit, quos donat libero adoptionis Spiritu.

Marc. 27. *Sabbatum propter hominem.* Quintum hoc argumentum a solo Marco refertur. Summa autem est, perperam facere, qui sabbatum in hominis exitium convertunt, quod eius causa Deus instituit. Videbant Pharisaei in sancto opere occupatos Christi discipulos, videbant itineris labore confectos simul inedia premi: interim succensent, quod famelici paucis tritici granis sustentent defessum corpus. An non hoc modo inscite pervertitur Dei consilium, si cum hominum noxa exigitur sabbati observantia, quam prodesse voluit? Caeterum falluntur, meo iudicio, qui

sabbatum hic penitus abrogatum esse putant, quum simpliciter doceat Christus, quisnam sit rectus illius usus. Nam etsi paulo ante asseruit, sabbati se quoque esse dominum, nondum tamen advenerat maturum abrogationis tempus, quia velum templi nondum scissum erat.

(99.) MATTH. XII. 9. Ac progressus illinc venit in synagogam illorum. 10. Et ecce homo erat manum habens aridam, et interrogabant illum dicentes, Licetne sabbatis curare, ut accusarent eum. 11. At ille dixit eis, Quis erit ex vobis homo, qui habebit ovem unam, et si ea inciderit sabbato in foveam, nonne apprehendet eam, et eriget? 12. Quanto igitur praestantior est homo ove? Licet igitur sabbatis benefacere. 13. Tunc dicit homini, Extende manum tuam. Is vero extendit, ac restituta est sanitati, sicut altera.

MARC. III. 1. Et introivit iterum in synagogam, et ibi erat homo arefactam habens manum. 2. Et observabant eum, an sabbatis sanaturus esset illum, ut accusarent eum. 3. Et ait homini habenti manum arefactam, Surge in medium. 4. Et dicit illis, Utrum licet sabbatis benefacere an malefacere? animam servare an occidere? at illi tacebant. 5. Et quum circumspexisset illos cum iracundia, condolescens super coecitate cordis illorum, dicit homini, Extende manum tuam, et extendit: et restituta est sanitati manus eius, ut altera.

LUC. VI. 6. Factum est autem et in alio sabbato, ut intraret in synagogam, ac doceret, et erat ibi homo, cuius manus dextra erat arida. 7. Observabant autem eum Scribae ac Pharisaei, an in sabbato sanaturus esset, ut invenirent unde accusarent eum. 8. Ipse vero sciebat cogitationes eorum, et ait homini, qui habebat manum aridam, Surge, et sta in medio: ille vero surgens stetit. 9. Ait igitur ad illos Iesus, Interrogabo vos, utrum licet sabbatis benefacere an malefacere, animam servare an perdere? 10. Et circumspectis omnibus illis, dixit homini, Extende manum tuam. Ille autem fecit: et restituta est manus eius sana, sicut altera.

Matth. 9. *Ac progressus illinc.* Idem est huic historiae scopus, qui proximae: nempe scribas malitiose in hoc fuisse intentos, ut in calumniam raperent quicquid fiebat a Christo, ideoque non esse mirum, si implacabiles eius hostes fuerint, quorum animi sic pravitate infecti erant. Interea videmus, hoc hypo-

critis sollenne esse, umbratilem tantum Legis iustitiam sectari: et quemadmodum vulgo loquuntur, magis insistere in forma quam in substantia. Primum ergo hinc discamus, puras mentes et omni maligno affectu vacuas afferre, ubi ferendum est de re aliqua iudicium. Nam si odium, vel fastus, vel tale aliquid in nobis dominetur, non hominibus tantum erimus iniurii, sed cum Dei ipsius contumelia lucem vertemus in tenebras. Nemo a malitia integer negasset, divinum esse opus, quod damnare isti boni doctores non dubitant. Unde tantus furor, nisi quod omnes eorum sensus occupat impium Christi odium, ut in pleno solis fulgore coecutiant? Monemur etiam, cavendum esse, ne ceremoniis tribuendo plus quam par est, quae longe pluris sunt coram Deo, et quae praecipua Legis Christus alibi vocat (Matth. 23, 23.), effluere sinamus. Nam quae nostra est ad externos ritus propensio, nunquam hac in parte tenebimus modum, nisi subinde in memoriam recurrat, quicquid de cultu Dei praecipitur, primo spirituale esse, deinde ad regulam, quae hic a Christo praescribitur, debere exigi.

10. *Interrogabant illum, dicentes.* Marcus et Lucas tantum dicunt observasse, quid facturus esset Dominus: Matthaeus clarius exprimit, verbis quoque fuisse lacessitum. Probabile autem est, sanatos ante sabbatis fuisse alios quospiam. Hinc igitur occasione sumpta interrogant, sibine licere putet, quod egerat, denuo repetere. Atqui expendere ipsos decebat, divinum an humanum opus esset, solo tactu aut verbo vegetare manum aridam. Deus enim sabbatum instituens legem sibi non imposuit, vel aliqua servitute se obstrinxit, quin sabbatis, prout visum est, sicut aliis diebus operetur. Nimiae igitur amentiae fuit, quaestionem hanc movendo cogere in ordinem Deum ipsum, et liberum eius operibus cursum praecidere.

11. *Quis erit ex vobis homo, qui habebit ovem etc.* Iterum ostendit Christus, quaenam sit vera sabbati observatio: ac simul eos calumniae arguit, quod in se uno carpant usitatum inter omnes morem. Nam si cuius ovis cecidisset in foveam, nemo inde extrahi prohibebat: quanto autem homo pluris est pecude, tantò magis eum iuvare licet. Constat igitur, si quis fratrum necessitati succurreret, praeceptam a Domino quietem minime violasse. Haec similitudo apud Marcum et Lucam non habetur: tantum dicunt, sciscitatum esse Christum, Liceatne benefacere sabbatis an malefacere. Nam qui vitam hominis perdit, maleficii reus est: ab homicida autem parum differt, qui laboranti opem ferre non curat. Perstringit ergo eos Christus, quod praetextu sanctae quietis ad male agendum cogere vellent: quia non tantum delinquit, sicut dictum est, qui aliquid contra Legem designat, sed etiam qui officium suum negligit. Hinc etiam perspicimus, non iisdem semper rationibus usum esse Christum, ut calumniam hanc depelleret, quia hic de sua divinitate non disputat, quemadmodum apud Ioannem: nec vero operae pretium fuit, quum haec una defensio abunde Pharisaeos refelleret, nihil scilicet minus esse consentaneum quam sabbati transgressorem censeri, qui Deum imitaretur.

Luc. 8. *Ipse vero sciebat.* Si verum dicit Matthaeus, palam sermone suo prodiderant, quid haberent in animo. Non ergo tacitae eorum cogitationi, sed apertis verbis respondit Christus. Sed utrumque stare potest, quod palam loquuti sint, et de secreto

eorum affectu iudicaverit Christus: neque enim profitebantur, quid captarent, sicut et Matthaeus ipse exprimit, captiosam fuisse illorum interrogationem: ideo nihil aliud intelligit Lucas, quam notas Christo insidias fuisse, licet verbis aliud obtenderent. *Marcus* addit, Christum intuitum esse eos *cum iracundia:* merito enim tam impiae contumaciae irasci debuit. Atque ut sciamus iustam et sanctam iram fuisse, inde ortam esse dicit, quod super coecitate cordis eorum condolesceret. Primum ergo tristis est Christus, quod homines in Lege Dei exercitati tam crasse coecutiant. Sed quia eos excoecabat malitia, simul cum dolore iracundiam concipit. Haec vera est zeli moderatio, quum de hominum impiorum exitio sumus anxii, et contra impietatem excandescimus. Quemadmodum autem hic locus testatur, Christum ab humanis passionibus non fuisse immunem, ita hinc colligimus, passiones ipsas per se non esse vitiosas, modo absit intemperies. Nos quia propter corruptam naturam modum non tenemus, nunquam sine peccato irascimur, etiam iustas ob causas: Christi alia fuit ratio, in quo non solum viguit naturae integritas, sed absolutum iustitiae exemplar enituit. Petendus ergo nobis est e coelo Dei Spiritus, qui excessus nostros corrigat.

(100.) MATTH. XII. 14. Porro Pharisaei egressi ceperunt consilium adversus eum, quomodo ipsum perderent. 15. At Iesus hoc cognito, secessit illinc: sequutaeque sunt eum turbae multae, et sanavit eos omnes. 16. Et interminatus est illis, ne se facerent manifestum, 17. Ut compleretur, quod dictum erat per Iesaiam Prophetam, qui ait, 18. Ecce servus meus, quem elegi, dilectus meus, in quo sibi bene complacuit anima mea: ponam Spiritum meum super illum, et iudicium Gentibus annuntiabit. 19. Non contendet, neque clamabit, neque audiet quisquam in plateis vocem eius. 20. Arundinem quassatam non confringet, et linum fumigans non exstinguet, donec eiiciat ad victoriam iudicium: 21. Et in nomine illius Gentes sperabunt.

MARC. III. 6. Egressi vero Pharisaei statim una cum Herodianis consilium inibant adversus eum, ut illum perderent. 7. Iesus autem cum discipulis suis secessit ad mare et ingens multitudo a Galilaea sequuta est eum, et ab Iudaea, 8. Et ab Hierosolymis, et ab Idumaea, et trans Iordanem, et qui circa Tyrum habitabant, ac Sidonem, (*hominum*) multitudo magna: qui quum audissent, quae faciebat, venerunt ad eum. 9. Et iussit discipulis suis, ut navicula sibi deserviret propter turbam, ne ipsum premerent. 10. Multos enim sanaverat, ita ut irrue-

rent in eum, quo illum tangerent, quotquot affligebantur. 11. Et spiritus immundi, quum illum vidissent, procidebant ei, et clamabant, dicentes, Tu es Filius Dei. 12. Et vehementer interminabatur éis, ne se manifestum facerent.

LUC. VI. 11. Ipsi autem repleti sunt amentia, et colloquebantur inter se, quidnam facerent Iesu.

Matth. 14. *Porro Pharisaei ceperunt consilium.* En, quam pertinax furor reprobos ad resistendum Deo impellat. Nam convicti suam virulentiam magis ac magis profundunt. Hoc certe detestabile monstrum est, quod primarii Legis doctores, qui gubernacula Ecclesiae tenebant, latronum instar per caedes grassantur. Sed ita accidere necesse est, quoties huc prorupit hominum malitia, ut exstinctum cupiant quicquid adversum est eorum libidini, quamvis ex Deo sit. Quod fuga elabitur Christus, timori imputandum non est. Neque enim animosior factus est temporis successu, sed eadem Spiritus fortitudine, dum fugit, praeditus erat, qua se postea ultro ad mortem obtulit. Atque haec pars exinanitionis eius fuit, quam ad Phil. 2, 7. laudat Paulus, quod quum miraculo in promptu haberet vitam suam tueri, fugiendo infirmitatem nostram subire maluit. Porro non alia de causa mori distulit, quam quia nondum opportunum tempus et a Patre decretum venerat. Interea perspicuum est, coelesti potius virtute servatum fuisse quam fuga: neque enim hostibus difficile erat in eum secessum, quo se contulit, penetrare: nec se in tenebras abdidit magnum comitatum secum trahens, et miraculis nobilitans locum istum; sed tantum ab eorum conspectu se subduxit, ne rabiem acueret. *Marcus* addit, consilium eos captasse cum Herodianis, quos tamen pessime oderant. Nam quum videri vellent publicae libertatis custodes ac vindices, necesse erat, ut capitale dissidium ex professo cum tyranni ministris exercerent: praevalet tamen furiosum Christi odium, ut non modo cum alienis conspirent, sed familiariter se insinuent in eorum gratiam, a quorum congressu alias abhorrent. Nam quum impietas huc illuc homines raptando in diversas partes agat, uno tamen consensu eos in certamen cum Deo committit. Ita nullae inimicitiae obstant, quominus manum porrigant alii aliis ad oppugnandam Dei veritatem.

16. *Et interminatus est.* Aliud quiddam magis speciale ponit *Marcus*, quod spiritus immundos compescuerit, qui clamabant ipsum esse Filium Dei. Causam vero alibi ostendimus, cur eiusmodi testes non admiserit. Neque tamen dubium est, quin divinitus extorta fuerit diabolis haec confessio: sed postquam ostendit Christus, imperio suo esse subiectos, merito simul a testimonio depulit. Sed latius patet, quod dicit Matthaeus: nempe quod Christus signorum, quae edebat, famam spargi vetuerit, non quod eam penitus supprimi vellet (quemadmodum alibi admonuimus), sed ut acta radice maturum deinde et uberem fructum proferret. Scimus enim, Christum non lusisse in miraculis, sed hunc habuisse propositum finem, ut se Dei Filium probaret ac datum mundo Redemptorem. Sed paulatim in lucem prodiit, ac per certos gradus: nec aliter patefactus est, qualis erat, quam ferebat ordinatum

a Patre tempus. Notare tamen operae pretium est, dum maxime conantur impii Dei gloriam obruere, adeo non consequi quod sperant, ut Deus retrorsum potius agat perversa eorum studia. Quia enim loci celebritate cesserit Christus, in ipsis tamen latebris non desinit fulgere eius gloria, imo in iustum suum splendorem magnifice erumpit.

17. *Ut impleretur, quod dictum est.* Non intelligit Matthaeus, in eo prorsus completum fuisse vaticinium, quod Christus rumores de sua virtute cum magno strepitu vulgari prohibuit, sed hac quoque in parte editum fuisse eius mansuetudinis specimen, quae apud Iesaiam in persona Messiae depingitur. Virtutes illae, quas inter paucos editas magnifice iactari noluit Christus, coelum et terram concutere poterant. Ergo non vulgari documento ostendit, quam procul abesset ab ostentatione et pompa mundi. Utile tamen est propius excutere Matthaei consilium: hac enim circumstantia monstrare voluit, non ideo minoris aestimendam esse divinitatis Christi gloriam, quod sub infirmitatis specie apparuit. Et certe in eundem scopum direxit Spiritus sanctus oculos Prophetae. Nam ut caro semper externum splendorem appetit, ne illum in Messia quaererent fideles, testatus est Spiritus Dei, prorsus dissimilem fore terrenis regibus, qui ut sibi admirationem concilient, quocunque veniunt, magnos concitant clamores, urbes et oppida tumultu implent. Nunc perspicimus, quam apte Matthaeus ad praesentem causam accommodet Prophetae vaticinium. Nam quia Deus Filio suo humilem abiectamque personam imposuit, ne quid scandali rudes concipiant ex contemptibili et obscura eius forma, tam Propheta quam Matthaeus occurrunt, ac pronuntiant non temere, sed coelesti decreto ita fieri, ut talis prodeat. Unde sequitur, perperam facere eos omnes, qui Christum aspernantur, quia carnis votis non respondet externa eius conditio. Neque enim nobis Christum imaginari fas est, qui ingenio nostro respondeat, sed simpliciter necesse est eum amplecti, qualis offertur a Patre. Itaque salute indignus est, cui vilescet Christi humilitas, quam sibi placere Deus testatur. Nunc descendo ad verba Prophetae (Ies. 42, 1.).

18. *Ecce servus meus.* Quo nos ad arbitrium suum astringat Deus, quasi digito ostendit quem missurus est: atque huc pertinet demonstrationis nota, *ecce.* Similis etiam ratio subest in epithetis, quae sequuntur, quod *servum* suum nominat et *electum*, in quo acquiescit eius animus. Unde enim fit, ut Christum homines suo sensu metiri audeant, nisi quia non expendunt redemptionem suam a mera Dei gratia pendere?. Haec vero nimis improba est licentiâ, quum nobis incomparabilem thesaurum offerat Deus, pretium illi statuere pro carnis nostrae fastidio. Et per excellentiam vocatur *servus*, non tanquam unus quilibet ex vulgo, sed cui Deus redimendae Ecclesiae partes et munus iniunxit. Quia vero nemo sibi usurpat honorem, sed qui vocatus est merito in ordine censetur, pronuntiat Deus suo decreto, electum esse qui talis prodit: unde sequitur, fas non esse hominibus ipsum respuere, quia in Deum contumeliosi et sacrilegi essent. Et certe nimis absurdum est, ut nostra libidine vel superbia irrita fiat, quae sancta et inviolabilis esse debet Dei vocatio. Longius tamen patet, quod addit Deus apud Prophetam, Beneplacitum animae suae residere in Christo:

nam etsi cuiusque nostrum vocatio a gratuito Dei favore, tanquam unico fonte manat, hoc tamen singulare est in Christo, quod in eius persona totam Ecclesiam amore suo complectitur Deus Pater. Nam quum natura inimici Dei simus omnes, nunquam ad nos perveniet eius amor, nisi a capite primum incipiat, sicut alibi visum est, ac iterum videbitur cap. 17. *Iudicium gentibus annuntiabit.* Officium Christi breviter designat Propheta, quum fore praedicit, ut iudicium gentibus proferat. *Iudicii* autem nomine comprehendunt Iudaei statum rite et ordine compositum, ubi viget aequitas et rectitudo. Perinde est igitur acsi dixisset Propheta, venturum etiam, qui collapsam iustitiam restituat, et quidem non unius tantum populi sit moderator, sed gentes etiam adducat sub Dei imperium, inter quas prius regnabat vasta dissipatio. Atque hoc significat verbum *educere*, quo utitur Propheta: quia officium Christi fuit, regnum Dei, quod tunc inclusum erat in angulo Iudaeae, propagare in totum orbem, sicut alibi dicitur (Ps. 110, 2.), Sceptrum virtutis tuae emittet Dominus ex Sion. Simul etiam proferendi iudicii modus exprimitur, quod Deus Spiritum suum ponet in Christo. Verum quidem est, nihil unquam fuisse rectitudinis in mundo, quod non profectum sit a Dei Spiritu, ut coelesti eius virtute constiterit: quemadmodum etiam nemo ex regibus legitimum ordinem vel erigere vel tueri potest, nisi quatenus eodem Spiritu instructus erit. Sed Christus in proferendo iudicio longe alios omnes excellit, quia Spiritum accepit a Patre, quem in suos omnes effundat: non enim voce tantum vel scripto dictat, quid rectum sit, sed Spiritus sui gratia intus format corda hominum ad servandam iustitiae regulam.

19. *Non contendet.* Summa est, ut nuper attigi, non fore tumultuosum Christi adventum, quia regio apparatu splendoreque carebit: mox tamen subiicitur, id in hominum salutem fore, ut amabilis sit ista mansuetudo, quae passim in mundo spernitur. Et certe mira est hominum stultitia, quod minus honorifice de Christo sentiant, quia se ad eorum modulum placide ultroque demittit. Appareat Christus in sua gloria, quid futurum putamus, nisi ut nos totos absorbeat? Quaenam igitur ista pravitas est, minus libenter eum excipere, qui in gratiam nostram ex altitudine sua descendit? Ergo ut Christi comitas reverentiam illi apud fideles conciliet, quam utilis, imo necessaria sit admonet Iesaias. Sibi quisque nostrum fragilitatis suae conscius est: hinc reputare convenit, quantopere omnibus expediat indulgenter a Christo foveri. Non loquor de incredulis, qui omni Spiritus gratia prorsus adhuc vacui sunt, sed qui iam vocati sunt a Domino, donec plenius in illis lumen accendat, et solidum robur suppeditet. An non omnes semifractae arundini et ellychnio fumiganti similes sunt? Quod ergo ita se Christus nostrae infirmitati attemperat, immensam eius bonitatem exosculari discamus. Interea tamen nemo sibi in vitiis blandiatur, sed pro se quisque in melius proficere studeat, ne iactemur tota vita vel ad quamlibet auram nutemus arundinum instar: sed adolescamus in viros perfectos, ut firmi stemus contra varios Satanae insultus, ne exiguis tantum scintillis et obscura fuligine implicitis fides nostra micet, sed lucidos radios emittat. Iam vero Christi exemplo omnibus eius ministris praescribitur, qualiter se gerere debeant. Sed quia huius loci prae-

textu falso et insulse quidam praetendunt, promiscue cum omnibus tenendam esse mansuetudinem, notandum est discrimen, quod diserte statuit Propheta inter infirmos et improbos. Nam qui plus satis robusti sunt, eorum duritiem malleo violenter contundi par est: qui vel tenebras ubique obducere conantur, vel faces sunt ad excitanda incendia, eorum fuliginem discuti et ardorem exstingui necesse est. Ergo sicuti danda est opera fidelibus Verbi ministris, ut infirmis parcendo gratiam Dei (quae adhuc in illis exigua est) foveant atque augeant, ita prudenter cavendum, ne obstinatae eorum malitiae indulgeant, qui nihil habent affine cum fusco ellychnio vel arundine quassata.

20. *Donec eiiciat ad victoriam iudicium.* Paulo aliter habent verba Prophetae, quod scilicet iudicium in veritate proferet vel educet. Loquutio tamen, qua usus est Matthaeus, valde emphatica est: ut sciamus, non sine magno certamine et conatu constitui in mundo iustitiam. Nam diabolus quascunque potest difficultates ingerit, ut illa non nisi luctando erumpat, idque confirmat nomen victoriae, quae non nisi pugnando acquiritur. Pro eo quod mox sequitur, habet Propheta, Legem eius insulae exspectabunt. Quanquam autem Matthaeus verba mutaverit, in sensu tamen convenit, Christi gratiam gentibus communem fore.

(101.) MATTH. XII. 22. Tunc adductus est ad eum, qui daemonio agitabatur coecus et mutus, et sanavit illum, ita ut coecus ac mutus loqueretur et cerneret. 23. Et obstupuerunt omnes turbae, dicebantque, Num hic est filius David? 24. At Pharisaei, quum audissent, dicebant, Hic non eiicit daemonia, nisi per Beelzebub, principem daemoniorum.

MARC. III. 20. Et veniunt in domum, et convenit iterum turba, sic ut non liceret illis vel panem edere. 21. Et quum audissent, qui ad illum attinebant, exierunt ut manus iniicerent in eum: dicebant enim, In furorem versus est. 22. Et Scribae, qui ab Hierosolymis descenderant, dicebant, Beelzebub habet, et per principem daemoniorum eiicit daemonia.

LUC. XI. 14. Et erat eiiciens daemonium, et illud erat mutum. Quumque eiecisset daemonium, loquutus est mutus, et admiratae sunt turbae. 15. Quidam autem ex eis dixerunt, Per Beelzebub, principem daemoniorum, eiicit daemonia.

Marc. 20. *Et veniunt in domum.* Non dubium est, quin Marcus spatium aliquod temporis satis longum comprehendat, quum a miraculis descendit ad impiam conspirationem, quam inter se

fecerunt Christi cognati, ut eum quasi furiosum vincirent. Apud Matthaeum et Lucam expressa tantum unius miraculi fit mentio, quod maledicendi occasionem Pharisaeis praebuit. Quia vero in hoc postremo membro tres simul conveniunt, quod a Marco refertur, huc inserere visum est. Mirum vero, quod in Christi cognatis tanta fuerit pravitas, qui ad promovendum Dei regnum primi adiutores esse debuerant. Quum vident, aliquod iam nomen illi esse partum, titillat eos ambitio, ut Hierosolymae celebrari cupiant: hortantur enim ut illuc ascendat, quo se melius ostentet. Nunc quia vident, partim exosum esse primoribus, partim multis calumniis obnoxium, contemni etiam a magna parte, ne quid damni, vel invidiae, vel dedecoris redundet ad commune genus, iniicere illi manum cogitant, et domi constringere tanquam hominem mente alienatum: atque ita fuisse persuasos, ex verbis Evangelistae liquet. Unde primum discimus, quanta sit humani ingenii coecitas, quod tam perverse iudicat de manifesta Dei gloria. Certe virtus Spiritus sancti magnifice refulgebat in omnibus Christi dictis ac factis: quodsi aliis fuisset obscura, consanguineos propter familiarem notitiam quomodo latere poterat? Sed quoniam agendi ratio, quam Christus tenet, mundo non arridet, adeoque favorem illi non conciliat, ut potius exponat multorum odiis, ecstaticum esse fingunt. Discamus secundo loco, fidei lucem non ex carne et sanguine esse, sed ex coelesti gratia, ne quis in alio quam Spiritus generatione glorietur, quemadmodum Paulus admonet, Si quis in Christo censeri vult, sit nova creatura (II. Cor. 5, 17.).

Matth. 22. *Tunc adductus est.* Lucas daemonium, a quo possidebatur homo, ab effectu mutum nominat: Matthaeus tamen dicit, duplicem plagam fuisse homini inflictam. Certum quidem est, multos naturalibus vitiis coecos esse et mutos, sed hunc oculis captum fuisse apparet, et sermonis usu privatum, quamvis in nervis opticis, vel in linguae symmetria nullus esset defectus. Porro non mirum est, tantum licentiae ad vitiandos corporis sensus Satanae permitti, quum omnes animae facultates iusto Dei permissu corrumpat vel pervertat.

23. *Et obstupuerunt omnes turbae.* Hinc colligimus, perspicuam fuisse Dei virtutem, quae in admirationem sui turbam ab omni maligno affectu puram et integram rapuit. Unde enim factum est, ut admirati sint omnes, nisi quia res ita cogebat? Et certe nemo est nostrum, qui non in hac historia, tanquam in speculo, insolitam Dei potentiam cernat: unde conficitur, diabolico veneno infectas fuisse scribarum mentes, qui tam praeclarum Dei opus calumniari veriti non sunt. Caeterum notandus est miraculi fructus, quod admiratione tacti, qui viderant, secum inquirunt, numquid Iesus sit Christus. Nam agnita Dei virtute, quasi manu ducuntur ad fidem: non quod repente profecerint, quantum oportebat (dubitanter enim loquuntur), sed hic tamen non exiguus est profectus, dum sese expergefaciunt ad considerandam attentius Christi gloriam. Quibusdam videtur esse plena affirmatio, sed verba nihil tale sonant, et res ipsa ostendit, re inopinata perculsos non perfecte iudicasse, sed tantum illis venisse in mentem, fieri posse ut ille esset Christus.

24. *At Pharisaei dicebant.* Quia in re tam aperta et convicta tergiversari nequeunt scribae, maligne tamen arrodunt, quod

divinitus a Christo factum erat: nec modo laudem miraculi obscurant, sed in probrum trahere conantur, quasi magico exorcismo editum fuerit, et eius operis, quod homini tribui non poterat, diabolum fingunt esse auctorem. De voce Beelzebub dictum est cap. 10. De principatu inter diabolos capite 9. attigimus. Neque enim ex vulgi errore aut superstitione natum est, quod scribae unum inter spiritus malignos principem statuunt, sed ex recepta inter pios sententia, ut reprobis suum sit caput, quemadmodum caput Ecclesiae est Christus.

(102.) MATTH. XII. 25. Iesus autem, quum sciret cogitationes illorum, dixit illis, Omne regnum divisum adversus sese, desolabitur: et omnis civitas aut domus divisa adversus sese, non stabit. 26. Et si Satanas Satanam eiicit, adversus se ipsum divisus est, quomodo igitur stabit regnum illius? 27. Et si ego praesidio Beelzebub eiicio daemonia, filii vestri cuius praesidio eiiciunt? propterea ipsi iudicabunt de vobis. 28. Quodsi Spiritu Dei eiicio daemonia, ergo pervenit ad vos regnum Dei. 29. Alioqui quomodo potest aliquis intrare domum potentis, et vasa illius diripere, nisi prius vinxerit potentem, et tunc domum illius diripiet? 30. Qui non est mecum, adversum me est: et qui non congregat mecum, spargit. 31. Propterea dico vobis, Omne peccatum et convicium remittetur hominibus: at convicium in Spiritum non remittetur hominibus. 32. Et quicunque dixerit verbum adversus Filium hominis, remittetur illi: qui autem dixerit adversus Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in praesenti saeculo, neque in futuro.

MARC. III. 23. Et ad se vocatis eis, in parabolis dicebat, Quomodo potest Satanas Satanam eiicere? 24. Et si regnum adversus se divisum fuerit, non potest stare regnum illud. 25. Et si domus contra se ipsam divisa fuerit, non potest stare domus illa. 26. Et si Satanas insurrexit contra se ipsum ac divisus est, non potest stare, sed finem habet. 27. Non potest quisquam vasa fortis, ingressus domum illius, diripere, nisi prius fortem alligaverit, et tunc domum eius diripiet. 28. Amen dico vobis, Omnia remittentur filiis hominum peccata et blasphemiae, quibuscunque blasphemaverint: 29. At qui convicium dixerit in Spiritum sanctum, non habet remissionem in aeternum, sed obnoxius est aeterno iudicio. 30. Dicebant enim, Spiritum immundum habet.

LUC. XI. 16. Alii autem tentantes eum signum e coelo petebant ab eo. 17. Ipse autem, quum sciret cogitationes illorum, dixit eis, Omne regnum adversus se divisum desolatur, et domus super domum cadit. 18. Quodsi Satanas quoque adversus se ipsum divisus est, quomodo stabit regnum eius? quia dicitis per Beelzebub me eiicere daemonia. 19. Quodsi ego per Beelzebub eiicio daemonia, filii vestri per quem eiiciunt? ideo ipsi iudices vestri erunt. 20. Porro si digito Dei eiicio daemonia, profecto pervenit ad vos regnum Dei. 21. Quum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt quae possidet: 22. Ubi vero fortior eo superveniens vicerit eum, universa eius arma aufert, in quibus confidebat, et spolia eius distribuit. 23. Qui non est mecum, contra me est: et qui non colligit mecum, dispergit. XII. 10. Et quisquis loquitur dictum in Filium hominis, remittetur ei: qui vero in Spiritum sanctum blasphemaverit, non remittetur ei.

Matth. 25. *Iesus autem quum sciret cogitationes illorum.* Quanquam satis sciebat Christus, et saepe expertus fuerat, scribas pro sua malevolentia, quicquid ageret, in sinistram partem rapere solitos, non tamen dubito, quin Matthaeus et Lucas significent, Christum fuisse cordium cognitorem. Ac probabile quidem est, obloquutos palam fuisse Christo, ut ad eum pervenerint calumniae, sed divino suo Spiritu cognovit Christus, quo animo detraherent. Saepe enim accidit, ut praepostere iudicent homines, qui tamen data opera non impugnant quod rectum est, sed per inscitiam labuntur: vel occultum et reconditum virus non fovent, sed temeritate feruntur praecipites. Sensus ergo est, ideo vehementius invectum esse Christum contra eos, quia conceptae intus malitiae testis ac iudex erat. *Omne regnum.* Calumniam sibi obiectam primum refutat proverbiali sententia: videtur tamen parum solida esse refutatio. Scimus enim, quibus interdum praestigiis illudat Satan speciem dissidii ostentans, ut superstitionibus illaqueet hominum mentes. Ita exorcismi in Papatu nihil aliud sunt, quam umbratiles et ficticii Satanae contra se ipsum conflictus. Verum nulla in Christum cecidit talis suspicio, quia sic daemones eiecit ex hominibus, ut sanos et integros Deo restitueret. Quoties secum diabolus colludit, se ita vinci simulat, ut ipse idem nihilominus triumphet: atqui Christus aperto marte diabolum aggressus est, ut illum prorsus deiiceret, nec quicquam ei faceret residuum. Non prostravit eum una in parte, ut in altera magis stabiliret, verum undique omnes eius machinas diruit. Apte ergo ratiocinatur Christus, sibi nihil esse cum eo commune, quia hoc unum propositum habet ille astutiae pater, ut regnum suum conservet. Si quis obiiciat, diabolos saepe vertigine et coeca amentia raptari, ut se ipsos conficiant, in promptu est responsio, non aliud sonare verba Christi, quam absurdum esse quod iactabant scribae, diabo-

lum sponte evertere, quam habebat in homines potestatem, qui modis omnibus eos sibi mancipare studet. Deinde memoria tenendum est, vulgo receptis proverbiis ita usum esse Christum, ut tantum essent probabiles coniecturae, non autem solide probarent. Adde quod de re nota et satis testata loquens, securius hostium conscientiam compellat. Neminem latebat, Satanam a Christo sua possessione depelli, nec quicquam manifestius erat, quam in hunc finem tendere omnia eius miracula: unde facile erat statuere, eius virtutem, quae adeo Satanae contraria erat, divinam esse.

27. *Filii vestri per quem eiiciunt?* Iniqui et maligni iudicii eos insimulat, quod de eadem re non similiter pronuntiarent, sed prout affecti erant erga personas. Haec autem inaequalitas ostendit, quod aequum et rectum est non valere, sed coecum amorem vel odium dominari: imo hoc et pravae φιλαυτίας et invidiae signum erat, in Christo damnare, quod in suis laudi ducebant. *Filios eorum* quidam accipiunt pro filiis totius gentis: et quidam Apostolos sic vocari putant, quia pro filiis agnoscerentur, quum Christum haberent extranei hominis loco. Alii ad veteres Prophetas referunt. Ego vero non dubito, quin Exorcistas notet, quorum tunc vulgaris erat usus apud Iudaeos, sicuti patet ex Actorum cap. 19, 17. Nam verisimile est, nihilo humanius sensisse ipsos de Christi discipulis, quam de Magistro. Et coactum est ad mortuos trahere, quum verba clare sonent eiusdem temporis comparationem. Non habebant quidem Iudaei *Exorcistas* ex Legis praescripto, verum scimus Deum, ut in foederis sui fide puroque cultu illos retineret, suam inter eos praesentiam variis miraculis subinde testatum esse. Ita fieri potuit, ut invocato Dei nomine daemones fugarent. Populus vero talem Dei virtutem expertus ordinarium sibi munus temere instituit: postea etiam Papistae, ne sua conditio inferior esset, illos aemulati sunt in creandis Exorcistis, atque hoc modo simiarum simiae fuerunt. Porro nihil opus fuit, exorcismos illos Christi elogio probari, ut istorum malitiam perstringeret, qui sacros haberi volebant et Dei nomine insignes: Christum interea fingebant Beelzebub ministrum. Nam obiectio est ad personam (ut loquuntur) directa. Quod continuo post sequitur, *filios ipsorum fore iudices*, improprie dictum est hoc sensu, Non longe petenda est vestra condemnatio: ad Beelzebub transfertis, quae a me eduntur miracula, eadem in filiis vestris laudatis. Domi igitur habetis, quod ad vos damnandos sufficiat. Quodsi quis malit secus accipere, nempe exprobrari Dei gratiam, quae se interdum per Exorcistas proferebat, non valde repugno. Quamvis enim degeneres essent, noluit tamen Dominus sua virtute eos penitus destitui, ut in genere sacerdotium et templi cultum aliquo testimonio ornaret. Nam ad rem magnopere pertinuit, a gentium superstitionibus claris notis discerni. Prior tamen sensus mihi genuinus videtur.

28. *Quodsi spiritu Dei eiicio.* Lucas metaphorice *digitum* ponit pro Spiritu: nam quia per Spiritum suum operatur Deus, virtutemque suam exserit, apte illi tribuitur digiti nomen. Atque haec loquutio trita fuit inter Iudaeos, sicuti Moses Pharaonis magos dixisse refert, Hic est digitus Dei (Exod. 8, 19.). Caeterum Christus ex superioribus colligit, Deo ingratos esse scribas, qui illum apud se regnare nolunt. Hactenus enim diluit futilem eorum ca-

lumniam: nunc quasi convictis denuntiat, ne impie se opponant Dei regno. Nec vero se intra unum miraculum continet, sed eius occasione de adventus sui causa disserit, significans non unum peculiare factum illis considerandum esse, sed aliquid longe praestantius, quod scilicet Deus patefacto Messia suo collapsam eorum salutem erigere, ac regnum suum inter eos restituere vellet. Ergo videmus de eorum ingratitudine Christum conqueri, quia furiose incomparabilem Dei gratiam e medio sui reiiciant. Nam emphasis est in verbo *pervenit*, quod scilicet ultro illis appareat Deus redemptor, illi vero quantum in se est procul amoveant, praesentique et in salutem eorum parato non sustineant locum dare.

29. *Quomodo potest aliquis intrare.* Tametsi verbis paululum differunt Evangelistae, tamen de rei summa inter eos optime convenit: prosequitur enim Christus, quod nuper attigerat de regno Dei, ac necessarium esse admonet, Satanam violenter expelli, quo Deus regnum suum obtineat inter homines. Quare haec sententia nihil aliud est quam proximae confirmatio. Verum ut certius teneamus Christi mentem, memoria repetere convenit analogiam illam, quam supra Matthaeus statuit inter visibiles et spirituales Christi gratias. Quicquid ergo corporibus praestitit Christus, ad animas referri voluit: ita quum a tyrannide diaboli liberavit corporales hominum sensus, se missum esse a Patre vindicem testatus est, qui spiritualem eius in animas tyrannidem aboleret. Nunc redeo ad eius verba. Negat, forti et valido tyranno abrogari posse imperium, donec suis armis spoliatus fuerit, quia, nisi alia vis superior opposita fuerit, nunquam sponte cessurus est. Quorsum hoc dicitur? Primo scimus, diabolum passim vocari mundi principem. Tyrannis vero, quam occupat, validis undique praesidiis munita est. Innumeri enim sunt laquei ad illaqueandos homines, imo iam sibi mancipatos compedibus variis ita constringit, ut servitutem, cui addicti sunt, potius foveant quam ad libertatem ullo modo aspirent. Innumerae deinde sunt noxarum species, quibus misere oppressos sub pedibus tenet. Denique nihil obstat, quominus sine controversia in mundo tyrannice dominetur: non quod opifice ipso invito quicquam possit, sed quia posteros suos omnes Adam, ubi se alienavit a Dei imperio, sub hanc alienam dominationem redegit. Caeterum quamvis praeter naturam regnet diabolus, iustaque Dei vindicta propter peccatum eius tyrannidi subiecti sint homines, tranquilla tamen est illi regni possessio, ut impune nobis insultet, donec fortior insurrexerit. Porro fortior hic in terra non reperitur, quando nulla hominibus ad se iuvandos suppetit facultas: ideo promissus fuit e coelo Redemptor. Iam hunc redemptionis modum Christus necessarium esse ostendit, ut diabolo manu armata extorqueat, quod nunquam nisi coactus dimittet. Quibus verbis significat, frustra homines liberationem sperare, donec violento conflictu subactus fuerit Satan. Quanquam autem scribarum inscitiam ex professo arguit, quod principia regni Dei non tenerent: haec tamen obiurgatio fere in omnes competit, quando eadem fere stultitia laborant. Nemo est, qui non verbis iactet se cupere regnum Dei: interea Christum fortiter, sicut opus est, proeliari non patimur, ut nos e manu tyranni nostri eripiat, perinde acsi quis aegrotus medici opem imploret, ab omnibus autem remediis abhorreat. Nunc tenemus, quo con-

silio parabolam hanc adduxerit Christus: nempe ut scribas ostendat regno Dei adversos esse, cuius primordiis maligne obstabant. Discamus tamen, quia abnoxii sumus omnes Satanae, Deum non aliter suum in nobis regnum auspicari, quam dum forti et victrice Christi manu ab infausta illa tristique servitute nos liberat.

30. *Qui non est mecum.* Bifariam exponitur hic locus. Quidam ita contexunt, ut sit argumentum a repugnantibus, acsi dixisset Christus, Non possum nisi everso diabolo regnare: quia in hoc intenti sunt omnes eius conatus, ut dispergat quicquid colligo. Et certe plus satis videmus, quam strenue hostis ille in dissipationem regni Christi incumbat. Ego tamen eorum sententiae potius subscribo, qui scribas duplices regni Dei adversarios vocari exponunt, quia data opera impediunt eius progressus. Sensus ergo est, Vestrum erat mihi adesse, manumque porrigere in erigendo Dei regno. Nam quisquis non adiuvat, quodammodo sese opponit, vel saltem dignus est, qui censeatur inter hostes. Quid vos igitur, quos rabiosa intemperies ad manifestum certamen impellit? Porro ex superioribus satis liquet, quam vere nunc dicat Christus, quicunque secum non colligunt, dispergere: quando ea est naturae nostrae ad malum propensio, ut locus non sit Dei iustitiae nisi apud eos, qui se ad illam serio applicant. Longius etiam patet haec dectrina, indignos esse qui in Christi grege reputentur, qui sua illi studia non impendunt: quia fit eorum ignavia, ut diffluat et pessum eat regnum Dei, cui promovendo vocati sumus omnes.

31. *Propterea dico vobis.* Illatio haec non ad proximum membrum restringi debet, sed pendet ex toto contextu. Postquam enim docuit Christus, scribas non posse improbare, quod daemones eiiceret, quin regnum Dei oppugnent, tandem concludit, non leve nec tolerabile esse delictum, sed nefandum crimen, quod scientes et volentes Spiritum Dei contumelia afficiant. Praefati enim sumus, Christum non ex simplicibus eorum verbis, sed impia et scelesta cogitatione sententiam hanc protulisse. *Omne peccatum et blasphemia.* Quia blasphemiam adversus Spiritum peccatis omnibus graviorem esse Dominus pronuntiat, operae pretium est inquirere, quid hoc verbo significet. Qui impoenitentiam esse definiunt, nullo negotio refelli possunt: frustra enim et inepte negaret Christus, in hoc saeculo remitti. Deinde nomen *blasphemiae* ad quaevis peccata promiscue extendi nequit. Sed ex comparatione, quam Christus adducit, facile nobis constabit definitio. Cur atrocius peccare dicitur, qui in Spiritum blasphemat quam qui in Christum? an quia praecellit Spiritus maiestas, ut gravius vindicetur? Certe alia est ratio: nam quum in Christo reluceat plenitudo divinitatis, quisquis in eum contumeliosus est, totam Dei gloriam, quantum in se est, evertit atque abolet. Iam quomodo a suo Spiritu distrahetur Christus, ut, qui illum probro afficiunt, hunc relinquant illaesum et intactum? Hinc iam colligere incipimus, non quia superior Christo sit Spiritus, blasphemiam in eum superare alia peccata: sed quia patefacta Dei virtute quicunque recalcitrant excusabiles non sunt ignorantiae praetextu. Ad haec notandum est, quod de blasphemia hic dicitur, non referri ad Spiritus essentiam simpliciter, sed ad gratiam, qua donati sumus. Nam qui Spiritus luce privati sunt, quantumvis detrahant de Spiritus gloria, rei tamen huius criminis non agentur. Nunc tenemus,

probro afficere Spiritum Dei, qui destinata malitia eius gratiam et virtutem oppugnant, neque id modo, sed tale sacrilegium non committi, nisi dum habitantem in nobis Spiritum scientes exstinguere conamur. Atque haec ratio est, cur Spiritus probro affici potius dicatur quam vel Filius vel Pater ipse: quia videlicet Dei gratiae et virtuti detrahendo Spiritum recta impetimus, a quo prodeunt et in quo nobis apparent. Maledicet quispiam incredulus Deo? nempe acsi in parietem coecus impingeret. In Spiritum vero non maledicit, nisi qui ab eo illuminatus impiae rebellionis sibi conscius est: neque enim superflua est ista distinctio, quod aliis omnibus blasphemiis venia dabitur, praeterquam huic uni, quae adversus Spiritum effertur. Si quis in Deum simpliciter blasphemaverit, illi non negatur spes veniae: contumeliosis in Spiritum Deus nunquam propitius fore dicitur. Cur hoc, nisi quia hi demum in Spiritum blasphemi sunt, qui contra proprium animi sui sensum eius donis et virtuti obtrectant? Eodem quoque spectat ratio, quae apud Marcum habetur, Pharisaeis ita duriter minatum esse Christum, quia dixerant, spiritu immundo praeditum esse, quia hoc modo lucem in tenebras consulto et maligne vertebant. Hoc vero est gigantum more, ut loquuntur, bellum Deo inferre. Hic tamen nascitur quaestio, An eousque amentiae prosiliant homines, ut contra Deum ruere scientes et volentes non dubitent: hoc enim videtur esse incredibile portentum. Respondeo, audaciam hanc prodire quidem ex phrenetica coecitate, in qua tamen malitia et virulentus furor exsuperat. Nec vero abs re est quod Paulus dicit (I. Tim. 1, 13.), quum blasphemus esset, veniam se fuisse consequutum, quia ignorans in sua incredulitate id fecerat: suum enim peccatum hac voce a voluntaria contumacia discernit. Simul autem hoc loco refellitur eorum error, qui voluntarium quodvis peccatum, et quod repugnante conscientia committitur, irremissibile esse fingunt. Atqui Paulus diserte peccatum illud ad priorem Legis tabulam restringit, nec minus clare Dominus speciem unam designat blasphemiae nomine, et simul ostendit, directe pugnare cum Dei gloria. Ex his autem omnibus colligere iam licet, in Spiritum sanctum peccare et blasphemos esse, qui Dei virtutes sibi per Spiritum patefactas, in quibus celebrari eius gloriam decebat, in eius dedecus malitiose convertunt, et cum Satana duce suo professi sunt gloriae Dei hostes. Quare mirum non est, si tali sacrilegio spem veniae praecidat Christus: deploratos enim esse oportet, qui unicam salutis medicinam in letale venenum convertunt. Durius hoc quibusdam videtur, ideoque ad puerile cavillum confugiunt, irremissibile vocari, quoniam eius venia rara sit et ad impetrandum difficilis. Atqui expressius loquutus est Christus, quam ut adeo futiliter eludi queant eius verba. Nimis etiam stulte ratiocinantur, crudelem fore Deum, si peccatum nunquam remittat, cuius atrocitas omnes in stuporem rapere debet: nec satis reputant, quam immane sit scelus, non modo sacrum Dei nomen data opera profanare, sed in faciem eius conspuere, dum palam relucet. Eiusdem inscitiae est quod excipiunt, absurdum fore, si ne poenitentia quidem veniam impetret. Certum enim est reprobationis signum in Spiritum blasphemia. Unde sequitur, quicunque in eam prolapsi fuerint, in reprobum sensum datos esse. Sicuti enim fieri posse negamus, ut, qui vere Spiritu regenitus

est, se in tam horrendum scelus praecipitet, sic rursus tenendum est, qui exciderint, nunquam resurgere: imo Deum hac quoque in parte gratiae suae contemptum ulcisci, quod reproborum corda obdurat, ut ad resipiscentiam nunquam aspirent.

32. *Neque in praesenti.* Quid haec verba sibi velint, Marcus breviter exprimit, aeterno iudicio obnoxios fore dicens, qui adversus Spiritum loquuti fuerint. Quotidie remissionem peccatorum a Deo petimus, et ipse nos sibi reconciliat: tandem in morte abolitis peccatis omnibus se nobis propitium declarat: huius misericordiae fructus se extremo die proferet. Sensus ergo est, minime sperandum esse, ut veniam impetrent in hac vita, vel in extremo iudicio absolvantur, quicunque in Spiritum blasphemaverint. Quod inde colligunt Papistae, remitti post mortem hominibus peccata, nullo negotio eorum calumnia refutatur. Primum insulsi sunt, verbum *futuri saeculi* ad medium tempus torquendo, quum extremum diem notari cuivis pateat, sed improbitas etiam deprehenditur, quia cum ipsorum doctrina pugnat quod obtendunt cavillum. Nota est eorum distinctio, gratis remitti peccata quoad culpam, sed poenam ac satisfactionem exigi. Iam fatentur, nullam esse spem salutis, nisi ante mortem remissa fuerit culpa. Mortuis ergo nulla remissio superest nisi poenae. Atqui negare non audebunt sermonem de culpa hic haberi. Eant nunc et ex frigida ista materia ignem suum purgatorium accendant, si potest ex glacie flamma excitari.

(103.) MATTH. XII. 33. Aut facite arborem bonam, et fructum eius bonum: aut facite arborem vitiosam, et fructum eius vitiosum: nam e fructu arbor cognoscitur. 34. Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui, quum sitis mali? si quidem ex abundantia cordis os loquitur. 35. Bonus homo e bono thesauro cordis expromit bona, et malus homo ex malo thesauro depromit mala. 36. Sed dico vobis, quod de quocunque verbo otioso, quod loquuti fuerint homines, rationem reddituri sunt in die iudicii. 37. Nam ex dictis tuis iustificaberis, et ex dictis tuis condemnaberis.

33. *Aut facite arborem.* Absurdum videri posset, quod optio datur hominibus, ut boni sint vel mali: sed si reputemus, quale hominum genus Christus compellet, facilis erit solutio. Scimus, qualis de Pharisaeis opinio fuerit: ficta enim ipsorum sanctimonia adeo perstrictae erant vulgi mentes, ut nemo de eorum vitiis iudicium facere auderet. Larvam hanc detrahere volens Christus, iubet vel bonos esse vel malos, acsi diceret, nihil a probitate magis alienum esse quam fucum, ac frustra se iustitiae titulo venditare, qui sinceri et integri non sunt. Nihil ergo ponit in eorum arbitrio, neque frenum illis laxat, sed tantum admonet, nihil proficere sua inani larva, quam diu ita duplices erunt, quia homines vel bonos vel malos esse necesse est. Quod dicit, *facite arborem*, inscite ex eo quidam colligunt, in manu cuiusque esse, sibi vitam formare et mores. Impropria enim est loquutio, qua scribarum

hypocrisin quasi fumum discutit Christus, eos ad solidam puramque rectitudinem revocans. Modum postea et rationem exprimit, qua se bonas arbores vel malas ostendant, nempe si proferant bonos fructus vel malos. Iam in sensu nihil est ambiguum. Vita scribarum crassis flagitiis apud homines infamis non erat: interea superbiae, ambitionis et invidiae virus suis calumniis prodebant, sed quia hoc posterius rudes latebat, malum intestinum ex latebris Christus in lucem educit. Si quis obiiciat, in hac naturae nostrae corruptela fieri non posse, ut quisquam integer penitus et purus ab omni vitio reperiatur, in promptu est responsio, non requiri a Christo exactam perfectionem, cui nihil desit, sed duntaxat simplicem ac minime simulatum affectum, a quo procul aberant Pharisaei quos alloquitur. Nam ut Scriptura malos et sceleratos nominat, qui Satanae prorsus dediti sunt, ita sinceros Dei cultores, quamvis infirmitate carnis suae et multis vitiis circumdati sub onere gemant, bonos tamen vocat, atque hoc gratuita Dei indulgentia fit, ut tam honorifico titulo dignetur, qui ad bonitatem aspirant.

34. *Progenies viperarum.* Similitudinem arboris et fructus hoc loco tantum ad sermonem Christus accommodat, quoniam hinc detegi poterat interior et clandestina Scribarum malitia, atque haec ratio est, cur tantum in hac una peccati specie insistat. Quia ergo falsis obtrectationibus prodiderant, quod in reliqua eorum vita non ita perspicuum erat, severe in eos Christus invehitur. Non mirum est, inquit, si mala verba evomitis, quandoquidem cor vestrum malitia refertum est. Nec vero mitius cum illis agi potuit, ne cui videatur immodica esse obiurgatio. Merentur quidem alia peccata duras reprehensiones, sed ubi flexiloqui homines, quod rectum est depravant, vel colorem inducunt rebus vitiosis, digna est haec pravitas, in quam Deus longe vehementius quam in alia peccata fulminet. Consilium autem Christi fuit, ut res nata fere-bat, impiam sophisticen damnare, quae lucem in tenebras convertit. Docet ergo hic locus, quam pretiosa sit Domino veritas, cuius tam rigidus est assertor et vindex. Atque utinam diligentius hoc expenderent, quibus ad tuendas quasvis causas ingenium nimis est versatile, et qui fucandis imposturis linguam habent venalem. Praesertim vero in eos excandescit Christus, quos vel ambitio, vel livor, vel obliqua alia cupiditas ad maledicendum impellit, etiam ubi nihil est, quod eorum conscientia improbet. Contra Pharisaeos etiam more suo asperior fuit Christus, quos ita fascinaverat fallax iustitiae persuasio, ut mediocris admonitio parum prodesset. Et certe nisi acriter stimulentur hypocritae, quicquid dicitur fastuose despiciunt. *Quomodo potestis bona loqui.* Iam alibi attigimus, proverbiales sententias non exigi debere ad perpetuam normam, quia tantum docent, quid accidere ut plurimum soleat: fiet quidem interdum, ut qui crudelis est, mellitis blanditiis simplices decipiat, ut astutus circumveniat simplicitatis praetextu, qui pessime cogitat quasi angelicam puritatem lingua spiret: communis tamen usus verum esse probat, quod hic dicit Christus, *ex abundantia cordis os loqui.* Sicuti etiam veteri proverbio lingua vocata est character mentis. Et certe quamvis absconditos et flexuosos recessus habeat cor hominis, et miris artibus quisque vitia dissimulet, Dominus tamen a singulis extorquet aliquam confessionem, ut ingenium suum et intestinos affectus lingua prodant. Deinde notandum est,

in quem finem usurpet Christus istas parabolas: exprobrat enim Pharisaeis Christus, quod conceptam intus malitiam verbis declarent. Adde quod iuratos hostes esse cognoscens, sumpta occasione ab una calumnia totam eorum vitam traducit, et fidem illis apud populum abrogat, quorum auctoritas nimis habebat ponderis ad fallendum et nocendum. Caeterum quanquam non semper ex intimo corde manant boni sermones, sed in summis (ut aiunt) labris nascuntur, est tamen hoc perpetuo verum, malos sermones mali cordis testes esse.

36. *De quocunque verbo.* Argumentum est a minori ad maius: nam si omnis sermo inutilis ad calculum vocandus est, quomodo manifestis blasphemiis parceret Deus et sacrilegae eorum petulantiae, qui adversus gloriam eius latrant? Sermo otiosus pro inutili accipitur, qui nihil aedificationis vel fructus affert. Multis hoc videtur nimis rigidum: verum si reputamus, ad quem usum formatae sint nobis linguae, merito reos fieri fatebimur, qui eas temere frivolis nugis addicunt, adeoque prostituunt. Nec vero leve delictum est, tempore, quod sollicite redimere nos Paulus iubet (Col. 4, 5.), ad res frivolas abuti. Quum vero nemo tam parcus sit loquendo, tamque prudenter sibi temperet, quin subinde in aliquos sermones otiosos diffluat, certa quidem nos omnes manet desperatio, si summo iure nobiscum ageret Dominus. Sed quia in hoc fundata est salutis nostrae fiducia, quod Deus in iudicium non intrabit nobiscum, et peccata, quae innumeras mortes merentur, gratuita oblivione sepeliet, non dubitemus, quin totius vitae nostrae reatum abolens culpam vaniloquentiae simul ignoscat. Nam Scriptura de iudicio Dei loquens peccatorum remissionem minime evertit. Interea nemo sibi indulgeat, sed anxie unusquisque studeat linguam suam frenare. Primum ut de sacris Dei mysteriis non nisi reverenter et sobrie loquamur, deinde ut abstineamus a scurrili loquacitate vanisque facetiis, multoque magis ab hostili maledicentia: denique opera danda est, ut sermo noster sale sit conditus (Col. 4, 6.).

37. *Ex dictis tuis iustificaberis.* Proverbium vulgare aptavit ad praesentem causam: neque enim dubito, quin dictum hoc in ore populi celebre esset, sua quemque confessione vel damnari vel absolvi. Christus vero ad sensum paulo diversum inflectit, quod sermo perversus, ut index est latentis malitiae, ad damnandum hominem sufficiat. Quod autem Papistae ad enervandam fidei iustitiam hoc torquent, puerile est. Iustificatur homo ex suis dictis, non quod sermo iustitiae sit causa, quemadmodum Dei gratiam, ut nos pro iustis reputet, fide consequimur, sed quia purus sermo nos absolvit, ne deprehendamur in lingua nostra improbi. An non insulse ex eo infertur, mereri homines coram Deo iustitiae guttam? Quin potius doctrinae nostrae suffragatur hic locus: nam etsi de causa iustitiae nostrae non disserit Christus, antithesis tamen inter duo verba, quid verbum *iustificare* significet, ostendit. Papistis absurdum est, quod dicimus hominem fide iustificari, quia iustum re ipsa fieri et esse exponunt: nos autem iustum censeri et coram Dei iudicio absolvi intelligimus, quemadmodum ex compluribus Scripturae testimoniis liquet. An non idem confirmat Christus, quum iustificare et condemnare inter se opponit?

(104.) MATTH. XII. 43. Quum autem immundus spiritus exierit ab homine, perambulat per loca arida, quaerens requiem, et non invenit. 44. Tunc dicit, Revertar in domum meam, unde exivi: et veniens reperit (*eam*) vacantem et scopis purgatam atque ornatam. 45. Tunc abit, et adiungit sibi septem alios spiritus deteriores se, et ingressus inhabitat illic, et fiunt postrema hominis illius peiora primis: sic erit et generationi huic perversae.

LUC. XI. 24. Quum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quaerens requiem: et non inveniens, dicit, Revertar in domum meam, unde exivi. 25. Et quum venerit, reperit eam scopis mundatam atque ornatam. 26. Tunc vadit, et assumit septem alios spiritus deteriores se, et ingressi, inhabitant illic, et fiunt postrema hominis illius peiora primis.

43. *Quum autem immundus spiritus exierit.* Scribis et similibus hypocritis, qui spreta Dei gratia cum diabolo conspirant, poenam denuntiat, quam meretur ipsorum ingratitudo. Quo tamen latius pateat doctrinae utilitas, generaliter admonet, quale sibi iudicium arcessant, qui oblatam gratiam spernendo ianuam diabolo rursus aperiunt. Sed quia singulis fere particulis magnum inest pondus, quaedam ordine notanda sunt, priusquam summam parabolae tractemus. Quum de *exitu diaboli* loquitur Christus, vim et effectum gratiae Dei commendat, quoties ad nos accedit: praesertim vero quum Deus nobis appropinquat in Filii sui persona, finis est ut nos a diaboli tyrannide ereptos ad se recipiat, idque palam testatus fuerat Christus recenti miraculo. Quum ergo proprium eius officium sit, malos spiritus fugare, ne amplius in hominibus regnent, merito dicitur exire diabolus ab hominibus, quibus se Christus redemptorem offert. Tametsi autem non omnibus efficax est Christi praesentia, quia increduli ipsam sibi irritam reddunt, notare tamen voluit, quorsum nos ipse visitet, quid per se valeat suus adventus, quid denique mali spiritus sentiant: nunquam enim operatur in hominibus, quin diaboli in certamen tracti eius virtuti succumbant. Tenendum ergo est, diabolum a nobis eiici, quoties nobis affulget Christus, suamque erga nos gratiam aliquo documento exserit. Interea nobis describitur misera totius humani generis conditio: sequitur enim, diabolum in hominibus domicilium habere, quia inde expellitur a Filio Dei. Atqui non de uno aut altero sermo habetur, sed de tota progenie Adae. Haec igitur naturae nostrae gloria est, quod suam in nobis sedem habet diabolus, ut tam in corpore quam in anima habitet. Quo etiam illustrius est misericordiae Dei specimen, dum nos ex foetidis diaboli stabulis templa sibi facit, et ad Spiritus sui habitationem consecrat. Tertio depingitur nobis Satanae ingenium, quod scilicet nunquam cesset a noxis, sed assidue satagat, seque huc et illuc verset: denique suos omnes intendat conatus ad machinan-

dum nobis exitium, praesertim vero, ubi devictus est a Christo et profligatus, magis acuatur eius rabies ac nocendi libido. Nam priusquam nos virtutis suae participes faciat Christus, quasi per lusum et iocum in nobis regnat hostis ille. Pulsus autem dolorem ex amissa praeda concipit, novasque vires colligit, et excitat omnes suos sensus, ut nos de integro oppugnet. Ideo metaphorice dicitur *ambulare per loca arida*, quia triste illi exsilium est et squalido deserto simile extra homines habitatio. Eodem etiam sensu dicitur, *quaerere requiem*, quam diu extra homines habitat, quia tunc sibi displicet ac torquetur: nec desinit hoc vel illud moliri, donec recuperet quod amisit. Quare discamus, simulac nos Christus vocat, vehementius et acrius certamen paratum nobis esse. Quanquam enim omnibus exitium intentat, et ad omnes sine exceptione pertinet quod dicit Petrus, instar rugientis leonis circuire, et quaerere quem devoret: aperte tamen his Christi verbis monemur, maiore odio contra eos ardere, qui ex eius laqueis erepti sunt, magisque hostili impetu ferri. Caeterum terrorem incutere nobis minime debet haec admonitio, sed nos expergefacere, ut intenti simus agendis excubiis, et spiritualibus armis induti fortes ad resistendum simus.

44. *Reperit eam vacantem.* Eos procul dubio designat Christus, qui vacui Dei Spiritu ad recipiendum diabolum parati sunt: nam fideles, in quibus solide habitat Spiritus Dei, undique muniti sunt, ne qua rima Satanae pateat. Quod *domum purgatam* vocat et *ornatam*, similitudo ab hominibus sumpta est, quos mundities et nitor in hospitiis delectat: nam Satanae sola deformitas pulcra est, et ei nihil bene olet praeter foetorem et sordes. Sensus autem est, nunquam locum in nobis magis commodum Satanae esse, quam dum Christo valere iusso illum hospitem admittimus. Summae ergo eius deliciae sunt inanitas illa, quae divinae gratiae neglectum sequitur.

45. *Adiungit sibi septem alios.* Septenarius numerus hic indefinite, ut saepe alibi, capitur. Porro his verbis docet Christus, si a sua gratia excidimus, bis Satanae fieri obnoxios, ut maiore in nos licentia, quam prius, grassetur, et hanc iustam esse ignaviae nostrae poenam. Quare ne diabolum uno proelio victum putemus, ubi semel a nobis exierit: imo meminerimus, quum illi vetus in nobis fuerit hospitium, ex quo nati sumus, omnes aditus illi notos et compertos esse, quibus ad nos penetrare queat: si recta ingressus non patebit, astutiam illi non deesse, ut per cuniculos vel obliquas rimas clanculum obrepat. Danda igitur opera est, ut regnum in nobis occupans Christus hosti suo aditus omnes praecludat. Quantumvis enim violenti sint et infesti Satanae conatus, non est quod Dei Filios debilitent, quos invicta Spiritus sancti virtus in tuto servat. Et scimus, hanc poenam solis gratiae Dei contemptoribus denuntiari, qui suffocata fidei luce suppressoque pietatis studio profanescunt.

(105.) MATTH. XII. 46. Quum autem adhuc loqueretur turbis, ecce mater et fratres eius stabant foris, quaerentes ei loqui. 47. Dixit autem illi quidam, Ecce mater tua

et fratres tui foris stant, quaerentes tibi loqui. 48. At ille respondens dixit ei, qui sibi renuntiaverat, Quae est mater mea, aut qui sunt fratres mei? 49. Et protensa manu sua in discipulos suos, dixit, Ecce mater mea et fratres mei. 50. Quisquis enim fecerit voluntatem Patris mei, qui est in coelis, ipse frater meus et soror et mater est.

MARC. III. 31. Et veniunt mater eius et fratres, et foris stantes miserunt ad eum, qui evocarent eum. 32. Et sedebat turba circa eum, dicuntque ei, Ecce mater tua et fratres tui foris, te quaerunt. 33. Et respondit eis dicens, Quae est mater mea, et fratres mei? 34. Et quum circumspexisset in circuitu circum se discipulos sedentes, ait, Ecce mater mea et fratres mei. 35. Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus et soror mea et mater est.

LUC. XI. 27. Factum est autem quum haec diceret, extollens vocem quaedam mulier de turba dixit illi, Beatus venter, qui te portavit, et ubera quae suxisti. 28. At ille dixit, Quin imo beati, qui audiunt sermonem Dei, et custodiunt illum. VIII. 19. Venerunt autem ad illum mater et fratres eius, et non poterant adire eum prae turba. 20. Et nuntiatum est illi ac dictum, Mater tua et fratres tui stant foris, volentes te videre. 21. Qui respondens dixit ad eos, Mater mea et fratres mei hi sunt, qui sermonem Dei audiunt, et faciunt illum.

Luc. 27. *Beatus venter.* Hoc elogio extollere voluit mulier Christi excellentiam: non enim Mariam respexit, quam forte nunquam viderat, sed hoc non parum amplificat Christi gloriam, quod uterum, in quo gestatus est, nobilitet ac beatum reddat. Nec vero absurde, sed ex Scripturae more celebratur haec Dei benedictio: scimus enim sobolem, praesertim eximiis virtutibus ornatam, tanquam Dei singulare donum aliis omnibus praeferri. Neque etiam negari potest, quin Deus Mariam Filio suo matrem eligens ac destinans summo eam honore dignatus sit. Christi tamen responsum adeo voci mulierculae non subscribit, ut potius contineat obliquam reprehensionem, Imo, inquit, beati qui audiunt verbum Dei. Videmus ut fere pro nihilo ducat Christus, quod unum extulerat mulier. Et certe quod praecipuum Mariae putabat esse decus, aliis gratiis longe inferius erat: maioris enim praestantiae fuit, regenitam esse Christi Spiritu quam Christi carnem utero suo concipere, Christum habere spiritualiter in se viventem quam eum uberibus lactare. Denique summa sanctae virginis et felicitas et gloria in eo sita fuit, membrum Filii sui esse, ut eam coelestis Pater inter novas creaturas censeret. Ego tamen alia de causa et alio fine

correctam fuisse puto mulieris vocem, quod scilicet perperam soleant homines Dei dona negligere, quae attoniti mirantur et plenis buccis praedicant. Nam haec mulier in Christi laude omiserat quod vere est caput, salutem in ipso omnibus esse propositam: frigebat ergo encomium illud, in quo nulla fiebat gratiae eius ac virtutis mentio, quae se ad omnes diffundit. Quare merito Christus aliam sibi laudem vindicat, ne sola mater beata reputetur, et quidem carnis respectu, sed ut nobis omnibus solidam et aeternam beatitudinem conferat. Rite ergo tunc demum aestimatur Christi dignitas, dum expendimus, quorsum nobis datus sit a Patre, et quae nobis attulit beneficia percipimus, ut fiamus in ipso felices qui sumus in nobis miseri: sed cur de se tacens tantum verbi Dei meminit? nempe hoc modo thesauros omnes suos nobis aperit, quia sine verbo neque illi quicquam nobiscum, nec vicissim nobis cum illo. Quum ergo se nobis per verbum communicet, recte et proprie ad hoc audiendum et servandum nos vocat, ut fide ipse noster fiat. Nunc videmus, quid differat Christi responsum ab elogio mulieris: quam enim beatitudinis gratiam illa domi incluserat, liberaliter omnibus offert. Deinde non vulgari modo se aestimandum esse docet, quia omnes coelestis vitae, beatitudinis et gloriae thesauros in se reconditos habeat, quos verbo dispensat, ut eorum fiant participes, qui fide verbum amplexi fuerint. Clavis enim regni coelorum est gratuita Dei adoptio, quam nos ex verbo concipimus. Et tenenda est ista copula, quod primo audire, deinde et servare oporteat: nam quia fides est ex auditu, hinc etiam sumendum est exordium spiritualis vitae. Caeterum quia simplex auditus veluti evanida est speculi inspectio, quemadmodum Iacobus docet (1, 23.), simul additur verbi custodia, quae perinde valet atque efficax receptio, ubi vivas in cordibus radices agit, ut fructum suum proferat. Ita nihil consequitur fluxus ille auditor, cuius aures tantum verberat exterior doctrina. Quicunque vero arcana inspiratione se contentos esse iactant, et hoc praetextu negligunt externam praedicationem, a coelesti vita arcentur. Ergo quae Filius Dei coniunxit, ne sacrilega temeritate homines separent. Mirus vero Papatus stupor, quod in Mariae honorem cantillant haec verba, quibus tam diserte refellitur eorum superstitio: in agendis vero gratiis mulierculae vocem decerpunt omissa correctione. Verum ita modis omnibus obstupefieri decuit, qui pro sua libidine sacrum Dei verbum data opera profanant.

Luc. 19. *Venerunt autem ad illum.* Inter Lucam et reliquos duos Evangelistas videtur nonnihil esse discrepantiae: nam hi in historiae suae contextu matrem et cognatos Christi supervenisse dicunt, quum de spiritu immundo dissereret, ille autem ad diversum tempus refert, ac solum commemorat mulieris exclamationem, quam nuper exposuimus. Verum quia scitur, Evangelistas non admodum in serie temporum fuisse curiosos, neque etiam in singulis quibusque factis vel dictis persequendis, non ita difficilis solutio est. Lucas enim, quo temporis articulo venerit Christi mater, non exprimit, sed quod alii duo narrant ante sationis parabolam, ille subiicit. Quod autem mulierculam ex turba clamasse dicit, aliquid huic narrationi affine habet: fieri enim potest, ut inconsiderato fervore in supremum gradum extulerit, quod putabat nimis a Christo deiici. In hoc quidem omnes consentiunt, Christo

in media populi turba sermonem habente, venisse fratres eius et matrem: procul dubio vel quia de ipso erant solliciti, vel etiam discendi studio. Neque enim frustra ad eum accedere conantur, nec probabile est, qui sanctam matrem comitati sunt, fuisse incredulos. Quod Ambrosius et Chrysostomus Mariam ambitionis insimulant, nihil habet coloris: quid enim hac divinatione opus est, quum ubique summa eius pietas et modestia Spiritus testimonio commendetur? Forte impulit eos carnalis affectus vehementia, ut plus iusto satagerent: hoc non nego, sed pio studio non dubito fuisse adductos, ut ei se adiungerent. Quod Matthaeus refert, ab uno quodam allatum fuisse nuntium de illorum adventu, Marcus autem et Lucas pluribus sermonem tribuunt, in eo nihil est absurdi: verum (ut fieri solet) mandatum, quod de ipso evocando dabat mater, a pluribus subinde exceptum fuit, donec tandem perlatum est.

Matth. 48. *Quae est mater mea.* Non dubium est, quin his verbis carpatur Mariae importunitas, et certe praepostere cursum doctrinae eius abrumpere tentabat. Sed interea carnis et sanguinis propinquitatem extenuans doctrinam valde utilem profert, dum suos omnes discipulos ac fideles in eundem honoris gradum recipit, acsi inter consanguineos primi essent: imo eos in matris et fratrum locum substituit. Pendet autem haec sententia ex Christi officio: significat enim, non paucis quibusdam se datum esse, sed piis omnibus, qui in unum cum ipso corpus fide coaluerint, deinde nullum esse sanctius cognationis vinculum quam spirituale, quia secundum carnem censeri non debeat, sed ex Spiritus sui virtute, quo donatus est a Patre ad renovandos homines, ut, qui natura impurum et maledictum erant Abrahae semen, gratia sancti et coelestes Dei Filii esse incipiant. Ideo Paulus (II. Cor. 5, 16.) Christum vere cognosci negat secundum carnem, quia potius consideranda sit illa mundi reparatio, quae longe supra humanam virtutem eminet, dum nos Spiritu suo ad imaginem Dei reformat. Quare summa huc tendit, ut Christum discamus fidei oculis inspicere: deinde sciamus, ut quisque Spiritu regenitus totum se Deo in veram iustitiam addicit, ita Christo maxime coniunctum esse, adeoque unum cum ipso effici. Porro eos intelligit facere Patris voluntatem, non qui exacte totam Legis iustitiam implent (nam ita in neminem competeret fraternum nomen, quo hic suos discipulos insignit), sed fidem praecipue commendat, quae sanctae obedientiae fons est et origo, simulque defectus et carnis vitia tegit, ne imputentur. Nota est enim Christi sententia, Haec est voluntas Patris mei, ut quisquis videt Filium, et credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam, Ioannis 6, 40. Tametsi autem hic nullum sanguinis respectum habere videtur Christus, scimus tamen re ipsa sancte coluisse humanum ordinem, et legitimis erga parentes officiis defunctum esse, verum prae spirituali cognatione, nullius vel exigui momenti carnalem esse admonet. Valeat igitur apud nos haec comparatio, ut naturae quidem iusta solvamus, sed carni et sanguini non simus nimium affixi. Caeterum quando Evangelii sui discipulos incomparabili honore dignatur Christus, ut eos pro fratribus habeat, detestanda est nostra ingratitudo, nisi posthabitis omnibus carnis votis, omnes nostros conatus huc intendimus.

(106.) MATTH. XII. 38. Tunc interrogaverunt eum quidam e Scribis ac Pharisaeis, dicentes, Praeceptor, volumus ex te signum videre. 39. At ille respondens dixit illis, Generatio prava et adultera signum quaerit, et signum non dabitur illi, nisi signum Ionae Prophetae. 40. Quemadmodum enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus ac tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus. 41. Viri Ninivitae, surgent in iudicio cum generatione hac, et condemnabunt eam, quod ipsi resipuerint ad praedicationem Ionae: et ecce plus quam Ionas est hoc loco. 42. Regina Austri surget in iudicio cum generatione hac, et condemnabit eam, quod venerit a finibus terrae ad audiendam sapientiam Salomonis: et ecce plus quam Salomon est in hoc loco.

LUC. XI. 16. Et alii tentantes signum de coelo quaerebant ab eo. (*Paulo post.*) 29. Turbis autem condensantibus se, coepit dicere, Natio haec mala est, signum quaerit, et signum non dabitur ei, nisi signum Ionae Prophetae. 30. Nam sicut fuit Ionas signum Ninivitis, ita erit et Filius hominis nationi huic. 31. Regina Austri surget in iudicio cum viris nationis huius, et condemnabit illos, quia venit a finibus terrae, ut audiret sapientiam Salomonis: et ecce plus quam Salomon in hoc loco. 32. Viri Ninivitae surgent in iudicio cum natione hac, et condemnabunt eam, quia ad poenitentiam adducti sunt praedicatione Ionae: et ecce plus quam Ionas in hoc loco.

Luc. 16. *Alii tentantes signum quaerebant.* Simile quiddam iterum refert Matthaeus capite 16. et Marcus capite 8. Unde apparet Christum saepius hac de re fuisse interpellatum, ut nullum finem habuit eorum improbitas, qui semel statuerant veritati resistere. Certum est autem, signum eos petere, ut speciosum praetextum habeat eorum incredulitas, quod scilicet Christi vocatio legitime non sit obsignata. Neque enim ea est docilitas, ut tribus vel quatuor miraculis cessuri sint, nedum ut unum sufficiat: sed quemadmodum nuper attigi, hoc colore excusant se fidem Evangelio non habere, quia nullum eius sigillum e coelo Christus ostendat. Miracula iam satis multa et clara ediderat ante ipsorum oculos, verum quasi non valeant ad doctrinae confirmationem, aliquod e coelo prodire volunt, in quo visibilis quodammodo appareat Deus. Magistrum quidem salutant ex more, quia tunc ita vocabant omnes Scribas et Legis interpretes, sed Prophetam Dei non agnoscunt, donec testimonium e coelo producat. Sensus ergo est: quando te profiteris doctorem ac magistrum, si nos habere vis

discipulos, fac ut e coelo testetur Deus, se tui magisterii auctorem esse, ac miraculo vocationem confirmet.

Matth. 39. *Generatio prava.* Non tantum aetatis illius malitiam accusat, sed Iudaeos nominat gentem perversam, vel certe scribas et eorum similes: significans velut haereditarium illis esse pervicaciae morbum. Nam γενεὰ interdum pro saeculo uno, interdum pro gente vel natione accipitur. *Adulteros* vere dixit pro adulterinis vel spuriis, quod a sanctis patribus degeneres essent: sicuti aetatis suae incredulis exprobrant Prophetae, non esse ex Abraham progenitos, sed profanum semen Canaan. Nunc quaeritur, an ideo Christus tam duriter eos appellet, quia sibi dari signum optaverint: nam alibi Deus ostendit, non tantopere hoc sibi displicere. Signum petit Gideon (Iud. 6, 17.), non irascitur Deus, sed eius voto annuit, et quanquam importune pergit, eius tamen infirmitati Deus indulget. Ezechiae non poscenti ultro signum offertur (Ies. 38, 22.): severe autem reprehenditur Achas, quia signum petere, ut iussus fuerat a Propheta, recuset (Ies. 7, 11.). Ergo non simpliciter scribas obiurgat Christus, quod signum postulent, sed quod Deo ingrati, tot eius virtutibus maligne spretis, subterfugium captent, ne obediant eius verbo. Cuius enim, non dico socordiae, sed malitiae erat ad tot signa claudere oculos? Frustra igitur molesti erant, neque alio tendebat consilium, nisi ut impune Christum reiicerent: idem vitium in posteris damnat Paulus, quum dicit Iudaeos signa quaerere (II. Cor. 1, 22.). *Signum non dabitur ei.* Variis quidem miraculis postea fuerunt convicti, nec destitit Christus virtutem suam apud eos exserere, quo inexcusabiles redderet. Sed tantum intelligit, signum unum illis instar omnium fore: quia indigni sint, quorum impiae cupiditati obtemperet. Contenti sint, inquit, hoc signo, quod sicuti Ionas ex profundo mari emersus Ninivitis praedicavit, ita ipsi vocem redivivi Prophetae audient. Scio, a plerisque argutius exponi hunc locum, sed quum inter Christum et Ionam non conveniat in singulis partibus similitudo, videndum est, quatenus se Christus Ionae comparet. Ego autem omissis aliorum speculationibus, hoc unum quod iam attigi notari puto, Prophetam illis futurum postquam a morte surrexerit, acsi dixisset, Vos Dei Filium, qui e coelo ad vos descendit, contemnitis: restat ergo ut morte defunctus e sepulcro surgam, et redivivus vobis loquar, sicut Ionas ex profundo mari Niniven venit. Sic ergo pravis eorum postulatis ansam praecidit Dominus, ut se illis a resurrectione Prophetam fore denuntiet, quando indutus carne mortali non recipitur. Apud Lucam dicit, se illis fore signum, sicuti Ionas Ninivitis fuerat. Improprie autem sumitur nomen *signi*, non quod aliquid portendat, sed quod remotum est a consueto naturae ordine: sicuti prodigiosa fuit Ionae missio, quum ex ventre piscis quasi e sepulcro eductus est, qui Ninivitas ad poenitentiam vocaret. In *tribus noctibus* synecdochica est loquutio, ut satis notum est. Nam quia nox est diei appendix, vel duabus partibus constat dies, luce et tenebris, diem unum ab illis Christus designat et integrum diem ponit pro dimidio.

41. *Viri Ninivitae surgent in iudicio.* Quoniam de Ninivitis factus erat sermo, Christus occasione sumpta illis longe deteriores esse ostendit scribas et alios, a quibus sua doctrina respuitur. Profani, inquit, homines, qui verbum nunquam de vero Deo audierant,

ad vocem novi et incogniti hospitis resipuerunt: haec regio, quae coelestis doctrinae sacrarium est, Filium Dei et promissum Redemptorem non audit. Haec enim antithesis in comparatione subest. Scitur qui fuerint Ninivitae, Prophetis scilicet minime assueti, ac verae doctrinae expertes. Ionas apud eos nullo titulo splendebat, sed homo extraneus poterat explodi. Iudaei verbo Domini sedem apud se ac domicilium esse iactabant: si puris oculis intuiti Christum essent, non modo missum e coelo doctorem debebant agnoscere, sed Messiam et salutis auctorem sibi promissum. Caeterum si perdita illius populi impietas inde convicta fuit, quod Christum in terra loquentem contempserit, omnium temporum incredulos superamus, nisi Filius Dei nunc in coelo sedens sacra sua et coelesti voce in obsequium suum nos cogat. Porro an vere et perfecte ad Deum Ninivitae fuerint conversi, tractare supersedeo, quia sufficit Ionae doctrina fuisse commotos, ut animum ad poenitentiam adiicerent.

42. *Regina Austri.* Quoniam Aethiopia Iudaeae respectu ad meridiem vergit, Iosepho et reliquis facile assentior, qui hanc fuisse Aethiopiae reginam docent. Quod autem regina Saba in sacris historiis dicitur, non debet intelligi Sabaea regio, quae magis Orientalis erat, sed urbs in Meroë insula Nili sita, quae caput regni erat. Hic etiam antitheta expendere convenit. Mulier, quae in schola Dei minime educata fuerat, ex longinqua regione discendi studio ad Salomonem venit regem terrenum: Iudaei, Legis divinae alumni, summum suum et unicum doctorem Prophetarumque omnium principem repudiant. Porro *iudicandi* verbum non tam ad personas hic refertur quam ad ipsius rei exemplum.

Emendandum:

Pag. 10. lin. 4. ab ultim. lege: Quam pro Quum.

Typis fratrum Unger.

„war, das Verlorene zu suchen, das Verirrte wieder zu bringen, das Ver-
„wundete zu heilen, und des Schwachen zu warten, so fühlt man bald
„auch diesem echten Jünger des unvergleichlichen Meisters an, dass Durst
„nach der Seligkeit seiner Miterlösten, in und ausser dem Predigtamte, die
„Seele aller seiner Ermahnungsreden ist.“

Und weiterhin:

„Wir wollen hoffen, dass die männliche, kräftige Sprache eines apo-
„stolischen Mannes des 17ten Jahrhunderts, wie sie in dieser Schrift herrscht,
„nicht zu stark sei für unsre nervenschwache, gereizte Zeit; dass die vielen
„Werkzeuge, welche der Herr sich gegenwärtig in seiner Kirche wieder
„ausgerüstet hat, und von denen viele, im Verhältniss zu dem Maasse ihrer
„Gaben und Kräfte, und den begünstigenden Umständen der Zeit, noch so
„wenig thun für das Reich Gottes, auch durch diese Lebensworte die läs-
„sigen Hände und die müden Kniee sich stärken lassen, damit sie gewisse
„Tritte thun mit ihren Füssen und nicht straucheln, wie die Lahmen, son-
„dern vielmehr gesund werden; dass wenn der Herr nun dereinst geoffen-
„bart wird in seiner Herrlichkeit, und sie offenbar werden vor seinem Rich-
„terstuhle, sie Freudigkeit haben und nicht zu Schanden werden vor Ihm
„in seiner Zukunft! —“